Ref KB 06

Verkställighet av fängelsestraff

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2014

National Library of Sweden

Lund 1993

SOU
1993:76

Ref Kb 0cc

Verkställighet av fängelsestraff

Huvudbetänkande av Fängelseutredningen
Lund 1993

SOU
1993:76

102

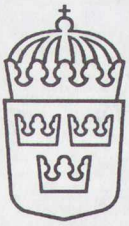

Statens offentliga utredningar
1993:76
Justitiedepartementet

Verkställighet av fängelsestraff

Huvudbetänkande av Fängelseutredningen
Lund 1993

SOU och Ds kan köpas från Allmänna Förlaget som ingår i C E Fritzes AB. Allmänna Förlaget ombesörjer också, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningskontor, remissutsändningar av SOU och Ds.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Fax: 08-20 50 21
Telefon: 08-690 90 90

Graphic Systems AB, Malmö 1993

ISBN 91-38-13420-9
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Genom beslut den 2 april 1992 bemyndigade regeringen chefen för Justitiedepartementet att tillkalla en kommitté med högst sju ledamöter med uppdrag att göra en utvärdering av kriminalvården i anstalt efter 1974 års kriminalvårdsreform, att utse en av ledamöterna att vara ordförande samt att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare samt annat biträde åt kommittén.

Med stöd av bemyndigandet förordnades (om inget annat sägs fr.o.m. den 14 april 1992) som ledamöter i kommittén, lagmannen Jan Alvå (fr.o.m. den 9 april 1992), ordförande, ledamoten av riksdagen Christel Anderberg (m), f.d. statsrådet Laila Freivalds (s), landstingsrådet Lars-Axel Nordell (kds) samt ledamöterna av riksdagen Lars Sundin (fp), Anders Svärd (c) och Birthe Sörestedt (s).

Som experter har medverkat kriminalvårdsdirektören Anders Hedin (fr.o.m. den 5 maj 1992), departementsrådet Christina Kärvinge (fr.o.m. den 5 maj 1992 t.o.m. den 14 september 1992), kriminalvårdsdirektören Marita Svensson (fr.o.m. den 5 maj 1992), departementssekreteraren Lars Nilsson (fr.o.m. den 5 juni 1992), hovrättsassessorn Lars Sjöström (fr.o.m. den 8 september 1992) och departementsrådet Doris Högne (fr.o.m. den 29 september 1992).

Sekreterare har varit rådmannen Jörn Jacobsson (fr.o.m. 21 maj 1992) och biträdande sekreterare kammarrättsassessorn Stefan Härmä (fr.o.m. den 25 maj 1992). Departementssekreteraren Cajsa Kjellberg har biträtt kommittén (fr.o.m. den 9 april 1992 t.o.m. månadsskiftet januari/februari 1993).

Kommittén har antagit namnet Fängelseutredningen.

Härmed överlämnas vårt huvudbetänkande (SOU 1993:76) Verkställighet av fängelsestraff, vari vi behandlar de frågor som berörs av vårt arbete utom såvitt avser behandlingen av psykiskt störda intagna och

av män dömda för övergrepp mot kvinnor och barn samt frågor om beslutsgången inom kriminalvården.

Ledamöterna Christel Anderberg och Birthe Sörestedt har avgett reservationer. Experten Lars Nilsson har avgett särskilt yttrande.

Utredningsarbetet fortsätter med resterande frågor.

Lund i augusti 1993

Jan Alvå

Christel Anderberg *Laila Freivalds* *Lars-Axel Nordell*

Lars Sundin *Anders Svärd* *Birthe Sörestedt*

/Jörn Jacobsson

Stefan Härmä

Innehållsförteckning

Förkortningar 13

Sammanfattning 15

Författningsförslag 31

1. Förslag till lag om verkställighet av fängelsestraff (Fängelselagen) 31
2. Förslag till lag om ändring i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. 50
3. Förslag till lag om ändring i lagen (1976:371) om behandling av häktade och anhållna m.fl. 51
4. Förslag till lag om ändring i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård 53

1 *Inledning* 55
1.1 Direktiven 55
1.2 Utredningens arbete 70

2 *Nuvarande förhållanden* 73
2.1 Inledning 73
2.2 Kriminalvårdens organisation och verksamhet 73
2.2.1 Kriminalvårdsstyrelsen 73
2.2.2 Kriminalvårdens regionmyndigheter 74
2.2.3 Anstalterna 74
2.2.4 Frivårdsmyndigheterna 79
2.2.5 Kriminalvårdsnämnden 80
2.2.6 Övervakningsnämnderna 80
2.3 Lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt 80
2.3.1 Bestämmelserna i lagen om kriminalvård i anstalt 81
2.4 Förordningen (1974:248) om kriminalvård i anstalt 89
2.5 Kriminalvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd 90
2.5.1 Anstaltsföreskrifter 90
2.5.2 Kriminalvårdsverkets övriga föreskrifter 92
2.5.3 Allmänna råd från Kriminalvårdsstyrelsen . . . 93

3 *Internationella åtaganden* 95
3.1 Inledning 95
3.2 Internationella överenskommelser m.m. 96
3.2.1 FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna 96
3.2.2 Standard minimiregler för behandling av interner 96
3.2.3 FN:s internationella konventioner 97
3.2.4 Europarådets konventioner m.m. 100

4 *Mål och medel i anstaltsvården m.m.* 103
4.1 Straffteorier m.m. 103
4.2 Straffrättssystem 104
4.2.1 Tiden före brottsbalken 104
4.2.2 Brottsbalken 106
4.3 Bestämmelser om verkställighet av fängelsestraff 116
4.3.1 Mål och medel 116
4.3.2 Anstaltsindelningen 122
4.4 Överväganden och förslag 125
4.4.1 Mål och medel (4 § lagförslaget) 125
4.4.2 Anstaltsindelningen (6-8 §§ lagförslaget) . . . 137

5 *Narkotika i anstalt* 145
5.1 Inledning 145
5.2 Gällande bestämmelser 146
5.2.1 Narkotikastrafflagen 146
5.2.2 Lagen om kriminalvård i anstalt 147
5.3 Narkotikamissbrukare i anstalt 148
5.4 Narkotikasituationen i anstalterna 151
5.5 Tidigare utredningar m.m. 152
5.5.1 Utredningen om isolering inom kriminalvården 152
5.5.2 Ledningsgruppen för narkotikafrågor 153
5.5.3 Permissionsutredningen 154
5.5.4 Narkotikakommissionen 155
5.5.5 Beredningsgruppen för samverkan mellan socialtjänst och kriminalvård 159
5.5.6 Aktionsgruppen mot narkotika 160
5.5.7 Påföljdsutredningen 161
5.5.8 Ledningsgruppen mot narkotika 162
5.6 Kriminalvårdens insatser mot narkotika 162
5.6.1 Differentiering/anstaltsplacering av narkotikamissbrukare 163

5.6.2 Behandlingen av narkotikamissbrukare i anstalt 166
5.6.3 Kontrollinsatser i anstalt 169
5.6.4 Disciplinära åtgärder m.m. 174
5.7 Överväganden och förslag 176
5.7.1 Allmänt 176
5.7.2 Kriminalvårdens uppgifter 177
5.7.3 Avvägningen mellan skyddsåtgärder och rehabiliterande insatser 179
5.7.4 Olika åtgärder inom kriminalvården 180

6 *Straffverkställighet för vissa långtidsdömda* 183
6.1 Inledning 183
6.2 Särbehandling 183
6.2.1 Gällande regler 183
6.2.2 Överväganden och förslag (6 § andra stycket lagförslaget) 195
6.3 Specialavdelning 197
6.3.1 Gällande bestämmelser 197
6.3.2 Överväganden och förslag (14 och 15 §§ lagförslaget) 201

7 *Kvinnor i anstalt* 205
7.1 Inledning 205
7.2 Lagen om kriminalvård i anstalt 205
7.3 Internationella åtaganden 206
7.4 De intagna kvinnorna 207
7.5 Anstaltsplatser för kvinnor 208
7.6 Barn i anstalt 209
7.7 Överväganden och förslag 210

8 *Ungdomar i anstalt* 215
8.1 Inledning 215
8.2 Straffrättsliga regler om ungdomar 215
8.3 Lagen om kriminalvård i anstalt 217
8.4 Internationella åtaganden 219
8.5 Överväganden och förslag 222

9 *Intagens kontakt med yttervärlden* 227
9.1 Inledning 227
9.2 Intagens brevväxling 227
9.2.1 Gällande bestämmelser 227
9.2.2 Överväganden och förslag (37-40 §§ lagförslaget) 230
9.3 Besök 233

9.3.1 Gällande bestämmelser 233
9.3.2 Överväganden och förslag (41-43 §§ lagförslaget) 238
9.4 Telefonkontakter 242
9.4.1 Gällande bestämmelser 242
9.4.2 Överväganden och förslag (44 § lagförslaget) 243
9.5 Gemensamma bestämmelser 243
9.5.1 Gällande bestämmelser 243
9.5.2 Överväganden och förslag (45 § lagförslaget) 244

10 *Vistelse utom anstalt* 245
10.1 Inledning 245
10.2 Permission 245
10.2.1 Permission före 1974 års kriminalvårdsreform 246
10.2.2 Nuvarande ordning 248
10.2.3 Kriminalvårdsreformen år 1974 253
10.2.4 Lagstiftningen efter år 1974 255
10.2.5 Kvalifikationstid för regelbunden korttidspermission 258
10.2.6 Förhållandet mellan regelbundna och särskilda permissioner 260
10.2.7 Kriminalvårdsstyrelsens översyn av tillämpningen av permissionsbestämmelserna . . 260
10.2.8 Påföljdsutredningens förslag 261
10.2.9 Några statistiska uppgifter 262
10.2.10 Överväganden och förslag (46-48 §§ lagförslaget 264
10.3 Behandlingsplacering utom anstalt 268
10.3.1 Inledning 268
10.3.2 Nuvarande ordning 268
10.3.3 Överväganden och förslag (49-50 §§ lagförslaget) 275
10.4 Frigång 280
10.4.1 Frigångsinstitutet före 1974 års reform 280
10.4.2 Några utredningar som föregått 1974 års reform 281
10.4.3 Nuvarande ordning 282
10.4.4 Något om rättspraxis 292
10.4.5 Departementschefens uttalanden om frigång för narkotikamissbrukare 293
10.4.6 Uttalanden av justitieombudsmannen och justitiekanslern 294
10.4.7 Några statistiska uppgifter om frigång 298
10.4.8 Påföljdsutredningens förslag 299

10.4.9 Övervägande och förslag (51 § lagförslaget) 300
10.5 Fritidsaktiviteter utom anstalt 307
10.5.1 Frågans tidigare behandling 307
10.5.2 Nuvarande ordning 308
10.5.3 Några statistiska uppgifter 313
10.5.4 Behandlingen av intagna som är socialt väletablerade 313
10.5.5 Missbruk av utevistelse 314
10.5.6 Uttalanden av justitieombudsmannen 315
10.5.7 Överväganden och förslag (19, 20 och 52 §§ lagförslaget) 316

11 *Arbete och yrkesutbildning m.m* 319
11.1 Inledning 319
11.2 Normaliseringsprincipen 319
11.3 Behandlingsplanering 320
11.4 Arbete och arbetsplikt 320
11.4.1 Gällande bestämmelser 320
11.4.2 Nuvarande förhållanden i anstalterna 321
11.5 Utbildning 322
11.5.1 Nuvarande ordning 322
11.5.2 Yrkesutbildningens organisation i kriminalvårdsanstalterna 323
11.5.3 Kursutbudet inom kriminalvården 325
11.5.4 Utvärdering 326
11.6 Statistiska uppgifter 327
11.6.1 Klientelundersökningen 327
11.7 Överväganden och förslag (16-17 §§ lagförslaget) 329
11.7.1 Sysselsättningsplikt 329
11.7.2 Utbildning 330

12 *Intagnas innehav av personliga tillhörigheter m.m* . . . 333
12.1 Inledning 333
12.2 Förhållandena före 1974 års reform 333
12.3 Gällande bestämmelser 334
12.4 Kriminalvårdsreformen år 1974 335
12.4.1 Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården 335
12.4.2 1973 års departementspromemoria 336
12.4.3 Departementschefen 336
12.5 Det praktiska handhavandet av de intagnas pengar och betalningstransaktioner 337
12.6 Frågans behandling efter 1974 års reform 337
12.7 Uttalanden av justitieombudsmannen 338

12.7.1 Intagens rätt att göra betalningar med posten . . . 338
12.7.2 Intagens rätt att inneha och sälja personliga tillhörigheter . . . 339
12.8 Försök med kontantlös anstalt . . . 340
12.9 Överväganden och förslag (21-24 §§ lagförslaget) . . . 340
12.9.1 Innehav av kontanta medel . . . 340
12.9.2 Innehav av andra personliga tillhörigheter än kontanta medel . . . 341
12.9.3 Intagens betalningstransaktioner . . . 342
12.9.4 Intagens lånetransaktioner . . . 343

13 *Kontrollåtgärder mot intagna* . . . 345
13.1 Inledning . . . 345
13.2 Regeringsformen . . . 346
13.3 Husrannsakan . . . 347
13.3.1 Nuvarande ordning . . . 347
13.3.2 Överväganden och förslag (28 § lagförslaget) 348
13.4 Kroppsvisitation . . . 348
13.4.1 Nuvarande ordning . . . 348
13.4.2 Överväganden och förslag (29 § lagförslaget) 351
13.5 Kroppsbesiktning . . . 352
13.5.1 Inledning . . . 352
13.5.2 Urinprov m.m. . . . 352
13.5.3 Övriga former av kroppsbesiktning . . . 358
13.6 Omhändertagande av egendom . . . 360
13.7 Övrig tvångsmedelsanvändning . . . 362
13.8 Gemensamma bestämmelser . . . 362

14 *Disciplinära påföljder* . . . 365
14.1 Inledning . . . 365
14.2 Disciplinära påföljder före 1974 års kriminalvårdsreform . . . 365
14.2.1 Kritik mot systemet med disciplinära bestraffningar . . . 366
14.3 Frågans behandling före 1974 års reform . . . 367
14.3.1 Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården . . . 367
14.3.2 Kriminalvårdsberedningen . . . 368
14.4 Nuvarande ordning . . . 370
14.4.1 Angående gemensamhet eller placering i enrum (s.k. isolering) . . . 370
14.4.2 Disciplinär bestraffning . . . 371
14.4.3 Kriminalvårdsreformen år 1974 . . . 372

14.4.4 Bakgrunden till avskaffandet av isoleringsstraffet 375
14.4.5 Isolering i samband med utredning i disciplinärenden 377
14.4.6 Permissionsmissbruk m.m. 377
14.5 Internationella regler om behandlingen av intagna 378
14.6 Påföljdsutredningens förslag till ändring av nuvarande bestämmelser om disciplinär bestraffning 379
14.6.1 Påföljdsutredningens betänkande 379
14.6.2 Remissbehandlingen av Påföljdsutredningens förslag 382
14.6.3 Senare behandling av Påföljdsutredningens förslag 385
14.7 Synpunkter från några kriminalvårdsanstalter 385
14.8 Krav på domstolsprövning av beslut om frihetsberövande 385
14.9 Överväganden och förslag (53-57 §§ lagförslaget) 387
14.9.1 Förutsättningarna för disciplinär bestraffning 387
14.9.2 Ett differentierat sanktionssystem 389
14.9.3 Kombination av disciplinära påföljder 394
14.9.4 Val av bestraffningsform 395
14.9.5 Disciplinär bestraffning vid flera förseelser 396
14.9.6 Avskildhet under utredningen av ett disciplinärende 397

15 *Övriga frågor* 399
15.1 Inledning 399
15.2 Dopningsmedel 399
15.2.1 Framställning från Föreningen Styresmän och Assistenter m.fl. vid Kriminalvårdsanstalterna 399
15.2.2 Gällande bestämmelser 400
15.2.3 Användning och effekter av dopningsmedel . 401
15.2.4 Frågans tidigare behandling 402
15.2.5 Överväganden och förslag (30 § lagförslaget) 403
15.3 Omhändertagande av knivar och inbrottsverktyg m.m. . 404
15.3.1 Framställning från Polismyndigheten i Malmö och Kriminalvårdens regionmyndighet i Malmö 404
15.3.2 Remissbehandlingen 405
15.3.3 Gällande bestämmelser 407
15.3.4 Överväganden och förslag 408
15.4 Användning av fängsel inom anstalt 409

15.4.1 Framställning från Kriminalvårdsstyrelsen . . 409
15.4.2 Gällande bestämmelser 410
15.4.3 Internationella regler 411
15.4.4 Överväganden och förslag (60 § lagförslaget) 411

16 *Specialmotivering* 413
16.1 Lagen (1994:000) om verkställighet av fängelsestraff (Fängelselagen) 413
16.2 Lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m 460
16.3 Övriga författningsförslag 460

Reservationer och särskilt yttrande 461

Bilaga 1 471

Bilaga 2 489

Bilaga 3 529

Förkortningar

AMS	Arbetsmarknadsstyrelsen
AMV	Arbetsmarknadsverket
ARK	Allmänna Råd från Kriminalvårdsstyrelsen
Art	Konventionsartikel
BrB	Brottsbalken
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Ds	Departementsserien
FN	Förenta Nationerna
JO	Justitieombudsmannen
JuU	Justieutskotttets betänkande
HAK	Handbok för kriminalvården
KAIK	Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården
Kva	kriminalvårdsanstalt
KvaF	Förordningen (1974:286) om kriminalvård i anstalt [Tidigare: Kungl. Kungörelse (1974:286) med vissa föreskrifter rörande tillämpningen av lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvalK)]
KvaL	Lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt
KVV	Kriminalvårdsverket
KVVFS	Kriminalvårdsverkets författningssamling
LAN	Länsarbetsnämnden
LUL	Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
LVU	Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NAV	Nämnden för Andlig Vård
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
NSL	Narkotikastrafflagen
Prop	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RF	Regeringsformen
Rskr	Riksdagsskrivelse
RÅ	Regeringsrättens Årsbok
SFS	Svensk författningssamling
SoL	Socialtjänstlagen (1980:620)

SOU	Statens offentliga utredningar
SoU	Socialutskottets betänkande
SÖ	Sveriges överenskommelser med främmande makter

Sammanfattning

Direktiven för Fängelseutredningen utfärdades den 2 april 1992. Enligt dessa har utredningen haft till uppgift att göra en genomgripande översyn av de principer och det regelverk som lades fast genom 1974 års kriminalvårdsreform. Utredningens arbete borde vara avslutat senast den 1 juli 1993.

Fängelseutredningen påbörjade sitt arbete i maj 1992. Arbetet har bedrivits så intensivt som varit möjligt för en parlamentariskt sammansatt kommitté. Underlag till våra överväganden har bl.a. inhämtats genom ett stort antal studiebesök vid kriminalvårdsanstalter, varvid personal och intagna beretts tillfälle att lägga fram synpunkter. En brett upplagd klientelundersökning har genomförts.

Utredningsuppdraget är vidsträckt och inrymmer såväl övergripande frågor av principiell betydelse som åtskilliga detaljfrågor. Det är därför uppenbart att den begränsade tid som vi fått till sitt förfogande varit otillräcklig för djuplodande överväganden och mera genomgripande analyser i alla frågor.

Det har inte funnits utrymme för att diskutera mera väsentliga förändringar med avseende på kriminalvårdens arbetsformer och organisation. Arbetet har därför i huvudsak inriktats på vissa frågor av grundläggande principiell betydelse och på att åstadkomma en anpassning av regelverket till den utveckling som ägt rum sedan 1974 års kriminalvårdsreform trädde i kraft.

Bland de förändringar som skett sedan år 1974 intar de som är betingade av den sedan den 1 januari 1992 gällande nya lagstiftningen om psykiatrisk tvångsvård och behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare en särställning. Kriminalvården har tillförts en kategori psykiskt störda lagöverträdare som enligt tidigare lagstiftning skulle ha överlämnats till sluten psykiatrisk vård. Kraven på kriminalvården att kunna tillgodose de intagnas behov av psykiatrisk vård har därmed ökats väsentligt. Vi har gjort den bedömningen att de problem som är förknippade härmed bör övervägas för sig och inte kopplas samman med andra frågor om verkställigheten av fängelsestraff. Därför har vi begärt och medgetts tillstånd att ta upp denna fråga i särskild ordning efter det att arbetet med ett huvudbetänkande avslutats. Till ett slutbetänkande om behandlingen av intagna som är psykiskt störda har vi hänfört också den näraliggande frågan om psykoterapeutisk eller

annan behandling av män dömda för övergrepp mot kvinnor och barn. I övrigt har alla i direktiven särskilt angivna frågor tagits upp.

När det gäller beslutsgången inom kriminalvården samt domstolsprövningen i kriminalvårdsmål har Domstolsutredningen i sitt betänkande (SOU 1991:106) redovisat vissa överväganden och lämnat en del förslag. Frågor om besluts- och besvärsförfarandet har inte behandlats särskilt i våra direktiv. Det ligger emellertid i sakens natur att frågor av så central betydelse för kriminalvårdens regelverk måste falla inom ramen för vårt uppdrag och att det bör ankomma på oss att självständigt lämna förslag om vilken ordning som lämpligen bör gälla. Vi har för avsikt att behandla även denna fråga i slutbetänkandet.

Under den tid som vi arbetat har det i annan ordning pågått lagstiftnings- och utredningsverksamhet med avseende på frågor som har ett nära samband med vårt uppdrag. Nya regler om villkorlig frigivning har beslutats och trätt i kraft den 1 juli 1993. Väg- och sjöfyllerikommittén har nyligen lagt fram ett betänkande med bl.a. förslag om verkställighet av fängelsestraff i särskild ordning för personer som dömts för grovt rattfylleri. Frågor om brottspåföljd för ungdomar har utretts av Ungdomsbrottskommittén, vars förslag likaså redovisats nyligen. Straffsystemkommittén, som har till uppgift att se över det straffrättsliga påföljdssystemets innehåll och uppbyggnad, tillsattes samtidigt med Fängelseutredningen. Dess förslag med överväganden om bl.a. vilka principer som skall ligga till grund för påföljdsbestämningen väntas inte föreligga före halvårsskiftet 1994.

Vi har haft kontakt och visst samråd med de ovan nämnda kommittéerna. Vi har emellertid ansett det nödvändigt att grunda våra överväganden och förslag på den lagstiftning som gäller nu utan hänsyn till de ändringar som föreslagits eller kan komma att föreslås av andra kommittéer. Detta innebär att frågor om verkställighet av fängelsestraff kan behöva övervägas på nytt mot bakgrund av ändrade förutsättningar till följd av en eventuell ny lagstiftning. Särskilt kan lagändringar som grundas på sådana principiella överväganden om påföljdsbestämningen som ankommer på Straffsystemkommittén få betydelse.

Utgångspunkten för straffverkställigheten måste enligt vår mening vara brottsbalkens regler om och grundläggande principer för påföljdssystemet. Ändamålet med fängelsestraffet måste vara detsamma vid verkställigheten som vid domstolens påföljdsval. Detta bör komma till uttryck i lagregleringen.

De nya regler om straffmätning och påföljdsval som infördes år 1989 ger uttryck för ett i viss mån ändrat synsätt i förhållande till vad som gällde tidigare. Vid tiden för 1974 års kriminalvårdsreform gällde fortfarande som en huvudregel att domstolen skulle fästa särskilt avseende vid att påföljden skulle vara ägnad att främja den dömdes

anpassning i samhället. Regeln gav uttryck för den s.k. behandlingstanken. Denna har genom den nya lagstiftningen fått träda i bakgrunden. Brottets straffvärde och art har tillerkänts en ökad betydelse för påföljdsvalet på bekostnad av överväganden om vilka åtgärder som kan vara ägnade att främja den dömdes samhällsanpassning.

Det står mot bakgrund av dagens lagstiftning klart att ingen döms till ett fängelsestraff därför att han behöver eller har nytta av den behandling som kan beredas honom i en kriminalvårdsanstalt. Grunden för straffet är uteslutande den brottslighet som lagts den dömde till last. Straffet utmäts i samhällets - inte brottslingens - intresse och är avsett att tillfoga brottslingen ett obehag som står i proportion till den brottslighet för vilken han dömts. Det obehag som fängelsestraffet är avsett att innebära består däri att den dömde under strafftiden skall vara berövad sin frihet och därmed avskuren från normala kontakter med anhöriga och vänner, ställd utanför arbetslivet samt förhindrad att begagna sin fritid efter egna önskemål.

Kriminalvårdens grundläggande uppgift är att verkställa av domstol utmätta straff. Mot bakgrund av det sagda ankommer det sålunda på verkställighetsmyndigheten att se till att den som dömts till fängelse är berövad friheten och vistas i en kriminalvårdsanstalt under den tid som avsetts med domen. Ett ytterligare krav av grundläggande betydelse är att den dömde skall förhindras att begå nya brott under den tid som verkställigheten pågår.

Även om den nuvarande lagstiftningen utgår från att brottet och inte brottslingen står i centrum för påföljdsbestämningen finns det fortfarande ett utrymme för att vid påföljdsvalet ta hänsyn till den dömdes förhållanden. Påföljderna villkorlig dom samt skyddstillsyn med varianterna kontraktsvård och samhällstjänst utgör alternativ till fängelsestraffet. Omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse skall särskilt beaktas vid påföljdsvalet. De alternativa påföljdsformerna har således ett företräde framför fängelse, om inte brottets straffvärde eller art eller den omständigheten att brottsligheten utgör återfall är hinder mot annan påföljd än fängelse. Den tilltalades ungdom eller möjligheterna att få till stånd en angelägen kvalificerad missbruksvård kan ytterligare vidga tillämpningsområdet för alternativen.

Bakom lagens ambition att så långt det är möjligt undvika att fängelsestraff utmäts ligger insikten om att straffverkställigheten generellt sett får negativa konsekvenser. Den som är berövad sin frihet drabbas inte bara av det tidsbegränsade obehag som avsetts med domen utan straffverkställigheten kan i många fall ge mera bestående skadeverkningar. Den avskildhet från samhället som frihetsberövandet innebär främjar inte den dömdes anpassning i samhället utan är snarare ägnad att motverka denna.

Det är rimligt att sådana förhållanden som med avseende på påföljdsvalet gett alternativa påföljdsformer ett företräde framför fängelse beaktas också vid verkställigheten av fängelsestraff. De skadeverkningar som kan vara förknippade med frihetsberövandet måste motverkas och sådana åtgärder som trots frihetsberövandet kan vara ägnade att främja en samhällsanpassning bör vidtas. Det är viktigt att frigivningen förbereds så att den dömde efter verkställigheten kommer i så välordnade sociala förhållanden som möjligt. Behandlingstanken bör - i enlighet med vad departementschefen uttalade i samband med påföljdsreformen - fortfarande tillmätas betydelse för straffverkställigheten. Såtillvida får dock behandlingstanken anses utmönstrad också från verkställighetsplanet att det tvång som utövas inte skall motiveras med hänsyn till den intagnes behov och intressen.

Regler om verkställigheten av fängelsestraff saknas i brottsbalken och har i stället hänförts till en särskild lag, lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL). Vi har utgått från att detta bör gälla också i fortsättningen. Därvid har vi funnit att KvaL bör ersättas med en ny lag, till vilken dock åtskilliga bestämmelser från KvaL kan överföras i oförändrat skick. Vi föreslår att den nya lagen skall benämnas *lagen om verkställighet av fängelsestraff (Fängelselagen)*. Detta är mot bakgrund av vår uppfattning att kriminalvårdens huvuduppgift är att verkställa av domstol utmätta straff en mera realistisk benämning än den nuvarande.

I 4 § KvaL anges som ett grundläggande mål för kriminalvården i anstalt uppgiften att främja den dömdes anpassning i samhället och motverka skadliga följder av frihetsberövandet. Även om denna målsättning i och för sig inte har något att göra med straffets ändamål är det uppenbart att den ändå är väl förenlig med grunderna för påföljdssystemet. Det är vår mening att kriminalvårdens verksamhet även fortsättningsvis bör präglas av en brottsförebyggande och social inriktning. Samtidigt är det emellertid tydligt att det föreligger en konflikt mellan denna inriktning av verksamheten och den grundläggande uppgiften att verkställa straff. Sådana åtgärder som är bäst ägnade att främja den dömdes anpassning i samhället förutsätter som regel att den avskildhet från samhället som avsetts med straffet bryts eller att på annat sätt lättnad i verkställigheten medges.

Konflikten mellan kriminalvårdens olika uppgifter uppmärksammas i 4 § KvaL såtillvida att den verksamhet som är inriktad mot den dömdes rehabilitering begränsas med hänsyn till att kravet på samhällsskydd inte får eftersättas. Verkställigheten skall sålunda anpassas till vad som behövs för att motverka att den dömde fortsätter brottslig verksamhet under den tid verkställigheten pågår. Kravet på samhällsskydd är emellertid enligt vår mening inte det enda som begränsar kriminalvårdens möjligheter att på bästa sätt verka för de dömdas

samhällsanpassning. Även i de många fall då detta krav inte kan åberopas som hinder mot att den som dömts till fängelse vistas utom anstalten eller medges annan lättnad måste kriminalvården beakta att verkställigheten utformas så att domstolens straffbestämning inte framstår som åsidosatt. Detta är viktigt för att upprätthålla allmänhetens förtroende för rättsväsendet.

Vi föreslår mot bakgrund av det sagda att den ifrågavarande bestämmelsen kompletteras så att det framgår att förutom kravet på samhällsskydd även ändamålet med straffbestämningen skall beaktas (se 4 § lagförslaget). Tillägget innebär i huvudsak ett förtydligande och en anpassning av lagregleringen till en ordning som gäller enligt kriminalvårdens interna föreskrifter och praxis. Enligt vår mening råder nämligen i allt väsentligt i tillämpningen en rimlig balans mellan kriminalvårdens rent repressiva uppgift att verkställa straff och dess uppgift att verka för de dömdas anpassning i samhället. Dock har det i några fall förekommit att intagna beviljats lättnad i verkställigheten i form av vistelser utom anstalten under omständigheter som gjort att det med fog kunnat sättas i fråga om verkställigheten stått i överensstämmelse med straffbestämningen. Det är därför inte helt utan betydelse att det av lagen framgår att straffbestämningen som sådan ibland kan utgöra hinder mot socialt motiverade friförmåner även när dessa inte kan förvägras under hänvisning till kravet på samhällsskydd.

Enligt bestämmelsen i 4 § KvaL skall åtgärder som förbereder den intagne för tillvaron utanför anstalten vidtas redan från straffverkställighetens början. Föreskriften är en viktig markering av att hela strafftiden skall genomsyras av en strävan att åstadkomma en frigivning till så socialt välordnade förhållanden som möjligt. Man bör redan i anslutning till intagningen ta ställning till om den dömde för sin framtida tillvaro i samhället kan ha nytta av utbildnings-, vård- och behandlingsinsatser som kan erbjudas inom ramen för straffverkställigheten. Det ligger emellertid i sakens natur att åtgärder som direkt tar sikte på frigivningssituationen blir mera aktuella och mera angelägna mot strafftidens slut. Även en intagen som med hänsyn till kravet på samhällsskydd varit föremål för stränga säkerhetsmässiga restriktioner måste mot slutet av verkställigheten ges en rimlig möjlighet att förbereda sin frigivning. Kravet på samhällsskydd och andra skäl för att upprätthålla frihetsberövandet måste efter hand som verkställigheten närmar sig slutet tillmätas allt mindre vikt som hinder mot verksamhetens sociala ambitioner. Vi föreslår att detta synsätt markeras genom att det i 4 § lagförslaget föreskrivs att särskild uppmärksamhet skall ägnas åt förberedelse av frigivningen under den senare hälften av verkställigheten i anstalt.

Genom 1974 års kriminalvårdsreform slogs som princip fast att kriminalvårdens intagna har samma rätt till samhällets stöd- och vårdinsatser som andra medborgare. Den sålunda knäsatta principen

brukar benämnas "normaliseringsprincipen". Till principen knöts som en huvudregel grundsatsen att den service som de intagna sålunda är berättigade till skall tillhandahållas av de organ utanför kriminalvården som normalt har ansvaret för t ex hälso- och sjukvård, socialvård, arbetsförmedling m.m. Kriminalvården borde bygga upp egna resurser endast för sådana fall där frihetsberövandet utgjorde hinder mot andra myndigheters medverkan eller där stödinsatserna uteslutande hade sin grund i kriminalvårdens rehabiliterande verksamhet.

Vi har inte funnit någon anledning till avsteg från normaliseringsprincipen som sådan. Ett fängelsestraff bör inte innefatta annan begränsning av den dömdes rättigheter än den som ligger i själva frihetsberövandet och det tvång som är förknippat med detta. Även grundsatsen att andra organ än kriminalvården skall ha huvudansvaret för den samhällsservice av olika slag som de intagna behöver bör stå fast. Grundsatsen kan inte anses åsidosatt på grund av den utveckling under senare år varigenom åtskilliga kriminalvårdsanstalter skaffat sig resurser och kompetens för behandlingsinsatser gentemot bl.a. missbrukare samt män som är dömda för vålds- eller sexualbrott. Denna utveckling bör enligt vår mening fortsätta.

En annan princip som slogs fast genom 1974 års kriminalvårdsreform var den s.k. "närhetsprincipen". Den som dömts till fängelse borde i enlighet med denna princip få avtjäna sitt straff så nära hemorten som möjligt. Detta skulle underlätta för den dömdes samhällsanpassning nyttiga kontakter med anhöriga och vänner samt med de samhällsorgan som enligt normaliseringsprincipen har huvudansvaret för vård- och stödinsatser i anslutning till frigivningen.

En konsekvent tillämpning av närhetsprincipen förutsätter i vårt förhållandevis glest befolkade land strängt taget att intagna av alla slag lämpligen kan vistas i samma anstalt. Så är emellertid inte fallet. Det finns ett behov av att fördela de intagna mellan olika anstalter med hänsyn till vilka säkerhetsåtgärder som krävs för att förhindra rymningar och återfall i brott. Det efter hand allt större narkotikaproblemet har gett upphov till ett ytterligare differentieringsbehov. Missbrukare bör helst inte undergå straffverkställighet tillsammans med icke missbrukare. Vidare bör intagna som önskar komma till rätta med sitt missbruk hållas åtskilda från andra missbrukare. Den speciella kompetens som byggts upp vid vissa anstalter förutsätter slutligen att dessa anstalter tillförs sådana intagna som behöver och efterfrågar de behandlingsinsatser som tillhandahålls. Sammantaget har de olika differentieringsbehov som föreligger medfört att närhetsprincipen kommit att i tillämpningen sättas allt mera åt sidan.

Det är vår uppfattning att den utveckling mot en bättre differentiering av de intagna som ägt rum varit värdefull och bör fortsätta. Detta innebär att närhetsprincipen inte kan upprätthållas som en övergripande

norm för anstaltsplaceringarna. Ett nära samband med närhetsprincipen hade den indelning av anstalterna i riksanstalter och lokalanstalter som gjordes i samband med 1974 års kriminalvårdsreform. Denna indelning är enligt vår mening inte längre ändamålsenlig.

Enligt den av oss föreslagna fängelselagen skall anstalterna indelas i öppna och slutna anstalter. Någon ytterligare indelning behöver enligt vår mening inte lagfästas. Vi anser dock att den av Kriminalvårdsstyrelsen föreslagna indelningen av anstalter i fyra säkerhetsklasser i och för sig är lämplig för praktiskt kriminalvårdsarbete och att den bör kunna läggas till grund för uppbyggnaden av kriminalvårdens anstaltsbestånd och erforderliga tillämpningsföreskrifter.

Vi föreslår följande bestämmelser för anstaltsplaceringen.

Valet av anstalt står i första hand mellan sluten eller öppen anstalt. Härvid skall precis som nu gälla att placering i öppen anstalt äger företräde. För placering i sluten anstalt skall särskilda skäl kunna åberopas.

Med särskilda skäl för placering i sluten anstalt avses företrädesvis säkerhetsskäl. Det skall föreligga omständigheter som talar för att bevaknings- och kontrollinsatser verkligen behövs för att säkerställa att den intagne stannar kvar i anstalten och inte fortsätter i brottslig verksamhet under verkställigheten. Utgångspunkten bör vara att ingen placeras under mera slutna former än säkerheten i varje enskilt fall kräver. För en sådan utgångspunkt talar inte bara humanitära skäl utan också det angelägna i att anstaltsbeståndet utnyttjas så effektivt som möjligt.

Som ett skäl för placering i sluten anstalt anges straffets längd. Generellt sett är det uppenbart att risken för rymning- eller fritagning framstår som större ju längre straff den dömde har att avtjäna. Ju allvarligare brott den dömde gjort sig skyldig till, desto större vikt måste fästas vid kravet att kriminalvården skall motverka fortsatt brottslighet under verkställighetstiden. Det som nu sagts utesluter inte att en bedömning i det enskilda fallet kan ge vid handen att en långtidsdömd kan placeras i öppen anstalt redan från verkställighetens början. Möjligen bör någon öppen anstalt reserveras för intagna med lång kvarstående verkställighetstid, eftersom en sammanblandning av dessa med korttidsdömda är ägnat att medföra vissa olägenheter. En annan omständighet som skall beaktas vid anstaltsplaceringen är brottslighetens art. Återfallsbenägenheten är generellt sett olika vid olika slags brottslighet. När det gäller dömda som gjort sig skyldiga till allvarlig vålds- eller sexualbrottslighet bör också brottsoffrets trygghet vägas in i bedömningen av behovet av säkerhetsåtgärder. För den som tidigare avtjänat fängelsestraff är det vidare uppenbart att valet mellan sluten och öppen anstalt i mycket blir beroende av hur den tidigare verkställigheten förlöpt. Som ett särskilt skäl för placering i sluten anstalt har också angetts den intagnes missbruk av narkotika.

Valet mellan sluten eller öppen anstalt är som tidigare sagts i huvudsak beroende av en bedömning av vad säkerheten kräver. En placering i sluten anstalt måste dock i enskilda fall kunna förekomma utan att säkerhetsskäl kan åberopas. I den mån särskilda utbildnings- eller behandlingsresurser knyts till en viss sluten anstalt bör intagna som har behov av och efterfrågar sådan utbildning eller behandling kunna hänföras till den anstalten oberoende av om den slutna verkställighetsformen är påkallad av säkerhetsskäl eller ej. Den som medgetts frigång för arbete, utbildning eller annat bör, om det i övrigt är lämpligt, kunna placeras i en sluten anstalt, om denna är mest närbelägen den ort där frigångsverksamheten skall äga rum. För en intagen som på egen begäran medgetts verkställighet utan gemenskap med andra intagna finns inte något alternativ till sluten anstalt. Slutligen går det inte att komma ifrån att ett ändamålsenligt utnyttjande av kriminalvårdens resurser ibland förutsätter att intagna som i och för sig är ägnade för verkställighet i öppen anstalt tillfälligtvis placeras i sluten anstalt. Som framgår av det följande föreslås i vissa hänseenden olika regler för slutna och öppna anstalter om kontroll- och säkerhetsåtgärder samt om friförmåner. De strängare regler som är avsedda att gälla för de slutna anstalterna bör, i den mån det är möjligt, inte tillämpas i fråga om sådana intagna som placerats i sluten anstalt utan att säkerhetsskäl förelegat.

När det gäller fördelningen av de intagna mellan anstalter av samma slag redovisas i lagförslaget två sidoordnade principer. Den först nämnda innebär att en intagen som har behov av utbildning eller behandling som anordnas vid viss anstalt skall placeras i denna, om det är lämpligt. Den särskilda kompetens som utvecklats vid vissa anstalter skall sålunda tas till vara. En ytterligare specialisering av anstalterna kan såsom tidigare anförts vara av värde. För det andra bör emellertid fortfarande närhetsprincipen äga viss betydelse med avseende på valet av anstalt. Detta kommer till uttryck genom att det föreskrivs att den placering skall eftersträvas som är bäst ägnad att främja en ändamålsenlig planering av frigivningen. I allmänhet innebär detta att en placering i närheten av hemorten framstår som fördelaktigast.

Lagförslaget innehåller särskilda bestämmelser om anstaltsplaceringen av ungdomar och kvinnor.

När det gäller ungdomar föreskrivs nu i 8 § KvaL att den som inte fyllt 21 år skall, om inte särskilda skäl föranleder annat, hållas åtskild från sådana intagna som kan inverka menligt på hans anpassning i samhället. Den av oss föreslagna bestämmelsen att den som inte fyllt 21 år skall, om inte särskilda skäl föranleder annat, placeras i en anstalt som företrädesvis är avsedd för yngre intagna torde i allt väsentligt ha samma innebörd. Vi förutsätter att någon eller några anstalter inom var region reserveras för ett yngre klientel - intagna upp

till ca 25 år. Bestämmelsen är avsedd att i förekommande fall äga tillämpning också på ungdomar som inte fyllt 18 år. Vi ansluter oss sålunda inte till den tolkning av FN:s barnkonvention som gjorts i Danmark och som lett till att intagna under 18 år verkställer straffet på en särskild avdelning vid vilken all kontakt med intagna över 18 år är utesluten.

Det finns för närvarande endast två anstalter som är avsedda enbart för kvinnor - Hinseberg och Färingsö. Kvinnliga intagna placeras i övrigt på särskilda avdelningar vid vissa anstalter som också är avsedda för män. Vid dessa anstalter förekommer gemensamhet mellan manliga och kvinnliga intagna under arbetstid och bevakad fritid. Vi har genom våra anstaltsbesök fått den uppfattningen att renodlade kvinnoanstalter av olika skäl är klart att föredra. Kvinnorna utgör emellertid en i förhållande till männen mycket liten klientelgrupp. Inom denna finns samma behov av differentiering med avseende på säkerhetsåtgärder och behandlingsinsatser som när det gäller männen. Detta innebär att en koncentration av kvinnorna till rena kvinnoanstalter skulle åsidosätta såväl närhetsprincipen som ambitionen att finna "rätt" placering med hänsyn till förekommande utbildnings- eller behandlingsbehov. Nuvarande ordning måste därför i huvudsak bibehållas. Vi föreslår emellertid att det i lagen skall föreskrivas dels att kvinna företrädesvis skall placeras i en anstalt som är avsedd för kvinnor, dels att en kvinna bara efter att ha gått med på det skall kunna placeras i en anstalt där gemensamhet med manliga intagna förekommer.

I KvaL finns regler om särbehandling av långtidsdömda som begått brott av särskilt samhällsfarlig natur. Den grundläggande bestämmelsen finns i 7 § tredje stycket. Enligt denna bestämmelse skall en intagen som säkerhetsklassificerats verkställa straffet i en sluten anstalt. Andra bestämmelser i KvaL anger att anstaltsplaceringen skall avse en riksanstalt, företrädesvis en anstalt som är särskilt lämpad att tillgodose kraven på hög säkerhet, samt att intagna som avses i 7 § tredje stycket inte får medges vistelse utanför anstalten i annan form än som särskild permission med bevakning. Beslut om säkerhetsklassificering meddelas av Kriminalvårdsstyrelsen. Beslutet skall omprövas av styrelsen när det finns anledning till det, dock alltid inom sex månader från föregående prövning.

Vi har i första hand haft anledning ta ställning till om det finns behov av en säkerhetsklassificering i enlighet med gällande ordning. Med hänsyn till kriminalvårdens ansvar att för vart enskilt fall anordna verkställigheten med beaktande av kravet på samhällsskydd och så att ordning och säkerhet vid anstalterna kan upprätthållas får det förutsättas att det alldeles oberoende av en på förhand gjord formell säkerhetsklassificering inte skulle ha kommit i fråga att placera de intagna som det här gäller i annat än slutna anstalter med hög säkerhet eller att

medge dem friförmåner. En fördel med klassificeringen är emellertid att den intagne genom denna får ett klart förhandsbesked om att han inte kan påräkna en lindrigare anstaltsplacering eller friförmåner förrän en längre tid av verkställigheten förflutit. Klassificeringen är härjämte av betydelse för allmänhetens förtroende för kriminalvårdens verksamhet. Den kan uppfattas som ett åtagande från kriminalvårdens sida att fästa särskilt avseende vid kravet på samhällsskydd när det gäller intagna som gjort sig skyldiga till allvarlig brottslighet av samhällsfarlig art. Viktigt i det hänseendet är att den delegation av beslutanderätten i fråga om anstaltsplacering och friförmåner till myndigheter på lokal nivå som gäller beträffande intagna i allmänhet inte avser dem som säkerhetsklassificerats. Vi anser att det finns skäl att bibehålla en säkerhetsklassificering.

Den kritik som riktats mot gällande ordning för säkerhetsklassificering har framför allt gällt beslutsordningen. Kritiken har främst kommit från intagna eller företrädare för dessa. Man har menat att det innebär en dubbelbestraffning att kriminalvårdsstyrelsen på i huvudsak samma underlag som legat till grund för rättens straffbestämning beslutar om en långtgående särbehandling samt att det med hänsyn till rättssäkerheten inte är acceptabelt att frågan avgörs i annat än domstolsmässiga former. Vi har för avsikt att ta upp denna fråga i slutbetänkandet i anslutning till andra frågor om besluts- och besvärsförfarandet i kriminalvårdsfrågor.

De rekvisit för säkerhetsklassificeringen som vi föreslår anknyter i allt väsentligt till vad som nu gäller enligt 7 § tredje stycket KvaL. Kravet på en viss lägsta strafftid har dock för all slags brottslighet bestämts till fyra år. Med hänsyn till att det i praxis sällan förekommit att någon med kortare strafftid klassificerats har vi inte ansett det nödvändigt att bibehålla en särbestämmelse för personer som dömts för grov narkotikabrottslighet. Att sådan brottslighet i allmänhet är att bedöma som brottslighet av särskilt samhällsfarlig art torde stå klart utan att det nämns särskilt i lagtexten.

Innebörden av säkerhetsklassificeringen skall enligt vårt förslag vara densamma som nu. Intagning skall ske till en sluten anstalt. Att placeringen företrädesvis skall avse en anstalt som uppfyller högt ställda krav på säkerheten är självklart. Permission och andra friförmåner - förutom särskild permission under bevakning - får inte medges den som säkerhetsklassificerats.

I ett särskilt avsnitt av betänkandet tar vi upp frågor om narkotika inom kriminalvården i anstalt. Som framgår av klientelundersökningen är andelen missbrukare hög bland de intagna. De problem som detta för med sig sätter i mycket stor utsträckning sin prägel på kriminalvårdens verksamhet. Denna har i detta sammanhang två skilda inriktningar. Den ena innefattar ambitionen att hålla kriminalvårdsan-

stalterna fria från narkotika, medan den andra syftar till att på bästa sätt hjälpa de intagna att komma ifrån sitt missbruk. Redan den omständigheten att all befattning med narkotika utgör brott gör det självklart att narkotika inte skall få förekomma i anstalterna. Härtill kommer att ett inflöde av narkotika till anstalterna är ägnat att störa ordningen och säkerheten i anstalterna. Som ett led i kriminalvårdens rehabiliterande och allmänt brottsförebyggande uppgift sker ett aktivt påverkansarbete från anstaltspersonalen, genom erbjudanden om behandlingsinsatser vid vissa anstalter samt genom förmedling av stöd- och behandlingsinsatser utanför kriminalvården. Ett inflöde av narkotika är ägnat att motverka detta påverkans- och behandlingsarbete. När det gäller målsättningen att hålla anstalterna fria från narkotika är framför allt de kontrollåtgärder av olika slag som står till buds av betydelse. Av största vikt är också fördelningen av de intagna mellan olika anstalter med hänsyn till deras missbruksförhållanden.

Vårt förslag redovisas i de avsnitt som behandlar olika delar av verksamheten. Sammanfattningsvis kan emellertid sägas att narkotikaproblemen ligger bakom alla förslag som innefattar möjligheter till skärpta kontrollåtgärder eller större restriktivitet i fråga om friförmåner.

Mot bakgrund av narkotikasituationen föreslår vi i avsnittet om intagnas kontakt med yttervärlden en skärpning när det gäller reglerna om brevgranskning vid slutna anstalter. I samma avsnitt behandlas reglerna om besök till de intagna. Den införsel av narkotika som förekommer sker i stor utsträckning i samband med besöken. Därför föreslår vi en skärpning såtillvida att kontrollerade besök skall få förekomma i större omfattning än enligt nuvarande regler. Vid de slutna anstalter där narkotikaproblemen är särskilt allvarliga bör som huvudregel gälla att besök endast får tas emot under kontroll av anstaltspersonal eller på sätt som omöjliggör fysisk kontakt mellan den intagne och den som besöker honom.

Problemen med narkotika ligger till en del bakom också de förslag som redovisas i avsnittet om vistelser utom anstalt. Förslagen har emellertid också andra grunder.

Enligt 32 § första stycket KvaL kan korttidspermission i form av s.k. regelbunden permission beviljas, om det inte föreligger påtaglig fara för fortsatt brottslighet eller avsevärd fara för annat missbruk. Lagtexten ger uttryck för en stark restriktivitet när det gäller förutsättningarna för att av säkerhetsskäl vägra permissioner. Sådan restriktivitet förekommer inte i tillämpningen. Vi föreslår att lagen anpassas efter den skärpta praxis som numera förekommer i detta hänseende.

Vi föreslår också - i syfte att motverka permissionsmissbruk och för att främja en ändamålsenlig användning av permissionsinstitutet - bättre planering av permissionstillfällena samt ställer krav på att varje enskild

permission skall ha en uttalad och godtagbar ändamålsbestämning. Även om nuvarande föreskrifter om kvalifikationstider och permissionsfrekvens enligt vår mening i allt väsentligt kan bibehållas som riktlinjer för att åstadkomma enhetlighet i bedömningen, torde vårt förslag om bättre planering komma att medföra att permission inte beviljas med samma regelbundenhet som hittills. Vi föreslår därför att benämningen "regelbunden permission" byts till "normalpermission".

Av stor betydelse för kriminalvårdens rehabiliterande verksamhet är möjligheten att med stöd av 34 § KvaL lämna medgivande till att en vistelse på behandlingshem eller annan vårdinrättning utanför kriminalvården får tillgodoräknas som straffverkställighet. Institutet har hittills inte haft någon särskild benämning utan vanligen kallats "34 §-placering". Vi anser att institutet bör bibehållas och föreslår att det skall benämnas "behandlingsplacering utom anstalt" (49 § lagförslaget).

Vi föreslår inte någon ändring när det gäller förutsättningarna för att bevilja behandlingsplacering. Dock hänvisar vi till 4 § lagförslaget och de däri föreslagna allmänna föreskrifterna om att dels verkställigheten skall utformas så att straffets ändamål beaktas, dels särskild uppmärksamhet skall ägnas åt förberedelse av den intagnes frigivning under den senare hälften av verkställigheten i anstalt.

Ett problem med behandlingsplaceringarna är att en förhållandevis stor andel av dem bryts i förtid. När behandlingstiden sträcker sig förbi tidpunkten för den villkorliga frigivningen är antalet avbrutna behandlingar större än antalet fullföljda. För att motverka avbrott vid tidpunkten för villkorlig frigivning och för att bättre säkerställa att förmånen av behandlingsplacering reserveras för intagna som verkligen är motiverade för behandlingen föreslår vi att föreskrift som avses i 26 kap 15 § brottsbalken skall få meddelas i anslutning till att medgivandet till behandlingsplacering lämnas. När den avsedda behandlingstiden sträcker sig längre än till tidpunkten för den villkorliga frigivningen föreligger ytterligare ett problem som ibland varit till allvarlig olägenhet för tillämpningen. Problemet hänger samman med att kostnadsansvaret för den behandling som är avsedd att äga rum efter frigivningen ligger inte på kriminalvården utan på den kommunala socialtjänsten. Av skäl som närmare anges i det ifrågavarande avsnittet av betänkandet föreslår vi att detta kostnadsansvar skall övergå till kriminalvården.

I samma avsnitt behandlar vi också frigångsinstitutet. Därvid hänvisar vi till den allmänna bestämmelsen i 4 § lagförslaget. Att ändamålet med straffbestämningen skall beaktas bör hindra en sådan extensiv tillämpning av frigångsinstitutet som någon gång förekommit och då utsatts för allvarlig kritik. Vidare markeras (51 § lagförslaget) att det skall föreligga ett behov av särskilda stödåtgärder hos den

intagne för att frigång skall beviljas. En tillämpning av frigångsinstitutet enligt de förslagna reglerna är enligt vår uppfattning väl förenlig med fängelsestraffets ändamål. När frigång utgör en förutsättning för att åstadkomma acceptabla frigivningsförhållanden eller motverka bestående skadliga effekter av straffet och hinder mot frigång inte möter med hänsyn till kravet på samhällsskydd, skulle det tvärtom strida mot straffbestämningens ändamål att avstå från tillämpningen.

Vi föreslår ingen lagändring när det gäller förutsättningarna för intagna att delta i fritidsverksamhet utom anstalten.

Arbete och utbildning m.m. vid anstalterna behandlas i ett särskilt avsnitt. Vi föreslår att nuvarande bestämmelser om sysselsättningsplikt står fast.

I syfte att försvåra införseln av narkotika till anstalterna samt narkotikahandel mellan de intagna under anstaltsvistelsen föreslår vi skärpta bestämmelser när det gäller intagnas rätt att i anstalten inneha kontanter samt andra personliga tillhörigheter än kontanter. Vi menar härvid att intagna i slutna anstalter inte skall behöva ha någon tillgång alls till kontanter, om kriminalvården - såsom vi förespråkar -låter utfärda betalkort som kan användas vid kioskinköp och för liknande ändamål. För att hindra att annan valuta än kontanter kommer till användning vid narkotikatransaktioner mellan de intagna föreslår vi att dels de intagnas rätt till innehav i anstalten av personliga tillhörigheter skall begränsas till föremål av mindre värde, dels att överlåtelser av sådana föremål till andra intagna skall vara otillåtna.

I avsnittet om kontrollåtgärder mot intagna redovisar vi följande förslag till lagändringar.

Vi föreslår en bestämmelse som medger kriminalvården rätten att genom husrannsakan underkasta den intagnes bostadsrum i anstalten samt väskor och andra förvaringsanordningar kontroll. Kriminalvården har hittills - mot bakgrund av uttalanden i lagförarbeten - ansett sig ha sådan rätt utan särskilt lagstöd. Vi menar emellertid att regeringsformens bestämmelser om mänskliga fri- och rättigheter torde förutsätta att frågan lagregleras.

När det gäller bestämmelserna om skyddsvisitation och annan kroppsvisitation föreslår vi ingen ändring i sak. Vi förespråkar emellertid en förenkling av lagregleringen.

De kontrollåtgärder som i praktiken har störst betydelse för kampen mot narkotika i anstalterna är urinprovstagning och andra former av kroppsbesiktning. Vi anser att den nuvarande lagstiftningen i och för sig ger kriminalvården tillräckliga möjligheter att tillgripa dessa kontrollåtgärder. Den av oss föreslagna ändringen när det gäller anstaltsindelningen medför dock att den mest ingripande formen av kroppsbesiktning kommer att få användas även i sådana anstalter som nu hänförs till kategorin slutna lokalanstalter. Vi anför i sammanhanget också skäl för att kriminalvården bör införskaffa en sådan urintestappa-

rat som medger tekniska förutsättningar för att genom urinprovstagning konstatera om en person förvarar narkotika i kroppen.

Efter förebild i rättegångsbalken föreslår vi en regel om att proportionalitetsprincipen skall beaktas vid användningen av tvångsmedel inom kriminalvården.

En intagen som under verkställigheten i anstalt bryter mot anbefalld ordning eller meddelade anvisningar kan enligt gällande bestämmelser tilldelas disciplinär bestraffning i form av antingen varning eller tidstillägg, dvs. ett förordnande om att viss tid inte skall inräknas i verkställigheten. Vid sidan av eller ibland i stället för den såsom disciplinstraff betecknade sanktionen kan disciplinförseelsen medföra andra för den intagne negativa följder. Vanligt är att kvalifikationstiden för medgivande till permission eller annan utevistelse ändras. Det förekommer också att den intagne utsätts för s.k. "knalltransport", dvs. förflyttning till säkrare anstalt.

Vi föreslår att sådana åtgärder som nu kan motiveras bara av behandlingsskäl eller säkerhetsskäl men som i realiteten vidtas som reaktion på en disciplinär förseelse bör ingå i ett mera differentierat disciplinärt sanktionssytem. Det är i viss mån en fråga om rättssäkerhet att saker och ting ges sin rätta benämning.

Härtill kommer ytterligare ett skäl för den av oss i detta hänseende föreslagna ordningen. Frågan om s.k. fakultativ villkorlig frigivning övervägs för närvarande av Straffsystemkommittén. Det ankommer därvid på kommittén att ta ställning till frågan i vad mån den intagnes uppförande under verkställigheten skall få inverka på tidpunkten för den villkorliga frigivningen. Om uppförandet skall beaktas vid prövningen av frigivningsfrågan måste detta emellertid göras på ett sådant sätt att det inte kan uppfattas som en dubbelbestraffning för förseelser som redan medfört sanktioner i annan ordning. En förutsättning för ett sådant system med fakultativ villkorlig frigivning som Straffsystemkommittén sålunda skall överväga är enligt vår mening en ordning för disciplinär bestraffning som innebär att det klart kan utredas vilka åtgärder av disciplinär natur som vidtagits mot den intagne.

Enligt nuvarande ordning kan disciplinära sanktioner tillämpas bara i fråga om förseelser som begåtts under vistelsen i anstalt. Permissionsmissbruk o dyl kan inte bestraffas disciplinärt, men föranleder regelmässigt att kvalifikationstiden för ny permission påverkas till den intagnes nackdel. Med vår inställning att åtgärder som vidtas av i realiteten disciplinära skäl skall ges sin rätta benämning följer att vi vill att disciplinsystemet skall äga tillämpning också i fråga om förseelser som begåtts i samband med permission eller annan medgiven utevistelse. Övervägande om en ordning med fakultativ villkorlig frigivning spelar också i det här sammanhanget en roll.

Som framgått av det anförda föreslår vi att beslut om ändrad kvalifikationstid för permission eller annan utevistelse samt om förflyttning av disciplinära skäl till säkrare anstalt eller avdelning formellt skall anses som disciplinära sanktioner.

När det gäller det disciplinära sanktionssystemet redovisar vi i övrigt följande överväganden och förslag.

En rimlig reaktion på inte alltför allvarliga förseelser av förstagångsnatur är att varning meddelas. Varning bör sålunda stå kvar som sanktionsform.

Viss kritik har riktats mot tidstillägget som sanktionsform. Det har ansetts som en verkningslös sanktion mot dömda med lång kvarstående verkställighetstid. När det gäller intagna med så korta straff att villkorlig frigivning inte kommer i fråga har det vidare hävdats att tidstillägget, vilket beslutas inte av domstol utan av myndighet inom kriminalvården, strider mot åtaganden i internationella konventioner. Vår uppfattning är att tidstillägget fortfarande får betraktas som ett lämpligt disciplinärt sanktionsmedel när det gäller intagna med en så kort återstående strafftid att det föreligger en tydlig koppling mellan förseelsen och disciplinbeslutets effekt. Tidstillägget bör sålunda behållas, dock med den med hänsyn till konventionsåtagandena gjorda begränsningen att tillägget i det enskilda fallet inte får medföra att den intagne är berövad friheten under längre tid än som följer av det av domstol utmätta straffet.

Den kritik som nu anförts mot användningen av tidstillägg när det gäller intagna med lång kvarstående strafftid har vi funnit berättigad. Det föreligger därför behov av ytterligare sanktionsmedel. Som sådana föreslår vi avdrag på den ersättning som utgår till intagen för deltagande i anvisad verksamhet - arbete eller studier - samt ensamvistelse i den intagnes bostadsrum. När det gäller den först nämnda sanktionsformen hänvisar vi till att löneavdrag förekommer som disciplinåtgärd i åtskilliga sammanhang. Förslag om isolering som disciplinär sanktion har framförts tidigare och då avvisats. Vårt förslag skiljer sig på så vis från det tidigare att vi menar att enrumsvistelsen skall verkställas i den intagnes bostadsrum. Därmed minskas den risk för skadeverkningar som anförts som skäl mot det tidigare förslaget. Farhågorna om skadeverkningar anser vi f.ö. något överdrivna med hänsyn till att flertalet av de intagna som kan tänkas drabbade av sanktionen har åtskillig erfarenhet av enrumsvistelse under avsevärt svårare förhållanden i samband med anhållande och häktning.

Sammanfattningsvis innefattar det av oss föreslagna differentierade sanktionssystemet följande sanktionsformer: Varning, tidstillägg, löneavdrag, förbud mot vistelse utom anstalt, förflyttning till annan avdelning eller anstalt samt ensamvistelse i den intagnes bostadsrum.

Författningsförslag

1 Förslag till Lag om verkställighet av fängelsestraff (Fängelselagen)

Härigenom föreskrivs följande.

INLEDANDE BESTÄMMELSER

1 § Denna lag avser verkställighet av fängelsestraff.

Vad som föreskrivs i lagen om den som dömts till fängelse gäller även den som ålagts fängelse som förvandlingsstraff för böter.

2 § Kriminalvårdsstyrelsen leder och har inseende över verkställigheten av fängelsestraff.

3 § Kriminalvårdsanstalt eller avdelning av anstalt är öppen eller sluten. För placering av sådana intagna som avses i 14 § kan sluten avdelning inrättas som säkerhetsavdelning med särskild övervakning och begränsad gemensamhet mellan de intagna.

Regeringen eller myndighet, som regeringen bestämmer, förordnar vilka anstalter som är öppna eller slutna och vilka slutna avdelningar som är säkerhetsavdelningar.

Vad i denna lag sägs om öppen eller sluten anstalt gäller även öppen eller sluten avdelning av anstalt.

4 § Kriminalvården i anstalt skall med beaktande av straffets ändamål och längd samt arten av den dömdes brottslighet och de krav som säkerheten ställer utformas så att skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. Åtgärder som är ägnade att främja den intagnes anpassning i samhället och som förbereder honom för tillvaron utom anstalten skall från början vidtagas i den omfattning som är möjlig med hänsyn till straffets ändamål. Särskild uppmärksamhet skall ägnas åt förberedelse av frigivningen under den senare hälften av verkställigheten i anstalt.

5 § Kriminalvården i anstalt skall planläggas och genomföras i nära samverkan mellan kriminalvårdens olika organ. I den mån ett förverkligande av kriminalvårdens syfte kräver insatser av andra samhälleliga organ, skall erforderlig samverkan ske med företrädare för sådant organ.

Vid planläggningen av den intagnes behandling skall samråd äga rum med denne. I den utsträckning det lämpligen kan ske bör samråd ske även med hans närstående. Den intagne skall beredas tillfälle att yttra sig om tillämnade åtgärder som rör honom särskilt, om inte synnerliga skäl talar däremot.

6 § Vid fördelningen av de dömda mellan slutna och öppna anstalter skall följande iakttagas.

Den som undergår fängelse i lägst fyra år skall placeras i sluten anstalt, om det med hänsyn till arten av hans brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att avvika eller fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär innan verkställigheten i anstalt har avslutats. Beslut om placering i sluten anstalt enligt detta stycke skall meddelas så snart verkställigheten påbörjats eller annars så snart det finns anledning till det. Beslutet skall omprövas när det finns anledning till det, dock alltid inom sex månader från föregående prövning.

Har beslut enligt andra stycket inte meddelats skall den dömde placeras i öppen anstalt om inte särskilda skäl talar mot det. Vid bedömningen av om särskilda skäl påkallar placering i sluten anstalt skall beaktas straffets längd, arten av den dömdes brottslighet samt omständigheter vid verkställighet av straff som den dömde tidigare avtjänat. Den som missbrukar narkotika skall företrädesvis placeras i sluten anstalt.

Utan att säkerhetsskäl som avses i tredje stycket föreligger får placering i sluten anstalt förekomma om det därigenom kan beredas den dömde arbete, undervisning, utbildning eller särskild behandling som inte lämpligen kan anordnas i öppen anstalt eller placeringen är nödvändig för ett ändamålsenligt utnyttjande av tillgängliga resurser.

7 § Vid fördelningen av de dömda mellan anstalter av samma slag skall följande iakttagas.

Den som inte fyllt 21 år skall, om inte särskilda skäl föranleder annat, placeras i en anstalt som företrädesvis är avsedd för yngre intagna. Om inte särskilda skäl föranleder annat skall en kvinna företrädesvis placeras i en anstalt som är avsedd för kvinnor. En kvinna får inte utan eget medgivande placeras i en anstalt där gemensamhet med manliga intagna förekommer.

Den som har behov av utbildning eller behandling som anordnas vid viss anstalt skall, om det är lämpligt, placeras i denna. I övrigt skall, om inte straffets längd eller andra omständigheter föranleder annat, eftersträvas den placering som är bäst ägnad att främja en ändamålsenlig planering av frigivningen.

8 § En intagen som placerats i sluten anstalt skall överföras till öppen anstalt när särskilda skäl för placering i sluten anstalt inte längre föreligger.

En intagen som placerats i öppen anstalt får överföras till sluten anstalt om han har avvikit eller omplaceringen annars är påkallad av hänsyn till säkerheten. Överföring från öppen till sluten anstalt får härjämte beslutas på skäl som anges i 6 § fjärde stycket.

VERKSTÄLLIGHETENS INNEHÅLL

9 § En intagen skall behandlas med aktning för hans människovärde. Han skall bemötas med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med vistelse i anstalt.

En intagen skall visa hänsyn mot anstaltspersonal och medintagna. Han skall rätta sig efter de ordningsregler som gäller för anstalten och de anvisningar som anstaltspersonalen lämnar honom.

Gemenskap

10 § En intagen skall under tid då han är skyldig att ha sysselsättning vistas tillsammans med andra intagna, om inte annat följer av bestämmelserna i denna lag eller av sysselsättningens särskilda beskaffenhet. Vägrar ett större antal av de intagna i en sluten anstalt samtidigt att ha den sysselsättning som har ålagts dem, får dock gemensamheten mellan dem inskränkas i den mån det är oundgängligen påkallat med hänsyn till förhållandena i anstalten.

På fritiden får den intagne i den utsträckning han önskar det vistas tillsammans med andra intagna, om inte annat följer av bestämmelserna i denna lag. I sluten anstalt får dock gemensamheten mellan intagna på fritiden inskränkas, om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till förhållandena i anstalten.

I anslutning till dygnsvilan får de intagna hållas avskilda från varandra.

Avskildhet och placering på säkerhetsavdelning

11 § En intagen får på egen begäran ha anvisad sysselsättning i enrum, om lämplig plats kan beredas honom och särskilda skäl inte talar mot det. Medgivande härtill skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden.

Läkare skall undersöka en intagen som har anvisad sysselsättning i enrum, om det behövs med hänsyn till dennes tillstånd. Har den intagne haft sysselsättning i enrum under en sammanhängande tid av en månad, skall en sådan undersökning alltid äga rum.

12 § En intagen får, förutom i fall som avses i 53 § andra stycket 3, 56 § och 61 §, hållas avskild från andra intagna, om det är nödvändigt

1. med hänsyn till rikets säkerhet eller föreliggande fara för den intagnes eller annans säkerhet till liv eller hälsa eller för allvarlig skadegörelse på anstaltens egendom,
2. för att hindra att den intagne påverkar någon annan intagen att allvarligt störa ordningen inom anstalten,
3. för att hindra att den intagne medverkar till att en annan intagen får tillgång till berusningsmedel,
4. för att hindra att den intagne allvarligt ofredar en annan intagen.

En intagen som har dömts till fängelse i lägst två år och är placerad i sluten anstalt får hållas avskild från andra intagna, om det kan befaras att han planlägger rymning eller att annan planlägger fritagningsförsök och avskildheten är nödvändig för att hindra att sådan plan sättes i verket samt det med hänsyn till den intagnes brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär. Ett beslut enligt första eller andra stycket skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst var tionde dag.

13 § En intagen som hålls avskild från andra intagna enligt 12 § skall få den lättnad i avskildheten som är möjlig.

14 § Finns det i ett fall som avses i 12 § andra stycket anledning anta att de förhållanden som där avses kommer att bestå en längre tid, får den intagne placeras på en säkerhetsavdelning.

En intagen får också placeras på en säkerhetsavdelning, om det finns särskild anledning anta att det är påkallat för att hindra honom från brottslig verksamhet av allvarligt slag under vistelsen i anstalt.

Ett beslut om placering på en säkerhetsavdelning skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden.

15 § Innan beslut meddelas om en åtgärd enligt 12 eller 14 § och vid omprövning av ett sådant beslut skall utredning ske rörande de omständigheter som inverkar på frågans avgörande.

Den som hålls avskild på grund av att han är farlig för sin egen säkerhet till liv eller hälsa skall undersökas av läkare så snart det kan ske. Annan intagen som hålls avskild enligt 12 § och sådan intagen som är placerad på en säkerhetsavdelning skall undersökas av läkare, om det behövs med hänsyn till den intagnes tillstånd. Har en intagen hållits avskild under en sammanhängande tid av en månad skall en sådan undersökning alltid äga rum.

Över vad som förekommit vid utredning enligt första stycket skall protokoll föras.

Sysselsättning

16 § En intagen skall beredas lämpligt arbete som såvitt möjligt främjar utsikterna för honom att efter frigivningen inordna sig i arbetslivet.

Har en intagen behov av undervisning, utbildning, arbetsträning eller någon annan sysselsättning eller av medicinskpsykologisk eller någon annan särskild behandling, skall sådan beredas honom under arbetstiden, om det kan ske med hänsyn till anstaltstidens längd och den intagnes förutsättningar.

17 § En intagen är skyldig att utföra det arbete, delta i den undervisning, utbildning eller arbetsträning eller ha den sysselsättning i övrigt som anvisas honom. Den som erhåller ålderspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring får dock inte åläggas att ha någon sysselsättning, och den som erhåller förtidspension eller sjukbidrag enligt nämnda lag får åläggas att ha sysselsättning bara av den art och omfattning som kan anses lämplig för honom.

18 § En intagen skall erhålla ersättning, enligt normer som meddelas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer för arbete som han utfört, om detta inte skett för egen räkning eller åt arbetsgivare utom anstalten. Ersättning skall utgå även när en intagen, enligt vad som bestämts rörande honom, under arbetstid deltager i undervisning, utbildning eller annan särskilt anordnad verksamhet eller behandling eller bedriver enskilda studier. Kan arbete eller annan verksamhet som berättigar till ersättning inte beredas en intagen eller är denne helt eller delvis oförmögen till sådan verksamhet, skall ersättning ändå utgå i den mån den intagne inte erhåller ålders- eller förtidspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.

Ersättning för arbete skall bestämmas med hänsyn till den intagnes arbetsinsats, om inte särskilda skäl föranleder annat. För annan verksamhet skall ersättning i regel bestämmas enhetligt.

Regeringen eller myndighet, som regeringen bestämmer, meddelar föreskrifter beträffande användningen av ersättning enligt första stycket och av annan arbetsinkomst som en intagen uppbär.

Fritid

19 § En intagen skall beredas tillfälle till lämplig fritidssysselsättning, som kan bidra till hans utveckling. I den utsträckning det lämpligen kan ske bör han få möjligheter att genom tidningar, radio och television följa vad som händer i omvärlden. Hans behov av förströelse bör tillgodoses i skälig omfattning.

20 § En intagen skall beredas tillfälle till fysisk träning som är lämplig med hänsyn till hans ålder och hälsotillstånd.

Personliga tillhörigheter

21 § I den utsträckning det kan ske utan olägenhet får en intagen inneha andra personliga tillhörigheter än betalningsmedel samt skaffa sig eller mottaga böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kan bereda honom sysselsättning under fritid. En intagen i sluten anstalt får inte inneha andra personliga tillhörigheter än sådana som är av enkel beskaffenhet och har ett mindre ekonomiskt värde.

Vid prövning av en intagens innehav av personliga tillhörigheter eller annan utrustning skall särskilt beaktas att innehavet inte får underlätta införsel av narkotika i anstalten.

22 § I sluten anstalt får en intagen inte inneha pengar eller annat betalningsmedel än det som kriminalvården utfärdat. Om särskilda skäl föreligger härför, får anstaltschefen undanta en intagen från vad som nu sagts. Under vistelse i öppen anstalt får en intagen inneha betalningsmedel enligt särskilda bestämmelser.

En intagen i sluten anstalt får varken för egen eller annans räkning inom anstalten överlåta egendom till eller förvärva egendom från annan intagen. Inte heller får en sådan intagen inom anstalten göra lånetransaktioner med annan intagen. Föreligger synnerliga skäl för överlåtelse eller lån mellan intagna, får anstaltschefen medge en intagen att inom anstalten vidtaga sådan åtgärd.

23 § Om en intagen begär att anstalten för hans räkning skall göra en kontotransaktion eller en penningöverföring, skall han visa vad transaktionen eller överföringen avser. Vid överföring av ett skäligt belopp till person mot vilken den intagne är underhållsskyldig, behöver han dock inte visa vad överföringen avser. Anstalten får inte medverka till transaktioner, som kan antas ha samband med befattning med beroendeframkallande medel eller brottslig verksamhet.

24 § Om det är påkallat för att hindra att otillåtna varor införs i anstalt, får det föreskrivas att de intagna inte utan särskilt medgivande får mottaga försändelser av annat slag än brev eller annan skriftlig handling.

Hälso- och sjukvård

25 § Om en intagen behöver hälso- och sjukvård, skall han vårdas enligt de anvisningar som ges av läkare. Kan erforderlig undersökning och behandling inte lämpligen ske inom anstalten bör den allmänna sjukvården anlitas. Om det behövs, får en intagen föras över till allmänt sjukhus. Får hälso- och sjukvårdspersonal inom kriminalvården kännedom om att en intagen lider av en sådan smittsam sjukdom som enligt smittskyddslagen (1988:1472) utgör en samhällsfarlig sjukdom, skall anstaltschefen underrättas om detta, om det behövs med hänsyn till fara för att smittan skall spridas. Föreskrifter om psykiatrisk tvångsvård för en intagen ges i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.

Förlossning av en intagen kvinna skall såvitt möjligt ske på sjukhus. Om det behövs, skall kvinnan i god tid före förlossningen överföras dit eller till annan institution där hon kan erhålla lämplig vård.

Om anledning föreligger därtill, skall den som enligt första eller andra stycket vistas utom anstalt stå under bevakning eller vara underkastad särskilda föreskrifter.

Beträffande behandlingen av en intagen, som har förts över till en sådan sjukvårdsinrättning som avses i 6 § första stycket andra meningen lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård för frivillig psykiatrisk vård, tillämpas föreskrifterna i 18-24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård samt bestämmelserna i 8 § andra och tredje styckena lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård om befogenhet för kriminalvårdsstyrelsen och regeringen att besluta om särskilda restriktioner beträffande en viss intagen.

26 § Är en intagen sjuk när han skall lämna anstalten, får på hans begäran fortsatt sjukvård i anstalten beredas honom, om det kan anses skäligt.

Frigivningsförberedelser

27 § Vid förberedelse av en intagens frigivning skall särskilt eftersträvas att bereda honom lämplig arbetsanställning eller annan försörjningsmöjlighet samt lämplig bostad. Kommer han att behöva undervisning, utbildning eller ekonomiskt, socialt eller medicinskt stöd, skall så långt möjligt åtgärder vidtagas för att tillgodose sådant behov.

Kontrollåtgärder mot intagna m.m.

28 § En intagens bostadsrum samt väskor och andra förvaringsanordningar som finns i rummet får undersökas för eftersökande av föremål som han inte får inneha.

29 § En intagen får kroppsvisiteras för eftersökande av föremål som han inte får inneha.

30 § En intagen är, om inte annat föranleds av medicinska eller liknande skäl, skyldig att på anmaning lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han är inte har använt beroendeframkallande medel eller sådant dopningsmedel som anges i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel.

31 § En intagen får underkastas annan kroppsbesiktning än som avses i 30 § när anledning förekommer att föremål som han enligt vad som följer av denna lag inte får inneha skall anträffas på honom.

Utöver vad som följer av första stycket får i fråga om den som är intagen i sluten anstalt kroppsbesiktning företas i den mån det anses påkallat när

1. han ankommer till anstalten vid intagning eller efter vistelse utom anstalten,
2. det sker stickprovsvis eller också i anslutning till större undersökning som av säkerhetsskäl görs av utrymmen inom anstalten och den intagne har eller har haft särskild anknytning till utrymme som berörs av undersökningen, eller
3. han skall mottaga eller har haft okontrollerat besök.

Utöver vad som föreskrivs i första stycket får den som är intagen i öppen anstalt underkastas ytlig kroppsbesiktning i den mån det anses påkallat i fall som avses i andra stycket.

32 § Kroppsvisitation eller kroppsbesiktning får inte göras mer ingående än vad ändamålet med åtgärden kräver. All den hänsyn som

omständigheterna medger skall iakttagas. Om möjligt skall vittne närvara.

Annan kroppsvisitation än ytlig eller kroppsbesiktning får, när åtgärden gäller kvinna, inte verkställas eller bevittnas av annan än kvinna, läkare eller legitimerad sjuksköterska.

33 § Föremål, som anträffas vid kroppsvisitation, kroppsbesiktning eller undersökning enligt 28 § och som en intagen enligt vad som följer av denna lag inte får inneha i anstalt, skall omhändertagas och förvaras för hans räkning, såvitt inte annat är särskilt föreskrivet. Om det vid kontroll anträffas egendom, som den intagne inte lagligen får inneha, skall egendomen omhändertas i avvaktan på beslag.

Pengar, som påträffas hos eller ankommer till en intagen i strid med vad som är särskilt föreskrivet om intagnas rätt att inneha pengar, skall omhändertas, om det inte är uppenbart oskäligt. Omhändertagna pengar skall genom anstaltens försorg göras räntebärande men får inte disponeras av den intagne förrän vid anstaltsvistelsens slut, om det inte föreligger särskilda skäl.

En försändelse som har granskats enligt 37-40 §§ får hållas kvar, om det är påkallat av säkerhetsskäl. Den intagne skall i så fall genast underrättas därom. Är det fråga om en ankommande försändelse, skall den intagne i den utsträckning det lämpligen kan ske få kännedom om innehållet. En kvarhållen försändelse skall utlämnas till den intagne så snart det kan ske och senast när anstaltsvistelsen upphör, om inte särskilda skäl talar däremot.

34 § Alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel får omhändertas,

1. om de påträffas hos en intagen,
2. om en intagen får dem sig tillsända,
3. om de medförs av någon som skall tas in i kriminalvårdsanstalt, eller
4. om de annars påträffas inom anstalt och det inte finns någon känd ägare till dem.

Bestämmelserna i första stycket tillämpas även i fråga om injektionsspruta eller kanyl som kan användas för insprutning i människokroppen eller i fråga om andra föremål som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika.

35 § Egendom som omhändertagits enligt 34 § skall kriminalvårdsanstalten låta förstöra eller försälja enligt bestämmelserna om beslagtagen egendom i 2 § 1 första stycket lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m.

Belopp, som erhållits vid försäljning av omhändertagen egendom, tillfaller staten.

36 § Åtgärd enligt 28-34 §§ får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den intagne eller något motstående intresse.

Intagnas kontakt med yttervärlden.

Försändelse

37 § En försändelse till eller från den som är intagen i sluten anstalt får granskas för undersökning av om den innehåller otillåtna föremål. Sådan granskning får också ske för att undersöka om en försändelse innehåller något meddelande om planläggning av brottslig verksamhet, avvikande eller något liknande förfarande. Beträffande den som är intagen på säkerhetsavdelning skall granskning av försändelse ske.

En försändelse till eller från den som är intagen i öppen anstalt får, för syfte som anges i första stycket, granskas om det finns anledning anta att försändelsen innehåller föremål eller meddelande som där avses eller stickprovsvis beträffande intagna i allmänhet.

Om en intagen under utredningen av ett disciplinärende hålls avskild från andra intagna, får han också hindras från kontakter med andra personer genom försändelse i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras.

38 § En försändelse mellan en intagen och en svensk myndighet, ett internationellt organ, som har av Sverige erkänd behörighet att ta emot klagomål från enskilda, eller en advokat skall vidarebefordras utan granskning. Anges ett brev vara avsänt från en svensk myndighet, ett sådant internationellt organ eller en advokat och finns det anledning anta att uppgiften inte är riktig, får dock försändelsen granskas, om förhållandet inte kan klarläggas på annat sätt.

I fråga om en försändelse till postverket tillämpas 37 § i stället för första stycket.

39 § Granskning av en försändelse får inte vara mer ingående än som är nödvändigt med hänsyn till granskningens syfte.

I 33 § tredje stycket finns bestämmelser angående omhändertagande av försändelse.

40 § Vad i 37-39 §§ är föreskrivet om försändelse gäller även annat skriftligt meddelande. Bestämmelserna i dessa paragrafer rörande en intagen gäller även sammanslutning av intagna.

Besök

41 § En intagen får ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Han får inte ta emot besök som är ägnat att äventyra säkerheten i anstalten eller som kan motverka hans anpassning i samhället eller annars vara till skada för någon.

Om en intagen under utredningen av ett disciplinärende hålls avskild från andra intagna, får han också vägras besök i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras.

42 § Om det behövs med hänsyn till säkerheten eller ordningen i anstalten skall en tjänsteman vid anstalten vara närvarande när den intagne har besök om inte besöket kan ske under sådana förhållanden att den intagne och den besökande inte kan överlämna föremål till varandra (kontrollerat besök).

Kriminalvårdsstyrelsen får, om det behövs med hänsyn till säkerheten eller ordningen vid viss sluten anstalt, besluta att de intagna i en sådan anstalt får ta emot endast kontrollerat besök. Om det föreligger särskilda skäl får besöket dock genomföras utan kontroll.

Besök av advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet skall vara kontrollerat bara om advokaten eller den intagne begär det.

43 § Till underlag för bedömningen av om den som är intagen i sluten anstalt skall i ett särskilt fall få ta emot besök skall i förväg undersökas om den besökande har dömts eller är misstänkt för allvarlig brottslig verksamhet. I den utsträckning det behövs och lämpligen kan ske skall upplysningar också inhämtas om hans personliga förhållanden i övrigt. Vad som nu föreskrivits gäller inte, i den mån det är uppenbart obehövligt på grund av att den besökande är känd eller av annat skäl. Till underlag för bedömningen av om en intagen i öppen anstalt skall i ett särskilt fall få ta emot besök får sådan kontroll som nyss sagts göras i den mån det är påkallat av säkerhetsskäl.

Som villkor för besök kan av säkerhetsskäl föreskrivas att den besökande underkastar sig kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning eller medger undersökning av väska eller annan förvaringsanordning som medförs.

Telefonsamtal

44 § Telefonsamtal mellan intagna och personer utom anstalten får ske i den utsträckning det lämpligen kan ske. En intagen kan förvägras telefonsamtal som är ägnat att äventyra säkerheten i anstalten eller som kan motverka hans anpassning i samhället eller annars vara till skada

för honom eller någon annan. Om en intagen under utredning av ett disciplinärende hålls avskild från andra intagna, får han också hindras från kontakter med andra personer genom telefonsamtal i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras.

Beträffande den som den intagne önskar samtala med kan sådan kontroll som avses i 43 § första stycket göras i den mån det anses behövligt.

Om det är påkallat med hänsyn till säkerheten, skall tjänsteman på lämpligt sätt avlyssna telefonsamtal. Avlyssning får äga rum endast med den intagnes vetskap. Telefonsamtal med advokat som biträder den intagne i rättslig angelägenhet får inte avlyssnas utan den intagnes medgivande.

Gemensamma bestämmelser

45 § Regeringen får beträffande en viss intagen besluta om avvikelser från bestämmelserna i 37-44 §§ om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet eller till risken för att den intagne under verkställigheten i anstalt medverkar till brott som innefattar användande av våld, hot eller tvång för politiska syften.

Vistelse utom anstalt

Permission

46 § För att underlätta anpassningen i samhället eller för att motverka skadliga följder av frihetsberövandet kan en intagen beviljas tillstånd att lämna anstalten för viss kort tid (normalpermission). Föreligger en inte obetydlig fara för fortsatt brottslighet eller annat missbruk får normalpermission inte medges. Vid denna bedömning skall särskilt beaktas om den intagne har nyttjat eller på annat sätt tagit befattning med narkotika inom anstalten eller utan giltigt skäl vägrat att lämna prov enligt 30 §.

Permission får också ges, om annan särskild anledning föreligger än som anges i första stycket (särskild permission). Kan den angelägenhet som ligger till grund för en ansökan om särskild permission ombesörjas under normalpermission, skall sådan permission i första hand användas.

47 § Normalpermission får inte beviljas en intagen som avses i 6 § andra stycket. Föreligger synnerliga skäl därtill får särskild permission beviljas sådan intagen.

För permission skall ställas de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat. Skriftlig permissionsplan skall upprättas för varje permissionstillfälle. Om noggrann tillsyn är behövlig, kan det föreskrivas att den intagne vid permission skall stå under bevakning. Intagen som avses i 6 § andra stycket skall vid permission stå under bevakning.

48 § Till förberedelse av frigivning kan en intagen som avses 26 kap. 7 § brottsbalken beviljas permission under viss längre tid (frigivningspermission). Sådan permission får inte beviljas för tid före den dag då två tredjedelar av straffet har avtjänats.

För frigivningspermission skall ställas de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat.

Behandlingsplacering utom anstalt

49 § Kan en intagen genom vistelse utom anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta hans anpassning i samhället, kan han få medgivande att för sådant ändamål vistas utom anstalten under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger (behandlingsplacering utom anstalt). Därvid skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.

Första stycket gäller inte en intagen som avses i 6 § andra stycket.

50 § För behandlingsplacering skall ställas de villkor som kan anses erforderliga. I samband med vård eller annan behandling får det föreskrivas att den intagne skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel. Vid beslut om placering kan meddelas föreskrift enligt 26 kap. 15 § brottsbalken att gälla för tid efter villkorlig frigivning.

Behandlingsplacering får inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden.

Frigång

51 § För att underlätta anpassningen i samhället kan en intagen, som är i behov av särskilda stödåtgärder inför frigivningen, medges att

under arbetstid utföra arbete eller deltaga i undervisning, utbildning eller annan särskilt anordnad verksamhet utom anstalten (frigång). Vid prövning av medgivande till frigång skall särskilt beaktas om den intagne är i behov av inskolning i arbetslivet eller frigång annars kan antas väsentligt underlätta hans försörjningsmöjligheter efter frigivningen. Det bör vid anstalt från vilken intagna normalt beviljas frigång vidtagas särskilda åtgärder för att främja sådan verksamhet.

Frigång får inte beviljas en intagen som avses 6 § andra stycket.

För frigång skall ställas de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat. På platsen för frigångsverksamheten skall för den intagne utses en särskild kontaktman.

Fritidsaktiviteter utom anstalt

52 § Om det lämpligen kan ske, bör en intagen beredas tillfälle att utom anstalten på fritid delta i sådan föreningsverksamhet eller annan liknande verksamhet som är ägnad att underlätta anpassningen i samhället (fritidsvistelse utom anstalt). För sådan vistelse utom anstalt skall ställas de villkor som kan anses erforderliga. Därvid kan föreskrivas att den intagne skall stå under tillsyn. Intagen som avses i 6 § andra stycket får inte medges fritidsvistelse utom anstalt.

Disciplinära påföljder

53 § Bryter en intagen mot anbefalld ordning eller meddelade anvisningar när han befinner sig inom anstalten eller när han vistas utanför anstalten med stöd av bestämmelse som anges i 58 § eller med stöd av 63 § första stycket, får disciplinär bestraffning åläggas honom enligt andra stycket, om det inte föreligger anledning att han skall låta sig rätta av anvisning eller tillsägelse eller om gärningen är av sådan beskaffenhet att bestraffning är påkallad av hänsyn till ordningen eller säkerheten inom anstalten.

Som disciplinär bestraffning kan

1. den intagne meddelas varning,
2. förordnas att viss bestämd tid, högst tio dagar, inte skall inräknas i verkställighetstiden för den påföljd den intagne undergår,
3. förordnas att den intagne under viss bestämd tid, högst tio dagar, skall vistas i enrum,
4. förordnas att den intagnes ersättning enligt 18 § skall minskas med 20 % under viss bestämd tid, högst 30 dagar, då den intagne utövar anvisad verksamhet,

5. förordnas att normalpermission, frigivningspermission, frigång, fritidsvistelse utom anstalt och behandlingsplanering utom anstalt inte får medges under viss bestämd tid eller

6. den intagne förflyttas till annan avdelning eller anstalt.

Ett förordnande enligt andra stycket 2 får inte medföra att den intagne skall vistas längre tid i anstalt än som motsvarar det fängelsestraff han undergår. Förordnande enligt andra stycket 3 verkställs genom att den intagne vistas i sitt bostadsrum. Förordnande enligt andra stycket 5 får begränsas till att avse visst slag av vistelse utom anstalt. Beslut om disciplinär bestraffning gäller, om inte annat förordnats, omedelbart.

54 § Vid prövning av fråga om disciplinär bestraffning enligt 53 § skall beaktas om förseelsen får, har fått eller kan bedömas få andra följder för den intagne. Har intagen med stöd av 56 § hållits avskild under utredningen av ett disciplinärende skall tiden härför tillgodoräknas honom, om disciplinärt förordnande enligt 53 § andra stycket 3 åläggs honom i anledning av nämnda utredning.

55 § Föreligger flera förseelser skall disciplinär bestraffning bestämmas gemensamt för samtliga förseelser.

Upprepade förordnanden enligt 53 § andra stycket 2 får sammanlagt inte avse längre tid än femton dagar för en intagen som undergår fängelse i högst fyra månader och fyrtiofem dagar för en intagen som undergår fängelse på längre tid än fyra månader.

Den sammanlagda tiden för upprepade förordnanden enligt 53 § andra stycket 3 får inte överstiga tio dagar för en intagen som undergår fängelse i högst en månad, femton dagar för en intagen som undergår fängelse i mer än en men högst fyra månader och fyrtiofem dagar per kalenderår för en intagen som undergår fängelse på längre tid än fyra månader.

56 § Under utredningen av ett disciplinärende får en intagen tillfälligt hållas avskild från andra intagna i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras. Åtgärden får inte vara under längre tid än fyra dygn. Kan den intagne inte hållas avskild i anstalten, får han placeras i allmänt häkte, om detta är lämpligare än att han förs över till annan anstalt. Den intagne skall få den lättnad i avskildheten som är möjlig.

57 § Disciplinärende skall avgöras skyndsamt. Innan beslut meddelas skall förhör hållas med den intagne. Över vad som förekommit vid förhör och annan undersökning skall protokoll föras.

Övrigt

58 § Tid för vistelse utom anstalt enligt 25, 46, 48, 49, 51 eller 52 §§ inräknas i verkställighetstiden, om inte särskilda skäl talar mot det.

59 § Om en intagen avtjänar straff för ett brott som har riktat sig mot någons liv, hälsa, frihet eller frid, skall målsäganden tillfrågas om han eller hon vill bli underrättad om i vilken kriminalvårdsanstalt den intagne befinner sig, den intagnes förflyttning till öppen anstalt, permissioner och andra vistelser utom anstalten, tidpunkt för frigivning samt om rymning och uteblivande efter permission.

Underrättelse skall ske så tidigt som möjligt.

60 § Vid transport av en intagen skall om möjligt tillses att han inte utsätts för obehörigas uppmärksamhet.

Om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, får en intagen vid transport eller annars under vistelse utom anstalt beläggas med fängsel. Vid förflyttning inom anstalt får intagen beläggas med fängsel, om det är oundgängligen nödvändigt av säkerhetsskäl.

Kan det befaras att transport medför skada för den intagnes hälsa, skall läkares medgivande till transporten inhämtas.

61 § En intagen som uppträder våldsamt eller som är så påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel att han kan befaras störa ordningen i anstalten får tillfälligt hållas avskild från andra intagna så länge det är nödvändigt för att betvinga det våldsamma uppträdandet eller tills påverkan har upphört.

Visar sig andra medel otillräckliga för att betvinga våldsamt uppträdande av en intagen, får han hållas belagd med fängsel, om det är oundgängligen nödvändigt med hänsyn till hans egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa.

Kan en intagen i fall som anges i första eller andra stycket inte hållas avskild i anstalten får han placeras i allmänt häkte i högst två dygn, om detta är lämpligare än att han föras över till en annan anstalt.

Läkare skall så snart det kan ske undersöka den som är föremål för åtgärd enligt denna paragraf. I fråga om den som hålls avskild därför att han är påverkad av berusningsmedel skall en sådan undersökning dock äga rum endast om det behövs med hänsyn till hans tillstånd. Över vad som förekommit skall protokoll föras.

62 § Medför kvinna spädbarn vid intagningen eller föder hon därefter barn, kan tillstånd ges henne att ha barnet hos sig.

63 § En intagen skall inställas vid domstol eller vid nämnd som avses i 37 kap. brottsbalken, om domstolen eller nämnden begär det. Begär annan myndighet att en intagen skall inställas inför denna, prövar kriminalvårdsstyrelsen om det skall ske. I anslutning till inställelse varom nu är fråga får en intagen tillfälligt placeras i allmänt häkte, om det behövs av säkerhetsskäl.

Tiden för inställelse som avses i första stycket inräknas i verkställighetstiden. Detsamma gäller tid som en intagen vistas utom anstalt med stöd av 2 § lagen (1991:435) med vissa bestämmelser om internationellt samarbete på brottmålsområdet.

Åtalas en intagen, skall han på begäran erhålla den lättnad i verkställigheten som erfordras för utförande av hans talan i målet.

64 § Har en intagen uppsåtligen förstört egendom som tillhör anstalten, får ersättning härför tagas ut av medel som tillkommer honom enligt 18 § första stycket.

Arbetsersättning som för en intagens räkning innestår hos kriminalvårdsmyndighet får inte utmätas.

65 § En intagen skall ha möjlighet att dagligen vistas utomhus minst en timme om inte synnerligt hinder möter däremot.

66 § En intagen som inom anstalten vill utöva sin religion skall beredas tillfälle härtill i den utsträckning det kan ske.

67 § Med de begränsningar som följer av gällande bestämmelser och avtal för verksamheten inom kriminalvården har de intagna rätt att i lämplig ordning överlägga med anstaltsledningen i frågor som är av gemensamt intresse för de intagna. De har också rätt att i lämplig ordning sammanträda med varandra för överläggning i sådana frågor. En intagen som hålles avskild från andra intagna får dock deltaga i överläggning eller sammanträde endast om det kan ske utan olägenhet.

68 § Om det är nödvändigt för att upprätthålla ordning och säkerhet inom anstalten, kan förmåner som enligt lagen tillkommer intagen tillfälligt inskränkas.

Om tillämpning av bestämmelse i denna lag uppenbarligen kan befaras medföra men för en intagens kroppsliga eller psykiska hälsa, får den jämkning göras som är påkallad för att förebygga sådant men.

Beslut m.m.

69 § Frågor som avses i 48 § prövas av kriminalvårdsnämnden. Detsamma gäller frågor som avses i 49 §, om den intagne har dömts

till fängelse i lägst två år. Övriga frågor enligt 49 § prövas av den övervakningsnämnd till vars verksamhetsområde anstalten hör.

70 § Regeringen kan förordna att tillämpningen av 48 och 49 §§ får överflyttas från kriminalvårdsnämnden till den övervakningsnämnd, till vars verksamhetsområde anstalten hör.

71 § En intagen får hos kriminalvårdsnämnden påkalla prövning av övervakningsnämndens beslut i frågor som avses i 48 och 49 §§.

72 § Övervakningsnämnds beslut enligt denna lag länder till efterrättelse omedelbart, om inte annorlunda förordnas.

Mot kriminalvårdsnämndens beslut enligt denna lag får talan inte föras.

73 § Beslut enligt denna lag i andra frågor än som avses i 69-71 §§ meddelas av kriminalvårdsstyrelsen.

Beslut i frågor på vilka första stycket är tillämpligt gäller omedelbart, om inte något annat förordnas.

74 § Regeringen får beträffande en viss intagen besluta att ett ärende om vistelse utom anstalt skall överlämnas till regeringens prövning, om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet eller till risken för att den intagne under verkställigheten i anstalt medverkar till brott som innefattar användande av våld, hot eller tvång för politiska syften.

75 § Kriminalvårdsstyrelsens beslut i särskilt fall enligt denna lag får överklagas till kammarrätt. Beslut i fråga om vistelse utom anstalt för en intagen beträffande vilken regeringen har meddelat förordnande enligt 45 § överklagas dock hos regeringen. Detsamma gäller andra beslut av styrelsen enligt denna lag än som nu har angetts.

76 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan föreskriva om överflyttning till någon annan kriminalvårdsmyndighet än kriminalvårdsstyrelsen eller till tjänstemän inom kriminalvården av övervakningsnämnds befogenhet enligt 69 och 70 §§ samt av kriminalvårdsstyrelsens befogenhet enligt denna lag i andra fall än som avses i 12 § andra stycket samt 14 §.

77 § Kriminalvårdsstyrelsen kan ändra beslut i andra frågor än som avses i 69-71 §§ som efter bemyndigande enligt 76 § har meddelats av en annan kriminalvårdsmyndighet. Den som beslutet angår får påkalla styrelsens prövning av ett sådant beslut, om det har gått honom emot.

78 § Den som olovligen till en intagen överlämnar eller försöker överlämna vapen eller annat som denne kan skada sig själv eller annan med, dömes till böter eller fängelse i högst ett år, om inte gärningen är belagd med strängare straff i brottsbalken.

Lämnar någon åt en intagen alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel eller sådan injektionsspruta eller kanyl som kan användas för insprutning i människokroppen eller hjälper någon annars en intagen att komma åt sådana berusningsmedel eller föremål, dömes till böter eller fängelse i högst sex månader, om inte gärningen eljest är i lag belagd med strängare straff.

Övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1994, då lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt skall upphöra att gälla.

2. Beslut som meddelats med stöd av bestämmelse i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt skall fortfarande gälla. Sådana beslut enligt lagen om kriminalvård i anstalt som skall omprövas gäller dock inte längre än till dess omprövning har skett.

3. Intagen som har hänförts till den kategori intagna som avses i 7 § tredje stycket lagen om kriminalvård i anstalt, skall anses hänförliga till 6 § andra stycket denna lag till dess omprövning skett.

4. Vid tillgodoräknande av tid för vistelse utom anstalt som har skett före denna lags ikraftträdande skall bestämmelserna i 39 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt tillämpas.

5. Vid disciplinär bestraffning för förseelse som begåtts innan denna lag trätt i kraft skall bestämmelserna i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt tillämpas, om inte en bedömning enligt denna lag leder till en lindrigare bedömning.

2 Förslag till Lag om ändring i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m.

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. att 23 § skall ha följande lydelse

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
23 §	
Har avbrott ägt rum i verkställigheten, skall det antal dagar avbrottet varat läggas till slutdagen.	
Som avbrott anses icke att den som undergår fängelse häktas med anledning av misstanke om brott.	
Genom beslut enligt lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt kan bestämmas att viss tid icke skall inräknas i verkställighetstiden. Därvid äger första stycket motsvarande tillämpning.	Genom beslut enligt lagen *(1994:000) om verkställighet av fängelsestraff* kan bestämmas att viss tid icke skall inräknas i verkställighetstiden. Därvid äger första stycket motsvarande tillämpning. *Vid bestämmande av slutdagen skall dock bortses från disciplinärt förordnande enligt 53 § andra stycket 2 lagen om verkställighet av fängelsestraff.*

Denna lag träder i kraft den 1994.

3 Förslag till Lag om ändring i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl.

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl att 17 och 17 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
17 §	
Vad som sägs i denna lag om häktad har motsvarande tillämpning på 1. den som anhållits eller gripits på grund av misstanke om brott, 2. den som har intagits i häkte eller polisarrest för förpassning till kriminalvårdsanstalt,	
3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av 23 § tredje stycket, 43 § första stycket tredje meningen eller 50 § tredje meningen lagen (1974 :203) om kriminalvård i anstalt och	3. den som har tillfälligt placerats i häkte med stöd av *56 § tredje meningen, 61 § tredje stycket eller 63 § första stycket tredje meningen lagen (1994:000) om verkställighet av fängelsestraff* och
4. den som har omhändertagits enligt 28 kap. 11 § tredje stycket brottsbalken i avvaktan på att beslut om undanröjande av skyddstillsyn vinner laga kraft.	
Denna lag tillämpas inte på barn som gripits enligt 16 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.	
17 a §	
Den som är placerad i häkte med stöd av 50 § tredje meningen lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt får hindras från kontakter med andra personer genom brev, telefonsamtal eller besök i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen i disciplinärendet inte skall äventyras. Sådana	Den som är placerad i häkte med stöd av *56 § tredje meningen lagen (1994:000) om verkställighet av fängelsestraff* får hindras från kontakter med andra personer genom brev, telefonsamtal eller besök i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen i disciplinärendet inte skall äventyras. Sådana

beslut meddelas av den kriminalvårdsanstalt som har beslutat om placering i häkte.

beslut meddelas av den kriminalvårdsanstalt som har beslutat om placering i häkte.

Denna lag träder i kraft den 1994.

4 Förslag till Lag om ändring i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1991:1129) om rättspsykiatriska vård att 8 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
8 §	
Vid rättspsykiatrisk vård gäller i tillämpliga delar bestämmelserna i 16-24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård.	
Beträffande den som är anhållen, häktad eller intagen i eller skall förpassas till kriminalvårdsanstalt får kriminalvårdsstyrelsen i särskilda fall, om det är påkallat från ordnings- eller säkerhetssynpunkt, besluta om särskilda inskränkningar i rätten att ta emot eller skicka försändelser, att ta emot besök eller att samtala i telefon med utomstående. Brev som avses i 9 § första stycket första meningen lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. från den som är häktad eller anhållen liksom brev som avses i 25 § första stycket första meningen lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt från den som är intagen skall dock alltid vidarebefordras utan föregående granskning.	Beträffande den som är anhållen, häktad eller intagen i eller skall förpassas till kriminalvårdsanstalt får kriminalvårdsstyrelsen i särskilda fall, om det är påkallat från ordnings- eller säkerhetssynpunkt, besluta om särskilda inskränkningar i rätten att ta emot eller skicka försändelser, att ta emot besök eller att samtala i telefon med utomstående. Brev som avses i 9 § första stycket första meningen lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. från den som är häktad eller anhållen liksom brev som avses i *38 § första stycket första meningen lagen (1994:000) om verkställighet av fängelsestraff* från den som är intagen skall dock alltid vidarebefordras utan föregående granskning.
Beträffande den som ges rättspsykiatrisk vård efter beslut av domstol eller som är intagen i kriminalvårdsanstalt får regeringen i särskilda fall, om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet eller till risken för att denne under vistelsen på sjukvårdsinrättningen medverkar till brott som innefattar användande av våld, hot eller tvång för politiska	

syften, besluta om särskilda inskränkningar i rätten att ta emot eller skicka försändelser, ta emot besök eller samtala i telefon med utomstående.

Denna lag träder i kraft den 1994.

1 Inledning

1.1 Direktiven

Kommitténs direktiv (Dir. 1992:36) beslutades av regeringen den 2 april 1992. Enligt dessa skall vi göra en genomgripande översyn av de principer och det regelverk som lades fast genom 1974 års kriminalvårdsreform. Huvuduppgiften bör vara att, efter en avvägning mellan de olika intressen som gör sig gällande, överväga vilka principer för anstaltsplacering som bör tillämpas i framtiden samt att anpassa regelverket till dessa. Intresset att hålla anstalterna narkotikafria skall därvid särskilt uppmärksammas. I direktiven anförs vidare följande.

Bakgrund

1974 års kriminalvårdsreform

Kriminalvården har till uppgift att verkställa domar på fängelse och svara för övervakningen av personer som är dömda till skyddstillsyn eller är villkorligt frigivna samt ha hand om verksamheten vid landets häkten. Beträffande den kriminalvård som bedrivs utanför anstalt, s.k. frivård, innehåller brottsbalken relativt detaljerade föreskrifter. De närmare bestämmelserna om kriminalvården i anstalt regleras däremot i en särskild lag. På båda områdena finns kompletterande föreskrifter i förordningar och myndighetsföreskrifter.

Under slutet av sextiotalet och början av sjuttiotalet fördes en livlig kriminalpolitisk debatt i Sverige och det pågick också ett omfattande reformarbete. År 1971 tillsattes en kriminalvårdsberedning för att göra en samlad bedömning av de aktuella kriminalvårdsfrågorna och upprätta en plan för det fortsatta reformarbetet. Beredningens betänkande (SOU 1972:64) Kriminalvård lade grunden för den lag (1974:203) om kriminal vård i anstalt (KvaL), som trädde i kraft den 1 juli 1974 och som alltjämt gäller, även om en del senare ändringar har gjorts.

I lagen slås fast att kriminalvården i anstalt skall utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. Vidare anges att målsättningen är att anstaltsvården redan från början skall inriktas på konkreta åtgärder som förbereder den intagne för tillvaron utanför anstalten i den utsträckning det kan ske utan att kravet på samhällsskydd eftersätts.

Kriminalvårdsreformen syftade också till ett närmare samarbete mellan anstaltsvård och frivård. I propositionen (1974:20 s. 85)

framhöll departementschefen att anstaltsvården härigenom skulle få möjlighet att tillgodogöra sig frivårdens erfarenheter och arbetsformer. Övergången mellan de båda vårdformerna skulle bli mindre skarp och anstaltsvårdens målsättning - att förberedelse av frigivning skall vara ett huvudsyfte med alla åtgärder - kunde lättare bli infriad.

Genom reformen slogs den s.k. *normaliseringsprincipen* fast. Den innebär att den som är intagen på kriminalvårdsanstalt eller står under övervakning inom frivården har samma rätt till samhällets stödåtgärder och vårdinsatser som andra människor. Andra myndigheters primära ansvar för t.ex. bostads- och arbetsanskaffning samt fysisk och psykisk hälsovård kvarstår. Kriminalvårdens personal skall i första hand klarlägga klienternas behov av stöd och vård samt förmedla den nödvändiga kontakten med ansvariga organ. Departementschefen betonade att endast i de fall då den dömde omhändertagits på sådant sätt att det förhindrar andra myndigheters eller samhälleliga organs medverkan eller när stödinsatserna uteslutande har sin grund i kriminalvårdens rehabiliterande uppgifter bör det vara motiverat att göra något avsteg från denna princip och låta kriminalvården ta det primära ansvaret även för uppgifter som normalt vilar på andra huvudmän (s. 85).

Normaliseringsprincipen har ett nära samband med en annan princip, som också ligger till grund för kriminalvårdsreformen, nämligen den s.k. *närhetsprincipen*. Denna innebär att den dömde, i den utsträckning det är möjligt, bör placeras på en anstalt i närheten av sin hemort. På så sätt får den dömde bättre möjligheter att hålla en nära kontakt med frivården och andra myndigheter på den ort där han skall friges, liksom med sina anhöriga. Närhetsprincipens förverkligande är således en praktisk förutsättning för att normaliseringsprincipen skall kunna tillämpas så bra som möjligt.

Genom kriminalvårdsreformen infördes också ett nytt anstaltssystem. Tidigare byggde anstaltssystemet på en indelning av riket i åtta kriminalvårdsräjonger, varav fem var geografiskt indelade och tre specialräjonger för ungdoms-, internerings- respektive kvinnoklientel. Det nya systemet bygger, till skillnad från det tidigare, på en renodlad regional organisation och en indelning i *riksanstalter* och *lokalanstalter*. Båda dessa anstaltstyper kan vara slutna eller öppna.

Riktlinjer antogs också i fråga om det fortsatta anstaltsbyggandet. Detta skulle inriktas på uppförande av mindre lokalanstalter som främst skulle utnyttjas för utslussning av intagna i samhällslivet i enlighet med principerna om normalisering och närhet. År 1980 antog riksdagen ett principprogram för det framtida anstaltssystemet som i allt väsentligt byggde på principerna i kriminalvårdsreformen. Totalt 21 lokalanstalter har tillkommit på grundval av programmet. Principprogrammet har således i betydande utsträckning kunnat genomföras.

För valet mellan riksanstalt och lokalanstalt gäller att den som har dömts till fängelse i högst ett år företrädesvis skall vara placerad i lokalanstalt. Den som har dömts till fängelse i mer än ett år skall företrädesvis bli placerad i riksanstalt. När det behövs för att man skall kunna förbereda frigivningen får emellertid den intagne föras över till lokalanstalt. Även dömda med korta strafftider kan placeras i riksanstalt om sådan placering är påkallad t.ex. på grund av missbruk av narkotika eller av säkerhetsskäl.

Vid intagning i lokalanstalt skall man välja den region och såvitt möjligt den anstalt inom regionen som är lämpligast för att den intagnes frigivning skall kunna förberedas på ett ändamålsenligt sätt.

I fråga om valet mellan öppen och sluten anstalt är huvudregeln att den intagne skall placeras i öppen anstalt. Placering i sluten anstalt skall ske om det är nödvändigt av särskilda skäl. Sådana skäl kan vara flyktfara, risk för narkotikahantering eller att den intagnes behov av arbete, undervisning eller behandling inte kan tillgodoses i öppen anstalt. Vid placering av intagen som inte fyllt 21 år skall man ta särskild hänsyn och inte placera honom tillsammans med intagna som kan inverka menligt på hans anpassning i samhället. Den som har dömts till fängelse i lägst fyra år - eller lägst två för grova brott rörande narkotika - skall enligt 7 § tredje stycket KvaL placeras i sluten anstalt, om det med hänsyn till brottslighetens art eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att avvika eller fortsätta allvarlig brottslighet.

På vissa anstalter har det inrättats specialavdelningar för särskilt rymningsbenägna eller farliga intagna med långa strafftider. Sedan år 1981 är förutsättningarna för placering på sådan avdelning reglerade i KvaL.

Som tidigare angetts syftar anstaltsvården bl.a. till att underlätta den dömdes anpassning till livet utanför anstalten. Ett led i denna strävan är att den intagne under anstaltsvistelsen skall beredas ett lämpligt arbete som främjar hans utsikter att efter frigivningen anpassa sig till arbetslivet. Om en intagen har behov av undervisning, utbildning eller särskild behandling, skall han få sådan under arbetstiden, om det kan ske med hänsyn till anstaltstidens längd och den intagnes förutsättningar. I propositionen konstaterade departementschefen att de intagna ofta har en mycket bristfällig skolunderbyggnad och utbildning och att det därför är väsentligt att anstaltsvistelsen i rimlig omfattning inriktas på åtgärder för att undanröja dessa brister (prop. 1974:20 s. 122). Den intagne är skyldig att utföra det arbete eller delta i den undervisning eller utbildning som åläggs honom.

För den som är intagen i anstalt finns flera olika möjligheter att få permission eller på annat sätt vistas utanför anstalten. Dessa vistelser har till syfte att anpassa den dömde till samhället och motverka skadliga följder av frihetsberövandet.

Vad gäller lagens innehåll i övrigt kan bl.a. nämnas regler om möjlighet till fritidssysselsättning och om intagnas rätt att inneha personliga tillhörigheter och att ha kontakt med omgivningen genom brev, telefon samtal och besök liksom bestämmelser om disciplinära påföljder för intagna som brutit mot ordningen på anstalten och om kroppsbesiktning, kroppsvisitering och urinprov.

Lagen om kriminalvård i anstalt har ändrats vid flera tillfällen. Ändringarna har bl.a. rört disciplinpåföljder samt åtgärder i syfte att förhindra rymningar och narkotikamissbruk i anstalt.

Kriminalvårdsberedningens beskrivning av anstaltklientelet

Reglerna för anstaltsplaceringarna i KvaL har sin grund i den indelning av klientelet som Kriminalvårdsberedningen gjorde i sitt betänkande (SOU 1972:64 s. 125 ff) Kriminalvård.

Beredningen konstaterade att det var en ganska liten skillnad mellan frivårdsklientelet och flertalet anstaltsintagna med korta och medellånga strafftider i fråga om kriminalitet, ålder, hälsotillstånd, bakgrund och sociala vanor - inklusive missbruk av alkohol och narkotika. Orsaken till att denna grupp, som kallades "*normalklientelet*", behandlades på anstalt var, enligt beredningen, till stor del

att vidtagna resocialiseringsåtgärder inte hade givit åsyftat resultat utan klienterna hade kommit in i en oordnad livsföring som hade lett till fortsatt brottslighet. Kraven på samhällsskydd kunde ställas relativt lågt med hänsyn till att brottsligheten oftast inte var av allvarligare karaktär. Utöver sociala insatser av olika slag krävde arbetet med denna grupp en relativt stark social kontroll kombinerad med personlig påverkan i syfte att få dem att acceptera en mera ordnad livsföring. Den anstaltsbehandling som då gavs inom kriminalvården ansågs inte fylla dessa krav. De sociala insatserna i samband med klienternas utskrivning var ofta otillräckliga och försvårades av att huvuddelen av de intagna frigavs från anstalter belägna långt från hemorten. Enligt beredningen kunde man bäst komma till rätta med detta genom att de intagna fick tillbringa verkställighetstiden i anstalter i närheten av hemmet - *lokalanstalter*. Härigenom skapades förutsättningar för en successiv utslussning och en integration mellan anstaltsvård och frivård samt för en tillämpning av *normaliseringsprincipen*. Närheten till hemorten - *närhetsprincipen* - skulle således bilda utgångspunkten för anstaltsplaceringen för "normalklientelet" i stället för de principer som dittills gällt i fråga om differentieringen av de intagna; bl.a. att man borde undvika att blanda klienter med olika kriminell belastning på anstalterna.

Den andra klientelgruppen utgjordes, enligt beredningen, av intagna som på grund av sina personliga förutsättningar var svårbehandlade och vilkas kriminalitet var av allvarlig natur samt personer som utan kraftig kontroll riskerade att allvarligt skada sig själva eller andra. Till den gruppen hänfördes också personer som dömts till långvariga fängelsestraff för brott av samma typ som det s.k. normalklientelet men vilkas kriminalitet var så omfattande att skyddsaspekten måste tillmätas större betydelse. På anstalter för denna typ av klientel - *slutna riksanstalter* - måste verksamheten anpassas till en regelmässig ordning som garanterar säkerhet och ordnade förhållanden för såväl intagna som personal. Även dessa intagna skulle enligt beredningen i princip slussas över till lokalanstalter när frigivningen var nära förestående. I dessa fall måste dock det med hänsyn till den dömdes återanpassning fördelaktigare behandlingsalternativet vägas mot krav på beaktande av säkerhet och samhällsskydd. Beredningen förutsatte att de slutna riksanstalterna utvecklade ett brett register av behandlingsalternativ genom en relativt långt driven specialisering.

En tredje klientelgrupp utgjordes, enligt beredningen, av personer som av rent allmänpreventiva skäl dömts till kortvariga fängelsestraff och som efter frigivningen kunde beräknas återgå till socialt ordnade förhållanden. Dessa personer var inte farliga från samhällsskyddssynpunkt och ansågs inte ha något vårdbehov som kunde tillgodoses genom kriminalvårdande åtgärder, bl.a. med hänsyn till strafftidens längd. Deras eventuella hjälpbehov måste klaras av andra sociala organ, t.ex. social- och nykterhetsnämnd. Gruppen bestod till största delen av rattfyllerister. Det övervägande flertalet ansågs kunna placeras i öppna riksanstalter med hänsyn till att behovet av att tillbringa anstaltsvistelsen i omedelbar närhet till hemorten inte ansågs vara så stort som för andra kategorier av intagna. Mot bakgrund av beredningens överväganden föreslogs i propositionen att den som avtjänar fängelse i högst fyra månader företrädesvis borde vara placerad i riksanstalt. Vid riksdagsbehandlingen ändrades lagtexten i enlighet med ett förslag från lagrå-

det så att alla intagna som avtjänar fängelse i högst ett år företrädesvis skall placeras i lokalanstalt (JuU 1974:2 s. 39, rskr. 99).

Utvecklingen på kriminalvårdsanstalterna

Under senare år har det skett en utveckling mot ökad specialisering vid såväl riksanstalterna som lokalanstalterna när det gäller verksamhetens inriktning. Denna utveckling kan av helt naturliga skäl försvåra tillämpningen av närhetsprincipen och därmed också av normaliseringsprincipen. Specialiseringen har hittills främst inriktats på narkotikamissbrukarna. Det finns numera särskilda motivations- och behandlingsavdelningar liksom särskilda avdelningar för intagna som inte missbrukar narkotika vid ett 25-tal riks- och lokalanstalter. Vid några kriminalvårdsanstalter bedrivs vidare verksamhet i syfte att finna behandlingsmetoder för män som gjort sig skyldiga till kvinnomisshandel och sexualbrott. Även i övrigt är strävan att anpassa verksamheten vid riks- och lokalanstalterna till olika kategorier av intagna. Bl.a. bedrivs s.k. rattfälleverksamhet vid ett tiotal anstalter. Inom Stockholmsregionen finns numera en lokalanstalt som används enbart för kvinnlig intagna. Vidare har kriminalvårdsmyndigheterna i ökad utsträckning koncentrerat placeringen av kvinnliga intagna till en viss eller vissa lokalanstalter även inom andra regioner.

Till grund för denna utveckling ligger bl.a. de krav på en ökad differentiering av de intagna som statsmakterna uttalat under senare år. Riksdagen har vid flera tillfällen erinrat om att självklara riktmärken för narkotikapolitiken på kriminalvårdens område måste vara bl.a. att intagna utan narkotikaproblem och sådana som vill bli av med sitt missbruk inte skall behöva komma i kontakt med narkotika under anstaltsvistelsen, att missbrukare skärs av från tillförsel av droger och att intagna förhindras att bedriva narkotikahandel inom anstalterna och ute i samhället.

Våren 1991 gav riksdagen regeringen till känna att den verksamhet med behandling av personer, dömda för sexualbrott och våldsbrott, som bedrivs inom kriminalvården bör utökas och intensifieras ytterligare. Målet måste, enligt riksdagen, vara att de intagna som vill och har behov av det skall kunna få en sådan behandling.

Vad gäller kvinnor på lokalanstalt har riksdagen upprepade gånger uttalat det angelägna i dels att alla kvinnor som så önskar kan genomföra sin anstaltsvistelse skilda från manliga intagna, dels att intagna kvinnors behov kan tillgodoses också på anstalter med både manliga och kvinnliga intagna.

Indelning av anstalterna med hänsyn till säkerhetsgrad

Kriminalvårdsstyrelsen har utarbetat ett förslag om en indelning av anstalterna efter graden av säkerhet avseende rymning och fritagning. Förslaget innebär att landets anstalter delas in i fyra säkerhetsgrader; säkerhetsgrad I är den högsta säkerhetsnivån och säkerhetsgrad IV den lägsta. Olika delar av en anstalt kan ha olika säkerhetsgrad. Indelningen bygger på fyra kriterier; anstaltens geografiska läge, dess fysiska utformning, anstaltens personal samt den verksamhet eller inriktning som utmärker anstalten. För att en anstalt skall kunna hänföras till den högsta säkerhetsgraden krävs

bl.a. att den är belägen på ett sätt som möjliggör fri sikt runt hela anstalten, att den uppfyller högt ställda krav på murar, staket, bevakning och andra säkerhetsanordningar samt att den har hög personaltäthet och att denna personal är välutbildad och erfaren. Anstalter som till största delen uppfyller dessa krav, men där någon faktor är försvagande, bör enligt förslaget hänföras till kategori II. Anstalter med säkerhetsgrad III skall vara slutna, dvs. de intagna skall kunna låsas in, och det skall finnas rymningshinder. Anstalter som hänförs till säkerhetsgrad IV är sådana där det inte finns några egentliga rymningshinder.

Kriminalvårdsstyrelsen har gjort en indelning av landets anstalter med utgångspunkt från förslaget. Den innebär i princip att de slutna riks anstalterna hänförs till säkerhetsgraderna I eller II, de slutna lokalanstalterna till säkerhetsgrad III och de öppna riks- och lokalanstalterna till säkerhetsgrad IV. Styrelsen överväger för närvarande hur anstaltsklientelet skall delas in med avseende på säkerhet vid anstaltsplaceringarna. Indelningen av anstalterna i säkerhetsgrader används nu som underlag för prioriteringar av hur de medel kriminalvården disponerar för säkerhetshöjande åtgärder skall användas.

Behovet av nya överväganden

Det har i huvudsak rått enighet om att Sverige skall slå vakt om de principer som låg till grund för kriminalvårdsreformen. Det är emellertid närmare 20 år sedan kriminalvårdsreformen genomfördes. Som framgått av min redovisning har utvecklingen under senare år av allt att döma medfört vissa svårigheter att tillämpa reglerna i KvaL om anstalts placering i enlighet med kriminalvårdsreformens intentioner, bl.a. med hänsyn till berättigade krav på samhällsskydd och det växande problemet med narkotika på anstalterna. Detta gäller särskilt i fråga om lokalanstaltsplaceringarna. Till bilden hör också att lokalanstalterna har utvecklat en specialisering i fråga om verksamhetens inriktning som inte avsågs när reformen genomfördes. Därtill kommer att Kriminalvårds verket har fått en ny organisation. Riksanstalterna, lokalanstalterna, häktena och frivårdsmyndigheterna är fr.o.m. den 1 januari 1991 organiserade i sju kriminalvårdsregioner. Tidigare fanns det tolv regioner och riksanstalterna ingick då inte i den regionala organisationen. Den nya organisationen kan komma att medföra att riks- och lokalanstalterna utnyttjas på annat sätt än vad som förutsattes när reformen genomfördes.

Enligt min mening är det mot bl.a. den bakgrunden naturligt att nu genomföra en samlad utvärdering av kriminalvården i anstalt efter 1974 års reform för att mer förutsättningslöst överväga om de hittillsvarande målen och medlen för kriminalvården i anstalt bör förändras. Enligt min mening bör detta utredningsuppdrag ges åt en parlamentariskt sammansatt kommitté.

Utredningsuppdraget

Allmänna utgångspunkter

Kommittén skall göra en genomgripande översyn av de principer och det regelverk som lades fast genom kriminalvårdsreformen. En

utgångspunkt bör emellertid även i fortsättningen vara att ett grundläggande mål för kriminalvården i anstalt är att främja den dömdes anpassning i samhället och motverka skadliga följder av frihetsberövandet. Samtidigt måste samhällets berättigade krav på skydd ges stor vikt. Den svenska kriminalvården bör, enligt min mening, förena humanitet med höga krav på säkerhet och effektivitet.

För att uppfylla kriminalvårdens mål finns en differentierad anstaltsorganisation och numera förhållandevis vida möjligheter att anpassa verkställighetsinnehållet efter behoven i det enskilda fallet. Det är angeläget att dessa möjligheter utnyttjas på bästa sätt. Jag anser således att det ligger ett stort värde i att det sker en fortsatt utveckling inom anstalterna när det gäller verksamhetens inriktning. Som framhålls i regeringsförklaringen bör kriminalvårdens brottsförebyggande och sociala aspekter tillmätas ökad betydelse liksom arbetet med att bekämpa narkotikamissbruket på anstalterna.

Huvuduppgiften för kommittén bör vara att närmare överväga vilka principer för anstaltsplacering som bör tillämpas i framtiden och att anpassa regelverket till dessa. Övervägandena bör ha sin utgångspunkt i en undersökning av anstaltsklientelet. Kommittén bör särskilt belysa vilka avvägningar som bör göras mellan de olika intressen som finns i fråga om anstaltsplaceringarna, dvs. säkerhetskrav, behovet av olika former av stöd och behandling under anstaltstiden, möjligheter att förbereda frigivningen på ett rimligt sätt, etc. I det sammanhanget bör kommittén göra en samlad bedömning av utvecklingen under senare år i fråga om tillämpningen av normaliserings- och närhetsprincipen samt överväga behoven av att göra avsteg från dessa principer. Kommitténs överväganden i fråga om möjligheterna att tillämpa normaliseringsprincipen bör bl.a. göras mot bakgrund av utvecklingen inom socialtjänsten och den allmänna hälso- och sjukvården. Det finns också anledning att gå in på om den nuvarande anstaltsindelningen är ändamålsenlig eller om det finns skäl att införa ett annat system, t.ex. den av Kriminalvårdsstyrelsen föreslagna säkerhetsklassificeringen av anstalterna.

Jag vill också erinra om att en långt driven specialisering av anstalterna riskerar att leda till svårigheter att placera fängelsedömda som inte tillhör "rätt kategori" på lediga platser, vilket i sin tur försvårar att anstaltsplatserna kan utnyttjas på ett kostnadseffektivt sätt. Samtliga dessa aspekter bör beaktas och leda fram till en samlad bedömning av vilka avvägningar som är lämpliga med hänsyn till differentieringsbehoven å den ena sidan, och intresset att nå ett effektivt resursutnyttjande inom kriminalvården å den andra. Kommittén bör redovisa konsekvenserna av sina överväganden om differentieringsbehoven och placeringsreglerna vad gäller platsutnyttjandet på kriminalvårdsanstalterna.

I sammanhanget bör erinras om regeringens särskilda direktiv för Kriminalvårdsstyrelsens fördjupade anslagsframställning för budgetåren 1993/94 - 1995/96 som beslutades i juni 1991. Enligt dessa skall Kriminalvårdsstyrelsen bl.a. med utgångspunkt från tillgängliga relevanta data beskriva klientelutvecklingen och de principer för anstaltsplaceringarna som har tillämpats under de senaste fem åren. Denna beskrivning skall bl.a. ligga till grund för en bedömning av om den indelning av klientelet som Kriminalvårdsberedningen gjorde i början av 1970-talet fortfarande är relevant som grund för anstaltsplaceringarna samt i vilka avseenden klientelutvecklingen och de krav på en ökad differentiering av de intagna som statsmakterna ställt under senare år har lett till avsteg från prin-

ciperna i kriminalvårdsreformen. Uppdraget skall i denna del redovisas i den fördjupade anslagsframställning som skall lämnas till regeringen senast den 1 september 1992. Kommittén bör informera sig om detta arbete och vid behov komplettera Kriminalvårdsstyrelsens klientelundersökning och övriga utredningsarbete i relevanta delar.

När det gäller kriminalvården i frihet är det min avsikt att inom kort föreslå regeringen att tillkalla en utredning som bl.a. skall ha till uppgift att lämna förslag om hur samhällstjänsten, kontraktsvården och andra alternativa påföljder kan utvecklas.

Frågan om hur det framtida anstaltsbyggandet skall ske övervägs av en arbetsgrupp inom regeringskansliet. Kommittén bör hålla arbetsgruppen informerad om sina överväganden i den mån de har betydelse för utformningen av kriminalvårdsanstalterna.

Kommittén skall i övrigt vara oförhindrad att ta upp och belysa de frågor rörande kriminalvårdens regelverk, innehåll och utformning för i första hand anstaltsbehandlingen som kan aktualiseras under arbetets gång. Jag vill dock särskilt peka på några områden som kommittén bör behandla. Flera av dessa frågor berörs också i de tidigare nämnda särskilda direktiven till Kriminalvårdsstyrelsen.

Narkotika på anstalt

Narkotikasituationen utgör sedan lång tid ett svårbemästrat problem inom kriminalvården. Vid tiden för kriminalvårdsreformens genomförande bedömdes 25 % av de intagna på anstalterna vara narkotikamissbrukare (den 1 april 1974). Den 1 april 1991 hade andelen intagna som miss brukade narkotika ökat till hela 42 %. Under de senaste åren har situationen på anstalterna dessutom komplicerats av att narkotikamissbruk också kan medverka till spridning av HIV-virus.

Lagstiftningen har skärpts vid flera tillfällen under 1980-talet i syfte att hindra förekomsten av narkotika på anstalterna. Sedan den 1 januari 1981 finns en generell möjlighet att ta urinprov på de intagna för att kontrollera narkotikapåverkan. Den 1 oktober 1982 infördes den uttryckliga regeln om att man vid bedömning av om någon tillhör den kategori som avses i 7 § tredje stycket KvaL särskilt skall beakta om straffet avser grovt narkotikabrott eller grov varusmuggling avseende narkotika. Samtidigt infördes skärpta regler för granskning av brev och kontroll av telefonsamtal och besök. Möjligheterna att företa kroppsvisitation och kroppsbesiktning utökades. Den 1 juli 1984 infördes en bestämmelse om att man vid fördelningen av intagna mellan öppna och slutna anstalter särskilt skall beakta om det föreligger fara för att någon allvarligt skall störa ordningen genom att nyttja eller förfara olagligt med narkotika. Efter en lagändring den 1 juli 1988 kan särbehandling enligt 7 § tredje stycket KvaL ske bl.a. beträffande intagna som dömts till fängelse i lägst två år för grov narkotikabrottslighet. Lagändringen innebar också särskilda begränsningar i möjligheterna för intagna som tillhör denna kategori att få vistas utanför anstalten.

Fördelningen av de intagna mellan olika anstalter har också förändrats i syfte att bemästra narkotikaproblemen. Till för några år sedan var det endast riksanstalterna som hade särskilda behandlingsavdelningar för narkotikamissbrukare liksom anstalter eller anstaltsavdelningar för intagna utan narkotikaproblem. Någon

differentiering med avseende på narkotika förekom däremot inte på lokalanstalterna.

Som framgått tidigare har det under senare år skett en utveckling mot en ökad specialisering bl.a. med avseende på narkotika vid såväl riksanstalterna som lokalanstalterna. Det finns numera särskilda lokalanstalter eller anstaltsavdelningar dit missbrukare som själva vill försöka ta sig ur sitt missbruk kan söka sig. Vissa anstalter har reserverats för intagna utan missbruksproblem medan andra utnyttjas för narkotikamissbrukare som är svåra att motivera för behandling. Den senare kategorin intagna utgör ett särskilt problem i sammanhanget. De beskrivs som återfalls- och rymningsbenägna och svårhanterliga i övrigt. Många av dem har psykiska problem.

Kriminalvårdsstyrelsen har låtit anstalterna göra en bedömning av förekomsten av narkotika på anstalterna under tidsperioden oktober 1990 till mars 1991. Bedömningen baseras på gjorda beslag, erkännande av intagen eller i övrigt grundad misstanke. Ca 15 % av anstalterna rapporterade att ingen narkotika hade missbrukats på anstalten under redovisningsperioden. Det var främst fråga om anstalter som tar emot relativt få missbrukare och anstalter som bedriver behandlingsprojekt för missbrukare, dit intagna frivilligt söker sig för att komma ifrån sitt missbruk. På omkring 39 % av anstalterna bedömdes narkotikamissbruk som sällsynt medan ca 29 % av anstalterna redovisade problem då och då. Omkring 10 % av anstalterna uppgav att narkotikamissbruk var ofta förekommande, och ca 6 % av anstalterna rapporterade problem med narkotika så gott som dagligen. Det rör sig i det senare fallet om slutna anstalter med en mycket hög andel inskrivna narkotikamissbrukare som inte är motiverade att bryta sitt missbruk. Den stora spännvidden mellan olika anstalter i narkotikahänseende är således en konsekvens av den förut beskrivna differentieringen av de intagna.

Kommittén bör göra en samlad bedömning av erfarenheterna av den differentiering av de intagna med avseende på narkotika som nu sker. I det sammanhanget bör kommittén uppmärksamma vilka konsekvenser placeringen i dessa fall kan ha för möjligheterna att inför frigivningen förbereda den intagne för tillvaron utanför anstalten. Kommittén bör mot den bakgrunden överväga vilka differentieringsprinciper som bör tillämpas i framtiden och behovet av olika former av åtgärdsprogram för att narkotikaproblemen skall kunna bemästras på bästa sätt. Enligt min mening bör en utgångspunkt därvid vara att intresset att hindra spridningen av narkotikamissbruket och att kunna erbjuda möjligheter till rehabilitering även på lokalanstalterna väger så tungt att det kan motivera att den dömde placeras på annan anstalt än den som ligger närmast hemorten.

Kommittén bör vidare ta ställning till om det behövs utvidgade kontrollmöjligheter för att förhindra införsel och missbruk av narkotika på anstalterna. I det sammanhanget bör kommittén särskilt uppmärksamma problemen på de anstalter som har reserverats för den svårhanterliga kategori intagna som beskrivits ovan.

Kvinnor på anstalt m.m.

Den nuvarande lagstiftningen innehåller inte några regler om att kvinnliga och manliga intagna skall hållas åtskilda. Däremot kräver hänsynen till bl.a. internationella konventioner att det på gemensam-

ma anstalter finns en särskild bostadsavdelning för kvinnor. Riksanstalten Hinseberg är sedan länge helt inrättad för kvinnor och sedan några år tillbaka gäller detsamma för lokalanstalten Färingsö i Stockholmsregionen. Kommittén bör jämföra erfarenheterna från Färingsöanstalten med erfarenheterna från lokalanstalter med både manliga och kvinnliga intagna. Mot denna bakgrund bör kommittén överväga om olägenheterna med att blanda kvinnliga och manliga intagna är så stora att det kan motivera att fler lokalanstalter avdelas för kvinnliga intagna trots att det innebär avsteg från närhetsprincipen. Finner kommittén inte tillräckligt starka skäl att frångå systemet med blandade anstalter bör kommittén överväga på vilket sätt kvinnornas behov bättre kan tillgodoses på de gemensamma anstalterna.

Det finns också anledning för kommittén att uppmärksamma förhållandena för barn som vistas på kriminalvårdsanstalt tillsammans med en intagen förälder.

Ungdomar på anstalt

Sverige har ratificerat Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter. Enligt konventionen skall varje frihetsberövat barn (person under 18 år) hållas avskilt från vuxna, om det inte anses vara till barnets bästa att så inte sker. Det har ifrågasatts om den svenska lagstiftningen uppfyller konventionens krav. KvaL innehåller en regel om att den som är under 21 år skall hållas avskild från intagna som kan inverka menligt på hans anpassning i samhället, men det finns inte något ovillkorligt förbud mot att personer under 18 år förvaras i anstalt tillsammans med vuxna. I detta sammanhang bör också anmärkas att man i Sverige - i motsats till många andra länder - normalt inte placerar flera personer i samma cell. Det är inte heller säkert att en regel om att hålla ungdomar under 18 år avskilda från vuxna alltid skulle vara till förmån för den unge. De personer under 18 år som döms till fängelse är t.ex. i allmänhet gravt kriminellt belastade och erfarenheterna från ungdomsfängelserna tyder på att det är stor risk att de utövar ett negativt inflytande på varandra. Kommittén bör bl.a. mot bakgrund av Sveriges åtagande enligt FN-konventionen göra en bedömning av hur man inom kriminalvården på lämpligast sätt bör ta om hand de ungdomar under 18 år som trots allt döms till fängelse.

Behandling av intagna som är psykiskt störda

Den 1 januari 1992 infördes ny lagstiftning om psykiatrisk tvångsvård och behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare. Den ändrade lagstiftningen beräknas medföra att antalet psykiskt störda intagna på kriminalvårdsanstalterna kommer att öka. Detta är en följd av att vissa personer som tidigare överlämnats till särskild vård i stället kommer att dömas till fängelse. Flertalet av dem förmodas ha begått allvarliga brott och ha relativt långa strafftider.

Olika utredningar liksom erfarenheterna inom kriminalvården visar att de psykiatriska vårdbehoven hos de intagna på kriminalvårdsanstalterna är omfattande. Andelen psykiskt störda lagöverträdare inom kriminalvården som helhet har dessutom ökat sedan några år, sannolikt som en följd av en ändrad påföljdspraxis.

Samtidigt som problemen med de psykiskt störda lagöverträdarna har förvärrats på kriminalvårdsanstalterna och häktena har kriminalvårdens egna psykiatriska vårdresurser starkt reducerats med hänvisning till normaliseringsprincipen. Det har emellertid visat sig svårt att praktiskt tillämpa normaliseringsprincipen för intagna med psykiatriska vårdbehov. Psykiatrins snabba omvandling mot sektorisering och avinstitutionalisering har av allt att döma fått negativa återverkningar för kriminalvårdens del. Till bilden hör också att det råder stor brist på slutenvårdsplatser vid psykiatriska specialenheter.

I propositionen (1990/91:58, s. 191 f) Psykiatrisk tvångsvård m.m. framhöll den dåvarande socialministern att hon trots detta ansåg att det fanns starka skäl att hålla fast vid normaliseringsprincipen även i framtiden. Det främsta skälet till detta var, enligt socialministern, att erfarenheterna entydigt visade att kriminalvården inte har samma förutsättningar att erbjuda en vård av lika hög kvalitet som den som äger rum inom den allmänna hälso- och sjukvården. Därtill kom, anförde socialministern, att det inte skulle framstå som ekonomiskt försvarbart att bygga upp parallella vårdresurser. Hon ansåg därför att det var nödvändigt att sjukvårdshuvudmännen utvecklade vårdresurser som tillgodosåg även den här aktuella gruppens vårdbehov. Propositionen innehöll också förslag som var ägnade att styra utvecklingen i den riktningen. Bl.a. utvidgades möjligheterna att ge anhållna, häktade och intagna i kriminalvårdsanstalt psykiatrisk vård i frivilliga former på sjukhus vid särskilda enheter inom hälso- och sjukvården.

Justitieutskottet ansåg, när propositionen behandlades där, att de nämnda åtgärderna inte var tillräckliga. Utskottet delade visserligen i princip socialministerns uppfattning om betydelsen av normaliseringsprincipen när det gällde den psykiatriska vården inom kriminalvården, men framhöll samtidigt att det också med fog kunde hävdas att utvecklingen hunnit förbi den punkt där det är tillräckligt att hänvisa till normaliseringsprincipen. Kriminalvården stod nu, enligt utskottet, inför en svårbemästrad situation, där det framstod som i hög grad tveksamt om sjukvårdshuvudmännen tog det ansvar som vilar på dem. Utskottet framhöll att garantier krävs för att de resurser som frigörs hos sjukvårdshuvudmännen, när antalet personer som döms till psykiatrisk tvångsvård minskar, också i fortsättningen kommer kriminalvårdens klienter till del. Utskottet tillade att det här inte enbart handlade om sjukvårdsresurser. Också förhållandena rent allmänt i anstalterna skulle påverkas av reformen, och det framstod för utskottet som uppenbart att det uppkom behov av extra resurser för att möjliggöra ett mänskligt och värdigt omhändertagande av den nya klientgruppen. Detta behov måste enligt utskottet tillgodoses. Riksdagen följde utskottet och gav regeringen till känna vad utskottet anfört (1990/91:JuU34 s. 33, rskr. 330).

I sammanhanget bör också nämnas den rapport som Europarådets kommitté mot tortyr och inhuman eller kränkande behandling eller bestraffning nyligen lämnade till den svenska regeringen efter att ha besökt Sverige och undersökt förhållandena inom bl.a. kriminalvården. I rapporten konstateras bl.a. att det inte finns resurser för att i praktiken fullt ut tillämpa principen om att intagna på kriminalvårdsanstalt skall ha samma tillgång till sjukvård som den övriga befolkningen, särskilt i fråga om psykiatriska/psykologiska vårdbehov hos de intagna.

Mot den nu redovisade bakgrunden bör den av mig förordade kommittén analysera och redovisa konsekvenserna för kriminalvården av den ändrade lagstiftningen om psykiatrisk tvångsvård och föreslå de förändringar som kan vara motiverade. Det bör vara möjligt att - om det finns tillräckliga skäl för det - överväga förändringar som innebär avsteg från normaliseringsprincipen. En lösning som kan bli aktuell är att ändra ansvarsfördelningen i fråga om kostnaderna för den psykiatriska vård som ges intagna i kriminalvården inom den allmänna hälso- och sjukvården. En annan lösning som kan övervägas är att utveckla psykiatriska vårdresurser inom kriminalvården. Analysen bör bl.a. göras utifrån vårdens tillgänglighet och förutsättningarna att bedriva en vård av hög kvalitet.

I sammanhanget bör också erinras om att frågan om hur kriminalvårdens klienter skall kunna få sina behov av psykiatrisk vård tillgodosedda inom den allmänna hälso- och sjukvården behandlas av en parlamentariskt sammansatt kommitté under socialdepartementet (S 1989:01). Den kommittén kommer att slutredovisa sina förslag i mitten av augusti 1992. Samråd bör ske mellan de båda kommittéerna.

Behandling av män dömda för övergrepp mot kvinnor och barn

Under de senaste åren har man inom kriminalvården påbörjat en verksamhet i syfte att finna lämpliga behandlingsmetoder för män som gjort sig skyldiga till övergrepp mot kvinnor och barn. Verksamheten har bl.a. omfattat psykoterapi för de dömda männen samt handledning och utbildning av personalen inom kriminalvården. Som tidigare angivits har riksdagen givit regeringen till känna att denna behandling bör utökas och ytterligare intensifieras (1990/91:JuU17 s. 15, rskr. 154). Kommittén bör klarlägga hur stort behovet av sådan behandling är och hur den av riksdagen angivna målsättningen bör förverkligas.

Yrkesutbildning i anstalt

Många av dem som tas in i kriminalvårdsanstalt har stora brister i sin utbildning. Genom att de intagna får tillgång till teoretisk eller yrkesinriktad utbildning förbättras deras möjligheter till återanpassning i samhället. Kommittén bör ta del av erfarenheterna från den utbildning som nu bedrivs på anstalterna och överväga om det finns skäl att utöka eller förändra verksamheten.

Vistelser utom anstalt

I förarbetena till KvaL framhålls att *korttidspermissioner* utgör ett värdefullt medel för att förhindra skadliga verkningar av anstalts isoleringen och att hjälpa de intagna att behålla kontakten med anhöriga och andra som kan bidra till deras resocialisering. Departementschefen konstaterade i propositionen att de regelbundna korttidspermissionerna utgjorde ett viktigt led i kriminalvårdens åtgärder för att underlätta den intagnes anpassning i samhället. Enligt departementschefens mening var deras värde ur denna synpunkt så betydande att det inte fanns avgörande hinder mot en

ordning enligt vilken en intagen skall kunna få komma i åtnjutande av sådana permissioner även om det föreligger viss risk för missbruk (prop. 1974:20 s. 94). Korttidspermissioner kunde också beviljas för särskilda ändamål, såsom att besöka läkare eller en sjuk anhörig.

Även enligt min uppfattning är korttidspermissioner ett värdefullt inslag i kriminalvården i anstalt. Detta hindrar emellertid inte att det kan finnas skäl att se över hur permissionerna används.

Under en lång tid låg den totala andelen missbrukade permissioner på omkring 4 %. Den 1 juli 1989 utfärdade Kriminalvårdsstyrelsen nya föreskrifter om permissioner i syfte att minska antalet missbrukade permissioner. Under budgetåret 1990/91 hade den totala andelen missbrukade permissioner minskat till 2,7 %. Även om situationen således har förbättrats bör kommittén undersöka om det finns anledning att genom lagstiftning eller andra särskilda åtgärder från statsmakternas sida ytterligare minska missbruket av permissioner. Kommittén bör därvid särskilt överväga om det finns skäl att särbehandla vissa kategorier av intagna i permissionshänseende och om permissionsutfallet ger anledning till ändringar i fråga om förutsättningarna för någon särskild permissionsform.

För att underlätta anpassningen i samhället kan den intagne få möjlighet att under *frigång* utföra arbete eller delta i undervisning eller utbildning utanför anstalten. Enligt förarbetena är tanken att frigivningen från lokalanstalt skall kunna ske stegvis bl.a. med hjälp av frigångsarbete. Under åren 1985 - 1990 påbörjades mellan 1 400 och 1 500 frigångsvistelser varje år. Av dem som hade beviljats frigång hade 64 % någon form av anställning, 31 % studerade och 5 % arbetade i eget företag. De uppföljningar av frigångsfall som Kriminalvårdsstyrelsen har gjort tyder på att frigången fyller en viktig funktion för intagna som har behov av utbildning eller träning i ordnat arbete. Å andra sidan har det vid tillämpningen av frigångsregeln visat sig att rekvisitet "underlätta anpassningen i samhället" i vissa fall kan vara svårtolkat. Det har i rättspraxis förekommit fall som har kritiserats som en oacceptabel urholkning av straffverkställigheten (se t.ex. beslut av JO den 21 januari 1985 i ärende 1894-1984 och promemorian Ds Ju 1985:1 Lyxfångar - finns dom?). Kommittén bör överväga om villkoren för frigång kan utformas på ett tydligare sätt.

En intagen kan också få tillåtelse att vistas utanför anstalten en längre tid i rehabiliteringssyfte, s.k. § *34-vistelse*. En grundtanke är att sådan placering skall vara någorlunda jämförbar med en anstaltsvistelse. I förarbetena nämns som exempel på vistelseformer skola med internatförläggning, behandlingshem för narkotikamissbrukare, särskilt lämpligt enskilt hem och värnpliktstjänstgöring. Hittills har § 34-vistelse använts främst för att placera narkotikamissbrukare i behandlings- eller familjehem. Oftast är avsikten att behandlingsvistelsen skall fortsätta efter verkställighetens slut. Under budgetåret 1990-91 påbörjades ca 850 §34-vistelser. Vid en av Kriminalvårdsstyrelsen genomförd uppföljning av 132 intagna som placerades enligt § 34 visade det sig att hela 70 % av vistelserna avbröts under undersökningsperioden. Denna siffra skiljer sig visserligen inte nämnvärt från vad som gäller för andra vistelser på behandlingshem, men utvecklingen inger oro. Förutsättningarna för användning av § 34-vistelse bör därför ses över noggrant. I de tidigare nämnda särskilda direktiven till Kriminalvårdsstyrelsen ingår att göra en analys av § 34-verksamheten, ta de initiativ som är möjliga inom ramen för gällande lagstiftning och att föreslå de

förändringar som bedöms som nödvändiga. Kommittén bör ta del av denna redovisning och göra en bedömning av hur § 34-vistelser bör utnyttjas i framtiden, bl.a. mot bakgrund av den utveckling som sker inom den kommunala missbrukar vården.

Särbehandling av långtidsdömda

Erfarenheterna visar klart att det finns en mindre grupp intagna som med hänsyn till kravet på samhällsskydd bör bli föremål för särbehandling i vissa avseenden. Det rör sig om personer som dömts för särskilt samhällsfarlig brottslighet och som på grund av risken för ny allvarlig brottslighet under verkställighetstiden inte kan placeras i öppen anstalt eller beviljas permissioner i samma utsträckning som flertalet andra intagna. För denna grupp intagna har det sedan år 1972 förekommit en viss särbehandling vid verkställigheten i anstalt.

Enligt nu gällande regler skall enligt 7 § tredje stycket KvaL den som avtjänar fängelse i lägst fyra år och den som i annat fall har dömts till fängelse i lägst två år för grova brott rörande narkotika, placeras i sluten anstalt, om det med hänsyn till arten av hans brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att avvika eller fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär innan verkställigheten i anstalt har avslutats. En sådan intagen skall placeras i riksanstalt, företrädesvis i anstalt eller anstaltsavdelning med särskilt hög säkerhet. Prövningen av om en intagen skall särbehandlas med stöd av 7 § tredje stycket KvaL görs av Kriminalvårdsstyrelsen. Särbehandlingen skall omprövas minst en gång var sjätte månad, men kommer automatiskt att omprövas vid prövning av ansökan om permission eller annan utevistelse. Den som särbehandlas med stöd av 7 § tredje stycket KvaL får nämligen inte beviljas frigång, möjlighet att delta i fritidsverksamhet utanför anstalten, regelbunden permission eller medges § 34-vistelse. Särskild permission får beviljas endast om det finns synnerliga skäl och då endast under bevakning. I genomsnitt särbehandlas vid ett givet tillfälle omkring 230 intagna med stöd av bestämmelsen.

År 1981 skedde en lagreglering av förutsättningarna för placering på någon av de specialavdelningar som Kriminalvårdsstyrelsen hade inrättat på vissa slutna riksanstalter. Placering på specialavdelning kan ske beträffande intagen som dömts till lägst två års fängelse och där man befarar att han planlägger rymning eller fritagning och åtgärden är nödvändig för att hindra att planen genomförs. Specialavdelning kan också användas om det finns särskild anledning att anta att det behövs för att hindra den intagne från allvarlig brottslig verksamhet under vistelsen på anstalt. Placering på specialavdelning skall omprövas minst en gång i månaden. Det finns för närvarande tre sådana specialavdelningar med sammanlagt 25 platser vid tre slutna riksanstalter.

Kommittén bör göra en utvärdering av erfarenheterna av den särbehandling av de intagna som sker med stöd av 7 § tredje stycket KvaL. Mot denna bakgrund bör kommittén överväga om den nuvarande regleringen av särbehandlingen är lämplig eller om det finns behov av ändrade regler. I sammanhanget bör erinras om att Justitieutskottet har uttalat att ett önskemål på sikt bör vara att det införs en så enhetlig reglering som möjligt för samtliga långtidsdömda samtidigt som det har framförts krav på att särbehandling enligt 7 § tredje stycket KvaL skall kunna gälla alla intagna som dömts till

fängelse i lägst två år oavsett brottslighetens karaktär (1990/91:JuU17 s. 14 och 34).

Kommittén bör vidare förutsättningslöst pröva för- och nackdelarna med specialavdelningar. I det sammanhanget kan det vara motiverat att belysa problemen med denna kategori fängelsedömda i nordisk jämförelse. Kommittén bör mot den bakgrunden överväga om systemet med special avdelningar är ändamålsenligt eller om det finns andra lösningar som bättre kan tillgodose allmänhetens skyddsintresse i fråga om denna kategori intagna.

Här bör också nämnas att synpunkter på förhållandena vid en av de tre specialavdelningarna har redovisats i den rapport från en kommitté inom Europarådet som jag tidigare redogjort för. Kommittén rekommenderar att det gruppsystem som tillämpas ses över och framhåller bl.a. att intresset av att upprätthålla en god atmosfär på säkerhetsavdelningar av den här typen inte bara är en fråga om humanitet utan också en fråga om säkerhet.

Kommittén bör vara oförhindrad att föreslå ett annat system än det som nu tillämpas och i så fall analysera och beskriva hur verkställigheten närmare skall utformas. Finner kommittén inte skäl att frångå systemet med specialavdelningar, bör det i vart fall övervägas om det finns behov av att se över innehållet i och reglerna för verksamheten.

Disciplinära påföljder

En intagen som bryter mot den anbefallda ordningen eller meddelade anvisningar när han befinner sig inom eller utom anstalten under tillsyn av personal inom kriminalvården, kan åläggas disciplinär bestraffning i form av varning eller genom beslut att en viss bestämd tid inte skall räknas in i verkställigheten. Påföljdsutredningen har i sitt betänkande (SOU 1991:45) Påföljdsfrågor. Frigivning från anstalt, m.m. föreslagit att den nuvarande ordningen med beslut att en viss tid inte skall inräknas i verkställigheten skall ersättas med en möjlighet att under viss kortare tid isolera den som misskött sig från övriga intagna. Förslaget har fått ett övervägande negativt bemötande under remissbehandlingen. Som jag redovisat i propositionen (1991/92:109) om utvidgad användning av samhällstjänst m.m. är jag därför inte beredd att för närvarande föreslå någon ändring i detta avseende. I stället bör det ankomma på kommittén att ta ställning till hur det disciplinära bestraffningssystemet inom kriminalvården bör utformas i framtiden.

Ekonomiska konsekvenser och finansiering

Kommittén bör redogöra för de ekonomiska konsekvenserna av dess förslag. Utredningsarbetet bör inte leda till krav på ökade resurser för kriminalvården.

Enligt direktiven borde vi om möjligt i ett delbetänkande redovisa förslag till hur förekomsten av narkotika på anstalterna skall kunna motverkas. Efter framställan befriade regeringen oss från skyldigheten att avge nämnda delbetänkande. Regeringen medgav vidare oss att senast vid årsskiftet 1993/94 redovisa förslag om behandlingen av dels

psykiskt störda intagna, dels män dömda för övergrepp mot kvinnor och barn.

Vi har i vårt arbete beaktat direktiven (Dir. 1984:5) angående utredningsförslagens inriktning. Enligt dessa direktiv skall alla förslag kunna genomföras med oförändrade eller minskade resurser. Vidare har vi beaktat direktiven (Dir. 1988:43) som innebär att EG-aspekter skall beaktas i utredningsverksamheten och direktiven (Dir 1992:50) om redovisning av regionalpolitiska konsekvenser.

Under utredningens gång har till oss överlämnats skrivelser m.m. Vidare har inkommit ett antal framställningar från enskilda.

1.2 Utredningens arbete

Vi påbörjade vårt arbete i maj 1992. Det inledande skedet ägnade vi i stor utsträckning åt att samla in och bearbeta material om verksamheten vid landets kriminalvårdsanstalter. Under sommaren 1992 gjorde vi studiebesök vid ett stort antal kriminalvårdsanstalter och några häkten. Vid dessa studiebesök beså vi anstalterna och överlade med personalen. De intagna bereddes också tillfälle att lägga fram sina synpunkter.

Sekreterarna har deltagit i en konferens med kriminalvårdsregionen i Norrköping. Ordföranden och sekreterarna har deltagit i en liknande konferens med kriminalvårdsregionen i Malmö. Vid dessa konferenser har varit närvarande myndighetscheferna inom vardera regionen. Vi har även i övrigt under utredningsarbetet haft omfattande kontakter med skilda befattningshavare inom kriminalvården.

Vi har besökt Danmark och Finland. Vid dessa besök har vi sammanträffat med bl.a. företrädare för de centrala och lokala kriminalvårdsmyndigheterna. Vi har också besökt kriminalvårdsanstalter i de båda länderna.

Enligt direktiven är vår huvuduppgift att närmare överväga vilka principer för anstaltsplacering som bör tillämpas i framtiden och att anpassa regelverket till dessa. I direktiven framhålls vidare att övervägandena bör ha sin utgångspunkt i en undersökning av anstaltsklientelet. Den aktuella undersökningen har på vårt uppdrag utförts av tjänstemän inom Kriminalvårdsstyrelsens enhet för planering, budget och uppföljning. Undersökningens uppläggning och innehåll har beslutats av dessa tjänstemän i samråd med sekretariatet. Undersökningen omfattar alla, 1199 personer, som frigavs under oktober 1992. Bl.a. på grund av undersökningens omfattning har slutresultatet förelegat först mot slutet av vårt arbete. Vi har emellertid under våren 1993 fått vissa preliminära resultat, som kunnat beaktas vid utredningsarbetet.

Vi har samrått med Ungdomsbrottskommittén (Ju 1990:07), Socialtjänstkommittén (S 1991:07), Straffsystemkommittén (Ju 1992:07) och Väg- och sjöfyllerikommittén (Ju 1992:03).

Vi har avgett remissyttrande över Väg- och sjöfyllerikommitténs betänkande (SOU 1992:131) Grovt Rattfylleri och Sjöfylleri.

Utredningsarbetet har bedrivits under en betydande tidspress. Vi har haft endast omkring ett år på oss att arbeta fram förslag som krävt omfattande överväganden såväl på ett mera övergripande plan som i skilda detaljbestämmelser. Tiden har varit alltför knapp för att alla frågor skall ha kunnat beaktas. Detta har bl.a. lett till att vi har nödgats att utan egna överväganden föra över vissa bestämmelser från lagen om kriminalvård i anstalt (KvaL) till det av oss upprättade lagförslaget. Mot den bakgrunden kan det finnas behov av kompletteringar under det fortsatta departementsarbetet.

Några av våra förslag kan komma att medföra vissa kostnadsökningar för kriminalvården. Som exempel härpå kan nämnas iordningställande av besöksrum för kontrollerade besök. Kostnadsökningarna torde emellertid vara så marginella att de inte bör leda till behov av ökade resurser för kriminalvården. Vidare föreslår vi att kriminalvården skall överta kostnadsansvaret för tid efter villkorlig frigivning för vad som för närvarande brukar benämnas 34 §-placering. Enligt vårt förslag skall detta nya kostnadsansvar täckas genom att staten minskar statsbidraget till kommunerna och överför motsvarande belopp till kriminalvården. Det uppkommer således i denna del inte någon faktisk kostnadsökning för kriminalvården.

2 Nuvarande förhållanden

2.1 Inledning

I detta avsnitt lämnas en kort redogörelse kriminalvårdens organisation och arbetssätt.

Vidare lämnas en översiktlig presentation av det regelverk som styr kriminalvårdens verksamhet och organisation. Behandlingen av de intagna i kriminalvårdsanstalt regleras i huvudsak genom lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL). Ytterligare bestämmelser i ämnet finns bl.a. i förordningen (1974:248) om kriminalvård i anstalt (KvaF). Vidare har Kriminalvårdsstyrelsen utfärdat föreskrifter och allmänna råd för verksamheten i anstalterna.

2.2 Kriminalvårdens organisation och verksamhet

Kriminalvården kan sägas vara en samlingsbeteckning på den organisation som har till uppgift bl.a. att ombesörja verkställighet av fängelsestraff, ansvara för övervakning av personer som dömts till skyddstillsyn eller som frigivits villkorligt från fängelse samt svara för verksamheten i de allmänna häktena.

Kriminalvårdens organisation utgörs sedan den 1 januari 1991 av Kriminalvårdsstyrelsen, regionmyndigheter samt lokala myndigheter som kriminalvårdsanstalter, häkten och frivårdsmyndigheter. Med uttrycket "anstalt" förstås i det följande kriminalvårdsanstalt.

2.2.1 Kriminalvårdsstyrelsen

Kriminalvårdsstyrelsen är central förvaltningsmyndighet för kriminalvården. Styrelsen är chefsmyndighet för ovannämnda regionmyndigheter, anstalter, häkten och frivårdsmyndigheter. I administrativt hänseende är styrelsen chefsmyndighet även för Kriminalvårdsnämnden och övervakningsnämnderna. Dess ledning utgörs av generaldirektören, som är chef för myndigheten, och Kriminalvårdsstyrelsens styrelse, som består av åtta personer, generaldirektören medräknad. Ordförande

i styrelsen är generaldirektören. Ställföreträdare för generaldirektören är överdirektören. Kriminalvårdsverkets direktion utgörs av generaldirektören, överdirektören, kriminalvårdsdirektörerna, chefen för planeringssekretariatet samt cheferna för klientenheten, förvaltningsenheten och personalenheten. Direktionen är ett forum för information, samråd och samordning i frågor av principiell och strategisk karaktär. I direktionen behandlas frågor som rör verksamhetsplaneringen, såsom strategiska planer, verksamhetsplaner och internbudget, anslagsframställning, verksamhetsberättelser och resultatuppföljning.

Inom Kriminalvårdsstyrelsen finns vidare planeringssekretariat, klientenhet, rättsenhet, förvaltningsenhet, personalenhet och ADB-enhet. Dess verksamhet regleras genom förordningen (1990:1018) med instruktion för kriminalvårdsverket och arbetsordning för kriminalvårdsstyrelsen (KVVFS 1990:7).

Kriminalvårdsstyrelsen meddelar föreskrifter, råd och riktlinjer för verksamheten inom kriminalvården. Den handlägger frågor av övergripande natur. I vissa fall beslutar styrelsen även i frågor rörande enskilda intagna, t.ex. rörande utevistelse för vissa långtidsdömda eller anstaltsplacering av vissa intagna. Vidare överprövar styrelsen som besvärsinstans flertalet av de beslut i enskilda fall om kriminalvård i anstalt som fattats på regional eller lokal nivå. När det gäller kriminalvården i frihet saknar dock styrelsen beslutanderätt med avseende på enskilda fall.

2.2.2 Kriminalvårdens regionmyndigheter

Kriminalvårdsverket har sju regionmyndigheter, som var och en leds av en kriminalvårdsdirektör, vilken är direkt underställd Kriminalvårdsstyrelsen. Kriminalvårdsdirektören avgör myndighetens ärenden, om inte annat är föreskrivet. Han beslutar om resursfördelning, tillsätter myndighetschefer inom regionen samt beslutar i vissa fall om anstaltsplacering av dömda och om uppskov med straffverkställighet. Kriminalvårdsdirektören har även ett övergripande ansvar för arbetsmiljöfrågor samt utveckling av organisation och personal. Vidare sätter kriminalvårdsdirektören upp olika mål för verksamheten inom regionen och svarar för samverkan med andra myndigheter och organisationer.

2.2.3 Anstalterna

Anstalterna, som kan vara öppna eller slutna, indelas i riksanstalter och lokalanstalter. Antalet tillgängliga platser i anstalterna varierar över tiden beroende på bl.a. ombyggnader och semesterstängningar.

Den 1 juli 1992 fanns 77 anstalter, varav 20 riksanstalter och 57 lokalanstalter. Det totala antalet platser uppgick till 4 258, varav 2 629 i sluten anstalt och 1 629 i öppen anstalt.

Anstalterna varierar med avseende på storlek, grad av slutenhet och säkerhet, verksamhetsinriktning samt behandlingsresurser. Riksanstalterna tar emot intagna från hela landet och har ofta någon specialinriktning, t.ex. förhöjd säkerhet eller särskilda behandlingsprogram. Genom bl.a. sin byggnadstekniska utformning erbjuder de slutna anstalterna en högre grad av säkerhet än de öppna anstalterna. Specialavdelningar, som uppfyller särskilda säkerhetskrav, finns i tre av landets slutna riksanstalter.

Beträffande verksamhetens inriktning har det under senare år skett en utveckling mot en ökad specialisering inom anstaltsorganisationen. Vård- och behandlingsinsatserna har olika inriktning och vänder sig till olika kategorier intagna. Antalet motivations- och behandlingsplatser för narkotikamissbrukare har ökat. Några anstalter bedriver verksamhet i syfte att finna behandlingsmetoder för män som gjort sig skyldiga till sexualbrott. Vidare förekommer vid ett antal anstalter speciella påverkansprogram för intagna som gjort sig skyldiga till trafiknykterhetsbrott, s.k. rattfällekurser. Några anstalter är avsedda för enbart kvinnor eller för främst ungdomar. Vid de senare finns särskilda resurser för yrkesorientering, utbildning och arbetsträning. Några anstalter har resurser för viss psykiatrisk vård. Många anstalter sysselsätter de intagna i en industriellt upplagd arbetsdrift, som är inriktad på produktion för försäljning. Några riksanstalter, som har speciellt hög grad av säkerhet, är avsedda för rymningsbenägna intagna som anses vara särskilt samhällsfarliga.

De olika anstalternas organisation skiljer sig något åt. Varje anstalt har dock en ledningsfunktion, som består av en anstaltschef (tidigare kallad styresman). Inom varje anstalt är en ledningsgrupp under uppbyggnad. Om inte annat är föreskrivet avgör anstaltschefen myndighetens beslut. På anstalternas mellanchefsnivå finns anstaltsassistenter och andra arbetsledare. En tredje personalkategori utgörs av vårdarna (baspersonalen), vars yrkesroll för närvarande är föremål för förändring på så sätt de får mer kvalificerade arbetsuppgifter samt utökat ansvar och utökade befogenheter. Utöver att förebygga och förhindra rymningar, narkotikamissbruk och annan misskötsamhet, skall vårdarna alltmer också svara för behandlingsplanering samt vara kontakt- och stödpersoner för de intagna. Vidare finns anstaltspersonal som skall svara för de intagnas sysselsättning och studier, för köksverksamhet, sjukvård, kanslifunktioner m.m.

Kriminalvårdens organisation är för närvarande föremål för förändringar, som kommer att ge anstaltschefer, anstaltsassistenter och vårdare nya yrkesroller. En avsikt är att anstaltscheferna i större utsträckning skall svara för strategi, planering, ekonomi, utveckling och samordning. Deras befattning med ärenden rörande enskilda intagna

skall samtidigt begränsas till ärenden av mera principiell betydelse. Anstaltscheferna skall ha till uppgift bl.a. att fastställa myndighetens mål samt driva verksamheten mot detta. De skall på ett övergripande sätt led verksamheten i anstalten. Den löpande verksamheten skall skötas av personal ute på anstaltens avdelningar och arbetsplatser för de intagna.

Vårdarna har tidigare svarat främst för bevakningsuppgifterna. De skall numera vara delaktiga i den nya vårdarrollen och svara för den kontinuerliga samtalskontakten med de intagna. Det direkta arbetet med de intagna skall organiseras i avdelningsbundna funktions- och ansvarsområden. Vårdarna kommer enligt det nya arbetssättet inom kriminalvården att vara "kontaktmän" för de intagna. Varje kontaktman han ha ansvar för en eller flera intagna, som han skall introducera i anstalten. Vidare skall kontaktmannen för dessa intagna utföra behandlingsundersökning och upprätta behandlingsplan. Han skall svara för en väsentlig del av det dagliga påverkansarbetet av de intagna.

Hittills har anstaltsassistenterna ensamma svarat för att den intagne fått stöd och hjälp i anstalten och vid förberedelse av frigivningen. De har deltagit i samtalen med de intagna och fattat beslut i de löpande ärenden, som inte anstaltscheferna beslutat i. En avsikt med de pågående förändringarna inom kriminalvården är att minska mellannivån i organisationen och bredda kompetensen hos vårdarna. Vardagsbesluten skall ligga så nära en intagen som möjligt. Härigenom uppstår en ny yrkesroll som handledare åt vårdarna.

När den dömde skall påbörja verkställigheten av ett fängelsestraff genomgår han efter ankomsten till anstalten vanligen en introduktionsfas under några dagar, varvid han informeras om anstaltens regler och rutiner. Under introduktionsfasen upprättas en behandlingsplan för den intagne, vilket innebär att tiden i anstalten och närmast efter frigivningen planeras.

Behandlingsplanen görs av en anstaltsassistent eller av kontaktmannen, om en har sådan utsetts, tillsammans med den intagne. Planen skall redovisa vilken sysselsättning den intagne skall ha i anstalten, vilken medicinsk eller psykologisk behandling han bör få samt eventuellt vårdbehov till följd av drogmissbruk. Vidare skall en permissionsplan ingå liksom eventuella planer på eller önskemål om förflyttning till annan anstalt. Behovet av frigivningsförberedelser och planering av frivård skall också redovisas i behandlingsplanen.

Under straffverkställigheten bor den intagne i ett eget bostadsrum på en avdelning eller i en bostadspaviljong. Antalet intagna på en avdelning varierar mellan fem och femton. Till varje avdelning hör pentry, hygienutrymmen och gemensamt dagrum med TV.

Den intagne har i allmänhet sysselsättningsplikt under straffverkställigheten, vilket innebär att han enligt vad som anvisas honom är skyldig att arbeta, att studera eller att delta i social träning. Vid anstalter med särskilda behandlingsprogram för narkotikamissbrukare,

alkoholmissbrukare eller sexualbrottslingar innebär sysselsättningsplikten ofta att den intagne skall delta i de särskilda aktiviteter som förekommer.

I övrigt utgörs de intagnas sysselsättning av traditionellt arbete, utbildning eller social träning. Ordinarie sysselsättningstid uppgår till 40 timmar i veckan samt är förlagd till måndag - fredag. När det gäller arbete åt de intagna har anstalterna olika inriktning. Småindustri och mekanisk industri finns vid många anstalter. Träindustri, jord- och skogsbruk förekommer också.

Många intagna deltar i grundskoleutbildning i anstalten. Både heltids- och deltidsstudier förekommer. Vid några anstalter kan de intagna studera på gymnasienivå. Det finns också viss möjlighet att få handledning och hjälp med högskolestudier och andra högre utbildningar. I samarbete med AMU bedriver kriminalvården också yrkesutbildning vid anstalterna, t.ex. kortare yrkesinriktade kurser. Det förekommer även kortare kurser av annat slag. Annan strukturerad sysselsättning för de intagna förekommer såsom samtalsgrupper med personal och intagna eller med besöksgrupper från Röda korset, RFHL m.fl.

Vid kriminalvårdsanstalterna finns vidare en Nämnd för den Andliga Vården (NAV). Ansvarig och sammankallande för NAV är anstaltschefen. Tillsammans med honom skall det finnas en präst från Svenska kyrkan och en pastor från någon av frikyrkoförsamlingarna på orten. NAV har till uppgift att tillse att religionsfriheten för de intagna upprätthålls samt skall vara ett forum inom kriminalvården för frågor rörande livsåskådning, etik och religion. NAV-ledamöterna eller kriminalvårdspastorernas främsta uppgift är att vara tillgängliga för samtal med de intagna och i viss mån också med personalen. Med hänsyn till sina speciella erfarenheter kan kriminalvårdspastorerna ge de intagna möjlighet att i kris- och stödsamtal ta upp och bearbeta sina personliga och existentiella frågor. Genom NAV-verksamheten ges de intagna möjlighet att efter eget val delta i enkla andakter och gudstjänster samt få del av sakramenten eller motsvarande religionsutövning. När möjligheter finns att delta i gudstjänstliv ute i samhället skall NVA medverka till det.

Inom ramen för den frivilliga besöksverksamheten har kyrkorna ett femtiotal aktiva besöksgrupper. Flertalet grupper är ekumeniska, dvs. personer från olika kyrkor går samman till en gemensam insats, vilket gör kontaktytan större. Dessa regelbundna gruppbesök sker för att bryta den sociala isoleringen, skapa positiva kontakter och ge de intagna alternativa livsbilder.

Den andliga vården inom kriminalvården har till uppgift att söka återge de intagnas deras självkänsla och stärka deras motivation och livsmod. Detta sker främst genom personliga kontakter där den kristna människosynen är vägledande.

Pågående förändringar inom kriminalvården

Verksamheten inom kriminalvården genomgår, som tidigare nämnts, för närvarande förändringar. En ledstjärna för dessa förändringar är att förskjuta kriminalvårdens tyngdpunkt nedåt i organisationen. Avsikten är att huvuddelen av klientarbetet skall skötas lokalt vid anstalter och häkten samt inom frivården. På motsvarande sätt flyttas handläggningen av personal- och ekonomiadministrativa frågor ut i organisationen. Tanken är att ansvaret för verksamheten, dess innehåll och resultat så långt det är möjligt skall föras ner på det lokala planet.

Ansvaret för beslut i klientärenden ligger enligt kriminalvårdslagstiftningen på Kriminalvårdsstyrelsen. Styrelsen har i föreskrifter delegerat beslutanderätten till lokal nivå i nästan samtliga typer av klientärenden. På samma sätt har huvuddelen av beslutanderätten inom det personaladministrativa området delegerats till lokal nivå. Inom det ekonomiadministrativa området har en nästan fullständig budgetdelegering genomförts från central till regional nivå, från vilken sedan en fördelning sker till lokal nivå.

År 1991 gav regeringen Kriminalvårdsstyrelsen i uppdrag att under en femårsperiod genomföra omfattande rationaliseringar inom kriminalvården. Regeringen pekade därvid bl.a. på att ett pågående förändringsarbete vid anstalter och häkten skulle komma att leda till nya former för fördelning av ansvar mellan olika personalkategorier och till att baspersonalen, i första hand vårdarna, aktivt skulle medverka i de intagnas behandling och få ett ökat ansvar för andra delar av verksamheten.

Med utgångspunkt från nämnda uppdrag har kriminalvården företagit en genomgripande översyn och analys av anstalts- och häktesorganisationen. I en plan har lagts fast hur rationaliseringarna skall genomföras under den aktuella femårsperioden.

När det gäller ändrade arbetsformer och nya roller noterade regeringen i uppdraget att det vid de flesta anstalter fanns eller planerades en ordning med kontaktmannaskap, som innebar att en kontaktperson skulle svara för en väsentlig del av påverkansarbetet och ha kontinuerlig kontakt med de intagna. Kriminalvården har i sitt rationaliseringsarbete utgått från den av regeringen utstakade inriktningen. Pågående förändringar inom kriminalvården sker utifrån ett decentraliserat synsätt, vilket innebär bl.a. att s.k. mellanchefsled och expertorienterade befattningar minskar i antal samtidigt som en förstärkt baspersonal, vårdare, får mer kvalificerade arbetsuppgifter samt utökat ansvar och utökade befogenheter. Det direkta klientarbetet organiseras i avdelningsbundna arbetslag med bred kompetens och klart uttalade individuella funktions- och ansvarsområden.

För att med minskade resurser kunna behålla och på sikt höja kvaliteten i verksamheten är det enligt kriminalvården nödvändigt med en helhetssyn som utgår från de samlade resurserna inom anstalts- och

häktesorganisationen. Detta förutsätter enligt kriminalvården bl.a. att det inte får finnas några strikta gränsdragningar mellan olika personalkategorier. Verksamhetsinnehållets krav på kompetens har därför kommit att bli vägledande för kriminalvården vid valet av arbetsorganisation, arbetssätt och personal.

I den framväxande förändrade yrkesrollen för baspersonalen vid anstalterna är inriktningen att samtliga befattningar skall omfatta säkerhetsarbete, kontaktmannaskap, funktions- och områdesarbete samt specialistarbete. Grundstommen i det dagliga arbetet vid anstalter och häkten utgörs således av baspersonalen, som skall utöva en aktiv påverkan på de intagna samtidigt som den skall ha ett ökat säkerhetsansvar. Baspersonalen skall förmå den intagne att ta ett växande ansvar för sin egen situation och i detta sammanhang fungera som stöd, handledare och modell.

Det nya arbetssättet kräver enligt kriminalvården bl.a. en förändring av arbetstidens förläggning för att den nödvändiga kontinuiteten i det enskilda fallet skall kunna upprätthållas.

Förändringsarbetet inom kriminalvården är för närvarande inne i ett intensivt skede. Vid varje anstalt pågår diskussioner om ett förändrat arbetssätt där frågor om införande av kontaktmannaskap och schemaförändringar utgör en väsentlig del.

Ett angeläget inslag i förändringsarbetet utgörs av informations- och utbildningsinsatser. Kriminalvården har därför avsatt extra resurser för olika slag av utbildningsaktiviteter riktade mot den lokala nivån.

2.2.4 Frivårdsmyndigheterna

Inom varje kriminalvårdsregion finns ett antal frivårdsmyndigheter, som var och en leds av en frivårdschef (tidigare kallad skyddskonsulent). På frivårdsmyndigheten tjänstgör också frivårdsinspektörer.

Frivårdsmyndigheterna beslutar om personer som skall friges villkorligt skall stå under övervakning samt förordnar och entledigar övervakare. Myndigheterna kan också förordna om överflyttning av övervakning till annat distrikt. Vidare kan frivårdsmyndigheten besluta om anmälningsskyldighet eller inställelse med polis. Frivården arbetar även med innehållet i påföljden vid t.ex. samhällstjänst, kontraktsvård samt pedagogiska kurser runt rattfylleri- och våldsbrott. Mer ingripande beslut rörande övervakning meddelas av övervakningsnämnden.

Beträffande de intagna i anstalt har frivårdens ansvar under senare år utvidgats. Med lokalanstalt, där huvudsakligen personer dömda till högst ett års fängelse vistas skall frivårdsdistriktet ha fortlöpande kontakt. Det distrikt, inom vilket en intagen skall friges, förbereder frigivningen och medverkar i allmänhet också i behandlingsarbetet vid anstalten.

Frivårdsmyndigheterna svarar även för personundersökning i brottmål.

2.2.5 Kriminalvårdsnämnden

Kriminalvårdsnämnden är en central nämnd för kriminalvården. Den prövar främst ärenden rörande intagna som har dömts till fängelse i lägst två år. För denna kategori intagna prövar nämnden frågor om villkorlig frigivning, om frigivningspermission och om vistelse utom anstalt. Nämnden är också besvärsinstans för vissa beslut som har meddelats av övervakningsnämnd.

2.2.6 Övervakningsnämnderna

Antalet övervakningsnämnder uppgår till trettio, vilka är geografiskt fördelade över hela landet. Ordförandena i övervakningsnämnderna är lagfarna domare. Ledamöterna utses av landsting eller kommunfullmäktige. Nämnderna beslutar om åtgärder beträffande personer som står under övervakning antingen genom dom till skyddstillsyn eller som villkorligt frigivna från fängelsestraff. För frivårdsklienterna prövas därvid frågor som meddelande av varning eller föreskrifter, övervakning, förverkande av villkorligt medgivet frihet och omhändertagande. För intagna i anstalt prövar nämnderna i vissa fall frågor om vistelse utanför anstalt.

2.3 Lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt

Lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL) tillkom genom 1974 års kriminalvårdsreform. Beträffande förarbetena till denna lag kan nämnas följande. Kriminalvårdsberedningen förordade i betänkandet (SOU 1972:64) Kriminalvård en genomgripande reform av kriminalvårdens organisation och verksamhetsformer. På grundval av dess förslag lade regeringen i statsverkspropositionen för budgetåret 1973/1974 (prop. 1973:1, bil. 4) fram förslag till de riktlinjer som borde följas vid den fortsatta reformeringen inom kriminalvården. Dessa riktlinjer godkändes i allt väsentligt av riksdagen. På grundval av statsmakternas beslut framlades en inom justitiedepartementet upprättad promemoria (Ds Ju 1973:9), nedan kallad 1973 års departementspromemoria, som remissbehandlades. Denna innehöll förslag till bl.a. lag om kriminalvård i anstalt.

Målsättningen för kriminalvård i anstalt skulle enligt promemorieförslaget vara att främja den intagnes anpassning i samhället och motverka skadliga följder av frihetsberövandet. I lagförslaget markerades att verksamheten redan från början skulle inriktas på åtgärder som förberedde den intagne för tillvaron utanför anstalten, allt i den utsträckning så kunde ske med hänsyn till kravet på samhällsskydd. Lagförslaget gav också uttryck för den strävan efter ökad integrering mellan anstaltsvård och frivård som var ett grundläggande element i reformprogrammet. Genom bestämmelser i lagförslaget underströks det ansvar för kriminalvårdens klienter som åvilade även andra samhällsorgan än kriminalvården. När det gällde anstaltsvårdens närmare utformning gav lagförslaget vidgade möjligheter till bl.a. frigång. Förarbetena till KvaL (prop. 1974:20) bygger väsentligen på promemorieförslaget.

KvaL har sedan tillkomsten genom 1974 års reform genomgått ett flertal ändringar.

2.3.1 Bestämmelserna i lagen om kriminalvård i anstalt

KvaL är indelad i tre kapitel. Det första innehåller "allmänna bestämmelser", det andra "närmare bestämmelser om kriminalvården i anstalt", och det tredje "övriga bestämmelser".

Allmänna bestämmelser

Enligt 1 § KvaL är nämnda lag tillämplig på kriminalvård i anstalt efter dom på fängelse. Det ankommer enligt 2 § på Kriminalvårdsstyrelsen att leda och ha inseende över kriminalvården i anstalt. Kriminalvårdsanstalterna indelas enligt 3 § i riksanstalter och lokalanstalter. Vidare är kriminalvårdsanstalt eller avdelning av anstalt öppen eller sluten. Sluten avdelning får inrättas som specialavdelning för placering av intagna som avses i 20 a §, varmed avses intagna som är särskilt benägna att fortsätta allvarlig brottslig verksamhet eller för vilka det föreligger risk för rymning eller fritagningsförsök.

Beträffande utformningen av kriminalvård i anstalt anges i 4 § att denna skall utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. I den mån det kan ske utan att samhällsskyddet eftersätts bör verksamheten från början inriktas på åtgärder som förbereder den intagna för tillvaron utanför anstalten. Vidare skall enligt 5 § kriminalvården i anstalt planläggas och genomföras i nära samverkan mellan kriminalvårdens olika organ. I den mån ett förverkligande av vårdens syfte kräver insatser av andra samhällsorgan, skall erforderlig samverkan ske med företrädare för

sådant organ. Vid planläggning av behandlingen skall samråd ske med den intagne.

Bestämmelser om hur de intagna skall fördelas mellan lokalanstalter och riksanstalter finns i 6 §, medan det i 7 § anges vad som skall iakttas vid fördelningen av de intagna mellan öppna och slutna anstalter. Enligt nu nämnda paragrafer gäller i huvudsak följande vid placering av intagen i anstalt. Den som undergår fängelse i högst ett år skall företrädesvis vara placerad i lokalanstalt, om det av säkerhetsskäl inte är påkallat med annan placering, medan den som undergår fängelse i mer än ett år företrädesvis skall vara placerad i riksanstalt. För att förbereda frigivning får intagen överföras från riksanstalt till lokalanstalt. Intagen bör placeras i öppen anstalt, om inte annan placering är påkallad med hänsyn till säkerhetsskäl eller med hänsyn till att sådan sysselsättning eller behandling, som inte lämpligen kan anordnas i öppen anstalt, bör beredas honom. Vid bedömningen av om det av säkerhetsskäl är påkallat med annan placering skall bl.a. beaktas om det föreligger fara för att den intagne skall avvika eller allvarligt störa ordningen genom att ta befattning med narkotika. Den som undergår fängelse i lägst fyra år och den som i annat fall har dömts till fängelse i lägst två år för grov narkotikabrottslighet skall enligt i 7 § tredje stycket placeras i sluten anstalt, om det med hänsyn till arten av brottsligheten eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att avvika eller fortsätta brottslighet av allvarlig karaktär innan verkställigheten i anstalt har avslutats.

Enligt andra bestämmelser i KvaL, som kommer att anges i det följande, gäller särskilda restriktioner för de intagna som avses i 7 § tredje stycket. Ett beslut att hänföra en intagen till den kategori som avses i 7 § tredje stycket har således vissa rättsverkningar. Ett beslut om att placera en intagen med stöd av sistnämnda stadganden skall omprövas när det finns anledning till det, dock alltid inom sex månader från föregående prövning. Intagen som avses i 7 § tredje stycket skall placeras i riksanstalt och därvid företrädesvis i anstalt eller avdelning som kan tillgodose höga säkerhetskrav.

Intagen som inte fyllt 21 år skall enligt 8 §, om inte särskilda skäl föranleder annat, hållas åtskild från intagna som kan ha en menlig inverkan på hans samhällsanpassning.

Närmare bestämmelser om kriminalvården i anstalt

Enligt 9 § skall den intagne behandlas med aktning för sitt människovärde och bemötas med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med anstaltsvistelsen. Den intagne är skyldig att visa hänsyn mot anstaltspersonal och medintagna samt rätta sig efter de anvisningar och ordningsregler som gäller för honom.

Bestämmelser om intagens sysselsättning finns i 10 §. Den intagne skall beredas lämpligt arbete som om möjligt underlättar för honom att efter frigivningen inordna sig i arbetslivet. Har han behov av utbildning, arbetsträning eller annan sysselsättning skall han få sådan under arbetstid, om det är möjligt med hänsyn till anstaltstidens längd och den intagnas förutsättningar. Samma gäller om han har behov av medicinskpsykologisk eller annan särskild behandling.

I 11 § finns bestämmelser om s.k. frigång. Intagen i lokalanstalt kan för att underlätta anpassningen i samhället medges att under arbetstid få utföra arbete eller delta i utbildning eller annan särskilt anordnad verksamhet utom anstalt. Om det finns särskilda skäl kan även intagen i riksanstalt beviljas frigång. Intagen som avses i 7 § tredje stycket får inte beviljas frigång.

Enligt 12 § gäller sysselsättningsplikt för intagen, som inte är ålderspensionär. Vissa begränsningar gäller dock intagen med förtidspension eller sjukbidrag. Intagen skall enligt 13 § beredas tillfälle till fysisk träning och utomhusvistelse. Bestämmelser om intagens fritidssysselsättning finns i 14 §, som föreskriver att intagen skall beredas tillfälle till lämplig fritidssysselsättning. Behovet av förströelse skall tillgodoses i skälig omfattning. Intagen bör, om det lämpligen kan ske, enligt nämnda paragraf beredas tillfälle att utom anstalten på fritid få delta i föreningsverksamhet eller annan liknande verksamhet som är ägnad att underlätta anpassningen i samhället. Sådan vistelse utom anstalt får inte medges intagen som avses i 7 § tredje stycket. I den utsträckning det kan ske skall intagen enligt 15 § beredas tillfälle till att utöva sin religion.

Enligt 16 § skall det vid förberedelse av frigivning särskilt eftersträvas att den intagne har lämplig anställning eller annan försörjningsmöjlighet samt lämplig bostad. Är han i behov av utbildning eller ekonomiskt, socialt eller medicinskt stöd, skall om möjligt åtgärder vidtas för att tillgodose detta.

Bestämmelser om att de intagna skall vistas i gemenskap med varandra finns i 17 §. Den intagne skall under den tid som omfattas av sysselsättningsplikt vistas tillsammans med andra intagna, om inte annat följer av bestämmelser i KvaL eller av sysselsättningens beskaffenhet. Gemenskapen i sluten anstalt kan under vissa omständigheter inskränkas. Om inte annat följer av bestämmelserna i KvaL får den intagne i den utsträckning han önskar under fritid vistas tillsammans med andra intagna. Under nattvilan får de intagna hållas avskilda från varandra. Intagen kan enligt 18 § under vissa omständigheter på egen begäran få utföra anvisad sysselsättning i enrum.

I 20 § finns bestämmelser om placering av intagen i avskildhet (s.k. isolering) i vissa fall. Den intagne kan avskiljas om det är nödvändigt med hänsyn till rikets säkerhet, på grund av fara för någons säkerhet eller för allvarlig skadegörelse på anstaltens egendom. Samma gäller om det är nödvändigt för att hindra den intagne från att påverka

medintagen till att allvarligt störa ordningen i anstalten. Vidare kan avskiljande ske för att förhindra medverkan till att intagna får tillgång till berusningsmedel. Så kan också ske för att hindra intagen från att allvarligt ofreda annan intagen. Vid risk för rymning eller fritagningsförsök kan intagen, som dömts till fängelse i lägst två år och är placerad i sluten anstalt, hållas avskild med stöd av 20 § andra stycket, om det är nödvändigt för att förhindra att han avviker från anstalten samt det kan befaras att han är särskilt benägen att fortsätta allvarlig brottslig verksamhet. Beslut om avskildhet enligt 20 § skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst var tionde dag.

Kan det antas att det under längre tid kommer att finnas grund för att hålla intagen avskild med stöd av 20 § andra stycket, får han enligt 20 a § placeras på en specialavdelning. Med specialavdelning avses i detta sammanhang säkerhetsavdelning. Placering enligt 20 a § kan också ske, om det finns särskild anledning anta att det är påkallat för att hindra den intagne från allvarlig brottslig verksamhet under anstaltsvistelsen. Beslut om placering på specialavdelning skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden.

Ytterligare bestämmelse om avskildhet finns i 23 §. Enligt dessa får intagen, som uppträder våldsamt eller som är så påverkad av berusningsmedel att han kan befaras störa ordningen, hållas avskild för att betvinga det våldsamma uppträdandet eller tills påverkan har upphört. Om andra medel är otillräckliga för att betvinga våldsamt uppträdande, får fängsel användas, om det är oundgängligen nödvändigt med hänsyn till någons personliga säkerhet. Intagen som uppträder våldsamt eller är påverkad av berusningsmedel kan i vissa fall tillfälligt överföras till allmänt häkte.

Enligt 50 § kan under utredning av ett disciplinärende intagen hållas avskild i högst fyra dygn, om det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras.

Den intagnes innehav av personliga tillhörigheter regleras i 24 §. Om det kan ske utan olägenhet får intagen inneha personliga tillhörigheter samt skaffa sig eller ta emot böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kan bereda honom sysselsättning under fritid. I övrigt får han inneha pengar och skaffa sig eller ta emot varor eller annat enligt särskilda bestämmelser. Sådana bestämmelser har meddelats av Kriminalvårdsstyrelsen. För att hindra att otillåtna varor införs i en anstalt får det föreskrivas att andra försändelser än brev eller annan skriftlig handling inte får mottagas utan särskilt medgivande.

I 26 § finns bestämmelser om granskning av brev eller andra försändelser. Försändelser till intagen i sluten riksanstalt skall granskas för undersökning av om de innehåller otillåtet föremål. Kan det antas att en försändelse till en intagen i annan anstalt innehåller sådant föremål får granskning ske, om det är påkallat av säkerhetsskäl. Beträffande specialavdelning sker granskning även för att undersöka om

försändelsen innehåller skriftligt meddelande om planläggning av brottslig verksamhet, avvikande eller annat liknande förfarande. Om det är påkallat av säkerhetsskäl får granskning ske stickprovsvis beträffande intagna i allmänhet samt, beträffande intagen i sluten anstalt, om det är nödvändigt med hänsyn till hans särskilda förhållanden. Enligt 25 § får granskning inte ske av brev mellan intagen och annan svensk myndighet än postverket, vissa internationella organ eller advokat. I 27 § föreskrivs att granskningen av brev eller andra försändelser inte får vara mer ingående än som är nödvändigt med hänsyn till syftet med granskningen. Vid öppning av brev eller andra försändelser bör den intagne vara närvarande, om det lämpligen kan ske. Vid säkerhetsskäl får granskade försändelser kvarhållas.

Regler om besök hos intagen finns i 29 §. Denne får mottaga besök om det lämpligen kan ske. Han får inte ta emot besök, som är ägnat att äventyra säkerheten i anstalten, som kan motverka hans samhällsanpassning eller i övrigt vara till skada för honom. Vid bedömning av om intagen i sluten riksanstalt skall få ta emot besök skall i förväg undersökas om den besökande har dömts eller är misstänkt för allvarlig brottslighet. Upplysningar får inhämtas om den besökandes personliga förhållanden i övrigt, om det inte är uppenbart obehövligt. Vid bedömning av om intagen i annan anstalt än sluten riksanstalt skall få ta emot besök får sådan kontroll av besökanden göras av säkerhetsskäl. Tjänsteman vid anstalten skall närvara under besök hos intagen, om det är påkallat av säkerhetsskäl. Under besök av advokat, som biträder den intagne i rättslig angelägenhet, får tjänsteman närvara endast på begäran av advokaten eller den intagne. Som villkor för besök får av säkerhetsskäl föreskrivas att den besökande skall genomgå kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning eller skall medge undersökning av väska, kasse eller annat dylikt som han vill ta med vid besöket.

Den intagnes möjligheter att få använda telefon regleras i 30 §. Telefonsamtal mellan intagen och personer utanför anstalten får ske i den mån det är lämpligt. Intagen kan vägras telefonsamtal, som är ägnade att äventyra säkerheten i anstalten, som kan motverka hans samhällsanpassning eller på annat sätt vara till skada för honom eller annan. Liksom beträffande besökanden får uppgifter inhämtas om den person som den intagne önskar samtala med. Om det är påkallat av säkerhetsskäl skall tjänsteman vid anstalten avlyssna samtalet, vilket får ske endast med den intagnes vetskap. Avlyssning får inte ske av intagens samtal med advokat, som företräder honom i rättslig angelägenhet.

Regeringen kan enligt 31 § beträffande viss intagen besluta om avvikelse från 25-30 §§, om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet eller till risken för att den intagne under verkställigheten i anstalt medverkar till s.k. terroristbrott.

Bestämmelser om permission finns i 32 och 33 §§. För att underlätta anpassningen i samhället kan intagen med stöd av 32 § första stycket beviljas korttidspermission, om det inte föreligger påtaglig fara för fortsatt brottslighet eller avsevärd fara för annat missbruk. Särskild hänsyn skall tas till om den intagne tagit befattning med narkotika i anstalten eller utan giltigt skäl vägrat att lämna urinprov. Permission av angivet slag beviljas vanligen de intagna med viss regelbundenhet, s.k. regelbunden permission.

Enligt 32 § andra stycket kan korttidspermission också ges, om det finns annan särskild anledning härför. Sådan permission benämns vanligen särskild permission eller särskild korttidspermission. Intagen som avses i 7 § tredje stycket får beviljas enbart särskild permission, varvid det krävs synnerliga skäl för permission. Finns det behov av noggrann tillsyn, kan det föreskrivas att permittenten skall stå under bevakning. Intagen som avses i 7 § tredje stycket skall vid permission alltid stå under bevakning. En tredje form av permission är frigivningspermission enligt 33 §, som till förberedande av frigivning kan beviljas under viss längre tid. För permission får ställas villkor om vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat. Frigivningspermission avser enbart långtidsdömda och beviljas genom beslut av Kriminalvårdsnämnden.

Om det föreligger särskilda skäl, kan intagen enligt 34 § medges att vistas utom anstalt för att vara föremål för särskilda åtgärder, som kan antas underlätta hans anpassning i samhället. Det skall därvid särskilt beaktas om han behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel. Sådan s.k. § 34-placering beviljas huvudsakligen missbrukare för att de skall genomgå behandling på behandlingshem. För sådan utevistelse skall ställas de villkor som kan anses erforderliga. Intagen som avses i 7 § tredje stycket får inte medges utevistelse enligt 34 §.

De intagna har enligt 36 § rätt dels att överlägga med anstaltsledningen i för de intagna gemensamma frågor, dels att sammanträffa med varandra för att överlägga i sådana frågor.

Bestämmelser om intagens hälso- och sjukvård finns i 37 §. Intagen som är i behov av sådan skall vårdas enligt läkares anvisningar. Om erforderlig undersökning eller behandling lämpligen inte kan ske i anstalten, bör den allmänna sjukvården anlitas. Vid behov får intagen överföras till allmänt sjukhus. Föreskrifter om psykiatrisk tvångsvård finns i lagen om rättspsykiatrisk vård. Om det föreligger anledning därtill skall intagen som för sjukvård vistas utom anstalt stå under bevakning eller vara underkastad särskilda föreskrifter.

Tid för vistelse utom anstalt på grund av frigång, utevistelse enligt 14 §, permission, utevistelse enligt 34 § eller sjukvård skall enligt 39 § inräknas i verkställighetstiden, om inte särskilda skäl talar emot det. Misskötsamhet under t.ex. permission kan utgöra sådana särskilda skäl som talar emot inräknande enligt 39 §. Intagen, som är sjuk när han

skall lämna anstalten, kan enligt 40 § på egen begäran få kvarstanna för fortsatt sjukvård i anstalten, om det anses skäligt. Kvinna kan med stöd av 41 § beviljas tillstånd att ha spädbarn hos sig.

Bestämmelser om transport av intagen finns i 42 §. Transport av intagen skall om möjligt ske så att denne inte utsätts för obehörigas uppmärksamhet. Om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, får den intagne vid transport eller annars under vistelse utom anstalt beläggas med fängsel. Vid risk för skada på den intagnes hälsa, skall läkares medgivande till transporten inhämtas. I 43 § föreskrivs att om domstol, övervakningsnämnd eller Kriminalvårdsnämnden begär det, skall intagen inställas inför domstolen eller nämnden. Begär annan myndighet sådan inställelse, prövar Kriminalvårdsstyrelsen om det skall ske.

Intagen är enligt 44 § berättigad till ersättning för arbete han utför, om det inte sker för egen räkning. Samma gäller intagen, som på anvisning under arbetstid deltar i utbildning, annan särskilt anordnad verksamhet eller behandling eller bedriver enskilda studier. Förstör intagen uppsåtligen anstaltens egendom, får enligt 45 § ersättning härför tas ut av de medel som tillkommer honom enligt 44 §.

Bestämmelser om disciplinär bestraffning finns i 47-51 §§. Disciplinär bestraffning kan enligt 47 § åläggas intagen, om han bryter mot anbefalld ordning eller meddelade anvisningar, medan han befinner sig inom anstalten eller utanför anstalten under tillsyn av personal inom kriminalvården. För bestraffning krävs att det saknas anledning anta att den felande skall ta rättelse av tillsägelse eller att fråga är om en sådan gärning att bestraffning är påkallad av hänsyn till ordningen eller säkerheten inom anstalten. Den disciplinära bestraffningen kan bestå i att den felande tilldelas varning eller att det beslutas att viss bestämd tid, högst tio dagar, inte skall inräknas i straffverkställigheten. Vid prövning av fråga om disciplinär bestraffning skall hänsyn tas till om förseelsen kan bedömas få andra följder, särskilt beträffande frigång och permission. Föreligger flera förseelser, skall disciplinär bestraffning bestämmas gemensamt för samtliga förseelser. Genom spärregler i 49 § begränsas det antal dagar som till följd av upprepade förordnanden inte skall inräknas i verkställighetstiden. Som tidigare nämnts finns i 50 § bestämmelser om att intagen under utredningen av ett disciplinärende kan hållas avskild. Enligt 26 § fjärde stycket, 29 § första stycket och 30 § får den intagne därvid hindras från kontakt med andra personer genom brev, besök eller telefonsamtal, om det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras.

Förmåner som enligt KvaL tillkommer intagen kan enligt 52 § tillfälligt inskränkas, om det är nödvändigt för att upprätthålla ordning och säkerhet.

Bestämmelser om när och hur kroppsvisitation och kroppsbesiktning får vidtas finns i 52 a §-52 c §. Med kroppsvisitation avses undersökning av en persons kläder eller vad han annars bär på sig, medan

kroppsbesiktning innebär undersökning av en persons kropp. Den som intas i anstalt skall vid ankomsten till anstalten kroppsvisiteras för eftersökande av otillåtna föremål. I övrigt får intagen kroppsvisiteras för eftersökande av sådana föremål, när anledning förekommer att sådant skall anträffas på honom. Kroppsvisitation i detta syfte får också ske stickprovsvis eller i anslutning till en större undersökning som av säkerhetsskäl görs inom en anstalt. Vidare får sådan kroppsvisitation ske när den intagne skall ta emot eller har haft obevakat besök eller när han återkommer från en utevistelse. Om det inte är uppenbart obehövligt skall intagen i sluten riksanstalt kroppsvisiteras, när han haft obevakat besök och när han återkommer efter utevistelse. I övrigt får sådan ytlig kroppsvisitation göras som bedöms nödvändig av säkerhetsskäl och som avser eftersökande av vapen eller annat farligt föremål.

Intagen får kroppsbesiktigas när anledning förekommer att otillåtet föremål skall påträffas på honom. Kroppsbesiktning får dessutom företas, om det anses påkallat vid stickprovskontroller eller i anslutning till större undersökningar, när den intagne skall ta emot eller har haft obevakat besök eller när han återkommer efter vistelse utom anstalt. Beträffande intagen som inte är placerad i sluten riksanstalt gäller detta dock bara ytlig kroppsbesiktning.

Enligt 52 d § är den intagne skyldig att på anmaning lämna blod, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.

Kan tillämpning av bestämmelse i KvaL uppenbarligen medföra men för intagens hälsa, kan den jämkas med stöd av 53 §.

Övriga bestämmelser

Bestämmelser om besluts- och besvärsordningen finns i 54-59 §§. Frågor om frigivningspermission prövas av Kriminalvårdsnämnden. Detsamma gäller frågor avseende placering enligt 34 §, om den intagne dömts till fängelse i lägst två år. Övriga frågor enligt 34 § prövas av den övervakningsnämnd till vars verksamhetsområde anstalten hör. Regeringen kan förordna att tillämpningen av 33 och 34 §§ skall flyttas över till den övervakningsnämnd, till vars verksamhetsområde anstalten hör. Intagen får hos Kriminalvårdsnämnden påkalla prövning av övervakningsnämnds beslut i frågor enligt 33 och 34 §§. Mot Kriminalvårdsnämndens beslut enligt KvaL får talan inte föras. Beslut enligt KvaL i andra frågor än som enligt det anförda ankommer på Kriminalvårsnämnden eller övervakningsnämnd meddelas av Kriminalvårdsstyrelsen.

Regeringen kan beträffande viss intagen besluta att ett ärende om vistelse utom anstalt skall överlämnas till dess prövning, om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet eller till risken för att den

intagne under verkställigheten i anstalt medverka till s.k. terroristbrott. Kriminalvårdsstyrelsens beslut i ett särskilt fall enligt KvaL får överklagas hos kammarrätt. Behörig kammarrätt är Kammarrätten i Jönköping. Beslut om vistelse utom anstalt för intagen beträffande vilken regeringen har förordnat enligt 31 § överklagas dock till regeringen. Detsamma gäller andra beslut av Kriminalvårdsstyrelsen enligt KvaL än som nu har angetts.

I 60 § ges möjlighet att delegera beslutanderätt. Enligt 61 § får Kriminalvårdsstyrelsen med vissa undantag ändra beslut som efter bemyndigande enligt 60 § meddelats av en annan kriminalvårdsmyndighet. Den som beslutet angår får påkalla styrelsens prövning av ett sådant beslut, om det har gått honom emot. Har med stöd av 60 § annan kriminalvårdsmyndighet än Kriminalvårdsstyrelsen beslutat om disciplinär bestraffning enligt 47 § andra stycket 2, skall beslutet omedelbart anmälas för Kriminalvårdsstyrelsen.

Straffbestämmelser finns i 62 §. Den som olovligen till intagen överlämnar eller försöker överlämna vapen eller annat farligt föremål, kan dömas till böter eller fängelse i högst ett år, om gärningen inte är belagd med strängare straff enligt brottsbalken (BrB). Lämnar någon berusningsmedel, injektionsspruta eller kanyl till intagen eller hjälper honom att komma åt sådana föremål, kan han dömas till böter eller fängelse i högst sex månader, om inte gärningen annars är belagd med strängare straff.

I 63 § finns bestämmelser om omhändertagande av viss egendom. Detta gäller alkoholhaltiga drycker och andra berusningsmedel, som påträffas inom anstalten. Samma gäller föremål, som är ägnade att användas för missbruk av eller befattning med narkotika. Pengar, som intagen inte får inneha, skall också omhändertas, om det inte är uppenbart oskäligt.

2.4 Förordningen (1974:248) om kriminalvård i anstalt

Ytterligare bestämmelser om kriminalvården i anstalt finns i förordningen om kriminalvård i anstalt (KvaF). I 6 § föreskrivs att det för varje intagen skall upprättas en behandlingsplan, som skall inriktas på åtgärder som är ägnade att främja den intagnes anpassning i samhället och som förbereder honom för tillvaron utanför anstalten. Till ledning för upprättandet av denna plan skall behandlingsundersökning utföras i den mån erforderlig utredning inte finns tillgänglig. Enligt 7 § skall det vid kriminalvårdsanstalt finnas ett behandlingskollegium, vilket som rådgivande organ skall handlägga frågor rörande de intagnas behandling. För varje intagen skall enligt 9 § föras journal. Beträffande intagens förflyttning från riksanstalt till lokalanstalt finns

bestämmelser i 10 §. Bestämmelser rörande förberedelse av villkorlig frigivning och frigång finns i 11 §. Särregler om korttidspermission för vissa intagna finns i 12 §. Kriminalvårdsstyrelsen får enligt 19 § med vissa undantag överlämna sin befogenhet att besluta i särskilda fall enligt KvaL eller KvaF åt annan kriminalvårdsmyndighet eller åt någon annan tjänsteman inom kriminalvården. Om styrelsen tillåter det får chefen för en kriminalvårdsmyndighet överlämna åt någon annan tjänsteman vid myndigheten att fatta beslut i hans ställe. Vidare finns bestämmelser om att annan kriminalvårdsmyndighet än Kriminalvårdsstyrelsen i vissa fall skall underrätta styrelsen innan beslut fattas eller anmäla fattat beslut. Förordningen innehåller också bestämmelser om vilken myndighet som skall besluta i olika frågor. I 39 a §-39 c § finns bestämmelser om kroppsvisitation och kroppsbesiktning. Genom 43 § KvaF bemyndigas Kriminalvårdsstyrelsen att meddela föreskrifter om tillämpningen av KvaL. Styrelsen får även uppdra åt annan kriminalvårdsmyndighet att meddela sådana föreskrifter.

2.5 Kriminalvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd

Kriminalvårdsstyrelsen har meddelat olika föreskrifter angående behandlingen av de intagna i anstalt. Dessa föreskrifter ingår i Kriminalvårdsverkets författningssamling (KVVFS), vars nu gällande bestämmelser finns samlade i Handbok för kriminalvården (HAK), som därutöver även innehåller bl.a. Allmänna råd från Kriminalvårdsstyrelsen.

Av central betydelse för behandlingen av de intagna är Anstaltsföreskrifter (KVVFS 1990:10), vilka fogas till betänkandet som bilaga 1.

2.5.1 Anstaltsföreskrifter

I anstaltsföreskrifterna finns detaljbestämmelser om behandlingen av de intagna. Föreskrifterna innehåller i huvudsak följande. I 1-10 §§ anges olika åtgärder som skall iakttas vid intagningen av en person i anstalt. Bestämmelser om behandlingskollegium finns i 11 §. Vidare finns bestämmelser om behandlingsundersökning och behandlingsplanering i 12-17 §§. I 18-20 §§ finns vissa bestämmelser om anstaltens lokaler. Bestämmelser om tvätt, intagens personliga hygien och förplägnad finns i 21-26 §§. I 27 § finns bestämmelser om inlåsning inom sluten anstalt. Där föreskrivs bl.a. att i sluten anstalt skall, om Kriminalvårdsstyrelsen inte har beslutat annat, dörrarna till bostadsrummen vara låsta kl. 20.00. Enligt 28 § är kortspel, tärningsspel eller

andra spel med pengar som insats förbjudet i anstalt. Varje anstalt skall enligt 29 § upprätta särskilda ordningsregler. I 30 § föreskrivs att den intagne skall ha tillgång till aktuella lagar, ordningsregler och andra föreskrifter samt allmänna råd gäller verkställigheten. Den intagne har enligt 31 § rätt till samtal med anstaltsledningen. I 32-34 §§ finns bestämmelser om intagens självdeklaration, rösträtt och familjebidrag. Vad som skall iakttas om intagen avlider anges i 35 §. Bestämmelser om intagens sysselsättning finns i 36-39 §§.

Frigång behandlas i 40-48 §§, som föreskriver bl.a. att en särskild frigångsansvarig skall utses bland personalen vid anstalt där frigång förekommer. Vidare föreskrivs att en särskild kontaktman skall utses på platsen för frigångsverksamheten. Bestämmelser om den intagnes fritidsverksamhet finns i 49-56 §§. För intagen som avtjänar fängelse i lägst två år och är placerad i sluten anstalt gäller vissa begränsningar beträffande utevistelse enligt 14 § andra stycket KvaL, om han ännu inte har haft regelbunden permission.

Beträffande placering av intagen i avskildhet finns bestämmelser i 58-62 §§. I 63 § föreskrivs att anmälan skall ske till Kriminalvårdsstyrelsen om anstalten bedömer att intagen bör placeras i specialavdelning eller om anstalten meddelar beslut om inskränkning i de intagnes gemensamhet.

Bestämmelser om intagens personliga tillhörigheter och pengar finns i 64-72 §§. Personliga tillhörigheter, som den intagne för med sig till anstalten, skall noggrant förtecknas. Intagen får inte inneha läkemedel eller andra medicinska preparat. Otillåten egendom som påträffas inom anstalten skall omhändertas. I 68 § anges begränsningar i intagens innehav av kontanter. Regler för inom anstalten bedriven kioskverksamhet finns i 73 och 74 §§.

Förfarandet vid brevgranskning regleras i 75-80 §. I 81-94 §§ finns bestämmelser om besök hos intagen. Enligt 95 § skall det finnas telefonautomat i lokalanstalt och öppen riksanstalt. Om den intagnes telefonsamtal rör hans frigivningssituation, skall anstalten enligt 96 § svara för kostnaderna.

Bestämmelser om permission finns i 97-117 §§. I anstaltsföreskrifterna indelas korttidspermissioner i regelbunden permission, frigångspermission, särskild permission, lokalanstaltspermission, besökspermission, transportpermission, träningspermission och lufthålspermission. Vilka kvalifikationstider för permission som skall gälla efter misskötsamhet anges i 118 och 119 §§. I 120 § anges vad som skall iakttagas vid efterlysning av intagen som avvikit eller uteblivit efter vistelse utom anstalt.

Beträffande vistelse utom anstalt enligt 34 § KvaL finns bestämmelser i 121-125 §§. I 126 § föreskrivs att intagna och personal skall ha överläggningar om förhållandena i anstalten. De intagna har enligt 127 § rätt att organisera sig i förtroenderåd.

Bestämmelser om hälso- och sjukvård samt tandvård finns i 128-136 §§. Vad som skall iakttas om intagen vill ha barn hos sig i anstalten anges i 137 och 138 §§. I 140 § finns bestämmelser om intagens inställelse inför annan myndighet än domstol, övervakningsnämnd eller kriminalvårdsnämnd.

I 141-145 §§ regleras frågan om intagens ersättning för sysselsättning, medan intagens ersättningsskyldighet för skada på anstaltens egendom regleras i 146 §. Bestämmelser om kontrollåtgärder som kroppsvisitation, kroppsbesiktning, urinprovskontroll och utandningsprov finns i 149-155 §§. Enligt 156 och 157 §§ får intagen inte använda berusningsmedel eller föremål som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika. I 158 § anges vad som skall iakttas när egendom skall förstöras med stöd av 63 § KvaL.

Bestämmelser rörande förhör av intagen finns i 159-161 §§. Enligt 159 § skall förhör hållas med den intagne vid misstanke om brott mot anstaltens ordningsregler eller dessa föreskrifter samt vid misstanke om misskötsamhet under vistelse utom anstalt där prövning skall ske enligt 39 § KvaL.

I 162-167 §§ finns bestämmelser om vad som skall iakttas vid frigivning av intagen, t.ex. vilken utrustning han skall ha.

Anstaltsföreskrifterna avslutas med bestämmelser om beslut m.m. I 169 § anges att beslut angående behandlingen av de intagna meddelas av anstaltschefen med undantag för vissa särskilt angivna fall i vilka Kriminalvårdsstyrelsen meddelar beslut. Enligt 171 § kan Kriminalvårdsstyrelsen besluta om undantag från dessa föreskrifter.

2.5.2 Kriminalvårdsverkets övriga föreskrifter

Utöver anstaltsföreskrifterna har Kriminalvårdsstyrelsen meddelat bl.a. följande föreskrifter, som inverkar på behandlingen av de intagna. I Föreskrifter om transportverksamhet (KVVFS 1986:8) anges bl.a. vad som skall iakttas vid transport av intagen. Enligt Kriminalvårdsverkets föreskrifter om akthantering och journalföring (KVVFS 1986:28) föreskrivs att personakt skall läggas upp för varje person som är föremål för kriminalvård eller häktad. Beträffande specialavdelningar finns bestämmelser i Föreskrifter och allmänna råd från Kriminalvårdsstyrelsen om verksamheten i specialavdelningarna (KVVFS 1991:1). I Föreskrifter om arbets- och studieersättningar till intagna (KVVFS 1992:2) anges bl.a. förutsättningarna för att intagen skall få sådan ersättning samt hur denna skall beräknas. För de anstalter som tillämpar s.k. marknadsanpassad ersättning finns motsvarande bestämmelser i Föreskrifter för verksamheten med marknadsanpassad ersättning till intagna (KVVFS 1992:3).

2.5.3 Allmänna råd från Kriminalvårdsstyrelsen

Kriminalvårdsstyrelsen har, som tidigare nämnts, utfärdat allmänna råd (ARK) bl.a. i frågor rörande behandlingen av de intagna. I dessa behandlas frågor som frigång (ARK 1987:1), vistelse utanför anstalt enligt 34 § KvaL (ARK 1987:3) och permission (ARK 1989:1). Behandlingsplaneringens innehåll kommenteras (ARK 1987:6). Vidare lämnas råd beträffande prövningen av vilken teknisk utrustning intagen skall tillåtas inneha i sitt bostadsrum (ARK 1987:4). Även drog- och HIV/AIDS-frågor tas upp (ARK 1990:1) liksom frågor om tandvård för intagna (ARK 1991:1). Anvisningar rörande urinprov för kontroll av att intagen inte använder narkotika förekommer också (ARK 1991:3).

3 Internationella åtaganden

3.1 Inledning

Efter andra världskriget startade ett omfattande internationellt samarbete kring skyddet av de mänskliga rättigheterna. Tidigare hade det ansetts vara varje enskild stats uppgift att bevaka medborgarnas skydd men under 1930-talet och andra världskriget visade det sig att länderna inte kunde garantera sina medborgare ett tillräckligt gott skydd mot förtryck. Förenta Nationerna fick den viktiga uppgiften att främja respekten för de mänskliga rättigheterna vilket också intogs i FN:s stadga.

Enligt artikel 1 av FN-stadgan skall organisationens ändamål vara bl.a. att åstadkomma internationell samverkan beträffande mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla utan åtskillnad med avseende på ras, kön, språk eller religion. En av grundstenarna i detta arbete var 1948 års universella förklaring om de mänskliga rättigheterna, även om denna förklaring inte var ett instrument med rättsligt bindande kraft.

Andra världskriget innebar en vändpunkt också vad gäller synen på fängelsestraffet och fångarnas rättigheter. Reformeringen av fängelsesystemen i Europa startade i ett gynnsamt läge. Att upprätthålla respekten för individen ansågs efter kriget vara en mycket angelägen uppgift. Det fanns också en stark vilja från regeringarnas sida att förbättra fängelserna - många av de nya politiska ledarna hade erfarenheter som krigsfångar och visste därför vad det innebar att vara berövad friheten och hur fängelseförhållandena såg ut.

På internationell nivå har utvecklats ett flertal överenskommelser om mänskliga rättigheter för olika kategorier människor - kvinnor, barn, arbetare, flyktingar etc. När det gäller personer som dömts till fängelsestraff finns inget folkrättsligt bindande dokument som inriktar sig särskilt på denna kategori. Det finns dock flera universella och europeiska regelsystem angående fängslade personer som fått stor betydelse som utgångspunkt för medlemsländerna i deras arbete med reformering av fängelsesystemen. I Europa har de flesta länderna också genomfört förändringar av sina fängelsesystem genom lagstiftning och annan reglering av fängelseverkställigheten som tar hänsyn till fångarnas psykiska hälsa och mänskliga värdighet.

I detta avsnitt görs en kortfattad genomgång av de konventioner och andra internationella regelsystem som är tillämpliga på förhållandena i fängelserna och på personer som dömts till fängelsestraff och som Sverige anslutit sig till eller på annat sätt är bundet av.

3.2 Internationella överenskommelser m.m.

3.2.1 FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna

FN:s generalförsamling antog den 10 december 1948 förklaringen om de mänskliga rättigheterna. Denna deklaration är "en gemensam riktlinje för alla folk och nationer, på det att varje individ och varje samhällsorgan må med denna förklaring i åtanke ständigt sträva efter att genom undervisning och uppfostran befordra respekten för dessa fri- och rättigheter samt genom framstegsfrämjande inhemska och internationella åtgärder säkerställa deras allmänna och verksamma erkännande och tillämpning såväl bland folken i medlemsstaterna som bland folken i områden under deras överhöghet" (ur Inledningen).

Trots att deklarationen inte är folkrättsligt bindande erkänner de flesta medlemsländerna dess grundläggande betydelse vilket kan sägas ge den en högre status än en vanlig rekommendation. Vissa länder hänvisar till den i sina konstitutioner.

Några av de 30 artiklarna i deklarationen rör fängslade personer. I artikel 5 anges att "Ingen må utsättas för tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning". Enligt artikel 9 må ingen "godtyckligt anhållas, fängslas eller landsförvisas". I artikel 11 stycke 1 finns en regel som gäller personer som anklagats men ej dömts: "Envar, som blivit anklagad för straffbar gärning, har rätt att betraktas som oskyldig till dess hans skuld blivit lagligen fastställd vid offentlig rättegång, under vilken han åtnjutit alla för sitt försvar nödiga garantier."

3.2.2 Standard minimiregler för behandling av interner

FN:s resolution om standard minimiregler för behandling av interner antogs den 30 augusti 1955 på FN:s kongress rörande förhindrande av brott och behandling av brottslingar. FN ville lägga fast standardregler som skulle följas av medlemsländerna i deras arbete med att utveckla fängelsesystemen.

I dessa minimiregler återfinns bestämmelser om kategoriåtskillnad, inkvartering, personlig hygien, kläder och sängutrustning, gymnastik och sport, sjukvård, disciplin och straff, tvångsmedel, kontakt med

yttervärlden, religion, förvaring av internernas ägodelar, förflyttning av interner, anstaltspersonal, inspektion, arbete, utbildning och rekreation etc. Vidare finns regler om behandling av psykiskt sjuka och mentalt abnorma interner samt av interner som sitter anhållna eller avvaktar rättegång.

Reglerna återges i bilaga 2. Med hänsyn till att det inte finns någon officiell svensk översättning återges den engelska texten

3.2.3 FN:s internationella konventioner

Sedan FN:s universella förklaring om de mänskliga rättigheterna antagits 1948 arbetade FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna under många år med att utforma en konvention i ämnet.

Detta arbete resulterade i att FN:s generalförsamling den 16 december 1966 antog två konventioner, dels Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, dels Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter. Till den senare konventionen antogs också ett fakultativt protokoll som innehåller bestämmelser om rätt för enskilda personer att besvära sig över kränkningar av de rättigheter som garanteras genom konventionen. Sverige har anslutit sig till dessa konventioner.

Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter innehåller bestämmelser avsedda att garantera envar vissa minimirättigheter i ekonomiskt, socialt och kulturellt hänseende. Konventionen upptar bl.a. rätten till arbete, till rättvisa och gynnsamma arbetsvillkor, till sunda arbetsförhållanden, till social trygghet, till hälsovård och till utbildning. Denna konvention innehåller inga regler som är direkt tillämpliga vad gäller verkställighet av fängelsestraff.

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter behandlar de traditionella mänskliga rättigheterna. När det gäller rättigheter för personer som dömts till fängelsestraff är framför allt artiklarna 7 och 10, momenten 1 och 3, av intresse:

> Artikel 7
> Ingen må utsättas för tortyr eller för grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Särskilt må ingen utan sitt fria samtycke utsättas för medicinska eller vetenskapliga experiment.
>
> Artikel 10
> 1. Envar som berövats sin frihet skall behandlas humant och med aktning för människans inneboende värde.
>
> .....
>
> 3. Det väsentliga syftet med behandlingen av fångar skall vara deras bättring och sociala rehabilitering. Ungdomsbrottslingar skall

hållas åtskilda från vuxna och ges en efter deras ålder och rättsliga ställning avpassad behandling.

I propositionen angående godkännande av de båda internationella konventionerna och det fakultativa protokollet anförde föredragande statsrådet beträffande konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter bl.a. följande:

> Bestämmelserna i *art. 10* om behandlingen av personer som berövats friheten överensstämmer i sina allmänna drag med den syn på hithörande spörsmål som är vedertagen i Sverige. I väsentliga delar motsvarar artikeln de vid FN:s första kongress angående förhindrande av brott och behandling av brottslingar år 1955 antagna *Standard Minimum Rules*. De principer, som dessa regler vilar på, var redan långt tidigare vägledande inom svensk kriminalvård, och någon anledning till tvekan om att Sverige mer än väl når upp till den standard, som art. 10 syftar till, finns inte. Jag vill emellertid peka på några detaljfrågor som kan uppkomma i detta sammanhang.

Föredraganden tar vidare upp bl.a. klausulen i mom. 3 om att ungdomsbrottslingar, dvs. unga personer som dömts för brott, skall hållas åtskilda från vuxna.

> Vad sedan angår de personer som dömts till frihetsstraff vill jag först framhålla att konventionens bestämmelser har en mycket begränsad tillämpning på svenska förhållanden eftersom enligt 26 kap. 4 § brottsbalken den som är under 18 år inte får dömas till fängelse om det inte finns synnerliga skäl därtill. Även för den som fyllt 18 men inte 21 år föreskrivs en restriktiv användning av fängelsestraff. Enligt 25 § lagen (1964:541) om behandling i fångvårdsanstalt gäller vidare, att vid de intagnas fördelning och behandling hänsyn skall tas bl.a. till deras ålder. Icke desto mindre kan det någon gång vara förenligt med en ung lagöverträdares intresse, att han placeras i anstalt tillsammans med äldre lagöverträdare. I varje fall synes man inte genom ett åtagande i denna konvention böra binda sig för att avstå från att tillämpa sådana kriminologiska behandlingsmetoder som innebär att unga och gamla lagöverträdare blandas med varandra. Ett svenskt förbehåll på denna punkt synes därför motiverat.

I övrigt föreslogs i propositionen förbehåll beträffande dels artikel 14 moment 7, som föreskriver att ingen på nytt får rannsakas eller straffas för ett brott, för vilket han redan blivit fälld till ansvar eller frikänd, dels beträffande artikel 20 moment 1, som föreskriver att all krigspropaganda skall vara förbjuden i lag.

Föredraganden föreslog vidare att ratificeringen av det fakultativa protokollet om proceduren för klagomål från enskilda personer borde förenas med ett förbehåll. Innebörden föreslogs bli att FN:s kommitté för de mänskliga rättigheterna inte skall kunna pröva en framställning från en enskild person, om det framkommer att samma ärende är eller

har varit föremål för internationell undersökning eller prövning i annan form.

Utrikesutskottet fann inte anledning till erinran mot propositionens förslag. Riksdagen beslutade den 26 november 1971 i enlighet med propositionen (prop. 1971:125, SÖ 1971:42).

Principer till skydd för frihetsberövade personer

FN:s generalförsamling antog den 1 december 1988 en resolution om principer till skydd för alla personer under någon form av frihetsberövande. Principerna gäller personer som berövats friheten på grund av anhållande, häktning eller intagning i fängelse.

Principerna återges i sin helhet i bilaga 2. Med hänsyn till att det inte finns någon officiell översättning till svenska språket återges den engelska texten.

FN:s barnkonvention

Den 20 november 1989 antog FN konventionen om barnets rättigheter. Sedan konventionen hade ratificerats av 20 stater, bl.a. Sverige, trädde den i kraft den 2 september 1990. Sverige ratificerade konventionen utan att reservera sig på någon punkt.

Genom konventionen har för första gången de rättigheter som tillkommer alla barn och ungdomar upp till 18 år samlats i ett folkrättsligt bindande dokument. De bestämmelser som är av störst intresse vad gäller personer som dömts till fängelsestraff återfinns i artikel 37. Där stadgas bl.a. att varje frihetsberövat barn skall behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet och på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder (punkt c). I samma punkt föreskrivs vidare "Särskilt skall varje frihetsberövat barn hållas åtskilt från vuxna, om det inte kan anses vara till barnets bästa att inte göra detta, och skall, utom i undantagsfall, ha rätt att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök". Här kan påpekas att i den tidigare nämnda konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter finns i artikel 10 ett mer långtgående krav på att ungdomsbrottslingar skall hållas åtskilda från vuxna intagna. Vid ratificeringen av denna konvention reserverade Sverige sig på den punkten.

3.2.4 Europarådets konventioner m.m.

Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna m.m.

Sedan FN:s generalförsamling år 1948 antagit den universella förklaringen om de mänskliga rättigheterna utarbetades inom Europarådet en konvention för rådets medlemsländer. Den 4 november 1950 antogs en grundläggande konvention för Europa om mänskliga rättigheter, den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Konventionen trädde i kraft den 3 september 1953 när erforderligt antal medlemsländer hade ratificerat den. Till den europeiska konventionen finns åtta tilläggsprotokoll som har trätt i kraft.

Av de rättigheter som ingår i FN:s universella förklaring är det endast de medborgerliga och politiska rättigheterna som återfinns i den europeiska konventionen, medan de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna ingår i den europeiska sociala stadgan den 18 oktober 1961.

Den bestämmelse i Europakonventionen som är av intresse när det gäller verkställighet av fängelsestraff är artikel 3. Enligt den bestämmelsen må ingen utsättas för tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Sveriges riksdag godkände år 1952 att Sverige anslöt sig till konventionen (SÖ 1952:35).

Europarådets fängelseregler m.m.

FN:s standard minimiregler för behandling av interner på internationell nivå följdes efter ett 20-tal år av europeiska regler. Europarådet antog den 19 januari 1973 resolutionen Standard minimiregler för behandling av fångar/interner (prisoners). Innehållet motsvarade i princip FN:s standard minimiregler från år 1955.

Reglerna har sedermera reviderats och ersatts av Europeiska fängelseregler, antagna den 12 februari 1987 av Europarådets ministerkommitté. De nu gällande principerna för behandling av fängslade i Europarådets medlemsstater återfinns i detta dokument.

Ministerkommittén rekommenderar medlemsstaterna att låta sig vägledas i praxis och lagstiftning av principerna i fängelsereglerna. Reglerna omfattar principer för

- fångvårdens administration (intagning, registrering, placering och klassificering av fångar, inkvartering, mat, kläder, sjukvård, disciplinära frågor, information, kontakter med yttervärlden etc.)
- personal
- behandlingsmålsättning och anstaltsregimer (arbete, utbildning, fysisk träning, frigivningsförberedelser m.m.)

- särskilda kategorier frihetsberövade (häktade samt sinnessjuka och psykiskt störda fångar m.m.)

Ministerkommitténs rekommendation till europeiska fängelseregler återges i bilaga 2 i en svensk översättning, som gjorts inom Kriminalvårdsstyrelsen.

Den europeiska tortyrkommittén m.m.

I syfte att komplettera Europarådets judiciella system för klagomål över påstådda kränkningar av artikel 3 i konventionen med ett system av förebyggande karaktär antog Europarådets ministerkommitté den 26 juni 1987 en europeisk konvention till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Konventionen innehåller procedurregler för bildandet av en europeisk kommitté till förhindrande av tortyr m.m. av frihetsberövade personer. Den europeiska tortyrkommittén skall kunna besöka de platser i konventionsstaterna där personer som är berövade sin frihet är placerade. Dess uppgift är att förebygga olika former av kränkningar genom att påtala brister, särskilt när det gäller frihetsberövade personers rättigheter. Efter avslutat besök skall kommittén avge en rapport till den stat som har granskats. Kommittén kan därvid rekommendera staten att genomföra tänkbara förbättringar men har ingen rättskipande funktion och skall inte uttala sig om det förkommit kränkningar av europakonventionen. Sverige har genom beslut av riksdagen den 9 juni 1988 godkänt konventionen (prop. 1987/88:133, JuU 41, rskr 392). Den trädde i kraft den 1 februari 1989 sedan sju stater hade ratificerat den.

Tortyrkommittén besökte Sverige i maj 1991 varvid bl.a. kriminalvårdsanstalterna Kumla och Hinseberg inspekterades. Besöket i Sverige bestämdes genom lottdragning.

I en rapport som lämnades till de svenska regeringen i februari 1992 framförde kommittén ett antal rekommendationer och kommentarer inom vitt skilda områden samt begärde information på vissa punkter. Några av de frågor kommittén tog upp ligger inom vårt uppdrag.

Den svenska regeringen har i ett första yttrande i augusti 1992 och i ett slutligt yttrande i februari 1993 redogjort för de åtgärder som vidtagits eller planerats med anledning av kommitténs rapport. I yttrandena hänvisas till vårt arbete när det gäller specialavdelningar, beträffande frågan hur de intagnas behov av psykiatrisk vård skall tillgodoses samt ifråga om det disciplinära bestraffningssystemet.

4 Mål och medel i anstaltsvården m.m.

I detta avsnitt behandlar vi frågor av mer övergripande karaktär. Avsnittet inleds med en redogörelse för straffteorier och hur det svenska straffrättssystemet har växt fram och hur det nu är uppbyggt. Vi redogör också för hur bestämmelserna om verkställighet av fängelsestraff är utformade. Avsnittet avslutas med överväganden och förslag beträffande dels mål och medel i anstaltsvården, dels anstaltsindelningen.

4.1 Straffteorier m.m.

För att ett utvecklat samhälle skall fungera måste det finnas normer. Lika nödvändigt är att överträdelser av sådana normer föranleder någon form av sanktion. Många normer i ett samhälle är inofficiella, och den typen av normer har naturligtvis inte några officiella sanktioner. I ett modernt samhälle är emellertid de flesta mera betydelsefulla normer beslutade i officiella former och många sanktioner är på motsvarande sätt författningsreglerade. Ofta försöker man styra medborgarnas handlanden genom att skapa och upprätthålla ett fungerande straffsystem. Något förenklat kan man säga att ett straffsystem utmärks av att normöverträdelser är förenade med hot om straff.

Med kriminalpolitik avses frågor som gäller straffsystemet och dess tillämpning. Kriminalpolitiken omfattar främst kontrollens och sanktionernas utformning och handhavande. I den kriminalpolitiska debatten fästes tidigare stora förhoppningar till att man genom åtgärder på dessa områden skulle kunna påverka graden av normefterlevnad. Numera torde det råda bred enighet om att förändringar av straffsystemet har mindre betydelse för normefterlevnaden i samhället än man tidigare antagit.

Under årens lopp har många olika teorier framförts om varför man skall bestraffa människor som överträtt meddelade normer. Man brukar av praktiska skäl dela in dessa teorier i två huvudgrupper efter det angivna syftet med straff, nämligen vedergällning och samhällsskydd.

Teorierna om vedergällning brukar även benämnas *absoluta* straffteorier. Enligt dessa teorier är straffet ett mål i sig. Den orätta handlingen skall sonas genom ett lämpligt avvägt straff - "öga för öga, tand för tand". I äldre tider var synpunkten att straffet hade ett egenvärde mer framträdande. Numera anses de absoluta straffteorierna inte särskilt gångbara. Men det kan nog ifrågasättas om inte vedergällningstankar trots allt finns med i bilden även idag, åtminstone indirekt.

Teorierna som bygger på tankar om samhällsskydd - de *relativa* straffteorierna - utmärks av att straffet anses vara ett medel för att uppnå ett visst mål. Dessa teorier försöker förklara straffet utifrån mer rationella grunder, nämligen att upprätthålla ordningen i samhället och skydda den enskilde mot övergrepp. De relativa straffteorierna delas i sin tur upp i två skilda grupper: teorier om individualprevention och teorier om allmänprevention.

Enligt de individualpreventiva teorierna skall man genom straffet påverka den dömde att inte begå brott i fortsättningen. Detta kan åstadkommas genom oskadliggörande, dvs. ett ingripande mot gärningsmannens person som tillfälligt eller permanent hindrar honom från att begå brott. Den eftersträvade effekten kan också åstadkommas genom individuell påverkan så att man förändrar den brottslige eller hans miljö och därmed undanröjer de direkta orsakerna till hans brottslighet. Individualpreventionen anses slutligen kunna verka genom att den brottslige avskräcks från att begå brott; straffet skall innebära sådant obehag att han i fortsättningen avhåller sig från att begå brott.

Enligt de allmänpreventiva teorierna skall straffet främst verka genom avskräckning. Tanken är att hotet om straff skall avhålla den som funderar på att begå ett brott från att göra detta. Allmänprevention kan vidare uppnås genom moralbildning och moralförstärkning. Lagen anger vilka handlingar som är orätta. Därigenom antar man att medborgarnas moral och värderingar påverkas på längre sikt och att de därigenom avstår från att begå brott.

4.2 Straffrättssystem

4.2.1 Tiden före brottsbalken

I äldre tider användes främst olika former av kroppsstraff som sanktionsmedel. Vanliga strafformer var då ris, piskning, gatulopp och liknande. Man använde även olika skamstraff, t.ex. kunde lagöverträdaren dömas att "sitta vid pålen" eller underkastas brännmärkning.

Metoden att straffa människor genom frihetsberövanden växte fram under 1600-talet. Till en början riktades frihetsberövandena mot fattiga

lösdrivare, tiggare och människor som inte kunde försörja sig på lagligt sätt. Dessa människor placerades i stor utsträckning i anstalter, där de intagna skulle arbeta. Målsättningen var att anstalterna skulle vara självförsörjande och helst även ge viss vinst. Under 1700-talet växte egentliga fängelser fram i Europa. Dessa anstalter var avsedda uteslutande för brottslingar. Straffarbete utgjorde då ofta det viktigaste inslaget i straffet. Samtidigt minskade bruket av kroppsstraff, och fängelsestraffet kom att bli den huvudsakliga strafformen.

Vårt nuvarande straffsystem kan i sina grundelement föras tillbaka till 1800-talet. År 1864 fick Sverige en ny strafflag. Den lagen hade förberetts av lagkommittén. Kommitténs förslag grundades i huvudsak på preventionstanken; såväl allmänpreventiva skäl som individualpreventiva skäl anfördes som motiv. Frihetsstraffet blev den centrala sanktionen. Bötesstraffet förbehölls lindrigare brott.

Tiden efter antagandet av 1864 års strafflag präglades av den s.k. behandlingstankens genombrott. Innehållet i de olika strafformerna förändrades successivt. Intresset koncentrerades i hög grad till den brottslige och dennes miljö. Straffets sociala funktion trädde därför i förgrunden. Detta banade i sin tur väg för ett mer differentierat påföljdssystem. Under 1900-talet ledde de individualpreventiva idéerna till skilda reformer som innebar avsteg från det klassiska straffrättssystemet, som bl.a. kännetecknades av kraven på rättvisa och proportionalitet vid fastställandet av straffsatser och vid straffmätning. De nya strömningarna innebar att dessa intressen i hög grad fick vika. Man inriktade sig i stället på att i varje särskilt fall bedöma vad som med hänsyn till gärningsmannens personliga egenskaper och förhållanden kunde vara ändamålsenligt för att förmå honom att avhålla sig från att begå nya brott. Det ansågs möjligt att göra sådana bedömningar med utgångspunkt från teorier om brottslighetens orsaker. Vid straffbestämningen borde sålunda hänsyn tas till skötsamhet och god prognos för social anpassning. Man menade att korta frihetsstraff inte borde förekomma, eftersom de främst drabbade lagöverträdare som inte var i egentlig mening kriminella. Detta synsätt banade väg för kriminalvård i frihet.

Utformningen av sanktionssystemet i början av 1900-talet präglades i stor utsträckning av Johan C W Thyréns tankar. Thyrén var kritisk mot den klassiska vedergällningsteorin. Han menade att fängelse och straffarbete var de normala påföljderna i systemet. Dessa straff tog enligt Thyrén sikte på "normalbrottslingen", hos vilken kriminalitet var symtom på typisk samhällsfarlighet. För den andra huvudgruppen av brottslingar - minderåriga, kroniskt kriminella, abnorma, alkoholiserade m.fl. - krävdes ingripanden av annan karaktär, s.k. skyddsåtgärder. Om förutsättningar saknades för återanpassning till ett laglydigt liv skulle brottslingen oskadliggöras för längre tid. Beträffande den tredje

gruppen, s.k. tillfällighetsbrottslingar, kunde man däremot välja andra påföljder än frihetsstraff.

År 1906 infördes villkorlig dom i Sverige. Villkorlig dom kom att tillämpas i mycket stor utsträckning. De individualpreventiva tankarna fick även i andra hänseenden betydelse för sanktionssystemets utformning. Institutet villkorlig frigivning tillskapades. Detta ansågs förbättra anstaltsdisciplinen och inverka förmånligt på den intagnes karaktär, eftersom han kunde få en viss del av verkställighetstiden efterskänkt om han visade sig skötsam.

De två tidsobestämda påföljdsformerna förvaring och internering infördes år 1927. Dessa påföljder, som inte utgjorde straff utan benämndes skyddsåtgärder, motiverades av individualpreventiva skäl. Förvaring var avsedd för brottslingar vars "sinnesbeskaffenhet avvek från det normala" och internering för återfallsförbrytare med "normal sinnesbeskaffenhet".

Önskemålet att ersätta straff med skyddsåtgärder var särskilt starkt när det gällde ungdomar, och år 1935 infördes påföljden ungdomsfängelse. Denna påföljd tog sikte på äldre ungdomar som vid tidpunkten för brottet inte hade uppnått 21 års ålder. För att särskilt markera att påföljden innebar behandling - uppfostran och utbildning - och motverka att den fick straffkaraktär benämndes institutionerna ungdomsanstalter och de intagna kallades elever.

4.2.2 Brottsbalken

År 1938 tillsattes strafflagberedningen för att föreslå reformer inom påföljdssystemet.

Strafflagberedningen ansåg att straffrättskipningen hade en rent praktisk uppgift att skydda samhället mot brott. Detta krävde enligt beredningen ett differentierat påföljdssystem så att de åtgärder som samhället satte in kunde anpassas till gärningsmannens situation i det enskilda fallet. På förslag av beredningen genomfördes efter hand flera viktiga reformer. Här kan särskilt nämnas lagen om åtalseftergift för unga lagöverträdare. I betänkandena Enhetligt frihetsstraff (SOU 1953:17) och Skyddslag (SOU 1956:55) lämnade beredningen förslag som kom att bilda underlag för BrB:s sanktionssystem.

Förslaget till skyddslag inleddes med en allmän principdeklaration. Enligt denna hade samhällets kriminalpolitiska åtgärder till uppgift att skydda samhället och dess medlemmar mot brottslighet genom att förebygga brott. Vid lagstiftning på området borde man därför i första hand sträva efter att åstadkomma effektiva medel för brottsprevention. Strafflagberedningen, som ansåg att den i sina förslag hade tillgodosett detta krav, menade att hänsyn måste tas till de praktiska förhållandena, rättssäkerheten och humanitet.

En viktig princip i beredningens förslag till skyddslag var att vård och behandling i stor utsträckning skulle ersätta straff. Beredningen föreslog att beteckningen straff skulle slopas, eftersom den rättssystematiska skillnaden mellan straff och skyddsåtgärd ansågs oberättigad. Alla påföljder tjänade samma syfte som samhällsskydd mot brottslighet. Strafflagberedningen menade att vården och behandlingen hade två ändamål. Den skulle inriktas på att rehabilitera den vårdbehövande och skapa bättre förutsättningar för denne att leva ett laglydigt liv. Den skulle också ha en brottspreventiv funktion genom att den vårdbehövande togs om hand och därigenom så länge omhändertagandet varade mer eller mindre fullständigt hindrades från att begå brott.

Enligt strafflagberedningen stod följande möjligheter till buds vid lagstiftning på kriminalrättens område. Om mer ingripande åtgärder inte ansågs nödvändiga, borde man stanna vid att ge brottslingen den varning som ligger i att åklagarmyndighet eller domstol konstaterar att brott förövats, vilket leder till åtalseftergift eller villkorlig dom. I övriga fall fanns enligt beredningen tre typer av påföljder att tillgå, nämligen böter, vård i frihet och vård i anstalt. Bötesstraffet innefattade inte någon behandling utan var ett rent straff, medan övriga påföljder var behandling.

De individualpreventiva idéerna fick alltså stort utrymme i förslaget. Detta innebar bl.a. att de frihetsberövande påföljderna ansågs kunna motiveras av vård- och behandlingsskäl. Man trodde särskilt på de icke tidsbestämda påföljderna skyddsfostran och skyddsinternering, vilka skulle ersätta ungdomsfängelse respektive förvaring och internering. En annan viktig grundtanke i förslaget var att kriminalvård i frihet skulle utgöra ett positivt alternativ till anstaltsbehandling. Den typen av vård skulle ha företräde framför anstaltsbehandling, särskilt beträffande unga lagöverträdare.

Under remissbehandlingen blev förslaget om skyddslag utsatt för kritik. Kritikerna menade bl.a. att strafflagberedningen inte tillräckligt tagit hänsyn till sanktionssystemets allmänpreventiva uppgifter utan gett alltför stort utrymme åt kriminalvård i frihet. Man vände sig särskilt mot den förändrade terminologin som ansågs medföra en olycklig försvagning av sambandet mellan brott och straff och av strafflagstiftningens moralbildande funktion.

I propositionen med förslag till brottsbalk instämde föredragande departementschef delvis i kritiken (prop. 1962:10). Bestämmelserna i BrB fick en utformning som i viss utsträckning kan sägas ha utgjort en kompromiss mellan de båda riktningarna. Den principiella grunden för påföljdsvalet uttrycktes i 1 kap. 7 § BrB. Där stadgades att rätten skulle "med iakttagande av vad som kräves för att upprätthålla allmän laglydnad, särskilt fästa avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället".

Departementschefen uttalade i propositionen att vid avgörande om frihetsberövande eller icke frihetsberövande påföljd skall användas bör utgångspunkten vara att kriminalvård i frihet bör användas i största möjliga utsträckning. Dock framhölls samtidigt vikten av att de allmänpreventiva synpunkterna beaktades. Mot den bakgrunden borde, framhöll departementschefen vidare, försiktighet iakttas vid strävan att inskränka användningen av frihetsberövande påföljder. (Prop. 1962:10, del C, s. 59.)

Vid BrB:s tillkomst innehöll denna påföljderna fängelse, internering, ungdomsfängelse, skyddstillsyn, villkorlig dom, överlämnande till särskild vård samt böter. I balken fanns också ett särskilt påföljdssystem för krigsmän.

Som ovan nämnts förekom redan när BrB trädde i kraft en kritisk diskussion rörande balkens påföljdssystem. Kritiken tilltog i styrka under de följande åren. Den ledde dock inte till något resultat förrän år 1974, då det ansågs lämpligt att avskaffa påföljden ungdomsfängelse. En utredning tillkallades för att överväga frågor som hängde samman med en sådan förändring. Utredningen avlämnade sitt betänkande år 1978. Ungefär samtidigt lämnades en rapport av en arbetsgrupp inom BRÅ (BRÅ-rapport 1977:7 Nytt straffsystem). Rapporten innehöll ett reformprogram som täckte de flesta frågor som hade tagits upp i den då aktuella kriminalpolitiska debatten. Arbetsgruppen ägnade särskilt intresse åt den ideologiska grunden för ett nytt straffsystem och åt frågan hur påföljderna borde utformas.

Betänkandet om ungdomsfängelse ledde till lagstiftning genom vilken den påföljden avskaffades år 1980 (prop. 1978/79:212). Kritiken mot de tidsobestämda straffen ledde vidare till att den andra tidsobestämda påföljden, internering, utmönstrades ur sanktionssystemet påföljande år (prop. 1980/81:76).

År 1979 tillkallades Frivårdskommittén och Fängelsestraffkommittén för att göra en mer allmän översyn av påföljdssystemet. Frivårdskommittén skulle enligt sina direktiv i huvudsak ta sig an frågan om den framtida utformningen av kriminalvård i frihet och alternativ till frihetsstraff. Fängelsestraffkommittén skulle å sin sida främst behandla frågor som hängde samman med frihetsstraff. Båda kommittéerna avlämnade betänkanden som har lett till lagstiftning. På förslag av Fängelsestraffkommittén sänktes således år 1981 allmänna minimum för fängelsestraff till 14 dagar (prop. 1980/81:44) och reformerades reglerna om villkorlig frigivning åren 1982 och 1983 (prop. 1981/82:153 respektive prop. 1982/83:85). Vid sistnämnda tillfälle ändrades också - efter förslag av Frivårdskommittén - reglerna om villkorlig dom och skyddstillsyn. På grundval av Frivårdskommitténs slutbetänkande om alternativ till frihetsstraff infördes år 1988 institutet kontraktsvård (prop. 1986/87:106). Förändringar i de särskilda vårdpåföljderna har också gjorts under de senaste åren.

Efter förslag i Fängelsestraffkommitténs huvudbetänkande har nyligen genomförts omfattande och principiellt mycket betydelsefulla ändringar i BrB:s påföljdssystem. Ändringarna, som har sin grund i en förändrad syn på preventionsteoriernas betydelse, har bl.a. inneburit att nya bestämmelser om påföljdsval och straffmätning har införts i balken. (Prop. 1987/88:120 s. 30.)

I lagförarbetena framhöll departementschefen att stadgandet i 1 kap. 7 § BrB har, i likhet med vissa andra bestämmelser som förutsätter att domstolen gör en prognos i det enskilda fallet, utsatts för betydande kritik. Kritiken hade inte gällt det berättigade i att det kriminalpolitiska arbetet i sig bör styras av intresset att förebygga brott; i stället hade betonats att det i praktiken inte är möjligt att i det enskilda fallet i förväg bedöma effekterna av olika påföljder på ett sådant sätt som lagstiftningen förutsätter. Departementschefen erinrade vidare att när det gällde den allmänna laglydnaden hade det sagts att det mindre var ett enskilt avgörande än en allmän praxis som kan antas vara av betydelse. I fråga om den dömdes anpassning i samhället hade det på motsvarande sätt sagts att den kriminologiska behandlingsforskningen hade visat att effekterna av olika påföljder skiljer sig i så liten grad och att förutsättningarna att förutse utfallet i det enskilda fallet var så dåliga att det som regel knappast var möjligt att göra någon välgrundad individualpreventiv bedömning. (A. prop. s. 32.)

Fängelsestraffkommittén hade tagit upp preventionsteorierna till en omfattande och allsidig behandling. Kommittén hade också prövat deras betydelse på olika nivåer av det kriminalpolitiska beslutsfattandet (SOU 1986:14 s. 66 ff). Departementschefen anslöt sig till grunddragen i kommitténs resonemang om preventionsaspekternas betydelse för straffsystemets utformning och tillämpning.

Fängelsestraffkommitténs åsikter om preventionsteoriernas betydelse kan sammanfattas enligt följande.

Kommittén framhöll att straffsystemets uppgift är att motverka brott. Enligt kommitténs uppfattning är det i första hand ett ansvar för lagstiftaren att utforma straffsystemet så att preventionsaspekterna tillgodoses utan att detta går ut över kraven på legalitet och enhetlig rättstillämpning. Däremot menade kommittén att domstolarna inte bör åläggas att tillmäta vare sig allmän- eller individualpreventiva hänsyn någon självständig betydelse i det enskilda fallet.

Allmänpreventionen torde enligt kommittén huvudsakligen verka genom lagens straffhot och en i anslutning därtill upprätthållen fast och konsekvent praxis som visar att straffhotet inte är tomt. Det torde vara sällan som enskilda domar i sig kan antas vara av betydelse för allmänpreventionen. Det är vidare knappast möjligt för domstolarna att göra någon kvalificerad bedömning av vilken inverkan en viss påföljd eller en viss höjning av straffet i ett enskilt fall kan få för den allmänna laglydnaden. Det strider också mot kravet på likhet inför

lagen att i det enskilda fallet av allmänpreventiva skäl göra avvikelser från sedvanlig påföljdsbestämning. Utgångspunkten för påföljdsbestämningen bör därför enligt kommittén vara hur klandervärt ett förfarande bedöms vara eller med andra ord hur högt straffvärde det eller de brott har som skall föranleda en påföljd.

Inte heller individualpreventiva hänsyn borde enligt kommittén utgöra en självständig grund vid påföljdsbestämningen i det enskilda fallet. Att vård- eller behandlingsaspekter skulle användas som självständiga grunder för att bestämma längden på ett fängelsestraff eller storleken av ett bötesstraff var enligt kommittén uteslutet. Kommittén menade vidare att fängelsestraff, trots den vård och behandling som förekommer, allmänt sett har negativa effekter för den intagne. Dessa effekter accentueras ju längre verkställighetstiden är. Någon rimlig möjlighet för en domstol att förutse att en anstaltsvistelse i ett enskilt fall skulle lämna utrymme för en framgångsrik behandling finns inte.

Fängelsestraffkommittén avvisade vidare inkapacitering, dvs. oskadliggörande, som straffmätningsgrund såväl av den anledningen att det var tveksamt om man får några brottsminskande effekter som - och kanske främst - från rättvisesynpunkt. Den grundläggande frågan vid diskussionen om inkapacitering är med vilken grad av säkerhet man kan identifiera personer som kommer att begå brott i framtiden. Tillgängliga forskningsresultat visar att förutsägelser om individuella återfallsrisker är mycket svåra, för att inte säga omöjliga att göra med en tillräcklig grad av säkerhet. Kommittén ansåg det således otänkbart att inom ramen för den sedvanliga straffmätningen öppna möjligheter att ta hänsyn till intresset av inkapacitering i det enskilda fallet.

När det gäller påföljdsvalet framhöll kommittén att individualpreventionstanken är den klassiska grunden för det differentierade påföljdssystemet. Det har varit vanligt att lagstiftningen inte ger domstolarna annan ledning för tillämpningen än just att individualpreventiva hänsyn skall beaktas. Enligt kommitténs uppfattning var det naturligt att lagstiftaren genom mera preciserade regler söker ge domstolarna vägledning för påföljdsvalet. Intresset av att kunna beakta omständigheter som hänför sig till den tilltalades person torde härigenom kunna tillgodoses bättre än med nuvarande system. Till detta kommer att man genom en sådan ordning öppnar möjlighet att beakta rättfärdighets- eller billighetshänsyn som enligt kommitténs uppfattning väl kunde förtjäna att beaktas vid påföljdsvalet, helt oberoende av individualpreventiva effekter.

Fängelsestraffkommittén påpekade vidare att en omständighet som i praxis i hög grad påverkar påföljdsbestämningen är om det är fråga om återfall. En rad olika skäl brukar åberopas för att så bör ske. Också enligt kommitténs uppfattning var det naturligt och rimligt att återfall bör påverka såväl påföljdsval som straffmätning. Med hänsyn

till de många skilda uppfattningar som finns om varför, hur och i vilken utsträckning återfall bör tillmätas betydelse ansåg emellertid kommittén att det var väsentligt att man genom lagbestämmelser skapar underlag för en enhetlig och konsekvent praxis.

Sammanfattningsvis ansåg Fängelsestraffkommittén att övervägandena om de preventiva effekterna inte borde ligga till grund för besluten i de enskilda fallen.

När påföljderna verkställs förelåg enligt kommittén däremot förutsättningar att ta individuella hänsyn på olika sätt. Även om man inte bör ha orealistiska förväntningar på kriminalvårdens möjligheter att rehabilitera de dömda, var det enligt kommitténs uppfattning av avgörande betydelse för möjligheterna att bedriva en human och meningsfull kriminalvård att man behåller ambitionen att inom ramen för de ådömda påföljderna så långt som möjligt genom stöd och hjälp söka underlätta de dömdas anpassning i samhället. Inom ramen för fängelsestraffet borde således alla krafter sättas in för att minska de negativa verkningarna av frihetsberövandet för den intagne. Stora ansträngningar borde enligt kommittén göras för att komma till rätta med en intagens personliga och sociala problem för att på så sätt minska risken för ny brottslighet efter straffverkställighet. Också inkapaciteringssynpunkter kunde enligt kommittén godtas på verkställighetsplanet; så borde t.ex. risk för rymning eller fortsatt brottslighet kunna påverka anstaltsplacering eller möjlighet till vistelse utom anstalt.

Som ovan nämnts anslöt sig departementschefen till grunddragen i Fängelsestraffkommitténs resonemang om preventionsteoriernas roll i straffrättskipningen. Vidare framhöll departementschefen att det knappast kunde sättas i fråga att straffsystemets yttersta ändamål var att motverka brott liksom att det primärt var en uppgift för lagstiftaren att se till att detta ändamål kunde tillgodoses. Slutligen fann departementschefen att det var helt uppenbart att tyngdpunkten när det gällde intresset att främja den dömdes anpassning i samhället måste ligga på åtgärder som företas under verkställigheten. Departementschefen anförde vidare följande (a. prop. s. 35).

> Att domstolarna i sin tillämpning måste kunna beakta de allmänna ändamål som ligger till grund för straffsystemet finner jag för egen del uppenbart. Samtidigt står det emellertid klart att domstolens möjligheter att förutse och jämföra vilka effekter i preventivt hänseende som olika alternativa påföljder kan förväntas få i det enskilda fallet är ytterst begränsade.
>
> När det gäller hänsynen till allmänpreventionen är det ju som kommittén framhållit knappast den enskilda domen i sig som kan antas ha verkan för den allmänna laglydnaden utan snarare det förhållandet att en viss påföljd regelmässigt tillämpas i fall av likartat slag. Också när det gäller individualpreventiva överväganden måste domstolen bygga på antaganden som utgår från hur för-

hållandena regelmässigt brukar gestalta sig. Exempelvis antas fängelse i åtskilliga situationer ha en negativ verkan från individualpreventiv synpunkt.

Att göra en avvägning mellan sådana hänsyn är emellertid en vansklig uppgift som kan utfalla på olika sätt beroende på vem som gör bedömningen.

I likhet med kommittén anser jag därför att det måste vara en viktig uppgift för lagstiftaren att ge mera konkret vägledning för påföljdsbestämningen än den som ligger i en allmän hänvisning till att olika preventiva intressen skall beaktas. Enligt min mening visar också kommitténs förslag att detta är möjligt utan att hänsynen till preventionsaspekterna därför behöver åsidosättas.

I den kriminalpolitiska debatten är det inte ovanligt att diskussionen begränsas till åtgärder inom ramen för straffsystemet. Enligt min mening får man emellertid inte glömma att tyngdpunkten i kampen mot brottsligheten alltid är de enskilda människornas engagemang och deltagande. Vad statsmakterna och myndigheterna kan göra är främst att skapa goda förutsättningar för och ge ett aktivt stöd till det arbetet. En huvudlinje i det kriminalpolitiska arbetet måste därför vara att satsa på breda sociala insatser och attitydpåverkan. Men självfallet är straffsystemets utformning och tillämpning av stor betydelse också från den här synpunkten.

Det är viktigt att rättsväsendet organiseras och fungerar på ett sätt som folk i gemen uppfattar som rättvist och rimligt. För att enskilda människor och organisationer skall finna det meningsfullt att engagera sig i kampen mot brottsligheten är det nödvändigt att de känner förtroende för och stöd från rättsväsendet. Samhällsåtgärder på detta område måste vara snabba, begripliga och tydliga och präglas av konsekvens. Straffsystemet måste ha förankring hos och uppfattas som legitimt av medborgarna. Härvid gör sig emellertid också andra intressen än det omedelbara intresset av prevention gällande. Rättssäkerhet, legalitet, likhet inför lagen, proportionalitet liksom saklighet och opartiskhet i tillämpningen är värden som straffsystemet måste tillgodose. Enligt min mening står emellertid inte dessa grundläggande principer i motsats till preventionsintressena. Tvärtom tror jag det är nödvändigt att slå vakt om sådana värden, om straffsystemet i längden verksamt skall kunna bidra till att förebygga brottslighet.

De principer jag nu berört gör sig givetvis gällande även i påföljdsbestämningen. För egen del ser jag det som en viktig fördel med kommitténs förslag att legalitetsprincipen tillgodoses på ett helt annat sätt än enligt gällande rätt. Jag är också övertygad om att principerna om likhet inför lagen och proportionalitet uppfattas på ett sådant sätt och har en sådan fast förankring hos människor att det är ägnat att vinna allmän förståelse att påföljdsbestämningen i första hand sker med utgångspunkt från hur allvarligt den brottsliga gärningen bör bedömas.

Som sammanfattande beteckning på resultatet av denna bedömning är ordet *straffvärde* enligt min mening lämpligt. Som påpekats vid remissbehandlingen är straffvärde i denna mening inte någon objektiv egenskap hos en gärning utan ett uttryck för en värdering som är beroende av vem som svarar för bedömningen.

För egen del kan jag emellertid inte se detta som något avgörande hinder mot att straffvärdet läggs till grund för påföljdssystemets tillämpning. I arbetet på att hävda och upprätthålla respekten för grundläggande normer är det tvärtom nödvändigt att såväl stats-

makterna som rättsväsendet klart redovisar grunden för de bedömningar som görs. Det måste här vara en viktig uppgift för lagstiftningen att ange inte bara de straffskalor inom vilka domstolarna skall hålla sig utan också de allmänna principer enligt vilka bedömningen i det enskilda fallet skall ske.

När det gällde individualpreventionen delade departementschefen Fängelsestraffkommitténs uppfattning att vård- och behandlingsaspekter och inkapacitering i princip inte bör användas som självständiga grunder för påföljdsbestämningen i det enskilda fallet. Att låta påföljdsbestämningen utgå från intresset av att oskadliggöra vissa personer, menade departementschefen, är - främst med hänsyn till omöjligheten att med tillräcklig grad av säkerhet göra individuella återfallsprognoser - inte lämpligt. Departementschefen framhöll att genom en återfallsreglering som bl.a. tar sikte på särskilt kvalificerade återfall kommer emellertid också sådana intressen i viss mån att tillgodoses utan att beslutsfattandet styrs av individuella prognoser. Andra omständigheter som man tidigare brukade beakta borde man enligt departementschefens mening även fortsättningsvis kunna ta hänsyn till. Detta skulle dock inte i första hand ske utifrån en individuell prognos om vilken verkan en viss påföljd kan antas få utan på den grunden att det skulle framstå som orättfärdigt att inte beakta dem. Enligt departementschefens mening skulle det även i fortsättningen uttryckligen anges i lagtext att villkorlig dom främst är avsedd för brott av tillfällighetskaraktär och att avsikten med skyddstillsyn är att underlätta för den dömde att avhålla sig från fortsatt brottslighet. (A. prop. s. 37.)

Vad nyss anförts medförde enligt departementschefen att den då gällande påföljdsvalsregeln i 1 kap. 7 § BrB inte borde behållas. Den gav, fortsatte departementschefen, ingen rättvisande bild av den betydelse som allmän- och individualpreventiva överväganden borde ha för påföljdsbestämningen. Vidare ansågs den ge föga vägledning för domstolarna. Departementschefen menade vidare att det var mycket svårt att väga allmänpreventiva och individualpreventiva skäl mot varandra på det sätt som förutsattes i bestämmelsen. (A. prop. s. 37.)

Några remissinstanser hade kritiserat Fängelsestraffkommitténs syn på individualpreventionen på den grunden att kommitténs synsätt skulle medföra risker för att individualpreventiva överväganden skulle komma att tillmätas alltför ringa vikt för verkställigheten av påföljderna. Departementschefen påpekade som svar på denna kritik att det inte var tal om någon ny syn på individualpreventionen på verkställighetsplanet. Departementschefen fortsatte (a. prop. s. 38).

> Det är således av avgörande betydelse för möjligheterna till en human och meningsfull kriminalvård att man behåller ambitionerna att inom ramen för de ådömda påföljderna så långt det är möjligt genom stöd och hjälp söka underlätta de dömdas återanpassning i

samhället. På verkställighetsnivån har behandlingstanken alltså oförändrat stor betydelse. Mina ställningstaganden i detta ärende syftar inte till att förändra principerna för arbetet inom kriminalvården.

De aktuella ändringarna i BrB trädde i kraft den 1 januari 1989 (SFS 1989:942). Stadgandet i 1 kap. 7 § BrB utmönstrades. I två nya kapitel, 29 och 30 kap., infördes en detaljerad reglering om påföljdsval och straffmätning.

Utgångspunkten vid påföljdsval och straffmätning är det aktuella brottets straffvärde. Straffvärdet skall bestämmas med hänsyn till den skada, fara eller kränkning som gärningen har inneburit, vad gärningsmannen insett om detta samt de avsikter eller motiv som han har haft. I särskilda bestämmelser anges faktorer som är särskilt försvårande eller förmildrande vid bedömning av straffvärdet.

I 29 kap. 2 § BrB stadgas att såsom försvårande omständigheter vid bedömning av straffvärdet skall särskilt beaktas om den tilltalade avsett att brottet skulle få betydligt allvarligare följder än det faktiskt fått, om den tilltalade visat särskild hänsynslöshet, om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig, om den tilltalade grovt utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende, om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom allvarligt tvång, svek eller missbruk av dennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning eller om brottet utgjort led i en brottslig verksamhet som varit särskilt noggrant planlagd eller bedrivits i stor omfattning och i vilken den tilltalade spelat en betydande roll.

Av 29 kap. 3 § följer att såsom förmildrande omständigheter vid bedömning av straffvärdet skall särskilt beaktas om brottet föranletts av någon annans grovt kränkande beteende, om den tilltalade till följd av psykisk störning eller sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande, om den tilltalades handlande stått i samband med hans uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga eller om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla.

Till skillnad mot tidigare ordning skall numera enligt en uttrycklig föreskrift i 30 kap. 1 § BrB fängelse anses som en svårare påföljd än villkorlig dom och skyddstillsyn.

Enligt 30 kap. 4 § första stycket första meningen BrB skall vid val av påföljd rätten fästa särskilt avseende vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Således skall fängelse tillgripas i sista hand, och domstolen skall innan fängelse ådöms pröva om inte villkorlig dom eller skyddstillsyn är en tillräcklig påföljd. Utgångspunkten för en sådan avvägning är brottslighetens straffvärde. Om det helt saknas anledning anta att en villkorlig dom eller en skyddstillsyn

kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet, bör inte någon av dessa påföljder tillämpas.

I 30 kap. 4 § andra stycket anges vilka synpunkter som får beaktas som skäl för fängelse. Av bestämmelsen framgår att brottslighetens straffvärde och art liksom den tilltalades tidigare brottslighet kan utgöra skäl att välja fängelse.

Att en gärning har ett högt *straffvärde* är naturligtvis ofta ett avgörande skäl att välja fängelse. Det gäller då ofta allvarliga brott, t.ex. mord, våldtäkt och grovt narkotikabrott. Vid så allvarlig brottslighet är - bortsett från överlämnande till särskild vård - varje annan påföljd än fängelse i praktiken utesluten. I förarbetena har som ett riktvärde angetts att om ett brott vid straffvärdesbedömningen anses böra medföra ett års fängelse eller mer innebär det en presumtion för att fängelse skall ådömas (prop. 1987/88:120 s. 100).

Även *brottslighetens art* kan således motivera fängelse trots att brottet inte har ett särskilt högt straffvärde. Det rör sig här om brott som främst av allmänpreventiva skäl normalt anses skola medföra ett kort fängelsestraff. Rattfylleri och misshandel är exempel på brottstyper som faller under denna punkt.

Slutligen kan den omständigheten att det är fråga om *återfall*, att en tilltalad tidigare har dömts för brott, medföra att påföljden bestäms till fängelse. Under förarbetena framhöll departementschefen att det knappast kunde sättas i fråga att det är av väsentlig betydelse för tilltron till påföljdssystemet att återfall kan beaktas vid påföljdsbestämningen. För en förstagångsförbrytare kan en mildare påföljd ofta tillämpas medan detta inte bör komma i fråga för den som återfaller i nya brott, särskilt inte om det sker vid upprepade tillfällen. Samhället bör, fortsatte departementschefen, genom gradvis skärpta reaktioner mot återfall kunna markera att man ser allvarligare på upprepad brottslighet än enstaka brott. Sådana mönster,som torde grunda sig på såväl rättviseföreställningar som allmänna erfarenheter av hur normbildning sker, återfinns även utanför straffrätten. Avslutningsvis påpekade departementschefen att genom skärpta reaktioner kommer också inkapaciteringseffekter att erhållas utan att ingripandena i det enskilda fallet sker på sådana grunder. (A. prop. s. 52.)

Som ovan nämnts är villkorlig dom och skyddstillsyn jämställda i svårhetshänseende. Det avgörande i valet mellan dessa båda påföljder är inte brottets svårhet eller andra rent faktiskt föreliggande omständigheter utan i stället i vad mån det stöd och de andra insatser som kan lämnas inom ramen för en skyddstillsynspåföljd kan antas bidra till att den dömde avhåller sig från fortsatt brottslighet. Om sådana insatser bedöms erforderliga skall skyddstillsyn väljas. I de fall den tilltalade kan antas avhålla sig från brott utan sådana insatser bör han således ådömas villkorlig dom. (A. prop. s. 45.)

4.3 Bestämmelser om verkställighet av fängelsestraff

Reglerna om verkställighet av fängelsestraff finns, som vi tidigare nämnt, i KvaL. Lagen trädde i kraft den 1 januari 1974. Kriminalvården hade dessförinnan varit föremål för livlig debatt och ett mycket omfattande utredningsarbete. Flera olika kommittéer hade lagt fram förslag till förändringar inom kriminalvården. När det gäller anstaltsvården kan särskilt nämnas kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården (KAIK). Kommittén lade år 1971 fram sitt betänkande (SOU 1971:74) Kriminalvård i anstalt. Betänkandet innehöll förslag till bl.a. en lag om kriminalvård i anstalt och en lag om strafftidsberäkning.

För att samordna ställningstagandet till redan framlagda eller väntade reformförslag och föreslå riktlinjer för det fortsatta reformarbetet tillkallades år 1971 en särskild utredning, som antog namnet Kriminalvårdsberedningen. Beredningen fick också till uppgift att göra en prioritering mellan de olika reformåtgärderna inbördes och i förhållande till de krav som ställdes på resursförstärkningar på andra områden. Kriminalvårdsberedningen avslutade i september 1972 sitt arbete genom att lägga fram betänkandet (SOU 1972:64) Kriminalvård. Betänkandet innehöll riktlinjer för en genomgripande reform av både anstaltsvården och frivården.

I 1973 års statsverksproposition förelade regeringen riksdagen sina ställningstaganden till huvuddragen i Kriminalvårdsberedningens förslag (prop. 1973:1, bil. 4, s. 76 ff). Riksdagen godkände i allt väsentligt de i propositionen angivna allmänna riktlinjerna för kriminalvårdens fortsatta utformning.

På grundval av de av kriminalvårdsberedningen framlagda förslagen på anstaltsvårdens område och de av riksdagen godtagna riktlinjerna i detta hänseende utarbetades inom justitiedepartementet en promemoria (Ds Ju 1973:9) med förslag till lagstiftning. Innehållet i promemorian låg till grund för propositionen med förslag till lag om kriminalvård i anstalt (prop. 1974:20).

4.3.1 Mål och medel

Kriminalvårdsberedningen

Beredningen framhöll att BrB:s påföljdssystem avses ha en dubbel verkan. Genom olika åtgärder skall den dömdes anpassning i samhället underlättas. Genom straff och hot om straff skall samhället skyddas mot brott. Kriminalvårdens uppgift är att verkställa påföljder med

hänsynstagande till dessa båda krav. Beredningen erinrade vidare om att ett vanligt uppfattningssätt hade varit att själva frihetsberövandet tjänat samhällsskydd och allmänprevention, medan däremot de åtgärder som sätts in under verkställighetstiden syftat till den dömdes rehabilitering.

Beredningen angav ramarna för kriminalvårdens verksamhet genom att konstatera att kriminalvården med tvång skall verkställa ett frihetsberövande samtidigt som åtgärder skall vidtagas för den dömdes anpassning i frihet. Inslagen av tvång skapar gränser för kriminalvårdens vårdinsatser. Detta medför att man inte kan definiera kriminalvårdens uppgifter enbart i vårdtermer. Det tvångsmässiga inslaget finns även - om än i mindre grad - inom frivården. Den dubbla uppgiften skapar svåra avvägningsproblem som inte i lika hög grad finns inom andra vårdområden och som medför att man inte i samma utsträckning som inom dessa kan bygga på erbjudanden om frivillig vård.

De straffade har samma rätt till samhällets stödåtgärder och vårdinsatser som andra människor i vårt samhälle, slog beredningen vidare fast. Det förhållandet att kriminalvårdens klienter har begått brott och har särskilda problem när det gäller anpassning i samhället, t.ex. fysiska eller psykiska handikapp som gör dem särskilt svårbehandlade, får inte medföra att andra samhälleliga stöd- och vårdorgan frånkänner sig ansvaret för dem. Beredningen hänför sig här till den princip som kommit att benämnas *normaliseringsprincipen*. Beredningen fann det angeläget att framhålla att det generella ansvar som andra myndigheter har för t.ex. bostads- och arbetsanskaffning samt fysisk och psykisk hälsovård kvarstår och att kriminalvårdens klienter skall ha rätt till samma förmåner som andra medborgare på samma villkor och i samma utsträckning. Kriminalvårdens personal skall sålunda i första hand kartlägga klienters behov av stöd eller vård och förmedla kontakter mellan klienter och det organ som har ansvaret för att åtgärder vidtas. Endast när sådana förhållanden föreligger som sammanhänger med kriminalvårdens andra uppgift, nämligen att skydda samhället mot brott, måste kriminalvården ta det primära ansvaret även för åtgärder av nu angivet slag.

Mot bakgrund av denna bedömning av kriminalvårdens ansvar i relation till andra vårdområden drog beredningen upp riktlinjer för verksamheten inom kriminalvården. Man konstaterade därvid att informationsunderlaget när det gäller åtgärder som syftar till mera djupgående personlighetsförändringar är otillräckligt. Kriminalvårdens verksamhet bör därför i första hand inriktas på sådana konkreta åtgärder som kan bidra till att minska de dömdas sociala isolering och förhindra att de diskrimineras i fråga om arbete, utbildning, bostäder m.m. Den enskilda klienten bör såvitt möjligt hjälpas att skaffa sig en meningsfull sysselsättning, att utveckla sina positiva förutsättningar samt aktiveras att så långt som möjligt själv klara sin ekonomi. Det

sociala rehabiliteringsarbetet bör bedrivas i intim samverkan med samhällets övriga hjälporgan. Genom informationsverksamhet och öppna arbetsformer bör kriminalvården dessutom söka öka allmänhetens förståelse för de straffades problem och därigenom minska deras sociala isolering.

För att fullfölja dessa intentioner fann beredningen att frivården har det bästa utgångsläget såväl när det gäller att lösa de praktiska problemen med t.ex. arbets- och bostadsanskaffning som när det gäller att åstadkomma den frivilliga medverkan från den dömdes sida som utgör ett viktigt underlag för ett framtida resultat. Trots att man inte vet i vad mån intensivare vårdinsatser påverkar resultatet av frivårdsarbetet är det nämligen en utbredd uppfattning att ur individualpreventiv synpunkt bättre resultat nås genom kriminalvård i frihet än genom anstaltsvård.

Det nu sagda talar för förstärkta insatser i första hand inom frivården. Men frivårdens arbete måste samordnas med insatser inom anstaltsväsendet. Beredningen ansåg därför att ett ställningstagande till frågan om frivårdens resurser inte kan göras utan hänsynstagande till anstalternas behov. Vid en oförändrad kriminalpolitik fann beredningen sig böra utgå från en i huvudsak oförändrad beläggning vid anstalterna. Det är då inte realistiskt att beräkna att resursförstärkningar inom frivården skall kunna ske på anstaltsvårdens bekostnad.

Anstaltsvården har från rehabiliteringssynpunkt sämre förutsättningar än frivården, eftersom institutionsvård i regel skapar disciplin- och samlevnadsproblem som försvårar den dömdes anpassning till samhället. Å andra sidan finns bland kriminalvårdsklientelet personer som på grund av långvarig asocialitet periodvis är i behov av ett omhändertagande under fastare former än frivården kan erbjuda. Bland annat behöver de det stöd som ordnade bostads- och levnadsförhållanden innebär. För dessa klienter behövs anstalter där verksamheten främst är inriktad på att lösa de problem som den intagne möter i samhället efter frigivningen. Verksamheten vid dessa bör i största möjliga utsträckning integreras med frivården. Anstalterna bör förläggas i direkt anknytning till den miljö där den dömde skall vistas efter frigivningen. Den fortsatta förnyelsen av anstaltsbeståndet bör främst inriktas på anstalter av denna typ.

När det gäller intagna med allvarlig kriminell belastning eller som på grund av sin personliga läggning är svårhanterliga måste det från individualpreventiv synpunkt fördelaktigare behandlingsalternativet stundom vägas mot krav på beaktande av säkerhet och samhällsskydd. Sådana intagna bör placeras i anstalter där verksamheten anpassas till en regelmässig ordning för såväl intagna som personal.

Den av beredningen förordade normaliseringsprincipen har nära samband med en annan princip som beredningen fann böra gälla, nämligen att den dömde, om det är praktiskt möjligt, bör placeras i en

anstalt i närheten av sin hemort. Tanken är att den intagne på detta sätt skall få bättre möjligheter att hålla kontakt med frivården och andra myndigheter på hemorten. En placering nära hemorten innebär också att den intagne kan umgås med sina anhöriga på ett naturligare sätt än om han är placerad i en anstalt långt från hemorten. Denna princip brukar benämnas *närhetsprincipen*.

1973 års statsverksproposition

I 1973 års statsverksproposition, där som ovan nämnts de principiella riktlinjerna för kriminalvårdsreformen angavs, framhöll departementschefen att kriminalvårdens verksamhet ofta måste beskrivas i vård- och behandlingstermer i brist på andra adekvata benämningar. Detta leder till en överdriven uppfattning om verkställighetsorganens resurser och möjligheter när det gäller de människor som är föremål för åtgärder inom kriminalvården. Det kan också leda till en osäkerhet hos berörda myndigheter rörande vilket ansvar man har för kriminalvårdens klienter. Departementschefen underströk därför att han till fullo delar beredningens ståndpunkt att kriminalvårdens klienter har samma rätt till samhällets stöd och hjälp som andra medborgare. Beträffande normaliseringens närmare tillämpning fortsatte departementschefen (prop. 1973:1, bil 4, s. 90).

> Endast i de fall då den dömde omhändertagits på sådant sätt att det förhindrar andra myndigheters medverkan eller när stödinsatserna uteslutande har sin grund i kriminalvårdens rehabiliterande uppgifter får ansvarsfrågan en annan grund och kriminalvården måste ta det primära ansvaret även för uppgifter som normalt åvilar andra huvudmän. En annan ordning skulle ofrånkomligen - som också framhålls av remissorganen - leda till att samhällets totala resurser onödigtvis splittrades och användes på ett orationellt sätt samtidigt som kriminalvårdsklientelets sociala isolering ytterligare markerades. Givetvis rör det sig här om betydelsefulla resursfrågor men jag vill dock framhålla att det inte är fråga om några nya behov. I den mån kriminalvårdens klienter behöver hjälp och stöd grundar sig behovet i regel inte på deras speciella situation som lagöverträdare utan på deras allmänna sociala förhållanden som arbetslösa, sjukvårdsbehövande eller dyl. Vad beredningen framhållit är att deras kriminalitet samt den omständigheten att de stundom har särskilda problem när det gäller anpassningen i samhället eller fysiska eller psykiska handikapp som gör dem speciellt svårbehandlade inte får påverka bedömningen av deras hjälpbehov. Nya resursbehov uppstår endast i de fall då de kriminellas situation tidigare inte tillräckligt beaktats.
>
> En del remissorgan uttrycker farhågor för att kriminalvårdens klienter skulle riskera att särbehandlas när det gäller samhällets stöd- och vårdinsatser. I den mån dessa farhågor är berättigade anser jag att den av beredningen föreslagna anstaltsorganisationen avsevärt bör underlätta en intensifierad samverkan mellan kriminal-

vården och övriga vårdområden. I likhet med beredningen vill jag understryka vikten av att de överläggningar mellan kriminalvårdsstyrelsen och andra statliga och kommunala organ som redan inletts och som avser att åstadkomma generella överenskommelser rörande olika samarbets- och gränsdragningsfrågor intensifieras. Det är också viktigt att det samarbete som inletts med arbetsmarknadens parter fortsättes och intensifieras.

Beträffande frivården framhöll departementschefen att det tycktes vara en allmänt accepterad synpunkt att frivården har större möjligheter att bedriva resocialiseringsarbete än anstalterna. En förutsättning är dock att frivårdens resurser medger att den på avsett sätt fyller såväl den kontrollerande som den stödjande uppgift som lagstiftningen ålagt den. Endast en väl fungerade frivård kan inge klient, allmänhet och rättsvårdande myndigheter ett sådant förtroende att den accepteras som ett fullgott alternativ till anstaltsvården. Departementschefen framhöll vidare att de positiva erfarenheterna från frivården endast i begränsad utsträckning dittills hade kunnat överföras till anstaltsvården. Detta berodde delvis på bristande resurser med hade också sin grund i organisatoriska förhållanden. En integration mellan anstaltsvård och frivård framstod som önskvärd. Målet var att anstaltsvården skulle få tillfälle att tillgodogöra sig frivårdens erfarenheter och arbetsformer. Härigenom skulle anstaltsarbetet i större utsträckning inriktas på verksamheter som direkt syftar till att förbereda den intagne för friheten. Övergången mellan de båda vårdformerna blir mindre skarp och den målsättning som sedan länge gällt för anstaltsvården - att planering för frigivningen skall utgöra ett huvudsyfte med alla åtgärder - blir mera realistisk.

Några remissinstanser framhöll att den föreslagna ordningen kunde leda till att frihetsberövandets allmänpreventiva effekter skulle tunnas ut. Departementschefen fann i propositionen att en sådan utveckling inte nödvändigtvis behöver stå i strid med intentionerna bakom påföljdssystemet. Påföljden skall tjäna det dubbla syftet att avskräcka från brott och att främja den dömdes anpassning i samhället. Beredningen hade sökt att definiera vilken av dessa båda uppgifter som i varje särskilt fall skall tillmätas den största betydelsen. Beredningen avsåg att underlätta en mera enhetlig bedömning och hade därför anvisat vissa riktlinjer för anstaltsklientelets behandling.

Departementschefen framhöll avslutningsvis att vissa typer av brott är otvivelaktigt av den karaktären att samhällets avståndstagande måste demonstreras med särskild tyngd och ett upprepande såvitt möjligt förhindras. Att bortse från detta skulle säkerligen leda till att allmänhetens förtroende för kriminalvården och övriga rättsvårdande myndigheters verksamhet allvarligt skulle skadas. I dessa fall, fortsatte departementschefen, får de dömda nödvändigtvis underkasta sig kännbara inskränkningar i sin personliga frihet och får finna sig i de

förändringar av sin allmänna livsföring som är en direkt konsekvens av domstolens beslut. Det ur rehabiliteringssynpunkt fördelaktigaste behandlingsalternativet måste därvid vägas mot krav på beaktande av säkerhet och samhällsskydd. Å andra sidan är det uppenbart att påföljden inte heller för dessa intagna får verkställas på ett sätt som onödigtvis försvårar deras möjligheter till samhällsanpassning eller skadar deras psykiska eller fysiska hälsa. Inte heller bör straffverkställigheten leda till att de undandrages de stöd- och vårdinsatser som är en rättighet för alla människor i samhället.

Proposition 1974:20

Riktlinjerna för de nya reglerna om kriminalvård i anstalt fastlades av riksdagen i enlighet med förslagen i 1973 års statsverksproposition. I proposition 1974:20 lämnade regeringen förslag bl.a. på närmare regler om kriminalvården i anstalt.

Departementschefen framhöll ånyo att kriminalvårdens klientel otvivelaktigt skulle ha samma rätt till stöd och hjälp som andra medborgare från organ som svarar för samhällets hälso- och sjukvård, socialvård, arbetsförmedling m.m. Departementschefen fortsatte (s. 86).

> För egen del vill jag betona att grunden för de ifrågavarande samhällsorganens ansvar och verksamhet på detta område givetvis finns i de författningar och instruktioner som reglerar dessa organs allmänna åligganden och verksamhet. Principiellt sett måste det sålunda kunna förutsättas att i den mån avfattningen av dessa författningar inte uttryckligen ger anledning till annat så föreligger det en uppenbar skyldighet för dessa organ att vara verksamma även till förmån för kriminalvårdens klientel. I det enskilda fallet kan visserligen det förhållandet att en person är intagen på anstalt inom en annan kommun eller ett annat landstingsområde än där han har sin hemvist ge upphov till särskilda problem i fråga om fördelning av eller ansvar för kostnader. Jag förutsätter emellertid att dessa problem skall kunna lösas på ett praktiskt sätt genom samverkan mellan berörda landsting och kommuner.

Justitieutskottet

Vid riksdagsbehandlingen av prop. 1974:20 berörde utskottet viss kritik som från mera principiella synpunkter hade anförts mot utformningen av särskilda bestämmelser i lagförslaget. Ett genomgående drag i kritiken var att den innefattade önskemål om preciseringar av lagtexten i åtskilliga stadganden i huvudsakligt syfte att minska utrymmet för en alltför fri tolkning och på så sätt ernå en för de intagna mera förmånlig tillämpning. Utskottet anförde att det var fråga

om att - på grundval av de riktlinjer som dragits upp av statsmakterna - i en ramlagstiftning utforma normativa regler för anstaltsvården. Närmare tillämpningsföreskrifter skulle ges i administrativ ordning i likhet med vad som är praxis i liknande lagstiftningssammanhang. Utskottet framhöll att bestämmelserna skulle gälla för mycket skiftande förhållanden. (JuU 1974:2 s. 28.)

Beträffande normaliseringsprincipen slog justitieutskottet fast att kriminalvårdens klientel har samma rätt till stöd och hjälp som andra medborgare och att dessa insatser normalt skulle tillhandahållas av andra samhälleliga organ än kriminalvården. Utskottet pekade på att lagförslaget inte löste de problem som tidigare hade förelegat beträffande ansvarsfördelningen mellan de olika vårdområdena. Utskottet framhöll vikten av att uppmärksamhet ägnades åt utarbetandet av speciella former av kontakt och samverkan på området. (JuU 1974:2 s. 34.)

4.3.2 Anstaltsindelningen

Anstaltssystemet före KvaL:s ikraftträdande byggde på en indelning av landet i åtta kriminalvårdsräjonger. Fem av dessa var geografiskt indelade, medan tre var specialräjonger för ungdoms-, interneringsrespektive kvinnoklientel. Inom varje räjong fanns en centralanstalt, vilken i allmänhet var räjongens största anstalt. Där togs i första hand emot nyintagna med längre verkställighetstider. Vid centralanstalten fanns dessutom i allmänhet specialavdelningar för psykiatrisk vård, kroppssjukvård och för speciellt svårbehandlade. Alltefter räjongens storlek fanns dessutom ett antal sidoanstalter, som kunde vara öppna och slutna.

Vid 1973 års kriminalvårdsreform ersattes det gamla räjongsystemet med en indelning i ett större antal geografiska regioner. Vidare tillskapades vid reformen ett nytt anstaltssystem som bygger på att kriminalvårdsanstalter indelas i två typer: *riksanstalter* och *lokalanstalter*. Anstalt eller avdelning av anstalt är *öppen* eller *sluten*. (3 § KvaL.) För placering av vissa intagna kan en sluten avdelning inrättas som specialavdelning med särskild övervakning och begränsad gemensamhet mellan de intagna. Regeringen eller, efter regeringens förordnande, Kriminalvårdsstyrelsen beslutar vilka anstalter eller anstaltsavdelningar som är öppna respektive slutna och vilka avdelningar som är specialavdelningar.

Reglerna om hur de intagna skall fördelas mellan de olika typerna av anstalter finns i 6-8 §§ KvaL. Den som dömts till fängelse i högst ett år skall företrädesvis vara placerad i lokalanstalt. Enligt 6 § andra stycket KvaL skall den dömde, om det är påkallat med hänsyn till risken för att han allvarligt skall störa ordningen genom att nyttja eller

förfara olagligt med narkotika eller det annars är påkallat av säkerhetsskäl, placeras i riksanstalt.

Den som dömts till fängelse i mer än ett år skall företrädesvis bli placerad i riksanstalt. Om det behövs för att man skall kunna förbereda frigivningen, får emellertid den intagne överföras till lokalanstalt. Långtidsdömda personer placeras normalt i riksanstalt i början av verkställigheten men förs mot slutet av verkställigheten över till lokalanstalt för att man på ett ändamålsenligt sätt skall kunna förbereda frigivningen. Av 10 § KvaF följer att frågan om förflyttning till lokalanstalt skall prövas så snart omständigheterna föranleder detta. Avtjänar den intagne ett fängelsestraff på längre tid än ett år, skall frågan alltid prövas senast fyra månader före den dag då villkorlig frigivning tidigast kan ske.

Beträffande valet mellan öppen och sluten anstalt gäller följande. Huvudregeln är att en intagen skall placeras i öppen anstalt. Placering i sluten anstalt skall ske endast om det är nödvändigt av särskilda skäl. Sådana skäl kan vara säkerhetsskäl - i de flesta fall rymningsrisk eller risk för narkotikahantering - eller den intagnes behov av arbete, undervisning eller behandling, som inte kan tillgodoses i öppen anstalt.

Den som undergår fängelse i lägst fyra år och den som i annat fall dömts till fängelse i lägst två år för grovt narkotikabrott eller grov varusmuggling som avser narkotika eller för försök, förberedelse, stämpling eller medverkan till brott som nu angetts skall, enligt 7 § tredje stycket KvaL, om det med hänsyn till arten av hans brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att avvika eller fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär innan verkställigheten i anstalt har avslutats, placeras i sluten anstalt. En sådan intagen skall placeras i riksanstalt, företrädesvis i anstalt eller anstaltsavdelning med särskilt hög säkerhet. Prövningen av om en intagen skall särbehandlas med stöd av 7 § tredje stycket KvaL görs av Kriminalvårdsstyrelsen. Frågan om särbehandling skall omprövas minst en gång var sjätte månad men kommer automatiskt att omprövas vid prövning av ansökan om permission eller annan utevistelse.

Vid placering av intagen som inte fyllt 21 år skall man enligt 8 § KvaL ta särskild hänsyn och inte placera honom med intagna som kan inverka menligt på hans anpassning i samhället.

Reglerna för anstaltsplaceringarna har sin grund i den indelning av klientelet som Kriminalvårdsberedningen gjorde i betänkandet (SOU 1972:64) Kriminalvård. Klientelet delades något schematiskt upp i tre huvudgrupper. Dessa benämndes normalklientelet, den andra klientelgruppen och den tredje klientelgruppen (s. 125 ff).

Enligt beredningen var det en förhållandevis liten skillnad mellan frivårdsklientelet och flertalet anstaltsintagna med korta och medellånga strafftider i fråga om kriminalitet, ålder, hälsotillstånd, bakgrund och sociala vanor, häri inbegripet missbruk av alkohol och narkotika.

Beredningen benämnde denna grupp *normalklientelet*. Beredningen framhöll att anledningen till att denna grupp behandlades i anstalt var till stor del att vidtagna resocialiseringsåtgärder inte hade givit önskat resultat. Klienten hade i stället kommit in i en oordnad livsföring som hade lett till fortsatt kriminalitet. Kraven på samhällsskydd kunde ställas relativt lågt med hänsyn till att brottsligheten i allmänhet inte var av allvarligare karaktär. Utöver sociala insatser av olika slag krävde arbetet med denna grupp en relativt stark social kontroll kombinerad med personlig påverkan i syfte att få dem att acceptera en ordnad livsföring. Den anstaltsbehandling som då gavs inom kriminalvården ansågs inte uppfylla dessa krav. De sociala insatserna i samband med de intagnas utskrivning var ofta otillräckliga och försvårades vidare av att huvuddelen av de intagna frigavs från anstalter som var belägna långt från hemorten. Enligt beredningen kunde man bäst komma till rätta med detta genom att de intagna som tillhör den aktuella gruppen fick avtjäna sina straff i en anstalt nära hemorten. Beredningen gav dessa anstalter benämningen lokalanstalter. Genom att verkställigheten skedde nära hemorten skapades förutsättningar för en successiv utslussning i samhället och en integration mellan anstaltsvård och frivård samt för en tillämpning av normaliseringsprincipen. Närheten till hemorten, dvs. närhetsprincipen, skulle alltså bilda utgångspunkten för anstaltsplaceringarna för den aktuella gruppen intagna. Beredningen framhöll att man borde undvika att blanda klienter med olika kriminell belastning i anstalterna.

Den andra klientelgruppen utgjordes, enligt beredningen, av intagna som på grund av sina personliga förutsättningar var svårbehandlade och vilkas kriminalitet var av allvarlig natur samt personer som utan kraftig kontroll riskerade att allvarligt skada sig själv eller andra. Till den gruppen hänförde beredningen också personer som dömts till långvariga fängelsestraff för brott av samma typ som det s.k. normalklientelet men vilkas kriminalitet var så omfattande att skyddsaspekten måste tillmätas större betydelse. I anstalter avsedda för denna grupp intagna - slutna riksanstalter - måste verksamheten anpassas till en ordning som garanterar säkerhet och ordnade förhållanden för såväl intagna som personal. Enligt beredningen var avsikten att dessa intagna i princip skulle slussas över till lokalanstalter inför frigivningen. I dessa fall måste dock det med hänsyn till den dömdes anpassning fördelaktigare behandlingsalternativet vägas mot krav på beaktande av säkerhet och samhällsskydd.

Den tredje klientelgruppen utgjordes, enligt beredningen, av personer som av rent allmänpreventiva skäl dömts till kortvariga fängelsestraff och som efter frigivningen kunde beräknas återgå till socialt ordnade förhållanden. Beredningen framhöll att dessa personer inte var farliga från samhällsskyddssynpunkt och att de inte hade något vårdbehov som kunde tillgodoses genom kriminalvårdande åtgärder,

inte minst med hänsyn till strafftidens längd. Deras hjälpbehov fick tillgodoses av sociala organ i samhället. Enligt beredningen bestod gruppen till största delen av rattfyllerister. Beredningen föreslog att det övervägande flertalet skulle kunna placeras i öppna riksanstalter. Man menade att behovet att avtjäna straffet i omedelbar närhet till hemorten inte ansågs vara så stort som för andra kategorier av intagna. I propositionen föreslogs att den som avtjänar fängelse i högst fyra månader företrädesvis borde vara placerad i riksanstalt. Vid riksdagsbehandlingen utformades emellertid bestämmelsen så att alla intagna som avtjänar fängelse i högst ett år företrädesvis skall placeras i lokalanstalt.

4.4 Överväganden och förslag

4.4.1 Mål och medel (4 § lagförslaget)

Det ankommer inte på oss att bedöma i vilken omfattning och på vilka grunder fängelsestraff skall användas som straffrättslig reaktion i den svenska straffrättskipningen. Vår uppgift är att lämna förslag på lämplig utformning av reglerna om verkställighet av fängelsestraff. Därvid måste emellertid en utgångspunkt vara BrB:s regler om och grundläggande principer för påföljdssystemet. Ändamålet med fängelsestraffet måste vara detsamma vid verkställighet som vid domstolens påföljdsval.

BrB innehåller inga andra bestämmelser om verkställighet av fängelsestraff än föreskriften i 26 kap. 5 § att den som dömts till fängelse för verkställighet skall intagas i kriminalvårdsanstalt. Bestämmelser om verkställigheten har i stället intagits i en särskild lag - KvaL.

Som vi ovan har redovisat tillmättes vid den tidpunkt då KvaL trädde i kraft den s.k. behandlingstanken stor vikt för påföljdsvalet. Detta satte i viss mån sin prägel på verkställighetslagstiftningens utformning. Efter den senaste reformen av påföljdssystemet används i princip inte vård- och behandlingsaspekter som självständiga grunder för påföljdsbestämningen i det enskilda fallet. Fängelsestraff får enligt den nuvarande lagstiftningen inte grundas på en bedömning av att en tilltalad anses vara i behov av sådan påverkan eller behandling som meddelas vid kriminalvårdsanstalterna. Straffet är till sin principiella karaktär i stället en ren bestraffning varigenom den dömde tillfogas ett obehag som skall stå i proportion till den brottslighet han övertygats om. Brottet och inte brottslingen står i centrum för påföljdsbestämningen. Den ändrade synen på straffet måste enligt vår mening beaktas vid en reformering av verkställighetslagstiftningen.

Även om fängelsestraff aldrig väljs av behandlingsskäl hindrar detta inte att verkställigheten skall tas till vara för intensiv påverkan och, i de fall det bedöms lämpligt, behandling. Departementschefen uttalade, som vi ovan närmare redovisat, i förarbetena till den senaste ändringen av BrB bl.a. att på verkställighetsnivån skall behandlingstanken ha fortsatt stor betydelse. I våra direktiv påpekas också att en utgångspunkt även i fortsättningen skall vara att ett grundläggande mål för kriminalvården i anstalt är att främja den dömdes anpassning i samhället och motverka skadliga följder av frihetsberövandet. Vidare framhålls att samhällets berättigade krav på skydd skall ges stor vikt. Den svenska kriminalvården bör, enligt direktiven, förena humanitet med höga krav på säkerhet och effektivitet.

Anstaltsvården har således två uppgifter: att verkställa ett frihetsberövande samt att, så långt det är möjligt, anpassa den intagne till samhället och motverka skadliga följder av frihetsberövandet. Mot bakgrund av att all erfarenhet gett vid handen att frihetsberövande i sig generellt sett är ägnat att motverka snarare än främja samhällsanpassningen samt att ett frihetsberövande i allmänhet inte bara vållar ett sådant övergående obehag som varit avsikten med straffet utan ofta också förorsakar mera bestående skadeverkningar kan dessa båda uppgifter synas vara svåra att förena. Vår syn på hur man skall lösa konflikten mellan de till synes motstridiga krav som ställs på kriminalvården är följande.

Huvuduppgiften för kriminalvården måste vara att verkställa det av domstolen utmätta straffet. Verkställigheten får därvid inte utformas så att det reella innehållet i straffet urholkas. Vård- och behandlingsinsatserna måste därför av naturliga skäl komma i andra hand. Huvuduppgiften att verkställa straff med beaktande av detta önskemål begränsar kriminalvårdens möjligheter att på ett verkningsfullt sätt fullgöra den sålunda sidoordnade behandlingsuppgiften. Det sagda skall inte uppfattas så att denna uppgift bedöms betydelselös. Tvärtom har vi vid våra anstaltsbesök fått en klar bild av att det vid många anstalter bedrivs mycket värdefulla påverkans- och behandlingsprogram. Vår uppfattning är att dessa aktiviteter måste finnas kvar och dessutom bör vidareutvecklas. Det är inte heller vår mening att kriminalvårdens verksamhet skall präglas av en brottsförebyggande och social inriktning i mindre mån än nu. Den av oss angivna rangordningen mellan huvuduppgiften att verkställa straff och behandlingsuppgiften bör i stället uppfattas som en mera realistisk beskrivning av verkligheten när det gäller kriminalvårdens förutsättningar än den som kommer till uttryck i den gällande lagstiftningen med dess starka betoning av behandlingsaspekten.

Vi föreslår att reglerna om verkställighet av fängelsestraff liksom nu skall samlas i en särskild lag vid sidan om BrB. Mot bakgrund av det

nyss anförda föreslår vi att lagen benämns "lagen om verkställighet av fängelsestraff (Fängelselagen)".

Den grundläggande innebörden av ett fängelsestraff är att den dömde skall vara berövad sin frihet. Han är på grund av domen skyldig att vistas i en kriminalvårdsanstalt under den av domstolen bestämda strafftiden - med den reduktion som kan följa av bestämmelser om villkorlig frigivning. Kriminalvårdens uppgift som verkställighetsmyndighet är att se till att den dömde blir intagen till och stannar kvar i anstalten. För att kunna fullgöra denna uppgift måste kriminalvården ha möjlighet att använda det tvång som omständigheterna kräver.

Genom införandet av det gällande påföljdssystemet avvisades inte bara den intagnes behov av vård och behandling som grund för att döma till fängelsestraff. Detsamma gällde i fråga om inkapacitering - intresset av att genom frihetsberövande hindra särskilt återfallsbenägna brottslingar från att fortsätta brottslig verksamhet. Trots detta gäller som ett oavvisligt krav att kriminalvården skall se till att den som avtjänar ett fängelsestraff inte begår brott så länge verkställigheten pågår. Också denna uppgift förutsätter att kriminalvården får använda tvång.

Det tvång som kriminalvården enligt det nu anförda är berättigad att använda hänför sig till den rent repressiva huvuduppgiften att verkställa det av domstolen utmätta straffet. Såtillvida får den grundläggande behandlingstanken anses utmönstrad också när det gäller själva verkställigheten att åtgärder som företas mot den dömdes vilja inte skall motiveras med behandlingsskäl och därmed ge sken av att tillgodose den intagnes behov och intresse.

När det gäller kriminalvårdens rätt att utöva tvång mot intagna finns självfallet åtskilliga begränsningar. Här skall lämpligen erinras om de europeiska fängelsereglerna. En grundläggande regel finns i artikel 1, av vilken följer att frihetsberövande skall verkställas under materiella och moraliska förhållanden som garanterar respekt för människovärdet. Behandlingen av frihetsberövade skall vara sådan att deras hälsa och självkänsla bevaras. Om strafftidens längd tillåter det skall behandlingen syfta till att utveckla deras ansvarskänsla och främja de attityder och färdigheter som kan hjälpa de frihetsberövade att återvända till samhället med möjlighet att leva laglydigt och försörja sig själva efter frigivningen. (Art 3.) Slutligen framhålls att frihetsberövandet är ett straff i sig. Anstaltsförhållanden och olika regimer skall därför inte förvärra det lidande som är förenat med straffet utöver vad som kan hänföras till rättmätig avskildhet och upprätthållandet av disciplin. (Art 64.)

Frihetsberövandet innebär ett flertal olägenheter för den intagne. Den mest påtagliga olägenheten är begränsningen av hans fysiska rörelsefrihet. Han får i princip inte lämna anstaltsområdet utan

medgivande av anstaltsledningen. Aktiviteter som framstår som helt naturliga för alla andra i samhället är otillåtna för den intagne. Som exempel härpå kan nämnas att dagligen gå till ett arbete, att besöka butiker eller att delta i olika fritidsaktiviteter. Den intagne kan inte hålla normala kontakter med anhöriga och bekanta under verkställighetstiden. Varken brevkontakter eller besök och permissioner kan kompensera förlusten av detta. Han berövas också möjligheten att upprätthålla en normal relation till en person av det motsatta könet. Under straffverkställigheten tvingas den intagne till dagligt umgänge med andra intagna och anstaltspersonal. Kontakten med medintagna är ofta problemfylld. Mellan intagna förekommer ibland våld och hot om våld. Inte sällan tvingas intagna som inte är missbrukare att smuggla in narkotika i anstalterna, eftersom kontrollerna främst inriktas på kända missbrukare. Om en intagen inte vill medverka i en sådan verksamhet, löper han beaktansvärd risk att bli misshandlad av de andra intagna. Även i många andra hänseenden kan intagna, särskilt de som är psykiskt svaga, utsättas för förtryck av medintagna. Vi har erfarit att rädslan för medintagna någon gång varit så stor att häktade valt att överklaga för att så länge som möjligt uppskjuta överförandet till kriminalvårdsanstalt. Många intagna upplever att deras personliga säkerhet är så hotad i anstalten att de väljer att avtjäna sitt straff i enrum utan gemenskap med andra. En intagen i en anstalt berövas i mycket hög grad den egna bestämmanderätten även beträffande vardagsrutiner. De tider som de intagna har att iaktta på morgon och kväll fastställs av anstaltsledningen. Även alla andra rutiner i anstalten fastställs utan medverkan av de intagna. Den intagne kan inte själv efter eget bestämmande ta kontakt med myndigheter, sjukvårdsinrättningar eller på annat sätt utnyttja den service samhället erbjuder. För den som inte är intagen i anstalt är det en självklarhet att fritt kunna utnyttja denna samhällsservice. För en intagen är situationen den rakt motsatta. Han måste för att komma i kontakt med myndigheter och liknande få erforderliga medgivanden av anstaltsledningen.

Redan själva frihetsberövandet är således förenat med betydande olägenheter för de intagna. Den omständigheten att de flesta kriminalvårdsanstalterna numera erbjuder en bra materiell standard - t.ex. beträffande mat och inkvartering - kan inte i någon avgörande grad minska dessa olägenheter. Det finns mot bakgrund härav och med beaktande av de europeiska fängelsereglerna anledning understryka att det centrala momentet i fängelsestraffet är frihetsberövandet och att detta utgör ett tillräckligt - och nödvändigt - moment i verkställigheten. Denna skall därför inte innehålla mer tvång än som erfordras för att verkställa frihetsberövandet samt upprätthålla ordning och säkerhet i anstalten och hindra fortsatt brottslighet. Det har mindre betydelse om frihetsberövandet sker i en öppen eller sluten anstalt så länge den intagne är kvar i anstalten och därigenom berövad den rörelsefrihet

som han normalt har. Typen av anstalt som väljs för verkställighet bör därför spegla vilken nivå av rymningshinder man anser erfordras för att hålla den intagne kvar i anstalten och inte som princip göras beroende av straffets längd, brottslighetens art eller andra omständigheter som inte med nödvändighet inverkar på bedömningen av vad säkerheten kräver. En annan sak är emellertid att långtidsdömda i allmänhet kan bedömas vara särskilt rymningsbenägna under inledningsskedet av verkställigheten och att sluten anstalt därför måste väljas.

Vår uppfattning är som ovan nämnts att det centrala elementet i verkställigheten av fängelsestraff är att den intagne berövas sin frihet och därmed får sina möjligheter att hålla kontakt med omvärlden begränsade. Han fråntas emellertid inte några andra medborgerliga rättigheter. Genom kriminalvårdsreformen slogs fast att kriminalvårdens intagna har samma rätt till samhällets stöd- och vårdinsatser som andra medborgare. Den sålunda knäsatta principen brukar benämnas normaliseringsprincipen. De intagna har ofta behov av mycket omfattande stödåtgärder och vårdinsatser. Det kan exempelvis gälla anskaffande av bostad eller arbete och fysisk eller psykisk sjukvård. Enligt den angivna principen har de intagna rätt till denna samhällsservice i samma omfattning som andra samhällsmedborgare.

Normaliseringsprincipen har inte ifrågasatts från något håll under vårt utredningsarbete. Det kan i sammanhanget nämnas att principen sedan länge även gäller i våra skandinaviska grannländer. Den bör enligt vår mening gälla även i fortsättningen.

Det sagda innebär att de intagna inte får vidkännas några inskränkningar i rätten till samhällsservice. Härmed är i och för sig inte sagt vem som skall ge servicen eller som skall bekosta den. Under förarbetena till KvaL framhölls dock att ifrågavarande service som regel skall tillhandahållas av de organ utanför kriminalvården som normalt har ansvaret för den service det gäller, såsom t.ex. hälso- och sjukvård, socialvård, arbetsförmedling m.m. Kriminalvården borde bygga upp egna resurser endast för sådana fall där frihetsberövandet utgjorde hinder mot andra myndigheters medverkan eller där stödinsatserna uteslutande har sin grund i kriminalvårdens rehabiliterande uppgifter. I samband med riksdagsbehandlingen av förslaget till KvaL pekade justitieutskottet på problemet med ansvarsfördelningen och kostnadsfördelningen mellan olika vårdområden, särskilt beträffande hälso- och sjukvård där bristerna ansågs vara många. Utskottet framhöll vidare vikten av att uppmärksamhet ägnades åt att utarbeta speciella former för kontakt och samverkan mellan de berörda vårdgivarna.

Även om normaliseringsprincipen vållade vissa tillämpningssvårigheter i ett inledningsskede, synes numera de intagna i landets kriminalvårdsanstalter i allt väsentligt få den samhällsservice som omständig-

heterna tillåter. Ett nära samarbete mellan företrädare för frivård och anstaltsvård underlättar i hög grad de intagnas kontakter med andra samhällsorgan. I de flesta fall vållar inte heller kostnadsfrågorna några bekymmer; de samhällsorgan som lämnar den aktuella servicen står i allmänhet för de kostnader som är förenade härmed. Skäl att generellt föreslå ändringar i detta förhållandevis välfungerande system saknas. Anstaltspersonalen skall således även i fortsättningen klarlägga de intagnas behov av kontakter med olika institutioner i samhället och förmedla de erforderliga kontakterna. Härefter ankommer det på de olika samhällsorganen utanför anstalterna att tillhandahålla de åtgärder som erfordras på samma villkor som för andra vård- eller hjälpsökande. Dessa samhällsorgan har också att svara för kostnaderna för åtgärderna. Skulle förhållandena vara sådana att kriminalvårdens ansvar för att en intagen inte avviker eller begår nya brott berörs, måste kriminalvården givetvis ta ansvaret härför. Sålunda måste kriminalvården exempelvis stå för bevakningen av en intagen som vårdas på ett sjukhus i den allmänna sjukvården.

I ett hänseende föreslår vi dock att kriminalvården skall ta ett kostnadsansvar som nu ligger på den kommunala socialtjänsten. Vårt förslag gäller kostnaden avseende tiden efter villkorlig frigivning för en missbruksbehandling som inletts under tiden för verkställigheten av ett fängelsestraff. Härjämte avser vi att i vårt slutbetänkande återkomma till frågan om tillämpningen av normaliseringsprincipen när det gäller psykiatrisk behandling av särskilt vårdbehövande intagna.

Som vi redan har slagit fast är kriminalvårdens huvuduppgift att verkställa ett frihetsberövande. Kriminalvården har dock också, under verkställigheten av frihetsberövandet, till uppgift att verka för de intagnas anpassning till samhället. Detta är enligt vad som framgår av 4 § KvaL en grundläggande uppgift. Mot bakgrund härav är det viktigt att frihetsberövandet inte tar form av en meningslös förvaring av de intagna utan att det förenas med verksamhet som är inriktad på att underlätta samhällsanpassningen.

För att på bästa sätt fullgöra de rehabiliterande uppgifterna bör kriminalvården eftersträva att alla de faktorer som har lett till den intagnes kriminalitet påverkas. Flertalet av de intagna med längre strafftider lever ett asocialt liv sedan många år. De har ingen eller dålig skolutbildning och de flesta saknar egentlig yrkeslivserfarenhet. Det är vanligt att en intagens ekonomiska situation är mycket dålig. De intagnas psykiska och fysiska hälsa är ofta mindre tillfredsställande. Många av dem har levt hela sitt liv utanför samhället. Det alltmer ökande narkotikamissbruket bland de intagna gör situationen än värre. Sammanfattningsvis har övervägande delen intagna så många och allvarliga problem att det är helt orealistiskt att tro att de olika insatser som kan göras under verkställighetstiden kan leda till att de i allmänhet varaktigt anpassas till samhället. En lägre ambitionsnivå är oftast bättre

anknuten till verkligheten. Strävan måste i stället vara att försöka nå en frigivningssituation som är sådan att den intagne har en rimlig möjlighet att klara sig vid frigivningen. Frigivningsförberedelserna är därför av största vikt. Planeringen av frigivningen bör inledas i ett tidigt skede av verkställigheten med en kartläggning av vilka den intagnes behov är. Det gäller sedan att finna bra lösningar härpå i nära samverkan med samhällets övriga hjälporgan. Även frivården har här en viktig uppgift att fylla.

Det är viktigt att bostadssituationen ordnas så att den som friges helst har någon form av stadigvarande bostad. För en människas självkänsla är det av stor vikt att ha ett meningsfullt arbete. Flertalet av de intagna saknar arbete och det torde inte vara möjligt att ordna sådant till ens en bråkdel av dessa. Men ett minimikrav är att det vid frigivningen måste vara klarlagt hur den intagnes försörjning skall vara anordnad. De som är missbrukare eller som har psykiska besvär, måste påverkas att söka erforderlig vård. Arbetet att lösa dessa frågor kompliceras i hög grad av praktiska problem. Det är av naturliga skäl mycket svårt att ordna bostad och meningsfylld sysselsättning t.ex. åt någon som har missbrukat narkotika i många år.

Den ordning som här beskrivs överensstämmer i allt väsentligt med vad som gäller för den kriminalvård som nu bedrivs. Det hindrar inte att ytterligare ansträngningar bör göras för att förbättra de intagnas förhållanden vid frigivning. Speciellt viktigt är det att de intagnas missbruksproblem bearbetas på lämpligt sätt. Den verksamhet av sådant slag som bedrivs vid många anstalter är betydelsefull och bör utvecklas vidare.

Det viktigaste momentet i en intagens anpassning till samhället är hans egen önskan till sådan anpassning. Är den intagne inte fast inriktad på ett laglydigt liv efter frigivningen eller på att komma till rätta med de missbruksproblem eller problem av annat slag som legat bakom hans kriminalitet, kommer han med stor sannolikhet att återfalla i brott. Enligt vår mening är det viktigt att förhållandena i anstalterna utformas så att de intagna kan komma till insikt om fördelarna med ett laglydigt liv.

Verkställighet av fängelsestraff leder inte sällan till att den intagnes självkänsla, som ofta redan tidigare är dålig, blir ännu sämre och att han blir passiv. Detta är negativt för den intagnes samhällsanpassning. Vardagslivet vid en kriminalvårdsanstalt måste därför överensstämma i så stor utsträckning som möjligt med förhållandena utanför anstalten. De intagna bör aktiveras i olika sysslor i anstalten. Många anstalter fungerar i vissa hänseenden som hotell. De intagna väcks på morgonen, de serveras frukost och andra måltider. De förs till och från arbetet. Deras kläder tvättas och lagas. Anstalten ser vidare till att de intagna går till sängs i lämplig tid. Det kan enligt vår mening ifrågasättas om inte dessa servicefunktioner borde i största möjliga ut-

sträckning skötas av de intagna. Efter frigivningen är de ju hänvisade till att klara sig själva. Många intagna har aldrig lärt sig att t.ex. sköta kläder och laga mat. Det kan vara ett lämpligt tillfälle att lära sig detta under anstaltsvistelsen. Vi är medvetna om att vissa anstalter redan i viss begränsad utsträckning har fört över några av dessa uppgifter på de intagna. Strävan bör dock vara att denna utveckling skall fortsätta och fördjupas; inte främst för att spara pengar åt kriminalvården utan för att förbereda de intagna för livet utanför anstalten. En sådan utveckling förutsätter inte några särskilda lagstiftningsåtgärder. Vi har erfarit att man vid vissa anstalter i Danmark med mycket gott resultat låter de intagna köpa och tillreda sin mat själva. Verksamheten bör givetvis förenas med erforderlig utbildning i matlagning. Systemet skall inom kort införas vid alla kriminalvårdsanstalter i Danmark. En liknande ordning skall där i framtiden även börja användas beträffande de intagnas kläder.

Det är enligt vår mening viktigt att upprätthålla arbetsplikten. Många av de intagna har aldrig någonsin eller i vart fall inte på många år haft en normal arbetsanställning. En förutsättning för anpassning av dem till samhället är att de lär sig sköta ett dagligt arbete eller studier på heltid. Att avskaffa arbetsplikten skulle leda till att flertalet intagna tillbringar anstaltstiden i fullständig sysslolöshet. Detta skulle uppenbarligen inte vara till fördel för de intagnas fysiska och mentala hälsa. Arbetsplikten måste därför finnas kvar.

För att arbetsplikten skall vara meningsfylld måste de intagna kunna beredas lämpliga arbetsuppgifter, vilket krav kriminalvården med hänsyn till rådande läge på arbetsmarknaden haft svårt att uppfylla under de senaste åren. Kriminalvårdens industriverksamhet består i huvudsak av legotillverkning åt privata företag. Dessa uppdrag skall skaffas i konkurrens med inhemska eller utländska företag. Ofta har kriminalvården svårt att få och behålla uppdragen. Så har vi t.ex. erfarit att en anstalt, som under lång tid utfört olika arbeten åt försvaret, förlorat dessa arbetsuppgifter. Ett utländskt företag kunde nämligen producera de aktuella varorna till ett lägre pris. Det är otvivelaktigt av största vikt att de intagna får meningsfyllda arbetsuppgifter. Stor uppmärksamhet måste i framtiden ägnas åt detta problem. Om de intagna inte har någon vettig sysselsättning under dagtid torde deras anpassning till samhället i hög grad försvåras. Vidare försämras ordningen och säkerheten i anstalten.

Likvärdigt med arbete är olika former av studier. Som framgår av klientelundersökningen finns många brister hos de intagna vad gäller kunskaper. Studieverksamheten i anstalterna har därför en viktiga uppgift att fylla, i all synnerhet beträffande de yngre. Mycket talar för att det för många intagna är lika viktigt att få tillfälle att fylla luckorna i sin skolutbildning som att utföra arbetsuppgifter inom områden där de flesta av dem - i vart fall inom överskådlig framtid - aldrig kan få

arbetsanställning. Det är lätt att inse att det exempelvis är mycket negativt för självkänslan att kunna läsa bara hjälpligt.

De intagna uppbär viss ersättning för arbete och studier. Denna ersättning har i huvudsak karaktären av fickpengar för inköp av kioskvaror m.m. och för att bestrida kostnaderna inför frigivningen samt förberedelser av denna. I några anstalter har de intagna s.k. marknadsanpassad lön; denna ersättning är något högre än den gängse. En viss del av denna lön används för avbetalning på de intagnas skulder. Systemet är till fördel för såväl den intagne som dennes borgenärer till vilka ofta brottsoffer med sina skadeståndsanspråk hör. Det skulle därför i och för sig finnas goda skäl att överväga om inte denna verksamhet borde utvidgas även till andra anstalter. Systemet med marknadsanpassade löner är emellertid mer kostsamt än det traditionella avlöningssystemet. Med hänsyn till det statsfinansiella läget avstår vi därför från att nu föreslå en sådan förändring.

Det är sedan länge en allmän strävan i kriminalvården att de intagna så långt möjligt skall vistas i gemenskap med varandra under både arbetstid och fritid. Denna princip har ifrågasatts av enskilda intagna och några kriminalvårdstjänstemän. Man menar att de negativa effekterna av att de intagna regelbundet träffar varandra är så stora att det vore påkallat att överväga att begränsa rätten för dem att umgås med varandra. Även om det säkert är riktigt att principen att de intagna skall vistas i gemenskap med varandra är till nackdel för några, är det ändå vår övertygelse att flertalet gagnas av gemenskapen. Frihetsberövandet innebär ju att den intagne i betydande mån isoleras från en naturlig gemenskap med andra människor. De ogynnsamma effekter av anstaltsvistelsen som härigenom uppstår bör inte onödigtvis förstärkas genom att de intagna hålls isolerade från varandra. Principen om gemenskap mellan de intagna bör därför behållas som huvudregel; de intagna bör således även i fortsättningen har rätt att fritt umgås med varandra i den utsträckning omständigheterna tillåter. Möjligheten för en intagen att avtjäna sitt straff utan kontakt med medintagna måste finnas kvar. Den som av något skäl inte vill träffa andra intagna måste därför har en ovillkorlig rätt att undgå detta.

En stor del av de intagnas dagliga tillvaro i en kriminalvårdsanstalt utgörs av s.k. fritid. I de flesta kriminalvårdsanstalter är det svårt att ordna meningsfylld fritidsverksamhet. Detta leder till att de intagna på fritiden kan ägna mycket tid åt att fundera på hur man skall komma över droger och att planera andra brott. Det är därför ytterst viktigt att det under verkställigheten finns möjligheter till bra fritidsaktiviteter. Förutom att de intagna får tillfälle till förströelse kan de skaffa fritidsintressen som de kan utöva även efter frigivningen. Vid många anstalter är fritidsverksamheten mycket starkt inriktad på olika former av fysiska aktiviteter, t.ex. styrketräning. Det är enligt vår mening angeläget att utbudet blir mer differentierat.

Det torde numera vara välkänt och oomtvistat att frihetsberövandet är förenat med ett antal negativa konsekvenser för den intagne. Ett flertal studier som har gjorts i olika delar av världen visar entydigt att det förhåller sig på det sättet. En sedan länge fastslagen princip för kriminalvården är därför att försöka minska skadeverkningarna av frihetsberövandet.

De angivna negativa effekterna har sin grund i fängelsestraffets karaktär. De intagna tillbringar hela dygnet i anstalten. Man sover, äter, arbetar och tillbringar sin fritid i anstalten. De mänskliga kontakterna består i umgänge med andra intagna och personal. Det dagliga livet präglas av en mängd regler, varav somliga bestäms av anstaltsledningen och andra, mera informella av de intagna. De intagna är i vart fall i formell mening alltid föremål för kontroll. Förhållandena för dem är alltså sådana att de dels lever avskilda från världen utanför anstalten, dels inte i egentlig mening behöver ta något ansvar för sin dagliga tillvaro. Dessa förhållanden kan förbättras genom att, som vi nyss utvecklat, de intagna tillåts och förmås att ta större ansvar för sina vardag i anstalten. Ett annat mycket viktigt sätt att förbättra de intagnas situation i anstalterna - och därmed minska skadeverkningarna av frihetsberövandet - är att bereda dem tillfälle till kontakter med yttervärlden. Detta är även väl förenligt med den princip vi ovan fastslagit, nämligen att anstaltsvistelsen inte skall förenas med strängare villkor än som erfordras för att upprätthålla frihetsberövandet. Mot denna bakgrund bör de intagna i princip tillåtas att fritt brevväxla och telefonera till anhöriga och vänner. Reglerna om besök bör vara generösa; det är också angeläget att besöken i största möjliga utsträckning sker utan att anstaltspersonalen är närvarande.

De intagnas kontakter med yttervärlden har således många positiva effekter för dem. Dessvärre utnyttjas också dessa kontakter i mycket stor utsträckning för att olovligen införa narkotika och andra otillåtna ämnen i anstalterna. Den grundläggande principen om en betydande öppenhet mot yttervärlden för de intagna, måste därför förses med många och betydande undantag. Vi får anledning att återkomma till denna fråga såväl i avsnittet om narkotika i anstalterna som i de skilda avsnitten om kontrollåtgärder och kontakter med yttervärlden.

Den verksamhet med syfte att främja de intagnas anpassning till samhället och förbereda deras frigivning samt motverka skadeverkningar av anstaltsvistelsen vilka vi hittills beskrivit är sådan som i allt väsentligt kan bedrivas inom anstalterna och som därför är väl förenlig med kriminalvårdens huvuduppgift att verkställa frihetsberövande. Den nuvarande lagstiftningen ger emellertid utrymme för att intagna i viss utsträckning får vistas utom anstalten genom att permissioner och andra friförmåner beviljas. Vi anser att detta skall få förekomma även i fortsättningen. Mot bakgrund av att frihetsberövandet utgör det centrala innehållet i fängelsestraffet samt vår inställning att kriminal-

vårdens huvuduppgift skall vara att verkställa det av domstol utmätta straffet finns det dock anledning att gå in på frågan hur dessa förmåner mer principiellt kan försvaras.

Vi har sagt att verkställigheten bör utformas med beaktande av straffets ändamål. Därvid finns det anledning att se till straffsystemet som sådant. Även om den nuvarande lagstiftningen utgår från att brottet och inte brottslingen står i centrum för påföljdsbestämningen finns det fortfarande ett utrymme för att vid påföljdsvalet ta hänsyn till den dömdes förhållanden. Påföljderna villkorlig dom samt skyddstillsyn med varianterna kontraktsvård och samhällstjänst utgör alternativ till fängelsestraff. Omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse skall särskilt beaktas vid påföljdsvalet. De alternativa påföljdsformerna har således ett företräde framför fängelse, om inte brottets straffvärde eller art eller den omständigheten att brottsligheten utgör återfall är hinder mot annan påföljd än fängelse. Den tilltalades ungdom eller möjligheterna att få till stånd en angelägen kvalificerad missbruksvård kan ytterligare vidga tillämpningsområdet för alternativen.

Bakom lagens ambition att så långt det är möjligt undvika att fängelsestraff utmäts ligger insikten om att straffverkställigheten generellt sett får negativa konsekvenser för de dömdas anpassning till samhället och i många fall ger upphov till bestående skadeverkningar. Det är därför rimligt att sådana förhållanden som med avseende på påföljdsvalet gett alternativa påföljdsformer ett företräde framför fängelse beaktas också vid verkställigheten av fängelsestraff.

Permissioner och andra friförmåner och lättnader när det gäller straffverkställigheten kan mot bakgrund härav inte anses principiellt strida mot straffets ändamål utan bör uppfattas som naturliga inslag i detta under förutsättning att de förekommer i rimlig proportion till den utmätta strafftiden samt tjänar ändamålet att främja den dömdes samhällsanpassning eller annars motverka sådana skadeverkningar som kan vara förknippade med frihetsberövandet. Dessa ändamål kan nämligen inte tillgodoses på ett rimligt sätt enbart genom åtgärder som kan vidtas under vistelsen i en kriminalvårdsanstalt. För att s.k. anstaltsskador i möjligaste mån skall undvikas bör den som undergår verkställighet av ett mer än kortvarigt fängelsestraff ges tillfälle att då och då under mera normala betingelser upprätthålla kontakten med anhöriga och vänner. En ändamålsenlig förberedelse av frigivningen förutsätter i allmänhet att den intagne får en möjlighet att knyta kontakter utanför anstalten. För dem som har behov av och själva efterfrågar vård och behandling mot missbruk av alkohol eller narkotika eller mot andra problem med anknytning till deras kriminalitet är ofta behandlingsalternativen utanför kriminalvården att föredra både för deras egen skull och med hänsyn till samhällets intressen. Visserligen har mer eller mindre ambitiösa motivations- och be-

handlingsprogram införts vid många anstalter. Sådana program kan emellertid oberoende av ambitionsnivån aldrig betraktas som en fullgod ersättning för kvalificerad vård och behandling utanför anstalten. Det går nämligen inte att komma ifrån att den behandlingsmiljö som en kriminalvårdsanstalt erbjuder inte är den bästa.

I 4 § KvaL anges som ett grundläggande mål för kriminalvården i anstalt uppgiften att främja den dömdes anpassning i samhället och motverka skadliga följder av frihetsberövandet. Som framgått av det anförda anser vi att denna målsättning skall stå kvar. Lagregleringen i 4 § KvaL uppmärksammar konflikten mellan kriminalvårdens olika uppgifter, såtillvida att det av bestämmelsen framgår att den verksamhet som är inriktad mot den intagnes rehabilitering måste begränsas med hänsyn till att kravet på samhällsskydd inte får eftersättas. Verkställigheten skall sålunda anpassas till vad som behövs för att motverka att den intagne fortsätter brottslig verksamhet under den tid verkställigheten pågår. Samhällsskyddet skall i lika mån beaktas också enligt vårt förslag.

Kravet på samhällsskydd är emellertid enligt vår mening inte det enda som begränsar kriminalvårdens möjligheter att på bästa sätt verka för de dömdas samhällsanpassning. Även i de många fall då detta krav inte kan åberopas som hinder mot att den som dömts till fängelse vistas utanför anstalten eller medges annan lättnad måste såsom tidigare anförts kriminalvården beakta att verkställigheten utformas så att domstolens straffbestämning inte framstår som åsidosatt. Detta är viktigt för att upprätthålla allmänhetens förtroende för rättsväsendet.

Vi föreslår mot bakgrund av det sagda att den bestämmelse som skall motsvara 4 § KvaL och som i vårt lagförslag också är intagen i 4 § kompletteras så att det framgår att förutom kravet på samhällsskydd även ändamålet med straffbestämningen skall beaktas. Tillägget innebär i huvudsak ett förtydligande och en anpassning av lagregleringen till en ordning som gäller enligt kriminalvårdens interna föreskrifter och praxis. Enligt vår mening råder nämligen i allt väsentligt i tillämpningen en rimlig balans mellan kriminalvårdens rent repressiva uppgift att verkställa straff och dess uppgift att verka för de dömdas anpassning i samhället. Dock har det i några fall förekommit att intagna beviljats lättnad i verkställigheten i form av vistelser utanför anstalten under omständigheter som gjort att det med fog kunnat sättas i fråga om verkställigheten stått i överensstämmelse med straffbestämningen. Det är därför inte helt utan betydelse att det av lagen framgår att straffbestämningen som sådan ibland kan utgöra hinder mot socialt motiverade friförmåner även när dessa inte kan förvägras under hänvisning till kravet på samhällsskydd.

Enligt bestämmelsen i 4 § KvaL skall åtgärder som förbereder den intagne för tillvaron utanför anstalten vidtas redan från straffverkställighetens början. Föreskriften är en viktig markering av att hela

strafftiden skall genomsyras av en strävan att åstadkomma en frigivning till så socialt välordnade förhållanden som möjligt. Som tidigare anförts bör man redan i anslutning till intagningen ta ställning till om den dömde för sin framtida tillvaro i samhället kan ha nytta av utbildnings-, vård- och behandlingsinsatser som kan erbjudas inom ramen för straffverkställigheten. Det ligger emellertid i sakens natur att åtgärder som direkt tar sikte på frigivningssituationen blir mera aktuella och mera angelägna mot strafftidens slut. Även en intagen som med hänsyn till kravet på samhällsskydd varit föremål för stränga säkerhetsmässiga restriktioner måste mot slutet av verkställigheten ges en rimlig möjlighet att förbereda sin frigivning. Kravet på samhällsskydd och andra skäl för att upprätthålla frihetsberövandet måste efter hand som verkställigheten närmar sig slutet tillmätas allt mindre vikt som hinder mot verksamhetens sociala ambitioner. Vi föreslår att detta synsätt markeras genom att det i 4 § lagförslaget föreskrivs att särskild uppmärksamhet skall ägnas åt förberedelse av frigivningen under den senare hälften av verkställigheten i anstalt.

4.4.2 Anstaltsindelningen (6-8 §§ lagförslaget)

Som ovan nämnts utformade Kriminalvårdsberedningen reglerna om anstaltsplaceringarna och anstaltsindelningarna på grundval av en uppdelning av de intagna i tre huvudgrupper (jfr ovan s. 26).

Med utgångspunkt i denna indelning av intagna skapades den nuvarande indelningen i riks- och lokalanstalter samt öppna och slutna anstalter/avdelningar.

I vår klientelundersökning har gjorts en omfattande studie av alla intagna som frigavs under oktober månad 1992. Bilden är i huvudsak densamma som för 20 år sedan. Den mest betydelsefulla förändringen är att andelen narkotikaberoende har ökat och att de problem som förenas därmed på motsvarade sätt har ökat.

Liksom i början av 1970-talet kan man med fog tala om att det finns ett "normalklientel". Vi tänker här på de intagna som har strafftider strax under och omkring ett år. De har i allmänhet gjort sig skyldiga till traditionella brott, som t.ex. tillgreppsbrott. Flertalet av dem har tidigare dömts vid ett flertal tillfällen för brott; omkring 60 procent har tidigare dömts till fängelse. De sociala problemen är mycket betydande och utslagningen ur samhället är också stor. Över två tredjedelar har någon form av missbruksproblem. Många har dessutom ett långvarigt missbruk bakom sig. En stor del av dessa har varit intagna för vård på allmän vårdinrättning. Denna grupp uppvisar ofta tämligen omfattande misskötsamhet under verkställigheten.

Gruppen långtidsdömda vållar jämförelsevis mindre bekymmer för kriminalvården än den förra gruppen. Andelen socialt utslagna är

mindre bland de långtidsdömda, vilket sannolikt påverkar skötsamheten. I denna grupp finns proportionellt sett fler som inte tidigare dömts till fängelse. Å andra sidan finns i denna grupp givetvis även många intagna som har en liknade social situation som de har som ingår i normalklientelet.

I gruppen korttidsdömda finns många som har en problembild som är lik normalklientelets. Omkring hälften har dömts tidigare. Totalt hade cirka 30 procent tidigare varit intagna i kriminalvårdsanstalt. Endast 35 procent av gruppen hade stadigvarande arbetsanställning vid intagningen. Omkring 21 procent bedömdes ha ett aktuellt narkotikamissbruk och 36 procent alkoholmissbruk. De korttidsdömda visar inte så stor misskötsamhet under verkställigheten, som förefaller fortlöpa tämligen okomplicerat för dem.

Sammantaget kan man fastslå att klientelsammansättningen egentligen inte på något avgörande sätt skiljer sig mellan de olika grupperna. De korttidsdömda visar dock en något större skötsamhet än övriga. Problemen är alltså i allt väsentligt desamma för flertalet med medellånga och långa strafftider. Något egentligt behov att särbehandla den ena eller den andra gruppen torde därför inte finnas.

I princip förekom vid 1974 års kriminalvårdsreform inte någon annan uppdelning av anstalterna än i riks/lokal och öppen/sluten. Verksamheten vid landets anstalter var tämligen likartad. Emellertid har under de senaste åren skett en betydande specialisering vad gäller verksamhetens inriktning vid såväl riksanstalter som lokalanstalter.

Specialiseringen har främst inriktats på narkotikamissbrukarna. Det kan antingen gälla särskilda behandlingsprogram för missbrukare som är motiverade att försöka komma ifrån sitt missbruk eller på inrättande av avdelningar vid vilka bedrivs omfattande motivationsarbete med missbrukande intagna. Men det kan också gälla anstalter eller avdelningar, som skall hållas fria från narkotika. Avsikten är att intagna som inte är missbrukare skall placeras i sådan anstalt eller anstaltsavdelning för att de inte skall utsättas för påverkan att börja missbruka samt för obehaget att vistas i en miljö som ofrånkomligen får sin prägel av missbrukarna och deras problem. Det finns vidare en del andra former av specialisering vid landets kriminalvårdsanstalter. Vissa anstalter har särskilda program för intagna som har förgripit sig mot kvinnor eller barn. Andra anstalter har program för intagna som har dömts för rattfylleribrott och som har problem med missbruk av alkoholdrycker. Några av landets anstalter har endast kvinnliga intagna. En anstalt, kva Mariefred, tar företrädesvis emot unga förstagångsdömda män med långa strafftider. Många av landets anstalter har således en verksamhet som i ett eller annat hänseende är specialiserad. Det förtjänar dock påpekas att specialiseringen i flertalet fall bara gäller en viss del av den totala verksamheten vid en anstalt. Verksamhetsinriktningen vid viss anstalt bestäms för närvarande ofta

av den berörda anstaltens ledning. Att enskilda och lokala initiativ fått en möjlighet att göra sig gällande har enligt vår mening varit till stort gagn för utvecklingen. Det är dock ofrånkomligt att en viss styrning från central och regional nivå måste till.

Den specialisering som numera finns vid kriminalvårdsanstalterna är tveklöst av värde för behandlingsarbetet inom kriminalvården. De motivations- och behandlingsprogram för narkotikamissbrukare som finns vid vissa anstalter kan säkert många gånger leda till att intagna på sikt kan komma ifrån sitt missbruk. Av särskilt värde är vidare kriminalvårdens starka och målmedvetna strävan att hålla icke missbrukande intagna åtskilda från missbrukare.

Emellertid är specialiseringen inte problemfri. En av grundpelarna i 1973 års kriminalvårdsreform var närhetsprincipen, dvs. de intagna skall i så stor utsträckning som möjligt avtjäna sina straff vid anstalter i närheten av hemorten. Specialiseringen av anstalterna får ibland den effekten att en intagen måste placeras tämligen långt från hemorten för att få plats vid en anstalt med en lämplig verksamhetsinriktning. Härigenom har närhetsprincipens betydelse kommit att minska. Specialiseringen kan ibland också leda till att en intagen måste placeras i annan anstaltstyp än som egentligen borde komma i fråga för att denne skall komma i åtnjutande av exempelvis ett visst behandlingsprogram.

Genom att varje anstalt har sin "profil" kan det många gånger - i synnerhet när beläggningen är hög i anstalterna - vara svårt att finna plats för en intagen som inte riktigt passar i någon anstalt. Detta gäller särskilt för vissa intagna som ingår i det s.k. normalklientelet. Specialiseringen leder också till att anstalterna kan komma att utnyttjas mindre rationellt; det blir med nödvändighet fler tomma platser i ett kraftigt differentierat anstaltssystem än i ett mindre differentierat.

Även om specialiseringen således medför vissa olägenheter, är det inte aktuellt att återgå till den tidigare ordningen. Tvärtom ligger det, som också framhålls i utredningens direktiv, ett stort värde i att det sker en fortsatt utveckling inom anstalterna när det gäller verksamhetens inriktning.

Som ovan nämnts var tanken vid kriminalvårdsreformen att huvuddelen av normalklientelet skulle undergå straffverkställighet i lokalanstalterna. I denna grupp finns många som har mycket betydande missbruksproblem. Dessa intagna är ofta svåra att hantera i lokalanstalterna. Arbetsklimatet påverkas därför ofta ogynnsamt av att de finns i anstalten. För denna grupp är givetvis frigivningsförberedelserna ofta mycket viktiga. Sådana förberedelser underlättas om den intagne finns nära sin hemort. Trots detta nödgas kriminalvården ofta förflytta dessa intagna till anstalter långt från vederbörandes hemort och placera dem i riksanstalt. Rymningsbenägenheten hos detta klientel är också stort. För normalklientelet blir därför många gånger placeringen en helt

annan än den som skulle blivit fallet om intentionerna i kriminalvårdsreformen hade kunnat följas.

Det nuvarande anstaltssystemet bygger på att intagna med längre strafftider skall placeras i slutna riksanstalter, dvs. anstalter med hög grad av säkerhet. Härvid beaktas inte hur stor den faktiska risken är för rymning eller för återfall i brott. Många intagna kommer därför att placeras i anstalt med onödigt hög säkerhet. Kriminalvårdsstyrelsen har beräknat att i genomsnitt är åtminstone 250-300 intagna placerade i anstalt med för hög säkerhet (Kriminalvårdens fördjupade anslagsframställning för budgetåren 1993/94-1995/96 s. 68).

När den nuvarande anstaltsindelningen tillskapades var kriminalvården delvis organiserad på ett annat sätt än idag. Riksanstalterna hänfördes till Kriminalvårdsstyrelsen och lokalanstalterna till regionerna. Kriminalvården är numera uppbyggd så att alla anstalter som är belägna inom en region organisatoriskt hänförs till regionen. Alla anstalter inom en region står därför under regionchefens ledning. Den formella uppdelningen i riks- och lokalanstalter framstår därför inte längre som ändamålsenlig. Mycket talar i stället för att ett rationellt anstaltsutnyttjande i någon mån hindras därav.

I KvaL görs en formell skillnad mellan öppna riksanstalter och öppna lokalanstalter. Verksamheten vid dessa typer av anstalter är emellertid helt likartad.

Sammantaget synes den gamla anstaltsindelningen ha spelat ut sin roll. Viktigare är numera i stället att den intagne placeras i en anstalt som har en *lämplig verksamhet* och har en *lämplig säkerhet*.

Hur skall man lämpligen indela anstalter och intagna?

Strävan bör vara att åstadkomma en lagreglering som leder till att verkställigheten av fängelsestraff blir rationell och att landets anstaltsbestånd utnyttjas kostnadseffektivt. Samtidigt måste de intagna garanteras erforderlig rättssäkerhet. Utgångspunkten bör vara att skapa en anstaltsindelning som är enkel att tillämpa och som kan överleva i åtminstone 20 år. Reglerna bör därför inte vara alltför detaljerade.

Inom Kriminalvårdsstyrelsen har nyligen utarbetats ett förslag till indelning av kriminalvårdsanstalterna med hänsyn till anstalternas säkerhet. Enligt våra direktiv skall vi bl.a. pröva om detta förslag är en lämplig anstaltsindelning. Förslaget innebär i huvudsak att anstalterna skall indelas i skilda säkerhetsklasser. Förslaget redovisas i kriminalvårdens fördjupade anslagsframställning för budgetåren 1993/94-1995/96 (s. 15). Förslaget innebär i huvudsak följande.

Indelningen i säkerhetsklasser skall i första hand tjäna till vägledning vid differentiering av de intagna men skall också utgöra underlag för investeringar och övriga resursinsatser.

Väsentligt är också att de medel som finns tillgängliga för teknisk och byggnadsmässig säkerhet kan användas så rationellt som möjligt. Antalet anstalter/anstaltsplatser i de olika säkerhetsgraderna bör korrespondera med behovet. Detta leder till att optimal säkerhet begränsas till ett fåtal anstalter som till följd härav också så långt det är möjligt förbehålls det "tyngre" klientelet.

Landets anstalter indelas enligt förslaget i fyra säkerhetsklasser; klass I har den högsta säkerhetsnivån och klass IV den lägsta. Sistnämnda klass motsvarar i princip öppna anstalter. Indelningen bygger på ett flertal förutsättningar: anstaltens geografiska läge, anstaltens fysiska status (murar, staket, larm m.m.), personalen (täthet, rutiner och kultur) samt den verksamhet eller inriktning som utmärker anstalten.

För att en anstalt skall kunna hänföras till den högsta säkerhetsklassen krävs bl.a. att den är belägen på ett sätt som möjliggör fri sikt runt hela anstalten, att den uppfyller högt ställda krav på murar, bevakning och andra säkerhetsanordningar samt att den har hög personaltäthet och att denna personal är välutbildad och erfaren. Anstalter som till största delen uppfyller dessa krav men där någon del är försvagad bör hänföras till klass II. Anstalter med säkerhetskrav III skall ha rymningshinder och de intagna skall kunna låsas in. Anstalter i säkerhetsklass IV saknar egentliga rymningshinder. Det är fullt möjligt att delar av en anstalt hänförs till olika säkerhetsgradering.

I den nuvarande regionorganisationen ingår riksanstalterna. Enligt föreliggande förslag bör uppdelningen i riks- och lokalanstalter utmönstras. Samtliga anstalter bör även fortsättningsvis ingå i regionorganisationen men i fortsättningen benämnas endast kriminalvårdsanstalt.

Kriminalvårdsstyrelsens nu ifrågavarande förslag är tämligen detaljrikt. Enligt vårt förmenande bör kriminalvårdslagstiftningen inte vara så utformad när det gäller regler om anstaltsindelning och placeringar. I lagstiftningen bör i huvudsak endast anges inom vilka ramar kriminalvården skall verka när det gäller dessa frågor. Mot den bakgrunden förefaller det mindre lämpligt att införa Kriminalvårdsstyrelsens förslag i en lag om verkställighet av fängelsestraff. Vi anser dock att förslaget är lämpligt för praktiskt kriminalvårdsarbete och att det, efter viss ytterligare bearbetning, bör kunna läggas till grund för uppbyggnaden av kriminalvårdens anstaltsbestånd och för erforderliga tillämpningsföreskrifter.

Som vi tidigare framhållit anser vi att anstaltsindelningen i huvudsak bör utgå ifrån säkerhet och verksamhetsinriktning. När det gäller säkerhet går den mest tydliga skiljelinjen mellan öppna och slutna anstalter. De öppna har inga rymningshinder alls medan de slutna har sådana hinder av varierande beskaffenhet. Mot denna bakgrund har vi

stannat för att anstalterna, och i förekommande fall anstaltsavdelningarna, bör indelas i *öppna* och *slutna*.

De bestämmelser om anstaltsplacering som redovisas i 6-8 §§ lagförslaget har i huvudsak följande innebörd.

Valet av anstalt står i första hand mellan öppen eller sluten anstalt. Har ett beslut om särbehandling enligt 6 § andra stycket lagförslaget meddelats (motsvarar 7 § tredje stycket KvaL; se närmare avsnitt 6 i betänkandet) kan dock endast sluten anstalt komma i fråga. I andra fall skall precis som nu gälla att placering i öppen anstalt äger företräde. För placering i sluten anstalt skall särskilda skäl kunna åberopas.

Med särskilda skäl för placering i sluten anstalt avses företrädesvis säkerhetsskäl. Det skall föreligga omständigheter som talar för att bevaknings- och kontrollinsatser verkligen behövs för att säkerställa att den intagne stannar kvar i anstalten och inte fortsätter i brottslig verksamhet under verkställigheten. Utgångspunkten bör vara att ingen placeras under mera slutna former än säkerheten i varje enskilt fall kräver. För en sådan utgångspunkt talar inte bara humanitära skäl utan också det angelägna i att anstaltsbeståndet utnyttjas så effektivt som möjligt.

Som ett skäl för placering i sluten anstalt anges straffets längd. Generellt sett är det uppenbart att risken för rymning eller fritagning framstår som större ju längre straff den dömde har att avtjäna. Ju allvarligare brott den dömde gjort sig skyldig till, desto större vikt måste också fästas vid kravet att kriminalvården skall motverka fortsatt brottslighet under verkställighetstiden. Det nu sagda utesluter inte att en bedömning i det enskilda fallet kan ge vid handen att en långtidsdömd kan placeras i öppen anstalt redan från verkställighetstidens början. Möjligen bör någon öppen anstalt reserveras för intagna med lång kvarstående verkställighetstid, eftersom en sammanblandning av dessa med korttidsdömda är ägnad att medföra vissa olägenheter. En annan omständighet som skall beaktas vid anstaltsplaceringen är brottslighetens art. Återfallsbenägenheten är generellt sett olika vid olika slags brottslighet. När det gäller dömda som gjort sig skyldiga till allvarlig vålds- eller sexualbrottslighet bör också brottsoffrets trygghet vägas in i bedömningen av behovet av säkerhetsåtgärd. För den som tidigare avtjänat fängelsestraff är det vidare uppenbart att valet mellan sluten och öppen anstalt i mycket blir beroende av hur den tidigare verkställigheten förlöpt. Som ett särskilt skäl för placering i sluten anstalt har också angetts den intagnes missbruk av narkotika.

Valet mellan sluten eller öppen anstalt är som tidigare sagts i huvudsak beroende av en bedömning av vad säkerheten kräver. En placering i sluten anstalt måste dock i enskilda fall kunna förekomma utan att säkerhetsskäl kan åberopas. I den mån särskilda utbildnings- eller behandlingsresurser knyts till en viss sluten anstalt bör intagna som har behov av och efterfrågar sådan utbildning eller behandling

kunna hänföras till den anstalten oberoende av om den slutna verkställighetsformen är påkallad av säkerhetsskäl eller ej. Den som medgetts frigång för arbete, utbildning eller annat bör, om det i övrigt är lämpligt, kunna placeras i en sluten anstalt, om denna är mest närbelägen den ort där frigångsverksamheten skall äga rum. För en intagen som på egen begäran medgetts verkställighet utan gemenskap med andra intagna finns inte något alternativ till sluten anstalt. Slutligen går det inte att komma ifrån att ett ändamålsenligt utnyttjande av kriminalvårdens resurser ibland förutsätter att intagna som i och för sig är ägnade för verkställighet i öppen anstalt tillfälligtvis placeras i sluten anstalt. Som framgår av det följande föreslås i vissa hänseenden olika regler för slutna och öppna anstalter om kontroll- och säkerhetsåtgärder. De strängare regler som är avsedda att gälla för de slutna anstalterna bör, i den mån det är möjligt, inte tillämpas i fråga om sådana intagna som placerats i sluten anstalt utan att säkerhetsskäl förelegat.

När det gäller fördelningen av de intagna mellan anstalter av samma slag redovisas i lagförslaget två sidoordnade principer. Den först nämnda innebär att en intagen som har behov av utbildning eller behandling som anordnas vid viss anstalt skall placeras i denna, om det är lämpligt. Den särskilda kompetens som utvecklats vid vissa anstalter skall sålunda tas till vara. En ytterligare specialisering av anstalterna kan som tidigare anförts vara av värde. För det andra bör emellertid fortfarande närhetsprincipen äga viss betydelse med avseende på valet av anstalt. Detta kommer till uttryck genom att det föreskrivs att den placering skall eftersträvas som är bäst ägnad att främja en ändamålsenlig planering av frigivningen. I allmänhet innebär detta att en placering i närheten av hemorten framstår som fördelaktigast.

Lagförslaget innehåller särskilda bestämmelser om anstaltsplaceringen av ungdomar och kvinnor. Dessa redovisas i avsnitt 7 och 8.

Omplacering bör ske, när en intagen finns i en anstalt med för hög eller för låg säkerhet eller när omständigheterna annars kräver det. Initiativ till omplacering kan tas av den intagne eller av anstalten. För att möjliggöra nödvändiga frigivningsförberedelser bör som tidigare har utvecklats säkerhetskravet något efterges mot slutet av verkställighetstiden. Såsom närmare redovisas i avsnitt 14 får omplacering till en anstalt med högre säkerhet tillämpas som disciplinär påföljd. Det är dock viktigt att framhålla att det bör föreligga ett behov av den högre säkerheten också när placeringen sker i disciplinärt syfte.

Den av oss förordade ordningen innebär således att det finns två typer av anstalter, nämligen öppna och slutna. Verkställighetslagstiftningen bör anpassas till detta system. Vid utformningen av reglerna bör beaktas att i fortsättningen kommer de slutna anstalterna i huvudsak att vara reserverade för sådana intagna som av olika skäl, t.ex. risk för rymning eller fortsatt brottslighet, inte kan placeras i

öppen anstalt. För huvuddelen av dessa intagna bör verkställigheten ske under tämligen restriktiva former till dess den intagne visat att han exempelvis kan sköta en permission eller ta emot okontrollerat besök utan att utnyttja detta till att föra in narkotika i anstalten.

Som framgår av det följande föreslår vi mot bakgrund av det sagda i skilda hänseenden olika regler för öppna och slutna anstalter. Skillnaderna hänför sig till bl.a. regler för besök och möjligheterna att företa kontrollåtgärder mot intagna.

När det gäller föreskrifter som reglerar innehållet i verkställigheten har vårt lagförslag, liksom KvaL, närmast karaktär av ramlagstiftning. Närmare bestämmelser får liksom hittills framgå av tillämpningsföreskrifter, anvisningar från Kriminalvårdsstyrelsen samt föreskrifter för de enskilda anstalterna. Härigenom kan regelsystemet inom de i lagen angivna ramarna anpassas efter vilka behov som gör sig gällande vid olika typer av anstalter.

Det har från företrädare för kriminalvården hävdats att man för att kunna påverka de intagna behöver mer "morötter" och mindre "piskor". Regelsystemet borde utgå från huvudregler vilka präglas av restriktivitet och från vilka lättnader kan medges när den intagne visat gott uppförande eller annat välförhållande i stället för att avsteg från mer generösa huvudregler skall göras vid misskötsamhet. Vi ser inget hinder mot att tillämpningsföreskrifter för i vart fall slutna anstalter utformas i enlighet härmed. Det är möjligt att förutsättningarna för att uppmuntra och förstärka en positiv utveckling hos enskilda intagna förbättras om dessa erbjuds vad som kan uppfattas som lättnader i verkställigheten.

Det som har sagts får självfallet inte uppfattas så att regelsystemet ger utrymme för godtycklighet i tillämpningen eller för ovidkommande hänsyn. Straffverkställigheten är en fråga om rättstillämpning. Den måste präglas av rättssäkerhet, legalitet, likhet inför lagen, proportionalitet samt saklighet och opartiskhet i tillämpningen. Det måste finnas garantier för såväl en rättvis behandling av de intagna som för att samhällets motstående intressen tillvaratas på ett sätt som upprätthåller allmänhetens förtroende för verksamheten.

5 Narkotika i anstalt

5.1 Inledning

Under de senaste årtiondena har narkotikamissbruket utvecklats till ett av samhällets allvarligaste och mest svårlösta problem. Missbruket förorsakar svåra personliga lidanden, medför en omfattande kriminalitet som drabbar såväl missbrukarens närmast anhöriga som andra personer samt förorsakar samhället stora kostnader. Stora samhällsresurser har satsats i kampen mot narkotikan. Såväl förebyggande arbete som narkomanvård har fått stort utrymme. Information om narkotikans skadeverkningar har spritts till ungdomar och andra som löper risk att komma i kontakt med narkotika.

Sedan narkotikastrafflagen (NSL) trädde i kraft år 1968 har den skärpts ett flertal gånger; det straffbara området har successivt utvidgats och straffskalorna har blivit strängare. År 1990 dömdes cirka 6 500 personer för narkotikabrott, varav hälften dömdes enbart för innehav för ringa narkotikabrott. Till fängelse dömdes under nämnda år ungefär 2 500 personer för narkotikabrott. Bland dessa finns många missbrukare. I kriminalvårdsanstalterna finns dessutom många missbrukare som dömts till fängelse för andra brott än narkotikabrott.

Samhällets insatser mot narkotikamissbruk fortsätter även under straffverkställigheten i kriminalvårdsanstalt. Såväl stora vårdinsatser som omfattande kontrollåtgärder behövs. I detta avsnitt redovisas vilka bestämmelser som gäller för verkställighet av fängelsestraff för missbrukare samt hur situationen i anstalterna har utvecklats vad gäller missbrukare och förekomst av narkotika.

5.2 Gällande bestämmelser

5.2.1 Narkotikastrafflagen

Med narkotika förstås enligt 8 § NSL läkemedel eller hälsofarliga varor med starkt vanebildande egenskaper eller varor som med lätthet kan omvandlas till varor med sådana egenskaper och som
1. på sådan grund är föremål för kontroll enligt en internationell överenskommelse som Sverige har biträtt, eller
2. av regeringen har förklarats skola anses som narkotika enligt lagen.

Sverige har biträtt 1961 års allmänna narkotikakonvention - den s.k. Single Convention - med tilläggsprotokoll år 1972 - samt 1971 års konvention om psykotropa substanser. Vidare har Sverige nyligen biträtt Förenta Nationernas konvention år 1988 mot olaglig hantering av narkotika och psykotropa ämnen. De ämnen som är föremål för kontroll enligt konventionerna upptas i förteckningar som fogas till konventionerna.

I förordningen (1983:366) om att vissa substanser skall anses som narkotika anges vilka ytterligare substanser som skall anses utgöra narkotika enligt NSL. De aktuella substanserna indelas i huvudgrupperna centralstimulerande medel, hallucinogener, smärtstillande medel samt sömnmedel och lugnande medel. Av förordningen framgår vidare dels att som narkotika skall även anses de ovanjordiska delarna av växten kat (Catha edulis), dels att vid tillämpning av NSL skall med cannabis förstås de ovanjordiska delarna av varje växt av släktet Cannabis - med undantag av frön - från vilka hartset icke blivit extraherat och oavsett under vilka benämningar de förekommer.

Det är enligt 1 § NSL straffbart att olovligen
1. överlåta narkotika,
2. framställa narkotika som är avsedd för missbruk,
3. förvärva narkotika i överlåtelsesyfte
4. anskaffa, bearbeta, förpacka, transportera, förvara eller ta annan sådan befattning med narkotika som inte är avsedd för eget bruk,
5. utbjuda narkotika till försäljning, förvara eller befordra vederlag för narkotika, förmedla kontakter mellan säljare och köpare eller annan sådan åtgärd, om förfarandet är ägnat att främja narkotikahandel, eller
6. inneha, bruka eller ta annan befattning med narkotika.

Har en person uppsåtligen tagit sådan befattning med narkotika som anges i 1 § kan han dömas till fängelse i högst tre år för narkotikabrott. Är brottet med hänsyn till arten och mängden narkotika samt övriga omständigheter att anse som ringa, döms han enligt 2 § i lydelse från och med den 1 juli 1993 (1993:211) till böter eller fängelse i högst sex månader.

Vid grovt narkotikabrott döms, enligt 3 §, till fängelse i lägst två och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt beaktas särskilt om det utgjort led i en verksamhet som har bedrivits i större omfattning eller yrkesmässigt, avsett särskilt stor mängd narkotika eller annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art.

Den som av grov oaktsamhet begår gärning som avses i 1 § 1-5, döms enligt 3 a § för "vårdslöshet med narkotika" till böter eller fängelse i högst ett år. I ringa fall skall inte dömas till ansvar.

Försök, förberedelse och stämpling till narkotikabrott är straffbelagt enligt 4 §. För försök och förberedelse till narkotikabrott eller grovt narkotikabrott liksom för stämpling till narkotikabrott, som inte är att anse som ringa, eller till grovt narkotikabrott döms, om gärningen avser annan befattning än som avses i 1 § 6, till ansvar enligt 23 kap. BrB.

5.2.2 Lagen om kriminalvård i anstalt

I KvaL finns några bestämmelser som tar sikte på narkotikamissbruk eller annan hantering av narkotika i anstalt.

Regler om anstaltsplacering finns i 6 och 7 §§. Enligt 6 § andra stycket skall den som dömts till fängelse i högst ett år företrädesvis placeras i lokalanstalt, om inte annan placering är påkallad med hänsyn till föreliggande fara för att den dömde allvarligt stör ordningen genom att nyttja eller förfara olagligt med narkotika eller annars av säkerhetsskäl. I 7 § andra stycket stadgas att intagen bör placeras i öppen anstalt, om inte annan placering är påkallad av säkerhetsskäl eller med hänsyn till att möjlighet bör beredas honom till bl.a. särskild behandling som inte lämpligen kan anordnas i öppen anstalt. Vid bedömning av om säkerhetsskäl påkallar annan placering skall bland andra omständigheter beaktas om fara föreligger för att den intagne skall allvarligt störa ordningen genom att nyttja eller förfara olagligt med narkotika. Enligt 7 § tredje stycket skall placering i sluten anstalt ske beträffande den som undergår fängelse i lägst fyra år och den som i annat fall har dömts till fängelse i lägst två år för grovt narkotikabrott eller grov varusmuggling som avser narkotika eller för försök, förberedelse, stämpling eller medverkan till brott som nu angetts, om det med hänsyn till arten av hans brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att avvika eller fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär innan verkställigheten i anstalt har avslutats. För intagna som är hänförliga till 7 § tredje stycket gäller begränsningar i flera avseenden bl.a. beträffande vistelse utom anstalt.

Bestämmelser om placering av intagen i avskildhet finns i 20 och 23 §§. Enligt 20 § första stycket får en intagen hållas avskild från övriga intagna, om det är nödvändigt bl.a. för att hindra att han

medverkar till att annan intagen får tillgång till berusningsmedel. Enligt 23 § får intagen som är så påverkad av berusningsmedel att han kan befaras störa ordningen i anstalten tillfälligt hållas avskild från andra intagna tills påverkan har upphört.

Tillstånd till korttidspermission kan enligt 32 § första stycket beviljas intagen, om ej påtaglig fara för fortsatt brottslig verksamhet eller avsevärd fara för annat missbruk föreligger. Vid denna bedömning skall särskilt beaktas om den intagne har nyttjat eller förfarit olagligt med narkotika inom anstalten eller utan giltigt skäl vägrat att lämna urinprov enligt 52 d §.

I 34 § föreskrivs att om en intagen genom vistelse utom anstalt kan bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta hans anpassning i samhället, kan han få tillstånd därtill, om särskilda skäl föreligger. Sådan vistelse kan avse genomgång av behandling på behandlingshem. Vid prövning av om intagen skall få tillstånd till sådan s.k. § 34-placering skall särskilt beaktas om han behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel. Enligt 34 § andra stycket i den lydelse som trätt i kraft den 1 juli 1993 (1993:210) får i samband med vård eller annan behandling föreskrivas att den intagne skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.

Vidare är intagen, om inte annan föranleds av medicinska eller liknande skäl, enligt 52 d § (1993:210) skyldig på anmaning lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.

5.3 Narkotikamissbrukare i anstalt

Kriminalvårdsstyrelsen gör sedan år 1970 årligen en beräkning av det antal narkotikamissbrukare som är inskrivna i anstalt per den 1 april. Denna bygger på uppgifter som inhämtats från samtliga anstalter. De olika anstalterna har därvid gjort en bedömning på grundval av behandlingsjournaler, personundersökningar och i övrigt kända förhållanden.

I samband med den behandlingsundersökning, som äger rum vid intagningen av en dömd, hänförs de intagna till någon av de tre drogklasser som utformats av Kriminalvårdsstyrelsen. Intagen som inte anses vara narkotikamissbrukare hänförs till drogklass 0. Intagen som anses vara grav narkotikamissbrukare hänförs till drogklass 2, medan övriga intagna narkotikamissbrukare hänförs till drogklass 1.

Drogklass 2 åsätts en intagen, om han under de två senaste månaderna före frihetsberövandet har injicerat narkotika en eller flera

gånger eller på annat sätt så gott som dagligen använt narkotika. Till drogklass 1 hänförs intagen, om han under de två senaste månaderna före frihetsberövandet har använt narkotika utan att injicera eller använt narkotika i sådan omfattning att fråga varit om gravt missbruk. Intagen som inte använt narkotika under de senaste två månaderna före frihetsberövandet hänförs till drogklass 0.

Kriminalvårdsstyrelsens ovannämnda undersökning, som till en början omfattade enbart narkotikamissbrukare, har efterhand utvidgats. Sedan år 1983 ingår även de intagnas alkoholmissbruk. Undersökningspopulationen indelas sedan år 1989 även med avseende på könstillhörighet. Från och med år 1991 inhämtas uppgifter om den intagne bedömts ha ett gravt narkotikamissbruk på grund av injektionsmissbruk.

I Kriminalvårdsstyrelsens beräkning av antalet missbrukare per den 1 april 1992 ansågs 63 procent (2 510 personer) av samtliga intagna vara missbrukare. Vidare ansågs av de intagna 24 procent (949 personer) vara enbart narkotikamissbrukare, 18 procent (723 personer) blandmissbrukare och 21 procent (838 personer) alkoholmissbrukare. För 37 procent (1 495 personer) hade något missbruk inte konstaterats. Andelen missbrukare bland de intagna i sluten riksanstalt bedömdes uppgå till 60 procent, medan motsvarande andel bland de intagna i sluten lokalanstalt uppgick till 81 procent. Av de intagna som bedömdes vara narkotika- eller blandmissbrukare var 63 procent placerade i lokalanstalt. Kvinnliga intagna har i högre grad ett narkotikarelaterat missbruk än manliga intagna. Bland de intagna narkotika- eller blandmissbrukarna bedömdes 64 procent ha ett gravt missbruk.

Kriminalvårdsstyrelsen har sedan år 1984 i samband den årliga undersökningen även redovisat uppgifter för nyintagna. Fram till och med budgetåret 1987/88, redovisades sådana uppgifter endast för nyintagna med en sammanlagd verkställighet som översteg två månader samt intagna som dömts till fängelse i kombination med skyddstillsyn. Rapporteringen har därefter utvidgats till att avse även de korttidsdömda, som utgör ungefär hälften av de nyintagna. Under den senaste femårsperioden har i genomsnitt 45 procent av de nyintagna med längre strafftider än två månader bedömts som narkotikamissbrukare.

Narkotikamissbruk bland nyintagna med strafftid över två månader budgetåren 1986/87-1990/91

År	Nyintagna Antal	Varav narkotikamissbrukare och grava narkotikamissbrukare Antal
1986/87	7509	3375 (45 %)
1987/88	8051	3797 (47 %)
1988/89	7752	3490 (45 %)
1989/90	7656	3318 (43 %)
1990/91	7929	3533 (45 %)

Av de nyintagna budgetåret 1990/91 bedömdes 20 procent som grava narkotikamissbrukare (drogklass 2) och 11 procent som narkotikamissbrukare hänförliga till drogklass 1. Andelen narkotikamissbrukare (drogklasserna 1 och 2) var avsevärt lägre bland de intagna som hade strafftider om högst två månader. Även andelen grava missbrukare var lägre bland de korttidsdömda. Av de nyintagna som hade strafftid som översteg två månader bedömdes 45 procent som grava narkotikamissbrukare, medan motsvarande andel för de med kortare strafftid var 14 procent. Det största antalet narkotikamissbrukare har nyintagits i anstalter inom de tre storstadsregionerna, varav Stockholmsregionen redovisar den högsta andelen (60 procent). Omkring 75 procent av de nyintagna narkotikamissbrukarna var placerade i sluten anstalt.

Enligt Kriminalvårdsstyrelsen har andelen grava narkotikamissbrukare av samtliga narkotikamissbrukare varje år ökat bland de nyintagna med en längre strafftid än två månader, från 42 procent år 1983 till 69 procent budgetåret 1990/91. Jämfört med år 1983 hade budgetåret 1990/91 antalet nyintagna narkotikamissbrukare ökat med cirka 700 personer.

Å andra sidan har andelen narkotikamissbrukare bland nyintagna yngre än 30 år sjunkit kraftigt från budgetåret 1984/85 till 1990/91, från 61 procent till 45 procent. I åldersgruppen 25-39 år är cirka varannan nyintagen att betrakta som narkotikamissbrukare, ett förhållande som varit ganska stabilt under flera år. Det finns en tendens till ökning av narkotikamissbruk i åldersgrupperna över 40 år.

Bedömningen av narkotikamissbruket bland nyintagna är enligt Kriminalvårdsstyrelsen något i underkant, eftersom tillgänglig dokumentation och behandlingsundersökning inte alltid visar det faktiska missbruket. Dessutom har begreppet "missbruk" i detta sammanhang definierats så att det inte omfattar personer som missbrukat narkotika enbart under tiden före två månader före intagningen i anstalt.

Under de fem till sex senaste åren kan således en klar ökning konstateras av antalet nyintagna narkotikamissbrukare. Av de drygt 14 100 personer som togs in i anstalt för verkställighet av fängelsestraff under budgetåret 1990/91 var 31 procent (4 425 personer) att

betrakta som narkotikamissbrukare. Även andelen grava narkotikamissbrukare har ökat under den senaste femårsperioden. En annan tendens är att antalet narkotikamissbrukare ökar bland de äldre intagna.

5.4 Narkotikasituationen i anstalterna

Kriminalvårdens kännedom om förekomst av narkotika i anstalt grundas på gjorda beslag, erkännande av intagen eller i övrigt "grundad misstanke". Anstaltspersonalen märker ofta när det har kommit in narkotika, eftersom det påverkar stämningen i anstalten och de intagnas beteende. En säker kännedom om narkotikaförekomsten i anstalt är emellertid svår att uppnå på grund av att de intagna har intresse av att dölja narkotikan. Varje anstalt rapporterar månadsvis till Kriminalvårdsstyrelsen sin bedömning av narkotikasituationen. Till grund för denna ligger en helhetsbedömning som bygger på bl.a. gjorda beslag, narkotikapositiva urinprov och erkända missbruk.

Kriminalvårdsstyrelsen har inhämtat följande uppgifter om de olika narkotikapreparat som förekommit under oktober 1991-mars 1992.

Preparatförekomst efter myndighetstyp oktober 1991-mars 1992. Förekomst någon gång under perioden.

	Slutna riksanstalter	Slutna lokalanstalter	Öppna anstalter
Cannabis	100 %	100 %	66 %
Amfetamin	92 %	84 %	37 %
Opiater	62 %	41 %	17 %
Kokain	15 %	0 %	0 %
Narkotikaklassade läkemedel	31 %	41 %	26 %

Kriminalvården har bedömt omfattningen av narkotikamissbruket inom anstalterna utifrån "gjorda iakttagelser". Anstaltspersonalen har därvid skattat frekvensen av i anstalten förekommande missbruk på sätt som framgår av nedananstående tabell. Från 14 procent av anstalterna har det uppgetts att man inte har haft några problem med missbruk. Bland dessa anstalter finns dels sådana som tar emot relativt få missbrukare, dels sådana som har motivationsavdelningar eller andra behandlingsprojekt. Vidare har 41 procent av anstalterna uppgett att problem förekommit sällan, 26 procent att problem förekommit då och då, 19 procent att problem förekommit "ofta" eller "så gott som dagligen". Några anstalter har rapporterat att problem med narkotika förekommit nästan dagligen. Detta gäller slutna anstalter som får ta emot en stor andel omotiverade narkotikamissbrukare.

Narkotikamissbruk efter anstaltstyp. Genomsnitt för perioden oktober 1991-mars 1992

	Slutna riksanstalter	slutna riksanstalter	öppna anstalter
Aldrig	0 %	0 %	31 %
Sällsynt förekommande	54 %	34 %	43 %
Då och då	8 %	38 %	23 %
Ofta	8 %	19 %	3 %
Så gott som dagligen	31 %	9 %	0 %

5.5 Tidigare utredningar m.m.

Narkotikaproblemen i samhället har varit föremål för diskussioner och utredningar i många olika sammanhang. I detta avsnitt redovisas dels statliga utredningar och arbetsgrupper som behandlat narkotikaproblemen i kriminalvårdsanstalterna, dels några av Kriminalvårdsstyrelsen bedrivna projekt och arbetsgrupper kring narkotika.

5.5.1 Utredningen om isolering inom kriminalvården

Utredningen om isolering inom kriminalvården hade till uppgift att utröna om man genom att vidta olika åtgärder skulle kunna undvara eller i varje fall begränsa isoleringen inom kriminalvården. I sitt betänkande (SOU 1979:4) Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården diskuterade utredningen även åtgärder mot narkotikamissbruket i anstalterna. Därvid konstaterades att förekomsten av narkotika låg bakom många intagnas begäran om frivilligt enrumsarbete enligt 18 § KvaL. Avskiljanden enligt 20 § första stycket på grund av fara för intagens egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa hade enligt utredningen ofta samband med narkotikahandel. Sådana våldsamma uppträdanden eller berusningsfall som kunde medföra avskiljande enligt 23 § KvaL ägde ofta rum under narkotikapåverkan. Vart tionde fall av placering i avskildhet enligt 50 § för utredning av disciplinärende var direkt orsakat av bruk eller innehav av narkotika. Utredningen ansåg att det rikliga flödet av narkotika till anstalterna hade orsakats bl.a. av att kriminalvården getts en hög grad av öppenhet. I betänkandet föreslogs dock öppnare former med större besöks-, telefonerings- och i viss mån permissionsmöjligheter för flertalet intagna. Enligt utredningen gällde det att göra en avvägning mellan det värdefulla i öppnare vårdformer och skyddet mot narkotika. Flera av de föreslagna förebyggande åtgärderna, t.ex. att minska bostadsavdelningarna och förstärka tillsynspersonalen i de slutna riksanstalterna,

ansåg utredningen ägnade att öka anstaltspersonalens möjligheter att komma till rätta med narkotikaproblemen bland de intagna. Strävanden att stimulera de intagna till bättre arbets- och studieinsatser och utbyggnaden av fritidsverksamheten borde enligt utredningen minska trycket efter narkotika. Stora ansträngningar borde göras för att hindra insmuggling av narkotika i anstalterna. För att föreslagen utvidgning av de intagnas kontakt med yttervärlden inte skulle försämra narkotikasituationen, ansåg utredningen att den måste kombineras med visitering av bostadsrum, kroppsvisitation och kroppsbesiktning, särskilt i omedelbar anslutning till obevakade besök och permissioner.

5.5.2 Ledningsgruppen för narkotikafrågor

Ledningsgruppen för narkotikafrågor, som tillkallades av socialministern, skulle föreslå åtgärder mot narkotikamissbruket i samhället, verka för en samordning på narkotikaområdet och löpande ta erforderliga initiativ. Beträffande narkotikamissbruket inom kriminalvården föreslog ledningsgruppen att medel skulle anslås till en frivillig och drogfri behandlingskedja i tre anstalter. Medel anvisades till narkomanvårdsprojekt i kriminalvårdsanstalterna Österåker, Mon och Bogesund. På förslag av ledningsgruppen ställdes samtidigt medel till förfogande för visitationspatruller vid tre andra kriminalvårdsanstalter.

Inom ramen för ledningsgruppens arbete förekom år 1977 vid några anstalter och vid Kriminalvårdsstyrelsen en planeringsgrupp, som försökte kartlägga narkotikasituationen i anstalterna. Planeringsgruppen föreslog ökade möjligheter att differentiera de intagna med hänsyn till deras förhållande till narkotika, regler om urinprovstagning samt olika former av frivilliga åtgärdsprogram - t.ex. arbetsvård, social färdighetsträning och utbildning, gemensamma åtgärder med vårdare och intagna i form av rollspelsövningar.

Ledningsgruppen ansåg att narkotikasituationen i anstalterna påkallade ytterligare åtgärder. Gruppen eftersträvade en avvägning mellan åtgärder för samhällsanpassning och skyddet mot narkotika. En sådan avvägning ansåg ledningsgruppen ett förslag från Kriminalvårdsstyrelsens förslag utgöra. För flertalet intagna skulle det förslaget ge en förbättrad anstaltsmiljö och ökade möjligheter till frivillig missbruksbehandling. Åtgärder som syftade till ökad säkerhet och slutenhet skulle avse enbart intagna som på grund av narkotikaberoende var starkt störande för medintagna eller som deltog i narkotikahantering inom anstalten. Ledningsgruppen föreslog att de intagna i enlighet med Kriminalvårdsstyrelsens förslag på försök skulle differentieras även med utgångspunkt från deras kontakt med narkotika. Dock skulle närhetsprincipen beaktas. Gruppen tillstyrkte att möjligheter infördes att ålägga intagen att lämna urinprov för narkotikaanalys. Lednings-

gruppen framhöll vikten av att kriminalvården fick erforderlig personal för visitationsuppgifter. Föredragande statsråd instämde i gruppens förslag (SOU 1977/78:36, prop. 1977/78:105). Riksdagen beslutade i enlighet med förslagen (rskr. 1977/78:363) och det infördes i 52 d § KvaL en bestämmelse om skyldighet för intagen att på anmaning lämna urinprov (prop. 1978/79:62, JuU 15, rskr. 90).

5.5.3 Permissionsutredningen

Permissionsutredningen, som avgav betänkandet (Ds Ju 1981:14) Straffverkställighet för långtidsdömda, skulle bl.a. kartlägga under vilka förutsättningar och i vilken omfattning permission eller annan vistelse utom anstalt medgavs intagna som gjort sig skyldiga till grova narkotikabrott eller annan allvarlig brottslighet.

Enligt Permissionsutredningens förslag skulle vissa särskilt brottsbenägna långtidsdömda avskiljas från andra intagna för att särbehandlas under verkställigheten. Vidare skulle kontrollen av övriga intagnas kontakter med personer utanför anstalten intensifieras och effektiviseras. Brottmålsdomstolen skulle enligt förslaget, när den dömde någon till minst fyra års fängelse, kunna förordna om särskild verkställighet av straffet, om den dömde gjort sig skyldig till särskilt allvarlig brottslighet som riktat sig mot eller medfört fara för liv eller hälsa samt om det fanns påtaglig risk för återfall i likartad brottslig verksamhet under verkställigheten. Vid särskild verkställighet skulle den dömde placeras i en speciell riksanstalt som hade särskilda regler beträffande permission, kontroll av besökande, kontroll av den intagne efter besök, brevgranskning samt avlyssning av telefonsamtal. Även för övriga intagna föreslogs skärpta regler om brevgranskning samt nya regler om kontroll av besökanden och telefonsamtal, vilka ökade möjligheterna att neka de intagna besök eller telefonsamtal. Vidare föreslogs nya regler om kroppsvisitation av intagna och besökare.

Som ytterligare ett led i försöken att komma till rätta med narkotikaproblemen föreslogs som en förutsättning för permission att den intagne inte nyttjade eller handlade med narkotika i anstalten. Pengar som påträffades hos eller ankom till intagen i strid mot gällande bestämmelser om intagnas rätt att inneha pengar skulle, enligt Permissionsutredningens förslag, omhändertas och tillfalla staten.

Permissionsutredningens förslag kom delvis att ligga till grund för vissa ändringar som infördes i KvaL år 1982 (1982:401), varvid bl.a. möjligheterna till särbehandling av vissa långtidsdömda utökades. Någon särskild verkställighetsform för vissa långtidsdömda infördes emellertid inte. Beträffande särbehandlingen av långtidsdömda anförde departementschefen (prop. 1981/82:141 s. 28) bl.a. följande.

En mindre långtgående särbehandling skall emellertid kunna äga rum med stöd av 7 § tredje stycket KvaL, vilket innebär att en strafftid på två år i stället för den av utredningen föreslagna fyraårsgränsen kommer att bilda utgångspunkt för bedömningen och att särbehandlingen alltså blir tillämplig beträffande avsevärt flera intagna än som omfattades av utredningens förslag. Det aktuella lagrummet och därtill anknytande regler stramas upp i flera avseenden. Kravet på flyktfara tas bort liksom kravet på att risk skall föreligga för "särskilt" allvarlig brottslighet. En särskild presumtion läggs fast för dem som har dömts för grov narkotikakriminalitet. Under särbehandlingstiden skall de intagna i princip vara placerade på sluten riksanstalt och företrädesvis då en av de anstalter som är särskilt ägnade att tillgodose kravet på hög säkerhet. Mindre bostadsavdelningar införs vid några av dessa. Alla former av vistelse utanför anstalt för den berörda kategorin förbjuds utom särskilda korttidspermissioner, som dock förutsätter synnerliga skäl. Beviljas den intagne korttidspermission, skall han i princip vara ställd under övervakning.

Vid riksdagsbehandlingen frångicks, på förslag av Justitieutskottet (JuU 1981/82:49 s. 20) emellertid regeringsförslaget på så sätt att bestämmelsen i 7 § tredje stycket kom att omfatta enbart intagna som dömts för grovt narkotikabrott eller grov varusmuggling av narkotika.

Genom 1982 års ändring utökades kontrollmöjligheterna beträffande brevgranskning (26 och 27 §§) på så sätt att även andra försändelser än brev fick granskas. Vidare infördes nya regler om kontroll av personer som ville besöka anstalterna (29 §) eller som intagna ville samtala med i telefon (30 §). Dessutom utökades möjligheterna till kroppsbesiktning och kroppsvisitation (52 a och 52 b §§). I 32 § KvaL infördes ett tillägg om att vid bedömning huruvida intagen skulle medges korttidspermission skulle särskilt beaktas om han nyttjat eller förfarit olagligt med narkotika inom anstalten eller utan giltigt skäl vägrat att lämna urinprov för kontroll huruvida han var påverkad av narkotika. Vidare infördes i 63 § femte stycket en bestämmelse om att pengar, som intagen innehade i strid med vad som var särskilt föreskrivet, skulle omhändertas, om det inte var uppenbart obilligt.

5.5.4 Narkotikakommissionen

Narkotikakommissionen, som tillsattes av regeringen år 1982, skulle skapa underlag för en samordnad och intensifierad kamp på alla nivåer mot narkotikamissbruket. Den skulle bl.a. lägga fram förslag till åtgärder för att göra fängelser och andra institutioner narkotikafria. Kommissionen skulle verka för samordning av insatserna inom hälso- och sjukvården, kriminalvården, polisen, tullen, skolan och socialtjänsten.

Kommissionen behandlade i två promemorior problemet med narkotika inom kriminalvården: Åtgärder mot narkotika i fängelserna (PM nr 4, juni 1983) och Insatser inom kriminalvården m.m. (PM nr 11, februari 1984).

Beträffande de intagnas anstaltsplacering anförde kommissionen i PM nr. 4 bl.a. följande. Dåvarande principer för anstaltsplacering av intagna var i stort sett ändamålsenliga, men den höga beläggningen medförde svårigheter att tillämpa dessa principer. Det fanns för få platser, som hade en genomtänkt verksamhet för missbrukare. Formerna för utredning, planering och beslut om anstaltsplacering borde enligt kommissionen förbättras. Häktena ansågs ha en central funktion i kampen mot narkotikan och var i praktiken den största institutionen för avgiftning. Kommissionen ansåg att häktningstiden i större utsträckning borde användas för att motivera missbrukare till behandling och för att planera kommande straffverkställighet. Missbruksvården borde i högre grad medverka i detta arbete.

Kommissionen anförde att det i varje enskilt fall skulle vara klart vilken befattningshavare som skulle svara för att en tidig planering utfördes. Vid platsbrist borde i första hand dömda med stora sociala behov placeras enligt närhetsprincipen. Särskild omsorg borde ägnas placeringen av unga förstagångsdömda missbrukare. Åklagare borde underrätta kriminalvården om förhållanden som behövde beaktas vid placeringen. För att motverka narkotikalangning i anstalterna föreslog kommissionen en presumtion för placering i sluten anstalt vid fara för att intagen störde ordningen genom att nyttja eller förfara olagligt med narkotika. Vidare borde det enligt kommissionen inom varje region bestämmas hur vissa intagna som sysslade med narkotikalangning i anstalt eller på annat sätt utövade ett allvarligt negativt inflytande på sin omgivning borde placeras.

Beträffande åtgärder mot narkotikamissbruket i anstalterna framhöll kommissionen bl.a. följande. Det var nödvändigt att kombinera kontrollen i anstalterna med andra och positiva insatser för de intagna. Erfarenheter från den försöksverksamhet med utbildning och lokala handlingsprogram som pågått i fyra slutna lokalanstalter - LOKNARK - borde kunna komma till användning i detta sammanhang. Enligt kommissionen borde varje anstalt utforma ett lokalt handlingsprogram och personalutbildningen inom kriminalvården borde integreras med detta arbete. Avdelningarna i anstalterna borde inte ha fler än omkring tio platser. Kriminalvårdsstyrelsen borde samarbeta med de fackliga organisationerna för att se över principerna för schemaläggning. Kommissionen föreslog att om det fanns risk för att den intagne skulle nyttja eller förfara olagligt med narkotika inom anstalten, skulle besök av annan än närstående få medges endast om besöket måste antas vara till gagn för den intagne.

Det var enligt kommissionen väsentligt att det fanns tillräckligt med personal för fritidsverksamhet i anstalterna. Kommissionen ansåg - trots principiella invändningar - att man borde överväga kollektivt ansvar för drogfrihet som villkor för vissa särskilt attraktiva fritidsaktiviteter utom anstalt. Kommissionen betonade betydelsen av samverkan med myndigheter och organisationer utanför kriminalvården.

Kommissionen anförde i PM nr 11 bl.a. följande om narkotikamissbrukare, som var intagna i kriminalvårdsanstalt. Möjligheten till uppskov med straffverkställighet borde enligt kommissionen begränsas för person som var på fri fot i avvaktan på verkställigheten, om det fanns risk för att han skulle nyttja narkotika eller, om han var föremål för skyddstillsyn, undandra sig övervakningen. Kommissionen ansåg att särskilda introduktionsprogram borde införas i anstalterna. Syftet var att för de intagna klarlägga villkoren för anstaltsvistelsen, t.ex. positiva konsekvenser av icke-missbruk och negativa konsekvenser av missbruk, samt att systematiskt inventera olika åtgärder som kunde förhindra fortsatt missbruk. För missbrukarna var det viktigt med behandlingsplanering i anstalt. Enligt kommissionen skulle därvid beaktas den planering som kunde ha inletts inom frivården. Olika personalgruppers synpunkter skulle inhämtas före behandlingskollegiet, vid kollegiet och vid uppföljningen av planen.

Det var viktigt att arbetsdriften i anstalterna anpassades efter de intagnas fysiska och psykiska förutsättningar. Kommissionen ansåg att arbetsdriften borde ges former som aktiverade missbrukarna, men som också tog hänsyn till de socialt och psykiskt mest handikappade. Motion borde förekomma på arbetstid för att fysiskt aktivera missbrukare. Narkotikamissbrukarna hade i allmänhet en mycket dålig skolunderbyggnad. Det var enligt kommissionen viktigt att behoven av kompletterande grundutbildning beaktades och att anstaltspersonalen försökte motivera missbrukarna till studier.

Genom social färdighetsträning kunde missbrukarna i anstalt förberedas för tillvaron efter frigivningen. Denna träning innebar även en aktivering av de intagna. Kommissionen ansåg att särskilda medel skulle avsättas till denna verksamhet. Frigivningskurser, som enligt kommissionen hade ett stort värde för missbrukarna, gav de intagna information om bl.a. arbetsförmedling, kronofogde, fritidsaktiviteter, socialtjänst och frivård, vilket var av stort värde inför frigivningen. Kommissionen ville att särskilda medel skulle avsättas för denna kursverksamhet. Det ansågs vara av stor vikt för missbrukare att få komma ut från anstalten till besök på rådgivningsbyrå eller annan vårdenhet för behandling av missbruket. Kommissionen ansåg att Kriminalvårdsstyrelsen i sina anvisningar borde ange betydelsen av att kombinera frigång med besök på rådgivningsbyrå eller liknande för

samtal och behandling. Kommissionen föreslog att ytterligare medel skulle avsätts för antidrogkampanj bland de intagna.

Kommissionen ansåg Österåkerprojektet ha en viktig funktion och skulle därför behållas liksom de s.k. drogfria avdelningarna. Begreppet "drogfri avdelning", som kunde ge sken av att andra avdelningar skulle tillåta droger, borde dock ersättas med begreppet "avdelning för särskilda aktiviteter mot narkotika". I Stockholm och Malmö borde på sikt en sluten lokalanstalt avdelas för missbrukare. Unga eller förstagångsdömda missbrukare borde i fortsättningen företrädesvis placeras i kriminalvårdsanstalten Mariefred.

Kommissionen underströk betydelsen av att kriminalvården satsade på lokala handlingsprogram och föreslog att LOKNARK-projektet skulle fortsätta och genomföras i andra slutna anstalter. Vidare underströk kommissionen skyldigheten för socialtjänsten att enligt 11 § socialtjänstlagen genom uppsökande verksamhet i häkten och lokalanstalter sprida kunskap om skadeverkningarna av missbruk och om de hjälpmöjligheter som finns. Kriminalvården borde på olika sätt initiera diskussioner med kommunerna i syfte att hitta lämpliga former för samarbetet. Genom en ändring i 63 § KvaL ville kommissionen ge möjlighet till att - förutom sprutor och kanyler - också omhänderta andra föremål som kunde användas för missbruk eller annan befattning med narkotika.

Några resultat av Narkotikakommissionens arbete

Narkotikakommissionens förslag till ändringar i KvaL om anstaltsplacering beträffande den som kan befaras nyttja eller förfara olagligt med narkotika föranledde vissa lagändringar (prop. 1983/84:148).

Kommissionens arbete resulterade i en omfattande personalutbildning inom kriminalvården i syfte att bekämpa narkotikan vid anstalterna. Programmet innehöll bl.a. metoder för att förhindra och försvåra införandet av droger i anstalter, kännedom om olika preparat och dess verkningar samt utarbetandet av lokala handlingsprogram mot narkotika. På förslag av kommissionen anslogs medel till en särskild s.k. antidrogkampanj i vilken tidigare intagna engagerades.

Ett annat resultat av kommissionens arbete var att personer som dömts till förhållandevis långa fängelsestraff för hantering av stora mängder narkotika och som tidigare var ostraffade började placeras i kriminalvårdsanstalten Mariefred. Därigenom skulle de som inte fastnat i något allvarligt missbruk erbjudas en drogfri miljö och ett mångsidigt sysselsättningsprogram i stället för att placeras i någon av de övriga riksanstalterna med deras mer avancerade intagna. I Mariefredsanstalten skulle placeras även yngre förstagångsdömda med längre strafftider men utan narkotikaerfarenhet. På förslag av Narkoti-

kakommissionen avsattes särskilda medel för handledning i Österåker-projektet.

I propositionen 1985/86:171 presenterades ett omfattande åtgärdsprogram för insatser inom narkomanvården. Den främsta anledningen till denna stora satsning på narkomanvård var att HIV-smitta hade börjat spridas bland intravenösa missbrukare. Totalt anslogs 200 milj. kronor under budgetåren 1985/86-1988/89 för genomförande av programmet och utveckling av narkomanvården. En punkt i åtgärdsprogrammet, som kom att få stor betydelse, var samarbetet mellan socialtjänst och kriminalvård. Så gott som samtliga narkotikamissbrukare som utvecklat tungt missbruk skulle förr eller senare aktualiseras inom kriminalvården. En utgångspunkt för genomförandet av programmet var att kriminalvårdens anstalter, häkten och frivård var nödvändiga samarbetspartners för socialtjänsten om man skulle uppnå målet att nå alla missbrukare för provtagning, motivation, vård och behandling.

5.5.5 Beredningsgruppen för samverkan mellan socialtjänst och kriminalvård

Regeringens samordningsorgan för narkotikafrågor (SAMNARK), inrättade en särskild beredningsgrupp för samverkan mellan socialtjänst och kriminalvård. Beredningsgruppen, som bestod av företrädare för Socialdepartementet, Justitiedepartementet, Socialstyrelsen och Kriminalvårdsstyrelsen, skulle initiera projekt och utarbeta förslag till insatser för en förbättrad missbruksvård inom kriminalvården. Gruppen avslutade sin verksamhet vid halvårsskiftet 1990. Enligt gruppens slutrapport hade arbetet inriktats på utökad testverksamhet, samverkan mellan häkten och övrig kriminalvård, samverkan mellan anstalter och narkomanvård samt samverkan mellan frivård och narkomanvård. I rapporten gjordes en övergripande summering av de verksamheter som beredningsgruppen initierat och den förändring dessa inneburit för det traditionella narkomanvårdsarbetet. Många av de redovisade verksamheterna pågår fortfarande och flera har blivit permanenta.

Ett projekt genomfördes vid häkten och polisarrester på ett tiotal orter i landet, varvid man uppsökte missbrukare för att bedriva motivationsarbete och lämna information om HIV. Dessa häktesprojekt, som bedrevs i kriminalvårdens eller socialtjänstens regi, innebar att ett stort antal häktade missbrukare kunde få information om HIV/Aids. De erbjöds vård och behandling vid det tillfälle då de sannolikt var som mest mottagliga för sådan påverkan. Genom detta uppsökande arbete i häktena kunde klienternas behov bättre beaktas vid förberedelserna av anstaltsplaceringarna. Vidare initierades särskilda

projekt i olika kriminalvårdsanstalter för att utveckla motivationsarbetet och förbättra samarbetet med den kommunala narkomanvården samt behandlingshem och familjehem. Motivatörstjänster inrättades i syfte att höja kvaliteten på informations- och motivationsinsatserna gentemot narkotikamissbrukare i anstalter.

Beredningsgruppen initierade dessutom utvecklingsinsatser inom frivården för att etablera samarbetskanaler mellan frivård och narkomanvårdsenheter i olika län och kommuner. Tjänste för metodutveckling tillskapades inom kriminalvården för att stödja utvecklingsarbetet inom frivården. Avsikten var att inom frivården stödja en specialisering på narkomanvård, som motsvarade den inom socialtjänsten.

Flera behandlingshem fick genom beredningsgruppen ekonomiska bidrag och deltig aktivt i en ny form av samverkan med kriminalvården. Bakgrund var att behandlingshemmen ansågs alltför likriktade till sin verksamhet med hänsyn till de skiftande behoven hos olika grupper av missbrukare. Det ansågs angeläget att anpassa behandlingsprogrammen till de HIV-positiva missbrukarnas behov. Genom bidrag från beredningsgruppen ökade antalet vårdplatser i behandlingshemmen med 300. Ett villkor för dessa stadsbidrag var att behandlingshemmen inledde samarbete med kriminalvården.

5.5.6 Aktionsgruppen mot narkotika

Regeringen inrättade år 1989 en aktionsgrupp mot narkotika med ställning av myndighet och med uppgift att intensifiera samhällets samlade insatser mot narkotika. Aktionsgruppens främst uppgift var att ta initiativ till att stärka det arbete mot narkotika som bedrevs av statliga myndigheter, kommuner, landsting och olika organisationer. Genom att initiera olika aktiviteter, genom att stödja, entusiasmera och utveckla myndigheters och organisationers arbete avsåg aktionsgruppen att samordna och mobilisera de krafter som finns i samhället. Aktionsgruppens arbete avslutades sommaren 1991.

Enligt slutrapporten "Vi ger oss aldrig!" hade aktionsgruppens initiativ och verksamheter utgjorts i huvudsak av följande. Under våren 1991 anordnades en mängd regionala konferenser, varvid politiker, representanter för polisen, tullen, åklagarmyndigheten, kriminalvården och andra som var engagerade i narkotikabekämpningen diskuterade hur det gemensamma arbetet mot narkotikamissbruket kunde stärkas. Aktionsgruppen tog även initiativ till en landsomfattande offensiv mot narkotikahanteringen för att tydligt markera samhällets avsikt att bekämpa gatulangning och allt öppnare missbruk av narkotika. Under våren 1991 genomfördes i samarbete med Aktionsgruppen en landsomfattande aktion mot droger. Vidare medverkade aktionsgruppen till att utveckla samarbetet mellan skola, socialtjänst, polis och kommunernas

fritidsverksamhet beträffande ungdomar som löpte risk att hamna i kriminalitet och missbruk. Dessutom bidrog aktionsgruppen till att polis, socialtjänst, länsstyrelser samt restaurangägarnas och de restauranganställdas branschorganisationer inledde ett samarbete för att finna former för bekämpning av narkotikahantering på restauranger. På uppdrag av Aktionsgruppen utarbetade Socialstyrelsen en handlingsplan för ökade insatser mot narkotikamissbruk bland flyktingar och invandrare. Vidare genomfördes på aktionsgruppens uppdrag undersökningar av narkotikamissbrukets omfattning bland gymnasieelever och av kokainmissbrukets utbredning. Aktionsgruppen tog initiativ till en analys av hur samhällets vård- och rehabiliteringsinsatser för narkotikamissbrukare används.

5.5.7 Påföljdsutredningen

Påföljdsutredningen överlämnade år 1991 betänkandet (SOU 1991:45) Påföljdsfrågor. I betänkandet behandlades vissa frågor om verkställighet av fängelsestraff, bl.a. urinprovskontroll i kriminalvårdsanstalt. Utredningen ifrågasatte om omfattande urinprovskontroller var en effektiv metod att komma till rätta med narkotikaproblemet. En övertro på urinprovskontrollernas effektivitet kunde enligt utredningen leda till att urinprovskontroller blev den enda åtgärd som vidtogs för att stävja narkotikamissbruket inom anstalterna. Utredningen konstaterade att synen på anstaltspersonalens yrkesroll hade förändrats. Systemet med kontaktman för varje intagen borde enligt utredningen kunna vidga möjligheterna att utan urinprovskontroller upptäcka och stävja narkotikamissbruk hos de intagna även. Med hänsyn härtill och till att utvecklingen gick i riktning mot att resultatet av positiva urinprov inte lades till grund för repressiva åtgärder ansåg utredningen att det saknades skäl att förändra reglerna för urinprovskontroller i anstalterna.

Däremot föreslog Påföljdsutredningen att det i 34 § KvaL skulle införas en möjlighet att besluta att intagen, som vistades på behandlingshem eller liknande inrättning, skulle vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte missbrukade beroendeframkallande medel. Utredningen ansåg att reglerna om kontraktsvård och s.k. § 34-placering borde bringas i samklang såvitt avsåg drogkontrollen.

5.5.8 Ledningsgruppen mot narkotika

Ledningsgruppen mot narkotika tillsattes av Kriminalvårdsstyrelsen år 1981. Den skulle bl.a. följa utvecklingen på området, samordna olika aktiviteter för att bekämpa missbruket och initiera åtgärder mot detta. Den ersattes år 1987 med en s.k. matrisorganisation för narkotika- samt HIV- och AIDS-frågor, en arbetsgrupp inom Kriminalvårdsstyrelsen direkt under verksledningen med företrädare för olika enheter och representation även från linjeorganisationen. Gruppen, som varit ett forum för diskussion om utveckling och uppföljning av narkotika- och HIV/AIDS-frågor, bedriver för närvarande ingen verksamhet.

Ledningsgruppens arbete inleddes med en kartläggning av narkotikaförekomst i anstalterna men kom snart att inriktas på samordnade åtgärder mot narkotikamissbruk, bl.a. planering och genomförande av utbildning. Under år 1982 utarbetades inom Kriminalvårdsstyrelsen ett förslag till omfattande utbildning för all anstaltspersonal, som berördes av de intagnas drogmissbruk. Man beslutade även att som ett pilotprojekt inför utbildningssatsningen genomföra handlingsprogram mot narkotikamissbruk vid några anstalter. På så sätt tillkom det s.k. LOKNARK-projektet, lokalanstalter mot narkotika, vid fyra slutna lokalanstalter, vilket kom att pågå under åren 1982 och 1983. Målsättningen var att göra varje anstalt drogfri och därmed förbättra förutsättningarna för kriminalvårdens syften samt ge personalen en god arbetsmiljö. Arbetsgrupperna vid de fyra anstalterna utarbetade lokala handlingsprogram om bl.a. urinprov, information till nyintagna, metoder för opinionsbildning mot droger bland intagna och motivationsmöjligheter för de mest passiva och yngsta bland de intagna.

5.6 Kriminalvårdens insatser mot narkotika

Kriminalvårdens åtgärder är inriktade dels på att hålla anstalterna drogfria och därmed hindra intagna från drogmissbruk, dels på att motivera intagna till och skapa förutsättningar för en långsiktig behandling utanför kriminalvården som syftar till drogfrihet och social anpassning. En utgångspunkt är därvid att så långt möjligt iaktta normaliseringsprincipen. Detta innebär att den intagnes behov av behandling och omvårdnad i första hand skall tillgodoses inom den reguljära hälso- och sjukvården, socialtjänsten och övriga externa behandlingsresurser. En grundläggande princip för utformningen av kriminalvårdens arbete med missbrukare är att huvudansvaret för missbruksvården åvilar kommuner och landsting.

Kriminalvårdens möjligheter att bekämpa droger i anstalt hänger nära samman med möjligheten att differentiera de intagna med

avseende på deras förhållande till narkotika. Vidare är kriminalvårdens kamp mot drogmissbruket beroende av utfallet av gjorda kontroll- och påverkansinsatser. I detta sammanhang kan de intagna indelas i a) intagna som inte missbrukar narkotika, b) intagna som missbrukar narkotika och som önskar få behandling för sitt missbruk, c) intagna som missbrukar narkotika men som inte vill underkasta sig behandling, d) intagna som missbrukar/distribuerar narkotika i anstalt, e) psykiskt störda narkotikamissbrukare och f) narkotikalangare som saknar missbruksproblem.

I det följande beskrivs gällande bestämmelser om differentiering och deras tillämpning, behandlingen av narkotikamissbrukare i anstalt samt olika kontrollinsatser i anstalt.

5.6.1 Differentiering/anstaltsplacering av narkotikamissbrukare

Gällande bestämmelser

Enligt 6 § andra stycket KvaL skall den som undergår fängelse i högst ett år företrädesvis vara placerad i lokalanstalt, om inte annan placering är påkallad med hänsyn till föreliggande fara för att den dömde allvarligt stör ordningen genom att nyttja eller förfara olagligt med narkotika eller annars av säkerhetsskäl. I tredje stycket nämnda paragraf föreskrivs att den som undergår fängelse i mer än ett år företrädesvis skall placeras i riksanstalt. När så behövs för en ändamålsenlig förberedelse av frigivningen, får den intagne överföras till lokalanstalt.

Långtidsdömda personer påbörjar normalt straffverkställigheten i riksanstalt men överförs mot slutet av verkställigheten till lokalanstalt för att man på ett ändamålsenligt sätt skall kunna förbereda frigivningen. I 10 § KvaF föreskrivs att om den intagne avtjänar ett fängelsestraff på längre tid än ett år skall frågan om förflyttning till lokalanstalt alltid prövas senast fyra månader före den dag då villkorlig frigivning tidigast kan ske.

Beträffande valet mellan öppen och sluten anstalt föreskrivs i 7 § KvaL att intagen bör placeras i öppen anstalt, om inte annan placering är påkallad med hänsyn till säkerhetsskäl eller med hänsyn till att möjlighet bör beredas honom till sådant arbete eller sådan undervisning, utbildning eller särskild behandling som lämpligen inte kan anordnas i öppen anstalt. Vid bedömningen av om säkerhetsskäl påkallar annan placering skall bland andra omständigheter beaktas om fara föreligger för att den intagne skall avvika eller allvarligt störa ordningen genom att nyttja eller förfara olagligt med narkotika. Den

som undergår fängelse i lägst fyra år och den som i annat fall dömts till fängelse i lägst två år för grovt narkotikabrott eller grov varusmuggling som avser narkotika eller för försök, förberedelse, stämpling eller medverkan till brott som nu angetts skall, enligt 7 § tredje stycket KvaL, om det med hänsyn till arten av hans brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att avvika eller fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär innan verkställigheten i anstalt har avslutats, placeras i sluten anstalt. Enligt 6 § fjärde stycket skall placering i sluten anstalt med stöd av 7 § tredje stycket ske i riksanstalt och därvid företrädesvis i anstalt eller avdelning med hög säkerhet.

Tillämpningen av reglerna om anstaltsplacering

Kriminalvårdsstyrelsen har i fördjupad anslagsframställning för budgetåren 1993/94-1995/96 (s 39, 43) anfört bl.a. följande om differentieringen av de intagna.

> Under år 1991 har 63 procent av de dömda med en strafftid av högst ett år placerats vid öppna anstalter. Av samtliga intagna under år 1991 har dock 44 procent dömts till en strafftid av högst två månader. Hindren för att placera flera vid öppna anstalter, har landets häkteschefer uppgett vara de intagnas narkotikamissbruk, risk för misskötsamhet, rymningsrisk, strafftidens längd och brist på platser vid öppna anstalter.
>
> ---
>
> Under år 1991 placerades 83 procent av de intagna med högst ett års fängelse vid lokalanstalter. Den 1 oktober 1991 hade 2 795 av cirka 3 900 intagna en högsta återstående verkställighet i anstalt av sex månader. Av dessa 2 795 var 485 (17 procent) intagna vid slutna riksanstalter. Enligt gällande lagstiftning skall intagna överföras till lokalanstalter i slutet av anstaltstiden.
>
> ---
>
> Kriminalvårdsstyrelsen infordrar månadsvisa bedömningar av narkotikaläget vid alla landets anstalter. Bedömningen skall göras utifrån en helhetsbild där gjorda beslag, narkotikapositiva urinprov, erkännanden om missbruk m.m. skall vägas in. Bedömningen företas enligt skalan *"inget missbruk", "sällsynt förekommande", "då och då", "ofta", "så gott som dagligen"*. Dessa uppgifter för sexmånadersperioden före 1 oktober 1991 har ställts mot antalet missbrukare/ej missbrukare inskrivna per den 1 oktober. På så sätt erhålls en uppfattning av i vilken utsträckning icke missbrukare vistades på anstalter där problem med narkotika förekommer.
>
> Cirka två tredjedelar av alla som bedömts som icke narkotikamissbrukare befann sig på anstalter som redovisar "små problem" (inget missbruk, sällsynt förekommande) med narkotikamissbruk.

Cirka en femtedel befann sig på anstalter som redovisar "stora problem" (ofta, så gott som dagligen), varav majoriteten av dessa var placerade på sluten riksanstalt. Förmodligen är detta en följd av att strafftidens längd och säkerhetsskäl motiverar placering i riksanstalt.

Cirka hälften av alla narkotikamissbrukare var placerade på anstalter med "små problem". En tredjedel av alla narkotikamissbrukare befann sig på anstalter med "stora problem". Underlagen ger inte möjlighet att bedöma hur många av missbrukarna som kan betraktas som "motiverade" att bryta sitt missbruk. Med reservation för att de här tillämpade mätmetoderna inte kan ge någon exakt bild av verkligheten, torde ändå kunna utläsas att differentieringen med avseende på narkotikamissbruk, tillämpas i rätt riktning.

Kriminalvårdsstyrelsens förslag till differentiering av narkotikamissbrukare

Enligt Kriminalvårdsstyrelsen har man alltmer frångått den s.k. ettårsregeln på så sätt att alltfler intagna med strafftider överstigande ett år placeras i lokalanstalt. I stället görs en individuell säkerhetsbedömning, som styr anstaltsplaceringen.

Kriminalvårdsstyrelsen har i den fördjupade anslagsframställningen för budgetåren 1993/94-1995/96 föreslagit att anstalterna skall klassificeras från säkerhetssynpunkt i fyra säkerhetsklasser. En sådan indelning i säkerhetsklasser skall enligt styrelsen tjäna som vägledning vid differentiering av de intagna men också utgöra underlag för investeringar och övriga resursinsatser. Antalet anstalter eller anstaltsplatser i de olika säkerhetsgraderna bör korrespondera med behovet. På så sätt skulle optimal säkerhet begränsas till ett fåtal anstalter som till följd därav också så långt det är möjligt förbehålls det "tyngre" klientelet.

Enligt Kriminalvårdsstyrelsens förslag skall anstalter hänförliga till säkerhetsklass I hålla högsta säkerhetsnivå, medan de öppna anstalterna i princip skall hänföras till klass IV. Skilda delar av en och samma anstalt skall enligt förslaget kunna hänföras till olika säkerhetsklasser. Vidare anser Kriminalvårdsstyrelsen att placeringen av intagna i de olika anstalterna bör ske enligt följande principer.

Säkerhetsklass IV

Inriktningen bör vara att intagna som är narkotikamissbrukare inte placeras i öppna anstalter med hänsyn till svårigheterna att förhindra missbruk och införsel av narkotika. Målgruppen bör utgöras av intagna som inte är narkotikamissbrukare och som därigenom kan erbjudas en narkotikafri verkställighet.

Det är dock tänkbart att ha särskilda drogprogram för behandlingsmotiverade narkotikamissbrukare i öppna anstalter dit intagna kan ansöka om förflyttning men inte initialplaceras.

Säkerhetsklass II - III

Huvuddelen av narkotikamissbrukarna placeras på slutna anstalter, säkerhetsklass II och III. Intagna som inte är narkotikamissbrukare men som av andra skäl placeras på sluten anstalt skall så långt möjligt beredas plats i en narkotikafri miljö. Därvid måste särskilt beaktas att unga förstagångsdömda som inte är missbrukare inte kommer i kontakt med narkotika.

För intagna som är motiverade för behandlingsinsatser skall finnas särskilda motivationsavdelningar/drogprogram. Antalet platser för denna målgrupp bör fördubblas under anslagsperioden. Även svårmotiverade missbrukare bör i utökad utsträckning bli föremål för särskilda åtgärdsprogram som kan tillämpas, t.ex. på normalavdelningar. Anstalter med denna säkerhetsgrad bör även ha ett fåtal platser avdelade för disciplinfall.

För de mest belastade missbrukarna med korta strafftider som är rymningsbenägna och vill fortsätta missbruka under anstaltstiden bör införas en typ av "mellananstalt". Alternativt kan en del av en anstalt få samma inriktning. En sådan enhet utmärks av ett förstärkt skalskydd, en restriktiv tillämpning av gällande regelsystem och ett anpassat påverkansprogram.

Säkerhetsklass I

I dessa anstalter placeras intagna som kräver särskilt hög säkerhet och som dömts till långa påföljder för narkotikabrott/varusmuggling.

5.6.2 Behandlingen av narkotikamissbrukare i anstalt

År 1978 startade de första behandlingsprojekten för narkotikamissbrukare i anstalt. Dessa, som i första hand var avsedda för intagna med längre strafftider, var förlagda till slutna riksanstalter och omfattade cirka 100 platser. Under senare delen av 1980-talet började man inrätta s.k. motivationsavdelningar, i första hand i slutna lokalanstalter och för intagna med medellånga strafftider. Drygt 200 platser har tillkommit under senare år. Antalet inskrivna narkotikamissbrukare har varit relativt konstant under en lång följd av år, varför det ökade antalet platser snarare utgör en anpassning till ett ständigt behov än till förändringar av narkotikaproblemet. Hösten 1991 fanns sålunda cirka 315 platser på motivationsavdelningar eller narkotikafria avdelningar inom anstalterna, varav omkring 260 platser fanns i slutna anstalter.

Av de intagna per den 1 oktober 1991 bedömdes enligt Kriminalvårdsstyrelsen ungefär 1 600 vara narkotikamissbrukare. Med hänsyn till att ett visst mörkertal torde föreligga är det faktiska antalet narkotikamissbrukare sannolikt högre. Ungefär 30 procent av narkotikamissbrukarna var föremål för någon form av strukturerad behandling, antingen i anstalt eller på behandlings- eller familjehem enligt 34 § KvaL. Med hänsyn till det ovannämnda mörkertalet och till

att utnyttjandegraden inte ligger på 100 procent har Kriminalvårdsstyrelsen funnit det rimligt att anta att högst en fjärdedel av alla narkotikamissbrukare deltar i något strukturerat program. Hur många av narkotikamissbrukarna som är beredda att medverka i någon behandlingsverksamhet är inte känt.

Behandlingen i kriminalvårdsanstalten Österåker

Vid flera anstalter som utredningen besökt finns s.k. motivationsavdelningar för intagna som vill komma till rätta med sitt narkotikaberoende. En av de äldsta finns i kva Österåker, som startade ett projekt för narkotikamissbrukare år 1978. Det hade två år tidigare öppnats en försöksavdelning i nämnda anstalt. På denna tillämpades en modifierad miljöterapi som behandlingsmetod, medan urinprov förekom som kontrollmetod. Det s.k. Österåkerprojektet har successivt vuxit i omfattning och omfattar numera totalt 75 platser, varav 15 platser finns vid anstaltens öppna avdelning Bogesund. Intagna missbrukare kan på egen ansökan få komma till motivationsavdelningen i Österåker. Till missbruksbehandlingen i Österåker antas endast manliga narkotikamissbrukare, som talar svenska och som inte är utvisade samt har en faktisk återstående verkställighetstid på minst åtta månader och högst två och ett halvt år. Av den intagne krävs att han accepterar anstaltens regler, som föreskriver drogförbud även med avseende på alkohol, samt är beredd att på anmaning lämna urin-, blod- eller utandningsprov. Vidare är den intagne skyldig att delta i samtliga schemalagda aktiviteter och tillsammans med personal upprätthålla ett socialt klimat på avdelningen samt ej bruka våld eller hot om våld. Om en intagen är påverkad av droger eller brukar våld förflyttas han omgående från Österåker.

Statskontoret har i rapporten (rapport 1992:27) En utvärdering av narkotikaprojektet i Österåker presenterat en undersökning i vilken man försökt mäta effekterna av behandlingen i kriminalvårdsanstalten Österåker. I denna undersökning har de intagna som under en femårsperiod slutfört en behandling i Österåkeranstalten (experimentgruppen) jämförts med intagna som verkställt sitt straff i andra slutna riksanstalter utan att delta i något behandlingsprogram. Med hjälp av olika matchningskriterier utvaldes bland de senare s.k. "tvillingar" (kontrollgruppen) till deltagarna i Österåkergruppen. De båda grupperna är i allt väsentligt lika varandra vad gäller villkorligt frigivningsdatum, ålder vid villkorlig frigivning, tidigare kriminell belastning, strafftid och kategori huvudbrott i den pågående straffverkställigheten, nationalitet samt drogmissbruk.

Vid Statskontorets undersökning har i huvudsak följande framkommit. De intagna som genomgått behandlingen i Österåker har åter-

fallit i brott i mindre utsträckning än de intagna i andra anstalter. Ett år efter villkorlig frigivning uppgår skillnaden mellan grupperna till 14 procent, vilket är med 95 procent säkerhet signifikant. I experimentgruppen har 15 procent fler än i kontrollgruppen upphört med drogmissbruk 12 månader efter villkorlig frigivning. Även denna skillnad är med 95 procents säkerhet signifikant. Andelen narkotikabrott vid återfall, cirka 30 procent, är i stort sett lika stor i båda grupperna. Med hjälp av statistisk analys gör Statskontoret den bedömningen att behandlingen i kva Österåker ger effekt på återfallsfrekvensen till det första brottet oavsett om man mäter vid ett år eller sex år efter villkorlig frigivning. För en intagen i kontrollgruppen är sannolikheten att återfall i brott inom sex år efter villkorlig frigivning 58 procent större än för en person som genomgått behandlingen. De faktorer som påverkar återfallsfrekvensen varierar enligt Statskontoret beroende på om man avgränsar uppföljningstiden till ett eller sex år. Undersökningsresultaten visar att oavsett grupp kan faktorer som den intagnes ålder, antal domar, total strafftid i pågående straffverkställighet, fängelse som första påföljd med 95 procent säkerhet sägas vara av betydelse för risken för återfall inom ett år efter villkorlig frigivning. Betydelse för återfall i brott inom sex år efter villkorlig frigivning har faktorer som den intagnes ålder, antal domar, narkotikabrott som huvudbrott i pågående verkställighet samt sysselsättning eller studier vid frihetsberövandet. För drogmissbruk ett år efter villkorlig frigivning är, oavsett grupp, de betydelsefulla faktorerna antal domar, total strafftid i den pågående verkställigheten, sysselsättning eller studier vid frihetsberövandet samt fängelse som första påföljd.

Behandlingen i övriga anstalter

Sedan fyra år finns det i kva Norrtälje en verksamhet med motivationsavdelningar om trettitvo platser fördelade på två avdelningar. Intagna från alla andra anstalter kan ansöka om att få komma till dessa avdelningar. Den intagne får ingå ett kontrakt, om han skall få vara på motivationsavdelningen. Urinprov tas ett par gånger varje vecka. Samtalsgrupper, drognyckelprogram och olika kurser ingår i verksamheten. Om en intagen på motivationsavdelningarna lämnar urinprov som är positivt med avseende på narkotika förflyttas han från avdelningen.

Även kva Tidaholm har en motivationsavdelning för intagna som vill komma ifrån sitt narkotikamissbruk. I november 1991 öppnade avdelningen som har totalt trettio platser, fördelade på två korridorer. I den ena finns sjutton platser avsedda för intagna utan missbruksproblem som vill leva helt drogfritt. Den andra korridoren med tretton platser är avsedd för intagna med missbruksproblem. Urinprov

används för kontroll av drogfriheten. Verksamheten spänner från social färdighetsträning i köket till gruppsamtal med olika besökare. Olika behandlingshem besöker avdelningen för att knyta kontakter med de intagna.

I kva Växjö finns en s.k. skötsamhetsavdelning med åtta platser. Placering på denna avdelning förutsätter att den intagne är narkotikafri och har visat skötsamhet i övrigt.

Kva Hall har en motivationsavdelning med femton platser. Dagliga urinprov, drogprogram och samtalsgrupper är de viktigaste delarna i verksamheten.

Kva Roxtuna är en specialanstalt för fängelsedömda narkotika- och blandmissbrukare. Vid anstalten bedrivs ett särskilt drogprogram i vilket de flesta aktiviteterna är obligatoriska. Drogkurser, samtalsgrupper och frigivningskurser varvas med traditionell arbetsdrift och studier på deltid. Till anstalten kommer missbrukare som uttryckt en egen önskan att genomgå Roxtunas program. Drogfriheten kontrolleras genom regelbundna urinprov. Verksamheten bygger på att de intagnas beteenden under anstaltsvistelsen får konsekvenser, vilket sker genom ett systematiskt utnyttjande av belöningar, indragning av belöningar och ignorans för att påverka de intagnas beteende. För detta ändamål finns ett formaliserat fassystem med belöningar och indragningar av belöningar. Den intagne flyttas upp eller ner i systemet utifrån sitt uppträdande.

Kvinnoanstalten Hinseberg har sedan år 1978 drogprojekt på två avdelningar, en öppen och en sluten. Varje avdelning har tio platser. På dessa avdelningar har man fler och andra aktiviteter än på övriga avdelningar. På veckoschemat finns fysiska aktiviteter, samtalsgrupper, s.k. § 14-aktiviteter m.m. Deltagande i alla aktiviteter är i princip obligatoriskt för de intagna som ingår i verksamheten.

5.6.3 Kontrollinsatser i anstalt

Införsel av narkotika till anstalterna sker enligt Kriminalvårdsstyrelsen ofta i mycket välorganiserade former. Metoderna för införsel och förvaring har förfinats. Det har också konstaterats att smugglingen ökat samt att det blivit allt vanligare att förvara narkotika i kroppens håligheter. Som en konsekvens därav har antalet kroppsbesiktningar under senare år ökat i motsvarande grad. Ett vanligt sätt att smuggla är numera att svälja narkotikan som då förvaras i "säkra förpackningar", t.ex. kondomer.

De oftast förekommande tillfällena för införsel av narkotika i anstalt är vid återkomst efter vistelse utom anstalt och i samband med obevakade besök. Det förekommer också att narkotika kastas in på anstaltsområdet utifrån.

Ett hjälpmedel för att spåra upp förekomst av narkotika på anstalt är urinprov. Andra kontrollåtgärder är visitationer och kontroll av lokaler. Rutinerna för besök och permissioner är också viktiga för kriminalvårdens möjligheter att komma åt problemen med narkotika.

Den 1 oktober 1982 ändrades vissa bestämmelser i KvaL som innebär att möjligheterna att kontrollera de intagna utökades. De skärpta reglerna, som syftade till att öka möjligheterna att komma till rätta med narkotikamissbruk och brottslighet i anstalterna, gällde granskning av brev och andra försändelser, kontrollen av telefonsamtal och mottagande av besök, kroppsvisitation och kroppsbesiktning samt urinprov och alkoholutandningsprov. Samtidigt infördes nya regler om omhändertagande av pengar.

Urinprovskontroller

Generella bestämmelser om urinprov infördes år 1979. Redan dessförinnan förekom en frivillig urinprovskontroll, vilket var en förutsättning för placering i viss anstalt eller på avdelning till vilken den intagne sökte själv. Användningen av urinprovskontroller är alltjämt ett led i strävandena att åstadkomma narkotikafria anstalter eller avdelningar.

Enligt 52 d § KvaL är intagen, om inte annat föranleds av medicinska eller liknande skäl skyldig att på anmaning lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel. Han kan föreläggas att lämna sådant vid intagningen i anstalt och när det föreligger misstanke om att han missbrukat narkotika. Föreläggande att lämna prov får ske också efter vistelse utom anstalt och efter obevakat besök, som ett led i en stickprovsundersökning eller som kontroll av samtliga intagna på en avdelning, om det kan antas att narkotika förekommer på avdelningen. Urinprovskontroll kan ställas som villkor för obevakat besök eller för frigång, s.k. 14 §-vistelse eller regelbundna permissioner. Slutligen kan urinprovsresultatet ha betydelse för förflyttning till annan anstalt eller som ett led i planeringen av en placering enligt 34 §.

För att urinproverna inte skall kunna manipuleras eller förväxlas har det inom anstalterna utarbetats särskilda rutiner för provtagningen. Den intagne skall t.ex. stå under tillsyn från det att han får del av beslutet att han skall lämna urinprov. Provtagningen skall ske i för ändamålet inredda provtagningsrum. Dessa rum är vanligen försedda med speglar eller annan utrustning för att vid provtagningstillfället närvarande tjänsteman skall kunna ha noggrann uppsikt över den intagne. Under provtagningen skall den intagne vara naken. När kvinnlig intagen skall lämna prov får enbart kvinna, sjuksköterska eller läkare närvara.

Ett tjugotal anstalter med en hög andel narkotikamissbrukare har

egna analysinstrument för urinprov. Om en analys visar ett positivt resultat, dvs. spår av narkotiskt preparat, måste resultatet verifieras av Rättsmedicinalverket innan det läggs till grund för rättsliga följdverkningar för den intagne.

Urinprovskontroller sker i stor utsträckning, omkring 70.000 prover tas varje år. Kriminalvårdsstyrelsen och Rättsmedicinalverket har tecknat avtal om analyser av urinprov. Inom ramen för gällande avtal utför Rättsmedicinalverket bl.a. s.k. screeninganalyser från anstalter som saknar analysinstrument, högst 50 000 prov/år, verifikations/uppföljningsanalyser av positiva prov i anstalter med egen analysutrustning rådgivning till anstalterna när det gäller tolkning av provsvar.

Om ett urinprov ger positivt utslag med avseende på narkotika skall den intagne höras.

Kontroll av den intagne efter vistelse utom anstalt

När en intagen återkommer till anstalten efter permission eller annan vistelse utom anstalten kan i vissa situationer beslutas om kontroll. De kontrollåtgärder som kan komma i fråga är ytlig och normal kroppsvisitation samt ytlig och normal kroppsbesiktning. Reglerna härom finns i 52 a, b och c §§ KvaL. Enligt 52 a § andra stycket får en intagen kroppsvisiteras bl.a. efter vistelse utom anstalten för eftersökande av föremål som han inte får inneha. I 52 b § regleras förutsättningarna för kroppsbesiktning efter vistelse utom anstalt.

Ytlig kroppsvisitation, också kallad skyddsvisitation är en ytlig kontroll av om den intagne bär med sig vapen eller annat föremål. Personalen känner utanpå den intagnes kläder och undersöker fickor, väskor och dylikt. Metalldetektor kan användas.

Kroppsvisitation är en mer ingående undersökning av den intagnes kläder eller annat denne bär på sig eller har med sig. I vissa situationer måste den intagne klä av sig vid sådan visitation. Kroppsvisitationen får aldrig göras mer ingående än vad ändamålet med åtgärden kräver. Efter vistelse utom anstalten skall kroppsvisitation i princip alltid ske beträffande intagen i sluten riksanstalt. För övriga anstalter gäller att kroppsvisitation får utföras.

Ytlig kroppsbesiktning är en ytlig granskning av den intagnes kropp för att kontrollera om han eller hon har något otillåtet föremål på synliga delar av kroppen. Den som undersöks måste klä av sig alla kläder, varefter de synliga delarna av kroppen granskas, även armhålor, fotsulor, handflator, huvudhår. Varken munhåla eller andra håligheter får undersökas. Anstaltspersonalen får inte beröra den intagnes kropp för att undersöka delar av denna. Ytlig kroppsbesiktning är aldrig obligatorisk. Efter vistelse utanför anstalt får den utföras endast om "det anses påkallat".

Kroppsbesiktning är den mest ingripande undersökningen. Den kan tillgripas då anstalten misstänker att en intagen i sin kropp förvarar något otillåtet föremål och detta endast kan hittas genom kroppsbesiktning. I sluten riksanstalt får den också utföras t.ex. när en intagen återkommer efter vistelse utom anstalten. Kroppsbesiktning skall utföras av läkare eller legitimerad sjuksköterska.

Kontroll i samband med besök

Enligt 29 § KvaL får intagen motta besök i den utsträckning det lämpligen kan ske, men han får inte motta besök som är ägnat att äventyra säkerheten i anstalten eller som kan motverka hans anpassning i samhället eller i övrigt vara till skada för honom eller annan. Med det senare avses bl.a. besök av personer som kan antas föra in otillåtna föremål, t.ex. narkotika, till den intagne. Till underlag för bedömningen av om intagen skall få ta emot besök får, om det är påkallat av säkerhetsskäl, det i förväg undersökas om den besökande har dömts eller är misstänkt för allvarlig brottslig verksamhet. Om så behövs och lämpligen kan ske får upplysningar också inhämtas om hans personliga förhållanden i övrigt. Inför besök hos intagen i sluten riksanstalt skall sådan kontroll alltid göras.

För besök kan som villkor av säkerhetsskäl föreskrivas att den besökande skall undergå kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning. Som villkor kan också föreskrivas att den besökande medger undersökning av väska, kasse eller annat som han vill medföra vid besöket. Den besökande kan dock alltid avstå från undersökning genom att avstå från besöket. I 29 § fjärde stycket finns regler om bevakat besök, varmed avses besök i närvaro av kriminalvårdstjänsteman. Om det är påkallat av säkerhetsskäl skall tjänsteman vara närvarande vid besöket. Intagen har dock rätt att ta emot obevakat besök av advokat som biträder honom i rättslig angelägenhet.

Den som till intagen överlämnar t.ex. narkotika eller narkotikautensilier kan, enligt 62 § andra stycket KvaL, dömas till böter eller fängelse i högst sex månader, om gärningen inte annars i lag är belagd med strängare straff.

Brevgranskning

Bestämmelser om intagens rätt till brevväxling finns i 25-28 §§ KvaL. Dessa ger anstaltspersonalen vidsträckta möjligheter att granska brev och andra försändelser som skickas till intagna eller som intagen vill skicka ut från anstalten. Brev mellan intagen och svensk myndighet, internationellt organ som har av Sverige erkänd behörighet att ta emot

klagomål från enskild eller advokat skall enligt 25 § vidarebefordras utan granskning. Detta gäller dock inte om det finns misstanke om att uppgift om att brevet kommer från sådan myndighet, organ eller advokat är felaktig.

Bestämmelserna om granskning av försändelser till och från intagna innebär att granskning får ske i huvudsak endast om det är påkallat av säkerhetsskäl. Brev och andra försändelser till eller från intagen i sluten riksanstalt skall enligt 26 § granskas för undersökning av om de innehåller något otillåtet föremål, t.ex. narkotika. För övriga anstalter gäller att sådan granskning får ske, om det är påkallat av säkerhetsskäl. Granskningen får inte vara mer ingående än vad som är nödvändigt med hänsyn till syftet med granskningen.

Telefonsamtal

En intagen får enligt 30 § KvaL ha telefonkontakt med personer utanför anstalten om det lämpligen kan ske. Äventyras säkerheten i anstalten kan den intagne förvägras telefonsamtal. Samma gäller om samtalet kan motverka hans anpassning i samhället eller vara till skada för honom eller för någon annan. När en intagen hålls avskild under utredningen av ett disciplinärende får han förvägras telefonkontakt med andra personer om det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras. Den person som den intagne vill tala med kan kontrolleras på samma sätt som får sker beträffande besökare. Samtalet skall avlyssnas av tjänstemän om det är påkallat av säkerhetsskäl. Avlyssning får ske endast om den intagne har vetskap om det. Ett samtal med advokat som biträder den intagne i rättslig angelägenhet får inte avlyssnas utan den intagnes medgivande.

Kontroll av anstaltens utrymmen

En intagen kan inte motsätta sig en genomsökning av hans bostadsrum, eftersom det är myndigheten som ansvarar för tillsynen av lokaliteterna. Enligt Kriminalvårdsstyrelsens anvisningar skall de intagnas bostadsrum genomsökas dagligen, s.k. daglig visitation. Även anstaltens övriga utrymmen skall visiteras regelbundet. Visitation av de utvändiga utrymmena skall ske dagligen och omfatta staket och murar, rastgårdar, entrédörrar och portar, garage och arbetsbodar, fritidsområden, övriga yttre områden, anstaltens fordon samt inkommande och avgående gods.

Invändiga utrymmen skall visiteras vid planmässigt återkommande tillfällen. Undersökningen skall omfatta korridorer, toaletter, matsalar, pentryn, samlingsrum, bibliotek, inventarier samt verkstäder med

tillhörande maskiner och utrymmen. Förutom de regelbundna visitationerna av anstaltens utrymmen skall också s.k. grundliga visitationer ske. Dessa görs vid oregelbundet återkommande tillfällen eller när det anses påkallat. De grundliga visitationerna genomförs med större personalinsats än de regelbundna och avser samma utrymmen som dessa.

Alla visitationer skall i första hand skötas av den ordinarie tillsynspersonalen på varje anstalt. Till de större undersökningarna kan dock anstalterna få hjälp av någon av de visitationspatruller som är placerade vid olika riksanstalter. Verksamheten med visitationspatruller började år 1972 då kva Kumla fick en patrull. Därefter har antalet ökat till f.n. sju. De är placerade vid de slutna riksanstalterna Härnösand, Norrtälje, Hall, Kumla, Norrköping, Tidaholm och Malmö. Varje patrull består av tre eller fyra personer samt en narkotikahund. Patrullerna, som uteslutande skall ägna sig åt visitations- och kontrollverksamhet, är underställda chefen för respektive anstalt. En enskild patrull kan på begäran från annan anstalt eller på uppdrag av Kriminalvårdsstyrelsen genomföra visitationer i annan anstalt än den egna.

Enligt statistik över gjorda beslag på anstalterna under andra kvartalet 1992 gjordes 35 beslag av narkotika i anstalterna av anstaltens egen personal eller av visitationspatrull. Av dessa beslag avsåg 27 slutna riksanstalter. Totalt beslagtogs 425 gr. cannabis, 33 gr. centralstimulerande medel samt ungefär 4 gr. opiater. Under samma period hittades sprutor och utensilier vid 128 tillfällen, därav drygt 100 i slutna anstalter. En jämförelse över tiden visar stora variationer. Sedan år 1977 har cannabis hittats i mängder som varierar mellan 500 och 1 500 gr. per år. Beslagen av opiater har varierat mellan 3 och omkring 50 gr. årligen.

Kriminalvårdsstyrelsen utreder för närvarande visitationspatrullernas framtida organisation och arbetsuppgifter.

5.6.4 Disciplinära åtgärder m.m.

Om en intagen begår brott under anstaltstiden kan detta, förutom eventuell straffpåföljd, påverka tidpunkten för villkorlig frigivning, medföra att den intagne klassificeras enligt 7 § tredje stycket KvaL samt minska möjligheterna till vistelse utom anstalt.

Enligt 47-51 §§ KvaL kan disciplinär bestraffning åläggas intagen som bryter mot anbefalld ordning eller meddelade anvisningar. Den intagne kan meddelas varning. Det kan vidare förordnas att viss bestämd tid, högst tio dagar och vid upprepade förseelser högst 45 dagar, inte skall inräknas i den aktuella verkställighetstiden. En intagen kan vidare hållas avskild från andra intagna under viss tid p.g.a. fara för egen eller annans säkerhet, för allvarligt störande uppträdande

m.m. En intagen kan också hållas avskild under utredning av disciplinärende.

Enligt Kriminalvårdsstyrelsens allmänna råd, ARK 1991:3, bör ett positivt urinprov alltid föranleda dels motivationsinsatser och påverkansinsatser för att förmå den intagne att upphöra med sitt missbruk, dels ökad uppmärksamhet från personalen samt dels föreläggande om nytt urinprov. Har positivt verifierat urinprov lämnats och talar omständigheterna i övrigt för att narkotikan konsumerats i anstalten kan den intagne åläggas disciplinär bestraffning enligt 47 § KvaL. Tillämpningen bör, enligt de allmänna råden, vara restriktiv, eftersom bestraffning enbart bör komma i fråga när behandlings- och kontrollinsatser och andra åtgärder bedöms uttömda.

Om drogmissbruk konstaterats kan det medföra att obevakat besök, frigång, s.k. 14 §-vistelse eller regelbunden permission kommer att vägras den intagne. Vidare kan beslutas att han inte får tillgodoräkna tid för vistelse utanför anstalt, att han inte skall beviljas förflyttning till öppen anstalt eller att han skall förflyttas till annan anstalt, t.ex. sluten riksanstalt. Positivt urinprovsresultat som tyder på ett pågående missbruk kan också vara av avgörande betydelse för beslut angående vistelse enligt 34 § KvaL.

Beträffande förfarandet när en intagen vägrar att lämna urinprov ger Kriminalvårdsstyrelsen följande rekommendationer i ARK. Intagen som vägrar att lämna urinprov skall förhöras för att orsaken till vägran skall klarläggas. Han bör som regel på nytt anmodas att lämna urinprov. Om den intagne inte har giltigt skäl till vägran och inte lämnar urinprov inom tre timmar betraktas det som vägran. Han kan då bestraffas disciplinärt enligt 47 § KvaL. Disciplinärt tidstillägg bör dock enbart komma i fråga när andra åtgärder bedöms som verkningslösa.

Positiva analysresultat eller vägran att lämna urinprov ledde under budgetåret 1989/90 till både disciplinära och andra följder för de intagna. Förordnande enligt 47 § andra stycket 2 KvaL att viss tid inte skall ingå i verkställigheten gavs under samma budgetår i cirka 1 600 fall. Av dessa grundade sig omkring 440 beslut om tidstillägg på positivt urinprov, vägran att lämna prov eller manipulation av sådant prov. Det genomsnittliga tidstillägget vid beslut enligt 47 § andra stycket 2 KvaL uppgick till cirka fyra dagar. Man kan därför beräkna att under nämnda budgetår blev omkring 1 700 dagar inte inräknade i verkställigheten på grund av reglerna om urinprovstagning.

Andra följder för den intagne kan t.ex. vara att bli förflyttad till annan anstalt. Under budgetåret 1990/91 skedde förflyttning av intagna till annan anstalt på grund av misskötsamhet i cirka 1 300 fall. Av dessa hänförde sig 260 förflyttningar till befattning med narkotika. Vägran att lämna urinprov ledde till 37 förflyttningar.

Om det upptäcks att en intagen innehar narkotika eller narkotikaklassade läkemedel skall polisanmälan göras. I och med att saken lämnats till allmänt åtal kan anstalten inte besluta om tidstillägg enligt 47 § 2 st. KvaL.

5.7 Överväganden och förslag

5.7.1 Allmänt

Missbruk av narkotika utgör ett av de allvarligaste sociala problemen i vårt samhälle. Det medför betydande risker för missbrukaren att drabbas av såväl fysiska skador som mentala störningar. Förutom mänskligt lidande för såväl missbrukaren som hans anhöriga ger narkotikamissbruket upphov till omfattande brottslighet på flera olika sätt. All olovlig befattning med narkotika, även eget bruk, utgör i sig brott. Till detta kommer att många missbrukare finansierar sitt missbruk genom brott. Vidare förekommer att våldsbrott betingats av att gärningsmannen varit narkotikapåverkad vid brottstillfället. Mot denna bakgrund framstår det som en för samhället mycket angelägen uppgift att motverka alla former av narkotikamissbruk. Denna verksamhet måste bedrivas på flera olika områden.

En primär åtgärd i detta sammanhang är försöka stoppa nyrekryteringen i missbrukarledet. I skolorna måste sådan upplysning eller information lämnas barnen så att de får insikt om narkotikamissbrukets skadeverkningar och sociala konsekvenser. Sådan verksamhet bör inte begränsas till enstaka kampanjer utan måste ske kontinuerligt, eftersom det ständigt växer fram nya generationer med en annan referensram än sina äldre kamrater. Bedrivs inte upplysningsverksamheten om narkotikan fortlöpande, finns det allvarlig risk för att narkotikaproblematiken på sina håll tidvis kommer att nonchaleras. Upplysnings- eller informationsverksamheten måste självfallet också inriktas på ungdomar som slutat skolan och vuxna. Av betydelse för att hålla nyrekryteringen nere är också att det upprätthålls en hög upptäcktsrisk beträffande missbruk.

För ungdomar som avslutat sin grundskoleutbildning och för vuxna är det dessutom aktuellt att på olika sätt bryta ett redan inlett missbruk. I en del fall är det fråga om att motivera människor, som av olika skäl löper särskild risk att bli etablerade som narkotikamissbrukare, till att avhålla sig från missbruk. Beträffande etablerade missbrukare måste samhället som ett första steg försöka få dem motiverade till att komma från sitt missbruk och frivilligt genomgå behandling. Därefter skall missbrukarna erbjudas vård. Därvid är det önskvärt att det finns olika vårdformer så att missbrukaren i det enskilda fallet skall kunna

erbjudas en vårdform som av honom uppfattas som meningsfull. Frivillig vård kan ske enligt bestämmelser i socialtjänstlagen (1980:620).

Om en missbrukare inte accepterar frivillig vård inom socialtjänstens ram, kan tvångsvård beredas honom under de förutsättningar som anges i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall. Tvångsvård skall i sådant fall beslutas om någon till följd av fortgående narkotikamissbruk är i behov av vård för att komma ifrån missbruket och han till följd av sitt missbruk utsätter sin hälsa för allvarlig fara, löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv eller kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående. Tvångsvården skall, enligt lag, syfta till att motivera missbrukaren så att han kan antas vara i stånd att frivilligt medverka till fortsatt behandling och ta emot stöd för att komma från sitt missbruk.

De som upphört att missbruka narkotika kommer i åtskilliga fall framdeles vara i behov av stödjande åtgärder för att inte återfalla i missbruk.

5.7.2 Kriminalvårdens uppgifter

En intensiv upplysnings- och informationsverksamhet bör bedrivas inte enbart ute i samhället utan även i kriminalvårdsanstalterna. Sådan verksamhet bör ske även i anstalter, där det inte förekommer några missbrukare eller narkotikaproblem.

Hur stor andel av de intagna som kan beräknas vara narkotikamissbrukare är beroende av olika faktorer som mätmetod och definition av missbrukare. Resultaten kan också växla mellan de olika mättillfällena. Det går därför inte att få fram något exakt mått på andelen missbrukare inom kriminalvården. Enligt en beräkning var drygt 40 procent av de intagna per den 1 april 1992 narkotikamissbrukare eller blandmissbrukare. I vart fall står det klart att en betydande andel av de intagna måste anses vara narkotikamissbrukare, vilket ger upphov till olika problem inom anstalterna. Det förekommer t.ex. att missbrukare på grund av sitt missbruk blir besvärliga och "stökiga", vilket drabbar såväl medintagna som anstaltspersonal. Den stora andelen narkotikamissbrukare bland de intagna medför förhöjd risk för att narkotika skall komma in i anstalterna. Emellanåt förekommer det också narkotika inom anstaltsvärlden. Den faktiska omfattningen härav är av naturliga skäl oklar. Intagna som är missbrukare kan försöka pressa ickemissbrukare till att försöka föra in narkotika i anstalten. Ickemissbrukarna kan även på olika sätt bli frestade att börja missbruka narkotika, om de måste vistas tillsammans med missbrukare.

Med anledning av den stora andel missbrukare som förekommer bland de intagna och de problem det för med sig måste kriminalvården

därför vidta och har för övrigt också redan vidtagit åtgärder för att motverka förekomst och missbruk av narkotika. De åtgärder som syftar till att minska narkotikamissbruket spänner över ett brett fält.

Som en differentieringsåtgärd bör intagna som är narkotikamissbrukare placeras i sluten anstalt för att man på så sätt skall hålla nere risken för att narkotika införs i anstalterna. Vidare nåste missbrukare hållas skilda från intagna som inte är missbrukare.

När det sedan gäller kriminalvårdens ansvar för åtgärder som riktar sig särskilt mot missbrukarna spelar den s.k. normaliseringsprincipen en central roll. Enligt vår mening skall denna princip vara tillämplig även framdeles. Normaliseringsprincipen innebär att den som är intagen i kriminalvårdsanstalt eller står under övervakning inom frivården har samma rätt till samhällets stödåtgärder och vårdinsatser som andra människor. Andra myndigheters primära ansvar för t.ex. bostads- och arbetsanskaffning samt fysisk och psykisk hälsovård kvarstår således även beträffande dessa personer. Kriminalvården skall, enligt denna princip, i första hand klarlägga klienternas eller de intagnas behov av stöd och vård samt förmedla nödvändig kontakt med ansvariga organ. Endast om den dömde omhändertagits på sådant sätt att det förhindrar andra myndigheters eller samhälleliga organs medverkan eller när stödinsatserna uteslutande har sin grund i kriminalvårdens rehabiliterande uppgifter, bör kriminalvården ta det primära ansvaret för uppgifter som normalt åvilar andra huvudmän.

Huvudansvaret för den allmänna missbruksvården åvilar enligt gällande ordning kommuner och landsting. Någon ändring av fördelningen av detta huvudansvar är för närvarande inte aktuell. Den omständigheten att en missbrukare är intagen fråntar rent principiellt inte kommuner och landsting dem deras ansvar för den intagne i vårdhänseende. Å andra sidan kan kriminalvården inte förhålla sig passiv, om intagna missbrukare är i behov av vård eller om det förekommer narkotikamissbruk i någon anstalt. Kriminalvården bör använda den intagne missbrukarens verkställighetstid för att få honom motiverad till att vilja komma ifrån sitt missbruk, till att frivilligt medverka till behandling och till att ta emot stöd för att komma ifrån sitt missbruk. För missbrukare som blivit motiverade att komma från sitt missbruk skall kriminalvården erbjuda hjälp, antingen genom placering i anstalt som kan ge viss behandling eller genom placering på behandlingshem.

En grundläggande princip för verksamheten inom Kriminalvården är att samtliga kriminalvårdsanstalter skall vara fria från narkotika. I syfte att hålla anstalterna fria från narkotika får kriminalvården tillgripa olika urinprov och andra kontrollåtgärder, t.ex. beträffande besök och försändelser till den intagne.

5.7.3 Avvägningen mellan skyddsåtgärder och rehabiliterande insatser

Narkotikaproblematiken inom kriminalvården kan inte ses som en fråga för sig utan griper in i en mängd andra frågor som t.ex. den intagnes kontakt med yttervärlden, vistelse utom anstalt, innehav av personliga tillhörigheter, kontrollåtgärder och behandlingsinsatser.

Kriminalvården skall från början av straffverkställigheten, i den omfattning som är möjlig med hänsyn till straffets ändamål, vidta åtgärder som främjar dens intagnes anpassning i samhället och som förbereder honom för tillvaron utanför anstalten. För att främja en samhällsanpassning av narkotikamissbrukare måste kriminalvården vidta bl.a. åtgärder som är ägnade att förmå den intagne att komma till rätta med sitt missbruk. Så länge den intagne har behov av narkotika föreligger det typiskt sett en förhöjd brottsbenägenhet. Det är därför en central uppgift för kriminalvården att på olika sätt hindra förekomsten av narkotika inom anstalterna samt få den intagne motiverad till att komma ifrån sitt missbruk.

Mot bakgrund av det anförda föreligger det således skäl för att ha ett starkt skydd mot införsel av narkotika i anstalterna. Ett sådant starkt skydd torde förutsätta att anstalter med en stor andel missbrukare görs mer slutna. Samtidigt måste det hållas i minne att även andra åtgärder, än sådana som direkt riktar sig mot narkotikamissbruk, måste vidtas för att främja den intagnes anpassning till samhällslivet utanför anstalten. Som exempel kan nämnas att de arbetslösa kan behöva förbättra sin situation inför frigivningen genom en tids frigång. Permissioner kan bidra till att den intagne upprätthåller kontakter i tillvaron utanför anstalten, vilken han för eller senare kommer att återvända till. Vidare kan permissioner och andra vistelser utom anstalt motverka uppkomsten av anstaltsskador. Vistelser på behandlingshem inom ramen för straffverkställigheten kan dessutom bidra till att den intagne blir kvitt sitt missbruk. Många olika åtgärder som avser att främja den intagnes anpassning i samhället förutsätter sålunda att kriminalvårdsanstalterna inte är alltför slutna. Det föreligger således en viss konfliktsituation mellan kontroll- och skyddsaspekterna å ena sidan och de mera rehabiliterande åtgärderna å den andra. I kampen mot narkotika och missbruket därav måste man således göra en sådan avvägning att det inte förekommer något narkotikamissbruk i anstalterna samtidigt som kriminalvården ändå ges möjlighet försöka förbättra den intagnes personliga förhållanden så att hans möjligheter att klara sig ute i samhället ökar. Denna avvägning bör lämpligen ske i anslutning till de olika frågor rörande kriminalvård i anstalt som behandlas i andra avsnitt detta betänkande.

5.7.4 Olika åtgärder inom kriminalvården

Narkotikaproblematiken måste beaktas i olika sammanhang som kommer att beröras i det följande.

Differentiering

En av de åtgärder som bör vidtas inom kriminalvården för att förbättra narkotikasituationen är att beakta frågan om missbruk redan vid den initiala anstaltsplaceringen. Narkotikamissbrukaren har på grund av sitt drogberoende ofta typiskt sett svårt för att avhålla sig från att försöka införa narkotika i anstalten. De har ofta också en förhöjd benägenhet att avvika för att anskaffa narkotika. Det finns mot denna bakgrund skäl för att missbrukare företrädesvis initialt bör vara placerade i sluten anstalt.

Narkotikamissbruk inleds och befästs vanligen i samband med kontakt med andra missbrukare. I den mån narkotikamissbruk förekommer inom kriminalvårdsanstalterna speglar det förhållandena ute i samhället på så sätt att missbrukare på olika sätt understödjer varandras missbruk. Detta skulle möjligtvis kunna tala för att högst en missbrukare borde få vara placerad i en och samma anstalt eller avdelning. Med hänsyn till den utbredning narkotikamissbruket har bland de intagna är en sådan ordning inte möjlig. Tvärtom kan ifrågasättas i vilken utsträckning missbrukare och ickemissbrukare bör vara placerade i samma anstalt eller på samma avdelning. För en ickemissbrukare måste det typiskt sett anses vara förenat med stort obehag att vara placerad tillsammans med missbrukare. Det är ofrånkomligt att den slutna tillvaron inom kriminalvården ibland kan te sig påfrestande för den intagne, som tidvis kan känna sig mycket nedslagen eller frustrerad. I vissa fall kan den intagne under vistelsen i anstalten därför känna sig frestad att hemfalla åt drogmissbruk. Det finns därför goda skäl att eftersträva att placera ickemissbrukare i anstalter där det inte förekommer några missbrukare. En skötsam ickemissbrukare, som har regelbundna permissioner eller får ta emot obevakade besök, kan av medintagna missbrukare bli pressad att för deras räkning införa narkotika i anstalten, eftersom hans möjligheter därtill anses bättre än de kända missbrukarnas. Detta måste anses olyckligt av flera skäl. Dels kommer han nämligen att göra sig skyldig till brott genom att ta befattning med narkotika, dels kommer att han få kontakter inom missbrukarledet och kanske även distributionskanalerna för narkotika. Detta kan för hans vidkommande leda till ökad risk för att falla in i såväl narkotikamissbruk som brottsligt beteende.

Påverkansarbete

Som tidigare nämnts är det en grundläggande princip för verksamheten inom Kriminalvården att samtliga kriminalvårdsanstalter skall vara fria från narkotika. Av detta skäl kan man fortsättningsvis inte använda begreppen "narkotikafri avdelning" eller "narkotikafri anstalt" för avdelningar eller anstalter som är särskilt inriktade på behandling eller påverkan av missbrukare. I brist på en bättre terminologi benämns dessa nedan "motivationsavdelning" eller "motivationsanstalt". Det bör dock påpekas uppmärksammas att motivationsarbetet skall bedrivas inom samtliga anstalter och avdelningar - inte bara på dessa särskilda "motivationsenheter".

Under straffverkställigheten skall intensiva försök göras för att få den intagne missbrukaren motiverad till att vilja komma ifrån sitt missbruk, frivilligt medverka till behandling för missbruket och ta emot stöd för att komma från sitt missbruk. Den intagnes kontaktman bör taga aktiv del i detta påverkansarbete. Systemet med en kontaktman för varje intagen medför att någon bland anstaltspersonalen lättare bör kunna märka om en intagen missbrukar narkotika. För att bättre kunna tillvarata personalresurserna i arbetet kring narkotikaproblematiken bör personalen utbildas.

Erbjudande om hjälp eller behandling

De intagna missbrukare som blivit motiverade att komma ifrån sitt missbruk bör erbjudas hjälp eller behandling härtill. Av detta skäl kan de placeras på behandlingshem utanför anstalt, om förutsättningarna härför är uppfyllda. Frågan om sådan behandlingsplacering berörs nedan i avsnitt 10.3. Vi föreslår förändringar beträffande finansieringen av placeringen på behandlingshem för tiden efter villkorlig frigivning. Behandling kan även erbjudas i kriminalvårdsanstalt, t.ex. kva Österåker, Hinseberg eller Roxtuna. Denna form av verksamhet i anstalterna bör byggas ut så att man erhåller olika former av behandlingsalternativ. På så sätt ökas chanserna för att det skall finnas någon behandlingsform som passar den enskilde intagne. En väsentlig förutsättning för att en behandling skall få avsedd effekt är att missbrukaren uppfattar behandlingsformen som ändamålsenlig för just honom. Det bör således eftersträvas ett rikt utbud av olika behandlingsmodeller även inom kriminalvården.

Kontrollåtgärder

Det är ofrånkomligt att kontrollåtgärder måste tillgripas för att motverka förekomsten av narkotika i kriminalvårdsanstalterna.

Det förekommer att narkotika tas in i anstalterna av besökare. Frågan om besök hos den intagne i större utsträckning skall vara bevakade eller kontrollerade på något annat sätt behandlas i avsnitt 9.1.

Vi föreslår att förutsättningarna för korttidspermission skall stramas upp för att minska risken för misskötsamhet under permission. Bl.a. förelås att upprättande av en skriftlig permissionsplan skall vara en förutsättning för erhållande av korttidspermission. Tanken är att den intagne i förväg skall ha planerat sin permission så att den används till något meningsfullt. För permission redogörs i avsnitt 10.1

För att försvåra handel med narkotika i anstalterna föreslår vi att de intagna inte skall få inneha pengar i slutna anstalter. Vidare föreslås att det skall åligga intagen att visa vad en kontotransaktion avser, om han vill att anstaltspersonalen skall ombesörja transaktionen för hans räkning. Förbud för intagna i slutna anstalter att inom anstaltsområdet överlåta egendom eller göra lånetransaktion med medintagna föreslås. Dessa frågor behandlas närmare i avsnitt 12.

Möjligheten till provtagning behålls men bör enligt vad som anges i avsnitt 15.1 utökas till att avse även dopningsmedel. Beträffande frågor om kroppsvisitation och kroppsbesiktning hänvisas till avsnitt 13. Vad gäller granskning av brev och andra försändelser hänvisas till avsnitt 9.2.

6 Straffverkställighet för vissa långtidsdömda

6.1 Inledning

Sedan KvaL:s tillkomst blir vissa långtidsdömda föremål för särbehandling inom kriminalvården. Grunden för denna behandling är stadgandet i 7 § tredje stycket KvaL. I detta avsnitt behandlas dessa regler. Här behandlas också reglerna om de s.k. specialavdelningarna.

6.2 Särbehandling

6.2.1 Gällande regler

En grundtanke i 1974 års kriminalvårdsreform var att anstaltsvistelsen redan från början skulle inriktas på konkreta åtgärder som förbereder den intagne för tillvaron utom anstalten, allt i den utsträckning det kan ske utan att kravet på samhällsskydd blir eftersatt (prop. 1974:20 s. 83). För det stora flertalet intagna innebar detta bl.a. vidgade möjligheter att för viss tid vistas utom anstalt.

För en mindre kategori intagna medförde emellertid kriminalvårdsreformen strängare regler för verkställigheten när det gällde val av anstalt och anstaltsavdelning liksom beträffande vistelse utom anstalt. Det var här fråga om lagöverträdare med strafftider på lägst två år, som ägnat sig åt organiserad eller systematisk kriminell verksamhet av särskilt samhällsfarlig natur, inte sällan med internationell anknytning, och beträffande vilka samhälleliga stödåtgärder kunde förväntas sakna effekt. Främst avsågs personer som ägnat sig åt grov narkotikabrottslighet (prop. 1974:20 s. 90). Bakgrunden till restriktionerna för denna grupp var det då stigande antalet rymningar under pågående verkställighet. Ofta var det fråga om intagna, som dömts till långvariga frihetsstraff och som saknade fast anknytning till Sverige. I många fall rörde det sig om grova narkotikabrott av yrkesmässig karaktär. Den aktuella bestämmelsen infördes i 7 § tredje stycket KvaL.

Avgränsningen av denna grupp har ändrats vid flera tillfällen. År 1979 utvidgades gruppen till att omfatta inte bara personer som begått grova narkotikabrott eller brott med internationell anknytning utan även lagöverträdare som hade ägnat sig åt annan brottslighet av särskilt allvarlig karaktär och därigenom visat likgiltighet för annans liv eller hälsa eller särskild hänsynslöshet (prop. 1978/79:62).

År 1982 begränsades den aktuella gruppen till att inbegripa enbart dem som dömts för grovt narkotikabrott eller grov varusmuggling avseende narkotika (prop. 1981/82:141). Begränsningen tillkom vid riksdagsbehandlingen av ett regeringsförslag som syftade till att förbättra möjligheterna att komma till rätta med narkotikamissbruk och brottslighet från de dömdas sida under anstaltstiden, bl.a. genom att öka möjligheterna till särbehandling av särskilt brottsbenägna intagna som dömts till längre fängelsestraff. Genom lagstiftningsärendet skedde även i ett annat hänseende en förändring av kriterierna för särbehandling av den aktuella gruppen. Sålunda avskaffades det dittillsvarande kravet på - förutom risk för fortsatt brottslighet - flyktfara (prop. 1981/82:141). Justitieutskottet uttalade - i sitt av riksdagen godkända betänkande - att behovet av att skärpa verkställighetsreglerna måste vägas mot intresset av att upprätthålla de principer som präglar svensk kriminalvård och som gått ut på att, så långt det är möjligt med hänsyn till kravet på samhällsskydd och differentiering, främja de intagnas samhällsanpassning och motverka de skadliga följderna av fängelsestraff. Att låta också dem som dömts för andra brott än grovt narkotikabrott eller grov varusmuggling avseende narkotika omfattas av reglerna om särbehandling ledde enligt utskottets mening alltför långt med tanke på att det här gällde att söka motverka narkotikakriminaliteten.

Bestämmelsen i 7 § tredje stycket KvaL ändrades återigen år 1984. Stadgandet utvidgades då till att omfatta även intagna som lagförts för försök, förberedelse, stämpling eller medverkan till grovt narkotikabrott eller till grov varusmuggling avseende narkotika (prop. 1983/84:148). Justitieutskottet uttalade i sitt av riksdagen godkända betänkande bl.a. att ändringen stod i överensstämmelse med det syfte som låg till grund för riksdagens beslut år 1982 och att utskottet av sådana skäl som anfördes i det lagstiftningsärendet inte kunde ansluta sig till en motion om att även andra intagna, som dömts till längre fängelsestraff, än narkotikabrottslingar skulle ingå i den aktuella gruppen.

Genom en lagändring år 1988 fick den aktuella gruppen sin nuvarande avgränsning. Ändringarna innebar bl.a. att den grupp intagna som skall kunna särbehandlas i fråga om placering i och vistelse utom anstalt utvidgas till att omfatta, förutom intagna som har dömts för grov narkotikabrottslighet till fängelse i lägst två år, andra intagna som avtjänar fängelse i lägst fyra år. En förutsättning för

denna särbehandling är att det kan befaras att den intagne är särskilt benägen att avvika eller fortsätta en brottslighet av allvarlig karaktär innan verkställigheten har avslutats. Särbehandlingen innebär att den intagne alltid skall vara placerad i sluten riksanstalt. Vidare medges utevistelse för den intagne bara i form av s.k. särskild permission under bevakning.

Departementschefen framhöll att det är mycket väsentligt för tilltron till det straffrättsliga systemet att kriminalvården präglas av fasthet. Särskilt när det gäller personer som gjort sig skyldiga till allvarliga brott och dömts till långvariga fängelsestraff är det, anförde departementschefen vidare, naturligtvis angeläget att kunna motverka grov misskötsamhet från de intagnas sida i form av t.ex. rymning eller fortsatt brottslig verksamhet under verkställigheten. Enligt departementschefens mening är ändamålsenliga regler i detta hänseende en förutsättning för att kriminalvården i anstalt skall kännetecknas av förhållandevis generösa regler om placering i öppen anstalt. Departementschefen påpekade vidare att en annan viktig synpunkt är att regelverket bör vara utformat så att det ter sig konsekvent och rimligt för både allmänheten och de intagna. Man bör därför undvika sakligt omotiverade skillnader i behandlingen av olika kategorier av intagna. Departementschefen uttalade slutligen att det kunde, inte minst mot bakgrund av vissa uppmärksammade händelser, ifrågasättas om det då gällande systemet i alla delar svarade mot de krav som sålunda måste ställas på kriminalvårdens utformning. (Prop. 1987/88:130 s. 12.)

Den aktuella lagändringen byggde i huvudsak på förslag som lämnats av en särskild utredningsman som hade haft i uppdrag att se över tillämpningen av reglerna för kriminalvården i anstalt såvitt gällde långtidsdömda. Utredningsmannen redovisade uppdraget i november 1987 genom att överlämna departemetspromemorian (Ds Ju 1987:17) Långtidsdömda inom kriminalvården - vissa verkställighetsfrågor.

Kategorierna

För att få underlag till bedömning av frågan om vilka kategorier intagna som borde särbehandlas hade utredningsmannen utifrån 200 slumpmässigt utvalda fall försökt kartlägga tillämpningen av bestämmelserna om val av anstalt och placering av intagna på specialavdelning samt vistelse utom anstalt beträffande personer som dömts till fängelse i minst fyra år. Kartläggningen visade bl.a. att tre olika typer av brott dominerade bland dem som har dömts till längre fängelsestraff. I ungefär hälften av fallen var det olika former av grov narkotikabrottslighet, i ungefär en fjärdedel av fallen mord, dråp och liknade våldsbrott och i knappt en femtedel av fallen grova rånbrott. Samma brottstyper med ungefär samma fördelning förekom bland dem

som placerats på specialavdelningar. Särbehandling med stöd av 7 § tredje stycket KvaL kunde däremot komma i fråga endast vid grov narkotikabrottslighet.

Utredningsmannen ansåg mot denna bakgrund att 7 § tredje stycket borde kunna tillämpas inte bara på personer som gjort sig skyldiga till narkotikabrottslighet utan även på dem som begått grova våldsbrott och andra lagöverträdare som ägnat sig åt organiserad eller systematisk kriminell verksamhet av särskilt samhällsfarlig natur. Departementschefen anförde i denna fråga bl.a. följande (prop. 1987/88:130 s. 13).

> Även jag anser att det finns anledning att se på sambandet mellan 7 § tredje stycket KvaL och reglerna om avskildhet och placering på specialavdelning (20 § resp. 20 a § KvaL). Dessa regler syftar till att tillgodose de säkerhetsintressen som kan finnas beträffande behandlingen av vissa intagna. De intagna som nu hänförs under 7 § tredje stycket KvaL kunde tidigare under vissa förutsättningar med stöd av 20 § andra stycket och 20 a § första stycket KvaL hållas avskilda från andra intagna resp. tas in på en specialavdelning. De sistnämnda bestämmelserna utvidgades emellertid år 1984 till att omfatta även andra särskilt återfallsbenägna intagna som dömts till längre fängelsestraff än sådana som dömts för grov narkotikabrottslighet (prop. 1983/84:148, JuU26, rskr 333). Enligt 20 § andra stycket KvaL i dess nuvarande lydelse kan sålunda en intagen som har dömts till fängelse i lägst två år och är placerad i sluten anstalt få hållas avskild från andra intagna. Förutsättningen är att det kan befaras att han planlägger rymning eller att någon annan planlägger fritagningsförsök och avskildheten är nödvändig för att hindra att en sådan plan sätts i verket samt det med hänsyn till den intagnes brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär. Den intagne får enligt 20 a § KvaL i ett sådant fall placeras på en specialavdelning, om det finns anledning att anta att förhållandena kommer att bestå en längre tid.
>
> ---
>
> Det är emellertid som jag ser det inte motiverat att avgränsningen av den kategori intagna, som har dömts till längre fängelsestraff och som av detta skäl enligt min mening även i fortsättningen bör kunna särbehandlas, på något mer avgörande sätt skiljer sig från avgränsningen av den grupp som kan placeras på specialavdelning. En annan sak är att en så ingripande åtgärd som placering på specialavdelning självfallet måste grundas på alldeles särskilda skäl som inte nödvändigtvis är beroende av den typ av brott som straffet avser. De restriktioner som i dag gäller för dem som har dömts för grova narkotikabrott torde emellertid i många fall kunna vara befogade även beträffande andra långtidsdömda, även om placering på specialavdelning inte är nödvändig. Att det enligt den gjorda kartläggningen förekommer samma brottstyper bland dem som har dömts till långvariga fängelsestraff över huvud taget som bland dem som placeras på specialavdelning tyder enligt min mening också på att den nuvarande avgränsningen för särbehandling med stöd av 7 § tredje stycket KvaL är alltför snäv. Jag delar därför utredningsmannens uppfattning att en sådan särbehandling bör kunna ske även

beträffande intagna som har gjort sig skyldiga till grova våldsbrott eller annan allvarlig brottslighet av särskilt samhällsfarlig natur. Med anledning av vad bl.a RÅ har påpekat under remissbehandlingen vill jag betona att brott mot rikets säkerhet självfallet ofta hör till dessa brott.

Den aktuella bestämmelsen innehåller således inte längre någon begränsning vad gäller den intagnes brottslighet. Med hänsyn till intresset att kunna motverka narkotikaproblemen i anstalterna har straffnivån för intagna som avtjänar straff för narkotikabrottslighet bestämts till fängelse i två år, medan gränsen när det gäller annan brottslighet är fängelse i lägst fyra år. Bestämmelsen gäller inte enbart intagna som i en dom dömts till fängelse två år respektive fyra år. Särbehandling kan komma i fråga även för intagna som annars avtjänar ett så långt fängelsestraff. Det sagda gäller situationer när den intagne har en sammanlagd strafftid på två år respektive fyra år eller mer. Villkorligt medgiven frihet från ett tidigare straff kan sålunda ha förverkats helt eller delvis, och tillsammans med den nya strafftiden kan den sammanlagda strafftiden vara så lång. Den intagne kan också ha att samtidigt verkställa två eller flera fängelsestraff, t.ex. genom att han under pågående verkställighet har dömts för brott som begåtts före eller under denna.

I lagförarbetena framhålls att risken för återfall i allvarlig brottslighet i dessa fall många gånger är väl så påtaglig som vid ådömda längre fängelsestraff. Som exempel härpå nämns att en intagen kan ha att avtjäna ett femårigt fängelsestraff som hänför sig till ett treårigt straff för grov misshandel eller våldtäkt enligt den senaste brottmålsdomen och till en straffåterstod på två år beträffande ett tidigare långvarigt fängelsestraff för allvarlig våldsbrottslighet. Enligt departementschefen är det i ett sådant fall lika befogat att ha möjlighet till särbehandling som då verkställigheten avser ett ådömt straff på fyra år för samma typ av brottslighet som i det fallet. (Prop. 1987/88:130 s. 15.)

Kriterierna för särbehandling

För att särbehandling skall beslutas krävs mer än att den intagne avtjänar fängelsestraff av viss längd. Två faktorer kan härvid beaktas, nämligen befarad benägenhet hos den intagne att rymma och risken för återfall i brottslig verksamhet.

Kravet på *flyktfara* är en tillräcklig förutsättning för särbehandling. Det krävs inte att flyktfaran är förenad med risk för fortsatt brottslig verksamhet, även om detta säkert är en vanlig situation när det gäller intagna som har dömts för grova brott. Avsikten är att t.ex. intagna, som med hänsyn till den typ av brottslighet som ligger dem till last, kan antas ha sådana förbindelser att det finns risk för fritagningsförsök

eller annan hjälp till avvikande, skall bli föremål för särbehandling. Detsamma gäller intagna som har visat särskild rymningsbenägenhet genom t.ex. tidigare rymningar eller rymningsförsök eller som kan antas ha sådan benägenhet genom att de saknar fast anknytning till riket.

Det andra särskilda kriteriet för särbehandling är således risken för *fortsatt brottslig verksamhet*. Det är - liksom tidigare - en tillräcklig förutsättning för särbehandling att det med hänsyn till arten av den intagnes brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär innan verkställigheten i anstalt har avslutats. Den fortsatta brottslighet som kan befaras från den intagnes sida måste således vara av särskilt samhällsfarlig art. Här avses i första hand våldsbrott eller annan allvarlig brottslighet av organiserad eller systematisk karaktär. Av betydelse för den bedömning som därvid skall göras är naturligtvis den intagnes tidigare brottslighet. Det krävs inte att den fortsatta brottsligheten är av samma slag som den tidigare. Det krävs inte heller att det är föreskrivet något minimistraff för det eller de nya brotten. I förarbetena till den senaste ändringen av den aktuella bestämmelsen framhålls att när det gäller kategorin som avtjänar fängelse i fyra år eller mer men som inte har dömts till fängelse av sådan längd för något brott är det emellertid särskilt angeläget att det sker en välgrundad bedömning av risken för att den intagne under verkställigheten begår brott av den allvarliga karaktär som här avses. Dennes tidigare brottslighet kan nämligen i ett sådant fall ha varit av en beskaffenhet som inte bör kunna motivera särbehandling, t.ex. vid egendomsbrottslighet utan våldsinslag. (Prop. 1987/88:130 s. 32.)

Risken för rymning eller brottslighet under verkställigheten avtar ofta mot slutet av denna. Enligt departementschefen kan det därför beträffande intagna som tidigare särbehandlats i åtskilliga fall antas att förutsättningarna för tillämpning av 7 § tredje stycket då inte längre är uppfyllda. Om en omprövning leder till att en intagen inte längre skall särbehandlas, finns det inget hinder mot att t.ex. i rehabiliterande syfte placera denne i en sluten lokalanstalt. (A. prop. s. 32.)

Särbehandlingens omfattning

Den särbehandling som kan komma i fråga för den som har hänförts under 7 § tredje stycket KvaL gäller placering i och vistelse utom anstalt. Dessa regler blev föremål för bedömning vid den senaste ändringen av paragrafen (prop. 1987/88:130).

En intagen som särbehandlas kan numera placeras endast i sluten riksanstalt. Om en intagen befunnits vara särskilt rymningsbenägen eller benägen att fortsätta allvarlig brottslighet under straffverkställig-

heten kan det inte anses försvarligt att placera denne i annan anstalt än sluten riksanstalt; i dessa fall måste hänsynen till samhällsskyddet prioriteras framför andra intressen. Placeringen skall företrädesvis ske i sådan anstalt eller anstaltsavdelning som är särskilt lämpad att tillgodose kraven på hög säkerhet. Placering i öppen anstalt av särbehandlad intagen kan ske först sedan den intagne efter omprövning befunnits inte längre höra till denna grupp.

När det gäller frågan om vistelse utom anstalt innebär den gällande ordningen att en intagen av det aktuella slaget i princip inte i någon situation får vistas utom anstalt. Han får således inte medges frigång, 14 §-aktiviteter, regelbunden permission eller 34 §-placering. Den intagne får dock beviljas särskild permission, om det finns synnerliga skäl till det, t.ex. vid begravning av en anhörig. Vid sådan permission skall den intagne stå under bevakning.

Beslutsordningen

Frågor om särbehandling enligt 7 § tredje stycket KvaL liksom frågor angående omprövning av beslut om särbehandling och vistelser utanför anstalt prövas av Kriminalvårdsstyrelsen. Denna ordning gäller i princip sedan systemet med särbehandling av vissa långtidsdömda infördes i kriminalvårdslagstiftningen.

Frågor om särbehandling enligt 7 § tredje stycket KvaL handläggs numera inom klientenheten vid Kriminalvårdsstyrelsen. Dessa frågor hänfördes tidigare till styrelsens rättsenhet. Enligt gällande beslutsordning avgörs ärendena av två tjänstemän i förening.

År 1981 överlämnade Permissionsutredningen betänkandet (Ds Ju 1981:14) Straffverkställighet för vissa långtidsdömda m.m. I betänkandet behandlades skilda frågor om verkställighet av fängelsestraff, bl.a. särbehandling enligt 7 § tredje stycket KvaL. Utredningen föreslog bl.a. att domstol i samband med dom på minst fyra års fängelse skulle kunna förordna om särskild verkställighet av straffet. Förutsättningen härför skulle vara att den dömde hade gjort sig skyldig till särskilt allvarlig brottslighet som riktat sig mot eller medfört fara för liv eller hälsa. Därutöver skulle det föreligga påtaglig risk för att den dömde skulle återfalla i sådan brottslig verksamhet under verkställighetstiden. Då domstol hade förordnat om särskild verkställighet skulle den intagne placeras i särskild riksanstalt. I dessa anstalter skulle gälla särskilda regler beträffande utevistelser och andra kontakter med personer utanför anstalten.

Som skäl för förslaget anförde utredningen att den hade övervägt två möjligheter när det gällde i vilken ordning som beslut skulle fattas. Den ena var att avgörandet skulle läggas på domstolen i samband med rättegången och alltså ingå som en del av denna. Enligt det andra

alternativet skulle Kriminalvårdsstyrelsen liksom tidigare fatta beslut om särbehandling. Under utredningsarbetet hade vid överläggningar med representanter för kriminalvården men också med företrädare för vissa polis- och åklagarmyndigheter framhållits att upplysningar om den intagnes brottslighet, ligatillhörighet, personliga förhållanden m.m. behövs som underlag innan ett sådant beslut fattas. Dessa upplysningar kunde, enligt vad utredningen hade inhämtat, bäst och fullständigast lämnas av åklagaren i målet och enklast i samband med rättegången då åklagaren har ärendet aktuellt. Utredningen fann vidare att ett domstolsbeslut vore att föredra ur rättssäkerhetssynpunkt. Samtliga omständigheter som ligger till grund för beslutet måste då framföras muntligt och öppet under rättegången, och den tilltalade kan bemöta vad som framkommer om honom i berört hänseende. Ytterligare en fördel som enligt utredningen skulle vara förenad med ett domstolsbeslut vore att beslutet skulle överklagas i samma ordning som påföljden. Eftersom utredningen föreslog att kravet på flyktfara skulle utmönstras som särskild grund för särbehandling, skulle allt underlag som behövs för beslut om särbehandling finnas tillgängligt vid rättegången. Den tilltalades tidigare brottslighet av allvarligare karaktär framgår av kriminalregisterutdrag och beträffande den intagnes personliga förhållanden finns personundersökning, läkarintyg, yttrande från frivården och annan liknande utredning.

Som ovan nämnts ansåg Permissionsutredningen att de intagna som blev föremål för särbehandling skulle placeras i särskilda för det ändamålet avsedda kriminalvårdsanstalter; det skulle vara särskilda riksanstalter med hög säkerhet och stor personaltäthet. I dessa anstalter skulle finnas enbart intagna som var föremål för särbehandling. Utredningen menade nämligen att vid en anstalt kunde inte gälla olika regelsystem för olika intagna. Enligt utredningen skulle de intagna som behandlas enligt det strängare regelsystemet kunna komma att tvinga övriga intagna att vara kurirer åt dem och på annat sätt binda dem till sin brottsliga verksamhet. Det skulle även kunna uppstå spänningar mellan de olika grupperna inom anstalten, vilket kunde skapa problem i form av ökad våldsbenägenhet. Utredningen menade att det erfordrades två anstalter av denna typ.

Permissionsutredningens förslag i denna del fick ett blandat mottagande. Vissa remissinstanser ställde sig positiva till förslaget om domstolsprövning. Dessa tog fasta på utredningens argument, nämligen intresset av att det redan vid domstillfället slås fast att den dömde tillhör en kategori av brottslingar som bör bli särbehandlade samt rättssäkerhetsskäl. I sistnämnda hänseende åberopades domstolarnas sammansättning, värdet av att det material som ligger till grund för beslutet presenteras av åklagaren i en rättegång och kan bemötas av försvararen samt att överklaganden kan ske i samma ordning som beträffande domen i övrigt.

De remissinstanser som motsatte sig att prövningen lades på domstolarna anförde bl.a. att det är principiellt felaktigt att dessa skall besluta om innehållet i verkställigheten. Detta bör, menade man, göras av de organ som är ansvariga för behandlingen av de intagna; praxis skulle annars komma att bli mycket oenhetlig. Det är också svårt att redan vid domstillfället göra bindande förutsägelser för en så lång tid framåt om den dömdes farlighet. Slutligen framhöll dessa remissinstanser att det skulle uppstå stora praktiska svårigheter vid kriminalvårdens planering genom att Kriminalvårdsstyrelsen inte skulle kunna beräkna platsåtgången och utnyttja tillgängliga platser på ett rationellt sätt.

Departementschefen tog avstånd från tanken på ett av domstol bestämt kvalificerat fängelsestraff och framhöll därvid att den föreslagna ordningen i sak närmast skulle innebära att en ny verkställighetsform tillskapas. Skillnaden mellan ordinärt fängelse och fängelse med särskild verkställighet skulle bli minst lika ingripande på verkställighetsplanet som tidigare mellan fängelse och straffarbete eller mellan fängelse och internering i den form som sistnämnda påföljd ursprungligen var tänkt. Departementschefen framhöll avslutningsvis att för en sådan från kriminalpolitisk synpunkt betydelsefull förändring måste starka skäl fordras samt att Permissionsutredningens förslag från denna synpunkt inte kunde anses tillräckligt underbyggt.

Permissionsutredningens förslag ledde till att vissa uppstramningar gjordes i 7 § tredje stycket. Vad så gällde frågan om beslut om särbehandling skall meddelas av den domstol som dömer i brottmålet fann departementschefen att de skäl som hade åberopats mot en sådan ordning vid remissbehandlingen var övertygande. Någon ändring i beslutsordningen föreslogs därför inte.

Kriminalvårdsstyrelsens praxis

Som nyss nämnts avgörs frågor om 7:3-klassificering av Kriminalvårdsstyrelsen. Enligt vad vi inhämtat tillämpar styrelsen följande praxis vid bedömningen av 7:3-klassificeringen.

Beslut om särbehandling

Beträffande intagna som dömts för narkotikabrottslighet tillämpas en presumtion. Den som ådömts ett fängelsestraff som överstiger fem år för grov narkotikabrottslighet särbehandlas, om inte särskilda skäl talar däremot. Skäl mot särbehandling kan exempelvis vara att den intagne väl medverkat i grov brottslighet men intagit en underordnad ställning. För den som dömts för grov narkotikabrottslighet till fängelse under fem år anses att 7:3-klassificering inte bör ske om inte starka skäl talar

för det. Utgör brottet återfall inom fem år i allvarlig narkotikabrottslighet anses detta tala för 7:3-klassificering. Om den tidigare brottsligheten ligger längre tillbaka i tiden, anses den inte böra läggas till grund för beslut om särbehandling om den inte är särskilt allvarlig eller omfattande. En annan omständighet som anses kunna tala för särbehandling är att den intagne helt saknar anknytning till Sverige. Bakgrunden till att man använder presumtioner vid klassificering av intagna som dömts för grov narkotikabrottslighet är att man anser att denna typ av brottslighet på ett annat sätt än de flesta andra brott kan utgöra en systematisk och organiserad affärsrörelse. Tanken bakom detta resonemang är att den som varit ledare för och organiserat eller aktivt deltagit i omfattande och långvarig narkotikabrottslighet, som bedrivits i systematiska former, är kvalificerat brottslig. Han måste därför betraktas som särskilt brottsbenägen även om detta inte dokumenterats genom återfall. Detsamma anses också gälla den som organiserat eller aktivt deltagit i grov narkotikabrottslighet som omfattat större mängd narkotika, även om det i dessa fall inte alltid varit fråga om systematisk brottslighet som pågått någon längre tid. Om strafftiden överstiger omkring fem år blir en sådan intagen i normalfallet alltså klassificerad som 7:3-a.

Beträffande intagna som avtjänar fängelse i sammanlagt minst fyra år och som inte dömts för narkotikabrott har kriminalvården inte samma tillvägagångssätt vid beslut om eventuell särbehandling; bl.a. används inte presumtioner som utgångspunkt för ställningstagandet. För att en intagen som hör till denna kategori skall bli föremål för särbehandling krävs faktiska återfall i likartad brottslighet. Det rör sig i dessa fall normalt om grov våldsbrottslighet såsom mord, dråp, grov misshandel, grova rån eller våldtäkt. I undantagsfall har mycket omfattande seriebrottslighet av annat slag än våldsbrottslighet lett till beslut om särbehandling. Även när det gäller beslut om särbehandling på grund av rymningsbenägenhet krävs dokumenterad rymningsbenägenhet genom faktisk rymning eller rymningsförsök för att en intagen skall särbehandlas på grund härav. Undantagsvis har lång strafftid, åtta-tio år, i förening med uppgifter som antagits innebära särskild risk för rymning lett till beslut om särbehandling trots att den intagne inte tidigare visat faktisk rymningsbenägenhet. Detta gäller bl.a. många av dem som placerats på specialavdelning.

De som i praktiken särbehandlas med tillämpning av 7 § tredje stycket KvaL är, sammanfattningsvis, intagna som återfallit en eller flera gånger i grova narkotika- eller våldsbrott eller som första gången dömts till fängelse fem år eller däröver för grov narkotikabrottslighet - vanligen som initiativtagare och ledare av eller aktiv deltagare i systematisk och organiserad införsel från utlandet och distribution inom Sverige av mycket stora mängder narkotika.

Upphävande av beslut om särbehandling

Inom sex månader från föregående beslut skall en omprövning ske av beslut om särbehandling av en intagen. Vidare kan denne när som helst under verkställigheten begära omprövning av sådant beslut.

Inför en omprövning avger anstaltschefen vid den anstalt där den intagne vistats yttrande. I yttrandet kan anstaltsledning och personal framföra vad som kan antas vara av betydelse vid omprövningen. Vid prövningen sammanvägs innehållet i yttrandet med vad som i övrigt är känt om den intagne.

Utgångspunkten för omprövningen är att särbehandlingen inte skall upphöra utan att den intagne visat tydliga tecken på att ha genomgått en så uppriktig och stadigvarande förändring att risken för fortsatt brottslighet eller rymning måste antas vara avsevärt minskad. Ett annat skäl till att upphäva beslut om särbehandling är att den intagne närmar sig frigivningen. Beslut om att särbehandling skall upphöra av sistnämnda skäl brukar meddelas när det återstår sex-tolv månader till frigivning.

Det är givetvis inte lätt för en särbehandlad intagen att visa att risken för fortsatt brottslighet är avsevärt reducerad. Han beviljas inga utevistelser på egen hand och kan ju därför inte visa att risken för återfall inte är så stor som tidigare antagits. Den som särbehandlas på grund av rymningsrisk ges inga möjligheter att bevisa att han inte rymmer om en möjlighet därtill skulle öppnas. Den intagne kan därför egentligen enbart ådagalägga attityder och ambitioner som tecken på att en förändring har skett. Eftersom det är lätt att påstå att man tänkt om eller förklarar sig ta avstånd ifrån narkotika och mena att återfallsrisken därigenom skulle ha minskat, har kriminalvården höga krav på att det verkligen är fråga om en uppriktig och stadigvarande förändring. Endast ett mycket begränsat antal intagna har lyckats styrka detta och därigenom fått särbehandlingen hävd i förtid. Som ett exempel härpå kan nämnas en intagen vars familj hade fått särskilda svårigheter. Den intagne, som ihärdigt arbetat för att ordna för familjen, hade enligt kriminalvårdens bedömning kunnat göra troligt att han inte skulle riskera det han uppnått genom att återfalla i brott.

Ofta anförs av de intagna själva eller i yttranden från anstaltscheferna som grund för att särbehandlingen skall upphävas att den intagne sköter sig väl i anstalten, har underkastat sig vård för sina drogproblem eller att viss behandling eller återanpassning i samhället skulle försvåras om särbehandlingen inte upphörde. Enligt Kriminalvårdsstyrelsen kan emellertid sådana förhållanden inte tillmätas någon avgörande betydelse. En stor del av de grövsta narkotikabrottslingarna har - förutom den aktuella brottsligheten - inte några betydande sociala anpassningsproblem. Dessa intagna har som regel inte några problem att sköta sig i anstalt. Om en intagen försöker att komma tillrätta med

eget missbruk menar kriminalvården att det framför allt vid mycket grova narkotikabrott, inte kan antas att ett missbruk hos gärningsmannen ensamt är den avgörande faktorn bakom brottsligheten. Detta innebär att den omständigheten att en intagen underkastar sig vård inte medför att särbehandlingen kan hävas omgående, framför allt inte om den intagne sökt vård först efter gripandet. Först när behandlingen pågått en längre tid kan denna tillerkännas större betydelse för omprövningen.

Utländska medborgare, som skall utvisas efter villkorlig frigivning, blir normalt särbehandlade enligt 7 § tredje stycket under hela verkställighetstiden.

Statistik

Antalet långtidsdömda har ökat kraftig under de senaste åren. Kriminalvårdsstyrelsen har sedan år 1976 fört särskild statistik över de långtidsdömda. Av denna framgår att antalet intagna med en sammanlagd strafftid på två år eller mer har ökat från 598 år 1976 till 1635 år 1992, eller med 173 procent. Under denna period har antalet intagna med en strafftid på fem år eller mer ökat från 131 till 614. Den procentuella ökningen blir här 369 procent.

Kriminalvårdsstyrelsen redovisar sedan januari år 1990 månadsvis särskild statistik beträffande intagna, för vilka meddelas beslut om 7:3-klassificering. Antalet särbehandlade under åren 1990 och 1991 uppgick i genomsnitt till 215 respektive 219 per månad. Under år 1992 ökade emellertid antalet särbehandlade påtagligt. Under årets första månad var antalet 244 och under december månad 321. Under nyssnämnda år var omkring 1,2 procent av de intagna med strafftider mellan två och fyra år föremål för särbehandling. Omkring tio procent av de intagna med strafftider mellan fyra och fem år och omkring 40 procent av intagna med strafftider över fem år var föremål för sådan behandling. Av de livstidsdömda hade drygt 60 procent klassificerats som 7:3-or.

I en studie över alla intagna som var föremål för särbehandling den 3 mars 1993 redovisas 315 intagna. Av dessa var två tredjedelar mellan 26 år och 40 år; den yngste var 21 år och den äldste 64 år. Strafftiderna var mycket långa. Omkring 92 procent hade en strafftid på fem år eller mer. Endast en procent, dvs. tre intagna, hade en strafftid under fyra år. Av de särbehandlade hade 61 procent dömts för narkotikabrottslighet, 21 procent hade dömts för våldsbrott, 10 procent för rånbrottslighet, 6 procent för sexualbrottslighet och 2 procent för andra brott. Omkring hälften av de särbehandlade var utländska medborgare. Enligt 7 § tredje stycket skall en intagen som särbehandlas placeras i sluten riksanstalt. Denna grupp intagna utgjorde omkring

23 procent av klientelet i de slutna riksanstalterna. Särbehandlade intagna fanns i tolv av landets slutna riksanstalter. Flest sådana intagna fanns i kriminalvårdsanstalterna Tidaholm, Hall och Kumla.

Formerna för prövningen

Vid den senaste ändringen av reglerna om särbehandling infördes i 7 § fjärde stycket ett stadgande om när beslut om särbehandling skall meddelas. Stadgandet har följande innehåll. Prövning av om placering i sluten anstalt skall ske med stöd av 7 § tredje stycket skall ske så snart verkställighet påbörjas eller annars så snart det finns anledning till det. Ett beslut om sådan placering skall omprövas när det finns anledning till det, dock alltid inom sex månader från föregående prövning.

Prövning av om en intagen skall särbehandlas skall således i normalfallet ske vid verkställighetens början. Härigenom behöver varken anstaltspersonal eller den intagne själv sväva i ovisshet om han skall särbehandlas. Har det vid någon prövning befunnits att särbehandling inte skall ske av en intagen, som i och för sig kan bli föremål för sådan behandling, bör en förnyad prövning göras om omständigheterna ger anledning till det. Så kan vara fallet om en intagen avviker från anstalten eller om han gör sig skyldig till nya brott.

Omprövning skall givetvis också ske om rymningsrisk eller risk för fortsatt brottslighet under anstaltstiden inte längre bedöms föreligga. Enligt nu gällande regler skall således sådan omprövning ske regelbundet, eller inom sex månader från beslutet eller från senaste omprövning av beslutet. Den intagne kan givetvis själv när som helst begära omprövning av beslut om särbehandling.

6.2.2 Överväganden och förslag (6 § andra stycket lagförslaget)

Regler om särbehandling av vissa intagna har funnits i kriminalvårdslagstiftningen alltsedan kriminalvårdsreformen. Dessa regler har nyligen varit föremål för en omfattande översyn. Det framhölls då att det var angeläget att kunna motverka att intagna, som gjort sig skyldiga till allvarliga brott och dömts till långvariga fängelsestraff, visar grov misskötsamhet i form av t.ex. rymning eller fortsatt brottslig verksamhet under verkställighetstiden. Den aktuella kategorin intagna har knappast minskat, snarare tvärtom. Enligt vår mening är det uppenbart att det alltjämt föreligger behov av särbehandling av

intagna, som övertygats om allvarlig brottslighet och som är mycket benägna att avvika eller att begå brott av allvarlig beskaffenhet.

Frågan är om det behövs ett särskilt klassificeringsbeslut för att nå den önskade särbehandlingen. Tillämpningen av de regler för val av anstalt och för medgivanden till vistelser utom anstalt som gäller i allmänhet skulle även utan en formell klassificering innebära att återfalls- eller rymningsbenägna intagna som dömts för allvarlig brottslighet placeras i en sluten anstalt som tillgodoser högt ställda krav på säkerhet samt förvägras permissioner och andra friförmåner. En betydande fördel med en klassificering som sker i början av verkställigheten är att den intagne vet att han inte kan påräkna någon vistelse utom anstalten under avsevärd tid, och han kan inrätta sig härefter. Ytterligare en fördel är att det dagliga umgänget mellan intagna som tillhör den aktuella kategorin och personalen inte behöver präglas av långa resonemang om huruvida den intagne skall få t.ex. permission. Intresset kan i stället riktas mot att göra anstaltsvistelsen så meningsfylld som omständigheterna tillåter. Härtill kommer att klassificeringen kan uppfattas som en markering att kriminalvårdens myndigheter fäster särskilt avseende vid kravet på samhällsskydd när det gäller intagna som har gjort sig skyldiga till allvarlig brottslighet av samhällsfarlig art. Detta är inte utan betydelse för allmänhetens förtroende för kriminalvårdens verksamhet. Det framstår sammanfattningsvis som nödvändigt att reglerna om särbehandling behålls i kriminalvårdslagstiftningen.

Enligt nu gällande regler skall vid klassificeringen beaktas om det med hänsyn till arten av den intagnes brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att avvika eller fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär. För särbehandling är det tillfyllest att ett av dessa kriterier är uppfyllda. Bestämmelserna fick i denna del sin utformning vid 1988 års reform. Vi föreslår inte någon ändring.

Särbehandlingen innebär dels att de intagna placeras i sluten riksanstalt, dels att de i princip inte i någon situation får vistas utom anstalt.

Enligt vårt förslag skall i fortsättningen i kriminalvårdslagstiftningen endast finnas öppna och slutna anstalter. Intagna som skall särbehandlas skall givetvis placeras i sluten anstalt. Vidare bör placering i normalfallet - i vart fall om klassificeringen skett på grund av rymningsrisk - ske i sluten anstalt med mycket hög säkerhet.

Det centrala inslaget i särbehandlingen är att den intagne inte medges vistelse utom anstalten. Frihetsberövandet i kriminalvårdsanstalt är i sig förenat med ett antal negativa konsekvenser för den intagne. Dessa förstärks påtagligt för den som aldrig får komma utanför anstalten. Detta är emellertid ofrånkomligt beträffande den aktuella gruppen intagna. Enligt nu gällande regler kan en särbehandlad dock medges särskild permission, om det finns synnerliga skäl till detta. Enligt vår mening finns inte skäl att ändra bestämmelserna i

detta hänseende. Det bör dock noteras att "synnerliga skäl" innebär att permission skall beviljas endast i rena undantagsfall. Den intagne skall stå under noggrann bevakning under en sådan permission.

Endast en ringa del av dem som blir föremål för särbehandling har en strafftid som understiger fyra år. Mot den bakgrunden synes det inte erforderligt att ha kvar den särskilda gränsen för intagna som dömts för narkotikabrott. Den omständigheten att en intagen inte blir särbehandlad enligt den särskilda bestämmelsen därom, innebär ju inte att han utan vidare får vistas utom anstalten i samma omfattning som andra intagna. Han kan bli föremål för samma inskränkningar som gäller för den som särbehandlas. Exempelvis bör en intagen, som skall utvisas ur landet efter villkorlig frigivning, som regel inte beviljas permission. Den kritik som riktats mot gällande ordning för säkerhetsklassificering har framför allt gällt beslutsordningen. Kritiken har främst kommit från intagna eller företrädare för dessa. Man har menat att det innebär en dubbelbestraffning att Kriminalvårdsstyrelsen på i huvudsak samma underlag som legat till grund för rättens påföljdsbestämning beslutar om en långtgående särbehandling samt att det med hänsyn till rättssäkerheten inte är acceptabelt att frågan avgörs i annat än domstolsmässiga former.

Som tidigare redovisats har vi valt att låta frågor om beslutsförfarandet i kriminalvården anstå till slutbetänkandet. Vi avser att i detta redovisa överväganden i frågan om den klassificering som hänför sig till verkställighetens början skall kunna bestämmas redan i brottmålsdomen. Omprövningsförfarandet kommer också att behandlas där.

6.3 Specialavdelning

6.3.1 Gällande bestämmelser

Bland de intagna i kriminalvårdsanstalterna finns ett fåtal som mer eller mindre systematiskt planerar att med vilka medel som helst rymma eller begå brott. Flertalet av dessa kan inte förvaras under normala förhållanden i anstalt utan måste bli föremål för olika särbehandlande åtgärder. En sådan åtgärd är att hålla en intagen avskild från andra intagna i anstalten. I 20 § KvaL regleras förutsättningarna för att placera en intagen i avskildhet från andra intagna. Enligt första stycket får sådan placering ske i vissa särskilt angivna situationer, däribland när det behövs med hänsyn till rikets säkerhet eller föreliggande fara för den intagnes eller annans liv eller hälsa liksom när det är nödvändigt för att hindra att den intagne påverkar någon annan intagen att allvarligt störa ordningen inom anstalten. I paragrafens andra stycke stadgas att en intagen som dömts till fängelse

i lägst två år och är placerad i sluten anstalt får hållas avskild från andra intagna, om det kan befaras att han planlägger rymning eller annan planlägger fritagningsförsök och avskildheten är nödvändig för att hindra att en sådan plan sätts i verket samt det med hänsyn till den intagnes brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär. I sista stycket föreskrivs att ett beslut enligt första och andra stycket skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst var tionde dag.

Beslut om placering i avskildhet innebär att den intagne blir helt isolerad från andra intagna. Om det föreligger behov av avskildhet under lång tid innebär detta givetvis en mycket svår påfrestning på den intagne. För att lindra verkningarna av sådan avskildhet införde kriminalvården särskilda avdelningar på vilka intagna som skulle hållas avskilda kunde förvaras i viss gemenskap med varandra. Dessa avdelningar benämnes *specialavdelningar*.

Placering på en specialavdelning ansågs vara en så ingripande åtgärd att den borde regleras i lag. Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1981 infördes därför i KvaL vissa bestämmelser om specialavdelningar.

I 20 a § finns huvudstadgandet om specialavdelningarna. Där stadgas följande. Om det i fall som avses i 20 § andra stycket finns anledning anta att de förhållanden som där avses kommer att bestå en längre tid, får den intagne placeras på en specialavdelning. En intagen får också placeras på en specialavdelning om det finns särskild anledning anta att det är påkallat för att hindra honom från brottslig verksamhet av allvarligt slag under vistelsen i anstalt. Ett beslut om placering på en specialavdelning skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden.

Av 3 § KvaL följer att riksanstalt, lokalanstalt eller avdelning av anstalt är öppen eller sluten. För placering av sådan intagen som avses i 20 a § kan sluten avdelning inrättas som specialavdelning med särskild övervakning och begränsad gemensamhet mellan de intagna. I samma paragraf stadgas vidare att regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer förordnar vilka slutna avdelningar som är specialavdelningar.

I förarbetena till lagändringen framhöll departementschefen att kriminalvården måste förfoga över medel att på ett effektivt sätt förhindra att personer som är utomordentligt rymningsbenägna kan sätta sina planer i verket. Till dessa medel hör enligt departementschefen enrumsplacering och placering på specialavdelning. Det är emellertid inte alltid givet att placering på en specialavdelning från den intagnes synpunkt framstår som mera fördelaktigt än enrumsplacering. Tvånget att umgås med en mycket begränsad krets av andra intagna som bedöms som farliga och ibland företer psykiska särdrag kan uppenbarligen inte sällan utgöra en svår påfrestning. Härtill kommer

att det med hänsyn till dessa avdelningars särskilda karaktär inte kan undgås att ett spänningsförhållande ibland uppkommer mellan de intagna och personalen. (Prop. 1980/81:1 s. 32.)

När man skall överväga behovet av specialavdelningar måste emellertid, fortsatte departementschefen, beaktas att det alternativ som i det särskilda fallet står till buds som regel i praktiken är enrumsplacering under lång tid. Eftersom forskningen på området har visat att riskerna för skadeverkningar av isolering ökar med dennas varaktighet, var det, anförde departementschefen vidare, inte försvarligt att avstå från det alternativ till enrumsbehandling som specialavdelningarna erbjuder. Principen måste dock vara att placering på specialavdelning förutsätter särskilda skäl av betydande styrka. (A. prop. s. 33.)

För placering på specialavdelning fordras till en början samma kriterier som anges i 20 § andra stycket KvaL som förutsättningar för enrumsplacering och att förhållandena kommer att bestå en längre tid. En intagen får, som ovan nämnts, även placeras på specialavdelning om det finns särskild anledning anta att det är påkallat för att hindra honom från brottslig verksamhet av allvarligt slag under vistelsen i anstalt. Beträffande denna grund för placering anförde departementschefen följande (a. prop. s. 33).

> Som kriminalvårdsstyrelsen har påpekat måste placering av en intagen på en specialavdelning också kunna tillgripas vid en välgrundad misstanke om att det är påkallat för att hindra honom från en brottslig verksamhet av allvarligt slag - dvs. i praktiken främst narkotikabrott - under vistelsen på anstalt. I allmänhet kan i de fall som här är aktuella placering ske på den grund som förordats nyss, men det kan förekomma att faran för brottslig verksamhet under anstaltsvistelsen är mycket stor utan att flyktfara kan dokumenteras. Men tanke på sådana fall bör i lagen uttryckligen anges att placering av en intagen på specialavdelning får ske om det finns särskilda skäl att anta att det är påkallat för att hindra honom från brottslig verksamhet av ett allvarligt slag under vistelsen på anstalten. Med denna avfattning kommer bestämmelsen även att ge möjlighet att i extremfall placera en intagen i specialavdelning, om det är nödvändigt för att hindra honom från att begå våldsbrott under vistelsen i anstalt. Däremot bör enligt min mening inte allmänt den omständigheten att skäl för avskiljande enligt 20 § första stycket KvaL föreligger utgöra tillräckliga skäl för placering på specialavdelning ens om förhållandena är sådana att avskiljandet bedöms böra bestå för längre tid än vad som är vanligt.

Departementschefen underströk avslutningsvis vikten av att de intagna som placeras på specialavdelning får en så omfattande och regelbunden kontakt med yttervärlden och så omfattande stimulans i övrigt som är möjligt. Detta är naturligtvis särskilt viktigt i de fall då placeringen kan beräknas bli långvarig. (A. prop. s. 34.)

I 22 § KvaL finns vidare vissa regler som gäller specialavdelningarna. Enligt första stycket skall innan beslut meddelas om åtgärd

enligt 20 eller 20 a § och vid omprövning av sådant beslut utredning ske rörande de omständigheter som inverkar på frågans avgörande. Av andra stycket följer, såvitt nu är av intresse, att intagen som är placerad på specialavdelning skall undersökas av läkare, om det behövs med hänsyn till den intagnes tillstånd. I sista stycket sägs att över vad som förekommit vid utredning enligt första stycket skall protokoll föras.

Specialavdelningar finns för närvarande vid tre av landets slutna riksanstalter, nämligen Kumla (nio platser), Norrköping (tio platser fördelade på två våningsplan) och Tidaholm (sex platser). Vid årsskiftet 1993/94 kommer att öppnas en specialavdelning vid kriminalvårdsanstalten Hall, och samtidigt skall specialavdelningen i Norrköping läggas ned.

En grundläggande princip beträffande kriminalvården i anstalt är att innehållet i verkställigheten i största möjliga utsträckning bör inriktas på en individuell behandling av varje intagen, som ger den enskilde förutsättningar för återanpassning i samhället. När det gäller de intagna i specialavdelning är emellertid säkerhetsintresset mycket framträdande. Verksamheten på dessa avdelningar präglas därför mer av säkerhetstänkande än av påverkan och behandling.

Kriminalvården har att se till att de intagna på specialavdelningarna inte rymmer eller begår brott under verkställigheten. Förmåner som tillkommer andra intagna är därför i allmänhet starkt begränsade eller uteslutna. Detta gäller bl.a. permissioner och innehav av privata ägodelar i bostadsrummen. Noggrann kontroll sker av de intagnas brev och andra försändelser liksom av telefonsamtal. Vidare flyttas de intagna mellan de olika specialavdelningarna med jämna mellanrum eller när det annars bedöms finnas behov av det. De intagna vistas i princip hela dagen på specialavdelningen. Deras bostadsrum är belägna där och de intar sin mat på avdelningen. Vidare arbetar och studerar de på avdelningen. Endast i samband med transport till annan specialavdelning och i andra mycket speciella undantagsfall lämnar de avdelningen.

Kriminalvårdsstyrelsen har utfärdat föreskrifter och allmänna råd om verksamheten i kriminalvårdens specialavdelningar (KVVFS 1991:1). Häri anförs bl.a. följande. Beslut om intagning i och utflyttning från specialavdelning samt förflyttning mellan avdelningarna meddelas av Kriminalvårdsstyrelsen. Övriga beslut om behandlingen av en intagen i specialavdelning fattas av anstaltschefen eller tjänsteman som utsetts därtill. Sistnämnda beslut kan överklagas till styrelsen. De tre specialavdelningarna är var och en del av en självständig anstalt. Behovet av samförstånd liksom - inom vissa ramar - samordnade lösningar av olika frågor gör dock att avdelningarna till stor del måste ses som en avdelning. Eftersom de intagna på specialavdelningarna ofta byter avdelning är kravet på information mellan avdelningarna

stort. En tanke bakom specialavdelningarna är att de intagna av säkerhetsskäl alltid så snart de lämnar bostadsrummen, skall direktövervakas av tillsynspersonal och i förekommande fall av arbetsledare. De intagna kan därvid delas in i mindre grupper så att balans råder mellan tjänstemän och intagna, dvs. personalstyrkan skall uppgå till minst samma antal som intagna i grupperna. Med hänsyn till avdelningarnas byggnadsmässiga olikheter, sysselsättningens art m.m. kan antalet grupper variera. Intagen i specialavdelning skall arbeta, studera eller delta i särskilt anordnad verksamhet under arbetstid. Veckoarbetstiden - 40 timmar - fördelas efter lokala förutsättningar och med beaktande av gruppsystemet. Individuella arbetsplaner skall vara så beskaffade att avbrott i studierna undviks vid förflyttning. Intagen i specialavdelning kan medges att ta emot besök i anstalten. De förhöjda säkerhetskraven skall dock särskilt iakttas vid en prövning av en begäran om besök. Besöken bör vara obevakade om inte omständigheterna i det enskilda fallet ger anledning till annan bedömning. Innan den besökande är känd bör endast bevakade besök komma ifråga. Besök till intagen på specialavdelning skall medges endast hustru, sambo, stadigvarande fästmö, egna barn, syskon och föräldrar om inte särskilda skäl föreligger till annat ställningstagande. För att undvika visitation av barn under 15 år bör, då barn är med, besöket vara bevakat. I samband med besök skall nödvändiga kontrollåtgärder vidtas. Vid obevakat besök kan den intagne kroppsvisiteras eller kroppsbesiktigas och den besökande kan underkastas kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning. Intagen på specialavdelning kan medges att telefonera. Telefonsamtal avlyssnas i allmänhet. Förs samtalet på annat språk än svenska skall tolk avlyssna samtalet om så erfordras. Kan inte tolk anlitas spelas samtalet in på band för tolkning i efterhand. Inkommande samtal expedieras inte till de intagna. KvaL:s regler om brev gäller även intagna i specialavdelning. Slutligen har Kriminalvårdsstyrelsen föreskrivit att mängden föremål som får finnas i de intagnas bostadsrum och avdelningens övriga utrymmen inte får vara större än att visitation kan genomföras på ett tillfredsställande sätt ur säkerhetssynpunkt.

6.3.2 Överväganden och förslag (14 och 15 §§ lagförslaget)

Under utredningsarbetet har inget framkommit som tyder på att behovet av särbehandling av vissa särskilt rymningsbenägna i kriminalvårdsanstalterna skulle ha minskat. Antalet som tillhör denna kategori varierar givetvis från tid till annan. Den aktuella gruppen intagna torde under alla förhållanden vara mycket liten. Å andra sidan är det förenat med avsevärda svårigheter att förhindra dessa intagna att rymma. Ett exempel härpå är den rymning som två intagna på specialavdelningen

vid Kumla-anstalten relativt nyligen gjorde. Rymningen, som blev mycket uppmärksammad i massmedia, har föranlett ett flertal förändringar i byggnader och rutiner vid specialavdelningarna. I vart fall den ena av dessa intagna torde svårligen kunna förvaras på en normal sluten avdelning. Liksom när specialavdelningarna lagreglerades finns alltjämt ett litet antal beträffande vilka det finns bestämda misstankar att de begår allvarliga brott under vistelse i anstalt. Sammantaget är det vår uppfattning att det under överskådlig framtid kommer att finnas ett behov av sådan särbehandling som nu är i fråga av en liten grupp. Härvid står liksom tidigare två alternativ till buds, nämligen enrumsplacering eller vistelse på specialavdelning med särskild övervakning och begränsad gemensamhet mellan de intagna.

Vi har erfarit att inget av de övriga nordiska länderna har specialavdelningar som motsvarar de svenska. I Danmark har man valt att isolera denna typ av intagna. De får tillbringa huvuddelen av sin vakna tid i ett bostadsrum som är dubbelt så stort som ett normalt. Övriga nordiska länder har i stället valt att förstärka bevakningen av dessa fångar. Vårt intryck är att behovet av denna typ av åtgärder inte har bedömts vara lika stort i övriga nordiska länder som i Sverige.

Vid valet mellan enrumsplacering och vistelse på specialavdelning måste beaktas att en långvarig isolering otvivelaktigt innebär stora risker för skadeverkningar. Från humanitär synpunkt synes specialavdelningarna därför vara att föredra. Liksom tidigare måste det krävas starka skäl för placering på specialavdelning. Varje placeringsbeslut måste föregås av noggranna överväganden. Kriterierna för placering på specialavdelning bör vara oförändrade, dvs. betydande risk för rymning eller för fritagning eller återfall i allvarlig brottslighet under verkställigheten.

På grund av en specialavdelnings mycket speciella karaktär är det ingalunda säkert att det framstår som mer fördelaktigt för en intagen med en sådan placering än enrumsplacering. Den intagne måste ha en ovillkorlig rätt att slippa placering på specialavdelning om han så önskar.

Som ovan nämnts framhöll departementschefen då specialavdelningarna lagreglerades vikten av att de intagna som är placerade på specialavdelningarna får en så omfattande och regelbunden kontakt med yttervärlden och så omfattande stimulans i övrigt som är möjligt.

Specialavdelningarna har en mycket hög yttre säkerhet; rastgårdarna är numera t.o.m. försedda med gallertak. Det torde i praktiken vara i det närmaste omöjligt att rymma från en sådan avdelning. Det dagliga livet inne på avdelningen präglas emellertid också i betydande utsträckning av säkerhetstänkande. De intagnas rörelsefrihet inom avdelningarna är beskuren. Specialavdelningarna är inrymda i förhållandevis små lokaler. De intagnas bostadsrum är av normal storlek. De gemensamma utrymmena torde visserligen vara något större än på

en vanlig sluten avdelning men är ändå, med hänsyn till att de intagna vistas där alltid, mycket små. Det kan enligt vår mening ifrågasättas om inte förhållandena inne på avdelningarna måste utformas något mindre restriktivt. Den europeiska kommittén till förhindrande av tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (Tortyrkommittén) besökte i maj 1991 vissa svenska kriminalvårdsanstalter, bl.a. specialavdelningen vid Kumla-anstalten. Kommittén, som i sin interimsrapport var inne på en liknande tankegång, påpekade att i de flesta länder som har denna typ av säkerhetsavdelningar är förhållandena inne på avdelningarna tämligen fria för de intagna, bl.a. tillåts de intagna röra sig fritt inom avdelningen och de tillåts att välja vem de vill tillbringa dagen med. Tortyrkommittén var även kritisk mot att de intagna på specialavdelningen saknade stimulerande arbetsuppgifter. Tortyrkommittén framhöll att det utomlands är vanligt att de intagna erbjuds ett flertal olika aktiviteter på avdelningen. Kommittén menar att det är viktigt att det finns ett brett utbud av aktiviteter på en avdelning av denna typ. Detta kan nämligen minska riskerna för skadliga verkningar för de intagna.

Vår uppfattning är således sammanfattningsvis att specialavdelningarna måste bibehållas men att, såsom Tortyrkommittén också påpekar, strävan bör vara att förhållandena på avdelningarna utformas något mindre restriktivt för de intagna. Det är också viktigt att de intagna erbjuds stimulerande aktiviteter; detta torde något minska risken för anstaltsskador och dessutom sannolikt skapa förutsättningar för bättre stämning på avdelningarna. Eftersom det finns tre avdelningar av denna typ, kan måhända en viss differentiering av de intagna ske mellan de olika avdelningarna. På så sätt skulle verksamheten vid i vart fall någon av avdelningarna kunna bedrivas under något friare former.

Beslut om placering på specialavdelning meddelas av Kriminalvårdsstyrelsen. Det ankommer också på styrelsen att minst en gång i månaden ompröva beslutet. Vid vårt besök på specialavdelningen i Tidaholm framfördes från de intagnas sida kritik mot det automatiska omprövningsförfarandet, vilket uppfattades som en ren formalitet. Vi kommer att behandla frågan i slutbetänkandet i anslutning till andra överväganden när det gäller beslutsordningen inom kriminalvården.

Enligt vår mening är benämningen specialavdelning inte lämplig för nu ifrågavarande typ av avdelning; den speglar nämligen mindre väl verksamhetens inriktning på en sådan avdelning. Mer ändamålsenligt synes vara att använda denna benämning på alla avdelningar som inte utgör s.k. normalavdelning. Till kategorin specialavdelning kan således hänföras avdelningar avsedda för enbart kvinnor eller ungdomar, motivationsavdelningar för narkotikamissbrukare m.m. De i detta avsnitt behandlade avdelningarna med särskilt hög säkerhet bör i stället betecknas säkerhetsavdelning.

7 Kvinnor i anstalt

7.1 Inledning

Brottsligheten bland kvinnor är enligt kriminalstatistiken låg. Av dem som lagförs för brott är 16 procent kvinnor, och andelen fängelsedömda kvinnor är ännu lägre, nämligen fyra procent.

I genomsnitt avtjänar vid en given dag knappt 200 kvinnor fängelsestraff. Intagningarna av kvinnor har ökat under de två senaste årtiondena. År 1971 blev 172 kvinnor nyinskrivna i fängelse, och år 1990 var motsvarande antal 727.

I detta avsnitt behandlas straffverkställighet för kvinnor. Framställningen inleds med en redovisning av gällande regler och av de internationella åtaganden som Sverige gjort på området. Vidare lämnas en översiktlig redogörelse av hur gruppen kvinnliga intagna är sammansatt och vilka anstaltsplatser som är tillgängliga för dem. Även frågan om medföljande barn i anstalt berörs.

7.2 Lagen om kriminalvård i anstalt

Till skillnad från tidigare lagstiftning innehåller KvaL inga bestämmelser om att män och kvinnor skall hållas åtskilda. De tidigare reglerna fanns i lagen (1964:541) om behandling i fängvårdsanstalt. I den lagen föreskrevs i 25 § andra stycket att män och kvinnor skulle hållas åtskilda, såvitt möjligt i särskilda anstalter. Denna bestämmelse hade överförts från äldre lagstiftning.

I förarbetena till KvaL framhöll departementschefen att det inte behövdes någon särskild lagbestämmelse om att män och kvinnor skulle hållas åtskilda. Vidare anfördes att det inte torde vara möjligt att inrätta särskilda lokalanstalter för kvinnor inom ramen för det nya anstaltssystemet, eftersom de kvinnliga intagna var så få till antalet. För att tillgodose även kvinnornas behov av anstaltsplacering i närheten av hemorten föreslogs att särskilda avdelningar för kvinnor skulle inrättas vid vissa lokalanstalter. (Prop. 1974:20 s. 91)

Endast i några avseenden innehåller KvaL särregler beträffande kvinnor. I 37 § andra stycket föreskrivs att förlossning av intagen

kvinna om möjligt skall ske på sjukhus samt att hon skall överföras dit eller till annan institution i god tid före förlossningen om det behövs. Enligt 41 § kan kvinna ges tillstånd att ha spädbarn hos sig i anstalt om hon medför barnet vid intagningen eller om hon föder barnet under anstaltsvistelsen. Enligt 52 c § andra stycket får kroppsvisitation - med undantag för ytlig kroppsvisitation som görs av säkerhetsskäl och som endast avser eftersökande av vapen o.dyl. - och kroppsbesiktning av kvinna inte göras eller bevittnas av annan än kvinna, läkare eller legitimerad sjuksköterska.

Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och anvisningar beträffande differentiering av intagna i kriminalvårdsanstalt, KVVFS 1980:3, innehåller inga anvisningar om placering av kvinnor. I dessa föreskrifter hänvisas endast till ovan refererade uttalanden av departementschefen i propositionen till KvaL.

I kriminalvårdsstyrelsens författningssamling, KVVFS 1990:10, finns vissa regler om kroppsvisitation och urinprovskontroll av kvinnor. I 147 § andra stycket föreskrivs att kvinna skall i första hand visiteras av kvinnlig personal. Av 153 § andra stycket följer att om en kvinnlig intagen skall lämna urinprov, får endast kvinna, läkare eller sjuksköterska närvara.

Regler om barn i anstalt återfinns i samma författning, 137-139 §§. Tillstånd för en intagen att ha barn hos sig i anstalt lämnas av anstalten. Samråd skall ske med socialnämnden i den kommun, där barnet vistas (137 §). Den intagne skall få sådana bostads- och arbetsförhållanden som behövs för tillfredsställande vård av barnet (138 §). Den intagne och barnet skall förses med nödvändig utrustning (139 §).

7.3 Internationella åtaganden

Förenta Nationernas standard minimiregler för behandling av interner föreskriver att män och kvinnor skall, såvitt möjligt, förvaras i skilda anstalter; vid anstalter som mottager både män och kvinnor skall den del av anläggningen som är avsedd för kvinnor vara helt skild från övriga delar av anläggningen. Av artikel 11 i de europeiska fängelsereglerna följer bl.a. att manliga och kvinnliga fångar i princip skall hållas skilda från varandra. De får dock delta tillsammans i organiserade aktiviteter vilka ingår som ett inslag i ett uppgjort behandlingsprogram. Av intresse i sammanhanget är även artikel 13, vari stadgas att skilda anstalter eller skilda anstaltsavdelningar skall användas i möjligaste mån för att underlätta genomförandet av olika behandlingsprogram eller placeringen av särskilda kategorier frihetsberövade.

7.4 De intagna kvinnorna

Under åren 1982-1986 intogs i genomsnitt 569 kvinnor i fängelse varje år, medan motsvarande antal under åren 1987-1990 var 721. Ökningen av de nyintagna var 27 procent mellan dessa perioder. Kvinnornas andel av alla nyintagna är nu ungefär fem procent vilket kan jämföras med början på 1970-talet då ca 1,5 procent av de nyintagna fängelsedömda var kvinnor.

De fyra vanligaste brottstyperna för vilka kvinnor ådömdes fängelse under perioden 1983-1990 var trafikbrott (33 procent), tillgreppsbrott (22 procent), narkotikabrott (16 procent) samt bedrägeri och övriga förmögenhetsbrott (14 procent). Endast 5 procent av brotten avsåg brott mot person. Alla brottstyperna har ökat i antal under den senare delen av 1980-talet. Mest ökade brotten mot allmänheten - mordbrand, förfalskning, mened mm - och brotten mot allmän verksamhet m.m. - våld mot tjänsteman m.m.

Av de drygt 700 kvinnor som intogs i fängelse år 1990 hade hälften en strafftid på upp till två månader. Ungefär 250 kvinnor (34 procent) hade dömts till fängelse två till tolv månader. De övriga hade, med några undantag, strafftider på mellan ett och fem år. Fängelse i fem år eller mer hade åtta kvinnor ådömts. Jämfört med strafftiderna för män som intagits i fängelse samma år är kvinnorna något överrepresenterade beträffande strafftider mellan fem och åtta år.

Kriminalvårdsstyrelsen gjorde i februari 1992 en enkätundersökning som omfattade samtliga kvinnor som en viss dag var intagna i fängelse. Omkring 80 procent, eller 119 kvinnor, besvarade enkäten.

Ungefär 70 procent av de intagna kvinnorna i undersökningen befann sig i åldrarna upp till 39 år. En kvinna av tre var således över 40 år.

Av de 119 kvinnor som besvarade enkäten var 99 svenska medborgare, 14 hade annat nordiskt medborgarskap och de övriga fem var medborgare i utomnordiskt land.

De allra flesta kvinnorna i undersökningen, 75 procent, hade stadigvarande bostad när de togs in i fängelse. De övriga hade ett boende som innebar olika tillfälliga lösningar. Merparten bodde tillsammans med en partner, tillsammans med sina barn eller tillsammans med både partner och barn. Ungefär hälften av kvinnorna som besvarade enkäten hade barn under 18 år. Mer än hälften av dessa hade vårdnaden om sina barn. De flesta uppgav att de hade bott tillsammans med barnen före intagningen i fängelse eller att de hade bott med både barn och partner.

Två barn vistades i anstalt tillsammans med mödrarna. Två gravida kvinnor beräknade att nedkomma under anstaltstiden och var inställda på att de skulle ta hand om sina barn i fängelset. I övriga fall bodde

barnen hos pappan eller hos nuvarande partner eller f.d. partner, hos släktingar eller vänner under moderns fängelsevistelse. I två fall var barnen placerade i fosterhem.

Hälften av kvinnorna i undersökningen uppgav att de använde narkotika - amfetamin eller heroin enbart eller i kombination med hasch eller tabletter. Var tionde kvinna ansåg att hon hade alkoholproblem. Hälften av kvinnorna i undersökningen hade tidigare erfarenhet av fängelse, därav 13 procent från kvinnoanstalt, 42 procent från blandad anstalt och 42 procent från både kvinnoanstalt och blandad anstalt. De intagna kvinnorna hade i allmänhet fullföljt sin skolgång - grundskola, gymnasium eller eftergymnasial utbildning.

De intagna kvinnorna består, något förenklat, av två huvudgrupper. En stor grupp utgörs av kvinnor som avtjänar korta fängelsestraff, t.ex. för rattfylleri. De är sällan tidigare straffade och lever normalt under ordnade förhållanden. Den andra huvudgruppen är kvinnor som lever i kriminella miljöer och som har omfattande missbruksproblem. En vanlig uppfattning bland anstaltspersonalen är att många av kvinnorna i den andra gruppen är mycket mer nedgångna än intagna män. Det sagda gäller särskilt vid den första verkställigheten. Dessa kvinnor, ofta med ett långvarigt missbruk, har nästan alltid ett stort behov av stöd och hjälp för att komma till rätta med sin livssituation. De anses sakna självkänsla och självförtroende och har i stor utsträckning levt "genom" sina män, vilka ofta är kriminella. Många har också försörjt sig genom prostitution. Kvinnornas situation skiljer sig från männens också vad gäller förhållandet till de egna barnen. En intagen man har i allmänhet en kvinna i frihet som kan ta hand om barnen, medan en intagen kvinna ofta har en man som också avtjänar fängelsestraff och därför inte kan ta ansvar för barnen.

7.5 Anstaltsplatser för kvinnor

Idag finns drygt 200 anstaltsplatser för kvinnor, dels i två anstalter för enbart kvinnor, kva Hinseberg och kva Färingsö, dels i några anstalter avsedda för både män och kvinnor.

Fram till år 1960 var kva Växjö landets enda kvinnofängelse. I samband med att Växjö-anstalten då blev interneringsanstalt överflyttades samtliga intagna kvinnor till kva Hinseberg, som var en nyöppnad anstalt i en befintlig slottsbyggnad utanför Örebro. Hinseberg är landets enda riksanstalt för kvinnor. Anstalten har 94 platser, varav 34 öppna. Sedan år 1989 används ytterligare en anstalt för enbart kvinnor, kva Färingsö, som är en sluten lokalanstalt utanför Stockholm med 31 platser.

Därutöver finns totalt 84 platser för kvinnor i åtta slutna och tio öppna lokalanstalter med både män och kvinnor. Antalet kvinnoplatser i dessa blandade anstalter är, med ett par undantag, begränsat till några få, upp till cirka fem platser; två anstalter, Ystad och Båtshagen, har cirka 15 platser för kvinnor. I flera anstalter finns vissa möjligheter att ta ytterligare platser i anspråk för kvinnor. Kvinnoplatser i blandade anstalter finns i alla regioner, de flesta dock i storstadsregionerna.

Ungefär två av tre intagna i kva Hinseberg kommer från andra regioner. Härnösands- och Norrköpingsregionerna hade en större andel kvinnor lokalanstaltsplacerade utanför regionen än övriga regioner. Lokalanstalter inom Stockholmsregionen tar, jämfört med andra regioner, emot en större andel kvinnor från övriga regioner.

I kva Hinseberg och kva Färingsö finns särskild verksamhet för kvinnor med drogproblem. Kva Hinseberg har sedan år 1978 två s.k. drogfria avdelningar med särskilt program för de intagna. Färingsö-anstalten arbetar med drogprogram för samtliga intagna. I de blandade anstalter som har kvinnoplatser erbjuds kvinnorna i allmänhet samma verksamheter som männen. I kva Halmstad ordnas dock kurser för de intagna, män för sig och kvinnor för sig, som främst syftar till att stärka den intagnes självförtroende och skapa motivation att ta itu med drogproblem mm.

Svaren på den tidigare beskrivna enkätundersökningen visar att ungefär hälften av de intagna kvinnorna arbetade i anstalten eller både arbetade och studerade. Arbetsområdena var tvätteri, vävning, köksarbete, trädgårdsarbete, legoarbete, diverse underhållsarbete etc. De flesta kvinnorna önskade annan typ av arbete, t.ex. mer yrkesinriktat och marknadsmässigt arbete, ett mera kvinnligt arbete - sömnad, sjukvårdsarbete - eller ett mer kreativt och stimulerande arbete.

I den refererade enkäten tillfrågades kvinnorna var de önskade avtjäna ett eventuellt nytt fängelsestraff. Omkring 55 procent svarade att de önskade avtjäna ett nytt fängelsestraff i en anstalt för både kvinnor och män, 16 procent ville placeras i en anstalt enbart för kvinnor och 21 procent kunde tänka sig både kvinnoanstalt och blandad anstalt. Mest positiva till placering vid kvinnofängelse var intagna i kva Färingsö, minst positiva var de som var intagna i öppen lokalanstalt.

7.6 Barn i anstalt

En stor del av de intagna kvinnorna befinner sig i fertil ålder; cirka 75 procent är under 40 år. En del kvinnor medför eller föder barn under anstaltstiden. Enligt 41 § KvaL kan en intagen kvinna få tillstånd att

ha spädbarn hos sig i anstalten. Den medicinska definitionen av spädbarnsåldern innebär en övre åldersgräns på 12 månader.

Under budgetåret 1991/92 vistades 25 barn i anstalt, därav fem barn i kva Hinseberg och tio barn i kva Färingsö. Huvuddelen av dessa barn var under ett år, och inget barn var över två år. Den genomsnittliga vistelsetiden var ungefär två månader. Ett barn vistades dock sju månader med modern i anstalt.

7.7 Överväganden och förslag

Straffverkställigheten för kvinnor är i huvudsak densamma som för männen. Det ringa antalet intagna kvinnor medför dock att förhållanden i en del hänseenden blir olikartade.

Den som dömts till fängelse i mer än ett år skall företrädesvis bli placerad i riksanstalt. Den enda riksanstalten som tar emot kvinnor är kva Hinseberg. I praktiken placeras dock en del kvinnor med fängelsestraff överstigande ett år i slutna lokalanstalter och även i öppna lokalanstalter i enstaka fall. Å andra sidan finns i kva Hinseberg en del kvinnliga intagna med korta fängelsestraff som förflyttats dit på grund av misskötsamhet i lokalanstalt. Som beskrivits ovan finns endast två renodlade kvinnoanstalter i Sverige, kva Hinseberg och kva Färingsö. Lokalanstaltsplatser för kvinnor finns dessutom vid 18 andra anstalter, där majoriteten av de intagna är män. Det finns ingen öppen anstalt som är avsedd för enbart kvinnor.

Kriminalvårdsstyrelsen har i den fördjupade anslagsframställningen för budgetåren 1993/94 - 1995/96 föreslagit att anstalter med kvinnoplatser bör vara dimensionerade för minst 15 kvinnor. Genom att kvinnor koncentreras till anstalter med speciella kvinnoavdelningar skapas underlag för bl.a. missbruksprogram. Förutom program mot missbruk föreslås att anstalterna anpassar sysselsättningen för de intagna kvinnorna så att kompletterande utbildning, arbete och fritidsverksamhet upplevs som meningsfull för kvinnor och som ett led i anpassning mot arbetsliv och socialt umgänge i samhället. Även programverksamhet som behandlar relationen förälder - barn bör utvecklas. Kriminalvårdsstyrelsen anser också att frågan om barn i anstalt och därmed sammanhängande frågeställningar måste studeras närmare, t.ex. vad gäller åldersgränsen för medföljande barn. Vidare bör studeras vilka bedömningar som görs då det beslutas att ett barn får medföras till anstalt, bl.a. vilken hänsyn som tas till hur kapabel modern är att själv ta ansvar för barnet under anstaltsvistelsen samt vilken betydelse det har huruvida modern kan ta hand om barnet efter anstaltsvistelsen.

Vid våra kontakter med tjänstemän inom kriminalvården har vi kunnat konstatera att uppfattningarna är delade om för- och nackdelar med rena kvinnoanstalter respektive blandade anstalter. Mest negativa till blandade anstalter tycks personalen vid slutna lokalanstalter vara, vilket möjligen kan förklaras med att det tyngre klientelet finns just i dessa anstalter. Det vanligaste argumentet mot att placera män och kvinnor i samma slutna anstalt är att kvinnorna i närvaro av männen fortsätter samma levnadsmönster som ute i samhället. De kriminella kvinnorna lever utom anstalten mycket ofta tillsammans med kriminella och drogberoende män. Många av dessa kvinnor accepterar att helt underkasta sig sin manlige partners vilja. Detta mönster upprepas om man byter partner. En kvinna som anammat ett sådant levnadsmönster faller ofta in i samma roll i en kriminalvårdsanstalt. Personalen misstänker också att de kvinnliga intagna utnyttjas sexuellt. Det förekommer att kvinnor tvingas förvara narkotika nedsvalt eller uppstoppat i någon kroppsöppning. Eftersom dessa kvinnor är vanda vid att behandlas på ett likartat sätt utanför anstalten reagerar många av dem inte mot att utnyttjas av manliga intagna i en anstalt. För att förhindra att de kvinnliga intagna behandlas på detta sätt försöker man i vissa av de blandade anstalterna skilja kvinnorna från männen. Eftersom kvinnorna ofta är betydlig färre än männen leder detta många gånger till att deras rörelsefrihet blir mera inskränkt än männens.

Möjligheterna att tillgodose kvinnors särskilda behov i de blandade anstalterna är enligt anstaltspersonalen i allmänhet begränsade. I flertalet blandade anstalter har verksamheten utformats med utgångspunkt i männens behov och förutsättningar. Kvinnorna anses vara alltför få för att de skall bilda ett tillräckligt underlag för särskilda program och för sysselsättning anpassad till kvinnor. I de slutna lokalanstalterna har personalen framfört att det skulle fungera bättre om kvinnogruppen vore större i förhållande till männen och om det fanns ett strukturerat program för kvinnorna.

I den tidigare beskrivna enkätundersökningen bland intagna kvinnor tillfrågades kvinnorna om de önskade undergå straffverkställighet i en ren kvinnoanstalt eller i en blandad anstalt. De argument som framfördes för blandade anstalter och mot rena kvinnoanstalter var att kvinnor i vissa fall kan ha svårt att komma överens, att kvinnor och män normalt lever tillsammans samt att det blir en trevligare och mjukare stämning med både kvinnor och män. Omkring 55 procent av kvinnorna föredrog blandade anstalter. Kvinnornas argument för anstalter enbart för kvinnor var att det är lugnare när kvinnor bor tillsammans, att de behöver vara utan män ibland samt att de känner rädsla och avsky för män. Renodlade kvinnoanstalter föredrog 16 procent av kvinnorna i undersökningen.

Riksdagen har upprepade gånger uttalat att det är angeläget dels att alla kvinnor som så önskar kan genomföra sin anstaltsvistelse skilda

från manliga intagna, dels att intagna kvinnors behov kan tillgodoses också i anstalter med både manliga och kvinnliga intagna (Se 1990/91:JuU 17 s. 14).

Kvinnorna vill oftast bli placerade i en anstalt nära hemorten för att därigenom lättare kunna ta emot besök av anhöriga. Närheten till hemorten anses av dessa kvinnor vara viktigare än att bli placerad i en anstalt utan män. Även anstaltspersonal har framhållit att det i vissa fall är viktigt med närhet till hemorten för frigivningsförberedelserna samt för att underlätta kontakterna med anhöriga.

Vi menar att det i och för sig oftast är av stort värde att en intagen får avtjäna sitt fängelsestraff i en anstalt i närheten av hemorten. Män kan i allmänhet få plats i en sådan anstalt. Med hänsyn till det låga antalet kvinnoplatser i anstalterna kan det däremot ofta vara svårt för en kvinna att få plats nära hemorten. Om ett system med renodlade kvinnoanstalter infördes skulle dessa bli mycket få till antalet, vilket i sin tur skulle leda till att än färre kvinnor än enligt den nuvarande ordningen skulle få plats i anstalt i närheten av hemorten. Enligt vår mening måste det därför även i fortsättningen finnas blandade anstalter. Kontakten mellan manliga och kvinnliga intagna bör emellertid vid sådana anstalter begränsas så långt det är möjligt.

Som vi ovan beskrivit är det vanligt att kriminella kvinnor blir förtryckta av kriminella och drogberoende män, som de sammanlever med. Enligt vår mening bör straffverkställigheten för kvinnor utformas så att de inte kan utsättas för förtryck av kriminella män även i kriminalvårdsanstalt. I sammanhanget bör vidare beaktas att de europeiska fängelsereglerna och FN:s minimiregler för behandling av interner föreskriver att intagna män och kvinnor i princip skall hållas åtskilda från varandra. Mot denna bakgrund är det vår uppfattning att kvinnor inte bör placeras i gemensamhet med män. Utgångspunkten bör därför vara att kvinnor som placeras i blandade anstalter inte kommer i kontakt med manliga intagna annat än under arbetstid och kontrollerad fritid.

Särskild uppmärksamhet måste ägnas utformningen av verksamheten vid de blandade anstalterna. En god utgångspunkt synes härvid vara de uttalande som Kriminalvårdsstyrelsen gjorde i den fördjupade anslagsframställningen för budgetåren 1993/94-1995/96. Det måste vara möjligt att skapa en meningsfull verksamhet för kvinnor i varje blandad anstalt. Under alla förhållanden måste verksamheten utformas så att kvinnornas förhållande inte blir sämre än männens. Enligt vår uppfattning är det så viktigt att fängelsedömda kvinnor placeras i en anstalt eller på en avdelning där verksamheten är inriktad på kvinnor särskilda behov, att närhetsprincipen får vika om det i något fall skulle visa sig att dessa intressen inte går att förena.

Blandade anstalter kan såsom här framhållits av skilda skäl inte helt undvikas. Huvudregeln bör emellertid enligt vår mening vara att

kvinnor skall placeras i anstalter som är avsedda för enbart kvinnor eller på anstaltsavdelningar där all gemenskap med manliga intagna är utesluten. Denna huvudregel kommer till uttryck i 7 § andra stycket lagförslaget. Av detta framgår också att en intagen kvinna inte utan eget medgivande skall få placeras i en anstalt där gemenskap med manliga intagna förekommer.

Inställningen till små barn i fängelset varierar. I öppna, blandade anstalter med mindre belastat klientel samt i de renodlade kvinnoanstalterna är personalen relativt positiv till att spädbarn får vistas med modern. En praxis har utvecklats som innebär att den övre åldersgränsen bestämts till två år. I kva Hinseberg får dock inte vistas några barn över ett års ålder. En vanlig iakttagelse bland personalen är att ett barn som vistas för länge i anstalt i vissa fall blir "anstaltsanpassat", bl.a. på så sätt att barnet vänjer sig vid att dörrar är låsta. Det förekommer att ett barn som lärt sig gå stannar framför alla stängda dörrar utan att försöka öppna. Det är därför viktigt att de flesta barnen är mycket unga och att vistelsetiden i anstalt i regel bara är några månader. Vid den prövning som görs av socialnämnden i barnets hemkommun tas i första hand hänsyn till barnets bästa. Det förutsätts att modern skall vara kapabel att ta hand om sitt barn inte bara under fängelsevistelsen utan även efter frigivningen.

I enkätundersökningen var en fjärdedel av de kvinnliga intagna negativa till att ha barn i fängelse, medan 37 procent hade positiv inställning. Mest positiva var de kvinnor som hade egna minderåriga barn och unga kvinnor under 25 år. Äldre kvinnor och kvinnor av utländskt ursprung var negativa.

Det system som utvecklats vad gäller barn i anstalt förefaller fungera på ett godtagbart sätt. Ettårsgränsen tycks vara en lämplig åldersgräns för medföljande barn. En förutsättning är dock att det finns goda fysiska förutsättningar i anstalten att ta emot ett spädbarn, t.ex. tillräckligt stora bostadsrum och tillfredsställande hygienutrymmen. De sociala myndigheterna har att i varje särskilt fall bedöma vad som kan anses vara det bästa för barnet. Någon lagändring synes inte erforderlig beträffande intagens barn.

8 Ungdomar i anstalt

8.1 Inledning

Det är vanligt att unga människor begår brott. Flera undersökningar tyder på att ungdomars brottsliga beteende är av övergående natur. Det stora flertalet upphör att begå brott även om brottet inte har uppdagats eller föranlett någon reaktion från samhällets sida. Det har hävdats att om den unge lagöverträdaren hamnar i straffsystemet, medför detta att han lätt stämplas som kriminell eller på annat sätt avvikande. Härigenom kan den unges vilja och förmåga att följa normerna försvåras. De svenska reglerna om unga lagöverträdare präglas av stor återhållsamhet med användning av frihetsberövande sanktioner. Det övervägande antalet unga lagöverträdare blir inte föremål för någon samhällsåtgärd, och de som underkastas sådan åtgärd berövas ytterst sällan friheten. Beträffande en handfull ungdomar kan emellertid fängelse inte undvikas. För ungdomar i åldern 15-18 år rör det sig om 20-50, som varje år ådöms sådan påföljd.

I detta avsnitt behandlas straffverkställighet för ungdomar. Med ungdomar avses här personer upp till 21 år. Framställningen inleds med en redogörelse för de svenska straffrättsliga reglerna om ungdomar. Sverige har nyligen anslutit sig till Förenta nationernas barnkonvention. Häri finns vissa regler om frihetsberövande. Eftersom dessa regler får betydelse för våra bedömningar lämnas en redovisning av konventionens regler i detta hänseende. De bestämmelser i KvaL som är aktuella i förevarande sammanhang redovisas likaledes. Avsnittet avslutas med överväganden och förslag.

8.2 Straffrättsliga regler om ungdomar

De straffrättsliga reglernas tillämplighet beträffande unga lagöverträdare regleras i skilda bestämmelser i BrB och andra författningar.

I 1 kap. 6 § BrB stadgas att för brott som någon begått innan han fyllt femton år får inte dömas till påföljd. Gärning av någon som inte uppnått denna ålder skall självfallet inte föranleda åtal. Mot den som begått brott innan han fyllt 15 år kan dock, om det krävs från allmän

synpunkt, enligt 19 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) föras s.k. bevistalan.

Den straffrättsliga lagstiftningen innehåller åtskilliga särbestämmelser med avseende på unga lagöverträdare över 15 år.

Av 20 kap. 3 § RB följer att alla brott i princip ligger under allmänt åtal. Detta innebär som huvudregel att så snart en lagföring inför domstol kan väntas leda till fällande dom skall åtal väckas. Från denna regel finns betydande undantag. Av särskilt intresse i detta sammanhang är stadgandet i 1 § LUL. Åtalsunderlåtelse kan enligt den bestämmelsen meddelas om en underårig blir föremål för vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (1980:620; SoL) eller enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) eller blir föremål för annan åtgärd som innebär att han får hjälp eller stöd och det med skäl kan antas att därigenom vidtas vad som är lämpligast för den underårige. Slutligen får enligt bestämmelsen åtalsunderlåtelse också beslutas om det är uppenbart att brottet skett av okynne eller förhastande.

Har åtal väckts mot den underårige, skall domstolen, om den underårige befinns skyldig till det åtalade brottet, bestämma vilken påföljd denne skall ådömas. I förarbetena till BrB uttalade departementschefen, att lagförslaget i princip utgick från att lagöverträdare som inte fyllt 18 år skulle bli föremål för åtgärd inom barnavården och inte inom kriminalvården. Barnavårdslagen har senare ersatts med SoL och LVU. Någon ändring i nyssnämnda hänseende var inte avsedd. Utgångspunkten är således att underåriga lagöverträdare i första hand skall bli föremål för vård enligt någon av de nyss nämnda lagarna. Bestämmelsen härom finns i 31 kap. 1 § BrB, vari stadgas att om den som är under 21 år och som begått brottslig gärning kan bli föremål för vård eller annan åtgärd enligt SoL eller LVU får rätten överlämna åt socialnämnden att föranstalta om erforderlig vård inom socialtjänsten. Bestämmelsen omfattar således lagöverträdare under 21 år men det är mera sällan den tillämpas beträffande lagöverträdare över 18 år.

Om en ung lagöverträdare inte överlämnas till särskild vård har domstolen att välja annan påföljd för den unge. Beträffande fängelse finns i 30 kap. 5 § BrB vissa begränsningar när det gäller möjligheten att tillgripa den påföljden. Av första stycket följer att för brott som någon begått innan han fyllt 18 år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Detta innebär att fängelse kommer i fråga i endast sällsynta undantagsfall. I dessa fall rör det sig om antingen brott med mycket högt straffvärde, t.ex. mord och grovt rån, eller också om återfall i omfattande kriminalitet av allvarligt slag. I det senare fallet måste det stå alldeles klart att förutsättningar för vård enligt LVU saknas. I bestämmelsens andra stycke stadgas att för brott som någon begått efter det att han fyllt 18 år men innan han fyllt 21

år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl till det. Liksom beträffande ungdomar under 18 år är det främst den begångna gärningens straffvärde som kan medföra att en ung lagöverträdare i det aktuella åldersintervallet döms till fängelse. För denna åldersgrupp kan det emellertid också förekomma att tidigare lagföringar utesluter annan påföljd än fängelse. Vidare kan för denna grupp inte sällan brottets art så starkt tala för fängelse att en sådan påföljd får väljas, t.ex. vid rattfylleri. Uttrycket "annars finns särskilda skäl till det" syftar således på tidigare brottslighet eller det aktuella brottets art.

Enligt 29 kap. 7 § BrB får ingen dömas till fängelse på livstid för brott som han har begått innan han fyllt 21 år.

8.3 Lagen om kriminalvård i anstalt

I 6-8 §§ KvaL finns vägledande anvisningar för placering i anstalt av den som skall avtjäna fängelsestraff. De två första paragraferna innehåller allmänna bestämmelser, medan 8 § KvaL reglerar placering av unga lagöverträdare. I sistnämnda paragraf stadgas att vid placering av intagen som inte fyllt 21 år skall särskilt beaktas att han, om inte särskilda skäl föranleder annat, hålles åtskild från sådana intagna som kan inverka menligt på hans anpassning i samhället.

I förarbetena framhöll departementschefen att det nya anstaltssystemet medförde att fördelningen av de intagna mellan olika anstalter i princip kom att ske oberoende av de intagnas ålder. Det sagda gällde åtminstone i fråga om lokalanstalterna. När det gällde riksanstalterna, fortsatte departementschefen, kunde det emellertid vara lämpligt att en del av dessa eller vissa avdelningar förbehölls sådana ungdomar som av säkerhetsskäl eller annan anledning inte lämpligen borde placeras i lokalanstalt. Härigenom kunde man bl.a. få möjlighet att lättare tillgodose det yngre klientelets särskilda behov av behandlingsresurser i fråga om utbildning, arbetsträning samt medicinsk och psykoterapeutisk behandling. Departementschefen påpekade vidare att det uppenbarligen kunde i fråga om unga lagöverträdare också vara av särskild vikt att de kunde placeras på ett sådant sätt att de inte kom att utsättas för olämplig påverkan av andra, mera gravt kriminellt belastade intagna. Enligt den aktuella bestämmelsen i KvaL skulle unga intagna placeras åtskilda från intagna som kunde inverka menligt på deras anpassning i samhället. Vid remissbehandlingen av lagförslaget hade anförts att denna bestämmelse kunde vara svår att tillämpa inom ramen för det nya anstaltssystemet, särskilt när det gällde lokalanstalterna. Departementschefen uttalade sin förståelse för denna synpunkt men ansåg att en bestämmelse av detta slag ändå hade en viktig funktion att

fylla. Den kunde, menade departementschefen, ge uttryck för en viktig princip som man inom ramen för tillgängliga resurser borde söka att följa. Avslutningsvis anförde departementschefen att av den föreslagna bestämmelsen följde vidare att man i görligaste mån skulle ta till vara föreliggande möjligheter att avdela viss eller vissa riksanstalter eller särskilda anstaltsavdelningar för huvudsakligen ungdomsklientel. (Prop. 1974:20 s. 91.)

Bland de unga lagöverträdarna tilldrar sig gruppen under 18 år särskilt intresse. Antalet intagna i fängelse som tillhör denna ålderskategori varierar mycket år från år; under 1980-talet var det lägsta antalet under 20 och det högsta var 52 (1989). Forskningsgruppen vid Kriminalvårdsstyrelsen har nyligen gjort en specialstudie avseende de unga som intogs i anstalt sistnämnda år (Kriminalvårdsstyrelsen, Fängelsedömda ungdomar 1989, Rapport 1992:1).

Under år 1989 intogs några ungdomar mer än en gång i kriminalvårdsanstalt. I undersökningen ingår därför 44 personer, alla män. Av de i undersökningen ingående personerna var 11 procent under 17 år och 48 procent hade fyllt 17,5 år. Ingen var yngre än 16 år. År 1989 var 5,5 procent av den manliga befolkningen i åldrarna 16-17 år utländska medborgare. Av dem som intogs i fängelse var 36 procent utländska medborgare. Om man även beaktar dem som tidigare haft utländskt medborgarskap blir andelen högre, nämligen 61 procent. Drygt 70 procent av dem som intogs i anstalt var bosatta i storstadsregionerna. Intagna med utländskt medborgarskap var, enligt undersökningen, speciellt överrepresenterade i Malmöområdet i förhållande till gruppens andel av befolkningen i åldersintervallet 16-17 år.

Över 40 procent hade vuxit upp tillsammans med båda sina biologiska föräldrar. Cirka en fjärdedel hade vuxit upp tillsammans med en ensamstående förälder, vanligtvis modern och ytterligare ungefär en fjärdedel hade vuxit upp tillsammans med modern och hennes man eller sambo. För cirka 50 procent finns uppgift om att de hade haft ett eller flera problem i uppväxtmiljön. De vanligast förekommande problemen hade varit allvarliga konflikter och alkoholmissbruk.

Av ungdomarna i gruppen hade endast en genomgått och avslutat sin gymnasieutbildning. För två personer fanns ingen uppgift om utbildning och fyra personer hade genomgått utbildning i utlandet. Av de övriga hade nästan hälften avbrutit sin skolgång. Av de 40 personer som hade svensk skolutbildning fanns uppgift om skolproblem i inte mindre än 36 fall. Dessa problem gällde skolk, hot mot och misshandel av andra elever, läs- och skrivsvårigheter, relationsproblem till lärare och elever, störande beteende och mobbing av andra elever. Skolk var det mest förekommande skolproblemet.

Totalt hade 86 procent (38 personer) haft kontakt med socialtjänsten före intagning i kriminalvårdsanstalt. För fyra personer saknades

uppgift om ålder och orsak vid den första kontakten. Av de övriga 34 personerna var nästan hälften 15-16 år och ytterligare 40 procent i åldersintervallet 12-14 år då de första gången blev föremål för någon uppmärksamhet från de sociala myndigheternas sida. Kriminalitet var huvudorsak till ingripande i omkring 60 procent av fallen. Övriga problem gällde familjen (20 procent), skola (12 procent) och missbruk (9 procent). Före den aktuella lagöverträdelsen hade 89 procent varit föremål för ingripande från något rättsvårdande organ.

För 60 procent av de intagna var förmögenhetsbrott huvudbrott och för huvuddelen av återstoden var brott mot person huvudbrott. För drygt hälften av de intagna var strafftiden en - två månader och för 80 procent understeg strafftiden sex månader. Den längsta strafftiden var fängelse fem år.

Tre personer hade en verkställighetstid som översteg ett år i fängelse. Två av dessa placerades i riksanstalt. Av de dömda intogs ytterligare tre i riksanstalt. Övriga placerades i öppen (50 procent) eller sluten (37 procent) lokalanstalt. Hälften av ungdomarna underkastades således hög grad av slutenhet. I rapporten konstateras att placeringarna inte skett med hänsyn till ålder i ett stort antal fall, vilket kan ha lett till att ungdomarna kommit att vistas där ett stort inslag av negativ påverkan kan förmedlas från ett hårt belastat klientel.

8.4 Internationella åtaganden

Den 20 november 1989 antog Förenta nationerna konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen). Konventionen är ett viktigt tillskott till skyddet för de mänskliga rättigheterna. För första gången har de rättigheter som tillkommer alla barn och ungdomar upp till 18 år samlats i ett folkrättsligt bindande dokument. Sedan konventionen hade ratificerats av 20 stater, bl.a. Sverige, trädde den i kraft den 2 september 1990. Sverige ratificerade konventionen utan att reservera sig på någon punkt.

Konventionens regler är tillämpliga på personer som inte fyllt 18 år (artikel 1). Den bestämmelse som är av störst intresse i nu förevarande sammanhang finns i artikel 37. Där stadgas bl.a. att varje frihetsberövat barn skall behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet och på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder (punkt c). I samma punkt föreskrivs vidare "Särskilt skall varje frihetsberövat barn hållas åtskilt från vuxna, om det inte kan anses vara till barnets bästa att inte göra detta, och skall, utom i undantagsfall, ha rätt att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök". Det kan i sammanhanget påpekas att i artikel 10 i konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter finns ett mer

långtgående krav på att ungdomsbrottslingar skall hållas åtskilda från vuxna intagna. Vid ratificeringen av denna konvention reserverade Sverige sig på den punkten.

Enligt artikel 37 i barnkonventionen får således ett frihetsberövat barn placeras tillsammans med vuxna enbart om det är till barnets bästa att så sker. Bestämmelsen kan synas stå i strid mot stadganden i 8 § KvaL. Socialutskottet yttrade följande om detta vid utskottsbehandlingen av propositionen med förslag till godkännande av konventionen (1989/90:SoU28 s.33).

> Det är, vilket också framhålls i propositionen, av vikt att vid bedömningen av om Sverige uppfyller kraven i konventionen hålla i minnet att konventionen är avsedd att tillämpas på ett världsomfattande plan och på rättssystem av mycket skiftande art. Konventionen måste tolkas så att den får en rimlig mening inom ramen för varje nationellt system.
>
> Syftet med bestämmelsen i konventionen är främst att mycket unga som berövats friheten inte skall placeras tillsammans med äldre, mer förhärdade kriminella personer. Detta syfte är otvivelaktigt uppfyllt för Sveriges del. Syftet med den aktuella bestämmelsen är rimligen inte att förhindra att personer under 18 år placeras tillsammans med andra unga, men något äldre, som kanske befinner sig på samma utvecklingsnivå. Bestämmelsen torde sålunda inte ta sikte t.ex. på det förhållandet att en sjuttonårig och en artonårig enligt LVU kan placeras i samma hem för särskild tillsyn. Det är andra, i Sverige inte förekommande former av sammanblandning av frihetsberövande barn och vuxna som bestämmelsen främst riktar sig mot.

Enligt artikel 44 i konventionen skall konventionsstaterna fortlöpande upprätta rapporter om de åtgärder som de vidtagit för att genomföra de rättigheter som erkänts i konventionen. Sverige överlämnade sin första rapport till FN i september 1992.

I rapporten framhålls beträffande tillämpningen av artikel 37 att personer under 18 år endast i rena undantagsfall döms till fängelse. I rapporten påpekas vidare att vid anstaltsplacering av unga intagna gäller enligt 8 § att den som är under 21 år skall placeras så att han hålls åtskild från intagna som kan inverka menligt på hans anpassning i samhället. I rapporten framhålls vidare.

> De svenska reglerna för verkställighet av frihetsstraff innebär således inte något ovillkorligt förbud mot att personer under 18 år förvaras i anstalt tillsammans med vuxna. Ett sådant undantagslöst förbud skulle också i vissa fall strida mot den unges eget intresse. Regeln i lagen om kriminalvård i anstalt ger vissa garantier mot att de som trots allt döms till frihetsberövande påföljd utsätts för skadlig påverkan av vuxna intagna.
>
> Generellt gäller vissa differentieringsregler för placering av dem som döms till fängelse. Placering sker antingen på slutna eller öppna anstalter. När det är möjligt bör den intagne placeras på anstalt så

nära hemorten som möjligt för att underlätta övergången från fängelsestraff till ett liv i frihet. Dessa regler tillämpas också när det gäller placering av unga personer. Genom att ta till vara hela kriminalvårdens resurser försöker man så långt möjligt utforma verkställigheten efter den unges individuella förutsättningar, dvs. efter brottslighetens karaktär, behov av utbildning och arbetsträning m.m i varje särskilt fall och med placering på en anstalt så nära den dömdes hemort som möjligt.

I rapporten påpekas att den svenska riksdagen vid behandlingen av frågan om ratificering av konventionen ansåg att hänsyn måste tas till syftet med artikeln och att syftet, enligt riksdagens bedömning, främst var att mycket unga personer som berövas friheten inte skulle placeras med äldre, mer förhärdade kriminella personer. Detta syfte var enligt riksdagens mening otvivelaktigt uppfyllt för svensk del.

En övergång från det nuvarande systemet till en ordning där de unga hålls åtskilda från vuxna kan föra med sig vissa negativa konsekvenser för de dömda. Med hänsyn till det låga antalet fängelsedömda under 18 år skulle inte principen om en placering nära den dömdes hemvist kunna upprätthållas. I stället torde det vara nödvändigt att samla de unga i en eller flera centrala anstalter. Den del av de unga som döms till fängelse är också i allmänhet ganska hårt brottsbelastade, varför säkerhetskrav och liknande skulle behöva hållas på en hög nivå, som då också skulle gälla för den som kanske inte är så belastad. Samtidigt skulle det också bli svårare att dra nytta av det utbud i fråga om utbildning och olika rehabiliteringsprogram m.m. som kriminalvården kan erbjuda. I vissa fall skulle t.o.m. situationen bli sämre för den unge än för en äldre person.

Att de svenska reglerna inte hindrar att unga förvaras tillsammans med äldre intagna, betyder inte att det saknas differentieringsregler för unga dömda. Enligt de svenska reglerna för placering av intagna skall, som nämnts, den som är under 21 år hållas åtskild från intagna som kan inverka menligt på hans anpassning i samhället. Slutligen kan också påpekas att även om det inte sker någon uppdelning när det gäller arbets- och motionslokaler och dylikt har varje intagen tillgång till en egen cell. Det innebär således en möjlighet till avskildhet.

I rapporten betonas att även om den aktuella regeln i artikel 37 enligt Sveriges mening är uppfylld hindrar det inte att förbättringar kan och bör göras.

Inom Rädda Barnen har upprättats tre rapporter om utsatta barn och barnkonventionens tillämpning i Sverige. I rapporten Om övergivna barn och barn i fängelse behandlas bl.a. frågan om barn och ungdomar i fängelse. I rapporten anförs bl.a. (s. 21).

Idag placeras barn under 18 år, som är dömda till fängelse, tillsammans med vuxna kriminella i samma fängelseanstalt. Även om vissa anstalter har försökt att skilja ungdomarna och de vuxna genom att inom anstalten upprätta särskilda avdelningar för

ungdomsbrottslingarna, så bedrivs en rad olika aktiviteter inom anstalten gemensamt av ungdomar och vuxna intagna.

De speciella behandlingsresurser som skulle behövas för att tillgodose de mycket unga intagnas behov finns inte idag.

Barn och ungdomar som nu sitter i fängelse är bärare av en rad svåra problem. Problem som det behövs särskild kompetens för att kunna bearbeta framgångsrikt. Kriminalvården har liksom socialvården idag inte tillräckliga resurser för detta arbete.

I rapporten hävdas att Sverige inte uppfyller kraven i barnkonventionens artikel 37 c, eftersom intagna under 18 år placeras med äldre. Enligt Rädda Barnen bör sådan placering ske endast i mycket speciella undantagsfall, nämligen då det är till barnets bästa att så sker. I rapporten hävdas vidare att den i artikel 37 c fastslagna principen bör komma till klarare uttryck i den svenska lagstiftningen på området.

Att den officiella svenska tolkningen av artikeln inte går fri från invändningar framgår också därigenom att man i Danmark tolkat bestämmelsen annorlunda. Där har man med hänvisning till konventionen ansett det nödvändigt att som huvudregel hålla strikt åtskillnad mellan intagna under 18 år och äldre. En särskild anstaltsavdelning har således reserverats för det yngsta klientelet, trots att detta liksom i Sverige inte omfattar mer än ett fåtal personer.

8.5 Överväganden och förslag

Ungdomsbrottskommittén har nyligen i betänkandet (SOU 1993:35) Reaktion mot ungdomsbrott föreslagit att det skall införas en ny reaktion för lagöverträdare som är under 21 år. Denna benämns särskild tillsyn. Enligt förslaget skall verkställigheten ske i särskilda ungdomshem, s.k § 12-hem, som skall administreras av Statens institutionsstyrelse. En förutsättning för att döma till särskild tillsyn är att det föreligger synnerliga skäl för en frihetsberövande påföljd om den unge är 15-17 år eller särskilda skäl om han är 18-20 år. Frågan om sådana skäl är för handen skall bedömas med utgångspunkt i brottslighetens straffvärde eller art eller den omständigheten att den unge tidigare begått brott. Särskild tillsyn skall utmätas på viss tid mellan sex månader och två år. Vid straffmätningen skall samma regler gälla som för fängelse. Enligt Ungdomsbrottskommittén kommer särskild tillsyn över unga i stor utsträckning att träda i stället för fängelse.

Som närmare framgår av redogörelsen ovan är de svenska straffrättsliga reglerna så utformade att frihetsberövande påföljd skall väljas för unga lagöverträdare endast om någon annan möjlighet inte står till buds. Antalet ungdomar som vid ett visst givet tillfälle är intagna i kriminalvårdsanstalt är därför mycket lågt, i allmänhet under tio i hela

landet. Den aktuella gruppen består i princip alltid av män. Det förekommer nämligen mycket sällan att flickor under 18 år döms till fängelse.

Enligt 8 § KvaL skall vid placering av intagen som inte fyllt 21 år särskilt beaktas att han skall hållas åtskild från intagna som kan inverka menligt på hans anpassning i samhället. Vid våra besök i skilda anstalter i landet har vi fått det bestämda intrycket att man gör stora ansträngningar inom kriminalvården för att finna goda lösningar på problemet med att placera fängelsedömda ungdomar. Yngre män med långa strafftider placeras regelmässigt i kva Mariefred. I den anstalten intas företrädesvis långtidsdömda yngre män, som inte tidigare ådömts fängelsestraff. Verksamheten vid anstalten är särskilt utformad för att passa detta klientel. Övriga yngre intagna placeras i lokalanstalt med en i det enskilda fallet lämplig grad av säkerhet. De yngre intagna bor, arbetar och utövar fritidsaktiviteter tillsammans med de äldre intagna.

Enligt artikel 37 i barnkonventionen skall varje frihetsberövat barn hållas avskilt från vuxna, om det inte kan anses vara till barnets bästa att så inte sker. Konventionens krav är strängt på denna punkt. Avsteg från den principiella utgångspunkten att barn i fängelse inte skall ha någon kontakt med vuxna intagna får således ske enbart om det är till barnets bästa. Det sagda gäller såväl vid boende som vid olika aktiviteter i anstalten, t.ex. arbete och fritidsverksamhet. Artikelns utformning synes närmast ge vid handen att man i varje särskilt fall skall pröva och avgöra vad som är till barnets bästa. Det ligger i sakens natur att det inte är lätt att avgöra vad som generellt eller i ett enskilt fall skall anses vara till barnets bästa. Utgångspunkten måste dock bli att varje barn i fängelse ovillkorligen måste skyddas från de skadeverkningar som kan uppkomma i kontakt med äldre brottslingar.

Många unga intagna intar lätt en beundrande och kritiklös inställning till äldre intagna, och det förekommer inte sällan att yngre utsätts för olika påtryckningar, t.ex. att införa narkotika till anstalten. Yngre kan också bli utnyttjade i skilda hänseenden. Det kan därför ifrågasättas om det kan anses vara förenligt med ett frihetsberövat barns bästa att det kan träffa äldre intagna.

Möjligheterna att utforma kriminalvårdslagstiftningen så att unga intagna inte får någon kontakt med äldre intagna är begränsade. Teoretiskt är två lösningar tänkbara: antingen kan alla intagna under 18 år samlas i någon eller några centralt belägna anstalter eller kan en ung intagen förvaras i en anstalt nära hemorten men isolerad från övriga intagna som är över 18 år.

Vad först gäller lösningen att samla alla ungdomar under 18 år i en eller några få anstalter finns följande att anföra. Gruppen fängelsedömda under 18 år är så liten att i praktiken endast en anstalt i landet skulle komma i fråga. Samtidigt skulle gruppen likväl vid vissa

tillfällen vara tillräckligt stor för att ge upphov till särskilda problem. Det är nämligen en erfarenhet som gjorts inom kriminalvården att det är nödvändigt att begränsa antalet intagna ungdomar i en anstalt. Om det blir för många ungdomar sluter dessa sig samman och blir svåra att hantera och svåra att få kontakt med för personalen. Bl.a. brukar skadegörelsen öka påtagligt i anstalten. Inom Stockholmsregionen har man mot bakgrund härav som tumregel att inte placera fler än högst tre ungdomar i samma anstalt.

En annan konsekvens av att samla alla fängelsedömda ungdomar i en anstalt är att denna måste ligga förhållandevis centralt i landet. Detta skulle leda till att många skulle få långt till sina respektive hemorter. Härigenom skulle deras möjligheter alla hålla kontakt med föräldrar och andra anhöriga försvåras. Många unga som döms till fängelse har dålig kontakt med sina anhöriga, och det är därför ytterst viktigt att de kontakter som trots allt kan finnas inte upphör. Vidare är det ofta mycket angeläget att de sociala myndigheterna liksom frivårdsmyndigheten på den unges hemort har praktiska möjligheter att upprätthålla erforderliga förbindelse med den unge. Huvudansvaret för den unges fortsatta utveckling kommer många gånger att ligga på dessa myndigheter. Sammantaget skulle en strävan att samla alla fängelsedömda ungdomar i några få anstalter inte sällan leda till att ungdomarna får en väsentligt sämre situation än de äldre intagna. Det kan inte anses förenligt med de ungas bästa att välja en sådan lösning.

Den andra möjligheten att hålla yngre skilda från äldre intagna skulle vara att placera dem i anstalt nära hemorten och isolera dem där från de äldre. Det är svårt att se att det någonsin kan vara förenligt med en ung intagens bästa att bara träffa anstaltspersonal och eventuella besökare samt möjligen någon enstaka jämnårig intagen. Tvärtom torde många som tillhör denna kategori dömda vara i särskilt stort behov av kontakt med andra och av andra former av social träning. Personalen i flera kriminalvårdsanstalter har hävdat att det ofta kan vara lämpligt att unga intagna får umgås med äldre intagna. Många äldre känner nämligen ett visst ansvar för att ungdomarna bryter sitt kriminella levnadsmönster. Mot denna bakgrund synes det inte heller vara förenligt med ungdomarnas bästa att placera dem i anstalt nära hemorten och hålla dem avskilda från andra intagna.

Som tidigare redovisats har man i Danmark valt att samla alla unga intagna i en anstalt och hålla dem isolerade från äldre intagna för att härigenom uppfylla kraven i artikel 37. Erfarenheterna av detta system är, enligt vad vi har inhämtat vid vårt besök i Danmark, entydigt negativa. De unga blir mycket isolerade. Vid något tillfälle fanns bara två intagna under 18 år, och dessa var hänvisade till att umgås uteslutande med varandra såväl i arbete som på fritid. I många fall är restiden förhållandevis lång mellan anstalten och den intagens hemort. Detta har lett till att kontakterna mellan de unga och deras anhöriga

har blivit väsentligt försämrade sedan denna placeringsprincip började tillämpas.

Sammanfattningsvis förefaller det inte vara förenligt med de ungas bästa att införa en ordning som helt utesluter kontakter med äldre intagna. Den tolkning av barnkonventionen som hittills accepterats i Sverige bör enligt vår mening inte frångås. Vi föreslår i 7 § andra stycket lagförslaget en placeringsbestämmelse med avseende på ungdomar som i huvudsak har samma innebörd som den nuvarande. Bestämmelsen tar liksom den nuvarande sikte på intagna som inte fyllt 21 år. Antalet intagna under 18 år är så litet att några särbestämmelser för denna kategori knappast kan komma i fråga. Förslaget går ut på att placering företrädesvis skall ske i anstalter som är avsedda för yngre intagna. Härmed menas att ungdomar inte skall placeras tillsammans med äldre intagna som har en omfattande kriminell bakgrund. Någon bestämd övre åldersgräns för vilka som skall kunna hänföras till anstalter för yngre intagna bör inte anges.

Lämpligen bör minst en öppen och en sluten anstalt inom varje region reserveras för yngre intagna. Vid varje berörd anstalt bör byggas upp en särskild kompetens att ta emot ungdomarna. Vid anstalterna måste finnas personal som är väl insatt i dessa ungdomars särbehov. Praktiskt taget alla ungdomar som intas i kriminalvårdsanstalt har avbrutit sin skolutbildning för tidigt. Det är viktigt att ungdomarna ges möjlighet till och entusiasmeras att ta igen vad de tidigare förlorat i skolutbildningen. Ungdomar som avtjänar längre straff bör vidare om möjligt beredas tillfälle till lämplig yrkesutbildning. Stora ansträngningar måste göras för att de ungdomar som har någon form av missbruksproblem får erforderlig vård och behandling för sina problem. Det är väsentligt att ungdomarna får bekanta sig med och delta i bra fritidsaktiviteter. Många av ungdomarna har haft få kontakter med vuxna som lever i normala förhållanden. Det system med kontaktmannaskap som nu är under uppbyggnad vid landets kriminalvårdsanstalter kan därför bli särskilt betydelsefullt för denna grupp intagna.

Ungdomar bör i första hand placeras i öppen anstalt. Det går dock inte att bortse ifrån att många av dem är så rymningsbenägna att de måste placeras i sluten anstalt. Om en ung intagen måste flyttas från en anstalt av disciplinära skäl, bör förflyttningen ske till annan anstalt som är särskilt inriktad på ungdomars behov. Endast i undantagsfall får en ung intagen placeras i annan anstalt än sådan som har en verksamhet som tar sikte på unga intagna.

9 Intagens kontakt med yttervärlden

9.1 Inledning

Enligt 4 § KvaL skall kriminalvården utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. Av våra direktiv framgår att detta grundläggande mål även i fortsättningen skall vara en av utgångspunkterna för verksamheten vid kriminalvårdsanstalterna.

För att reducera de skadliga följderna av frihetsberövandet är det viktigt att de intagna får hålla kontakt med personer utanför anstalterna, främst med nära anhöriga. Men även kontakter med andra kan vara värdefulla för den intagne både när det gäller att främja dennes anpassning i samhället och att minska skadeverkningarna av frihetsberövandet. De intagnas kontakt med yttervärlden sker genom permissioner samt genom brev, besök och telefonsamtal.

I många av landets kriminalvårdsanstalter är narkotikasituationen mycket bekymmersam. Det kommer in narkotika i en del anstalter trots att stora ansträngningar görs från kriminalvårdens sida för att hålla nere inflödet. De otillåtna preparaten förs in till anstalterna huvudsakligen i samband med permissioner och besök. Vid utformningen av de bestämmelser som skall reglera de intagnas kontakter med omvärlden medför förekomsten av narkotika i anstalterna att reglerna i skilda hänseenden måste stramas upp ytterligare.

I detta avsnitt behandlas brevväxling, besök och telefonkontakter.

9.2 Intagens brevväxling

9.2.1 Gällande bestämmelser

Bestämmelser om intagens rätt till brevväxling finns i 25-28 §§ KvaL. De aktuella bestämmelserna ger myndigheterna viss rätt att granska brev och andra försändelser som sänds till en intagen eller som en intagen sänder ut från anstalten.

Reglerna om granskning av försändelser till och från intagen bygger på tanken att granskning skall få ske endast om det är påkallat av

säkerhetsskäl. Från denna utgångspunkt ges bestämmelser som närmare anger under vilka förutsättningar granskning kan få ske. Huvudstadgandet om brevgranskning finns i 26 § KvaL. Av första stycket följer att brev och andra försändelser till eller från den som är intagen i sluten riksanstalt skall granskas för undersökning av om de innehåller otillåtet föremål. Bestämmelsen omfattar således inte bara brev utan även andra postförsändelser, t.ex. postpaket. I samma stycke föreskrivs vidare att om det finns anledning anta att en försändelse innehåller otillåtet föremål, får granskning i detta syfte ske även av en försändelse till eller från den som är intagen i annan anstalt, om det är påkallat av säkerhetsskäl. Narkotiska preparat är den vanligaste typ av otillåtna föremål som påträffas vid nu ifrågavarande granskning. Beträffande den som är intagen på specialavdelning skall granskningen av brev eller andra försändelser, enligt paragrafens andra stycke, även syfta till att undersöka om de innehåller något meddelande om planläggning av brottslig verksamhet, avvikande eller annat liknande förfarande. Enligt samma stycke får, när det är påkallat av säkerhetsskäl, granskning i detta syfte även ske stickprovsvis beträffande intagna i allmänhet samt, beträffande den som är intagen i sluten anstalt, om det är nödvändigt med hänsyn till hans särskilda förhållanden. Som nedan framhålls skall brev till och från advokater och myndigheter i princip vidarebefordras utan granskning. I tredje stycket erinras om att första och andra styckena inte gäller sådant brev. Slutligen stadgas i sista stycket att om en intagen under utredningen av ett disciplinärende hålls avskild från andra intagna, får han hindras från kontakter med andra personer genom brev i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras.

Paragrafen fick sin nuvarande utformning genom en lagändring år 1982. Ändringen innebar en skärpning av reglerna om brevgranskning och utgjorde ett led i den intensifiering av kontrollen av de intagnas kontakter med personer utanför anstalterna som framstod som nödvändig med hänsyn till den då aktuella narkotikasituationen i anstalterna (prop. 1981/82:141 s. 40).

Ett viktigt undantag från bestämmelsen om brevgranskning finns i 25 § KvaL. Enligt den bestämmelsen skall brev mellan intagen och svensk myndighet eller advokat vidarebefordras utan granskning. Det finns dock en specialregel som gäller för det fall att ett brev anges vara avsänt från svensk myndighet eller advokat och det skäligen kan misstänkas att uppgiften är oriktig. I sådant fall får försändelsen granskas, om förhållandet inte kan klarläggas på annat sätt, t.ex. genom telefonkontakt med den uppgivne avsändaren.

Genom en lagändring år 1981 kompletterades 25 § med en regel som innebär att 26 § skall tillämpas beträffande försändelser till postverket. Det var nämligen tidigare oklart hur 25 § skulle tolkas då

det var fråga om bl.a. postgiroförsändelser. Risken att en sådan försändelse skulle utnyttjas för otillbörlig kommunikation med yttervärlden ansåg vara så stor att det var motiverat att undanta dem från den granskningsfria kretsen av brev från intagna till svenska myndigheter. En bestämmelse som undantar endast postgiroförsändelser till postverket ansågs emellertid i praktiken inte vara tillräckligt effektiv. Det befanns därför att undantaget borde avse brev som är adresserade till postverket över huvud taget. I paragrafens andra stycke föreskrivs sålunda att i fråga om brev till postverket skall 26 § tillämpas. Brev eller andra försändelser som är adresserade till postverket får således numera granskas under samma förutsättningar som gäller för granskning av brev i allmänhet.

I 27 § finns regler om förfarandet vid granskning av brev eller andra försändelser. Där anges till en början att sådan granskning inte får vara mer ingående än vad som är nödvändigt med hänsyn till granskningens syfte (första stycket). Begreppet granskning kan i förevarande hänseende innefatta åtgärder av olika slag, nämligen genomlysning av oöppnad försändelse, öppning av försändelse utan läsning av dess skriftliga innehåll eller i sista hand både öppning av försändelse och läsning av skriftliga meddelanden däri.

Enligt paragrafens andra stycke bör den intagne, om det lämpligen kan ske, vara närvarande vid öppning av brev eller annan försändelse. Under förarbetena framhöll departementschefen att det från principiell synpunkt var lämpligt att den intagne är närvarande i fall då ett brev till eller från honom öppnas och granskas. Härigenom kunde man sannolikt i betydande utsträckning, fortsatte departementschefen, undvika att det från de intagnas sida uppkommer onödiga missförstånd eller misstankar om att ovidkommande faktorer skulle spela in vid brevgranskningen. Departementschefen påpekade avslutningsvis att det är angeläget att den intagne i så stor utsträckning som möjligt bereds tillfälle att närvara vid öppning av försändelse; dock öppnar bestämmelsens ordalag möjlighet att beakta de praktiska svårigheter som kan föreligga i vissa anstalter när det gäller att låta de intagna vara närvarande vid brevöppning. (Prop. 1974:20 s. 139.)

I paragrafens sista stycke anges att brev eller andra försändelser som granskats får kvarhållas, om det är påkallat av säkerhetsskäl. Den intagne skall i så fall genast underrättas därom. Av bestämmelsen framgår vidare att om det är fråga om ankommande försändelse, skall den intagne i den utsträckning det är lämpligt få kännedom om innehållet. Slutligen stadgas att en kvarhållen försändelse skall utlämnas till den intagne så snart det kan ske och senast när anstaltsvården upphör, om inte särskilda skäl talar däremot.

I 28 § stadgas att vad som är föreskrivet i 25-27 §§ gäller även annat skriftligt meddelande. Denna bestämmelse har betydelse för vissa speciella fall, t.ex. för ett skriftligt meddelande som överlämnats till

den intagne vid besök. Av paragrafen följer vidare att bestämmelserna i nyssnämnda paragrafer även gäller sammanslutning av intagna. Brev eller andra försändelser som kommer till eller avsänds från förtroenderåd eller annan sammanslutning av intagna kan således underkastas samma kontroll som motsvarande försändelser till eller från intagen.

Kriminalvårdsstyrelsens tillämpningsföreskrifter om brevgranskning finns i 75-80 §§ anstaltsföreskrifterna. Av bestämmelserna följer bl.a. följande. En intagens brev får granskas endast av därtill utsedd tjänsteman. Om den intagne inte är närvarande vid brevöppning, skall minst två tjänstemän vara närvarande. Den tjänsteman som granskat brevet skall underrätta den intagne om åtgärden. Efter granskningen skall brevet förseglas. Granskning av brev kan enligt föreskrifterna ske genom öppnande och genomläsning av innehållet, öppnande utan genomläsning eller genomlysning av oöppnat brev. Har ett brev öppnats enbart för att söka efter otillåtna föremål får det inte läsas. Om ett brev från en intagen kan skickas efter ändring, skall den intagne få tillbaka brevet med besked om detta. Anteckning, överstrykning eller ändring i brev får inte göras av tjänsteman vid anstalten. Bedöms innehållet i ett brev vara straffbart eller lämnar upplysningar om brott, skall polismyndigheten snarast underrättas därom. Ett beslut att ett brev skall kvarhållas skall upprättas skriftligen. Av beslutet skall framgå vem som meddelat beslutet, när beslutet har meddelats samt uppgift om delgivning av beslutet.

9.2.2 Överväganden och förslag (37-40 §§ lagförslaget)

Det är uppenbart att granskning av försändelser till eller från en intagen måste ske även i fortsättningen. Liksom hittills bör granskningen ske av säkerhetsskäl, dvs. för att förebygga och hindra att intagna under anstaltsvistelsen planerar och leder brottslig verksamhet eller sätter säkerheten vid anstalten i fara genom att t.ex. förbereda rymningar eller ta emot narkotika eller andra otillåtna varor.

Reglerna måste ha ett så preciserat innehåll att de intagna inte får anledning att ifrågasätta anstaltspersonalens rätt till brevgranskning när sådan är påkallad och att å andra sidan det från rättssäkerhetssynpunkt betydelsefulla intresset av enhetlig tillämpning blir tillgodosett i största möjliga utsträckning.

Brev och andra försändelser används i inte obetydlig utsträckning till att olovligen införa narkotika till intagna i anstalterna. Av praktiska skäl rör det sig om tämligen begränsade mängder vid varje införseltillfälle. Det är dock ändå ytterst allvarligt att brev och andra försändelser kan användas för att föra in narkotika i anstalterna. Genom brevkontakter kan också planeras hur införsel av narkotika skall ske, och även

planering av andra allvarliga brott i eller utanför anstalten kan ske på sådant sätt. Vid våra kontakter med företrädare för kriminalvården har från skilda håll, särskilt från anstaltsledning och personal vid vissa slutna lokalanstalter, framförts den åsikten att möjligheterna till kontroll av försändelser är alltför begränsade. Bestämmelserna anses också oklara och tämligen svåra att tillämpa. Detta leder till att man i vissa fall för att inte åsidosätta reglerna underlåter att granska försändelser till en intagen.

Med hänsyn till att kontrollen av brev och andra försändelser inte kan ske med tillräcklig grad av effektivitet bör en viss utvidgning av rätten att granska inkommande och utgående försändelser ske, främst för att ytterligare öka anstalternas möjligheter att bekämpa inflödet av narkotika. Narkotikasituationen är givetvis mest allvarlig i de slutna anstalterna. Någon egentlig skillnad synes därvidlag inte finnas mellan de nuvarande slutna lokal- och riksanstalterna. Enligt vår mening bör en ökning av kontrollmöjligheterna främst gälla de slutna anstalterna. Det är otillfredsställande att de intagna kan organisera införsel av narkotika och planera andra brott i brevväxling med personer utanför anstalten. Bl.a. mot bakgrund härav måste det vara möjligt för anstaltspersonalen att generellt ta del av meddelanden i försändelser. Det är givet att en utvidgad rätt att kontrollera försändelser innebär en viss kränkning av de intagnas personliga integritet. Häremot måste emellertid ställas det mycket starka intresset att hålla kriminalvårdsanstalterna fria från narkotika - särskilt med tanke på intagna som inte använder narkotika och intagna som vill komma ifrån sitt missbruk.

En lämplig ordning synes vara att brev och andra försändelser till eller från en intagen i sluten anstalt får granskas för undersökning av om de innehåller otillåtna föremål. Sådan granskning bör också kunna få ske för att undersöka om försändelsen innehåller något meddelande om planläggning av brottslig verksamhet, avvikande eller något annat liknande förfarande. När det gäller försändelser till intagna i slutna anstalter skulle således kriminalvården få rätt att även läsa innehållet i försändelserna. En sådan rätt bör givetvis inte utnyttjas så att alla brev som kommer till en kriminalvårdsanstalt blir föremål för granskning, vilket för övrigt inte torde vara praktiskt möjligt. Kriminalvårdsstyrelsen bör i anstaltsföreskrifterna eller i annat lämpligt sammanhang ge anvisningar för brevgranskningens närmare inriktning. Beträffande intagen på specialavdelning bör ingen ändring ske. Kontroll skall ske av försändelse till och från sådan intagen. Den föreslagna bestämmelsen om brevgranskning vid slutna anstalter finns i 37 § första stycket lagförslaget.

När det gäller försändelser till och från intagna i öppna anstalter gör sig kontrollbehovet inte lika starkt gällande som beträffande intagna i slutna anstalter. Det sagda hindrar inte att det - liksom enligt KvaL - måste vara möjligt att även kontrollera sådana försändelser. I princip

torde de nuvarande reglerna kunnas överföras till den nya lagstiftningen. Detta skulle innebära att kontroll av försändelse till eller från intagen i öppen anstalt får ske för samma ändamål som anges beträffande försändelse till eller från intagen i sluten anstalt. Kontrollerna skulle få ske antingen stickprovsvis beträffande intagna i allmänhet eller om det finns anledning anta att försändelsen innehåller otillåtet föremål. Detta regleras i 37 § andra stycket lagförslaget.

Vissa kategorier av försändelser är för närvarande uteslutna från granskning, nämligen sådan försändelse som avses i 25 § KvaL. Enligt den bestämmelsen skall försändelse mellan en intagen och svensk myndighet, internationellt organ som har av Sverige erkänd behörighet att ta emot klagomål från enskilda eller advokat vidarebefordras utan granskning. Det är givetvis av största vikt att försändelser av dessa typer inte underkastas någon granskning i anstalterna. På grund härav bör bestämmelsen överföras till den nya lagen (38 § första stycket lagförslaget).

Enligt 25 § KvaL får dock försändelse som kommer till intagen och anges vara avsänd från myndighet, sådant internationellt organ eller advokat granskas om det skäligen kan misstänkas att uppgiften inte är riktig. Enligt vad vi inhämtat förekommer det ibland att det till en intagen kommer en försändelse som anges komma från advokat eller svensk myndighet men där misstanke finns att det inte förhåller sig på det sättet. Det är inte förenat med någon större svårighet att komma över ett oanvänt kuvert på en advokatbyrå eller hos en myndighet. I dessa fall bör det vara möjligt att kontrollera om försändelsen verkligen kommer från den angivne avsändaren. Innan en sådan försändelse öppnas måste dock den uppgivne avsändaren först genom telefonsamtal eller på annat lämpligt sätt kontaktas för att om möjligt utröna om försändelsen verkligen kommer därifrån. För att en försändelse skall få kontrolleras enligt denna bestämmelse skall det således skäligen kunna misstänkas att uppgiften att försändelsen kommer från eller skall sändas till myndighet eller motsvarande inte är riktig. Enligt vårt förmenade är denna reglering väl restriktiv. Det bör i stället vara tillräckligt att det finns anledning misstänka att uppgiften inte är riktig.

Som tidigare angivits skall i fråga om brev till postverket 26 § tillämpas i stället för 25 §. Samma bör gälla i fortsättningen (38 § andra stycket lagförslaget).

I 26 § KvaL har nyligen införts en bestämmelse som innebär att en intagen som hålls avskild från andra intagna under utredningen av ett disciplinärende också kan hindras från kontakter med andra personer genom brev i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras. En bestämmelse med motsvarade innehåll bör finnas i den nya lagstiftningen (37 § tredje stycket lagförslaget).

Den allmänna föreskriften i 27 § första stycket om att granskning av försändelse inte får vara mer ingående än som är nödvändigt med hänsyn till granskningens syfte bör vara kvar (39 § första stycket lagförslaget). Enligt andra stycket i samma paragraf skall den intagne vara närvarande vid öppning av brev eller annan försändelse, om det lämpligen kan ske. Enligt vad vi inhämtat förekommer det relativt sällan att en intagen är närvarande då en försändelse till eller från honom öppnas. Detta synes i allmänhet ha sin grund i att det är förenat med betydande praktiska svårigheter, särskilt vid de större riksanstalterna, att låta de intagna vara närvarande vid öppning av försändelse. Enligt vår mening är det inte nödvändigt att en intagen, som blir föremål för kontroll av försändelse, är närvarande vid kontrollen. Däremot skall den intagne givetvis informeras om att kontrollen har skett. Information bör vidare lämnas om något anträffats vid kontrollen.

Det förekommer, som ovan nämnts, relativt ofta att otillåtna föremål anträffas vid en kontroll. Den i 27 § tredje stycket KvaL angivna regeln för dessa situationer synes ha lämplig utformning och bör därför överföras till den nya lagstiftningen (33 § tredje stycket lagförslaget).

Som ovan närmare har redovisats finns i 28 § en bestämmelse om att reglerna om brevgranskning skall gälla även annat skriftligt meddelande. I samma paragraf finns vidare ett stadgande om att bestämmelserna om brevgranskning även gäller sammanslutning av intagna. Även dessa regler bör överföras till den nya lagstiftningen (40 § lagförslaget).

I det upprättade lagförslaget har genomgående använts benämningen "försändelse". Häri inryms givetvis även vanliga brev.

9.3 Besök

9.3.1 Gällande bestämmelser

Reglerna om besök finns i 29 § KvaL. I paragrafen stadgas följande.

> Intagen får mottaga besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Han får ej mottaga besök som är ägnat att äventyra säkerheten i anstalten eller som kan motverka hans anpassning i samhället eller eljest vara till skada för honom eller annan. Om en intagen under utredning av ett disciplinärende hålls avskild från andra intagna, får han också vägras besök i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras.
>
> Till underlag för bedömningen av om den som är intagen i sluten riksanstalt skall i ett särskilt fall få ta emot besök skall i förväg undersökas om den besökande har dömts eller är misstänkt för allvarlig brottslig verksamhet. I den utsträckning det behövs och lämpligen kan ske skall upplysningar också inhämtas om hans

personliga förhållanden i övrigt. Vad som har sagts nu gäller ej, i den mån det är uppenbart obehövligt på grund av att den besökande är känd eller av annat skäl.

Till underlag för bedömningen av om den som är intagen i annan anstalt än sluten riksanstalt skall i ett särskilt fall få ta emot besök får en sådan kontroll som avses i andra stycket göras i den mån det är påkallat av säkerhetsskäl.

Tjänsteman vid anstalten skall vara närvarande vid besök, om det är påkallat med hänsyn till säkerheten. Vid besök av advokat som biträder den intagne i rättslig angelägenhet får tjänsteman närvara endast om advokaten eller den intagne begär det.

Som villkor för besök kan av säkerhetsskäl föreskrivas att den besökande underkastar sig kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning eller medger undersökning av väska, kasse eller annat dylikt som han vill medföra vid besöket.

Huvudregeln i paragrafen är således att en intagen får ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Tanken bakom detta stadgande är att det är av väsentlig betydelse för de intagna att ta emot besök, eftersom det minskar isoleringen och främjar deras möjligheter att knyta och vidmakthålla värdefulla kontakter med människor utom anstalten. Uttrycket "i den utsträckning det lämpligen kan ske" tar inte sikte på den besökandes lämplighet utan syftar endast på de praktiska förutsättningarna för mottagning av besök vid anstalten.

I bestämmelsen har däremot gjorts undantag för vissa fall då det av andra skäl än som nyss nämnts kan finnas grundad anledning att vägra ett besök. Dessa undantag knyter i huvudsak an till den besökandes person eller relationerna mellan denne och den intagne. Under förarbetena till KvaL framhöll departementschefen att det måste finnas möjligheter att hindra besök som på ett eller annat sätt kan vara ägnat att äventyra säkerheten i anstalten. Men till skillnad från vad som gäller i fråga om brevgranskning tillmäts inte enbart säkerhetssynpunkter betydelse. Det finns sålunda möjlighet att hindra besök som framstår som klart olämpligt från resocialiseringssynpunkt. Det gäller här besök som kan motverka den intagnes anpassning i samhället eller eljest vara till skada för honom eller annan. Departementschefen underströk att tillämpningen av dessa begränsningsregler bör vara restriktiv, särskilt som man i viss mån kan neutralisera riskerna av ett visst besök genom att låta det ske under bevakning. (Prop. 1974:20 s. 142.)

Enligt 50 § KvaL får en intagen under utredningen i ett disciplinärende tillfälligt hållas avskild från andra intagna i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras. Kan den intagne inte hållas avskild i anstalten, får han enligt samma paragraf placeras i häkte, om detta är lämpligare än att han förs över till annan anstalt. Tidigare fanns inte något lagstöd att vägra en intagen, som hölls avskild enligt nyssnämnda bestämmelse i KvaL, att ha kontakt med andra genom brev, besök eller telefonsamtal.

Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1991 har i KvaL i 29 § införts en möjlighet att vägra intagen, som i ett disciplinärende hålls avskild från andra intagna, besök. Under förarbetena framhöll departementschefen att med hänsyn till den korta tid det är fråga om i detta sammanhang - avskildhet på grund av disciplinärende får vara i högst fyra dagar - möter den ytterligare inskränkning av de intagnas möjligheter att kommunicera med andra som därigenom sker inte några allvarliga betänkligheter från t.ex. humanitär synpunkt (prop. 1989/90:154 s. 32).

Bestämmelserna i andra och tredje styckena infördes i paragrafen år 1982. Ändringarna syftade till att kontrollen skulle skärpas när det gällde besök. Bakgrunden var att det i skilda sammanhang hade framkommit att en stor del av de otillåtna varor - främst narkotika - som kommer in i anstalterna överlämnas i samband med besök. Vidare hade det framkommit att besöken också i vissa fall utnyttjades för planläggning av eller medverkan i brottslig verksamhet. Departementschefen fann det därför klarlagt att en förhållandevis sträng kontroll såväl av de personer som tillåts besöka anstalterna som av vad besökare medför måste upprätthållas (prop. 1981/82:141 s. 41). Enligt andra stycket skall till underlag för bedömningen av om besök till en intagen i sluten riksanstalt bör medges i det särskilda fallet i förväg undersökas om den besökande har dömts för eller är misstänkt för brottslig verksamhet. I den mån det behövs och lämpligen kan ske skall också inhämtas upplysningar om den besökandes personliga förhållanden, t.ex. om narkotikamissbruk. Kontroll behöver dock inte ske om det är uppenbart obehövligt på grund av att den besökande är känd eller av annat skäl. Enligt tredje stycket får kontroll göras även i fråga om besökande till intagna i slutna lokalanstalter eller i öppna anstalter, när det är påkallat av säkerhetsskäl.

Kontroll av besökande i anstalt syftar naturligtvis främst till att få kännedom om den besökande är inblandad i narkotikahantering eller annan liknade brottslig verksamhet. Av särskilt intresse är då om den besökande avtjänar fängelsestraff eller är föremål för annat samhällsingripande. Uppgifter av det här slaget finns i det centrala kriminalvårdsregistret, hos frivården och hos polisen. Det är också främst dessa källor - jämte innehållet i den dömdes akt - som i praktiken utnyttjas. Från polisen kan, när det behövs, uppgifter inhämtas genom telefonsamtal med berörda polismyndigheter eller med rikspolisstyrelsen.

Hur ingående kontrollen behöver vara varierar naturligtvis från fall till fall. Då det gäller t.ex. nära anförvanter anses ofta de upplysningar som finns om dessa i den intagnes akt vara tillfyllest. Akten kan också i många fall innehålla värdefulla upplysningar om andra personer som vill besöka den intagne. Det kan t.ex. framgå att den besökande är missbrukare eller att han tidigare har varit målskamrat till den intagne.

För att en person skall anses känd för anstalten krävs inte att anstalten har en ingående kännedom om den besökandes person. Självfallet äger sålunda en tjänsteman inom kriminalvårdsverket alltid tillträde till anstalterna. Då det gäller andra personer som skall besöka en intagen i tjänsten, exempelvis personal vid arbetsförmedling, tjänsteman vid socialtjänsten eller präst, måste det vara tillfyllest att anstalten vet att han är den tjänsteman han utger sig för att vara. Detsamma bör gälla för övervakare och besökare från kända, ideella organisationer. Detta hindrar inte att även dessa personer undantagsvis bör kontrolleras, om anledning till kontroll föreligger.

De personer som har godkänts för besök förtecknas, så att beslutet är tillgängligt för all personal vid anstalten. Normalt görs ingen ny kontroll om inte nya omständigheter inträffat beträffande den besökande.

En intagen måste i god tid före ett besök göra en framställan härom till anstaltschefen. Den intagne underrättas i samband härmed om att de personer som han uppger sig vilja ha besök av kommer att kontrolleras. Även den tilltänkte besökaren bör lämpligen underrättas i den utsträckning det kan ske utan olägenhet.

Vid bedömningen om ett besök kan medföra fara från säkerhetssynpunkt, motverka den intagnes anpassning i samhället eller eljest vara till skada för honom eller annan anses personer som själva undergår fängelsestraff eller är föremål för kriminalvård i frihet inte böra besöka en intagen, om inte den besökande är nära anhörig till den intagne. Inte heller bör tillåtelse till besök lämnas personer som är misstänkta för brott eller missbrukar narkotika, i den mån sådana omständigheter kan utrönas. Personer som tidigare har varit straffade men där påföljden upphört och som inte är misstänkta för nya brott eller som missbrukar narkotika anses i princip få besöka intagna. Undantag bör givetvis göras om t.ex. den besökande och den intagne vid tidigare tillfälle begått brott tillsammans och det finns anledning att anta att ett besök skulle utnyttjas till att planera nya brott.

Starka humanitära skäl talar emot att vägra en maka eller make, fästman eller fästmö eller sambo besök. Detsamma gäller föräldrar. Det torde nämligen regelmässigt leda till skadliga verkningar för den intagne om han avskärmas från personlig kontakt med sina nära anhöriga under lång tid. I förarbetena till den aktuella bestämmelsen framhöll departementschefen att de humanitära hänsynen väger så tungt att nyssnämnda anhöriga regelmässigt bör tillåtas att besöka intagna även om sådana omständigheter föreligger som i annat fall skulle ha medfört att besöket hade vägrats (prop. 1981/82:141 s. 43). Det sagda hindrar självfallet inte att besöksförbud kan meddelas för kortare eller längre tid för en närstående som t.ex. har försökt att smuggla in narkotika. Kontrollen i samband med en sådan närståendes besök kan intensifieras. Den intagne skall, om det finns anledning tro att han

mottagit något otillåtet, kroppsbesiktigas efter ett sådant besök. Kroppsbesiktning kan göras stickprovsvis i samband med dessa besök. Bevakade besök kan också förekomma.

I 29 § fjärde stycket finns regler om s.k. bevakat besök, dvs. besök i närvaro av kriminalvårdstjänsteman. Tjänsteman skall vara närvarande om det är påkallat med hänsyn till säkerheten. Departementschefen underströk i förarbetena till den aktuella bestämmelsen att bevakning bör förekomma endast i undantagsfall, med hänsyn till det obehag som en sådan kontroll kan innebära för samtliga inblandade (prop. 1974:20 s. 143). Vid besök av advokat som biträder den intagne i rättslig angelägenhet får tjänsteman närvara endast om advokaten eller den intagne begär det. Enligt departementschefen är biträdande jurist på advokatbyrå alltid att likställa med advokat i förevarande sammanhang.

I paragrafens sista stycke finns reglerat vilka säkerhetsåtgärder som kan föreskrivas som villkor för att besök skall få ske. En besökande kan underkastas kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning. Dessa åtgärder får ske endast av direkta säkerhetsskäl och under förutsättning att den besökande frivilligt går med på undersökningen. Vägrar han, får besöket inte äga rum. Regeln gäller också undersökning av väska, kasse eller liknande som den besökande vill medföra.

Kroppsvisitation innebär i princip endast kontroll av den undersöktes kläder. Ytlig kroppsbesiktning inbegriper en ytlig granskning av en persons kropp. Undersökningen kan gå så till att den besökande ombeds att ta av sig alla sina kläder och stå upp, varefter den tjänsteman som utför visitationen granskar de delar av kroppen som är synliga samt fotsulorna. Även huvudhår och armhålor får granskas. I övrigt är det inte tillåtet att be den som skall undersökas att inta särskilda ställningar för att de för ögat dolda delarna av kroppen skall kunna iakttas liksom inte heller att undersöka munhåla eller annan kroppshålighet eller beröra den undersöktes nakna kropp för att undersöka delar av denna.

I förarbetena framhöll departementschefen att en ytlig kroppsbesiktning inte kunde anses överskrida gränsen för vad som är godtagbart från integritetssynpunkt men underströk samtidigt att åtgärden kan innebära en allvarlig påfrestning för den som exempelvis skall besöka en anhörig. Mot den bakgrunden borde undersökningar av denna art inte få utvecklas till rutinåtgärder, utan i det särskilda fallet måste alltid en bedömning göras av om undersökningen är befogad. I de fall då så bedöms vara fallet gäller enligt 52 c § första stycket att besiktningen inte får göras mer ingående än ändamålet med åtgärden kräver. Det borde således alltid, anförde departementschefen avslutningsvis, i förekommande fall prövas om den ytliga kroppsbesiktningen kan begränsas till att avse vissa moment, t.ex. undersökning av huvudhår (peruk), en kontrollåtgärd beträffande vilken otvivelaktigt

ett särskilt praktiskt behov har gjort sig gällande. (Prop. 1981/82:141 s. 44.)

Det kan anmärkas att i 52 c § andra stycket finns regler om vem som får verkställa eller bevittna ytlig kroppsbesiktning av en kvinna.

Kriminalvårdsstyrelsens regler om besök finns i 82-94 §§ anstaltsföreskrifterna. Av dessa bestämmelser framgår bl.a. följande. Anstalten fattar beslut om besök. Varje intagen skall på lämpligt sätt upplysas om anstaltens regler för besök. Besök förutsätter den intagnes medgivande. Barn i åldern 2-14 år får efter noggrann prövning besöka en intagen, under förutsättning att denne är barnets förälder eller vårdnadshavare eller barnet under längre tid sammanbott med honom. I andra fall skall det finnas särskilda skäl till besöket. Ungdomar i ålder 15-17 år får inte besöka en intagen utan sin vårdnadshavares medgivande. En besökande skall legitimera sig, om han inte är känd av personalen vid anstalten. Besök skall äga rum i särskilda besöksrum eller i annat lämpligt utrymme. En besökande får således normalt inte tillträde till en intagens bostadsrum. Den besökande skall före sammanträffandet med den intagne informeras om vad han får medföra vid besöket. Om det bedöms nödvändigt att den besökande kroppsvisiteras, skall undersökning av de tillhörigheter han önskar medföra vid besöket ske i hans närvaro. Andra tillhörigheter får inte undersökas. Dessa skall förvaras på ett betryggande sätt. Den besökande skall upplysas om att, om han inte vill underkasta sig kroppsvisitation, han har möjlighet att avlägsna sig utan att träffa den intagne. Föremål som den besökande önskar lämna till den intagne skall tas om hand av vakthavande tjänsteman. Denne skall undersöka föremålen och därefter överlämna dem till den intagne. Om narkotika, vapen eller annat, som den intagne kan skada sig själv eller annan med, påträffas vid visitation av besökande, skall anstaltsledningen genast underrättas. Enligt anvisningarna skall därefter polisanmälan göras. Den besökande får inte sammanträffa med den intagne. Vid misstanke om att besökande har sådant föremål som nyss nämnts på eller i kroppen och har för avsikt att överlämna detta till den intagne, skall anstaltsledningen genast underrättas. Vid besök av utomstående skall hänsyn tas de intagnas anonymitetsskydd. Besökare får inte fotografera inom anstaltsområdet utan tillstånd. Vid bevakat besök skall samtal föras på språk, som förstås av den närvarande tjänstemannen. Vid behov skall tolk anlitas.

9.3.2 Överväganden och förslag (41-43 §§ lagförslaget)

Den som är intagen i kriminalvårdsanstalt lever - särskilt om frihetsberövandet sträcker sig över en längre tid - isolerad från omvärlden.

Kontakterna med andra inskränker sig av naturliga skäl till medintagna och personal. Mot denna bakgrund har besöken en väsentlig uppgift att fylla både för att mildra den intagnes isolering och för att ge honom möjlighet att knyta kontakter som kan ha positiv betydelse för hans återanpassning i samhället. Detta gäller givetvis främst besök av nära anhöriga men även av övervakare och andra personer som kan vara den intagne till hjälp. En särskilt utsatt grupp i detta sammanhang är utlänningar, som är utvisade och inte har några anhöriga i Sverige. Det är viktigt att det om möjligt arrangeras så att någon utomstående, t.ex. företrädare för ideella organisationer, besöker den intagne.

Medan besöken således otvivelaktigt är av värde för att bryta de intagnas isolering och underlätta deras anpassning i samhället, vållar de emellertid även kriminalvården stora problem. Som i skilda sammanhang har påpekats inger narkotikasituationen i många anstalter stor oro. Narkotikan smugglas in i anstalterna på en mängd olika sätt. Besöken är en av den viktigaste införselvägarna. Möjligheterna till kontroll av besökarna är tämligen begränsade. Ofta förvaras narkotikan uppstoppad i någon kroppshålighet. Därigenom kan den inte upptäckas vid en kontroll av en besökare, eftersom besökare inte får underkastas annat än ytlig kroppsbesiktning. Sedan den intagne och hans besökare lämnats ensamma av anstaltspersonalen, kan besökaren lätt ta fram narkotikan och överlämna den till den intagne. Denne kan i sin tur svälja narkotikan eller stoppa upp den i någon kroppshålighet. Om narkotika sväljs, vilket är det vanligaste, kan det ta lång tid, innan den kommer ut "den naturliga vägen". Detta gör att bevakningen av en intagen som kan misstänkas ha svalt ned narkotika blir utomordentligt resurskrävande. Den kontrollerade måste vara föremål för oavbruten tillsyn dygnet runt. Det är lätt att inse att den typen av kontroller måste bli förhållandevis sparsamt förekommande, och i princip kan sådan kontroll ske enbart när det finns mycket bestämda misstankar att det föreligger någon form smuggling genom nedsväljning. Insmuggling på detta sätt kan avse betydande mängder narkotika. En särskild svårighet är att det inte alltid är aktiva narkotikamissbrukare som svarar för smugglingen. Det kan i stället göras av intagna som inte missbrukar och som därför inte blir föremål för lika noggranna kontroller. Icke missbrukande intagna kan förmås att medverka i smuggling på olika sätt. Mycket tyder på att hot om fysiskt våld är ett av de i sammanhanget viktigaste påtryckningsmedlen.

Det är vår uppfattning att om man verkligen vill försvåra insmugglingen av narkotika till anstalterna måste kontrollmöjligheterna i samband med besök i anstalter, där det förekommer mycket narkotika, skärpas påtagligt.

Förekomsten av narkotika är störst i de slutna anstalterna. I många öppna lokalanstalter finns sällan eller aldrig någon narkotika. Nödvändiga skärpningar av kontrollrutinerna vid besök bör därför ske i de

slutna anstalterna. När det gäller de slutna anstalterna föreligger inte någon egentlig skillnad mellan riks- och lokalanstalterna. Tvärtom har vi fått det intrycket att narkotikaproblemet är svårare att bemästra i vissa av de slutna lokalanstalterna än i motsvarande riksanstalter.

Enligt nu gällande regler kan som villkor för besök av säkerhetsskäl föreskrivas att den besökande underkastar sig kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning eller medger undersökning av väska, kasse eller annat dylikt som han vill medföra vid besöket. Det torde knappast kunna komma i fråga att underkasta en besökande mer omfattande kontrollåtgärder. Det skulle sannolikt leda till att många i och för sig angelägna besök inte skulle bli av.

Visserligen innebär vårt förslag beträffande kontrollåtgärder mot intagna en viss skärpning när det gäller möjligheterna att företa kroppsbesiktning på en intagen (se vidare avsnittet om kontrollåtgärder mot intagna). Som nyss nämnts är emellertid kroppsbesiktning för att utröna om en intagen har svalt något främmande föremål så resurskrävande att den typen av undersökning kan göras enbart i undantagsfall. Skärpningarna av reglerna måste i stället ta sikte på att förhindra att narkotikan över huvud taget kan överlämnas från en besökare till en intagen. Här spelar den förtida kontrollen av besökarna stor roll. Genom att utröna huruvida en besökare är dömd för narkotikabrott eller känd missbrukare, kan många olämpliga besök förhindras. Emellertid går det inte att bortse från att trots noggranna kontroller i förväg, medför många besökare narkotika.

Som ovan anförts fyller besöken en viktig uppgift när det gäller att bryta de intagnas isolering och för att underlätta deras återanpassning i samhället. Det kan därför inte komma i fråga att minska möjligheterna till besök. Vad som i stället bör övervägas i sammanhanget är om inte besöken vid de slutna anstalterna i större utsträckning än vad som nu är fallet bör ske under mer kontrollerade former. Enligt nu gällande regler förekommer bevakade besök, dvs. besök då en anstaltstjänsteman är närvarade, endast i undantagsfall. Vid våra besök i kriminalvårdsanstalter och andra kontakter vi haft med företrädare för kriminalvården har från många håll framförts tanken att flera besök än för närvarande borde vara bevakade för att minska möjligheterna till insmuggling av narkotika.

Dessa synpunkter i föreningen med den bestämda målsättningen att förekomsten av narkotika i de slutna anstalterna ovillkorligen måste minskas har gjort oss övertygade om att kontrollerna bör skärpas inte bara före och efter besök utan framför allt under besöken.

Bevakade besök kan enligt nu gällande regler ske enbart genom att kriminalvårdstjänsteman är närvarande under besöket. Om antalet besök som är föremål för någon kontroll skall öka i påtaglig utsträckning måste andra kontrollsystem kunna användas. Det enda system som härvid ter sig realistiskt är att besöksrummen utformas så

att den intagne och den besökande inte kan ha någon fysisk kontakt med varandra. Självfallet är kvaliteten i ett sådant besök inte jämförbar med ett normalt besök, men å andra sidan kan narkotika inte smugglas in i anstalten.

Sammantaget har vi kommit till den slutsatsen att andelen kontrollerade besök i sluten anstalt bör ökas. Inom kriminalvården strävar man efter att genom olika differentieringsåtgärder skilja narkotikaberoende intagna från sådana som inte är beroende. I vissa slutna anstalter och anstaltsavdelningar finns därför i princip inte några missbrukare. För denna typ av anstalter finns inget egentligt behov av kontrollerade besök. Däremot bör enligt vår mening kontrollerade besök vara huvudregel i anstalter, där det förekommer narkotika. En lämplig ordning synes vara att Kriminalvårdsstyrelsen får, om det behövs med hänsyn till säkerheten eller ordningen i en viss anstalt eller anstaltsavdelning, besluta att de intagna vid en sådan anstalt eller anstaltsavdelning får ta emot endast kontrollerade besök. Kriminalvårdsstyrelsen torde kunna delegera denna beslutsrätt till regionchef. Ett beslut om kontrollerade besök vid en anstalt eller avdelning avser således alla som är intagna där. Beslut om allmän besökskontroll bör meddelas endast beträffande sådana anstalter till vilka narkotikaberoende intagna koncentreras. Visar det sig att narkotika förekommer också i någon anstalt med annan klientelsammansättning bör sådant beslut kunna meddelas att tillfälligt gälla också den anstalten, om inte problemet inte kan åtgärdas genom att vissa intagna flyttas från anstalten. Å andra sidan bör den allmänna besökskontrollen hävas, om en anstalt med ett narkotikaberoende klientel visat sig narkotikafri under en längre tid.

Kontrollerat besök sker antingen i närvaro av en kriminalvårdstjänsteman eller - enligt vårt förslag - i ett besöksrum där den intagne och den besökande inte kan ha någon fysisk kontakt med varandra. Som vi ovan framhållit innebär kontrollen att värdet av besöket inte blir detsamma. En intagen i anstalt, där kontrollerat besök gäller som en allmän regel, bör därför kunna medges okontrollerat besök om det föreligger särskilda skäl. Detta bör dock inte komma i fråga förrän anstaltspersonalen är övertygad om att den intagne inte smugglar in narkotika för egen eller annans räkning. Det system med kontaktmannaskap som nu håller på att byggas upp inom kriminalvården kan därvid komma att spela en avgörande roll. Genom detta system blir det betydligt lättare att göra individuella bedömningar av de intagna.

Intagen i öppen anstalt bör liksom enligt nu gällande regler få ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Normalt bör i öppen anstalt inte finnas intagna som inte kan ta emot okontrollerat besök. I något enstaka fall torde dock detta förekomma. Med hänsyn härtill bör även i öppen anstalt finnas möjlighet att anordna kontrollerat besök.

Både i öppen och sluten anstalt bör det finnas möjlighet att vägra besök som är ägnat att äventyra säkerheten i anstalten eller som kan motverka den intagnes anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller annan.

Enligt nu gällande regler skall besökande till intagen i sluten riksanstalt underkastas viss kontroll. Denna regel bör överföras till den nya lagen och utsträckas till att gälla alla slutna anstalter. Kontroll behöver dock inte ske om det är uppenbart obehövligt på grund av att den besökande är känd eller av annat skäl. I vissa fall kan sådan kontroll behöva göras även beträffande besökare till intagen i öppen anstalt. Ny lagstiftning bör därför medge anstalterna att göra sådan kontroll.

Den i 29 § KvaL nyligen införda bestämmelsen om att intagen som är föremål för disciplinutredning kan vägras besök, bör överföras till ny lagstiftning.

Liksom enligt KvaL bör i princip alltid advokat, som biträder en intagen i rättslig angelägenhet, få träffa den intagne utan att någon kriminalvårdstjänsteman är närvarande. Inte heller någon annan begränsning i kontakten bör förekomma annat än på begäran av advokaten eller den intagne.

Lagförslagets regler om besök finns i 41-43 §§.

9.4 Telefonkontakter

9.4.1 Gällande bestämmelser

Reglerna om intagnas telefonkontakter med personer utanför anstalten finns i 30 § KvaL. Bestämmelserna har väsentligen utformats i överensstämmelse med reglerna om besök.

Av första stycket framgår att telefonsamtal mellan intagna och personer utom anstalten får äga rum i den utsträckning det lämpligen kan ske. En intagen kan förvägras telefonsamtal som är ägnat att äventyra säkerheten i anstalten eller som kan motverka hans anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller någon annan. Om en intagen under utredningen av ett disciplinärende hålls avskild från andra intagna, får han också hindras från kontakter med andra personer genom telefonsamtal i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras. Dessa regler överensstämmer, som nyss nämnts, i allt väsentligt med motsvarande regler angående besök.

I paragrafens andra stycket stadgas att beträffande den som den intagne önskar samtala med kan sådan kontroll som avses i 29 § andra stycket göras i den mån det anses behövligt. Regeln ger alltså stöd för

att vid behov samma typ av kontroll företas beträffande en person som en intagen vill samtala med i telefon som när fråga är om besökande. Att kontrollen inte är obligatorisk sammanhänger med att omedelbar införsel av exempelvis narkotika inte kan vara aktuellt i de fall som avses här liksom av att tiden för en kontroll i allmänhet är mera knapp än vid besök (jmf. prop. 1981/82:141 s. 45).

Slutligen föreskrivs i paragrafens sista stycke att om det är påkallat med hänsyn till säkerheten, skall tjänsteman på lämpligt sätt avlyssna telefonsamtal. Avlyssning får äga rum endast med den intagnes vetskap. Telefon med advokat som biträder den intagne i rättslig angelägenhet får inte avlyssnas utan den intagnes medgivande.

I Kriminalvårdsstyrelsens anstaltsföreskrifter stadgas att telefonautomat skall finnas i lokalanstalt och öppen riksanstalt samt att om en intagens telefonsamtal rör hans frigivningssituation, skall anstalten svara för kostnaden.

9.4.2 Överväganden och förslag (44 § lagförslaget)

Möjligheten att nå kontakt med nära anhöriga och vänner på telefon är av stor betydelse för de intagna. Det kan därför inte komma i fråga att inskränka de intagnas rätt att samtala i telefon. Under utredningsarbetet har inget framkommit som ger oss anledning anta att reglerna härom bör ändras.

Det förtjänar dock påpekas att det är av största vikt att personalen vid anstalterna noga kontrollera med vem de intagna samtalar i telefon. Det kan nämligen inte bortses från att många narkotikaaffärer görs upp vid telefonsamtal.

9.5 Gemensamma bestämmelser

9.5.1 Gällande bestämmelser

Enligt 31 § KvaL får regeringen beträffande en viss intagen besluta om avvikelser från bestämmelserna i 25-30 §§, om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet eller till risken för att den intagne under verkställigheten i anstalt medverkar till brott som innefattar användande av våld, hot eller tvång för politiska syften.

Regeringen kan alltså meddela beslut om särskilda restriktioner beträffande brev, besök och telefonsamtal för en viss intagen som tillhör en av två grupper av intagna.

Sådana restriktioner kan meddelas om det i visst fall är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet. Närmast avses den situationen att det är

mycket angeläget att hindra en intagen från att lämna ut hemliga militära uppgifter som han fått kännedom om i samband med brottslig verksamhet.

Den andra gruppen intagna som bestämmelsen tar sikte på är sådana som kan befaras medverka i brott av terroristkaraktär. Det krävs i och för sig inte att den intagne dömts för våldsbrott av terroristkaraktär för att särskilda restriktioner skall få beslutas av regeringen. Vad som krävs är att det är påkallat med hänsyn till risken för att den intagne under straffverkställigheten medverkar till något sådant brott. Självfallet har det för den riskbedömning som avser terroristbrott stor betydelse om den intagne avtjänar straff eller tidigare har dömts för ett sådant brott. Men även i ett fall då den intagne inte har gjort sig skyldig till en sådan brottslighet kan det med hänsyn till omständigheterna finnas fog för att befara att denne medverkar i terroristbrottslighet. Exempelvis kan denne ha gjort sig skyldig till någon helt annan typ av brott men ändå misstänkas att vilja begå brott av terroristkaraktär. (Jmf. prop. 1989/90:130 s. 48.)

Denna bestämmelse tillämpas av naturliga skäl mycket sällan. Ett förordnade enligt bestämmelsen kan t.ex. avse att ankommande och avgående försändelser skall granskas av polisen liksom att besök och telefonsamtal skall godkännas av polis.

9.5.2 Överväganden och förslag (45 § lagförslaget)

Det synes oundgängligen nödvändigt att restriktioner måste göras i vissa speciella fall beträffande en intagens kontakt med personer utom anstalten. Bestämmelsen i 31 § KvaL har genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 1990 underkastats vissa ändringar. Vi har under vårt arbete inte funnit något som tyder på att bestämmelsen redan nu bör bli föremål för ytterligare ändringar. Den bör därför överföras oförändrad till en ny lagstiftning på området.

10 Vistelse utom anstalt

10.1 Inledning

I detta avsnitt behandlas de former av vistelse utom anstalt som förekommer enligt KvaL.

Kriminalvården i anstalt skall utformas så att skadliga effekter av frihetsberövandet motverkas. Vidare skall kriminalvården vidta åtgärder för att främja den intagnes anpassning i samhället. Åtgärder skall också vidtas för att förbereda den intagne för tillvaron utanför anstalt. För dessa ändamål kan en intagen kan under vissa omständigheter få tillstånd att vistas utanför anstalt. De olika former av utevistelse som förekommer är i huvudsak utevistelse för fritidsaktiviteter, permission, frigång och utevistelse enligt 34 § KvaL.

10.2 Permission

De intagnas permissioner från kriminalvårdsanstalterna har i den allmänna debatten ofta ifrågasatts. Förekommande kritik har huvudsakligen varit av två slag. Dels har det gjorts gällande att de intagna missköter sig under permissionerna, dels anses det att permissionerna urholkar fängelsestraffet.

Nuvarande regler om permission tillkom huvudsakligen genom år 1974 års kriminalvårdsreform. Permission kan antingen vara korttidspermission enligt 32 § KvaL eller frigivningspermission enligt 33 §. Korttidspermission indelas i sin tur vanligen i regelbunden respektive särskild permission. Med regelbunden permission förstås sådan korttidspermission som beviljas i syfte att underlätta den intagnes anpassning i samhället. I den mån några särskilda skäl inte föranleder annat beviljas permissioner av detta slag på regelbundet återkommande tider sedan den dömde avtjänat en viss del av straffet - kvalifikationstiden - i anstalt. Avsikten med de regelbundna permissionerna är bl.a. att den intagne skall kunna hålla viss kontakt med sin familj och med det sociala livet utanför anstalten. Särskild permission kan förekomma när det föreligger annan särskild anledning därtill.

10.2.1 Permission före 1974 års kriminalvårdsreform

Före 1974 års kriminalvårdsreform fanns två slag av permissioner, dels korttidspermission, som gavs under anstaltsvistelsen, dels långtidspermission, som var avsedd att vara en övergångsform från anstaltsvistelse till frivård.

Om fara för missbruk inte ansågs föreligga kunde intagen få tillstånd att besöka närstående som var svårt sjuk eller att närvara vid närståendes begravning. Även i andra fall då det med hänsyn till anstaltstidens längd eller eljest fanns starka skäl för det, kunde den intagne få lämna anstalten för viss tid. Genom ett vårdcirkulär, nr 6/1949, skilde man beträffande korttidspermission mellan regelbunden permission, som kunde förekomma vid längre anstaltstid, och särskild permission, som kunde beviljas om det fanns starka skäl för permission. Även om den författningstext som reglerade möjligheterna till korttidspermission i sak hade varit oförändrad sedan år 1945, hade antalet korttidspermissioner ökat avsevärt. Detta ansågs bero på att Kriminalvårdsstyrelsens praxis hade blivit generösare beträffande rekvisitet "starka skäl".

Det fanns i 1965 års behandlingslag särskilda bestämmelser om långtidspermission. Enligt dessa kunde den intagne få tillstånd att lämna anstalten för en tid av högst fjorton dagar, om det ansågs erforderligt för att han skulle kunna ordna sin situation inför frigivningen.

Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården

Beträffande de intagnas möjligheter till permission anförde KAIK i betänkandet (SOU 1971:74) Kriminalvård i anstalt (s. 154-158) bl.a. följande. Det stora antalet förekommande korttidspermissioner medförde risker för missbruk. Vid bedömning av om det var lämpligt att ytterligare utvidga permissionsinstitutet borde hänsyn i första hand tas till om behandlingsfördelarna med ett utvidgat permissionsinstitut kunde uppväga riskerna med en utvidgning. De behandlingsmässiga erfarenheterna från de regelbundna permissionerna för intagna med längre anstaltstider fick enligt KAIK anses vara övervägande positiva. Genom att de intagna hade något mera näraliggande att se fram mot än frigivningen, torde den psykiska press som anstaltsvistelsen innebar ha minskat. Man kunde därför anta att den intagne blev mera positivt inställd till anstaltsbehandlingen och sin rehabilitering. Genom de regelbundna permissionerna kunde den intagne hålla en betydelsefull och direkt personlig kontakt med sina närstående och yttervärlden i övrigt. Detta kunde enligt KAIK bidra till att minska skadeverkningarna av anstaltsvistelsen och underlätta den intagnes övergång till livet i frihet. Enligt kommittén övervägde de behandlingsmässiga

fördelarna med regelbundna permissioner dess nackdelar. Varje permission borde dock föregås av en individuell bedömning av den säkerhetsrisk som kunde föreligga.

I anslutning till dåvarande praxis föreslog kommittén att lagtexten borde utformas så att den medgav en utvidgad användning av såväl regelbundna som särskilda korttidspermissioner. Beträffande de regelbundna permissionerna, som avsågs utgöra ett led i behandlingen, ansåg kommittén det inte nödvändigt att upprätthålla ett formellt krav på att ingen eller ringa fara för missbruk skulle föreligga. KAIK förutsatte dock att en bedömning av eventuell fara för missbruk gjordes innan permission beviljades.

Vad gällde korttidspermission av särskilda skäl ansåg kommittén att det även i fortsättningen borde krävas att det förelåg ingen eller ringa fara för missbruk. Den särskilda permissionen kunde innebära avsevärda risker för permissionsmissbruk. En sådan permission kunde bli aktuell i början av anstaltstiden innan det funnits möjlighet att bilda sig en uppfattning om den intagne.

Institutet långtidspermission hade enligt KAIK motsvarat förväntningarna bakom dess införande. För att öka dess användbarhet ville kommittén slopa tidsbegränsningen om fjorton dagar. Dessutom ville kommittén att det skulle införas en möjlighet att vid fängelse eller internering ge långtidspermission redan före tidigaste dag för villkorlig frigivning eller övergång till vård utom anstalt. Skälet var att ge den intagne möjlighet att utnyttja viss behandlingsmöjlighet utanför anstalten, s.k. långtidspermission i rehabiliterande syfte.

Kriminalvårdsberedningen

Kriminalvårdsberedningen anförde i betänkandet (SOU 1972:64) Kriminalvård (s. 212), som kom att ligga till grund för 1974 års reform, bl.a. följande om permissioner. Korttidspermissionerna var värdefulla för att förhindra skadliga effekter av anstaltstillvaron och för att ge de intagna möjlighet att behålla kontakten med anhöriga och andra som kunde bidra till deras resocialisering. Med reservation för att reglerna för beviljande av korttidspermission år 1972 hade skärpts för vissa kategorier intagna instämde beredningen i KAIK:s synpunkter rörande korttidspermission.

KAIK:s förslag att även de som dömts till fängelse eller internering skulle kunna få långtidspermission i rehabiliteringssyfte ansåg Kriminalvårdsberedningen vara värdefullt. Ett sådan ordning kunde enligt beredningen ge anstaltsvården betydligt vidgade möjligheter för en planmässig rehabiliteringsverksamhet. Det kunde även utgöra ett led i integrationen mellan anstalts- och frivård. Genom sådana långtidspermissioner kunde man enligt beredningen bl.a. skapa nya och mer

differentierade möjligheter till vård av narkotikamissbrukare. Om anstaltsvistelsen förkortades med hjälp av långtidspermission, skulle det emellertid kunna tunna ut påföljdens allmänpreventiva effekt. En noggrann planering, tillsammans med upprätthållna krav på efterlevnad av permissionsvillkoren, skulle emellertid kunna ge en effektiv kontroll av permittentens livsföring och förbättra förutsättningarna för hans rehabilitering. Beredningen instämde i stort sett också i KAIK:s förslag om långtidspermission som förberedelse för frigivning.

10.2.2 Nuvarande ordning

Gällande bestämmelser

För att underlätta anpassningen i samhället kan intagen enligt 32 § första stycket KvaL beviljas tillstånd att lämna anstalten för viss kort tid (korttidspermission), om det inte föreligger påtaglig fara för fortsatt brottslig verksamhet eller avsevärd fara för annat missbruk. Vid denna bedömning skall särskilt beaktas om den intagne har nyttjat eller förfarit olagligt med narkotika inom anstalten eller utan giltigt skäl vägrat att lämna urinprov enligt 52 d §. Korttidspermission får enligt andra stycket i samma paragraf också ges, om annan särskild anledning föreligger än som anges i första stycket. Intagen som avses i 7 § tredje stycket får inte beviljas korttidspermission enligt 32 § första stycket och får i övrigt beviljas korttidspermission endast om synnerliga skäl föreligger. För korttidspermission får ställas de villkor som anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat. Är noggrann tillsyn behövlig, får det föreskrivas att den intagne under permissionen skall stå under bevakning. Intagna som avses i 7 § tredje stycket skall vid permission alltid stå under bevakning.

I 12 § andra och tredje styckena KvaF finns vissa restriktioner beträffande korttidspermission enligt 32 § första stycket KvaL. Enligt dessa bör det föreligga särskilda skäl, om sådan permission skall beviljas intagen som dömts till fängelse i lägst två år och som ännu inte har avtjänat sex månader av straffet. Har den intagne varit häktad inräknas häktningstiden; Kriminalvårdsstyrelsen kan dock föreskriva att viss tid av straffet bör ha avtjänats i anstalt innan permission beviljas. Intagen som dömts till fängelse i lägst två år för s.k. terroristbrott bör enligt 12 § tredje stycket KvaF inte beviljas sådan korttidspermission annat än om det finns särskilda skäl härför.

Vad gäller frigivningspermission föreskrivs i 33 § KvaL i lydelse som trädde i kraft den 1 juli 1993 (1993:203) att intagen till förberedande av frigivning kan beviljas permission under viss längre tid (frigivningspermission). Sådan permission får inte beviljas för tid före den dag då villkorlig frigivning kan komma i fråga. För frigivnings-

permission får ställas de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat.

Tid för vistelse utanför anstalt, bl.a. permission enligt 32 eller 33 §§ KvaL skall enligt 39 § inräknas i verkställighetstiden, om inte särskilda skäl talar mot det.

Anstaltsföreskrifterna

I 97-120 §§ anstaltsföreskrifterna (KVVFS 1990:10) finns ytterligare bestämmelser om permission. Enligt dessa gäller bl.a. följande. Återkommande korttidspermission (regelbunden permission) får beviljas intagen som avtjänar ett fängelsestraff på lägst två månader och som inte särbehandlas enligt 7 § tredje stycket KvaL. Regelbunden permission föregås av en individuellt bestämd kvalifikationstid.

Vad gäller kvalifikationstid föreskrivs i anstaltsföreskrifterna bl.a. följande. Regelbunden permission får normalt beviljas först sedan en fjärdedel av den sammanlagda strafftiden avtjänats, s.k. normaltid. Vid förhöjd risk för återfall i brott eller annat missbruk förlängs kvalifikationstiden. Den polis- och åklagarmyndighet som handlagt ärendet rörande den intagne kontaktas för information, om det inte är obehövligt. - Intagen i öppen anstalt, som avtjänar ett fängelsestraff som understiger två år, får utan hinder av bestämmelserna om normaltid beviljas regelbunden permission redan efter en kvalifikationstid av en månad, om strafftiden är högst ett år, och två månader om straffet överstiger ett år. Regelbunden permission får dock inte beviljas förrän minst en månad har avtjänats i anstalt. Intagen som avtjänar ett fängelsestraff på mer än åtta år får beviljas regelbunden permission efter en normaltid av två år. - För intagen som avtjänar ett fängelsestraff på lägst två år eller som är placerad i sluten anstalt kan regelbunden permission beviljas före den för honom gällande normaltiden, om det föreligger särskilda skäl härför. Intagen som avtjänar fängelse i lägst två år får som regel inte beviljas regelbunden permission förrän sex månader av verkställigheten avtjänats. - Vid fängelse på livstid får intagen beviljas regelbunden permission tidigast efter två år och sex månader av verkställigheten.

I anstaltsföreskrifterna anges vidare att intagen i lokalanstalt eller öppen riksanstalt som regel får beviljas ny regelbunden permission först en månad efter föregående permission. Intagen i sluten riksanstalt får som regel beviljas ny regelbunden permission först två månader efter föregående permission. Regelbunden permission får inte beviljas under de två sista veckorna före villkorlig frigivning. Regelbunden permission får i viss utsträckning förskjutas till jul-, nyårs- eller trettondedagshelgen.

När regelbunden permission beviljas första gången får, enligt anstaltsföreskrifterna, permissionen omfatta högst 48 timmar. När permission därefter beviljas får den omfatta högst 72 timmar. Intagen, som har frigång, kan få återkommande korrtidspermission något oftare än övriga intagna. Å andra sidan är då varje permissionsperiod kortare.

Beträffande särskild permission anges i anstaltsföreskrifterna att sådan får beviljas för att intagen skall kunna ombesörja väsentlig angelägenhet, som inte kan ombesörjas under regelbunden permission eller på annat sätt. Särskild permission får beviljas bl.a. för att intagen skall få tillfälle att besöka närstående som är svårt sjuk, närvara vid närståendes begravning, inställa sig vid domstol eller annan myndighet, på annat sätt bevaka sina intressen i rättslig angelägenhet eller vidta förberedelse inför frigivning. Särskild permission får också beviljas av medicinska skäl. Har intagen misskött sig innan han haft regelbunden permission, krävs det därefter i vissa fall mycket starka skäl för särskild permission.

Enligt anstaltsföreskrifterna kan intagen, om det är påkallat med hänsyn till hans personliga förhållanden, även få s.k. lokalanstaltspermission för att besöka frivårdsmyndighet, sociala myndigheter, sjukvårdsinrättningar, övervakare, tilltänkt arbetsgivare eller annan som kan medverka vid förberedelser inför frigivningen. Innan lokalanstaltspermission beviljas skall det undersökas om inte ändamålet med permissionen lämpligen kan tillgodoses i samband med regelbunden permission. Intagen i lokalanstalt eller öppen riksanstalt vilken är i regelbunden permissionsgång, får en gång varje månad beviljas även s.k. besökspermission under högst sex timmar i samband med att han tar emot besök av anhörig eller annan närstående. Om det inte föreligger påtaglig fara för missbruk kan intagen beviljas s.k. transportpermission för att på egen hand resa till anstalt, som han skall förflyttas till. Vid risk för missbruk av eller för att förbereda regelbunden permission, kan sådan permission föregås av en eller flera kortare s.k. träningspermissioner.

I anstaltsföreskrifterna finns vidare bestämmelser om s.k. lufthålspermission, som är en kortare bevakad permission för att minska skadeverkningar av långa frihetsberövanden. Sådan permission kan beviljas intagen som särbehandlas enligt 7 § tredje stycket KvaL eller den som avtjänar livstidsstraff och som har en kvalifikationstid på lägst två år och sex månader. Vidare kan lufthålspermission beviljas den för vilken regeringen meddelat förordnande enligt 31 § KvaL, den som dömts för s.k. terroristbrott eller som till följd av utvisning eller av annan anledning inte medges regelbunden permission. Innan s.k. lufthålspermission beviljas skall det göras en bedömning av behov och säkerhetskrav i varje enskilt fall.

Beträffande planering av permission anges i anstaltsföreskrifterna att en permission skall förberedas och planeras för att minska risken för missbruk, varvid särskild uppmärksamhet skall ägnas åt de förhållanden under vilka permissionen skall tillbringas och de villkor som behöver ställas. På begäran av polismyndighet, eller om det annars bedöms erforderligt, skall polismyndigheten på permissionsorten underrättas. Polismyndigheten skall alltid underrättas om en bevakad permission och om permission för intagen som dömts till fängelse i lägst två år. Har den intagne dömts för brott mot person skall, enligt anstaltsföreskrifterna, målsäganden underrättas om en förestående permission, om det bedöms erforderligt. Sådan underrättelse skall även lämnas en målsägande som begär det. Den intagne skall som regel upplysas om lämnad underrättelse.

När det gäller villkor för permission föreskrivs i anstaltsföreskrifterna att det för korttidspermission skall ställas de villkor som bedöms nödvändiga för att motverka misskötsamhet. Finns det en uttalad risk för att intagen kan komma att avvika under permission, men trots det bör beviljas särskild permission, skall permissionen vara bevakad. Med bevakad permission menas att den intagne under hela vistelsen utanför anstalten skall stå under tillsyn av minst två kriminalvårdstjänstemän, varav minst en skall tillhöra anstaltens vård- och tillsynspersonal. Om tillsyn under permission är ordnad på annat sätt föreligger obevakad permission.

I anstaltsföreskrifterna anges vidare att intagen som under verkställigheten begått nytt brott, rymt eller försökt rymma från anstalten eller uteblivit efter permission, får beviljas regelbunden permission efter tidigast fyra månader från det brottet begicks, senaste försöket att rymma ägde rum eller verkställigheten återupptogs, om han är intagen i lokalanstalt eller öppen riksanstalt. För intagen i sluten riksanstalt är motsvarande tid sex månader. Har intagen under verkställigheten gjort sig skyldig till permissionsmissbruk som inte är ringa, innehaft eller i berusningssyfte varit påverkad av läkemedel eller annat berusningsmedel än narkotika, varit påverkad av narkotika utan att detta utgör brott, innehaft föremål som är avsedda för bruk av narkotika eller utan giltigt skäl vägrat lämna urinprov för droganalys, får permission inte beviljas förrän två månader efter det förseelsen begicks eller verkställigheten återupptogs, om han är intagen i lokalanstalt eller öppen riksanstalt. För intagen i sluten riksanstalt uppgår motsvarande tid till fyra månader.

Särregler för kriminalvårdsanstalterna Skogome, Tillberga och Studiegården

Särskilda regler för regelbunden permission tillämpas vid kriminalvårdsanstalterna Skogome, Tillberga och Studiegården. Intagen kan erhålla regelbunden permission från kriminalvårdsanstalterna Skogome och Tillberga från arbetets slut på fredagen till söndagkväll, medan permissionstiden från Studiegården uppgår till 36 timmar. Som en kompensation för dessa korta permissionstider erhåller de intagna normalt permission med tätare intervall än som annars förekommer. Intagen i kva Tillberga och Studiegården får permission varannan vecka, medan intagen i kva Skogome kan få permission var tredje vecka.

Kriminalvårdsstyrelsens allmänna råd

Kriminalvårdsstyrelsen har utfärdat allmänna råd om permission (ARK 1989:1). I dessa anges bl.a. följande om regelbunden permission. Frågan om permission avgörs efter en samlad bedömning. I första hand tar prövningen sikte på att avgöra om regelbunden permission över huvud taget kan komma ifråga, dvs. en bedömning görs av risken för fortsatt brottslig verksamhet eller annat missbruk av permission. Bland de omständigheter som enligt de allmänna råden alltid bör beaktas nämns arten och omfattningen av aktuell brottslighet, strafftidens längd, återstående tid till villkorlig frigivning och tidigare brottslighet. Vidare nämns misstanke om fortsatt brottslighet och den intagnes personliga förhållanden såsom ålder, personlighetsutveckling, social förankring, förhållande till droger samt hans psykiska och somatiska tillstånd. Enligt de allmänna råden skall vidare beaktas den intagnes relationer till omgivningen såsom anhöriga, hans anknytning till Sverige, utfallet av tidigare och pågående verkställighet i olika avseenden och de förhållanden under vilka han kommer att tillbringa eventuella permissioner. Det anges också att regelbunden permission skall förberedas och planeras noggrant. Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt de förhållanden under vilken regelbunden permission skall tillbringas och åt vilka villkor som behövs. Den intagne skall informeras om syftet med och förutsättningarna för regelbunden permission, om hur han skall förfara om något oförutsett inträffar under permissionen och om konsekvenserna av permissionsmissbruk. Uppgiven permissionsadress bör enligt de allmänna råden kontrolleras på lämpligt sätt.

10.2.3 Kriminalvårdsreformen år 1974

1973 års departementspromemoria

I 1973 års promemoria föreslogs att regelbunden korttidspermission normalt borde kunna vägras en intagen endast om det förelåg en avsevärd fara för missbruk. Bortsett från intagna med mycket korta strafftider borde enligt promemorieförslaget regelbunden korttidspermission ingå som ett normalt led i anstaltsvården. Detta borde dock inte gälla det begränsade antal lagöverträdare som yrkesmässigt eller i organiserade former ägnade sig åt brottslighet av särskilt allvarlig beskaffenhet.

Enligt tidigare bestämmelser kunde särskild korttidspermission beviljas t.ex. för att den intagne skulle kunna besöka närstående som var svårt sjuk eller närvara vid närståendes begravning. I behandlingslagen föreskrevs att sådan permission fick ges endast om fara för missbruk inte kunde anses föreligga. En sådan begränsning kunde enligt departementspromemorian vara särskilt motiverad, eftersom permission kunde bli aktuell innan man hunnit bilda sig en uppfattning om den intagnes pålitlighet. Å andra sidan borde beaktas att det kunde finnas speciellt starka skäl för permission och att risken för missbruk kunde neutraliseras genom att den intagne ställdes under bevakning. Enligt departementspromemorian borde det för sådan permission därför inte behöva föreligga något krav på frånvaro av risk för missbruk. I stället borde det föreskrivas att intagen, för att underlätta anpassningen i samhället, skulle kunna beviljas tillstånd att lämna anstalten för viss kort tid, om det inte förelåg avsevärd fara för missbruk. Vidare borde det enligt promemorian föreskrivas att korttidspermission också fick ges, om det förelåg annan särskild anledning därtill.

Det ansågs emellertid att det behövdes en särskild reglering för vissa långtidsdömda, som kunde befaras vara särskilt benägna att avvika och fortsätta brottslig verksamhet av särskilt allvarlig beskaffenhet. Denna grupp borde enligt departementspromemorian vara placerad i sluten anstalt. För intagen som tillhörde denna kategori borde därför särskilda restriktioner tillämpas vid korttidspermission. Enligt promemorieförslaget borde det i sådana fall krävas synnerliga skäl för korttidspermission.

Beträffande långtidspermission angavs det i departementspromemorian att dessa hade stort värde som ett led i förberedelse för villkorlig frigivning. Sådana permissioner hade emellertid inte kunnat användas i önskvärd utsträckning. Gällande tidsbegränsning om fjorton dagar borde enligt promemorieförslaget därför slopas och möjlighet öppnas att ge permission redan från den dag då s.k. halvtidsfrigivning kunde komma i fråga. Långtidspermission borde kallas "frigivningspermission". Såväl KAIK som Kriminalvårdsberedningen hade

föreslagit att de intagna i vissa fall skulle kunna få långtidspermission i rehabiliteringssyfte. Enligt departementspromemorian borde det införas bestämmelser som medgav sådan vistelse utanför anstalt.

Departementschefens uttalanden

I förarbetena till 1974 års kriminalvårdsreform anförde departementschefen (prop. 1974:20 s. 93-96) bl.a. följande om permissionsinstitutet. De regelbundna korttidspermissionerna hade blivit ett normalt inslag i anstaltsvården för flertalet intagna, som inte tillhörde det s.k. korttidsklientelet. Denna utveckling hade skett oberoende av att den bestämmelse som låg till grund för dessa permissioner närmast gav uttryck för en förhållandevis restriktiv tillämpning. Sådana permissioner fick, enligt då gällande bestämmelse, beviljas endast om fara för missbruk inte kunde anses föreligga och det fanns starka skäl till permission med hänsyn till anstaltstidens längd eller eljest. Enligt 1973 års promemorieförslag skulle regelbunden korttidspermission kunna beviljas för att underlätta intagens anpassning i samhället, om inte faran för missbruk var avsevärd. - Dessutom skulle, liksom dittills, korttidspermission få beviljas, om det förelåg annan särskild anledning. För sådan permission uppställde promemorieförslaget inte något krav på frånvaro av risk för missbruk. - För de långtidsdömda som enligt den föreslagna bestämmelsen i 7 § tredje stycket KvaL skulle placeras i sluten anstalt innebar promemorieförslaget att korttidspermission skulle få beviljas endast om det förelåg synnerliga skäl därtill.

Vid remissbehandlingen hade, med ett par undantag, promemorieförslaget lämnats utan erinran. En remissinstans hade ansett det olämpligt att utesluta möjligheten till regelbunden korttidspermission först om faran för missbruk kunde bedömas som avsevärd. Kriminalvårdsstyrelsen hade hävdat att den speciella regeln om korttidspermission för vissa kategorier långtidsdömda innebar en skärpning i förhållande till dåvarande ordning. Enligt styrelsens mening borde bestämmelsen utgå.

Departementschefen ansåg att regelbunden korttidspermission var ett viktigt led i kriminalvårdens åtgärder för att underlätta den intagnes anpassning i samhället. Med hänsyn till dennas stora värde borde det inte finnas något avgörande hinder mot att ge en intagen sådana permissioner, även om det fanns en viss risk för missbruk. Sådan permission borde enligt departementschefen därför, såsom hade föreslagits i promemorian, i regel vägras endast om faran för missbruk var avsevärd. - Vidare ansåg departementschefen att vid särskild korttidspermission borde det beaktas att det kunde föreligga speciellt starka skäl för permission och att mera påtagliga risker för missbruk i regel kunde neutraliseras genom att den intagne ställdes under

bevakning. Departementschefen anslöt sig till promemorieförslaget att frånvaron av risk för missbruk inte borde vara en uttrycklig förutsättning för särskilda korttidspermissioner.

De föreslagna vidsträckta möjligheterna till korttidspermission borde inte gälla för den kategori lagöverträdare med långa strafftider som enligt den föreslagna specialregeln i 7 § tredje stycket skulle vara placerade i sluten anstalt. Detta gällde intagna som yrkesmässigt eller i organiserade former ägnade sig åt brottslighet som från samhällets synpunkt var av särskilt allvarlig beskaffenhet. Dessa borde under vistelsen i sluten anstalt vara underkastade särskilda restriktioner när det gällde korttidspermissioner. I likhet med promemorieförslaget ansåg departementschefen att det borde införas en särskild bestämmelse därom. Som föreslagits i promemorian borde korttidspermission i dessa fall få beviljas endast om det förelåg synnerliga skäl därtill. Om den intagne inte fick permission när han annars kunnat räkna med det, var det svårt att undvika att han upplevde sin speciella situation som starkt påfrestande. Mot bakgrund därav betonade departementschefen att det inte var meningen att denna kategori skulle vara helt avskuren från möjlighet till permission. Avsikten var enligt departementschefen främst att frågan om permission i dessa fall alltid skulle få en noggrann och allsidig prövning. Departementschefen ansåg att om hänsynen till samhällsskyddet i det enskilda fallet hade så stor betydelse att det medförde påtaglig risk för negativa följdverkningar, borde man i görligaste mån söka motverka det genom andra åtgärder inom anstaltsvården. Korttidspermission under bevakning borde enligt departementschefen kunna utnyttjas för de intagna som borde vara underkastade särskilda restriktioner i fråga om korttidspermission.

10.2.4 Lagstiftningen efter år 1974

1979 års ändring i bestämmelserna om korttidspermission

Genom en lagändring år 1979 (1978:901) markerades i 32 § KvaL möjligheten att vägra korttidspermission när det förelåg påtaglig risk för att den intagne skulle göra sig skyldig till fortsatt brottslighet. Samtidigt utvidgades kretsen av de intagna som avses i 7 § tredje stycket KvaL till att omfatta även andra intagna än brottslingar med internationell anknytning och narkotikabrottslingar som kunde befaras fortsätta en brottslig verksamhet av särskilt allvarlig karaktär.

Till grund för denna ändring av bestämmelserna om korttidspermission låg departementspromemorian (Ds Ju 1977:13) Permissioner inom kriminalvården, som utarbetats av en arbetsgrupp inom Justitiedepartementet. Genom en kartläggning av tillämpningen av bestämmelserna om permission hade arbetsgruppen konstaterat att de

vidgade möjligheterna till permission som hade införts genom 1974 års reform hade fungerat väl för flertalet intagna. Omkring 90 procent av permissionerna hade skötts. Gruppen ansåg det därför inte påkallat med någon allmän skärpning av permissionsbestämmelserna. Vid denna kartläggning hade emellertid också framkommit att även om permissionerna i allmänhet utnyttjades på avsett sätt, begick en mindre grupp intagna, uppskattningsvis 200-300 personer, som tidigare var starkt kriminellt belastade, i stor utsträckning nya brott under permission. Undersökningsmaterialet antydde att denna grupp intagna tycktes erhålla permission i större omfattning än övriga intagna, vilket arbetsgruppen ansåg otillfredsställande. Arbetsgruppen föreslog därför att permissionsbestämmelsen i 32 § första stycket KvaL skulle ändras så att korttidspermission kunde beviljas, om inte påtaglig fara för fortsatt brottslig verksamhet eller avsevärd fara för annat missbruk förelåg. Det föreslagna tillägget om fara för fortsatt brottslighet tog främst sikte på den lilla grupp av intagna som regelmässigt utnyttjade permissionerna för ny brottslighet. Arbetsgruppen avsåg däremot inte någon allmän skärpning av möjligheten för de intagna att erhålla permission. Att viss risk för fortsatt brottslighet förelåg skulle enligt arbetsgruppen, liksom dittills, inte medföra att permission inte beviljades.

I motiven till 1979 års lagändring anförde departementschefen att han biträdde arbetsgruppens förslag till skärpning av permissionsbestämmelserna i 32 § första stycket KvaL så att möjligheten att vägra permission vid risk för fortsatt brottslighet särskilt markerades. Han anförde bl.a. följande. Korttidspermission skulle kunna beviljas, om inte påtaglig fara för fortsatt brottslighet eller avsevärd fara för annat missbruk förelåg. Med hänsyn till rättssäkerheten var det nödvändigt att kriminalvården i det enskilda fallet gjorde en så noggrann prövning som möjligt. Det låg i sakens natur att särskild hänsyn togs till vad som förekommit i samband med tidigare permissioner. Mot bakgrund av den ökade risk för brottslighet som hängde samman med ett intensivt narkotikamissbruk ansåg departementschefen att den aktuella situationen i detta hänseende också borde beaktas noga. Arbetsgruppens undersökning gav visst stöd för att det borde vara möjligt att liberalisera permissionsbestämmelserna för vissa grupper av intagna. Departementschefen ansåg att det stora flertalet intagna i lokalanstalt och öppen riksanstalt borde kunna få regelbunden permission tidigare och oftare än som skedde men att det ankom på Kriminalvårdsstyrelsen att meddela föreskrifter om permissionsfrekvens m.m. (Prop. 1978/79:62)

1983 års ändring i bestämmelserna om korttidspermission

För att öka möjligheterna att komma till rätta med narkotikamissbruk och brottslighet bland de dömda under anstaltstiden infördes år 1983 (1982:401) vissa ändringar i KvaL. Dessa syftade bl.a. till att öka möjligheterna till särbehandling av särskilt brottsbenägna långtidsdömda.

Bestämmelsen i 7 § tredje stycket KvaL om särbehandling av vissa långtidsdömda skärptes och stramades upp i flera hänseenden. Dåvarande krav på flyktfara som förutsättning för särbehandlings togs bort. Enligt den nya lydelsen skulle det inte längre krävas att det var fråga om "särskilt allvarlig brottslighet" för att en intagen skulle hänföras till 7 § tredje stycket. Det var i stället tillräckligt om det kunde befaras att den intagne under verkställigheten skulle ägna sig åt allvarlig brottslighet. Reglerna om särbehandling av intagna enligt 7 § tredje stycket begränsades till sådana fall där den intagne dömts för grovt narkotikabrott eller grov varusmuggling avseende narkotika. Vid samma tillfälle ändrades även bestämmelserna om korttidspermission i 32 § KvaL. Enligt ett tillägg skulle det vid prövning av fråga om regelbunden permission särskilt beaktas om den intagne hade nyttjat eller förfarit olagligt med narkotika inom anstalten eller utan giltigt skäl vägrat att lämna urinprov. Vidare föreskrevs att intagen som avsågs i 7 § tredje stycket KvaL och som var placerad i sluten riksanstalt inte fick beviljas regelbunden korttidspermission. Denna kategori intagna fick beviljas särskild korttidspermission endast om det förelåg synnerliga skäl därtill.

I motiven anförde departementschefen att det för personer, som hade begått allvarliga narkotikabrott, ofta förelåg en särskild risk för fortsatt brottslighet, som det var angeläget att motverka. Det borde enligt departementschefen inte få förekomma att en intagen som använt eller annars förfarit olagligt med narkotika i anstalten beviljades regelbunden korttidspermission utan att det förflutit en viss kvalifikationstid. - Enligt praxis anmäldes innehav av narkotika inom anstalt till åtal. Undantag gjordes dock när fråga var om cannabisharts samt innehavet inte översteg mer än 0,2 gram, då i stället disciplinär bestraffning förekom. Departementschefen anförde att uppskov med regelbunden korttidspermission borde vara en konsekvens av narkotikainnehav oberoende av om åtal skedde eller disciplinär bestraffning ålades. - Vid fall av enstaka vägran att lämna urinprov där det saknades anledning anta att den intagne nyttjat narkotika ansåg departementschefen det dock för drastiskt att vägra den intagne korttidspermission under lika lång kvalifikationstid som skulle ha tillämpats vid styrkt missbruk eller annan hantering av narkotika. (Prop. 1981/82:141).

1988 års ändring i bestämmelserna om korttidspermission

Genom en ändring år 1988 (1988:622) i 7 § tredje stycket KvaL utvidgades denna bestämmelse till att omfatta, förutom intagna som dömts till fängelse i lägst två år för grov narkotikabrottslighet, också andra intagna som avtjänade fängelse i lägst fyra år. Regleringen utvidgades dessutom till att, förutom intagen som kunde befaras vara särskilt benägen att fortsätta brottslig verksamhet av allvarlig karaktär, även omfatta intagen som kunde befaras vara särskilt benägen att avvika. Vidare föreskrevs att intagen som avsågs i bestämmelsen alltid skulle placeras i sluten anstalt. Som en följdändring slopades möjligheten att medge korttidspermission för sådan intagen som var hänförlig till 7 § tredje stycket men inte var placerad i sluten riksanstalt. Vidare blev det obligatoriskt att denna kategori intagna under särskild korttidspermission skulle ha bevakning.

10.2.5 Kvalfikationstid för regelbunden korttidspermission

Tidigare gällde enligt Kriminalvårdsstyrelsens dåvarande föreskrifter olika kvalifikationstider för regelbunden permission beroende på de intagnas anstaltsplacering. Enligt dessa borde intagen i lokalanstalt eller öppen riksanstalt ha avtjänat två månader av straffet innan den första regelbundna permissionen beviljades. Ny permission kunde därefter normalt beviljas en månad från den senaste permissionens början. För en intagen i sluten riksanstalt som dömts till fängelse understigande två år borde den första permissionen beviljas efter sex månader av verkställigheten. Normalt borde efterföljande permission beviljas efter två månader från den senaste permissionens början. För intagen i sluten riksanstalt som dömts till fängelse i lägst två år bestämde Kriminalvårdsstyrelsen i det enskilda fallet när regelbunden permission första gången kunde beviljas. Därvid beaktades en rad olika faktorer. Som allmänna riktlinjer gällde att kvalifikationstiden låg på sex till tolv månader vid en strafftid på två till fyra år. Vid en strafftid på fyra till sex år uppgick kvalifikationstiden vanligen till åtta till arton månader, medan den vid en strafftid på mer än sex år uppgick till tolv till tjugofyra månader.

Den arbetsgrupp som såg över straffverkställigheten för intagna som dömts för ekonomiska brott, anförde i departementspromemorian (Ds Ju 1985:1) Lyxfångar - finns dom bl.a. följande. Gruppen socialt väletablerade intagna placerades i stor utsträckning i öppna anstalter. Genomsnittligt sett fick de därför regelbunden permission tidigare än intagna som verkställde sitt straff i sluten riksanstalt. Syftet med de regelbundna permissionerna var att underlätta den intagnes anpassning i samhället. Det kunde ifrågasättas om intagna, som var socialt

väletablerade, över huvud taget borde beviljas permissioner i detta syfte. Arbetsgruppen anförde vidare att de regelbundna permissionerna emellertid även hade en humanitär funktion. För att motverka anstaltsskador var det viktigt att intagna med längre fängelsestraff kunde ha kontakt med anhöriga och med samhället utanför anstalten. Det fanns enligt arbetsgruppen därför inte anledning att överväga annat än att också socialt väletablerade skulle kunna få regelbundna permissioner. Arbetsgruppen ansåg emellertid att ordningen med regelbundna permissioner kunde upplevas som orättvis mot de intagna i sluten riksanstalt. Regelbunden permissionsgång innebar nämligen en påtaglig lättnad i verkställigheten. Även från allmän synpunkt kunde det ifrågasättas om det inte fanns fördelar med mer enhetliga regler. Mot denna bakgrund förordade arbetsgruppen att samma kvalifikationstid för första regelbundna permissionen skulle gälla för alla intagna med en strafftid på två år eller mer, oavsett anstaltsplacering. Kvalifikationstiden borde vara relaterad till strafftiden.

Departementschefen anförde i motiven till 12 § andra stycket KvaF bl.a. följande. Anstaltsplaceringen hade stor betydelse för när den intagne skulle komma i regelbunden permissionsgång. Endast risk för missbruk och andra säkerhetsskäl skulle lägga hinder i vägen för en förhållandevis liberal tillämpning av permissionsinstitutet. Bland de intagna i öppna anstalter förekom normalt inte några sådana skäl mot regelbundna permissioner. En förhållandevis tidig regelbunden permissionsgång hade därför uppfattats som en integrerad del i öppenplaceringen. Departementschefen anförde att även mot denna bakgrund var det från allmän synpunkt rimligt med en enhetlig regel om att intagna, som hade ett fängelsestraff på lägst två år, i princip skulle ha avtjänat sex månaders strafftid innan regelbunden permission beviljades. Det förekom i praktiken inte sällan fall där en sådan skärpning av kvalifikationstiden vid lokalanstalter och öppna riksanstalter kunde vara mindre lämplig. Detta gällde särskilt yngre intagna med långvariga fängelsestraff, vilka var i stort behov av social rehabilitering. Enligt departementschefen borde det därför kunna medges undantag från en huvudregel om enhetlig kvalifikationstid för regelbunden permission. Det borde därför införas en regel om att den som hade dömts till fängelse i lägst två år borde kunna få korttidspermission med stöd av 32 § första stycket KvaL innan han hade avtjänat sex månader av straffet, endast om det fanns särskilda skäl. (Regeringens förordningsmotiv 1986:6)

10.2.6 Förhållandet mellan regelbundna och särskilda permissioner

JO har i beslut den 10 september 1984 (JO:s ämbetsberättelse 1985-86 s. 168 dnr 2461-1983) berört frågan om förhållandet mellan regelbundna och särskilda permissioner. Ärendet rörde en intagen, J, som ansökt om särskild permission för att i egenskap av fastighetsägare vara närvarande vid ett sammanträde enligt fastighetsbildningslagen. Särskild permission hade vägrats honom med motivering att han kunde förlägga sin regelbundna permission till den aktuella dagen. JO anförde bl.a. följande

> Syftet med regelbunden permission är att den skall utgöra ett led i den intagnes anpassning i samhället. Särskild permission enligt den bestämmelse som här är aktuell har ett annat ändamål, nämligen att bereda den intagne tillfälle att bevaka sina intressen i rättsliga angelägenheter. Att de båda slagen av permission sålunda har olika syften kan vara av betydelse vid bedömningen av om det i det enskilda fallet är lämpligt att hänvisa till en regelbunden permission för att tillgodose det ändamål som avses med ansökan om särskild permission. För att få tillfälle att bevaka viktiga rättsliga angelägenheter skall enligt min mening en intagen inte behöva avstå från åtgärder som är ägnade att främja hans anpassning i samhället.
>
> J hade uppgivit att han avsåg att använda sin regelbundna permission för att umgås med sina barn. Detta förefaller mig ligga helt i linje med syftet att anpassa honom i samhället. För att kunna delta i lantmäterisammanträdet synes J ha varit nödsakad att helt avstå från att träffa barnen vid detta tillfälle. Om så faktiskt varit fallet, menar jag att man kan ifrågasätta lämpligheten av att hänvisa honom till att utnyttja den regelbundna permissionen för att delta i lantmäterisammanträdet. Att J i och för sig var berättigad till permission för detta ändamål tycks inte vara ifrågasatt.

10.2.7 Kriminalvårdsstyrelsens översyn av tillämpningen av permissionsbestämmelserna

Kriminalvårdsstyrelsen gjorde år 1990 en översyn av tillämpningen av regleringen av permissionerna. I redovisningen (1991-01-28, C21-9011-1172) däröver anförde styrelsen bl.a. följande. Ett nytt permissionssystem, med det övergripande målet att minska antalet misskötta permissioner, hade trätt i kraft den 1 juni 1989. Utgångspunkterna hade varit bl.a. att systemet skulle präglas av större fasthet och konsekvens. Enligt det nya systemet skulle permissionerna planeras och förberedas noggrannare samt villkor ställas i större omfattning än tidigare. Vidare skulle förbättring ske av kontrollen av att permissionerna inte misskötts. Kriminalvårdsstyrelsen anförde vidare att det nya systemet hade utformats så att möjligheterna att bevilja regel-

bundna permissioner från främst slutna lokalanstalter minskade samtidigt som något större möjligheter öppnades att medge särskilda permissioner. Målet hade enligt Kriminalvårdsstyrelsen varit att styra över från regelbundna permissioner, som oftare missköttes, till permissioner för särskilda ändamål, vilka missköttes i mycket liten omfattning. De nya permissionsreglerna hade enligt Kriminalvårdsstyrelsen lett till ett avsevärt förbättrat genomsnittligt resultat. Andelen misskötta regelbundna permissioner hade minskat med mer än 25 procent. Vid de slutna lokalanstalterna hade antalet regelbundna permissioner minskat med 18 procent och misskötsamheten vid sådana permissioner med drygt 33 procent. Totalt för samtliga typer av permissioner hade misskötsamheten minskat med 20 procent.

I redovisningen anfördes vidare att i bestämmelserna om kvalifikationstid för permission hade föreskrivits att kontakt regelmässigt skulle tas med polis och åklagare som kunde tillföra ärendet kunskap, om det inte var obehövligt. På så sätt skulle beslutsfattarna få ett säkrare underlag för sina riskbedömningar.

Kriminalvårdsstyrelsen anförde vidare i sin redovisning att det under budgetåret 1989/90 hade beviljas 44 028 permissioner. Av detta antal hade 1 430 permissioner (3,2 procent) misskötts, varav cirka 1 000 fall bestod i uteblivande. Tidigare år hade misskötsamheten legat kring 4 procent. Förbättringarna gällde särskilt de regelbundna permissionerna, för vilka misskötsamheten minskat med drygt fyra procentenheter, från 14 procent till under 10 procent.

10.2.8 Påföljdsutredningens förslag

Påföljdsutredningen, som ansåg det vara uteslutet att inskränka möjligheterna till vistelse utanför anstalt, anförde i betänkandet (SOU 1991:45) Påföljdsfrågor - Frigivning från anstalt m.m. (s. 112) bl.a. följande. Frågan var närmast om man inte borde utöka möjligheterna till vistelse utom anstalt. Ett sätt att göra det kunde vara att utvidga omfattningen av frigivningspermission. Påföljdsutredningen anförde vidare att det i den allmänna debatten ofta hade talats om att ett stort antal permissioner missbrukades. Utredningen påpekade att tillgänglig statistik visade att det, i förhållande till det stora antal permissioner som beviljades, var påfallande sällan som den intagne avvek eller begick nya brott under permissionen. Utvecklingen hade under senare tid gått i positiv riktning, dvs. allt färre permissioner missköttes av de intagna. Enligt Påföljdsutredningen hade sannolikt debatten om det stora antalet misskötta permissioner sin grund i att tidigare statistik inte skilde på olika typer av permissionsmissbruk. Varje anmärkning mot en permission redovisades som misskötsamhet utan att man särskiljde rymning och nya brott från betydligt lindrigare förseelser av typ

alkoholförtäring och någon eller några timmars för sen återkomst. Den från kriminalpolitisk synpunkt allvarligare misskötsamheten (rymning/-nya brott) uppgick under budgetåret 1989/90 till endast 6,5 procent av alla regelbundna permissioner. För särskilda permissioner var motsvarande andel 0,7 procent.

10.2.9 Några statistiska uppgifter

Under budgetåren 1989/90 - 1991/92 förekom permissioner enligt följande.

Regelbunden permission, antal

	1989/1990	1990/1991	1991/1992
Sluten riksanstalt	2 333	2 209	1 996
Öppen riksanstalt	2 886	3 510	3 254
Sluten lokalanstalt	2 709	2 118	2 138
Öppen lokalanstalt	4 196	4 430	4 505
Totalt	12 124	12 267	11 893

Andel regelbundna permissioner misskötta genom uteblivande resp. annat (%)

	1989/1990		1990/1991		1991/1992	
Sluten riksanstalt	8,4	1,5	5,4	1,6	4,9	1,9
Öppen riksanstalt	3,4	2,2	2,5	1,0	2,8	1,2
Sluten lokalanstalt	12,4	5,8	12,6	4,4	11,2	4,0
Öppen lokalanstalt	3,9	3,1	3,2	2,1	3,1	3,0
Totalt	6,5	3,2	5,0	2,1	4,8	2,5

Särskilda permissioner inkl. frigångspermission, antal

	1989/1990	1990/1991	1991/1992
Sluten riksanstalt	1 915	2 314	2 722
Öppen riksanstalt	2 263	2 656	3 272
Sluten lokalanstalt	9 717	10 994	10 276
Öppen lokalanstalt	18 009	19 310	21 072
Totalt	31 904	35 274	37 342

Andel särskilda permissioner misskötta genom uteblivande resp. annat (%)

	1989/1990		1990/1991		1991/1992	
Sluten riksanstalt	0,1	0,3	1,0	0,2	0,6	0,4
Öppen riksanstalt	1,5	0,3	0,4	0,1	0,6	0,3
Sluten lokalanstalt	1,0	0,0	1,5	0,4	1,6	0,5
Öppen lokalanstalt	0,4	0,1	0,3	0,3	0,3	0,3
Totalt	0,7	0,1	0,7	0,4	0,7	0,4

Till grund för Kriminalvårdsstyrelsens översyn av tillämpningen av reglerna om permission (PSF PM 1990:2) låg bl.a. följande uppgifter, som hade framtagits per den 9 maj 1990. Sedan mitten av 1980-talet hade i genomsnitt cirka 42 000 permissioner beviljats årligen. Totala andelen misskötta permissioner hade uppgått till 4 procent. Vid särskild korttidspermission, som utgjort cirka 75 procent av alla permissioner, hade misskötsamheten varit lägre än 2 procent. Beträffande regelbunden permission hade misskötsamheten uppgått till cirka 14 procent. Uteblivande efter permissionstidens utgång hade svarat för 75 till 80 procent av den totala misskötsamheten. Under budgetåret 1989/90 hade antalet beviljade regelbundna permissioner från sluten lokalanstalt beräknats minska med cirka 1 000 samtidigt som andelen misskötta permissioner hade beräknats minska med 5 procentenheter till 22 procent. Känd brottslighet hade kunnat konstateras vid 2 procent av beviljade regelbundna permissioner. Mellan 75 och 80 procent av dem som misskötte regelbunden permission hade kommit tillbaka i anstalten inom en vecka.

I Kriminalvårdsstyrelsens promemoria lämnades dessutom bl.a. följande uppgifter. Den 9 maj 1990 hade 229 intagna varit avvikna från anstalt genom permissionsmissbruk, avvikelse från annan vistelse utanför anstalt eller genom rymning. Av dessa hade 81 varit avvikna under minst sex månader och 148 under kortare tid. Drygt hälften av dem som varit frånvarande kortare tid än sex månader hade avvikit i samband med någon form av permission. Intagna, som hade varit frånvarande under mer än sex månader, hade en klart längre genomsnittlig strafftid än de övriga. Av dem som varit avvikna mer än sex månader hade nästan 20 procent dömts för våldsbrott, 17 procent för rån eller grovt rån och 33 procent för narkotikabrott. Motsvarande andelar i den övriga gruppen, för vilken tillgreppsbrotten dominerade (55 procent), var klart lägre. Drygt hälften av de 81 intagna som varit frånvarande mer än sex månader hade vid avvikandet högst sex månaders strafftid kvar att avtjäna. Motsvarande för den andra gruppen var 83 procent. Drygt hälften av dem som varit avvikna mer än sex månader hade varit försvunna mer än fyra år efter avvikelsen. Av dem som varit avvikna mer än sex månader var 75 procent icke svenska medborgare, jämfört med 18 procent i den andra gruppen.

Klientelundersökningen

Kriminalvårdsstyrelsens för Fängelseutredningens räkning utförda undersökning av anstaltsklientelet omfattar samtliga intagna som frigavs från häkten och anstalter under oktober månad 1992. Enligt denna klientelundersökning har permissioner förekommit enligt följande.

Regelbunden permission

	Antal	Procentandel
Ej permission	816	71
Ej angivet antal	41	4
1 permission	187	16
2-4 permissioner	73	6
5 eller fler permissioner	30	2
Ej uppgift	52	
Summa:	1199	100

Frigångspermission

	Antal	Procentandel
Ej permission	915	93
Ej angivet antal	5	
1 eller fler permissioner	61	7
Ej uppgift	218	
Summa:	1199	100

Särskild permission

	Antal	Procentandel
Ej permission	773	75
Ej angivet antal	21	2
1 permission	119	12
2-5 permissioner	95	9
6 eller fler permissioner	27	2
Ej uppgift	164	
Summa:	1199	100

10.2.10 Överväganden och förslag (46-48 §§ lagförslaget)

Normalpermission

Åtgärder som är ägnade att främja den intagnes anpassning i samhället och som förbereder honom för tillvaron utanför anstalten skall enligt 4 § i den av oss föreslagna fängelselagen vidtas redan från början av straffverkställigheten. Enligt nämnda paragraf skall särskild uppmärksamhet ägnas åt förberedelse av frigivningen under den senare hälften av verkställigheten i anstalt. Mot denna bakgrund är det för den intagne av stort värde att även under anstaltstiden kunna upprätthålla kontakt med anhöriga och andra personer, som kan bidra till att han efter frigivningen kan inordna sig i en normal livsföring. De återkommande korttidspermissionerna är därvid av särskilt värde för att underlätta sådana kontakter. Särskild betydelse som frigivningsförberedelse har permissionerna mot slutet av verkställigheten. Enligt 4 §

i den föreslagna fängelselagen skall, med beaktande av straffets ändamål och längd samt arten av brottsligheten och de krav som säkerheten ställer, kriminalvården utformas på ett sådant sätt att skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. När det gäller att motverka s.k. anstaltsskador är permissionerna av stort värde.

Även om de intagnas skötsamhet under de regelbundna permissionerna på senare år har förbättrats, förekommer det ändå i viss utsträckning att de missköter sig under regelbunden permission. Under budgetåren 1989/1990-1991/92 sjönk andelen genom uteblivande misskötta regelbundna permissioner från 6,5 procent till 4,8 procent. Andelen på annat sätt misskötta regelbundna permissioner varierade under samma period mellan 2 och 3 procent. Till detta kommer ett okänt mörkertal. Det finns av naturliga skäl ingen möjlighet att bedöma i vilken omfattning ouppklarade brott begåtts av permittenter från kriminalvårdsanstalterna. Den redovisade skötsamheten är genomgående klart bättre under de särskilda korttidspermissionerna. Enligt Kriminalvårdsstyrelsens översyn år 1990 av tillämpningen av regleringen av permissionerna var andelen misskötta permissioner tidigare större. När det gäller statistik över misskötta permissioner kan det noteras att redovisad misskötsamhet spänner över en vid skala, från mera bagatellartade förseelser till grov misskötsamhet. Statistiken bör enligt vår mening förfinas så att mer beaktansvärd misskötsamhet redovisas för sig. Även om de statistiska uppgifterna inte ger vid handen att de regelbundna korttidspermissionerna missköts i någon alarmerande utsträckning måste ansträngningar ändå göras för att uppnå en bättre skötsamhet under regelbundna permissioner.

Enligt vårt förslag skall, som framgår av avsnitt 14, permissionsmissbruk framdeles utgöra grund för disciplinär bestraffning. Detta bör bli ett incitament för de intagna att sköta sina permissioner. Förutom att misskötta permissionsdagar inte tillgodoräknas den intagne som verkställda i anstalt, riskerar han vid misskötsamhet även att bli disciplinärt bestraffad.

Andelen misskötta regelbundna permissioner har under några år minskat till följd av en allmän uppstramning inom kriminalvården. Enligt vår mening bör lagtexten anpassas efter den skärpta praxis som numera förekommer vid prövning av frågor om regelbunden permission. Enligt 32 § första stycket KvaL kan permission enligt nuvarande lydelse beviljas om det inte föreligger påtaglig fara för fortsatt brottslighet eller avsevärd fara för annat missbruk. Vi föreslår att det i stället förekrivs att permission skall vägras om det föreligger en ej obetydlig fara för fortsatt brottslighet eller annat missbruk (46 § första stycket lagförslaget). Med denna utformning av bestämmelsen avses emellertid inte att införa någon ytterligare generell skärpning av praxis utan endast att anpassa lagtexten till nuvarande tillämpning. Detta utesluter i och för sig inte att praxis vid någon enstaka anstalt kan ha

varit för generös. Liksom hittills skall den omständigheten att det föreligger en viss risk för brottslighet eller annat missbruk under permission inte medföra att permission skall vägras. - Intagna som är missbrukare har ofta svårt att sköta sina permissioner i vad avser t.ex. drogfrihet. En förutsättning för regelbunden permission bör därför vara att den intagne kan uppvisa en tids dokumenterad drogfrihet.

Som tidigare nämnts är skötsamheten bättre under de särskilda permissionerna jämfört med de regelbundna. En väsentlig skillnad mellan dessa två permissionsformer är att under en särskild permission skall den intagne utföra någon viss bestämd uppgift eller under en kort tid besöka en viss person. I det enskilda fallet finns det oftast ett för den intagne konkret ändamål med den särskilda permissionen, vilket i väsentlig utsträckning torde bidra till att skötsamheten är bättre för denna permissionsform. Den intagne vet nämligen under hela permissionsperioden vad han skall göra. Vidare är permissionsperioden i allmänhet betydligt kortare vid särskild än vid regelbunden permission. Några perioder av sysslolöshet uppstår vanligtvis inte vid särskild permission. Vid regelbunden permission kan däremot den intagne emellanåt vara sysslolös, vilket hos vissa intagna medför ökad risk för fortsatt brottslighet eller annat missbruk. För att förbättra skötsamheten under permissionerna bör dessa ges en sådan utformning att den intagne vid varje enskilt permissionstillfälle lättare kan uppfatta att permissionen har ett bestämt och konkret ändamål. Permissionen skall ges en sådan struktur att någon oplanerad sysslolöshet normalt inte skall uppstå. För att uppnå detta bör som ett krav för permission införas att det för det enskilda permissionstillfället skall upprättas en skriftlig permissionsplan. Vidare skall planen vara bindande för den intagne. Vid upprättandet av permissionsplanen bör den intagne kunna få bistånd av sin kontaktman. Permission bör inte ges för längre tid än som normalt kan beräknas åtgå för de i permissionsplanen angivna aktiviteterna.

I och med att en permissionsplan skall läggas till grund för beslut om permission kommer de i planen angivna aktiviteterna att ingå i prövningen. Avsikten är att varje enskild permission skall ges en någorlunda fast struktur, vilket innebär att det för beviljande krävs att de i planen redovisade aktiviteterna kan godtas. Det bör därvid inte krävas att den planerade verksamheten under permissioner skall ha samma angelägenhetsgrad som krävs för särskild permission. Intagens besök hos anhörig bör anses vara en godtagbar permissionsaktivitet, såvida inte omständigheterna i det enskilda fallet föranleder annat. Dock bör för besök hos t.ex. kamrater inte avsättas längre tid än som kan anses vara normalt för sådana besök.

Vårt förslag om bättre planering av permissionstillfällena och vårt krav på en uttalad och godtagbar ändamålsbestämning för var enskild permission bör underlätta den individuella prövning som skall ägnas

åt varje permissionsbegäran. Även om nuvarande föreskrifter om kvalifikationstider och permissionsfrekvens enligt vår mening i allt väsentligt kan bibehållas som riktlinjer för att åstadkomma enhetlighet i bedömningen torde den föreslagna ordningen leda till att permissioner inte kan påräknas med samma regelbundenhet som hittills. Benämningen "regelbunden permission" framstår därmed som något missvisande. Vi föreslår i stället benämningen "normalpermission".

Det bör ankomma på Kriminalvårdsstyrelsen att utfärda närmare detaljföreskrifter om utformningen av och rutinerna för skriftlig permissionsplan. Därvid får det inte ställas alltför byråkratiska krav på planens utformning. Det bör vidare ankomma på Kriminalvårdsstyrelsen att ge föreskrifter om kvalifikationstider och permissionsfrekvens samt riktlinjer för prövning av i en permissionsplan upptagna aktiviteter.

Om den intagne utan godtagbart skäl inte följer en uppgjord permissionsplan föreligger grund för disciplinär bestraffning.

Intagen, som har frigång, kan enligt gällande regler få s.k. frigångspermission (105 § KVVFS 1990:10), som utgör en form av regelbunden permission med tätare intervall mellan permissionstillfällena. Anledningen till det tätare intervallet är att varje permissionstillfälle blir kortare än vid ordinär regelbunden permission på grund av att den intagne med hänsyn till sina frigångssysslor normalt kan få permission endast under själva veckoslutet. Det kan ifrågasättas om intagen med frigång kan anses vara berättigad till denna kompensation med hänsyn till att han genom sin frigång ändå i betydande utsträckning får vistas utanför anstalten. Detta är dock inte en lagstiftningsfråga utan bör regleras genom Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter.

Särskild permission

Skötsamheten vid särskilda permissioner är enligt vår uppfattning förhållandevis god. Det föreligger därför inte några skäl för att ändra förutsättningarna för denna typ av permission. Dock bör den ordningen gälla att om en intagen, som ansöker om särskild permission, kan ombesörja den aktuella angelägenheten under en normalpermission, skall särskild permission inte beviljas. Om en intagen t.ex. vill besöka en arbetsförmedling och kan göra det under en kommande normalpermission, är han inte berättigad till särskild permission utan bör i stället göra det besöket under normalpermissionen.

Frigivningspermission

Till förberedande av frigivningen kan intagen beviljas permission under viss längre tid (frigivningspermission). Sådan permission får inte beviljas för tid före den dag då villkorlig frigivning kan komma i fråga. Frågan om frigivningspermission har således ett nära samband med frågor rörande den villkorliga frigivningen. Detta permissionsinstitut bör därför lämpligen behandlas av Straffsystemkommittén, som har att överväga frågor kring den villkorliga frigivningen.

10.3 Behandlingsplacering utom anstalt

10.3.1 Inledning

Sedan länge anses ett grundläggande mål för kriminalvården i anstalt vara att den dömdes anpassning i samhället skall främjas genom åtgärder som vidtas under verkställighetstiden. I våra direktiv anges att detta mål även skall gälla i fortsättningen.

Anpassningen i samhället kan främjas på många olika sätt. Vid många anstalter bedrivs numera verksamheter av skilda slag, som har det gemensamt att de är avsedda att underlätta den dömdes samhällsanpassning. Denna specialisering har hittills främst inriktats på narkotikamissbrukarna; bl.a. finns särskilda motivations- och behandlingsavdelningar vid ett 25-tal riks- och lokalanstalter. Verksamheten vid dessa avdelningar leder ofta till att den intagne efter en tids påverkan och behandling kan få en s.k. 34 §-placering. Detta innebär att han kan få verkställa straffet utom anstalten, t.ex. på ett behandlingshem för narkotikamissbrukare.

I detta avsnitt behandlas reglerna om sådan placering utom anstalt.

10.3.2 Nuvarande ordning

Förarbetsuttalanden m.m.

I den äldre kriminalvårdslagstiftningen fanns endast i fråga om påföljden ungdomsfängelse regler som medgav att en i kriminalvårdsanstalt intagen fick i rehabiliteringssyfte utnyttja viss behandlingsmöjlighet utom anstalten.

I den departementspromemoria (Ds Ju 1973:9) som låg till grund för propositionen med förslag till KvaL föreslogs att en möjlighet borde införas för bl.a. den som undergick fängelse att i vissa fall få vistas utanför anstalten redan före tidigaste dag för villkorlig frigivning.

Sådan vistelse utanför anstalten syftade enligt förslaget till att ge den intagne möjlighet att få viss behandling utanför anstalten. Enligt förslaget skulle ställas de villkor för vistelsen utanför anstalten som kunde anses erforderliga, och tillståndet skulle kunna återkallas så snart omständigheterna föranledde det.

Flertalet remissinstanser accepterade det aktuella förslaget. Ett par remissinstanser var dock tveksamma. Man anförde bl.a. att behandlingen utanför anstalt inte fick utformas på sådant sätt att verkställigheten förlorade sin karaktär av brottspåföljd.

Departementschefen framhöll att den föreslagna möjligheten till vistelse utanför anstalt i vissa fall kunde tillföra anstaltsvården betydligt vidgade möjligheter för en planmässig rehabiliteringsverksamhet samtidigt som integrationen mellan anstaltsvård och frivård främjades. Olika slag av placering av den intagne kunde därvid komma i fråga, t.ex. i skola med internatförläggning, i behandlingshem för narkotikamissbrukare, i särskilt lämpligt enskilt hem eller värnpliktstjänstgöring. Departementschefen påpekade vidare att det samtidigt naturligtvis var av vikt att sådan vistelse utom anstalt som här avsågs inte fick bli något mer eller mindre regelmässigt förekommande utan skulle komma i fråga endast i fall då det verkligen förelåg särskilda skäl som talade för att den aktuella åtgärden kunde främja den intagnes anpassning i samhället. Självfallet måste, fortsatte departementschefen, också tillstånd till sådan vistelse knytas hårt till särskilda villkor i fråga om den intagnes placering och de förhållanden i övrigt som skall gälla för att han skall få åtnjuta den särskilda förmånen att få vistas utanför anstalten. (Prop 1974:20 s. 96.)

Bestämmelsen om vistelse utanför anstalt i de nu berörda fallen infördes i 34 § KvaL.

Efter KvaL:s tillkomst har vid ett par tillfällen gjorts ändringar i den aktuella bestämmelsen. År 1982 företogs ett flertal ändringar i KvaL. Syftet var att öka möjligheterna att komma till rätta med narkotikamissbruk och brottslighet från de dömdas sida under anstaltstiden. I samband härmed kompletterades 34 § KvaL med ett andra stycke som förbjöd placering enligt paragrafens första stycke av en intagen som tillhör den kategori som avses i 7 § tredje stycket och som är placerad i sluten riksanstalt. I propositionen framhölls att prövning av frågor om placering enligt 34 § beträffande den aktuella kategorin intagna skulle ankomma på kriminalvårdsnämnden, som därvid hade att göra en självständig bedömning av frågan om en intagen skall anses tillhöra den kategori som avses i 7 § tredje stycket KvaL. (Prop 1981/82:141 s. 47.)

Genom ändringar år 1987 i BrB infördes en möjlighet att använda s.k. kontraktsvård som en ny variant av kriminalvård i frihet och som ett alternativ till fängelsestraff. De aktuella reglerna tar främst sikte på fall där det kan antas att missbruk av beroendeframkallande medel eller

något annat särskilt förhållande som påkallar vård eller behandling har bidragit till att någon har begått brott. Om den tilltalade förklarar sig villig att undergå lämplig behandling enligt en för honom uppgjord plan och behandlingen kan anordnas, skall kontraktsvård kunna användas. Enligt uttalanden i förarbetena skall kontraktsvård särskilt komma i fråga för lagöverträdare som antingen har nått så långt i sin brottskarriär eller har gjort sig skyldiga till sådan brottslighet att de enligt gängse bedömningar skall ådömas fängelse.

I samband med att bestämmelserna om kontraktsvård infördes utvidgades även tillämpningsområdet för 34 § KvaL samt förlängdes tiden för vistelse utanför anstalt enligt samma lagrum (prop. 1986/87:106).

Föredragande statsråd framhöll att den verksamhet som hade kunnat bedrivas med stöd av 34 § KvaL hade visat sig mycket värdefull. Denna verksamhet borde självfallet fortsätta. Statsrådet anförde vidare (a. prop. s. 57).

> Jag har också i olika sammanhang, bl.a. i prop 1984/85:19 om en samordnad och intensifierad narkotikapolitik, förespråkat att 34 §-institutet får ökad användning och att sådana vistelser påbörjas tidigare än vad som sker i dag. Med anledning av AIDS-problemet har jag i förra årets budgetproposition poängterat att kriminalvårdens personal i ökad utsträckning bör försöka arbeta fram lämpliga 34 §-placeringar. Jag vill här också erinra om att chefen för socialdepartementet i prop 1985/86:171 om särskilda medel för bekämpningen av AIDS har uttalat att en satsning bör göras för att öka antalet 34 §-placeringar på behandlingshem och i familjevård. En av kriminalvårdsstyrelsen avgiven rapport (1985:1) om tillämpning och utfall av sådana vistelser visar att erfarenheterna av 34 §-verksamheten är mycket goda och att den utgör ett utomordentligt värdefullt instrument vid verkställandet av fängelsestraff. Bl.a. i belysning av att kontraktsvård nu föreslås bli införd som en särskilt kvalificerad form av kriminalvård i frihet för personer som annars skulle dömas till fängelse och till de positiva erfarenheterna av 34 §-verksamheten ser jag det för min del som naturligt att verksamheten vidareutvecklas.

Föredragande statsråd framhöll vidare att av naturliga skäl kommer vistelsen utanför anstalt enligt 34 § KvaL i regel inte att kunna inledas i direkt anslutning till domen. Man kan dock tänka sig fall då den dömde varit häktad under en tid som svarar mot en så stor del av det straff som dömts ut att en 34 §-placering kan bli aktuell i nära anslutning till straffverkställighetens början. Det kan också förekomma fall, fortsatte föredragande statsråd, då det av praktiska skäl inte varit möjligt att under en häktningstid planera lämplig kontraktsvård i form av skyddstillsyn. Visar det sig i ett sådant fall kort tid efter en fängelsedom att adekvat behandling kan ske i form av 34 §-placering bör också en sådan komma till stånd, om övriga förutsättningar är uppfyllda. Däremot bör det i princip inte komma i fråga att ett av

domstol förkastat kontraktsförslag i form av skyddstillsyn används för 34 §-placering i nära anslutning till en fängelsedom.

För att ge stöd åt den redan pågående utvecklingen av en verksamhet som bedrivs med stöd av 34 § KvaL förordade föredragande statsråd att bestämmelsen kompletterades. Det ansågs lämpligt att en sådan markering skedde genom att en föreskrift av innebörd att det vid övervägande av frågan om 34 §-placering kan tillgripas särskilt skall beaktas om den intagne behöver vård eller behandling mot beroendeframkallande medel.

Föredragande statsråd framhöll avslutningsvis att 34 §-placeringarna bör påbörjas tidigare än som var fallet vid den aktuella tiden. Det ansågs dock viktigt att en vistelse utanför anstalt enligt 34 § KvaL inte påbörjas så tidigt att vården eller behandlingen hinner avslutas före verkställighetstidens utgång. I sådant fall måste den intagne fullfölja strafftiden i anstalt, vilket i de flesta fall måste te sig mycket negativt för honom och kanske i vissa fall kan spoliera den rehabilitering som skett under 34 §-vistelsen. Mot angiven bakgrund ansågs det lämpligt att lagrummet också kompletterades med en föreskrift som motverkar så tidiga placeringar att detta problem uppstår.

Nyligen har den straffrättsliga regleringen av eget bruk av narkotika och andra ringa narkotikabrott skärpts. I samband därmed har också införts större möjligheter att använda drogkontroll i kriminalvården, bl.a. beträffande intagna som har medgetts placering enligt 34 § KvaL. Reformen syftar bl.a. till att ge möjligheter att ingripa tidigt och med kraft hindra att framför allt unga människor fastnar i missbruk och till att förbättra behandlingen av de missbrukare som avtjänar straff. (Prop. 1992/93:142.)

Departementschefen framhöll i propositionen att det är av utomordentligt stor vikt att den som dömts till kriminalvård avhåller sig från drogmissbruk, även när kriminalvården sker utanför anstalt. Vid frivård i form av kontraktsvård är det dessutom så att påföljden är direkt anpassad till en drogrelaterad brottslighet. Möjligheten att komma till rätta med gärningsmannens drogproblem har då varit avgörande för påföljdsvalet och den bärande tanken bakom valet blir förfelad om missbruket fortgår under verkställighetstiden. Departementschefen påpekade vidare att kontrollbehovet är särskilt påtagligt när den dömde undergår någon form av vård eller behandling inom ramen för en brottspåföljd. Så kan t.ex. vara fallet när han medges rätt att vistas utom anstalt med stöd av bestämmelsen i 34 § KvaL. Många gånger är det fråga om en tids vistelse på behandlingshem. Det är inte ovanligt att analys av t.ex. blod- eller urinprover ingår som ett led i behandlingen. När någon vistas på behandlingshem på grund av en brottmålsdom är det dock, framhöll departementschefen, tveksamt om det är förenligt med gällande lagstiftning att han åtar sig en skyldighet att lämna prov. Departementschefen ansåg att den rådande osäkerheten

inte kunde anses vara tillfredsställande. Det fanns enligt departementschefen ett starkt behov av möjligheter till kontrollåtgärder vid bl.a. 34 §-placeringar. (Prop 1992/93:142 s. 22.)

Departementschefen betonade att, oavsett om den dömde vistas i behandlingshem eller inte, drogkontrollerna bör knytas till en föreskrift om vård eller behandling av något slag. Utfallet av proverna måste följas upp och sättas in i sitt sammanhang. I annat fall skulle proverna komma att fungera som en renodlad kontroll av den dömdes vilja och förmåga att rätta sig efter gällande regler. Departementschefen anförde att en sådan kontroll i sig kan vara värdefull men bör underordnas ansträngningarna att finna en mera långsiktig lösning på den dömdes drogproblem. Departementschefen anförde vidare följande om skyldigheten för en dömd att underkasta sig blod- eller urinkontroll (a. prop. s. 24).

> När skyldigheten åläggs i en föreskrift blir följden att provtagningen i likhet med övriga inslag i behandlingen står under överinseende av övervakningsnämnd, kriminalvårdsnämnd eller frivårdsmyndighet. Det får därför normalt ankomma på dessa myndigheter att efter samråd med vårdgivaren eller någon annan avgöra om provtagning bör utgöra ett led i behandlingen. Därvid har myndigheten att beakta om provtagningen är ägnad att göra behandlingen mera effektiv, liksom att pröva om provtagningen kan ske under godtagbara former. Jag gör den bedömningen att det hos dessa myndigheter finns den sakkunskap och inte minst den kännedom om enskilda vårdinrättningar, som erfordras för ett avgörande av de aktuella frågorna.

Departementschefen anförde avslutningsvis att när det gäller 34 §-placeringar bör förutsättningarna för drogkontroller vägas in i bedömningen av om placering kan ske utanför anstalt. Om drogkontrollen ses som ett väsentligt inslag i den enskildes vård, bör kontrollen utgöra ett villkor för medgivande om 34 §-placering; i enstaka situationer kan det dock finnas medicinska eller liknande hinder mot provtagningen.

Genom den aktuella lagändringen har 34 § således utökats med en regel om drogkontroll. Innebörden av den nya regeln är att den som medges vistelse utanför anstalten får åläggas en skyldighet att lämna blod-, urin- eller utandningsprov. Härigenom blir det möjligt att kontrollera om den dömde är påverkad av beroendeframkallande medel under den tid som verkställighet sker utanför anstalt. Kontrollen skall, som ovan nämnts, utgöra en del av behandlingen som den dömde undergår. Drogkontroll bör medges bara när den i det enskilda fallet framstår som ett värdefullt inslag i vården och det dessutom är möjligt att ordna godtagbara förhållanden för själva provtagningen.

Den aktuella paragrafen, 34 § KvaL, har f.n. följande lydelse.

Kan en intagen genom vistelse utanför anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta hans anpassning i samhället, kan han få medgivande att för sådant ändamål vistas utanför anstalten under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger. Därvid skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.

För vistelsen skall ställas de villkor som kan anses erforderliga. I samband med vård eller annan behandling får det föreskrivas att den intagne skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.

Vistelse utom anstalt för vård eller behandling bör inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden.

Först stycket gäller ej en intagen som avses i 7 § tredje stycket.

Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd

I Kriminalvårdsstyrelsens anstaltsföreskrifter finns vissa övergripande regler om 34 §-placeringar. Av 121 § följer att i samband med att en intagen medges vistelse utanför anstalten skall kontaktmän utses vid anstalten och där den intagne är placerad. I 122 § finns regler bl.a. om vem skall informeras om vistelsen. Vidare finns i anstaltsföreskrifterna bl.a. bestämmelser om fördelning av kostnader mellan den intagne och kriminalvården (123 §) och verksamhetsplanering under lov m.m för en intagen som placerats i skola med internatförläggning (124 §). Enligt 125 § skall anstalten se till att den intagne erhåller nödvändig utrustning och beklädnad för vistelsen.

Kriminalvårdsstyrelsen har även utfärdat allmänna råd om vistelse utanför anstalt enligt 34 § KvaL (ARK 1987:3).

I de allmänna råden framhålls att styresmannen i samband med att behandlingsplanen upprättas särskilt bör uppmärksamma om en intagen bedöms vara i behov av sådan utbildning eller behandling som kan medges enligt 34 § KvaL. Styresmannen ansvarar för att vistelsen förbereds noggrant, att planeringsarbetet påbörjas i god tid samt att en kvalitetskontroll görs av det tilltänkta placeringsalternativet. Vistelsen bör planeras utifrån den intagnes behov och förutsättningar. Det är, enligt de allmänna råden, viktigt att pröva och bearbeta den intagnes motivation inför placeringen.

De allmänna råden om 34 §-vistelser föreskriver vidare bl.a. att styresmannen är ansvarig för att den intagne erhåller erforderligt stöd och blir föremål för en noggrann uppföljning under vistelsen. Kontaktmannen vid anstalten bör ge den intagne råd och stöd samt hålla regelbunden kontakt med kontaktmannen, där den intagne vistas. I varje ärende måste avgöras om frivården i vistelsedistriktet eller i hemdistriktet skall ha ansvar för klientkontakten under placeringstiden.

Statistik m.m.

Inom Kriminalvårdsstyrelsen har gjorts ett flertal specialstudier över 34 §-vistelserna. Bl.a. publicerades år 1991 en studie av samtliga 34 §-vistelser som påbörjades under september och oktober 1989 (Rapport 1991:3). Vidare genomfördes under år 1992 en enkätundersökning beträffande samtliga 34 §-vistelser som inleddes under budgetåret 1990/91. Sistnämnda undersökning var ett led i Kriminalvårdsstyrelsens arbete med den fördjupade anslagsframställan för budgetåren 1993/94-1995/96.

Av dessa undersökningar liksom av informationer vi under hand fått från Kriminalvårdsstyrelsen framgår bl.a. följande.

Antalet påbörjade 34 §-vistelser har ökat kontinuerligt sedan institutet infördes i kriminalvårdslagstiftningen. En minskning har dock ägt rum under de senaste åren. Budgetåren 1986/87 1988/89, 1990/91 och 1991/92 inleddes 839, 901, 839 respektive 710 vistelser. Under sistnämnda budgetår har således skett en nedgång med omkring 15 procent.

Av 1992 års enkätundersökning framgår att 58 procent av samtliga 34 §-vistelser inleddes från sluten lokalanstalt och 24 procent från sluten riksanstalt. Återstoden inleddes från öppna anstalter. Särskilda påverkansprogram, avdelningar för missbrukare och fördjupad samverkan med enskilda vårdgivare och kommuner utvecklas främst från slutna anstalter. Det är därför naturligt att andelen intagna som inleder 34 §-vistelser är störst från de slutna anstalterna. Det vanligaste placeringsalternativet är hem för vård eller boende (behandlingshem). I 1992 års enkätundersökning placerades 77 procent i sådant hem. Omkring 19 procent placerades i familjehem. Återstoden, 4 procent, placerades i andra alternativ. Fördelningen mellan de olika placeringsalternativen har varit i stort sett oförändrad under de senaste åren.

En intagen kan i princip medges placering enligt 34 § KvaL oberoende av strafftidens längd. Under budgetåret 1990/91 hade 75 procent av de placerade en sammanlagd strafftid på sju månader eller längre. För omkring 20 procent översteg strafftiden två år.

Av 1991 års studie framgick att under budgetåret 1989/90 hade drygt 80 procent av de placerade tidigare dömts till fängelse och att drygt 40 procent hade sju eller fler fängelsedomar bakom sig. De som medges placering enligt 34 § KvaL utgör således en tungt belastad grupp.

Av de som placerades enligt 34 § KvaL budgetåret 1990/91 var 75 procent kategoriserade som narkotika- eller blandmissbrukare och 20 procent som alkoholmissbrukare. Endast 3 procent av de intagna hade således inte några missbruksproblem. De placerade var mellan 16 och 61 år. Omkring 18 procent var 25 år eller yngre och 61 procent var 31 år eller äldre. Under år 1990 var 25 procent av de som intogs i

anstalt högst 24 år. Således är det en viss övervikt för äldre intagna bland de placerade. Omkring 10 procent av de placerade var kvinnor, medan kvinnorna utgör endast 5 procent av samtliga intagna.

Under budgetåret 1990/91 var det totala antalet vårddagar omkring 54.000. Den genomsnittliga vårdtiden var 64 dagar. Omkring 76 procent av vistelserna pågick högst 90 dagar och endast 5 procent översteg 180 dagar.

Sedan mitten av 1980-talet har i genomsnitt 40-45 procent av vistelserna avbrutits före den villkorliga frigivningen. Under budgetåret 1990/91 avbröts 35 procent, vilket således utgör en förbättring jämfört med tidigare år. Det har antagits att detta bl.a. beror på att mycket arbete har lagts ned på att förbereda 34 §-placeringarna bättre. Utfallet av placeringarna varierar mellan de olika placeringsalternativen. Placeringar i behandlingshem har under hela perioden avbrutits i högre utsträckning än familjevårdsplaceringarna.

I 1991 års studie följdes de placerade upp under sex månader efter placeringen. Resultatet visade att 70 procent av de placerade avbröt behandlingen under undersökningsperioden. Nästan två tredjedelar av de intagna vilka avbröt vistelserna före frigivningen gjorde det inom en månad från placeringen. Av de placeringar som avbröts efter frigivningen avbröts nästa hälften inom tre dagar från frigivningsdagen. Endast 11 procent hade meddelats föreskrift att inte utan medgivande avbryta vården efter frigivningen.

10.3.3 Överväganden och förslag (49-50 §§ lagförslaget)

Som vi framhållit i avsnitt 4 har kriminalvården i anstalt två uppgifter, nämligen dels att verkställa ett frihetsberövande, dels att så långt det är möjligt anpassa den intagne till samhället och motverka skadliga följder av frihetsberövandet. Huvuduppgiften är att verkställa frihetsberövandet. Det hindrar inte att andrahandsuppgiften också är mycket betydelsefull. Många av de intagna i landets kriminalvårdsanstalter har allvarliga problem av skilda slag. Drogproblemen intar här en särställning. En mycket betydande del av den kriminalitet som leder till fängelsestraff har ytterst sin grund i narkotikamissbruk. Varje minskning av de intagnas narkotikaberoende leder därför på sikt till att kriminaliteten i samhället minskar.

Vid många av landets kriminalvårdsanstalter bedrivs skilda påverkans- och behandlingsprogram som tar sikte på drogberoende intagna. Ambitionsnivån och kvaliten på dessa program varierar givetvis från anstalt till anstalt beroende på klientelsammansättningen i anstalten och på personalens kunnighet och intresse. Vi har vid våra anstaltsbesök fått det bestämda intrycket att dessa program fyller en

viktig funktion i anstalternas arbete med att anpassa de intagna till samhället.

Även om det således vid anstalterna finns påverkans- och behandlingsprogram av skilda slag, kan dessa program sällan leda till annat än att den intagne kommer till insikt om att han bör på lämpligt sätt bearbeta t.ex. sitt drogberoende. Man har svårt att tänka sig en sämre miljö för ett framgångsrikt behandlingsarbete än ett fängelse. Den vård som därför behövs kan och bör inte meddelas i kriminalvårdsanstalt utan kan på ett mera ändamålsenligt sätt komma till stånd genom vistelse på behandlingshem. Sådan behandling kan medges en intagen i kriminalvårdsanstalt under verkställigheten med stöd av 34 § KvaL. Det vanligaste skälet till sådan placering är behandling för drogproblem. Det förekommer dock att placering medges även för andra ändamål.

Enligt vår uppfattning bör en möjlighet till verkställighet utom anstalt finnas kvar. Medgivande bör kunna meddelas för samma ändamål som enligt nu gällande regler, dvs. framför allt för behandlingsplacering av missbrukande intagna. Enligt vår mening bör ungdomar i större utsträckning än hittills komma i fråga för sådan placering.

Den regel som motsvarar 34 § KvaL har i vårt lagförslag införts i 49 §. Institutet som hittills allmänt benämnts 34 §-placering eller 34 §-vistelse måste därför döpas om. Vi föreslår att det skall kallas behandlingsplacering utom anstalt.

Placering enligt den av oss föreslagna bestämmelsen bör förutsätta att den dömde blir föremål för en tillfredsställande tillsyn. Det bör således inte förekomma placering på en vårdinrättning eller i ett hem utan personal nattetid. Vidare bör det finnas betryggande garantier att underrättelse omedelbart lämnas till anstalten om den dömde lämnar den institution där han är placerad eller på annat sätt missköter sig. Det bör nämligen inte - annat än i mycket speciella undantagsfall - förekomma att den dömde får vara kvar på institutionen om han avviker eller visar annan misskötsamhet.

I allmänhet medges behandlingsplacering enligt nu gällande bestämmelse först mot slutet av verkställighetstiden. Så bör det enligt vår mening vara även i fortsättningen. Detta understryks i någon mån genom den i 4 § lagförslaget lämnade anvisningen att särskild uppmärksamhet skall ägnas åt förberedelse av den intagnes frigivning under den senare hälften av verkställigheten i anstalt. Det sagda hindrar inte att det ibland kan vara lämpligare att en placering inleds i början av en straffverkställighet, t.ex. om den intagne varit häktad under en längre tid eller när det av praktiska skäl inte varit möjligt att under häktningstiden planera för en kontraktsvård och en sådan påföljd i och för sig skulle ha kunnat komma i fråga. Det är emellertid viktigt att en behandlingsplacering inte strider mot domstolens bedömning i

påföljdsfrågan - verkställigheten skall enligt 4 § lagförslaget utformas så att straffets ändamål beaktas. Det är därför av betydelse - särskilt när det gäller behandlingsplacering i början av verkställighetstiden - att medgivande lämnas av övervakningsnämnd, som har en domstolsliknande sammansättning. Under alla förhållanden bör en placering inte komma så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden.

Som framhållits i skilda sammanhang är avbrotten i de aktuella placeringarna relativt många. Endast omkring 30 procent fullföljer den planerade vistelsen. Vid bedömande av avbrotten bör dock beaktas att det är en mycket speciell grupp intagna som mest kommer i åtnjutande av behandlingsplacering, nämligen tungt belastade narkomaner. Det är ofrånkomligt att en viss del av dessa intagna inte fullföljer behandlingen. Varje framgångsrikt genomförd behandling måste också betraktas som en stor vinst, och antalet sådana är inte obetydligt. Trots detta bör givetvis göras stora ansträngningar att minska antalet avbrott. Avgörande för utfallet av en placering är i princip alltid hur omsorgsfull planeringen varit. Placeringsalternativet måste vara välkänt för personalen. Man måste ha besökt den aktuella institutionen eller på annat sätt skapat sig en mycket god bild av den verksamhet som bedrivs där. Men det är inte tillräckligt att det bedrivs en god verksamhet där den intagne skall placeras; verksamheten måste också passa den intagne och de behov han har. Många behandlingshem har t.ex. en verksamhet som är mycket krävande för patienterna. För att kunna tillgodogöra sig vården måste varje patient vara beredd att medverka mycket aktivt och dessutom under behandlingen öppna sig inför personal och medpatienter. Många narkotikamissbrukare har svårt att finna sig tillrätta med en sådan vård och väljer därför att lämna institutionen i förtid. För att om möjligt förhindra denna typ av avbrott måste anstaltspersonalen, innan beslut om behandlingsplacering meddelas, noga ha förvissat sig om att verksamheten vid det ifrågasatta behandlingsalternativet verkligen passar den intagne. Det kan också många gånger vara lämpligt att inleda med en kortare vistelse innan slutligt beslut om placeringen meddelas. På så sätt kan ett uppenbart misstag undvikas.

Enligt nu gällande regler kan inte i samband med beslut om 34 §-placering meddelas föreskrift för tiden efter villkorlig frigivning. Fråga om föreskrift kommer upp först i samband med den villkorliga frigivningen och måste då aktualiseras av frivårdsmyndigheten. Detta har ofta lett till att den som vistas på behandlingshem vid den villkorliga frigivningen inte har meddelats någon föreskrift om att kvarstanna på behandlingshemmet vid frigivningen. Detta är enligt vår mening en olämplig ordning. Eftersom behandlingstiden vanligen sträcker sig längre än till tidpunkten för den villkorliga frigivningen och förutsättningar för ett medgivande till behandlingsplacering bör vara att hela

behandlingen skall fullföljas bör en föreskrift om detta kunna meddelas redan då medgivandet till placering lämnas. Skulle den dömde, i strid mot en sålunda meddelad föreskrift, avvika eller på annat sätt missköta sig under den aktuella placeringen, får han anses ha allvarligt åsidosatt sina åligganden. Villkorligt medgiven frihet skall i sådant fall normalt förklaras förverkad enligt 26 kap. 15 § BrB.

Som ovan nämnts har det skett en betydande nedgång i antalet inledda 34 §-placeringar under de senaste åren. Detta har sin grund i dels att det i vissa fall kan vara svårt att avgöra vilken som är den intagnes hemkommun, dels att kommunerna i mindre utsträckning än tidigare är beredda att ta på sig kostnadsansvaret för vården efter villkorlig frigivning.

Normalt svarar kriminalvården för alla kostnader som är förenade med en 34 §-placering fram till dagen för den villkorliga frigivningen, medan det är en kommunal angelägenhet att bestrida kostnaderna för vården därefter. Av bestämmelserna i 3 § socialtjänstlagen följer att den enskilde har rätt att få stöd och hjälp av socialtjänsten i den kommun där han vistas. Tillämpningen av vistelsebegreppet utgör ett stort problem i kriminalvårdens arbete med t.ex. 34 §-placeringar. Det är inte ovanligt att kriminalvårdens tjänstemän måste vända sig till flera olika kommuner för att försöka få någon att teckna ansvarsförbindelse för en placering eller ta annat ansvar för den enskilde. Det förekommer vidare inte sällan att ingen kommun är beredd att ta ansvar för en sådan kostnad. Socialtjänstkommittén har i ett delbetänkande (SOU 1993:30) Rätten till bistånd inom socialtjänsten behandlat bl.a. denna fråga.

Socialtjänstkommittén anser att biståndsansvaret i dessa fall bör grundas på formella kriterier som gör det möjligt att snabbt och enkelt slå fast vilken kommun som skall vara ansvarig. Den enskilde skall inte, menar kommittén, behöva vända sig till flera kommuner för att få den hjälp och det stöd han behöver från socialtjänsten under tid han är intagen i anstalt. Mot den bakgrunden föreslår kommittén att hemkommunen, dvs. folkbokföringskommunen, blir ansvarig kommun när den enskilde avtjänar fängelsestraff (SOU 1993:30). Detta ansvar skulle enligt förslaget även omfatta socialtjänstinsatser som aktualiseras inför frigivning. Enligt förslaget skulle folkbokföringskommunens ansvar upphöra när dessa insatser har genomförts eller ärendet överflyttats till annan kommun. Om kostnadsansvaret för dessa vårdinsatser skulle ligga kvar på kommunerna för tid efter villkorlig frigivning, förefaller Socialtjänstkommitténs förslag ha en lämplig utformning.

Socialtjänstkommitténs förslag löser problemet med att fastställa vilken kommun som är betalningsansvarig men inte kommunernas bristande förutsättningar att ta på sig kostnadsansvaret. Det förekommer nämligen ofta - även om företrädare för kriminalvården är fast

övertygade om att det är välmotiverat att bereda en intagen vård på t.ex. ett behandlingshem - att den berörda kommunen likväl inte anser sig kunna svara för kostnader efter den villkorliga frigivningen. Det framstår enligt vår mening som otillfredsställande att resurserna för behandlingsplacering vid anstalter med intagna från flera olika kommuner måste prioriteras inte med hänsyn till angelägenhetsgrad utan med beaktande av hemkommunernas ekonomiska resurser och principer för fördelning av dessa. Detta leder i allmänhet till att den aktuella placeringen inte kommer till stånd.

När det gäller denna fråga har Kriminalvårdsstyrelsen i den fördjupade anslagsframställningen för budgetåren 1993/94-1995/96 lämnat förslag på lösning. En framkomlig väg vore, enligt styrelsen, att staten innehåller en del av statsbidragen till kommunerna och samtidigt befriar kommunerna från kostnadsansvaret. Vad som sålunda innehållits skulle tillföras kriminalvården som således skulle ha kostnadsansvaret även under prövotiden efter villkorlig frigivning. Inom Kriminalvårdsstyrelsen har beräknats att det aktuella beloppet skulle ligga i storleksordningen 70 miljoner kronor.

Enligt vår bedömning är det ytterst angeläget att drogberoende intagna och intagna med liknade besvär, bereds tillfälle till kvalificerad vård. En samhällsanpassning torde i annat fall vara i praktiken utesluten. Mot angiven bakgrund ansluter vi oss till Kriminalvårdsstyrelsens förslag till lösning på hithörande problem.

Enligt nu gällande regler är det kommunerna som i princip har ansvaret för missbruksvården. Den nyss skisserade ordningen innebär inte någon ändring härvidlag. Kriminalvården skall således även i framtiden samråda med företrädare för den kommunala missbruksvården innan beslut meddelas om behandlingsplacering utom anstalt för en intagen med missbruksproblem.

Övervakningsnämnd beslutar om placering utom anstalt. Har den intagne dömts till fängelse i två eller däröver är det dock Kriminalvårdsnämnden som meddelar beslut. Domstolsutredningen har i sitt betänkande (SOU 1991:106) Domstolarna inför 2000-talet föreslagit att övervakningsnämnderna och kriminalvårdsnämnden avskaffas samt att nämndernas uppgifter övertas, när det gäller kriminalvården i frihet av tingsrätt och när det gäller kriminalvården i anstalt av myndighet inom kriminalvården. Förslaget har ännu inte lett till lagstiftning. Vi utgår i vårt lagförslag från den nuvarande ordningen men kommer i vårt slutbetänkande att behandla frågan om vilket organ som bör lämna medgivande till behandlingsplacering utom anstalt.

10.4 Frigång

Förutsättningarna för att bevilja intagen i kriminalvårdsanstalt frigång anges huvudsakligen i 11 § KvaL, som tillkom genom 1974 års kriminalvårdsreform. Enligt denna bestämmelse kan intagen för att underlätta anpassningen i samhället beviljas frigång. Genom tillkomsten av KvaL utökades möjligheterna till frigång väsentligt. Intagen kan medges frigång inte bara för arbete utan också för att delta i undervisning eller utbildning av såväl teoretisk som praktisk art. Frigång kan även användas för annan särskilt anordnad verksamhet utom anstalten som äger rum på arbetstid, t.ex. gruppaktiviteter eller studiebesök.

10.4.1 Frigångsinstitutet före 1974 års reform

Systemet med frigångsarbete infördes år 1943 för att ge vissa kategorier intagna möjlighet att arbeta utanför anstalten. För att förbereda frigivningen kunde den intagne få tillstånd att arbeta hos arbetsgivare utanför anstalten, om så kunde ske utan risk för missbruk och det ansågs lämpligt med hänsyn till anstaltstidens längd eller av annan särskild anledning. I motiven till den dåvarande verkställighetslagen betonades att inte enbart intagna med långa strafftider utan även andra intagna borde ha möjlighet att få frigång.

Frigångssystemet kom inte att användas i den utsträckning som strafflagberedningen hade räknat med. I betänkandet (SOU 1961:16) Kriminalvård i frihet diskuterade Eftervårdsutredningen hur användningen av frigångsinstitutet skulle kunna utökas. Utredningen påpekade att frigång hade använts i begränsad omfattning på grund av bristen på lämpliga förläggningar för intagna med frigång. Det var enligt Eftervårdsutredningen viktigt att intagna med frigång kunde hållas skilda från andra intagna. I annat fall var risken stor att övriga intagna skulle förmå dem med frigång att smuggla in förbjudna varor och förmedla otillåten kommunikation med yttervärlden. Vidare ansågs det önskvärt att minska den psykiska press som uppkom då en intagen under loppet av ett dygn skulle växla mellan ett liv i relativ frihet och stark bundenhet.

Antalet frigångshem eller frigångspaviljonger var relativt litet. I en utvecklingsplan för anstaltsorganisationen föreslogs att ett frigångshem skulle upprättas inom varje räjong och att varje hem skulle ha 20 platser.

År 1965 ersattes verkställighetslagen av behandlingslagen. Bestämmelserna om frigång i behandlingslagen överensstämde i huvudsak med de äldre bestämmelserna.

Enligt ett av Kriminalvårdsstyrelsen fastställt vårdcirkulär skulle en noggrann undersökning ske av arbetsförhållandena, innan en intagen fick börja ett frigångsarbete. Sådant arbetet skulle väljas, som kunde underlätta den intagnes anpassning till arbetsförhållandena i frihet.

10.4.2 Några utredningar som föregått 1974 års reform

Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården

KAIK utgick i betänkandet (SOU 1971:74) Kriminalvård i anstalt från att de intagnas arbetsplikt skulle slopas och föreslog att de intagna skulle erbjudas lämpligt arbete, yrkesutbildning eller arbetsvårdande behandling. Beträffande frigång föreslog KAIK att intagen skulle kunna medges att utföra arbete eller delta i undervisning utom anstalt, om det kunde antas främja behandlingens syfte.

Till stöd för sitt förslag anförde KAIK bl.a. följande. Dittills hade frigång förekommit endast i mindre omfattning, eftersom det var var svårt att anskaffa arbete utom anstalt för intagna i avsides belägna anstalter. Frigång hade även medfört risk för smuggling och rymning, eftersom intagna med frigång av byggnadstekniska skäl inte hade kunnat hållas avskilda från andra intagna. Enligt kommitténs uppfattning var frigången av stor betydelse dels när det gällde att förhindra intagna från att bli alltför beroende av anstaltsmiljön, dels för att underlätta övergången mellan anstaltsbehandling och vård i frihet. Kommittén ansåg därför att möjligheterna till frigång borde tillvaratas i större utsträckning. Frigång borde enligt KAIK kunna användas även för yrkesutbildning och studier. Kommittén ansåg att frigång i första hand borde ske från särskilda frigångshem i orter med arbete och utbildning. Genom att bygga ut ett nät av sådana hem över hela landet, skulle den intagne kunna placeras närmare sin hemort. Hans möjligheter till personlig kontakt med de anhöriga skulle därigenom förbättras. Samtidigt skulle den intagne under anstaltstiden kunna påbörja arbetsträning, anställning eller utbildning som kunde fortsätta efter frigivningen. Kommittén anförde vidare att även olika former av särskild terapi hade sin givna roll. Om den intagne önskade det, borde möjlighet beredas honom att få delta i samtals- eller sysselssättningsterapi.

Kriminalvårdsberedningen

Kriminalvårdsberedningen, som delade KAIK:s uppfattning om behovet av ökad frigång, anförde i betänkandet (SOU 1972:64) Kriminalvård bl.a. att ökad frigång var det bästa sättet för att förbättra

samordningen mellan anstaltsvård och frivård samt för att minska riskerna för skadeverkningar genom frihetsberövandet. Det "nät av frigångshem" KAIK hade förslagit motsvarades i viss mån av beredningens förslag om lokalanstalter. Arbetet i lokalanstalterna borde enligt Kriminalvårdsberedningen bedrivas i intim samverkan med frivård och andra lokala vårdorgan. Beredningen ansåg att de intagna genom täta permissioner skulle kunna hålla fortlöpande kontakt med anhöriga, övervakare och frivårdstjänstemän. Vidare borde de intagna få utbildning eller arbetsplacering i samverkan med arbetsmarknadsmyndigheterna på orten och snar placering i frigång. Beredningen ansåg att även intagna med längre anstaltstider, vilka av säkerhetsskäl var placerade i sluten anstalt, kunde behöva komma närmare hemorten med hänsyn till frigivningsförberedelser, övervakarkontakt och frigång inför frigivningen. Under slutskedet av verkställigheten borde därför även dessa kunna placeras i lokalanstalt.

Enligt beredningen borde lokalanstalterna placeras så att den intagne skulle kunna uppehålla sina sociala och personliga kontakter samt ha möjlighet att påbörja frigångsanställning, som kunde behållas efter frigivningen. För att kunna sysselsätta intagen, som inte hade kunnat skaffa frigångsarbete eller som av andra skäl var sysslolösa, var lokalanstalterna i behov av arbetslokaler för enklare arbeten.

10.4.3 Nuvarande ordningen

Gällande bestämmelser

Huvudstadgandet om frigång finns i 11 § KvaL, som tillkom genom 1974 års reform. Bestämmelsen har därefter ändrats endast såvitt avser tillämpningen på sådana intagna som avses i 7 § tredje stycket. I 11 § föreskrivs att intagen i lokalanstalt för att underlätta anpassningen i samhället kan medges att under arbetstid utföra arbete eller delta i undervisning, utbildning eller annan särskilt anordnad verksamhet utom anstalten. I paragrafen anges också att vid lokalanstalt bör särskilda åtgärder vidtas för att främja sådan verksamhet. Om det föreligger särskilda skäl därtill, kan frigång medges även intagen i riksanstalt. Frigång får dock inte medges sådan intagen som avses i 7 § tredje stycket.

Ytterligare bestämmelser om frigång finns i KvaF. Enligt en bestämmelse i 11 § fjärde stycket KvaF, som trädde i kraft den 1 juli 1986, skall vid prövning av fråga om medgivande till frigång särskilt beaktas om den intagne behöver inskolning i arbetslivet eller ett medgivande annars kan antas väsentligt underlätta hans försörjningsmöjligheter efter frigivningen. Har intagen, som dömts till fängelse i lägst två år, begått brott som innefattar användande av våld, hot eller

tvång för politiska syften bör det enligt 12 § tredje stycket KvaF krävas särskilda skäl för frigång.

Kriminalvårdsstyrelsen har i 40-48 §§ anstaltsföreskrifterna (KVVFS 1990:10) meddelat särskilda tillämpningsföreskrifter om frigång. I dessa föreskrivs bl.a. följande. En särskild frigångsansvarig skall utses bland personalen vid anstalt där det förekommer frigång. Denne skall, tillsammans med den intagne och i förekommande fall handläggare inom frivården, planera frigången. - Särskild kontaktman skall utses på platsen för frigångsverksamheten. Den frigångsansvarige skall kontrollera "frigångarens" närvaro på frigångsplatsen med kontaktmannen. - Vidare skall den frigångsansvarige tillse att "frigångaren" har nödvändig utrustning och beklädnad samt att hans resor är ordnade. Han skall också tillse att "frigångaren" har möjlighet till kontakt med anstaltsledning och annan personal. - Den intagne skall informeras om de villkor som gäller för frigången. - Anstalten skall betala frigångsresorna, om inte synnerliga skäl talar emot det. Vidare skall anstalten betala timersättning till "frigångare", som inte är berättigad till annan ersättning. - "Frigångare" som har avtalsenlig lön, full ersättning från annan myndighet eller beviljats särskilt vuxenstudiestöd skall betala dagersättning till anstalten, om inte särskilda skäl talar emot det.

Förarbetsuttalanden till 1974 års kriminalvårdsreform

I statsverkspropositionen för budgetåret 1973/74 angavs riktlinjer för reformeringen inom kriminalvården. Därvid anförde departementschefen (prop. 1973:1 bil. 4 s. 93, 148) att man inom anstalterna höll på att bygga upp ett system, som skulle ge de intagna differentierade möjligheter till sysselsättning under såväl arbets- som fritid. Möjligheterna för de intagna att bedriva studier hade enligt departementschefen förbättrats under senare år. Dessutom övervägde man att ytterligare utvidga studieverksamheten och komplettera den med yrkesutbildning. Departementschefen ansåg Kriminalvårdsberedningens förslag till anstaltssystem vara ägnat att underlätta dessa planer. Det öppnade möjligheter för de intagna att i större utsträckning utnyttja de utbildningsresurser som stod till det allmänna utbildningsväsendets disposition. Departementschefen ansåg det angeläget att denna utveckling skedde successivt och att hänsyn togs till de lokala förutsättningarna vid anstalterna. Enligt departementschefen skulle frigivningen med hjälp av bl.a. frigång ske stegvis så att man undvek en abrupt övergång mellan anstaltsvård och frivård.

I 1973 års departementspromemoria föreslogs en ny bestämmelse om frigång, vilken i huvudsak överensstämde med 11 § KvaL. Enligt denna skulle intagen för att underlätta anpassningen i samhället kunna

medges att under arbetstid utföra arbete eller delta i undervisning, yrkesutbildning eller annan särskilt anordnad verksamhet utom anstalt. Promemorieförslaget utgick från att arbets- eller sysselsättningsplikten för de intagna skulle behållas. Det var enligt promemorian av primär betydelse för den intagnes anpassning i samhället att hans verksamhet, med beaktande av hans särskilda förutsättningar och behov, anordnades på ett ändamålsenligt sätt. I första hand var det olika former av arbetsdrift som kom i fråga. Enligt promemorian borde sådant arbete väljas åt den intagne som främjade hans utsikter att efter frigivningen inordna sig i arbetslivet. I departementspromemorian anfördes vidare att de intagna ofta hade bristfällig skolunderbyggnad och yrkesutbildning. Anstaltsvistelsen borde i rimlig omfattning inriktas på att undanröja dessa brister. Det borde enligt promemorian i en särskild bestämmelse anges att intagen, som hade behov av undervisning eller yrkesutbildning, såvitt möjligt borde få genomgå sådan under arbetstid. Detta antogs få särskild betydelse för i första hand det yngre klientelet, men enligt departementspromemorian var även många äldre i stort behov av undervisning eller yrkesutbildning. Enligt riktlinjerna för anstaltvårdens fortsatta utformning borde frigång utnyttjas i avsevärt utökad utsträckning. Avsikten var att frigång skulle vara ett väsentligt inslag i verksamheten vid lokalanstalterna. Frigång borde enligt departementspromemorian kunna medges inte enbart för arbete utan även för undervisning eller yrkesutbildning. Dessutom borde frigång kunna tillämpas även för annan särskilt anordnad verksamhet, som på arbetstid utövades utom anstalt. Det kunde t.ex. vara fråga om olika former av gruppaktiviteter och studiebesök.

I motiven till 11 § KvaL anförde departementschefen (prop. 1974:20 s. 123) att enligt då gällande bestämmelser kunde intagen, som ett led i förberedelserna av frigivningen, få tillstånd att utom anstalten utföra annat arbete än som bedrevs inom kriminalvården, om fara för missbruk inte ansågs föreligga. Frigång skulle enligt promemorieförslaget kunna utnyttjas i betydligt större utsträckning än dittills. Departementschefen framhöll att en huvudtanke i reformen var att frigång borde utnyttjas i avsevärt större utsträckning än dittills. Sådan borde kunna komma i fråga inte bara för arbete utan också för deltagande i undervisning och utbildning av såväl praktisk som teoretisk art. Vidare borde frigångsinstitutet enligt departementschefen kunna utnyttjas även för annan särskilt anordnad verksamhet utom anstalten som ägde rum på arbetstid, såsom gruppaktiviteter och studiebesök.

Intagna som framstår som socialt väletablerade

En arbetsgrupp inom justitiedepartementet gjorde en översyn av straffverkställigheten för personer som dömts till fängelse för ekonomiska

brott samt redovisade sina överväganden i rapporten (Ds Ju 1985:1) Lyxfångar - finns dom. Därvid uttalade sig arbetsgruppen bl.a. om frigångsinstitutets tilllämpning på intagna som var förhållandevis socialt väletablerade och som hade inte helt korta fängelsestraff. Arbetsgruppens överväganden kom att läggas till grund för införandet av bestämmelsen i 11 § fjärde stycket KvaF om att det vid prövning av frigång särskilt skall beaktas i vad mån den intagne är i behov av inskolning i arbetslivet eller frigång annars kan antas väsentligt underlätta hans försörjningsmöjligheter.

I rapporten anförde arbetsgruppen bl.a. följande. Genomgånget material tydde på att frigångsverksamheten väsentligen överensstämde med lagstiftarens intentioner och kriminalvårdsstyrelsens anvisningar. Den ekonomiska planeringen hade i många fall dock varit svår att genomföra. I anslutning till tillkomsten av KvaL hade departementschefen uttalat att frigång borde utnyttjas i avsevärt större utsträckning än tidigare. Någon mera konkret målsättning beträffande frigångens omfattning syntes enligt arbetsgruppen därefter inte ha angetts av statsmakterna. På senare tid hade departementschefen i propositionen (prop. 1984/85:19 s. 20) om en samordnad och intensifierad narkotikapolitik uttalat att frigång skulle användas i större utsträckning för narkotikamissbrukare.

Ett villkor för frigång är att denna skall vara ägnad att "underlätta anpassningen i samhället". Arbetsgruppen ansåg sig inte ha anledning att föreslå någon ändring i detta hänseende men påpekade att villkoret i vissa fall kunde vara svårtolkat. Detta gällde inte minst för intagna som var förhållandevis socialt välanpassade. Att förutsättningarna för att bevilja sådana intagna frigång generellt sett måste vara mindre stod enligt arbetsgruppen klart. Arbetsgruppen ansåg att ett väsentligt syfte med reglerna om frigång måste vara att sörja för att den intagne vid behov fick utbildning eller träning i ordnat arbete. Intagen som inte behövde utbildning eller träning borde enligt arbetsgruppen inte beviljas frigång av det skälet.

Å andra sidan konstaterade arbetsgruppen att utrymme inte saknades för att tillämpa reglerna om frigång på intagna som tillhörde den aktuella gruppen. Kriminalvården var skyldig att medverka till att de intagna om möjligt hade anställning eller annan form av försörjning ordnad vid frigivningen. Arbetsgruppen ansåg att i den mån det påvisades att någon tids frigång var en förutsättning för detta eller att den kraftigt skulle underlätta den intagnes försörjning i anslutning till frigivningen, måste frigång i rimlig omfattning kunna medges intagen, som hade arbetsvana och var socialt anpassad.

Däremot var det enligt arbetsgruppen mera tveksamt om det allmänna intresset av en successiv övergång mellan anstaltsvistelse och frigivning borde utgöra tillräckligt skäl för att bevilja frigång. I förarbetena till kriminalvårdsreformen hade uttalats att frigivningen

med hjälp av bl.a. frigång skulle kunna ske stegvis från lokalanstalt så att en abrupt övergång undveks mellan anstaltsvård och frivård. Detta uttalande hade ibland åberopats till stöd för ett sådant synsätt. Om detta godtogs, skulle enligt arbetsgruppen konsekvenserna bli att alla intagna med inte helt kortvariga straff var berättigade till frigång så snart inte säkerhetsskäl lade hinder i vägen. Detta ansåg arbetsgruppen emellertid skulle föra alltför långt. Arbetsgruppens uppfattning var att frigång inte borde beviljas enbart för att åstadkomma en mjuk övergång mellan anstaltsvistelse och ett liv i frihet. Däremot borde intresset av en stegvis övergång i kombination med andra omständigheter kunna utgöra underlag för ett beslut om någon tids frigång. Arbetsgruppen ansåg att tecken på anstaltsskador hos en intagen kunde vara en sådan omständighet. En annan sådan omständighet kunde enligt arbetsgruppen vara att det stod klart att den intagne måste ge sig in i en helt ny yrkesverksamhet för att kunna försörja sig efter frigivningen. Flertalet av de intagna som dömts för ekonomisk brottslighet eller dylikt och som beviljats frigång hade enligt rapporten varit tvungna att omskola sig eller börja arbeta inom ett yrke som de inte hade någon tidigare erfarenhet av.

Den grupp intagna som inte borde få frigång bestod enligt arbetsgruppen av intagna som hade arbetsvana, som var socialt anpassade, som saknade tecken på anstaltsskador och som utan svårighet skulle komma att återgå till förvärvslivet. Men även beträffande dessa fick det enligt arbetsgruppen göras en bedömning i det särskilda fallet. Det framgick av rättspraxis att det någon gång kunde finnas utrymme för frigång även i sådana fall.

För intagna som är egna företagare uppkommer speciella problem. Ett fängelsestraff medför ofta svårigheter med driften av företaget, särskilt om det rör sig om ett enmansföretag. Verksamheten i ett sådant får ofta ligga nere under straffverkställigheten. Denna omständighet utgjorde enligt arbetsgruppen dock inte i sig skäl för frigång. Frigång borde enligt arbetsgruppen kunna komma i fråga endast om den intagne visat att en viss tids frigång var av avgörande betydelse för verksamhetens fortsatta existens och därmed för hans försörjningsmöjligheter. Enbart ett påstående därom från den intagne ansåg arbetsgruppen inte vara tillräckligt. Ett omdöme borde inhämtas från opartiska organ med förutsättningar att bedöma ett sådant påstående. Ett annat problem, som kan uppstå när en företagare skall avtjäna ett fängelsestraff, är att hans anställda kan bli permitterade eller arbetslösa. Det saknades enligt arbetsgruppen lagstöd för att tillmäta sådana arbetsmarknadsskäl självständig betydelse vid prövning av frigång.

Arbetsgruppens genomgång av ett antal undersökningar angående frigång visade att lagstiftningen och Kriminalvårdsstyrelsens anvisningar i det stora hela hade följts vid beviljandet av frigång. I ett

fåtal fall hade delade meningar kunnat råda om frigångsinstitutet borde ha tillämpats. Det hade då rört frågan om frigången varit nödvändig för att underlätta anpassningen i samhället.

Sammanfattningsvis konstaterade arbetsgruppen att syftet med frigång var att förbättra den intagnes sociala situation inför frigivningen och ge honom träning till arbetslivet samt möjlighet att sanera sin ekonomi. Hade den intagne inte behov av detta borde han i princip inte komma i åtnjutande av frigång. Prövning härav borde ske med noggrannhet. Frigång fyllde en viktig funktion, för de intagnas möjlighet att anpassa sig till arbetslivet och till ett normalt liv ute i samhället, varför arbetsgruppen underströk vikten av att alla intagna med behov av frigång - och som i övrigt uppfyllde kraven för sådan - också fick en möjlighet därtill.

Förarbetsuttalanden till 11 § fjärde stycket KvaF

I motiven till bestämmelsen i 11 § fjärde stycket KvaF anförde departementschefen att systemet med frigång fyllde en viktig funktion när det gällde att ge de intagna möjlighet att anpassa sig till ett normalt liv ute i samhället. Det fanns därför anledning att understryka vikten av att alla intagna som hade behov av frigång - och som i övrigt uppfyllde kraven för detta - också fick en möjlighet därtill. I den av riksdagen antagna propositionen om en samordnad och intensifierad narkotikapolitik hade uttalats att frigång borde användas i större utsträckning för narkotikamissbrukare. I sådana fall fanns också möjlighet att kombinera frigången med insatser i rehabiliteringssyfte, t.ex. kontakt med rådgivningsbyrå, narkomanvårdsteam eller liknande. (Regeringens förordningsmotiv 1986:6 s. 8-12).

Vidare hänvisade departementschefen till rapporten (Ds Ju 1985:1) Lyxfångar - finns dom och där angivna kriterier, som borde ligga till grund för prövning av om frigång borde beviljas intagna med god samhällsanpassning. Förutsättningarna för att bevilja sådana intagna frigång var, enligt arbetsgruppens mening, generellt sett klart mindre än för intagna i allmänhet. Rapporten hade remissbehandlats, varvid JO, JK, Rikspolisstyrelsen och övervakningsnämnderna hade anslutit sig till gruppens synpunkter. Kammarrätten i Jönköping hade framhållit vikten av en noggrann individuell prövning så att de socialt väletablerade intagna inte fick omotiverade fördelar. Svea Hovrätt, som också instämde i arbetsgruppens synpunkter, hade förordat att dessa inarbetades i Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter. Riksåklagaren, som inte heller hade någon erinran mot förslagen i sak, hade framhållit att lagstiftningsåtgärder på området kunde bli påkallade. Kriminalvårdsstyrelsen konstaterade i sitt remissvar att lagstiftningen och styrelsens föreskrifter i det stora hela hade följts vid tillämpningen av frigångs-

systemet. Det fanns enligt styrelsen därför inte anledning till några ändringar i föreskrifterna. Skulle det visa sig att de insatser som styrelsen dittills gjort för att främja en stabil utveckling inte var tillräckliga, skulle styrelsen överväga att införa mera preciserade föreskrifter.

I likhet med det övervägande antalet remissinstanser anslöt sig departementschefen till de riktlinjer som arbetsgruppen hade förordat i rapporten. Han ansåg att arbetsgruppens uttalanden låg i linje med lagstiftningen på området och att det var ändamålsenligt att låta dessa riktlinjer kom till uttryck i KvaF. Detta borde ske genom att det i 11 § infördes ett nytt fjärde stycke, som angav att det vid prövningen av frigångsfrågor särskilt skulle beaktas om den intagne behövde inskolning i arbetslivet eller frigång annars kunde antas väsentligt underlätta hans försörjningsmöjligheter efter frigivningen. I förening med de uttalanden av arbetsgruppen som departementschefen hade ställt sig bakom ansåg han att en sådan föreskrift kunde ge en god grund för en konsekvent och ändamålsenlig utveckling av frigångsinstitutet.

Särskilt brottsbenägna långtidsdömda

Genom en lagändring år 1982 (1982:401) utökades möjligheterna till särbehandling av långtidsdömda. Bl.a. ändrades förutsättningarna för att hänföra intagen till 7 § tredje stycket KvaL. I samband därmed kompletterades bestämmelsen i 11 § andra stycket med ett förbud att medge frigång för intagna som avses i 7 § tredje stycket och som är placerade i sluten riksanstalt. I motiven (prop. 1981/82:141) till denna ändring uttalade departementschefen att begränsningarna av möjligheterna till vistelse utom anstalt uppenbarligen också borde gälla den kategori intagna som avsågs i 7 § tredje stycket. Annan vistelse utom anstalt än korttidspermission borde enligt departementschefen över huvud taget inte beviljas intagen i denna kategori, om han var placerad i sluten riksanstalt. Departementschefen antog att så knappast heller hade skett. Uttryckliga bestämmelser borde tas in i lagen om att frigång (11 §), vistelse utom anstalt för föreningsverksamhet eller dylikt (14 §) och s.k. § 34-placering inte fick beviljas i sådana fall.

Sedan en lagändring år 1988 (1988:622) är placering i sluten anstalt obligatorisk för intagna som avses i 7 § tredje stycket KvaL. Som en följdändring slopades då möjligheten att medge frigång för intagen som var hänförlig till 7 § tredje stycket utan att vara placerad i sluten riksanstalt.

Intagna som dömts för s.k. terroristbrott

Enligt en bestämmelse i 12 § tredje stycket KvaF krävs, såsom tidigare nämnts, särskilda skäl för bevilja frigång för intagen som dömts till fängelse i lägst två år, om han begått brott som innefattar våld, hot eller tvång för politiska syften, s k terroristbrott. I motiven till den ursprungliga lydelsen av denna bestämmelse anförde departementschefen (regeringens förordningsmotiv 1986:6 s. 14) bl.a. följande.

> Enligt min mening kan det inte råda någon tvekan om att det allmänna intresset av att under straffverkställighetstiden vidta åtgärder för den intagnes sociala anpassning i de fall som det här gäller - liksom i åtskilliga andra situationer - måste stå tillbaka för samhällsskyddsaspekter och allmänpreventiva hänsyn. Detta måste också anses vara innebörden av den gällande lagstiftningen. Som jag redan har angett anser jag därför att någon ändring i själva lagstiftningen inte är behövlig.
>
> Däremot anser jag att det för att osäkerhet i praxis skall förebyggas kan finnas skäl att komplettera KvalK med en särskild bestämmelse i ämnet. En sådan bestämmelse synes lämpligen kunna få den innebörden att intagna som har dömts till långvariga straff för brott av terroismkaraktär inte annat än när särskilda skäl föreligger bör medges regelbundna permissioner eller frigång. Att bestämmelsen enligt det anförda inte bör vara ovillkorligt formulerad sammanhänger främst med att ett avsteg från huvudregeln kan vara motiverat mot slutet av verkställighetstiden sedan tidpunkten för villkorlig frigivning bestämts, om faran för att den intagne på nytt använder våld, hot eller tvång för politiska syften kan bedömas som utesluten. Anses regelbundna permissioner kunna beviljas i ett sådant fall bör naturligtvis noga prövas om permissionerna kan beviljas i samma utsträckning som när det gäller intagna i allmänhet eller om man i de fall som här avses bör tillämpa längre intervaller mellan permissionstillfällena eller kortare permissionstider. Att försiktighet bör iakttas vid placering i lokalanstalt synes också uppenbart. Detsamma bör naturligtvis gälla i fråga om sådana lättnader i verkställigheten, som innebär tillfällig vistelse utanför anstalt. Det ligger i sakens natur att, om den intagne är utlänning, en förutsättning för frigång bör vara att det står klart att han efter frigivningen kommer att stanna här i landet.
>
> Den riskbedömning som i enlighet med det anförda måste göras i de aktuella fallen är av så speciellt slag att det torde få förutsättas att yttrande i ärendet i förekommande fall som regel inhämtas från rikspolisstyrelsen.

Allmänna råd från Kriminalvårdsstyrelsen

Kriminalvårdsstyrelsen har utfärdat allmänna råd (ARK 1987:1) beträffande frigång. Till grund för dessa ligger bl.a. ovannämnda rapport (Ds Ju 1985:1) Lyxfångar -finns dom och regeringens förordningsmotiv 1986:6.

I de allmänna råden anges att frigång enligt 11 § KvaL skall ske från lokalanstalt, där särskilda åtgärder bör vidtas för att främja verksamheten. Som exempel på sådana särskilda åtgärder nämns bl.a. följande. Uppsökande verksamhet kan bedrivas för att nå svårmotiverade eller passiva intagna. Information om frigång kan regelbundet lämnas de intagna. Blivande frigångare kan ges systematisk introduktion och träning. Fasta rutiner kan upprätthållas för samarbete med frivården. Kontinuerliga kontakter kan upprätthållas med samhällsorgan, som kan bidra till en utveckling av frigångsinstitutet. - Särskilda skäl för frigång från riksanstalt kan, enligt de allmänna råden, bestå i att ifrågavarande riksanstalt är belägen på ort som inte har tillräckliga platser i lokalanstalt. Ett annat sådan skäl kan vara att den intagne har deltagit i ett speciellt utformat behandlingsprogram, som bör slutföras genom frigång.

Angående vilka intagna som skall kunna få frigång

Beträffande förutsättningarna för frigång anges i de allmänna råden bl.a. följande. En tids frigång kan förbättra många intagnas frigivningssituation och bör därför ingå som ett led i en planmässig förberedelse inför frigivningen. Varje intagens behov av frigång bör prövas på ett tidigt stadium.

Enligt de allmänna råden kan det i vissa fall behövas särskilda stöd- eller kontrollåtgärder. Vidare kan man behöva göra avvägningar mellan straffets längd och behovet av frigång vid t.ex. korta anstaltstider. Intagna med missbruksproblem har ofta stort behov av hjälp- och stödåtgärder med hänsyn till såväl sitt missbruk som bristande anpassning till ett normalt arbetsliv. Frigånginstitutet bör enligt de allmänna råden utnyttjas för såväl narkotika- som alkoholmissbrukare. I dessa fall får frigångsplaneringen ofta inriktas på arbetsträning, utredning vid arbetsmarknadsinstitut, praktik eller utbildning. Frigångstillståndet bör enligt de allmänna råden kombineras med behandlingsåtgärder, t.ex. kontakt med den psykiatriska vården, kommunens narkoman- eller nykterhetsvård eller andra behandlingsalternativ. Vidare anges i de allmänna råden att det ibland kan vara lämpligt med partiell frigång en eller några dagar i veckan. Frigång kan också förekomma för enbart behandlingsinsatser.

I de allmänna råden anges vidare att det kan vara svårt att bedöma om frigång skall beviljas intagna som ytligt sett framstår som socialt väletablerade personer, vilka har ådömts ett inte helt kortvarigt fängelsestraff. Enligt de allmänna råden måste emellertid hänsyn även i dessa fall tas till frigivningssituationen. Detta gäller särskilt intagen som måste börja arbeta inom ett helt nytt verksamhetsområde. Kan det påvisas att en tids frigång är en förutsättning för den framtida för-

sörjningen eller väsentligt skulle underlätta denna, bör enligt de allmänna råden frigång kunna beviljas. - För intagen som är företagare medför ett fängelsestraff många gånger svårigheter för företagsdriften, som ofta måste ligga nere, medan straffverkställigheten pågår. Detta utgör enligt de allmänna råden inte i sig tillräckligt skäl för frigång. Kan den intagne visa att en tids frigång har avgörande betydelse för verksamhetens existens och för hans försörjningsmöjligheter, bör frigång kunna beviljas.

För intagna, som dömts för s.k. terroristbrott, kan det enligt de allmänna råden finnas anledning att göra avsteg från huvudregeln och medge frigång mot slutet av straffverkställigheten. En förutsättning härför är att det bedöms inte föreligga fara för att den intagne åter använder våld, hot eller tvång för politiska syften.

Intagen med en anstaltsvistelse som inte överstiger två månader bör enligt de allmänna råden normalt inte få frigång.

Vissa intagna kan vara föremål för insatser inom frivården på grund av skyddstillsyn med fängelse eller eljest ha en löpande skyddstillsyn. Enligt de allmänna råden bör frivårdens behandlingsplanering i möjligaste mån fullföljas och behovet av frigång bedömas i samband med den.

Frigångsperiodens längd

Enligt de allmänna råden bör frigångsperiodens längd i första hand påverkas av den intagnes förutsättningar att klara frigången. Vid en för kort frigångsperiod uppnås inte de resultat frigången syftar till, såsom förbättrad social situation, träning till arbetslivet och ekonomisk sanering. En för lång frigångsperiod kan enligt de allmänna råden å andra sidan vara påfrestande för den intagne på grund av det dagliga bytet mellan en mera normal tillvaro och livet i anstalten.

Kontroll- och ordningsfrågor

Frigång medför för de flesta intagna svåra påfrestningar. Drogmissbrukare utsätts genom frigången för betydande frestelser. Medintagna kan pressa frigångare till att smuggla in varor, som kan medföra fara för ordningen i anstalten. Arbetsplatser och utbildningsinstitutioner kräver en regelbundenhet, som en del intagna inte är vana vid. I de allmänna råden anförs att en intagen med frigång därför kan vara i behov av aktivt stöd för att klara påfrestningarna. För att förebygga de ordnings- och säkerhetsproblem som frigång kan medföra måste enligt de allmänna råden den intagne vara medveten om de problem han kommer att möta. En viktig förutsättning för en lyckad frigång är att

den intagne är praktiskt och psykologiskt väl förberedd. Vidare anges i de allmänna råden att intagna i frigång bör vänjas vid täta visitationer för att de skall kunna motstå medintagnas krav på insmuggling av förbjudna varor. Den frigångsansvarige skall regelbundet kontrollera frigångarens närvaro och förhållandena på arbetsplatsen.

10.4.4 Något om rättspraxis

Regeringsrätten har prövat fråga om förutsättningarna för frigång, dels beträffande intagen med fast anställning (RÅ 83 2:1), dels beträffande intagen som fått erbjudande om anställning med tillträde före den villkorliga frigivningen (RÅ 86 ref. 112).

I RÅ 83 2:1 rörde målet en lärare som dömts till fängelse om åtta månader för misshandel. Han ansökte om frigång för att arbeta som lärare från vårterminens början. Villkorlig frigivning skulle ske den 25 februari samma år. Regionchefen och Kriminalvårdsstyrelsen avslog ansökningen. Kammarrätten fastställde styrelsens beslut. Regeringsrätten anförde bl.a. följande.

> Av handlingarna i målet framgår ej att det av hänsyn till skyddet för enskilt eller allmänt intresse skulle ha förelegat något hinder för bifall till J:s framställning. Frågan är därför endast om frigång varit ägnat att underlätta J:s anpassning i samhället på sätt som avses i 11 § första stycket lagen om kriminalvård i anstalt.
>
> I detta hänseende kan visserligen anmärkas att J innehar en anställning, till vilken han får återkomma oavsett om han erhåller frigång eller ej, och att han därför ej behöver utnyttja denna möjlighet för att över huvud taget kunna återvända till arbetslivet.
>
> Emellertid är J:s arbete som lärare i hög grad bundet till skolans terminer och det utgör i och för sig på grund härav en klar olägenhet att träda i tjänst först sedan en ny termin börjat. Särskilt måste detta gälla i fråga om den som återkommer som lärare efter att ha avtjänat ett fängelsestraff; en återgång till arbete i samband med en terminsstart är då mindre ägnat att väcka uppmärksamhet eller föranleda frågor om anledningen till bortovaron. För J:s del tillkommer den omständigheten att han - för att undvika konfliktanledningar på sin gamla arbetsplats - skall börja tjänstgöra i en annan skola i kommunen. För hans sociala anpassning är ett gynnsamt utfall av denna omplacering viktigt. Möjligheten härtill får antagas vara beroende av att hans tjänstgöring får börja i normal ordning vid terminsstarten. Tilläggas bör också att J av tingsrätten förpliktats att utge skadestånd till enskilda målsägande, varför en tidigare återgång till arbete skulle kunna underlätta en sanering av hans ekonomi.
>
> Vid ett samlat bedömande finner regeringsrätten därför att ett medgivande för J att från skolterminens början utföra arbete utanför anstalten hade sådan betydelse för hans anpassning i samhället som enligt 11 § första stycket lagen om kriminalvård i anstalt förutsätts för frigång. Hans framställning därom hade med hänsyn till föreliggande omständigheter bort beviljas.

Målet i RÅ 86 ref. 112 gällde en person som dömts till fängelse om två år och sex månader för bl.a. grov förskingring. Villkorlig frigivning skulle ske den 26 december 1986. Han anhöll om frigång fr.o.m. den 1 juni samma år för att kunna tillträda en anställning. Regionchefen beviljade honom frigång med början tidigast den 1 augusti nämnda år. Varken Kriminalvårdsstyrelsen eller kammarrätten gjorde annan bedömning. Regeringsrätten anförde bl.a. följande.

> Av handlingarna i målet framgår ej att det av hänsyn till kravet på samhällsskydd finns något hinder för bifall till Lennart R:s framställning. Fråga är därför endast om den begärda frigången är ägnad att underlätta Lennart R:s anpassning i samhället på sätt som avses i 11 § första stycket lagen om kriminalvård i anstalt.
>
> ---
>
> Lennart R, som är arbetslös, har erbjudits en anställning hos X Aktiebolag under förutsättning att han kan tillträda denna den 1 juni 1986. Det erbjudna arbetet är ägnat att underlätta Lennart R:s anpassning i samhället. Av en av honom åberopad skrivelse från bolaget framgår att bolaget inte kan vänta till den 1 augusti 1986 med att besätta tjänsten. Med hänsyn till Lennart R:s ålder, arten av den brottslighet för vilken han ådömts straffet och hans speciella yrkeskunskaper torde möjligheterna vara små för honom att få ett annat lämpligt arbete. På grund av det anförda bör Lennart R:s besvär bifallas.

Det bör i detta sammanhang noteras att bestämmelsen i 11 § fjärde stycket KvaF har tillkommit efter det att Regeringsrätten meddelade dom i ovannämnda mål.

10.4.5 Departementschefens uttalanden om frigång för narkotikamissbrukare

I propositionen "om en samordnad och intensifierad narkotikapolitik" anförde departementschefen (prop. 1984/1985:19 bil. 1 s. 20) bl.a. följande om frigång. För att underlätta anpassningen i samhället kunde intagen beviljas frigång. Denne fick då under arbetstid utföra arbete eller delta i undervisning, utbildning eller annan särskilt anordnad verksamhet utom anstalt. Narkotikakommissionen hade föreslagit att frigång skulle användas i större utsträckning för narkotikamissbrukare. Departementschefen delade den uppfattningen. Många narkotikamissbrukare var i behov av grundläggande utbildning. I många fall kunde sådan utbildning ske under frigång. I andra fall kanske det behövdes arbetsförberedande åtgärder. Frigång till t.ex. arbetsmarknadsinstitut kunde då komma i fråga. Såsom Narkotikakommissionen hade förslagit kunde det också vara lämpligt att kombinera frigång till arbete eller

utbildning med direkta behandlingsåtgärder, exempelvis besök på narkomanvårdsenhet eller socialbyrå för samtal om missbruksproblem. Några särskilda åtgärder från riksdagen eller regeringen behövdes enligt departementschefen emellertid inte för att åstadkomma en sådan utveckling. - Även i budgetpropositionen (prop. 1985/86:100 bil. 4) betonade departementschefen att frigångsinstitutet borde användas i ökad utsträckning för narkotikamissbrukare.

10.4.6 Uttalanden av justitieombudsmannen och justitiekanslern

Justitieombudsmannen

JO har beträffande frigång i beslut den 23 februari 1979 uttalat bl.a. följande.

> Av handlingarna i ärendet framgår följande. S. är egen företagare och innehar två matvarubutiker med 60 anställda. Han dömdes den 22 december 1977 för valutabrott till fängelse fyra månader, varifrån skulle avräknas 22 dagar som han varit anhållen och häktad i målet. Sedan kriminalvårdsstyrelsen först beviljat S. uppskov med verkställigheten, började han avtjäna straffet den 14 augusti 1978. Han beviljades sedan frigång fr.o.m. den 23 augusti 1978 måndag-fredag kl 08.00-19.00 för arbete i det egna företaget. Under lördagar och söndagar hade S. - med något undantag - s.k. frigångspermission. Han blev frigiven den 20 november 1978.
>
> Som nyss nämnts kan för att underlätta anpassningen i samhället intagen i lokalanstalt medges att under arbetstid utföra arbete utom anstalten, s.k. frigång. Av förarbetena till bestämmelsen framgår inte närmare hur villkoret "för att underlätta anpassningen i samhället" skall tolkas. Emellertid får antas att syftet, som kriminalvårdsstyrelsen uttryckt det, skall vara att förbereda den intagne för frigivningen genom att förbättra hans sociala situation, ge honom träning i arbetslivet och genomföra en önskvärd sanering av hans ekonomi.
>
> I förevarande fall har frigång beviljats en företagare som har god ekonomi och som lever under socialt välordnade förhållanden. Under tre av strafftidens fyra månader har han haft frigång måndag-fredag för att arbeta i sitt företag, och han har lördag-söndag haft permission. Hans anstaltsvistelse har därför under större delen av strafftiden bestått i att han övernattat på anstalten sex av veckans sju nätter.
>
> Beslutet om frigång har grundats på att S. varit orolig för sin och hustruns psykiska hälsa, att S. själv utförde vissa arbetsuppgifter i företaget och att S:s fortsatta anpassning i samhället skulle kunna tryggas på ett avgörande sätt, om han fick frigång. Enligt min mening förelåg det emellertid inte tillräckliga skäl för att medge S. frigång. Hans strafftid var kort. Han hade beviljats uppskov med verkställigheten, och han hade således haft tid att vidtaga de åtgärder som krävdes för att företaget skulle kunna fungera under

hans anstaltsvistelse. Hans psykiska hälsa har knappast utgjort skäl nog för frigång. Inte heller skulle hans anpassning i samhället ha kunnat försämras nämnvärt genom fyra månaders anstaltsvistelse. Det bör inte få förekomma att påföljder som innebär frihetsberövande vid verkställigheten urholkas på det sätt som skett i S:s fall och som ingalunda kan ha varit avsett av lagstiftaren.

Vidare har JO i ett den 21 januari 1985 meddelat beslut (Dnr 1894-1984) uttalat följande beträffande förutsättningarna för frigång.

Nu förevarande ärende aktualiserar frågan vilka förutsättningar som skall vara uppfyllda för att en intagen över huvud taget skall komma i fråga för frigång, d v s hur man skall tolka villkoret i 11 § KvaL "för att underlätta anpassningen i samhället". Förarbetena till bestämmelsen ger inte någon närmare ledning. Det får dock antas att syftet med frigången skall vara, som kriminalvårdsstyrelsen säger i sina föreskrifter, att förbereda den intagne för frigivningen genom att förbättra hans sociala situation, ge honom träning till arbetslivet och genomföra en önskvärd sanering av ekonomin. Däremot talar inget för att arten av brottslighet i och för sig skulle inverka på möjligheterna att få frigång. Vad nu har sagts medför att vissa intagna inte bör ges frigång, nämligen de intagna som har en sådan situation att de inte för sin anpassning i samhället är i behov av frigång. Naturligtvis finns det då fall i vilka det kan råda tvekan om förutsättningarna för frigång är uppfyllda.

Vad gäller behandlingen av M. så har han av kriminalvårdsstyrelsen beviljats frigång under de fem sista månaderna innan han frigavs villkorligt efter att ha avtjänat halva det ådömda fängelsestraffet. Kriminalvårdsstyrelsen har i sitt yttrande redogjort för M:s personliga förhållanden och de överväganden som legat till grund för styrelsens beslut. Det rör sig här om bedömningsfrågor, i vilka man kan ha delade meningar. För egen del har jag dock svårt att finna att M:s förhållanden varit sådana att det varit motiverat att ge honom frigång. Enligt min mening borde alltså frigång inte ha beviljats i detta fall.

Sammanfattningsvis menar jag att M. under den senare delen av verkställigheten genom frigången och genom att han fått vistas i Schweiz under de regelbundna permissionerna fått en alltför förmånlig behandling. Det är angeläget att straffverkställigheten för vissa intagna inte urholkas på ett sätt som inte rimligen kan ha varit avsett av lagstiftaren och på ett sätt som kan upplevas som orättvist av andra intagna.

JO har även i ett beslut den 18 september 1992 (dnr 3456-1991) uttalat sig om utevistelser, som medgivits intagen i anstalt. En intagen, som hade dömts till fängelse fyra år sex månader för bland annat grovt bedrägeri och som skulle friges villkorligt i november 1991, hade den 10 juni 1991 påbörjat frigång med arbete som köksmästare på en restaurang. I oktober nämnda år hade han gripits på grund av misstanke om brott och han hade senare åter dömts till fängelse fyra

år sex månader för bl.a. grovt bedrägeri. De nya brotten hade begåtts under tiden den 27 maj till den 2 oktober 1991. Den restaurang där han skulle arbeta hade varit stängd för reparation från den 21 juni till och med den 1 augusti 1991 under vilken tid den intagne hade haft frigång. Enligt restaurangägaren hade den intagne sysselsatts med att "hålla ordning" på de två eller tre personer som utförde reparationsarbeten i restaurangen. Den intagnes arbete på restaurangen hade varit organiserat så att han hade flera timmars sammanhängande "ledighet" under dagen. Anstalten hade inte utfärdat några anvisningar om vad han skulle iaktta under den tiden. Ansvariga tjänstemän i den anstalt där den intagne var placerad hade inte känt till att restaurangen var stängd för reparation. Under tiden den 1 april till den 10 juni hade den intagne, förutom regelbundna permissioner och besökspermissioner, haft särskild permission vid sjutton tillfällen.

Enligt yttrande från anstalten hade den intagne beviljas frigång mot bakgrund av att han avtjänade ett långvarigt fängelsestraff, att han saknade arbete och försörjning inför frigivningen, att han kände sig i psykisk obalans samt hade uppvisat god skötsamhet.

Kriminalvårdsstyrelsen hade i yttrande till JO anfört att det fanns anledning att rikta anmärkning mot anstaltens sätt att hantera permissionsfrågan. Samordning av olika angelägenheter, som skulle ombesörjas under permission hade enligt styrelsen i många fall inte gjorts trots att det hade varit möjligt. Styrelsen anförde vidare att upprepad misskötsamhet inte hade resulterat i nödvändig åtstramning av permissionsgången. Förlängda frigångspermissioner hade enligt styrelsen omotiverat medgivits som "kompensation" för obekväm arbetstid under frigång. Beträffande frågan om frigång hade Kriminalvårdsstyrelsen anfört att anstaltens uppföljning av frigången hade brustit i flera avseenden. Enligt styrelsen kunde det för övrigt diskuteras huruvida det alls hade förelegat tillräckliga starka skäl att medge den intagne frigång. Styrelsen ville dock inte hävda att det var uppenbart fel att medge frigång i det aktuella fallet.

JO delade Kriminalvårdsstyrelsens syn på handläggningen av permissionsfrågan.

Beträffande frågan om frigång anförde JO att det kunde diskuteras om det överhuvudtaget fanns skäl att bevilja frigång i det aktuella fallet. JO ansåg sig dock inte ha anledning att ta ställning i denna fråga. Däremot ansåg JO att anstaltens handläggning av frågan om frigång varit behäftad med ytterst allvarliga brister. JO ansåg det särskilt anmärkningsvärt att det för anstalten inte varit känt att restaurangen var stängd under en längre tid. Den kontroll av förhållandena på frigångsplatsen som var avsedd att äga rum föreföll enligt JO att ha varit i det närmaste obefintlig. Även i den delen anslöt sig JO till vad Kriminalvårdsstyrelsen hade anfört.

Justitiekanslern

Det av JO behandlade fallet, med den intagne som hade frigång för arbete på en för reparation stängd restaurang, har berörts av JK i ett yttrande den 31 mars 1992 (dnr 3930-91-90). JK ansåg den intagne tillhöra den grupp av intagna som avses i rapporten (Ds Ju 1985:1) Lyxfångar - finns dom och som föranlett författningsändringar och regeringens förordningsmotiv 1986:6. Kriminalvårdsstyrelsen och JO hade redan konstaterat att den intagne tillhörde en kategori för vilka det var svårt att avgöra om de skulle ha frigång eller inte. Även om Kriminalvårdsstyrelsen hade utfärdat anvisningar till ledning för en sådan bedömning måste det enligt JK göras en individuell prövning i varje enskilt ärende. JK anförde att det vid en sådan prövning var av stor vikt att handläggande personal hade tillräcklig kännedom om tillämpliga regler och praxis.

Uppmärksamheten kring det aktuella ärendet och nämnda problem hade medfört att vissa ändringar hade gjorts i beslutsprocessen inom den aktuella regionen. Beträffande intagna med en strafftid på lägst två år för narkotikabrott och ekonomisk brottslighet skulle samråd numera ske med regionmyndigheten innan frigång medgavs. Även Kriminalvårdsstyrelsen hade vidtagit vissa åtgärder.

JK anförde att inte heller hans utredning kunde ge något entydigt svar på frågan om det var rätt eller fel att bevilja den intagne frigång. Saken var enligt JK inte höjd över varje diskussion. När det gällde frågan om uppföljning av den medgivna frigången instämde han i den kritik som redan riktats mot anstalten.

I sitt yttrande tog JK också upp ett fall med en intagen, som hade varit placerad i en annan anstalt men haft frigång för att arbeta som kock på nämnda restaurang. Även denne, som hade dömts till fängelse fyra år för bl.a. grovt bedrägeri, hade begått nya brott under frigången för vilka han senare dömdes till fängelse. Liksom i det förra fallet hade frigången skett delvis under den tid då restaurangen varit stängd för reparation. Arbetsgivaren hade ansett att den intagne behövdes på arbetsplatsen även under denna tid för att kontrollera hur reparationsarbetena utfördes och för att hjälpa till med andra göromål. Anstalten hade med viss tvekan godtagit fortsatt frigång med dessa tillfälliga arbetsuppgifter. I bedömningen hade vägts in att arbetsgivaren inte hade kunnat garantera fortsatt anställning för den intagne i händelse av avbrott i frigången. Frigången hade kontrollerats genom minst ett telefonsamtal i veckan till arbetsgivaren samt fyra eller fem besök på arbetsplatsen.

JK gjorde den bedömningen att även den sistnämnde tillhörde den grupp intagna för vilken man kunde ifrågasätta om de borde beviljas frigång. Vid en jämförelse mellan de två fallen fann JK att anstalten i det senare fallet föreföll ha tagit betydligt mera allvarligt på frågan om

uppföljning och kontroll av frigången. Trots omfattningen av kontrollerna hade den intagne emellertid kunnat ägna sig åt omfattande brottslighet. Det syntes enligt JK tveksamt om en noggrannare kontroll hade kunnat stoppa eller minska den intagnes möjligheter att begå brott under frigången. Risken för att brott begicks i samband med frigång och permissioner måste enligt JK bedömas i samband med att man beslutade om sådana utevistelser. Med hänsyn till förevarande utredning fann JK inte anledning att ytterligare beröra den frågan.

Vidare konstaterade JK att bestämmelserna i anstaltsföreskrifterna om kontakt med polis- och åklagarmyndighet gällde enbart permissioner. Endast den ena anstalten från vilken frigång hade förekommit hade lämnat underrättelse till polismyndigheten om den intagnes utevistelser. JK ansåg det inte tillfredsställande att tillämpningen av bestämmelsen inte varit enhetligare än som skett. Frågan om befintliga regler borde förtydligas för att bli effektiva ansåg JK ingå i Fängelseutredningens uppdrag. Han fann därför inte anledning att uppehålla sig närmare vid detta.

10.4.7 Några statistiska uppgifter om frigång

Under åren 1975 - 1990 förekom frigång i följande omfattning

År	Antal intagningar	Antal frigångsfall	Andel frigångsfall i förhållande till intagningarna (%)
1975	11 157	1 026	9
1976	10 920	1 390	13
1977	10 521	1 522	15
1978	11 208	1 698	15
1979	11 414	1 820	16
1980	12 272	1 758	14
1981	13 346	1 661	12
1982	13 835	1 680	12
1983	15 177	1 760	12
1984	14 000	1 495	10
1985	13 535	1 395	10
1986	14 188	1 445	10
1987	14 980	1 512	10
1988	16 098	1 442	9
1989	15 200	1 446	10
1990	15 833	1 350	9

Frigång påbörjades under budgetåret 1991/1992 i 1 082 fall. Av de intagna med frigång avvek 46 stycken från frigången, varav 3 var placerade i sluten riksanstalt, 9 i öppen riksanstalt, 15 i sluten lokalanstalt och 19 i öppen lokalanstalt. Under samma period beviljades 7 606 frigångspermissioner, varav 48 missköttes. I 23 fall bestod missskötsamheten i att den intagne uteblev.

Kriminalvårdsstyrelsens undersökning av tillämpningen av frigångsinstitutet

Kriminalvårdsstyrelsen undersökte år 1986 tillämpningen av frigångsreglerna (Rapport 1988:3 "Frigångare - en undersökning om tillämpningen av 11 § lagen om kriminalvård i anstalt"). Till grund för undersökningen låg de frigångsperioder som hade avslutats under tiden mars - juni 1986. Genom undersökningen framkom bl.a. följande om de intagna som beviljats frigång. Närmare hälften av dem som beviljats frigång var under 30 år. Av de intagna med frigång hade 42 procent en strafftid på fyra till tolv månader, medan 30 procent hade en strafftid överstigande tolv månader. Huvudbrotten fördelade sig med 39 procent på egendomsbrott, 13 procent på våldsbrott och 12 procent på brott mot narkotikastrafflagen eller varusmugglingslagen. En relativt stor grupp, 35 procent, hade inte någon tidigare erfarenhet av kriminalvården. I 91 procent av fallen var den intagne placerad i lokalanstalt. Av de intagna med frigång hade 64 procent frigång till någon anställning, 31 procent till studier/utbildning och 5 procent till eget företag.

I rapporten angavs vidare att frigångsperioderna för 70 procent av frigångarna beräknades ha uppgått till högst 60 dagar och för 33 procent till högst 30 dagar. I 16 procent av fallen, 65 personer, hade frigången avbrutits på grund av misskötsamhet. Dessa avbrott hade förekommit i hälften av fallen under frigångens första femton dagar. Beslut om frigång hade meddelats i 80 procent av fallen högst 15 dagar före frigångens början. I 72 procent av fallen hade den intagne underlåtit att upprätta någon ekonomisk plan.

Enligt Kriminalvårdsstyrelsens undersökning var en månad efter frigivningen 75 procent av de f.d. "frigångarna" fortfarande i sysselsättning. Härav hade 9 procent bytt sysselsättning i förhållande till den de haft under frigången. Sex månader efter frigivningen hade andelen i sysselsättning sjunkit till 61 procent. Andelen som hade bytt sysselsättning uppgick vid samma tidpunkt till 22 procent. Vid båda tillfällena hade andelen sjukskrivna uppgått till 10 procent.

10.4.8 Påföljdsutredningens förslag

Påföljdsutredningen föreslog i betänkandet (SOU 1991:45) Påföljdsfrågor - Frigivning från anstalt m.m. att någon ändring inte skulle göras beträffande frigång samt anförde att det enligt utredningens uppfattning var uteslutet att inskränka möjligheterna till vistelse utom anstalt. Existerande typer av utevistelse borde behållas. Påföljdsutredningen anförde att de intagna ofta saknade såväl arbetslivserfarenhet som utbildning. Resultaten från Kriminalvårdsstyrelsens undersökning

om tillämpningen av frigångsinstitutet år 1986 ansåg Påföljdsutredningen alltjämt äga giltighet. Enligt denna var över hälften av dem som haft frigång kvar i arbete sex månader efter frigivningen. Denna form av utevistelse framstod enligt Påföljdsutredningen därför som mycket värdefull. Det var utredningens uppfattning att det främst med hänsyn till de insatser som utfördes av de s.k. frigångsansvariga fanns goda förutsättningar för att fortsätta utvecklingen av denna verksamhet.

10.4.9 Överväganden och förslag (51 § lagförslaget)

Kriminalvården skall utformas så att skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. Den skall även vidta åtgärder för att främja den intagnes anpassning i samhället och förbereda honom för tillvaron utanför anstalten. Samtidigt skall den beakta straffets ändamål och längd samt arten av den dömdes brottslighet och de krav som säkerheten ställer. Under den senare delen av verkställighet i anstalt skall särskild uppmärksamhet ägnas åt förberedelse av frigivningen.

Frigång kan enligt 11 § första stycket KvaL medges intagen för att underlätta hans anpassning i samhället. Med att en person är samhällsanpassad avses bl.a. att han försöker rätta sig efter gällande lagstiftning så att han inte begår brott. För att en person skall anses samhällsanpassad torde vidare förutsättas att han har en ordnad försörjning, som inte strider mot gällande lagstiftning eller allmänt accepterade etiska principer. Därvid tänker man sig vanligen i första hand att den enskilde försörjer sig genom eget arbete, antingen som anställd eller som egen företagare. Men även olika former av studiestöd, pension, sjukersättning eller andra bidrag från det allmänna anses utgöra godtagbara sätt för försörjning.

En stor andel av de intagna är arbetslösa. Oberoende av rådande konjunkturläge har dessa ofta betydande svårigheter att erhålla anställning. I åtskilliga fall har de heller inte någon varaktigt ordnad försörjning. Allmänt sett föreligger en förhöjd risk för brott bland personer som saknar arbete eller ordnad försörjning. Jämfört med övriga intagna torde den intagne som efter straffverkställigheten kan återgå till ett tidigare arbete eller börja ett nytt ha bättre förutsättningar för att framdeles avhålla sig från brott och därmed leva ett samhällsanpassat liv. Den intagnes möjligheter att erhålla arbete i samband med frigivningen inverkar väsentligt på hans möjligheter att bli samhällsanpassad.

Syftet med frigång

Enligt Kriminalvårdsstyrelsens undersökning om tillämpningen av frigångsinstitutet år 1986 var en månad efter frigivningen 75 procent av de intagna som haft frigång fortfarande i sysselsättning. Sex månader efter frigivningen hade denna andel sjunkit till 61 procent. Av klientelundersökningen framgår att av samtliga intagna som frigavs i oktober 1992 hade 35 procent arbete, medan 10 procent skulle genomgå utbildning. Sysselsättningssituationen efter frigivning var således bättre för de intagna som haft frigång. Det allmänna konjunkturläget har emellertid förändrats mellan de två undersökningarna, varför konstaterade skillnader i sysselsättningsgrad inte kan anses vara helt beroende av om de intagna haft frigång. Vidare kan det heller inte helt uteslutas att en del av de intagna som haft frigång skulle ha haft en bättre sysselsättningsgrad efter frigivningen än övriga intagna även om de inte hade haft frigång.

Om en intagen, som är arbetslös, under straffverkställigheten får möjlighet att arbeta utanför anstalten har han därigenom möjlighet att visa att han kan klara av att sköta ett arbete, vilket är ägnat att underlätta för honom att efter frigivningen erhålla ett arbete. I vissa fall kan den intagne kanske få fortsätta hos samma arbetsgivare även efter frigivningen. Även om man inom kriminalvårdsanstalterna i stor utsträckning kan erbjuda de intagna en sysselsättning som liknar de arbeten som förekommer ute i samhället, måste ett arbete ute i samhället många gånger anses fördelaktigare från rehabiliteringssynpunkt, eftersom den intagne på så sätt får tillfälle att visa potentiella arbetsgivare att han på frivillig väg kan sköta ett arbete. Detta torde också stärka den intagnes självkänsla, vars betydelse för hans möjligheter att klara sig i samhället inte skall underskattas.

Även träning i olika arbetsrutiner eller inskolning i arbetslivet är ägnade att underlätta den intagnes möjligheter att erhålla ett arbete. Genom sådan träning eller inskolning kan t.ex. hans uthållighet och förmåga att passa tider förbättras, vilket kan ha betydelse för hans möjligheter att vid frigivningen få och behålla ett arbete. Många av de intagna har bristfällig yrkesutbildning eller saknar helt sådan. För deras vidkommande är utbildning en åtgärd som kan underlätta för dem att erhålla ett arbete och därmed en ordnad försörjning. I den mån träning, inskolning eller utbildning redan under straffverkställigheten kan ske ute i samhället torde den intagnes möjligheter att ordna sin försörjning efter frigivningen förbättras ytterligare. Den intagnes möjligheter att senare erhålla arbete kan förbättras också genom att han under frigång får påbörja en utbildning, som han kan fortsätta efter frigivningen.

Frigång används för närvarande till övervägande del för att ge de intagna möjlighet att arbeta utanför anstalten. Det förekommer också

att intagen beviljas frigång för att genomgå utbildning. Vidare förekommer i mindre omfattning att egna företagare beviljas frigång för att arbeta i egen rörelse. Såväl arbete som studier utgör, som tidigare anförts, värdefulla aktiviteter för den intagnes anpassning i samhället.

Även om det för närvarande inte med säkerhet går att ange hur effektivt systemet med frigång är utgör detta enligt vår uppfattning ett värdefullt instrument för att förbättra den intagnes sysselsättnings- och försörjningsituation efter frigivningen. Genom frigång kan den intagnes möjligheter förbättras att efter straffverkställigheten uppnå en samhällsanpassad livsföring och avhålla sig från vidare brottslighet. Enligt vår mening bör, liksom hittills, frigång även framdeles kunna beviljas för olika arbets- och studieaktiviteter. Intagen, som önskar få frigång för att arbeta i eget företag bör, även om utrymmet härför är begränsat, kunna komma i fråga för sådan, om det i det enskilda fallet är motiverat av rehabiliteringsskäl.

Syftet med frigång bör enligt vår mening även i fortsättningen vara att underlätta den intagnes anpassning i samhället. Med hänsyn till att de intagnas levnadsförhållanden kan vara högst olikartade bör frigångsinstitutet kunna användas på ett flexibelt sätt. Det är därför inte inte lämpligt att i lagtexten på något mera precist sätt ange syftet med frigång. Möjligheten till frigång bör dock i första hand inriktas på att förbättra den intagnes sociala situation vid frigivningen och ge honom träning i arbetslivet. Frigång bör också kunna användas för att ge den intagne möjlighet att genom arbete förbättra sin ekonomiska situation inför frigivningen. Med hänsyn till att frigång bör komma i fråga under en endast begränsad del av straffverkställigheten kan i praktiken någon mer omfattande skuldsanering inte ske genom detta institut. Dock bör frigång kunna beviljas intagen, som har ekonomiska problem och som kommer att drabbas av extra utgifter inför frigivningen, så att han genom att arbeta skall kunna tjäna in medel som behövs inför frigivningen. Frigång bör nämligen kunna beviljas för att förbättra den intagnes förmåga att efter frigivningen klara sig i samhället utan att återfalla i brott. Vid prövning av fråga om frigång skall, liksom hittills, särskilt beaktas om den intagne är i behov av inskolning inom arbetslivet eller om frigång annars kan antas väsentligt underlätta hans försörjningsmöjligheter efter frigivningen. Den bestämmelse därom som finns intagen i 11 § fjärde stycket KvaF bör överföras till den föreslagna fängelselagens bestämmelser om frigång.

Kriminalvården skall motverka uppkomsten av skadliga följder av frihetsberövandet. Enligt vår mening bör frigång, som vanligen omfattar en till två månader, inte beviljas enbart för att motverka anstaltsskador. Är syftet med en utevistelse enbart att motverka sådana skador bör man i första hand tillämpa utevistelser av kortare varaktighet, såsom permission.

Frigångsinstitutet regleras i vårt lagförslag genom 51 §. Där anges som huvudrekvisit att förmånen får medges för att underlätta den intagnes anpassning i samhället. Vid tillämpning av frigivningsinstitutet måste dock också beaktas innehållet i 4 § lagförslaget. Av denna bestämmelse framgår att kriminalvårdens uppgift att verka för den intagnes rehabilitering skall fullföljas med beaktande av straffets ändamål och längd, arten av den intagnes brottslighet och de krav som säkerheten ställer. Av dessa begränsande rekvisit har bara säkerhetskravet någon uttrycklig motsvarighet i nu gällande 4 § KvaL, i vilken bestämmelse det föreskrivs att kravet på samhällsskydd inte får eftersättas. Vårt förslag att också straffets ändamål och längd samt arten av den dömdes brottslighet skall beaktas innebär, såsom närmare utvecklats i avsnitt 4, att straffverkställigheten i det enskilda fallet inte får urholkas på ett sätt som strider mot avsikten med det av domstol bestämda straffet. Detta tillägg torde inte behöva någon mera påtaglig ändring av hittillsvarande praxis (se JO:s uttalanden i ärende dnr 1894-1984).

Intagna som bör kunna komma i fråga för frigång

Användningen av frigångsinstitutet skall inriktas på de intagna som har ett verkligt behov av frigång och inte på dem som det är lättast att anskaffa frigångsarbete till. Innan frigång beviljas måste det i det enskilda fallet göras en behovsprövning. Möjligheten till frigång skall användas för sådana intagna som har ett klart behov av stödåtgärder för att bli samhällsanpassade och klara av tillvaron utanför anstalten. Den omständigheten att det allmänt kan vara av värde för en intagen att få arbeta utanför anstalten är enligt vår mening inte tillräckligt för att bevilja frigång.

För att frigång skall få medges i det enskilda fallet måste det stå klart att den intagne vid frigivningen sannolikt kommer att ha sådana problem att det är påkallat med någon form av stödåtgärd. Vidare bör det för frigång krävas att det framgår att den intagnes förmåga att klara sig efter frigivningen kan väsentligt förbättras genom att han under en tid får utöva den tilltänkta fritidsaktiviteten. En socialt anpassad och arbetsvan intagen, som kan återgå till förvärvslivet efter frigivningen, bör inte beviljas frigång annat än i ömmande fall. Så kan vara fallet t.ex. om den intagne efter straffverkställigheten till följd av sitt brott måste börja arbeta inom ett helt nytt arbetsområde, som han saknar tidigare erfarenhet av. För att frigång skall kunna komma i fråga i sistnämnda fall bör det framgå att den tilltänkta aktiviteten utom anstalt inte utan olägenhet kan anstå till efter frigivningen.

Den som verkställer ett endast kortvarigt fängelsestraff bör i allmänhet inte kunna komma i fråga för frigång. Bakom straffbe-

stämningen ligger i dessa fall antingen överväganden om att fängelse är påkallat med hänsyn till arten av den brottslighet som den dömde begått eller den omständigheten att den dömde återfallit i brott. I det först nämnda fallet skulle en så avsevärd friförmån som frigång komma i så uppenbar konflikt med ändamålet med straffbestämningen att inte ens mycket ömmande sociala behov kan läggas till grund för ett medgivande till frigång. I det andra fallet torde i allmänhet säkerhetskravet med hänsyn till den visade återfallsbenägenheten lägga hinder i vägen mot frigång.

Frigång skall inte få beviljas intagen enbart för att han sköter sig i anstalten. Frigångsinstitutet är avsett för rehabilitering av intagen och får inte användas som ett instrument för att belöna skötsamhet inom anstalten.

Vid prövning av vilka som skall beviljas frigång bör bl.a. narkotika- och alkoholmissbrukarna uppmärksammas. För denna kategori intagna torde det ofta bli fråga om arbetsträning, praktik eller utbildning. Frigång kan för dessa lämpligen kombineras med olika behandlingsåtgärder inom den psykiatriska öppenvården, inom kommunernas narkoman- och nykterhetsvård eller andra behandlingsalternativ.

Ett särskilt problem i frigångshänseende utgör intagna med egna företag. Den omständigheten att rörelseverksamheten måste ligga nere under straffverkställigheten eller att anställda i den intagnes företag riskerar förlora sina arbeten utgör i sig inte skäl för frigång, eftersom frigång skall användas för att underlätta den intagnes anpassning i samhället. Om en intagen med eget företag önskar frigång, måste han på något sätt visa att en tids frigång utgör en förutsättning för att han skall ha sin försörjning ordnad efter frigivningen. Vid bedömning av om en egenföretagare kan anses vara i behov av frigång för att driva egen rörelseverksamhet, som legat nere, måste beaktas att frigång bör förekomma under en endast begränsad tid av straffverkställigheten. Om rörelseverksamheten inte hinner påverkas i någon nämnvärd utsträckning inom den begränsade tidsram som gäller för frigång, bör frigång inte ges intagen för arbete i egen rörelse.

Långtidsdömda som, enligt vårt förslag, skall särbehandlas med stöd av 6 § andra stycket bör inte komma ifråga för frigång. Beträffande intagen som dömts för brott som innefattar användande av våld, hot eller tvång för politiska syften bör det, liksom hittills, för beviljande av frigång krävas särskilda skäl.

Även om förhållandena i det enskilda fallet är av avgörande betydelse för om den intagne bör medges frigång, skall som tidigare anförts enligt förslaget till 4 § fängelselagen vid utformningen av kriminalvård i anstalt beaktas straffets ändamål och längd samt arten av den intagnes brottslighet och de krav som säkerheten ställer. Frigång får i det enskilda fallet inte beviljas under sådana omständigheter att fängelsestraffet urholkas.

Frigångssysselsättning

Liksom hittills bör frigång kunna användas för att den intagne skall få tillfälle att under viss tid arbeta ute i samhället. Därvid kan det vara fråga om arbete på grund av fast eller tillfällig anställning. Frigång bör liksom hittills kunna beviljas även för träning eller inskolning i arbetslivet.

Intagen, som är egen företagare, kan i vissa fall få frigång för att arbeta i det egna företaget. Utrymmet för att ge egna företagare frigång är emellertid begränsat med hänsyn till att de efter frigivningen ändå kan återgå till sin rörelse. Endast om den intagne kan visa att en tids frigång är en förutsättning för verksamhetens fortsatta existens och den intagnes försörjning efter frigivningen bör frigång komma i fråga för arbete i eget företag.

Frigång bör även kunna användas för studier. Med hänsyn till att frigång kan komma i fråga under en endast mera begränsad tid, kan den intagne inte genomgå någon fullständig yrkesutbildning under en frigångsperiod. Däremot kan frigång användas för att den intagne skall kunna påbörja studier, som han sedan skall fortsätta efter frigivningen. Intagen bör även kunna beviljas frigång för att genomgå behandling. Frigångsinstitutet kan dock inte användas för inläggning på behandlingshem, eftersom frigång, till skillnad från behandlingsplacering utom anstalt enligt 49 §, förutsätter att den intagne varje kväll återvänder till anstalten. Däremot bör frigång kunna komma i fråga för intagen som får regelbunden behandling inom öppenvården. Liksom hittills bör frigång kunna användas även för annan särskilt anordnad verksamhet såsom olika gruppaktiviteter eller studiebesök.

Innan frigång beviljas skall anstalten kontrollera att den till tilltänkta platsen för frigångsverksamheten är lämplig. För kontroll av att beviljad frigång verkligen används för avsett syfte bör bestämmelsen om att det på platsen för frigångsverksamheten skall utses en särskild kontaktman överföras från anstaltsföreskrifterna till KvaL. Vidare bör den frigångsansvarige med täta intervall från frigångsplatsen infordra skriftlig rapport om den intagnes närvaro.

Frigångsperiodens längd och tidpunkt

För att användningen av frigång inte skall urholka fängelsestraffet bör den förekomma endast under en begränsad del av straffverkställigheten. I allmänhet brukar en frigångsperiod enligt gällande ordning omfatta en till två månader. Enligt utredningens uppfattning saknas det anledning att vidta några ändringar i detta hänseende. Beträffande frågan om vid vilken tidpunkt den intagne bör kunna få påbörja frigång måste hänsyn tas dels till den intagnes behov av frigång, dels till syftet

med fängelsestraffet så att detta inte urholkas. Eftersom frigången är avsedd att förbättra den intagnes frigivningssituation bör frigångsperioden som regel förläggas till slutet av verkställighetstiden och den bör i allmänhet planeras att pågå till verkställighetens slut. Undantag härifrån kan förekomma, t.ex. när det gäller frigång till en viss tidsbunden utbildning. Därvid bör dock inte frigång medges redan från verkställighetens början, vilket skulle kunna uppfattas som en urholkning av straffet. Även från säkerhetssynpunkt kan invändningar göras mot frigång i början av anstaltstiden, eftersom anstaltspersonalen då ännu inte hunnit lära känna den intagne, vilket kan försvåra bedömningen av hans förmåga att sköta en utevistelse. Frigång förekommer enligt nuvarande förhållanden vanligen också endast mot slutet av straffverkställigheten. Enligt vår mening föreligger det inte något behov av att i lag ange några bindande tidsramar för frigångens omfattning eller ange att viss bestämd del av straffet skall ha avtjänats innan frigång får beviljas. Korttidsdömda bör som tidigare anförts inte komma i fråga för frigång.

Villkor för frigång m.m.

I bestämmelserna om permission anges att för permission får ställas de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat. Även för medgivande till frigång bör ställas de villkor som kan anses erforderliga. Den intagne bör t.ex. kunna åläggas drogförbud eller att genomgå antialkoholbehandling. Om den intagne bryter mot meddelade villkor för frigång föreligger grund för disciplinär bestraffning.

Bestämmelser om kontakt med polis- och åklagarmyndighet finns i bl.a. 113 och 114 §§ anstaltsföreskrifterna (KVVS 1990:10). Enligt dessa gäller följande. Vid planering av en permission skall den polis- och åklagarmyndighet som handlagt ärendet rörande den intagne kontaktas för information, om det inte är obehövligt. Vidare skall på begäran av en polismyndighet, eller om det annars bedöms erforderligt, polismyndigheten på den ort där en intagen skall vistas under permission underrättas. Polismyndigheten skall alltid underrättas om en bevakad permission och om permission för intagen som dömts till fängelse i lägst två år.

Enligt vår mening bör det även framdeles ankomma på Kriminalvårdsstyrelsen att i detaljföreskrifter ange under vilka förutsättningar kriminalvården skall ha kontakt med polis- och åklagarmyndighet. Nuvarande bestämmelser om sådana kontakter är beträffande utevistelse begränsade till permission. Enligt vår mening finns det anledning att överväga att införa motsvarande bestämmelser även för frigång.

10.5 Fritidsaktiviteter utom anstalt

Enligt KvaL skall intagen beredas tillfälle till lämplig fritidssysselsättning samt uppmuntras att ägna sig åt intressen som kan bidra till hans utveckling. Vidare kan han beredas tillfälle att på fritid utom anstalt delta i föreningsverksamhet eller annan liknande verksamhet som är ägnad att underlätta anpassningen i samhället. Till skillnad från frigång, som är avsedd att ge intagen möjlighet att arbeta, studera eller liknande utom anstalt, skall nu aktuell form av utevistelse avse fritidsaktiviteter. Sådan vistelse utom anstalt får inte användas för övernattning utom anstalt. Utevistelse fortlöpande under flera dygn kan medges huvudsakligen endast i form av permission eller vistelse enligt 34 § KvaL. Intagen som avses i 7 § tredje stycket KvaL får inte medges vistelse för fritidsaktivitet utom anstalt. Det är i huvudsak för intagna i lokalanstalterna som fritidsaktiviteter utom anstalt förekommer. I den mån säkerhetsskäl inte lägger hinder i vägen kan fritidsaktiviteter utom anstalt förekomma även för intagna i riksanstalt.

10.5.1 Frågans tidigare behandling

Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården

KAIK behandlade i sitt betänkande (SOU 1971:74) Kriminalvård i anstalt bl.a. de intagnas fritidsverksamhet. Enligt kommittén hade många intagna betydande svårigheter att använda sin fritid på ett meningsfullt sätt. En del intagna var helt passiva, medan andra planerade rymningar och nya brott eller ägnade sig åt annan negativ verksamhet. De intagna som saknade såväl positiva fritidsintressen som anknytning till socialt anpassade människor sökte sig vid frigivningen lätt till asociala miljöer där de hade sina tidigare kontakter. KAIK ansåg att det var viktigt att förbättra förhållandena i anstalterna så att de intagna aktiverades på olika sätt t.ex. genom idrott och studier samt hobby-, film- och teaterverksamhet. En förutsättning var dock att anstalterna fick personal med fritidsledareutbildning. En rätt bedriven fritidsverksamhet kunde enligt KAIK bidra till att skapa personliga kontakter mellan såväl personal och intagna som mellan intagna och exempelvis medlemmar i ortens idrottsföreningar eller representanter för folkbildningsrörelserna.

Beträffande innehållet i fritidsverksamheten ansåg kommittén att det i lagtexten borde anges vissa minimikrav som varje anstalt måste uppfylla. KAIK anförde vidare att det var väsentligt att motverka de intagnas isolering från omvärlden genom att ge dem möjlighet att läsa tidningar samt följa radio- och TV-program. De intagna borde få syssla

med specialintressen av utvecklande slag samt i skälig omfattning få sitt behov av förströelse tillgodosett. Kommittén ansåg studiecirklar vara en utmärkt form för meningsfull aktivitet och samverkan. Det skulle vara lämpligt om personal av olika kategorier, övervakare och andra intresserade personer deltog i dessa cirklar, vilket kunde minska distansen mellan deltagarna. De intagna som så önskade borde inom anstalten få delta i föreningsverksamhet, som kunde vara av politisk, facklig eller kulturell art eller utgöra en form av sällskaplig samvaro.

Enligt KAIK borde även fysisk träning tillmätas stor betydelse i ett differentierat behandlingsprogram. Sådan träning kunde även ha en social effekt. Idrott ställde krav bl.a. på samarbete, uthållighet och kamratskap. Kommittén ansåg därför att fysisk träning borde vara en daglig rutin för de intagna. Den stora andelen narkotikamissbrukare gav enligt kommittén ökad tyngd åt kravet på att behandlingen skulle syfta även till att förbättra de intagnas fysiska kondition.

Kriminalvårdsberedningen

Kriminalvårdsberedningen anförde i betänkandet (SOU 1972:64) Kriminalvård i anstalt (s. 202), som kom att ligga till grund för 1974 års kriminalvårdsreform, bl.a. följande. Beredningen delade KAIK:s uppfattning om fritidsverksamhetens värde för de intagnas sociala fostran. De minimikrav som i detta hänseende borde ställas på verksamheten i anstalterna borde enligt beredningen anges i behandlingslagen. Beredningen ansåg det mest gynnsamt för de intagnas utveckling om de redan under anstaltstiden fick delta i idrotts- eller föreningsverksamhet ute i samhället och om de kunde lära sig att utnyttja hemortens resurser för socialt värdefulla fritidsaktiviteter. Ett syfte med beredningens förslag att inrätta lokalanstalter var att skapa förutsättningar för en sådan utveckling.

10.5.2 Nuvarande ordning

Gällande bestämmelser

Intagen skall, enligt 14 § första stycket KvaL, beredas tillfälle till lämplig fritidssysselsättning. Vidare bör han enligt nämnda paragraf uppmuntras att ägna sig åt egna intressen som kan bidra till hans utveckling. I den utsträckning det lämpligen kan ske bör han få möjlighet att genom tidningar, radio och TV följa vad som händer i omvärlden. Hans behov av förströelse bör tillgodoses i skälig omfattning.

Enligt 14 § andra stycket KvaL bör intagen, om det lämpligen kan ske, beredas tillfälle att utom anstalten på fritid delta i sådan förenings-

verksamhet eller annan liknande verksamhet som är ägnad att underlätta hans anpassning i samhället. Därvid kan föreskrivas att den intagne skall stå under tillsyn. Intagen som avses i 7 § tredje stycket äger inte delta i sådan vistelse utanför anstalt.

Tid för vistelse utom anstalt jämlikt bl.a. 14 § andra stycket skall, enligt 39 § KvaL, inräknas i verkställighetstiden, om inte särskilda skäl talar emot det.

Ytterligare bestämmelser om fritidsverksamhet finns i 49 - 56 §§ anstaltsföreskrifterna (KVVFS 1990:10). I dessa föreskrivs i huvudsak följande. Tider för promenad skall framgå av anstaltens ordningsregler. Fritidsverksamhet skall bedrivas i sådan omfattning att varje intagen får tillfälle att ägna sig åt någon fritidssysselsättning. Den intagne skall ha möjlighet att lyssna på radio och se på TV samt utan kostnad ha tillgång till dagstidning. Han skall fortlöpande informeras om verksamheten vid kursbyn Gruvberget. Den intagne skall ha möjlighet att låna böcker genom samverkan mellan anstalt och kommunalt bibliotek. Vid fritidsverksamhet utom anstalt enligt 14 § andra stycket KvaL skall den intagne noggrant informeras om de villkor som gäller. Fritidsverksamhet utom anstalt fortlöpande under flera dagar eller nattetid skall regleras enligt bestämmelserna för särskild permission eller 34 § KvaL. - En intagen som avtjänar fängelse i lägst två år och som är placerad i sluten anstalt får beviljas fritidsverksamhet utom anstalt enligt 14 § andra stycket KvaL. Sådan fritidsverksamhet får emellertid inte beviljas tidigare än tre månader före regelbunden permission. Fritidsverksamheten utom anstalt skall i de fall den beviljas innan den intagne haft sin första regelbundna permission äga rum under tillsyn.

Förarbetsuttalanden

Departementspromemorian 1973

Det fanns i 1973 års departementspromemoria förslag till en bestämmelse om intagens fritidssysselsättning som i allt väsentlig motsvarade 14 § KvaL i dess ursprungliga lydelse, som tillkom genom 1974 års reform. Till stöd för förslaget anfördes i departementspromemorian i huvudsak följande. För att främja den intagnes anpassning till vistelsen i anstalten liksom inför frigivningen eller övergången till vård utom anstalt var det väsentligt att denne hade tillgång till väl differentierade fritidsaktiviteter. Dåvarande bestämmelser om intagens fritidssysselsättning var knapphändiga och borde ersättas med mer utförliga bestämmelser. Utöver en allmän bestämmelse om att intagen skulle beredas tillfälle till lämplig fritidssysselsättning skulle det enligt 1973 års promemoria föreskrivas att den intagne borde

uppmuntras att ägna sig åt intressen som kunde bidra till hans utveckling. Den intagne borde i den utsträckning det lämpligen kunde ske genom tidningar, radio och TV få följa vad som hände i omvärlden. Hans behov av förströelse borde tillgodoses i skälig omfattning.

I departementspromemorian angavs vidare att de intagna under anstaltsvistelsen, i så stor utsträckning som möjligt, borde få delta i den idrotts- och föreningsaktivitet som bedrevs utom anstalten. På så sätt skulle de kunna utnyttja hemortens resurser för socialt värdefulla fritidsaktiviteter. Förutsättningar för en sådan utveckling borde enligt promemorian kunna skapas i lokalanstalterna. Det var inte ovanligt att intagen ensam eller i grupp på fritiden fick besöka teaterföreställningar, fotbollsmatcher eller dylikt utanför anstalten. Mot denna bakgrund förordades i promemorian en ny bestämmelse som angav att intagen borde, om det lämpligen kunde ske, ges tillfälle att utom anstalt på fritid delta i sådan föreningsverksamhet eller liknande verksamhet som var ägnad att underlätta hans anpassning i samhället. Vid prövning av denna fråga borde hänsyn tas inte enbart till de praktiska förutsättningarna för att ge den intagne tillfälle till sådan verksamhet utan också till de säkerhetssynpunkter som kunde göra sig gällande.

Departementschefen

Departementschefen anförde (prop. 1974:20 s. 126) i motiven till 14 § KvaL bl.a. följande. Promemorieförslagets bestämmelser om intagnas fritidsverksamhet var mer utförliga och vidsyftande än behandlingslagens. Förslagets bestämmelser angav bl.a. att intagen skulle ges tillfälle till lämplig fritidssysselsättning, att han borde uppmuntras att ägna sig åt egna intressen som kunde bidra till hans utveckling, att han i lämplig omfattning genom tidningar, radio och TV borde få följa vad som hände i omvärlden samt att hans behov av förströelse borde tillgodoses i skälig omfattning. Enligt bl.a. Kriminalvårdsstyrelsen gav de föreslagna bestämmelserna uttryck för en höjd ambitionsnivå, som krävde ökade resurser. Departementschefen uteslöt inte att så var fallet men ansåg ändå möjligheterna till en väl differentierad fritidsverksamhet vara av så väsentlig betydelse för intagnas anpassning till vistelsen i anstalt liksom inför frigivningen att det var angeläget att infria promemorieförslagets målsättning.

I promemorieförslaget fanns även bestämmelser om möjligheterna för de intagna att ägna sig åt vissa fritidsaktiviteter utom anstalt. Departementschefen anförde att bakgrunden härtill var de behandlingsmässiga fördelar som inte sällan kunde uppnås genom att en intagen redan under anstaltstiden fick delta i sådan idrotts- eller förenings-

verksamhet som bedrevs utom anstalten. Det var inte ovanligt att intagen ensam eller i grupp på fritiden fick besöka teaterföreställningar, fotbollsmatcher eller dylikt som anordnades utom anstalten. Liksom Kriminalvårdsstyrelsen fann departementschefen det värdefullt att ifrågavarande verksamhet reglerades genom en särskild författningsbestämmelse. Det låg i sakens natur att det i huvudsak var lokalanstalterna som hade förutsättningar för en sådan utveckling av fritidsaktiviteterna. Departementschefen ansåg emellertid att det inte fanns anledning att i lagbestämmelserna göra någon skillnad mellan riks- och lokalanstalter. Även vid riksanstalterna borde man söka ge de intagna möjlighet till fritidsverksamhet utom anstalt, i den mån säkerhetssynpunkter eller praktiska hänsyn inte lade hinder i vägen.

Enligt promemorieförslaget borde intagen kunde ställas under tillsyn vid fritidsaktivitet utanför anstalt. Enligt Tillsynsutredningen borde en intagen, som var så opålitlig att han borde stå under tillsyn, vara utesluten från fritidsverksamhet utom anstalt. Departementschefen delade inte den uppfattningen. Verksamhet av ifrågavarande slag borde enligt departementschefen kunna komma i fråga även för sådana intagna som borde ha tillsyn vid vistelse utom anstalt. Han anslöt sig därför till promemorieförslaget men påpekade att bestämmelsen torde få nämnvärd praktisk tillämpning enbart när det gällde grupper av intagna som deltog i verksamhet utom anstalt. För enskilda torde fritidsvistelse utom anstalt i regel inte komma i fråga om tillsyn ansågs erforderlig.

Lagförslaget i departementspromemorian innehöll inte någon definition av vad som utgjorde fritid för intagen. Inte heller i behandlingslagen var den frågan reglerad. Enligt departementschefen kunde i detta sammanhang uppenbarligen inte all annan tid än arbetstid räknas som fritid. Så kunde t.ex. inte vara fallet med tid under vilken den intagne utförde en särskilt ålagd uppgift eller i fråga om den del av dygnet som var avsedd för nattvilan. Departementschefen ansåg emellertid att det inte förelåg behov av någon särskild lagbestämmelse i ämnet.

Justitieutskottet

Vid riksdagsbehandlingen anförde justitieutskottet att det fanns ett nära samband mellan stadgandet i 14 § andra stycket KvaL och reglerna om rymgång. Utskottet anslöt sig till tankegången bakom stadgandet. För att klarlägga vad som avsågs med uttryckssättet "föreningsverksamhet eller annan liknande verksamhet" anförde utskottet att avsedd verksamhet kunde bestå i utfärd för att titta på teaterföreställningar, fotbollsmatcher och dylikt samt deltagande i idrotts- eller föreningsverksamhet. På de större invandrarorterna fanns ofta nationalitets- och

invandrarföreningar som sökte underlätta invandrarnas anpassning till det svenska samhället. Även deltagande i sådan verksamhet kunde enligt utskottet hänföras till fritidsverksamhet enligt 14 § andra stycket KvaL.

Senare lagändringar

Genom en lagändring år 1982 vidgades möjligheterna till särbehandling av långtidsdömda. Bl.a. ändrades förutsättningarna för att hänföra intagen till 7 § tredje stycket KvaL. I samband med det infördes i 14 § tredje stycket ett förbud mot att medge intagen som avses i 7 § tredje stycket och som är placerad i sluten anstalt vistelse utom anstalt enligt 14 § andra stycket. I motiven till denna ändring (prop. 1981/82:141) uttalades att begränsningarna i möjligheterna till vistelse utom anstalt uppenbarligen också borde gälla den kategori intagna som avsågs i 7 § tredje stycket. Annan vistelse utom anstalt än korttidspermission borde enligt motiven över huvud taget inte beviljas intagen som tillhörde denna kategori, medan han var placerad i sluten riksanstalt. Så antogs knappast heller ha skett i praxis. Sedan en lagändring år 1988 (1988:622) är placering i sluten anstalt obligatorisk för intagen hänförlig till 7 § tredje stycket KvaL. Som en följdändring slopades därvid möjligheten att medge vistelse utom anstalt enligt 14 § andra stycket för intagen som är hänförlig till 7 § tredje stycket utan att vara placerad i sluten riksanstalt.

Kriminalvårdsstyrelsens allmänna råd

Kriminalvårdsstyrelsen har utfärdat Allmänna råd om bl.a. behandlingsplanering (ARK 1987:6). Beträffande intagens fritid anges i dessa följande.

> Det är viktigt att klienten stimuleras till en aktiv fritidssysselsättning. Man bör i ett tidigt skede ta upp frågan om tidigare fritidsintressen och se om klienten vill återuppta något av dessa. I samband med en intresseinventering bör försök göras att nå kontakt med person som kan delta i aktiviteter tillsammans med klienten. Ur den synpunkten kan både för den intagne och frivårdsklienten övervakaren/biträdande övervakaren fylla en stor funktion.
>
> För vissa klienter som är intagna i anstalt finns möjlighet att ägna sig åt fritidsverksamhet utanför anstalten enligt 14 § KvaL. Verksamheten bör ha en inriktning som stimulerar till en fortsättning efter verkställighetens slut. Övervakaren kan utgöra ett gott stöd och vara delaktig i denna verksamhet. Dessutom finns i dag på många orter ett utvecklat samarbete med flera frivilliga organisationer främst inom friluftsliv och naturvård.

10.5.3 Några statistiska uppgifter

Vistelser enligt 14 § andra stycket KvaL förekom under budgetåren 1989/1990 - 1991/92 enligt följande.

	1989/90	1990/91	1991/92
Sluten riksanstalt	1 300	850	840
Öppen riksanstalt	2 024	2 462	2 919
Sluten lokalanstalt	13 599	13 337	11 593
Öppen lokalanstalt	13 155	11 024	10 026
Totalt	30 078	27 673	25 378

Dessa uppgifter om antalet beviljade s.k. 14 §-aktiviteter är emellertid något osäkra med hänsyn bl.a. till att det torde förekomma att permission ibland beviljas trots att 14 § andra stycket KvaL är tillämpligt.

Avvikelser i samband med utevistelse med stöd av 14 § andra stycket förekom enligt följande.

	1989/90		1990/91		1991/92	
Sluten riksanstalt	4	(0,31%)	0		1	(0,12%)
Öppen riksanstalt	0		1	(0,04%)	0	
Sluten lokalanstalt	106	(0,78%)	84	(0,63%)	59	(0,51%)
Öppen riksanstalt	5	(0,04%)	2	(0,02%)	4	(0,04%)
Totalt	115	(0,38%)	87	(0,31%)	64	(0,25%)

10.5.4 Behandlingen av intagna som är socialt väletablerade

Den tidigare omnämnda arbetsgruppen inom Justitiedepartementet konstaterade i departementspromemorian (Ds Ju 1985:1) Lyxfångar - finns dom bl.a. följande om de intagnas fritidsaktiviteter. Kriminalvårdsberedningen hade framhållit fritidsverksamhetens värde som ett led i de intagnas sociala fostran. Detta gällde främst om de intagna redan under anstaltstiden hade möjlighet att delta i den idrotts- och föreningsverksamhet som bedrevs ute i samhället. Enligt 71 § dåvarande vårdcirkulär kunde fritidsverksamhet utom anstalt utöver föreningsverksamhet bestå i att den intagne deltog i idrottsverksamhet, besökte fotbollsmatch eller annan idrottstävling, teater- eller biföreställning, konstutställning eller annat liknande evenemang. Varje år genomfördes totalt cirka 20 000 vistelser utom anstalt med stöd av 14 § KvaL. Cirka en tredjedel av den av arbetsgruppen undersökta gruppen intagna, som dömts för ekonomisk brottslighet, hade deltagit i 14 §-verksamhet utom anstalt, varav de flesta vid flera tillfällen.

Arbetsgruppen uttalade i sina överväganden att fritidsverksamheten i anstalt fyllde en viktig funktion både som tidsfördriv för de intagna och som ett led i deras sociala träning. Från rehabiliteringssynpunkt

var det enligt arbetsgruppen normalt sett en fördel om de intagna redan under anstaltsvistelsen kunde delta i den idrotts- och föreningsverksamhet som bedrevs ute i samhället. Därigenom kunde de intagna lära sig att utnyttja hemortens resurser för socialt värdefulla fritidsaktiviteter. Förutsättningen för detta var enligt arbetsgruppen störst vid lokalanstalterna.

Enligt arbetsgruppen fick de socialt väletablerade intagna i och för sig som regel antas ha tillräcklig kännedom om de fritidsaktiviteter som stod till buds. Från den synpunkten kunde dessa sägas sakna behov av fritidsverksamhet utom anstalt. Att få delta i sådan verksamhet var enligt arbetsgruppen emellertid ägnat att underlätta för dem att klara av frihetsstraffet och motverka anstaltsskador. Den som var aktiv i en förening eller i någon idrott borde i viss utsträckning ha möjlighet att uppehålla detta engagemang även under verkställigheten av ett fängelsestraff. Arbetsgruppen ansåg med hänsyn härtill att kravet i 14 § KvaL, att fritidsverksamheten utom anstalt skulle vara ägnad att underlätta anpassningen i samhället, inte borde utesluta socialt väletablerade från fritidsverksamhet utom anstalt.

Arbetsgruppen anförde vidare att särskilda problem kunde uppkomma när fritidsaktiviteter utom anstalt erbjöds en grupp av intagna, vilket var vanligt förekommande. Det visade sig i sådana fall inte sällan att de intagna som man framför allt ville nå med erbjudandet - därför att de verkligen behövde social träning av aktuellt slag - var obenägna att följa med. De som däremot var vana vid idrotts- och föreningsverksamhet ställde däremot som regel alltid upp i dessa fall. I praktiken fick därför ibland de socialt bäst anpassade flest tillfällen till fritidsaktivitet. Problem av detta slag kunde man enligt arbetsgruppen emellertid inte komma åt med någon reglering. Arbetsgruppen ansåg det i stället vara en viktig uppgift för anstaltspersonalen att försöka väcka intresse för denna verksamhet hos de intagna som hade störst behov av fritidsaktiviteter.

10.5.5 Missbruk av utevistelse

Vid planering och förberedelse av vistelse utom anstalt skall beaktas om det finns risk för missbruk av utevistelsen. Uppmärksamhet skall ägnas åt de förhållanden under vilka en sådan vistelse skall tillbringas och åt vilka villkor som behöver ställas. För korttidspermission skall ställas de villkor som bedöms nödvändiga för att motverka att den intagne missbrukar permissionen.

Om en intagen missköter en permission kan det medföra att en ny kvalifikationstid bestäms för permission, dvs. eventuella framtida permissioner senareläggs. Enligt 39 § KvaL skall tiden för vistelsen utom anstalt för frigång, permission samt utevistelse enligt 14 eller

34 §§ inräknas i verkställighetstiden, om inte särskilda skäl talar emot det. Missköter en intagen sig under vistelse utom anstalt kan det förordnas att tiden för utevistelsen inte skall inräknas i den verkställda tiden. En omständighet som kan tala för att tid för utevistelse inte skall inräknas i verkställigheten kan t.ex. vara att den intagne inte använt permission på avsett sätt. Normalt är det endast den dag misskötsamheten ägt rum som inte tillgodoräknas den intagne såsom verkställd i anstalt. Om den som medgivits frigång eller medgivits rätt att delta i fritidsverksamhet med stöd av 14 § KvaL inte ägnat sig åt den verksamhet som varit avsedd, torde inte den eller de dagar det gäller anses verkställda. Har den intagne gjort vad han skall under utevistelse men ägnat sig åt otillåten verksamhet kan det medföra att något tillgodoräknande inte sker.

För vissa utevistelser som permission kan ställas särskilda villkor t.ex. beträffande alkoholförtäring, resplan, vistelseort eller anmälningsplikt. Villkor som innefattar förbud mot alkoholförtäring skall uppställas om det anses nödvändigt men kan enligt gällande regler inte uppställas vid frigång eller utevistelse enligt 14 §. Har det föreskrivits förbud mot alkoholförtäring under permission riskerar den intagne att den eller de dagar som han druckit alkohol inte inräknas i verkställighetstiden. All befattning med narkotika under permissionstiden bör enligt Kriminalvårdsstyrelsens praxis leda till att permissionstiden inte tillgodoräknas den intagne såsom verkställd. Som missbruk av permission räknas också att den intagne återkommit för sent till anstalten.

10.5.6 Uttalanden av justitieombudsmannen

Under en av kriminalvården anordnad teaterresa till Göteborg avvek fyra intagna, som skulle delta i föreställningen såsom skådespelare. JO uttalade med anledning av det inträffade i beslut den 4 november 1987 (JO:s ämbetsberättelse 1988/89 s. 102) bl.a. följande.

> Jag har vid ett par tillfällen under senare år haft anledning att rikta kritik direkt mot kriminalvårdsstyrelsen för allvarlig efterlåtenhet mot fängelsedömda (se JO:s ämbetsberättelse 1982/83, s 110 och 1985/86, s 163). Vad som i detta och de andra fallen förekommit ger intryck att styrelsen inte genomgående haft förmågan att göra en förståndig avvägning mellan vikten av att inte verkställigheten av fängelsestraffet urholkas och samhällsskyddets krav å ena sidan och rehabiliteringsaspekterna å den andra. Jag kan inte underlåta att peka på att händelser som den ifrågavarande är ägnade att rubba allmänhetens tilltro till kriminalvårdsväsendet och inverka menligt på arbetslusten hos många befattningshavare inom andra grenar av det svenska rättsväsendet.

10.5.7 Överväganden och förslag (19, 20 och 52 §§ lagförslaget)

Anstaltsvistelsen skall för den intagne utformas på ett sådant sätt att skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. Vidare skall åtgärder vidtas för att främja hans samhällsanpassning och för att förbereda honom för tillvaron utanför anstalten i den omfattning som är möjlig med hänsyn till straffets ändamål.

Enligt vår uppfattning är det självklart att kriminalvården skall bereda den intagne möjligheter till olika former av meningsfull eller utvecklande fritidssysselsättning. Lämpliga fritidsaktiviteter kan underlätta hans anpassning till samhället och tillvaron inom anstalten. Vidare kan de motverka uppkomsten av anstaltsskador. Ett omväxlande urval av fritidsaktiviteter bör eftersträvas för att underlätta för den enskilde att finna någon aktivitet som passar honom. Anstaltspersonalen bör uppmuntra sådana intressen hos den intagne som kan bidra till att utveckla hans personlighet och sociala förmåga att klara sig i samhället utanför anstalten. Fritidsaktiviteterna har på sina håll kanske fått en för ensidig inriktning på fysisk styrketräning, något som kan tänkas ha stimulerat till användning av dopningsmedel. Därför bör även andra former av fritidsaktiviteter uppmuntras.

För att underlätta den intagnes samhällsanpassning bör åtgärder vidtas för att han skall kunna etablera eller vidmakthålla kontakter ute i samhället med socialt anpassade personer. Även aktiviteter inom föreningslivet är i allmänhet ägnade att underlätta en samhällsanpassning. Om den intagne, i den utsträckning som är möjlig med hänsyn till straffets ändamål och de krav som säkerheten ställer, ges tillfälle att delta i fritidsaktiviteter utom anstalt kan detta underlätta för honom att skaffa sig sådana intressen och personliga kontakter som han kan behålla efter frigivningen. Vistelserna för fritidsaktiviteter utom anstalt utgör därför ett viktigt led i kriminalvårdens strävanden att samhällsanpassa de intagna. Däremot saknas det utifrån rena rehabiliteringsaspekter ofta skäl att erbjuda socialt väletablerade möjligheter att delta i fritidsaktiviteter utom anstalt. Detta utesluter dock inte att även denna grupp ibland bör kunna komma i fråga för sådan verksamhet för att på så sätt motverka uppkomsten av anstaltsskador.

Något behov av att ändra förutsättningarna för deltagande i fritidsaktiviteter utom anstalt har inte framkommit under vårt arbete. Kriminalvården måste emellertid alltid göra en noggrann avvägning mellan vikten av att inte verkställigheten av fängelsestraffet urholkas och samhällsskyddets krav å ena sidan och rehabiliteringsaspekterna å den andra.

Den kategori intagna som enligt gällande rätt hänförs till 7 § tredje stycket KvaL och enligt vårt förslag särbehandlas med stöd av 6 §

andra stycket fängelselagen bör inte heller framdeles kunna beviljas utevistelse för fritidsaktivitet.

För sådan utevistelse skall, i likhet med vad som skall gälla vid permission, ställas de villkor som kan anses erforderliga. Den intagne skall som en förutsättning för deltagande i utevistelse t.ex. få meddelas drogförbud. Bryter den intagne mot sådant meddelat villkor föreligger det grund för att ålägga honom disciplinär bestraffning.

11 Arbete och yrkesutbildning m.m.

11.1 Inledning

I förevarande avsnitt behandlas främst frågor rörande de intagnas arbete och sysselsättningsplikt samt den yrkesutbildning som kan erbjudas de intagna under anstaltstiden.

Intagen skall enligt bestämmelser i KvaL beredas lämpligt arbete. Har han behov av undervisning, utbildning, arbetsträning eller någon annan sysselsättning skall sådan beredas honom under arbetstid. Under straffverkställigheten gäller sysselsättningsplikt för den intagne. Han är skyldig att utföra det arbete, eller delta i den undervisning, utbildning eller arbetsträning eller ha den sysselsättning i övrigt som anvisas honom.

11.2 Normaliseringsprincipen

Enligt normaliseringsprincipen har intagen i kriminalvårdsanstalt samma rätt till samhällets stödåtgärder och vårdinsatser som andra medborgare. Andra myndigheters primära ansvar för t.ex. bostads- och arbetsanskaffning samt fysisk och psykisk hälsovård kvarstår även när en person avtjänar ett fängelsestraff. I motiven till KvaL uttalade departementschefen att andra samhällsorgan än kriminalvården som hade ansvar för kriminalvårdens klientel var i första hand organ som svarade för samhällets hälso- och sjukvård, socialvård, arbetsförmedling m.m. Kriminalvården skulle enligt departementschefen i första hand klarlägga den intagnes behov av stöd och vård samt förmedla nödvändig kontakt med ansvariga organ. Departementschefen anförde att endast om den dömde omhändertagits på sådant sätt att det förhindrade andra myndigheters eller samhälleliga organs medverkan eller när stödinsatserna uteslutande hade sin grund i kriminalvårdens rehabiliterande uppgifter borde kriminalvården ta det primära ansvaret även för uppgifter som normalt åvilade andra huvudmän. I annat fall skulle samhällets resurser splittras och används på ett orationellt sätt samtidigt som kriminalvårdens sociala isolering ytterligare markerades. Departementschefen anförde vidare att eventuellt behov av hjälp och

stöd hos de intagna grundade sig i regel inte på deras speciella situation som lagöverträdare utan på deras allmänna sociala förhållanden som arbetslösa, sjukvårdsbehövande eller dylikt. (Prop. 1974:20 s. 85, 117, 150 och prop. 1973:1 bil. 4 s. 90).

11.3 Behandlingsplanering

Enligt 13 § anstaltsföreskrifterna (KVVFS 1990:10) skall en behandlingsplan upprättas inom tre veckor från intagningen av den dömde. I denna skall uppmärksammas bl.a. frågor om arbetsplacering, undervisning och utbildning. Såvitt gäller arbete och utbildning anförs i ARK 1987:6 bl.a. följande om behandlingsplaneringens innehåll.

> I början av behandlingsplaneringen bör arbets- och utbildningsfrågan diskuteras. Man bör överväga en kartläggning av tidigare arbeten och/eller studier, samt en översyn av vad som varit positivt och negativt för klienten. Med hjälp av kontaktman från arbetsmarknadsverket samt studieledare eller företrädare för samhällets utbildningsverksamhet bör man tillsammans med klienten utveckla hans möjligheter till sysselsättning och eventuella behov av utbildning.
>
> Sysselsättningen i anstalt bör ligga i linje med den långsiktiga målsättningen. Kriminalvårdens arbetsdrift kan inte alltid tillgodose de intagnas önskemål om placering inom ett speciellt yrkesområde. Man kan dock betrakta arbetstiden som arbetsträning för anpassning till arbetslivets allmänna krav.
>
> Studietestning och studier kan i dag erbjudas på många anstalter. Studiernas inriktning och omfattning varierar mellan anstalterna.
>
> När det gäller sysselsättningssituationen på anstalt bör man tidigt ha uppmärksamheten riktad mot en eventuell frigång (ARK 1987:1).

11.4 Arbete och arbetsplikt

11.4.1 Gällande bestämmelser

Intagen skall enligt 10 § KvaL beredas lämpligt arbete som såvitt möjligt främjar utsikterna för honom att efter frigivningen inordna sig i arbetslivet. Har han behov av undervisning, utbildning, arbetsträning eller någon annan sysselsättning eller av medicinskpsykologisk behandling eller någon annan särskild behandling, skall enligt andra stycket nämnda paragraf sådan beredas honom under arbetstiden, om det kan ske med hänsyn till anstaltstidens längd och den intagnes förutsättningar. Enligt 12 § KvaL är intagen skyldig att utföra det arbete, delta i den undervisning, utbildning eller arbetsträning eller ha den sysselsättning i övrigt som anvisas honom. Den som erhåller

ålderspension får dock inte åläggas någon sysselsättning. Intagen som erhåller förtidspension eller sjukbidrag får åläggas sysselsättning enbart av sådan art och omfattning som kan anses lämplig för honom.

För de intagna tillämpas enligt 36 § anstaltsföreskrifterna (KVVFS 1990:10) 40 timmars arbetsvecka. I 39 § föreskrifterna anges att intagen som är sjuk får inte åläggas arbete eller annan sysselsättning utan läkares godkännande.

Beträffande arbetspliktens bibehållande anförde departementschefen i riktlinjerna för 1974 års kriminalvårdsreform (prop. 1973:1 bil 4 s. 149) att en reform som kunde leda till att ett större eller mindre antal intagna frestades att tillbringa anstaltstiden i fullständig sysslolöshet knappast kunde väntas vara till fördel för de intagnas hälsotillstånd eller ge några vinster från rehabiliteringssynpunkt. Enligt departementschefen kunde man heller inte bortse från att ett slopande av arbetsplikten skulle medföra kostnadsökningar samtidigt som tidigare ansträngningar att skapa meningsfyllda arbetsformer - uppskattade av majoriteten bland de intagna - skulle riskera att spolieras.

I motiven till bestämmelsen i 12 § KvaL anförde departementschefen (prop. 1974:20 s. 125) att principen om de intagnas arbetsplikt borde behållas. Dittills gällande regler innebar att den intagne inte bara var skyldig att det utföra arbete som ålades honom utan även delta i undervisning som meddelades inom anstalten. Enligt departementschefens mening borde arbetsplikten inte avse enbart arbete i vanlig bemärkelse utan även deltagande i undervisning och utbildning. Detta stämde enligt departementschefen bättre överens med intentionerna bakom kriminalvårdsreformen att generellt likställa sådana verksamheter med arbete. Att den intagne normalt inte borde åläggas att delta i undervisning som han saknade motivation för var, enligt departementschefen, en annan sak.

Vidare föreskrivs i 16 § KvaL att det vid förberedande av intagens frigivning särskilt skall eftersträvas att bereda den intagne lämplig arbetsanställning eller annan försörjningsmöjlighet samt lämplig bostad. Kommer den intagne att behöva undervisning, utbildning eller ekonomiskt, socialt eller medicinskt stöd, skall åtgärder vidtas för att tillgodose sådant behov.

11.4.2 Nuvarande förhållanden i anstalterna

De olika arbetsalternativ som kriminalvården för närvarande kan erbjuda de intagna utgörs av industriellt arbete, jordbruks-, trädgårds- och skogsarbete, byggnadstekniskt arbete samt servicearbete av olika slag. Samtliga verksamheter bedrivs i former som så nära som möjligt ansluter till förhållandena inom näringslivet. Vid arbetsplaceringen försöker man ta hänsyn till den intagnes tidigare yrkeserfarenhet och

hans möjligheter till arbete efter frigivningen. Kriminalvårdens producerande enheter ("KrimProd") omfattar 141 produktionsenheter inom verkstadsdriften samt 25 enheter för jord- och skogsbruksdrift. I genomsnitt sysselsätts 3 000 intagna dagligen och försäljningsvärdet av produktionen uppgick för budgetåret 1990/91 till cirka 205 milj. kr. KrimProd tillverkar och marknadsför ett stort sortiment egna produkter som förråds-, lager- och verkstadsinredning samt klädskåp, förvaringsskåp, möbler, transportutrustning, vägmärken, avstängningsmaterial, kontorsvaror och tekoprodukter. Dessutom sker legoproduktion inom följande branscher; mekanisk verkstadsindustri, trä- och trähusindustri, monterings- och förpackningsindustri, kontorsvaruindustri, tekoindustri, plastindustri, tvätteri och skogsbruk. Vid nio anstalter bedrivs jordbruk. Vid fyra anstalter finns handelsträdgård. Skogsarbete förekommer vid tjugoen anstalter.

11.5 Utbildning

11.5.1 Nuvarande ordning

Intagen skall, som tidigare nämnts, enligt 10 § KvaL beredas lämpligt arbete som såvitt möjligt främjar utsikterna för honom att efter frigivningen inordna sig i arbetslivet. Har den intagne behov av undervisning, utbildning, arbetsträning eller någon annan sysselsättning eller av medicinskpsykologisk eller någon annan särskild behandling, skall sådan beredas honom under arbetstiden, om det kan ske med hänsyn till anstaltstidens längd och den intagnes förutsättningar.

I motiven till 10 § anförde departementschefen (prop. 1974:20 s. 122) att föreslaget om de intagnas arbete och verksamhet i övrigt inom anstalten avsåg, i likhet med tidigare bestämmelser, att ge utrymme för ett flertal olika behandlingsalternativ. Det var enligt departementschefen av primär betydelse för de intagnas anpassning i samhället att deras verksamhet anordnades på ett ändamålsenligt sätt och anpassades till varje intagens individuella förutsättningar och behov. I likhet med gällande ordning kom därvid olika former av arbetsdrift i första hand i fråga. Vägledande vid valet av arbete åt den intagne borde, enligt departementschefen, vara att detta om möjligt underlättade för honom att efter frigivningen inordna sig i arbetslivet. De intagna hade ofta en mycket bristfällig skolunderbyggnad och utbildning. Det var enligt departementschefen därför väsentligt att anstaltsvistelsen i rimlig omfattning inriktades på att undanröja dessa brister.

Vidare uttalade departementschefen att den utbildning som kunde komma i fråga var av såväl teoretisk som praktisk art. Han ansåg

därför att i stället för uttrycket "yrkesutbildning", som hade en alltför snäv innebörd, borde i stället användas "utbildning". Särskilt beträffande teoretisk utbildning kunde det ibland finnas anledning att låta intagen bedriva enskilda studier enligt en på förhand fastställd plan. Enligt departementschefen borde liksom dittills det finnas möjlighet för intagen att få olika former av särskild behandling. Det kunde vara fråga om medicinskpsykologisk behandling såsom psykoterapi. En del intagna kunde komma i fråga för s.k. arbetsvårdande behandling.

Departementschefen anförde vidare att som förutsättning för att ge intagen undervisning borde, förutom dennes behov av aktuell undervisning eller behandling, anges att verksamheten i fråga kunde ske med hänsyn till anstaltstidens längd och den intagnes förutsättningar. För att markera att de olika verksamheter som kunde komma i fråga var likvärdiga med arbete borde det anges att dessa skulle försiggå under arbetstid.

Genom en ändring i 10 § som trädde i kraft den 1 januari 1991 (1990:1011) infördes möjlighet att ge intagen arbetsträning eller någon annan sysselsättning.

11.5.2 Yrkesutbildningens organisation i kriminalvårdsanstalterna

Inom kriminalvården finns två slag av yrkesutbildning, dels arbetsmarknadsutbildning, dels annan yrkesutbildning. Tidigare bedrevs all yrkesutbildning inom anstalterna i kriminalvårdens egen regi. Sedan mitten av 1970-talet förekommer inom anstalterna även arbetsmarknadsutbildning, som bedrivs av AMS. Kriminalvårdens uppgift beträffande arbetsmarknadsutbildningen har varit att svara för lokaler och kursdeltagare. Sedan den 1 juli 1992 har kriminalvården fått ett ökat inflytande och ansvar samt upphandlar arbetsmarknadsutbildning åt riksanstalterna för särskilt anvisade medel. Vad gäller annan yrkesutbildning upphandlas den av kriminalvårdsanstalterna från olika kursanordnare, varvid finansiering sker med samma anslag som för de teoretiska kurserna.

Enligt ett gemensamt handlingsprogram för Arbetsmarknadsverket och Kriminalvårdsverket skall Arbetsmarknadsverket svara för att de intagna inom kriminalvården får tillgång till samma "Af/Ami-service" som andra samhällsmedborgare. Kriminalvårdsverket förutsätts därvid ha ett kontinuerligt samarbete med Arbetsmarknadsverket och ha väl fungerande rutiner på alla nivåer.

Mellan AMS och Kriminalvårdsstyrelsen gäller sedan den 1 juli 1992 ett nytt avtal om arbetsmarknadsutbildning i anstalt, vari anges bl.a. följande.

Överenskommelsen innebär en klarare ansvarsfördelning mellan AMV och KVV i syfte att ge bättre utfall och ökad kostnadseffektivitet.

Följande riktlinjer skall gälla för arbetsmarknadsutbildning i såväl riks- som lokalanstalt.

- Arbetsmarknadsverket finansierar arbetsmarknadsutbildningen liksom övriga arbetsmarknadspolitiska insatser under och efter anstaltstiden (för finansiering av arbetsmarknadsutbildning, se nedan särskilda regler för riks- respektive lokalanstalt)
- utbildningens inriktning och innehåll skall avvägas mot arbetsmarknadens villkor och kursdeltagarnas behov
- tillgången till yrkesutbildning skall ökas och på sikt om möjligt, beroende på utbildningens art, ske i anslutning till en produktionsinriktad verksamhet i anstalten
- kriminalvården tillhandahåller lokaler och svarar för de arbetsuppgifter som har direkt samband med kriminalvårdens ansvar
- särskilda överenskommelser träffas mellan utbildningsanordnaren och kriminalvården om den maskinella utrustningen och dess nyttjande för utbildnings- eller produktionsändamål
- Af/Ami svarar för förstärkt vägledning före utbildningsstart
- uttagning till utbildning sker i samarbete med Af/Ami. Efter samråd med Af/Ami kan chefen för anstalten preliminärt placera intagen på utbildningsplats. Formellt beslut om utbildning fattas dock av Af/LAN
- utbildningsanordnaren utfärdar kompetensbevis eller betyg efter genomförd utbildning
- den intagne skall då han lämnar anstalten ha möjlighet att utan onödig väntan fortsätta utbildningen inom ramen för arbetsmarknadsutbildning.

Finansiering av arbetsmarknadsutbildning

Riksanstalt
- den ekonomiska ramen för arbetsmarknadsutbildning fastställs inför varje budgetår av AMS i samarbete med KVS. Medel överförs därvid från AMS till KVS
- arbetsmarknadsutbildningen har AMV som huvudman men beställs och upphandlas av KVV i samråd med Af/Ami hos någon utbildningsanordnare (AMU, komvux eller annan)

Lokalanstalt
- berörda länsarbetsnämnder beslutar i samråd med kriminalvårdens lokala och regionala myndigheter angående utbildningens inriktning och omfattning
- LAN finansierar och beställer överenskommen arbetsmarknadsutbildning

Det nya avtalet innebär främst att kriminalvården får ett ökat ansvar för utbud, genomförande och uppföljning av arbetsmarknadsutbildningarna inom anstalterna. Vidare eftersträvas en viss integration mellan utbildning och arbete inom anstalterna. Arbetsledarna inom kriminalvårdens produktion kommer att vara aktiva inom yrkesutbildningarna. Avsikten är att yrkesutbildning och arbete inom en anstalt, om möjligt, skall hänföra sig till samma bransch.

11.5.3 Kursutbudet inom kriminalvården

Många intagna har bristfälliga kunskaper i att läsa, skriva och räkna. De saknar inte sällan arbetslivserfarenhet och de sociala färdigheter som krävs för att kunna fungera i samhället. Under senare år har därför olika aktiviteter vuxit fram i syfte att åtgärda dessa brister. Som exempel kan nämnas studier, social färdighetsträning och praktik eller pryo inom ramen för frigång.

Målsättningen vid planeringen av utbildning för intagna är att i möjligaste utsträckning ge dem tillgång till det utbildningsutbud som erbjuds övriga medborgare i samhället. Möjlighet till studier med varierande utbildningsinnehåll finns vid flertalet anstalter. Det finns utbildningar av såväl teoretisk som praktisk-teoretisk (yrkesinriktad) art. Den teoretiska undervisningen förekommer främst i form av grundläggande vuxenutbildning motsvarande årskurs 1-9 i grundskolan. Vid några anstalter kan de intagna studera på gymnasienivå och i viss utsträckning även få handledning för högskolestudier och andra specialkurser.

Längre yrkesutbildning, som meddelas av AMU eller den kommunala vuxenutbildningen finns vid några riksanstalter. De intagna kan där få utbildning med verkstadsmekanisk, träindustriell, plåt och svets eller el-teknisk inriktning. Även kortare yrkesinriktad utbildning anordnas i regi av KomVux eller AMU vid flera anstalter. Vid kursbyn Gruvberget anordnas kursverksamhet m.m. i vilken intagna kan deltaga tillsammans med anhöriga.

Inför budgetåret 1992/93 planerades följande arbetsmarknadsutbildningar vid riksanstalterna.

* kva Malmö: 500 kursdeltagarveckor, verkstadsmekanik med svets och s.k. pröva-på-stationer inom NC och elektronik
* kva Mariefred: 1 600 kursdeltagarveckor, verkstadsmekanik, träindustri, el-tele och ADB
* kva Skenäs: 850 kursdeltagarveckor, verkstadsmekanik, plåt och svets
* kva Hinseberg: 72 kursdeltagarveckor, grundkurs i el-tele
* kva Kumla: 120 kursdeltagarveckor, svets, truckförareutbildning och småföretagarverksamhet
* kva Tillberga: 12 kursdeltagarveckor, truckförareutbildning
160 kursdeltagarveckor, naturbruk.
* kva Norrtälje: 15 kursdeltagarveckor, truckförarutbildning, 384 kursdeltagarveckor svets och plåt
* kva Österåker: 54 kursdeltagarveckor, textilindustri, 108 kursdeltagarveckor, träindustri
* kva Skänninge: 50 kursdeltagarveckor, tryckeri
* kva Viskan: allmänt vägledande kurser samt ADB

Vid lokalanstalten Fosie förekommer integererat med produktionen träindustriell grundkurs, truckförarutbildning samt kurser i pneumatik, elektronik och tele. Dessutom finns i övriga lokalanstalter olika kortare kurser. Vid cirka 10 lokalanstalter förekommer truckförarutbildning samt kurser om ställningsbyggande och grönytor m.m.

Beträffande annan yrkesinriktad utbildning än arbetsmarknadsutbildning kan nämnas följande. Den kommunala vuxenutbildningen, som genomför merparten av den teoretiska utbildningen inom kriminalvården, har tillgång till gymnasieskolans yrkesinriktade kursplaner. Dessutom kan den kommunala vuxenutbildningen genomföra särskilt yrkesinriktad utbildning enligt kursplaner som anpassats för särskilda behov. Inom kriminalvården förekommer sådan yrkesinriktad utbildning med den kommunala vuxenutbildningen som huvudman. Försök att integrera produktion och yrkesutbildning (skogsutbildning, grönytekurser, industritvätt, träteknisk utbildning, smådjursskötsel) har genomförts vid några anstalter. Merparten av den kommunala vuxenutbildningens yrkesutbildning omfattar kurser i maskinskrivning och ADB. Den kommunala vuxenutbildningen har som regel ingen möjlighet att ställa maskiner och annan utrustning till förfogande.

Vidare förekommer att AMU anordnar andra kurser än yrkesinriktade för de intagna. Det kan som exempel nämnas ett utbildningsprojekt, som har förekommit i den öppna lokalanstalten Mäshult. För att bland annat lära de intagna att söka arbete har AMU-gruppen i Halmstad genomfört detta projekt i form av tvåveckorskurser, som har finansierats av arbetsförmedlingen. Ett syfte med kursen har varit att de intagna på ett smidigare sätt skall kunna klara sig i tillvaron utanför anstalten. Kurserna har givits vid fyra tillfällen. Vid varje kurstillfälle har vanligen tolv intagna deltagit. Första kursveckan har huvudsakligen ägnats åt att utveckla deltagarna i grupp. Den intagne har fått lära sig dels hur han fungerar tillsammans med andra, dels hur en grupp utvecklas i gruppdynamiskt hänseende. Inom ramen för kursen har de intagna fått "öppna" företag och formulera platsannonser för "sitt företag" för att lättare kunna förstå de villkor under vilka ett företag verkar. Den andra kursveckan har koncentrerats till övningar i att söka arbete, vilket skett genom rollspel, varvid deltagarna fått söka arbete i varandras företag. Ett mål med övningarna har varit att varje kursdeltagare skall upprätta en så konkret och omfattande handlingsplan som möjligt för de närmsta sex månaderna efter frigivningsdagen.

11.5.4 Utvärdering

Inom kriminalvården övervägs för närvarande att införa ett heltäckande system för utvärdering av arbetsmarknadsutbildningarna. Detta är tänkt att tillgå på så sätt att anstaltspersonal, kursanordnare och intagen som

genomgått sådan utbildning får besvara ett frågeformulär. De sålunda inhämtade uppgifterna utgörs av tre delar: personkarakteristik, kursdeltagarens utvärdering av genomgången kurs och effektmätning. Tanken är att den sistnämnda delen skall innehålla från arbetsförmedlingen och kriminalvården inhämtade registeruppgifter om kursdeltagarens personliga situation sex och tolv månader efter frigivningen. - Sedan hösten 1991 upprättar varje anstalt och häkte månadsvis rapporter över utbildningarna inom anstalterna. I dessa redovisas främst uppgifter om antal elevtimmar och lärartimmar, kursdeltagarens närvaro, antal intagna med planerad fortsättning inom respektive utom kriminalvården samt kostnader för utbildningsverksamheten.

11.6 Statistiska uppgifter

Enligt en undersökning kriminalvården utfört beträffande personer som var intagna en viss vecka 1990 förelåg bl.a. följande förhållanden. Av de intagna som bedrev studier hade närmare 50 procent en strafftid som översteg två år. Endast 20 procent av de studerande hade en strafftid som understeg sex månader. De studerande uppvisade ingen skillnad i eventuellt narkotikaberoende jämfört med totalpopulationen av intagna.

11.6.1 Klientelundersökningen

Genom klientelundersökningen har olika uppgifter tagits fram om de intagna som frigavs under oktober 1992. I det följande redovisas några av de resultat som därvid har erhållits.

De intagnas utbildning vid intagningen

Genomgått folkskola	13,12 %
Avbrutit folkskola	1,13 %
Genomgått grundskola	35,45 %
Avbrutit grundskola	8,77 %
Genomgått gymnasial yrkesutbildning	21,03 %
Avbrutit gymnasial yrkesutbildning	5,65 %
Genomgått teoretisk gymnasieutbildning	6,60 %
Avbrutit teoretisk gymnasieutbildning	1,74 %
Genomgått eftergymnasial utbildning	3,21 %
Avbrutit eftergymnasial utbildning	0,43 %
Genomgått annan utbildning	2,52 %
Avbrutit annan utbildning	0,35 %

De intagnas sysselsättning under straffverkställigheten

Arbete	68,12 %
Studier	4,04 %
Behandling	2,02 %
Arbete och studier	8,58 %
Arbete och behandling	2,35 %
Behandling och studier	0,34 %
Annan sysselsättning	5,72 %
Flera Likvärdiga aktiviteter	1,85 %
Ej varit arbetspliktig	6,98 %

Bland de långtidsdömda uppgick dock andelen som bedrivit studier till 7,58 procent.

Utbildning under anstaltstiden

Grundskola, årskurs 1-6	4,53 %
Grundskola, årskurs 7-9	7,09 %
Gymnasieutbildning	2,03 %
Annan teoretisk utbildning	4,66 %
Yrkesutbildning	2,86 %

Förändring av de intagnas sysselsättning

Sysselsättning	Vid intagning	Vid frigivning
Stadigvarande arbete	296 (25 %)	305 (26 %)
Tillfälligt arbete	75 (6 %)	77 (7 %)
Skyddat arbete	14 (1 %)	28 (2 %)
Utbildning	53 (5 %)	117 (10 %)
Intagen för vård	13 (1 %)	31 (3 %)
Pensionär/pensionsutredning	117 (10 %)	136 (12 %)
Arbetslöshet	582 (49 %)	419 (35 %)

Förändringar av de intagnas försörjning

Inkomstkälla	Vid intagning	Vid frigivning
Arbete/A-kassa	466 (40 %)	455 (39 %)
Studiemedel/AMS-bidrag	41 (4 %)	88 (8 %)
Hjälp från anhöriga	34 (3 %)	20 (2 %)
Sjukpenning	53 (5 %)	34 (3 %)
Pension/Sjukbidrag	112 (10 %)	125 (11 %)
Socialhjälp	335 (28 %)	341 (29 %)
Ej ordnad försörjning	71 (6 %)	39 (3 %)

11.7 Överväganden och förslag (16-17 §§ lagförslaget)

11.7.1 Sysselsättningsplikt

Den intagnes anstaltsvistelse skall utformas så att skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. Vidare skall åtgärder vidtas för att främja hans samhällsanpassning och för att förbereda honom för tillvaron utanför anstalten. En naturlig del i samhällslivet är att försörja sig genom arbete. Många av de intagna saknar arbete och har under lång tid inte haft något arbete. För att förbättra deras möjligheter till samhällsanpassning bör de under straffverkställigheten få lära sig att sköta ett dagligt arbete eller bedriva studier. Delvis är detta en fråga om träning i uthållighet. Tillvaron i anstalten bör spegla tillvaron utanför anstalten på ett sådant sätt att de intagna vänjer sig vid fasta arbetsrutiner. Vana vid regelbundet arbete utgör ett väsentligt led i den intagnes samhällsanpassning. Kriminalvården bör mot bakgrund av det anförda eftersträva att erbjuda de intagna sysselsättning som så långt möjligt liknar de arbetssysslor som allmänt förekommer ute i samhället. Vid valet av arbetssysslor åt de intagna skall också beaktas att sysslorna skall vara lämpliga för den enskilde intagne och främja hans rehabilitering. Även om det med hänsyn till det allmänna konjunkturläget eller av andra skäl emellanåt kan vara förenat med stora svårigheter för kriminalvården att anskaffa arbete till de intagna, bör stora ansträngningar göras även framdeles för att bereda dem sysselsättning under anstaltstiden.

Vidare bör det åligga en skyldighet för de intagna att utföra det arbete eller de sysslor som anvisas dem. Om någon arbets- eller sysselsättningsplikt inte gäller, kommer det att medföra en överhängande risk för att många intagna skall bli passiverade, vilket motverkar deras samhällsanpassning. Den omständigheten att de intagna hålls sysselsatta måste förutsättas ha en gynnsam inverkan på de sociala och psykologiska förhållandena inom anstalten. Har de intagna inte någon sysselsättning, kommer det att uppstå ökade kostnader för tillsynspersonal och lokaler. De intagna bör under straffverkställigheten således aktiveras på olika sätt. För detta talar såväl strävandena att samhällsanpassa de intagna som humanitära skäl. Behöver den intagne genomgå utbildning eller någon annan sysselsättning än arbete, skall han ha rätt och skyldighet att göra det på arbetstid. Sysselsättningsplikt skall således alltjämt råda vid anstalterna. Undantagen från arbetsplikten för dem som erhåller ålders- eller förtidspension bör överföras oförändrade till den nya lagen.

11.7.2 Utbildning

Bland de intagna finns en utbredd arbetslöshet och många av dem har en bristfällig utbildning. Även om man bortser från det allmänna konjunkturlägets inverkan torde arbetslösheten vara större bland intagna än i samhället i övrigt. Mot bakgrund härav föreligger ett stort behov av olika åtgärder för att öka de intagnas möjligheter att efter frigivningen uppnå en långsiktigt ordnad försörjning och meningsfull sysselsättning. Att vidta sådana åtgärder utgör ett väsentligt led i strävandena mot samhällsanpassning. En väsentlig åtgärd är därvid att erbjuda den intagne yrkesutbildning.

Flertalet intagna har under straffverkställigheten varit sysselsatta främst genom arbete och till viss del genom studier. Av klientelundersökningen går emellertid inte att utläsa i vad mån utbildningsinsatserna bland de intagna faktiskt förbättrat deras frigivningsförhållanden, eftersom det är förhållandevis få i den undersökta populationen som har genomgått utbildning. Jämfört med förhållandena vid intagningen hade, enligt undersökningen, andelen intagna som saknade ordnad försörjning vid frigivningen minskat samtidigt som andelen studerande hade ökat.

Såväl utbildning som erfarenhet av arbete är enligt vår mening ägnat att förbättra den intagnes möjligheter att efter frigivning få ett arbete. Den omständigheten att en stor andel intagna inte har fått något arbete efter frigivningen torde bero på en mängd olika faktorer. Huruvida brister i arbetsvana eller yrkesutbildning därvid väger tyngst är svårt att avgöra. Ytterst är det fråga om en konkurrenssituation, i vilken de intagna har svårt att hävda sig i förhållande till andra arbetssökanden. I det konjunkturläge som för närvarande råder saknar för övrigt många med såväl arbetsvana som yrkesutbildning arbete. Detta utesluter dock inte att genomgång av yrkesutbildning generellt är ägnat att förbättra den intagnes möjligheter att erhålla ett arbete. Enligt vår mening bör ett rikt utbud av utbildning med olika inriktning eftersträvas så att man underlättar för den intagne att finna en för honom lämplig utbildning. Det faller sig emellertid naturligt att några mer avgörande utbildningsinsatser knappast kan komma i fråga för intagna med korta strafftider. Anledning kan emellertid finnas att under straffverkställigheten kartlägga den korttidsdömdes eventuella utbildningsbehov för att han inför frigivningen skall ha vunnit en ökad insikt om vad han bör iaktta för att kunna få ett arbete.

Beträffande arbetsmarknadsutbildningen gäller sedan den 1 juli 1992 ett nytt avtal mellan Kriminalvårdsverket och Arbetsmarknadsverket. Ett nytt heltäckande system för utvärdering av verksamheten med yrkesutbildning är under utarbetande inom kriminalvården. Det är enligt vår uppfattning ännu för tidigt att göra någon utvärdering av den nya ordning som gäller för anordnande av yrkesutbildning inom

kriminalvården. Denna bör därför anstå till dess det nya utvärderingssystemet kommit till användning. Nuvarande bestämmelser om att intagen under arbetstid vid behov skall beredas undervisning, utbildning, arbetsträning eller någon annan sysselsättning medger i sig tillräckliga möjligheter vad gäller utbildningsverksamheten för.

Vi hyser uppfattningen att kriminalvården på sikt bär inrikta sig mot att man fäster större vikt vid utbildning och mindre vid produktion. Att inte ha ens elementära kunskaper i att läsa, skriva och räkna är ett svårt handikapp, som många intagna bär på. Utan sådana basala kunskaper är det svårt att tillgodogöra sig en mer yrkesinriktad utbildning, liksom att få ett arbete och fungera i samhället. För alla dem som har behov av sådan grundläggande utbildning bör verkställighetstiden i anstalt i första hand tas till vara för att fylla luckorna i skolutbildningen. Särskilt väsentligt är detta när det gäller de unga lagöverträdarna.

12 Intagnas innehav av personliga tillhörigheter m.m.

12.1 Inledning

I detta avsnitt behandlas frågor rörande de intagnas innehav i anstalten av pengar och andra personliga tillhörigheter. Även förutsättningarna för att anstaltspersonal skall hjälpa de intagna med penning- och kontotransaktioner behandlas. Vidare berörs frågan om det i anstalt skall få förekomma transaktioner mellan de intagna.

Förekomsten av narkotika i kriminalvårdsanstalterna utgör ett allvarligt problem. Detta gäller särskilt för de slutna anstalterna. Den omständigheten att de intagna innehar pengar inom anstalten underlättar anskaffningen av narkotika. Även personliga tillhörigheter kan användas som betalningsmedel eller bytesobjekt vid transaktioner med narkotika eller andra otillåtna varor mellan de intagna. Kontoöverföringar mellan de intagna är ett annat sätt att finansiera anskaffning av narkotika inom anstalterna.

I syfte att försvåra handel med narkotika i anstalt lämnas i detta avsnitt förslag till olika åtgärder beträffande de intagnas innehav av personliga tillhörigheter i anstalt och deras ekonomiska transaktioner under anstaltsvistelsen. Enligt förslaget skall de intagna medan de vistas i sluten anstalt inte få inneha kontanter. Vissa begränsningar föreslås beträffande innehavet av personliga tillhörigheter. Anstaltspersonalens medverkan vid de intagnas betalningstransaktioner begränsas. Vidare föreslås en ordningsregel om att intagen inte får överlåta personliga tillhörigheter eller göra lånetransaktioner inom anstaltsområdet.

12.2 Förhållandena före 1974 års reform

Enligt 30 § behandlingslagen fick intagen, i den utsträckning det kunde ske utan olägenhet, skaffa sig eller ta emot böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kunde bereda honom lämplig sysselsättning under fritid samt fick han låna från allmänt bibliotek. Vidare angavs att intagen borde beredas tillfälle till tidningsläsning. I 31 § föreskrevs

att intagen fick, efter vad som ansågs lämpligt, inneha enkla personliga tillhörigheter. I övrigt fick han, utöver vad som följde av andra bestämmelser i lagen eller med stöd därav meddelade föreskrifter, inte inneha annat än vad han erhöll vid anstalten. Vidare angavs i 32 § att intagen kunde, enligt de närmare bestämmelser som meddelades av Kriminalvårdsstyrelsen, medges att köpa varor som tillhandahölls vid anstalten samt själv skaffa sig eller ta emot underhåll och bekvämlighet eller ta emot annan särskild förmån som var förenlig med god ordning.

12.3 Gällande bestämmelser

De intagnas innehav i anstalten av pengar och andra personliga tillhörigheter regleras genom bestämmelsen i 24 § KvaL, som fick nuvarande lydelse vid 1974 års reform. I denna bestämmelse föreskrivs att intagen, i den utsträckning det kan ske utan olägenhet, får inneha personliga tillhörigheter samt skaffa sig eller motta böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kan bereda honom sysselsättning under fritid. Han får enligt 24 § i övrigt inneha pengar och skaffa sig eller motta varor eller annat enligt särskilda bestämmelser. Om det är påkallat för att förhindra att otillåtna varor införs i anstalt, får det föreskrivas att de intagna måste ha särskilt medgivande för att få motta försändelse av annat slag än brev eller annan skriftlig handling.

I 64-72 §§ anstaltsföreskrifterna (KVVFS 1990:10) finns ytterligare bestämmelser om de intagnas pengar och andra personliga tillhörigheter. Enligt dessa gäller bl.a. följande. Personliga tillhörigheter, som den intagne har med sig till anstalten eller som tas emot för hans räkning, skall förtecknas och beskrivas på ett mottagningskort. Intagens tillhörigheter får inte lämnas till annan utan hans skriftliga medgivande eller myndighets beslut. Den intagne ansvarar för de tillhörigheter han får inneha i anstalten. Sådana tillhörigheter skall förvaras av anstalten, om den intagne begär det. Den intagne får inte inneha läkemedel eller andra medicinska preparat. Medför intagen till anstalten läkemedel eller andra medicinska preparat, skall de omhändertas och anstaltens läkare besluta om hur de skall förvaras. Påträffas hos en intagen eller inom anstaltsområdet egendom som inte får innehas, skall den omhändertas. - Intagen i lokalanstalt eller öppen riksanstalt får fritt inneha pengar, om hänsyn till förhållandena i anstalten inte föranleder att kontantinnehavet begränsas. Kontantinnehavet får i sådant fall bestämmas till lägst 2,5 procent av gällande basbelopp. Intagen i sluten riksanstalt får inte utan medgivande inneha så mycket pengar att beloppet överstiger 1,8 procent av gällande basbelopp. Har nyintagen med sig pengar han inte får inneha, skall han lämna dem till förvaring eller på egen bekostnad skicka dem från

anstalten. Pengar, utöver tillåtet belopp, som påträffas hos en intagen i anstalt, skall omhändertas och sättas in på konto med bankbok för dennes räkning.

Bestämmelser om intagnas ersättning för sysselsättning finns i bl.a. 141-143 §§ anstaltsföreskrifterna. Enligt dessa gäller bl.a. följande. I lokalanstalt och öppen riksanstalt skall ersättning till intagen utbetalas kontant varje vecka, om inte kontantinnehavet begränsats för ifrågavarande anstalt. Till intagen i sluten riksanstalt skall, av ersättning och pengar, som skickas till anstalten, varje vecka utbetalas ett belopp som sammanlagt motsvarar 0,8 procent av gällande basbelopp. Återstående medel överförs till ett särskilt konto för permissions- och frigivningsmedel tills ett belopp motsvarande 3 procent av gällande basbelopp finns innestående på kontot. Därefter utbetalas hela den intjänade ersättningen till den intagne, varvid dock skall beaktas de begränsningar som gäller för kontantinnehav i sluten riksanstalt.

Intagen som erhåller s.k. marknadsanpassad ersättning skall, enligt Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter för verksamheten med marknadsanpassad arbetsersättning till intagna (KVVFS 1992:3), erhålla 30 procent av intjänad veckoersättning för fri disposition, om inte anstaltsföreskrifterna medför begränsning. Resterande ersättning fördelas mellan permissions-, frigivnings- och budgetkonto, genom beslut av respektive myndighet.

Om intagen erhåller arbets- eller studieersättning skall, enligt Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter om arbets- och studieersättningar (KVVFS 1992:2), ett belopp motsvarande 25 procent innehållas för permissions- och frigivningsändamål.

I Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd för verksamheten i specialavdelningarna (KVVFS 1991:1, punkt 8) föreskrivs att mängden föremål i de intagnas bostadsrum och avdelningens övriga utrymmen inte får vara större än att visitation kan genomföras på ett från säkerhetssynpunkt tillfredsställande sätt.

12.4 Kriminalvårdsreformen år 1974

12.4.1 Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården

Beträffande de intagnas innehav av personliga tillhörigheter m.m. föreslog KAIK i betänkandet (SOU 1971:74) Kriminalvård i anstalt (s. 27, 199) vissa bestämmelser som gav uttryck för en mindre restriktiv hållning än behandlingslagens. KAIK anförde att det borde införas en uttrycklig bestämmelse om intagens möjligheter att inneha pengar, även om tilllämpningsområdet måste bli begränsat. Enligt KAIK:s

förslag skulle intagen, i den utsträckning det var förenligt med god ordning inom anstalten, få inneha personliga tillhörigheter samt få skaffa sig eller motta böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kunde bereda honom sysselsättning under fritid. Vidare skulle den intagne enligt förslaget få inneha pengar eller skaffa sig eller motta varor enligt närmare bestämmelser av Kriminalvårdsstyrelsen. Dessutom föreslog KAIK en bestämmelse av innehåll att om det var påkallat för att förhindra att otillåtna varor infördes i anstalt fick det bestämmas att de intagna inte utan särskilt medgivande fick ta emot försändelser av annat slag än brev eller annan handling. Bestämmelsen, som saknade uttrycklig motsvarighet i då gällande lag, var framför allt föranledd av behovet att stoppa insmuggling av narkotika i anstalterna.

12.4.2 1973 års departementspromemoria

I 1973 års departementspromemoria föreslogs att de av KAIK förordade bestämmelserna med vissa jämkningar skulle tas in i den nya lagen.

12.4.3 Departementschefen

I motiven till bestämmelsen i 24 § KvaL anförde (prop. 1974:20 s. 136) departementschefen i huvudsak att de föreslagna bestämmelserna om intagens innehav av personliga tillhörigheter m.m. motsvarade 24 § i promemorieförslaget. Bestämmelserna i promemorieförslaget avsåg enligt departementschefen att ge uttryck för en mindre restriktiv hållning än då gällande lag till frågan om de intagnas innehav av personliga tillhörigheter. Samtidigt innehöll förslaget en bestämmelse som avsåg att förebygga att otillåtna varor, t ex narkotika, fördes in till de intagna. Mot dessa förslag, som i stort sett hade lämnats utan erinran under remissbehandlingen, hade departementschefen inte något att erinra. I enlighet därmed föreskrevs att intagen fick, i den utsträckning det kunde ske utan olägenhet, inneha personliga tillhörigheter samt skaffa sig eller ta emot böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kunde bereda honom sysselsättning under fritid. Vidare föreskrevs att intagen fick inneha pengar och skaffa sig eller ta emot varor eller annat enligt särskilda bestämmelser. Om det var påkallat för att förhindra att otillåtna varor infördes i anstalt, fick det föreskrivas att intagen endast efter särskilt medgivande fick ta emot andra försändelser än brev eller annan skriftlig handling.

12.5 Det praktiska handhavandet av de intagnas pengar och betalningstransaktioner

Intagen i lokalanstalt eller öppen riksanstalt äger, om kontantinnehavet har begränsats till lägsta belopp enligt 68 § anstaltsföreskrifterna, för närvarande i kontanter inneha högst 860 kr (2,5 procent av basbeloppet). En intagen i sluten riksanstalt får inte utan medgivande inneha mer än för närvarande 620 kr (1,8 procent av basbeloppet).

Varje intagen har tre konton, som administreras av kriminalvården: "egna medel", "permissionsmedel" och "disponibla medel". Om en intagen vid ankomsten till anstalten har med sig pengar till ett större belopp än han får inneha i anstalten sätts överskjutande medel in på kontot "egna medel". Av erhållen lön för arbete under anstaltsvistelsen sätts 25 procent in på permissionskontot och resten på kontot för disponibla medel. Medlen på permissionskontot är avsedda för kostnader som är hänförliga till vistelser utom anstalten, men de kan även få användas för skuldsanering.

Intagen som har bankkonton kan behålla dessa. Anstaltspersonal kan för den intagnes räkning göra uttag från dennes bankkonto, om den intagne lämnar fullmakt. Motsvarande gäller inlösen av postanvisning. Om en intagen önskar göra en utbetalning, kan på hans begäran anstaltspersonalen utföra betalning på post- eller bankkontor. Till en sådan begäran skall bifogas aktuell räkning eller annat dokument som visar till vem betalning skall ske. Uppgifter om de intagnas betalningsströmmar kan lämnas till visitationspatrullen. Personalen äger däremot inte rätt att vägra ombesörja betalning för den intagnes räkning.

12.6 Frågans behandling efter 1974 års reform

Permissionsutredningen föreslog i betänkandet (Ds Ju 1981:14) Straffverkställighet för vissa långtidsdömda m.m. att det i ett tredje stycke till 24 § KvaL skulle föreskrivas att försändelse, som inte var brev eller annat skriftligt meddelande, till intagen eller från intagen i sluten riksanstalt skulle granskas innan den vidarebefordrades. Till stöd för förslaget anförde Permissionsutredningen i huvudsak följande. Kriminalvårdsstyrelsen ägde med stöd av 24 § KvaL rätt att utfärda anvisningar om intagens rätt att inneha pengar och skaffa sig eller motta varor. I 53 § dåvarande vårdcirkuläret föreskrevs att intagen i sluten riksanstalt inte fick inneha mer än 300 kr i kontanter. I 60 § dåvarande anvisningscirkulär angavs vilken egendom intagen fick inneha eller förvärva. Föreskrifter om hur och när granskning skulle ske saknades. Däremot fanns sådana föreskrifter beträffande gåvor

m.m. som överlämnades till den intagne i samband med besök. Under allmänna överväganden framhöll Permissionsutredningen att kontrollen av de intagnas kontakter med personer utanför anstalten måste intensifieras p.g.a narkotikasituationen i anstalterna. Utredningen föreslog därför att det som ett tredje stycket till 24 § KvaL skulle införas en bestämmelse, som föreskrev att alla försändelser av annat slag än brev eller annat skriftligt meddelande till eller från intagen i sluten riksanstalt skulle granskas innan de vidarebefordrades. Utredningen ansåg att det var tillräckligt om detta gällde för slutna riksanstalter. Försändelser till den intagne skulle granskas framför allt för att kontrollera att han inte mottog varor eller pengar han inte fick inneha. Utgående försändelser skulle enligt Permissionsutredningen kontrolleras främst för att den intagne inte skulle kunna föra ut pengar som han förtjänat på narkotikahandel. Bakgrunden därtill var att det från många håll hade påpekats att sådan utförsel förekom i försändelser av olika slag.

12.7 Uttalanden av justitieombudsmannen

12.7.1 Intagens rätt att göra betalningar med posten

Med anledning av en styresmans beslut att de intagna inte fick göra betalningar med posten anförde JO (JO:s ämbetsberättelse 1986/87 s. 128) att intagen i kriminalvårdsanstalt inte miste sin rättsliga handlingsförmåga. JO konstaterade att möjligheterna för intagen i sluten riksanstalt att förfoga över medel i anstalten dock var begränsade genom kriminalvårdsstyrelsens bestämmelser i det s.k. vårdcirkuläret (KVVFS 1984:1). Enligt 17 § i nämnda cirkulär var den intagnes rätt att inneha kontanter i anstalten begränsad till visst belopp. I 15 § föreskrevs att medel som anstalten förvarade för den intagnes räkning fick, endast efter medgivande från styresmannen och om särskilda skäl förelåg, användas av den intagne för inköp av kioskvaror eller sådana varor som tillhandahölls efter beställning. Dessa bestämmelser innebar enligt JO inskränkningar i de rättigheter som annars tillkom en myndig person. JO ansåg därför att man inte kunde ha strängare regler än dessa bestämmelser medgav.

Vidare anförde JO att vissa av de penningöverföringar som hade förekommit mellan de intagna säkert kunde, såsom styresmannen hade antytt, ha haft sin grund i förfaranden som denne i egenskap av anstaltschef hade goda skäl att motverka. Det av denne meddelade förbudet tedde sig mot denna bakgrund förståeligt. I avsaknad av uttryckligt författningsstöd kunde förbudet emellertid inte anses

rättsenligt, varför JO förutsatte att styresmannen återkallade sitt direktörsmeddelande i saken.

12.7.2 Intagens rätt att inneha och sälja personliga tillhörigheter

JO uttalade sig i ett ärende (JO:s ämbetsberättelse 1990/91 s. 107) om intagens rätt att inneha och sälja personliga tillhörigheter. I ett direktörsmeddelande för en sluten riksanstalt hade föreskrivits att varje intagen fick ha högst tio kassettband i sitt bostadsrum och att hans resterande kassettband skulle förvaras i anstaltens klädförråd. En intagen hade begärt att få ut tio kassettband från förrådet, vilket hade vägrats honom med motiveringen att han inte fick idka handel med sina kassettband.

Anstaltschefen hade i yttrande till JO anfört att personlig egendom, såsom kassettband, ibland fungerade som betalningsmedel mellan de intagna. Det kunde därvid röra sig alltifrån helt legala affärer till reglering av spel- och narkotikaskulder. I anstalten förekom ett stort antal kassettband, eftersom nästan varje intagen innehade kassettbandspelare. Vidare hade det, enligt anstaltschefen, förekommit att de intagna via förrådet överfört egendom till varandra, vilket ibland lett till osämja om vem som var rättmätig innehavare av viss egendom. De intagna fick därför numera lämna över personliga tillhörigheter, som förvarades i förrådet, till annan intagen endast i samband med frigivning.

JO anförde att han hade förståelse för de synpunkter anstaltschefen hade framfört i frågan om innehav i bostadsrum av personliga tillhörigheter och om personalens möjligheter att hinna tillgodose de intagnas önskemål om t.ex. byten av kassettband genom förrådet. Emellertid hade JO följande kommentarer med anledning av motiveringen till beslutet att avslå den intagnes anhållan och anstaltschefens remissvar. Han hade i ett tidigare beslut (JO:s ämbetsberättelse 1986-87 s. 128) uttalat, att intagen i kriminalvårdsanstalt inte miste sin rättsliga handlingsförmåga och att ett förbud för intagna att sig emellan få göra penningsöverföringar ej kunde anses rättsenligt, eftersom det saknade uttryckligt stöd i författning. Av samma skäl ansåg JO att det inte gick att förbjuda en intagen att förfoga över sin egendom, i detta fall kassettband. Det måste enligt JO stå den intagne fritt att ge bort eller sälja sina personliga tillhörigheter, även till en annan intagen. En annan fråga, som fick prövas i sedvanlig ordning, var om bestämmelserna om innehav av personliga tillhörigheter i bostadsrum begränsade den rent faktiska åtkomsten av egendomen vid ett visst tillfälle. Som

en följd av det sagda ställde JO sig kritisk till det skäl som angivits för avslag på den intagnes begäran att utfå kassetter från förrådet.

12.8 Försök med kontantlös anstalt

Vid den slutna riksanstalten i Malmö planeras ett försök med ett kontantlöst betalningssystem för de intagna. Tanken är att de intagna i stället för att använda kontanter vid köp i anstaltens kiosk skall debiteras sitt konto IM (intagnas medel). Varje intagen skall utrustas med ett betalkort, som bär hans fotografi och en streckkod med hans identitet. Mot uppvisande av detta kan han handla i anstaltskiosken. Kioskbiträdet kan via diskett få upplysningar om de intagna och deras aktuella kontoställning från IM. När en intagen vill handla avläser kioskbiträdet dennes betalkort med en streckkodläsare, varvid kioskägare får upp den intagnes identitet och kontoställning på en skärm till en bärbar persondator. När kioskbiträdet är klar för dagen, lämnar han disketten med alla transaktioner till den kamerala avdelningen som uppdaterar kontot IM. Disketten kan komma att ersättas av nätverk.

12.9 Överväganden och förslag (21-24 §§ lagförslaget)

Intagen äger i sitt bostadsrum i viss omfattning inneha pengar och andra personliga tillhörigheter, vilket emellanåt medför problem. Innehav av pengar underlättar t.ex. anskaffning av narkotika. Även andra personliga tillhörigheter kan användas som betalningsmedel eller bytesobjekt för olika transaktioner och därmed ersätta pengar. Den intagne kan vidare genom transaktioner med bankkonton eller sina konton inom kriminalvården hantera medel han erhållit genom brottslig verksamhet eller avser att använda för sådan verksamhet. Det finns mot denna bakgrund anledning att överväga ändringar beträffande innehavet av personliga tillhörigheter och möjligheten att inom anstalten utföra olika ekonomiska transaktioner.

12.9.1 Innehav av kontanta medel

Enligt gällande regler äger, med vissa begränsningar, intagen inneha pengar i anstalt. Under anstaltsvistelsen har emellertid den intagne normalt inte några utgifter för kost eller logi. Däremot torde han under

anstaltsvistelsen vanligen ha utgifter för inköp i anstaltens kiosk och för telefonsamtal. Betalning av sådana utgifter kan lätt ske på annat sätt än genom att använda pengar. Här kan olika praktiska lösningar tänkas. Exempelvis kan kriminalvården låta utfärda betalkort för varje intagen, som denne kan använda vid inköp i anstaltens kiosk. Användningen av betalkort tenderar för övrigt att bli allt mer utbredd i samhället, varför det inte föreligger några skäl mot att införa ett betalkort. Några andra utgifter än de ovannämnda torde en intagen inte ha för att uppnå en godtagbar livsföring inom anstalten. Det föreligger således inte några större betänkligheter mot att förbjuda intagna att inneha kontanter under anstaltsvistelsen.

Mellan de intagna förekommer emellanåt olika affärstransaktioner, bl.a. köp av narkotika och spel om pengar. Även penninglån förekommer mellan de intagna. Om de intagnas rätt att inneha pengar i anstalten upphävs, torde detta försvåra, om än inte omöjliggöra, anskaffning av narkotika. Mot bakgrund av det anförda bör det införas ett förbud för intagen att inneha pengar i anstalt. Intagna som är narkotikamissbrukare skall enligt vårt förslag företrädesvis placeras i sluten anstalt. Narkotikasituationen är också besvärligare i de slutna än i de öppna anstalterna. Med hänsyn till det anförda bör förbudet omfatta endast sluten avdelning eller anstalt.

Det förekommer, om än mera undantagsvis, att intagna i sluten anstalt enligt beslut om frigång medgetts att under dagtid vistas utom anstalt. För dessa kan ett ovillkorligt förbud mot innehav av pengar i anstalten visa sig opraktiskt. Det måste därför finnas en möjlighet för anstaltschefen att medge undantag från förbudet.

12.9.2 Innehav av andra personliga tillhörigheter än kontanta medel

Även den intagnes innehav av andra personliga tillhörigheter än pengar ger ibland upphov till problem. Med hänsyn till att tillhörigheterna normalt har ett ekonomiskt värde, kan de användas för att kringgå ett förbud mot innehav av pengar i anstalt och tjäna som betalningsmedel vid t.ex. köp av narkotika. Den intagne kan emellertid inte anses ha något större legitimt behov av att inom anstalten få överlåta egendom till medintagen. Det är dessutom en ordningsfråga att det inom ett anstaltsområde inte förekommer annan försäljning än som har godkänts av anstaltsledningen, t.ex. genom anstaltens kiosk. Mot bakgrund av det anförda bör intagen inom anstaltens område inte få överlåta sina personliga tillhörigheter till annan intagen. En bestämmelse om att intagen inom anstalt inte äger till annan intagen överlåta personliga tillhörigheter bör införas i lagstiftningen. Det kan emellertid inte helt

uteslutas att det i undantagsfall kan finnas starkt ömmande skäl för att tillåta intagen att frångå överlåtelseförbudet. Anstaltschefen bör därför, om det föreligger synnerliga skäl därtill, i enskilt fall få kunna medge intagen undantag från det föreslagna förbudet.

Med hänsyn bl.a. till att de intagna vanligen är myndiga skulle det föra för långt att ge en sådan bestämmelse civilrättsliga verkningar. Den föreslagna bestämmelsen skall därför utgöra enbart en ordningsregel. En överlåtelse som genomförs i strid mot det föreslagna förbudet kommer i och för sig inte att bli ogiltig. Däremot kommer ett brott mot den föreslagna bestämmelsen att utgöra grund för disciplinär bestraffning, eftersom den intagne i sådant fall har brutit mot anbefalld ordning. Som framgår av avsnitt 14 föreslår vi olika åtgärder beträffande det disciplinära bestraffningssystemet för att göra detta mer verkningsfullt. Mot denna bakgrund bör det föreslagna förbudet mot överlåtelse av personliga tillhörigheter kunna påverka de intagnas beteende i önskad riktning.

I syfte att minska den personliga egendomens användbarhet som betalningsmedel bör intagens rätt att i sitt bostadsrum inneha personliga tillhörigheter dessutom begränsas till tillhörigheter av mindre värde. Det bör ankomma på Kriminalvårdsstyrelsen att i föreskrifter ange när ett föremål kan anses ha ett mindre värde.

Vissa tillhörigheter kan användas för dold förvaring av narkotika eller andra otillåtna varor. Såväl tillhörigheternas beskaffenhet som deras mängd kan försvåra visitation av de intagnas bostadsrum. Det finns mot denna bakgrund anledning att ytterligare begränsa de intagnas innehav av personliga tillhörigheter på så sätt att de äger inneha personliga föremål av enbart enkel beskaffenhet. Sådana kapitalvaror som t.ex. radio, TV, video eller ljudanläggning kan normalt sett inte anses vara av enkel beskaffenhet.

Intagen bör heller inte tillåtas inneha fler tillhörigheter i sitt bostadsrum än han rimligtvis kan ha användning för. Även mångfalden av tillhörigheter kan nämligen utgöra ett ekonomiskt värde. I den mån det bedöms skäligt bör den intagne kunna hyra kapitalvaror av kriminalvården. Det kan i detta sammanhang nämnas att några kriminalvårdsanstalter redan äger TV-apparater, som har anskaffats för medel som influtit från de intagnas telefonsamtal. De föreslagna ändringarna avser enbart sluten anstalt eller avdelning.

12.9.3 Intagens betalningstransaktioner

Den omständigheten att en person dömts till fängelse medför i och för sig inte att han mister sin rättsliga handlingsförmåga. En annan sak är att hans möjligheter att helt utnyttja sin rättsliga handlingsförmåga kan

komma att försvåras till följd av att han såsom frihetsberövad måste vistas i en kriminalvårdsanstalt.

De intagnas i sluten anstalt möjligheter att genom kontoöverföringar finansiera handel med narkotika bör motverkas. Anstaltspersonalen skall inte vara skyldig att för intagens räkning ombesörja sådana betalningstransaktioner som kan antas utgöra betalning för narkotika eller vara ett led i annan brottslig verksamhet. Önskar intagen att anstaltspersonalen för hans räkning skall utföra en betalningstransaktion, bör det åligga honom att visa vad transaktionen avser. Motsvarande bör gälla när intagen anhåller om att anstaltspersonalen av hans medel skall göra en kontant utbetalning till någon annan än honom själv. Kan eller vill den intagne inte visa vad transaktionen eller betalningen avser, skall anstaltspersonalen vägra att utföra den begärda åtgärden. Den intagne bör dock, utan närmare utredning om vad utbetalningen avser, få överföra mindre belopp till person mot vilken han är underhållsskyldig.

12.9.4 Intagens lånetransaktioner

I syfte främst att försvåra handel med narkotika föreslår vi, som nämnts i det föregående, vissa restriktioner beträffande innehavet av pengar och andra personliga tillhörigheter i sluten anstalt. Vidare föreslås en ordningsregel om att intagen i sluten anstalt inte heller får överlåta egendom inom anstaltens område. Dessutom föreslås att det skall åligga intagen, som önskar att anstaltspersonalen skall utföra en ekonomisk transaktion för hans räkning, att visa vad transaktionen avser. För att motverka att den föreslagna ordningen kringgås bör intagen i sluten anstalt inte heller för egen eller annans räkning med annan intagen få göra lånetransaktioner inom anstaltens område. En bestämmelse om detta bör införas. Med lån avses i detta sammanhang såväl penninglån som saklån. Inte heller en sådan bestämmelse bör ges civilrättslig giltighet. Fastmera är bestämmelsen att uppfatta som en ordningsregel. Gör en intagen inom anstaltens område en lånetransaktion i strid mot denna bestämmelse föreligger sådant brott mot anbefalld ordning som utgör grund för disciplinär bestraffning. På motsvarande sätt som vid överlåtelseförbudet bör anstaltschefen i enskilt fall kunna medge undantag, om det föreligger synnerliga skäl därtill.

13 Kontrollåtgärder mot intagna

13.1 Inledning

Många av de intagna i landets kriminalvårdsanstalter är narkotikamissbrukare. Det är redan av den anledningen att narkotikainnehav är straffbart inte acceptabelt att intagna kan fortsätta missbruka när de verkställer fängelsestraff, eftersom kriminalvården har en grundläggande skyldighet att se till att brottslig verksamhet inte fortgår under verkställighetstiden. Sambandet mellan narkotika samt kriminalitet i allmänhet och andra sociala missförhållanden medför också att kampen mot narkotika i anstalterna utgör ett viktigt led i fullgörandet av kriminalvårdens uppgift att verka för de intagnas rehabilitering. En mycket viktig uppgift för kriminalvårdsanstalterna är därför att komma till rätta med drogmissbruket. Det är väl känt att det i vart fall tidvis förekommer narkotika i anstalterna. Uppfinningsrikedomen är mycket stor när det gäller att finna lämpliga förvaringsställe för narkotika. Mycket ofta förvaras narkotika på kroppen eller inne i kroppshåligheter. Givetvis används även mer traditionella gömställen, såsom väskor och liknande som förvaras i bostadsrum eller på andra ställen i anstalten.

Det förekommer även att vapen och andra farliga föremål, t.ex. sprängmedel, införs och förvaras i anstalt. Vidare är det inte ovanligt att intagna tillverkar vapen, t.ex. knivar och andra stick- och huggvapen, i anstalten. Förekomsten av sådana föremål inom en anstalt utgör ett hot mot anställda och intagna.

För att kunna upptäcka föremål och ämnen av nu aktuellt slag har kriminalvården ett stort behov av möjligheter att underkasta de intagna och deras egendom olika kontroller. Kriminalvården kan utan särskilt lagstöd kontrollera sådana utrymmen i en anstalt som inte är förbehållna en viss intagen. Behovet av bestämmelser inskränker sig därför till åtgärder som riktas mot en viss intagen samt bostadsrum och andra förvaringsutrymmen han disponerar över.

Grundläggande regler om tvångsmedel finns i RB. De reglerna förutsätter alltid att det finns viss misstanke om brott för att åtgärderna skall få vidtas. I andra sammanhang kan tvångsmedel få användas utan att sådan misstanke föreligger. Så är fallet t.ex. vid kontrollåtgärder som tullen äger vidta mot resanden och gods enligt tullagstiftningen.

Samma gäller beträffande vissa av de kontrollåtgärder som kriminalvården kan företa enligt KvaL.

Avsnittet omfattar endast regler som gäller kontroll av intagna och deras egendom. Regler om kontrollåtgärder som kan vidtas mot besökare liksom frågor om kontroll av brev, vid telefonsamtal o. likn. behandlas i särskild ordning. Vidare behandlas i avsnitt 15.2 frågan om blodprovstagning för att fastställa eventuell förekomst av anabola steroider.

Användningen av tvångsmedel upplevs ofta som en mycket kännbar åtgärd av den som drabbas därav. Detta gäller naturligtvis främst åtgärder som riktar sig mot en persons kropp. Men även andra tvångsmedel, t.ex. beslag, kan säkerligen många gånger upplevas som besvärande. Författningsregleringen av användningen av tvångsmedel är därför både omfattande och detaljerad. De grundläggande reglerna om skyddet för den enskilde och hans integritet finns i RF. Den fortsatta redogörelsen inleds med en kort redogörelse för dessa reglers innehåll.

13.2 Regeringsformen

Bestämmelserna om de grundläggande fri- och rättigheterna finns i 2 kap. regeringsformen (RF). I 4-6 §§ i detta kapitel regleras bl.a. skyddet för den kroppsliga integriteten. Enligt 4 § får dödsstraff inte förekomma, i 5 § föreskrivs att var och en medborgare är skyddad mot kroppsstraff, tortyr och liknande och enligt 6 § är varje medborgare gentemot det allmänna skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp även i annat fall än som avses i 4 och 5 §§. Vidare föreskrivs i 6 § att varje medborgare är skyddad mot kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång samt mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse och mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande. Den rätt till personlig integritet som följer av 6 § är emellertid till skillnad mot vad som gäller beträffande rättigheter enligt 4 och 5 §§ inte total och villkorslös. Skyddet enligt 6 § får således begränsas genom föreskrift i lag. En sådan begränsning får enligt 12 § göras endast för att tillgodose ett ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle. Begränsningen får därtill aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som den skall tillgodose.

Dessa regler till skydd för de grundläggande fri- och rättigheterna gäller även i förhållande till intagna i kriminalvårdsanstalt, häktade och anhållna utan hinder av att de har berövats friheten. Bestämmelser om användning av tvångsmedel inom kriminalvården måste därför finnas i lag.

13.3 Husrannsakan

13.3.1 Nuvarande ordning

Husrannsakan är det tvångsmedel som har till ändamål att bereda myndigheter tillträde till hus, rum eller slutet förvaringsställe för att där söka efter personer eller föremål eller för att utröna omständigheter som kan ha betydelse för utredning om brott. De allmänna bestämmelserna om husrannsakan finns i 28 kap. RB. Enligt Gärdes m.fl. kommentar till RB avses med hus inte endast bostadshus utan även andra byggnader, såsom ekonomi- och uthusbyggnader, fabriker och magasin. Och med rum avses även kontors- och lagerlokaler, hytter och rum på båtar. Vidare sägs i kommentaren att en stängd bil och ett kassafack i bank bör betraktas såsom slutet förvaringsställe. (Gärde m.fl., Kommentar till RB s. 378.)

Det kan ifrågasättas om inte ett bostadsrum för en intagen i kriminalvårdsanstalt är att anse som rum i den mening som avses i bestämmelserna om husrannsakan i RF och RB. En väska eller annan förvaringsanordning som en intagen har medfört till sitt bostadsrum eller som han förvarar på annat ställe i anstalten torde tveklöst vara att anse som slutet förvaringsställe. En av kriminalvårdsmyndighet företagen undersökning av väska eller liknade torde därför i princip vara att anse såsom husrannsakan. Om bostadsrum i anstalt är att anse som rum i nu berört hänseende, är även en undersökning av sådant rum att anse såsom husrannsakan.

KvaL innehåller inte några regler om kontroll av bostadsrum eller liknande. Frågan berördes i ett lagstiftningsärende år 1978 (prop. 1978/79:62). Departementschefen fann då att när det gällde husrannsakan och andra liknande intrång fick själva frihetsberövandet anses innebära en rättighetsinskränkning av så övergripande och vittgående slag att undersökningar av förvaringslokalen eller av egendom inom denna i jämförelse därmed framstod som helt underordnade åtgärder. Departementschefen menade också att de intagna inte kunde tillerkännas någon egentlig besittningsrätt eller dispositionsrätt över förvaringslokalen i förhållande till myndigheterna.

Departementschefen fann att det låg i sakens natur att undersökning av lokaler som nyttjas för förvaring av dem som har berövats friheten får företas utan särskilt författningsstöd i den utsträckning som behövs för ett effektivt vidmakthållande av frihetsinskränkningen. Detsamma gällde i fråga om all den egendom som finns inom förvaringslokalen så länge den kan undersökas utan att de intagnas kroppsliga integritet samtidigt träds för när. Någon skillnad härvidlag, fortsatte departementschefen, behövde inte heller göras mellan egendom som finns i gemensamma utrymmen inom förvaringslokalen och egendom som de

intagna har hos sig i bostadsrummen. Mot bakgrund av det anförda fann departementschefen inte skäl att lägga fram något förslag till lagreglering av de berörda kontrollåtgärderna. Departementschefen förutsatte härvid att Kriminalvårdsstyrelsen även i fortsättningen skulle komma att meddela erforderliga föreskrifter i detta hänseende. (A. prop. s. 28)

13.3.2 Överväganden och förslag (28 § lagförslaget)

Kontroll av de intagnas bostadsrum och av vad som förvaras där sker för närvarande dagligen i de flesta anstalter. Sådan kontroll är nödvändig för att undersöka om de intagna i sina bostadsrum förvarar narkotiska preparat eller föremål som kan äventyra säkerheten i anstalten.

Det är uppenbart att kriminalvården måste ha rätt att underkasta de intagnas bostadsrum liksom väskor och andra förvaringsanordningar, oavsett var dessa finns, undersökning. Sådan kontroll utgör husrannsakan. Man kan måhända anse att det "ligger i sakens natur" att ett frihetsberövande medför att den intagne kan utsättas för kontrollåtgärder av nu ifrågavarande slag.

Som ovan nämnts gäller RF:s regler om skydd för de mänskliga fri- och rättigheterna utan undantag även beträffande intagna i kriminalvårdsanstalt. Vi är därför inte övertygade om riktigheten av den uppfattning som framfördes i 1978 års lagstiftningsärende utan anser att det är lämpligt att man i den nya lagen inför en uttrycklig rätt för kriminalvården att underkasta bostadsrum samt väskor och andra förvaringsanordningar för kontroll. Sådan kontroll bör kunna ske rutinmässigt och utan att särskild misstanke om brott eller annat otillåtet förfarande skall behöva åberopas. Regleringen bör vara likartad för öppna och slutna anstalter. Som vid all tvångsmedelsanvändning måste kontrollerna givetvis vara sakligt motiverade och de får under inga förhållanden tillgripas för att trakassera en intagen.

13.4 Kroppsvisitation

13.4.1 Nuvarande ordning

I 28 kap. 11 § RB finns de grundläggande reglerna om kroppsvisitation. Med kroppsvisitation avses enligt förarbetena en undersökning av en persons kläder eller vad han annars bär på sig (NJA II 1943 s. 373). Undersökningen kan inskränka sig till att den som företar under-

sökningen känner utanpå en persons kläder men kan även avse en mer noggrann undersökning av kläder och annat som medförs. Vid kroppsvisitation kan den undersökte bli tvungen att ta av sig alla kläder för att undersökningen skall kunna utföras. En undersökning med metalldetektor brukar anses utgöra kroppsvisitation.

I KvaL finns särskilda regler om den lindrigaste formen av kroppsvisitation, nämligen ytlig kroppsvisitation. Därmed avses en endast summarisk undersökning av en persons kläder. Undersökningen, som även brukar benämnas skyddsvisitation, består i att tjänstemannen känner utanpå den undersöktes kläder i syfte att söka efter vapen eller andra farliga föremål.

I olika sammanhang har diskuterats i vilken mån undersökning av väskor och liknande innefattas i begreppet kroppsvisitation. Oklarheten beror huvudsakligen på att kroppsvisitation har getts något olika innebörd i skilda motivuttalanden. I förarbetena till RB sades att med kroppsvisitation avses undersökning av någons kläder eller vad denne eljest *bär på sig* (NJA II 1943 s. 373). I förarbetena till RF definierades begreppet som en undersökning av föremål som man *bär med sig* (SOU 1978:34 s. 97) eller som man *har med sig* (prop. 1975/76:209 s. 147).

För att komma till rätta med det angivna tolkningsproblemet har i departementspromemorian (Ds 1991:56) Ändrade regler om kroppsvisitation och kroppsbesiktning, m.m. föreslagits ett förtydligande av 28 kap. 11 § RB. Förslaget innebär att man i den bestämmelsen närmare anger vilka åtgärder som kan komma i fråga vid kroppsvisitation. Enligt förslaget skall i bestämmelsen anges att kroppsvisitation omfattar undersökning - förutom av någons kläder - av väskor, paket och liknande, som den kontrollerade personen har med sig. En sådan undersökning skall få företas inte bara om den undersökte håller väskan i handen eller har den med sig på annat likande sätt utan också om han tillfälligt ställt ifrån sig väskan. Har han inte den aktuella väskan med sig på angivet sätt, kan väskan inte undersökas som ett led i en kroppsvisitation. I stället kan väskan bli föremål för husrannsakan. -Nyssnämnda förslag övervägs för närvarande inom Justitiedepartementet.

KvaL:s regler om kroppsvisitation finns i 52 a §. I paragrafens första stycke stadgas att, om det inte är uppenbart obehövligt, skall den som intages i kriminalvårdsanstalt vid ankomsten till anstalten kroppsvisiteras för eftersökande av föremål som han enligt vad som följer av KvaL inte får inneha. Enligt paragrafens andra stycke får en intagen kroppsvisiteras för eftersökande av föremål som en intagen inte får inneha i anstalten när

1. anledning förekommer att sådant föremål skall anträffas på honom,
2. det sker stickprovsvis eller också i anslutning till större undersökning som av säkerhetsskäl görs av utrymmen inom anstalten och

den intagne har eller har haft särskild anknytning till utrymme som berörs av undersökningen,
3. den intagne skall mottaga eller har haft obevakat besök, eller
4. den intagne efter vistelse utanför anstalten kommer åter till denna.

Av tredje stycket i paragrafen följer att om det inte är uppenbart obehövligt skall den som är intagen i sluten riksanstalt kroppsvisiteras då han har haft besök som avses under 3. i föregående stycke samt i fall som avses i samma stycke 4. I paragrafens sista stycke föreskrivs att vad som sagts i andra stycket utgör inte hinder mot att i annat fall företa sådan ytlig kroppsvisitation som bedöms nödvändig av säkerhetsskäl och som endast avser eftersökande av vapen eller annat farligt föremål.

I kriminalvårdens anstaltsföreskrifter (KVVFS 1990:10) föreskrivs i 147 § att vid skyddsvisitation skall den undersökande tjänstemannen endast känna utanpå den intagnes kläder och kontrollera innehållet i det denne bär på sig eller har med sig, om inte metalldetektor används. Av 148 § följer att vid kroppsvisitation skall den intagne uppmanas att ta av sig ytterkläder och överlämna dessa samt andra tillhörigheter för undersökning. Om övriga kläder behöver undersökas, skall den intagne uppmanas att ta av sig dessa och överlämna dem för undersökning. Den intagne skall vid behov få ombyteskläder.

Kroppsvisitation skall således i princip alltid ske vid ankomsten till anstalten. Detta gäller alla typer av anstalter. Efter ankomsten kan kroppsvisitation ske endast under vissa givna förutsättningar. Det första typfallet är när det finns anledning till misstanke att den intagne bär på sig ett otillåtet föremål (andra stycket 1). Det måste föreligga en konkret misstanke i det enskilda fallet. Styrkan i misstanken behöver dock inte vara särskilt stor. Det andra typfallet finns, som ovan nämnts, i andra stycket 2. Kroppsvisitation kan enligt denna punkt alltid ske stickprovsvis. Vidare kan kroppsvisitation ske i anslutning till större undersökning som av säkerhetsskäl görs av utrymmen inom anstalten om den intagne har eller har haft särskild anknytning till utrymme som berörs av undersökningen. Det kan här noteras att rent rutinmässiga kontroller av de intagnas bostadsrum däremot inte bör kunna läggas till grund för kroppsvisitation av de intagna enligt denna punkt, för såvitt inte kontrollåtgärden sker stickprovsvis. Uttrycket "större undersökning" har valts för att markera att undersökningen skall avse hela avdelningar eller i varje fall grupper av intagna. I förarbetena har gjorts ytterligare en begränsning. En större undersökning av exempelvis den för alla intagna gemensamma matsalen bör inte kunna grunda rätt att rutinmässigt företa kroppsvisitation av samtliga intagna. Endast om den intagne har eller har haft särskild anknytning till utrymme som berörs av en sådan större undersökning bör han få underkastas kroppsvisitation utan särskild

anledning till misstanke om att han innehar förbjudet föremål. (Prop. 1978/79:62 s. 29.)

En förutsättning för en liberal tillämpning av besöks- och permissionsreglerna är att besöken och permissionerna inte utnyttjas för införsel av narkotika, vapen och andra otillåtna ämnen eller föremål. Ytterligare typfall då kroppsvisitation av intagna får ske är därför när den intagne skall mottaga eller har haft obevakat besök liksom då han återkommer till anstalten efter vistelse utanför denna. En intagen i sluten riksanstalt *skall* kroppsvisiteras i dessa situationer. Här är det således en skyldighet för kriminalvården att se till att kroppsvisitation sker. (Andra stycket 3 och 4.)

Som framgår av vad ovan sagts får skyddsvisitation ske om det bedöms nödvändigt av säkerhetsskäl och om undersökningen syftar endast till att söka efter vapen eller annat farligt föremål. En sådan visitation är inte särskilt ingripande. Den kan därför göras slumpvis och rutinmässigt, t.ex. i samband med transporter av de intagna inom eller utom anstalten.

13.4.2 Överväganden och förslag (29 § lagförslaget)

Som ovan nämnts innebär kroppsvisitation att endast den undersöktes kläder och vad han har med sig i väskor och liknande kan kontrolleras. Med hänsyn till detta är kroppsvisitation inte ett lika integritetskänsligt tvångsmedel som t.ex. urinprov.

Det är ofrånkomligt att kriminalvården måste ha vittgående möjligheter att kontrollera vad intagna har med sig i sina kläder och i väskor och liknade som de medför.

Varken vid våra anstaltsbesök eller de andra kontakter vi haft med företrädare för kriminalvården har framkommit något som tyder på att de nuvarande reglerna om kroppsvisitation bör underkastas någon ändring i sak. Mot den bakgrunden kan KvaL:s regler om kroppsvisitation i och för sig överföras till ny lagstiftning på området med i princip oförändrat innehåll. Vi föreslår emellertid i stället att lagregleringen förenklas i enlighet med vad som gäller beträffande det mera ingripande institutet urinprovstagning enligt 52 d § KvaL. Den nya lagen bör sålunda kunna ge kriminalvården en generell rätt att föranstalta om kroppsvisitation. De närmare förutsättningarna för kroppsvisitation bör liksom i fråga om urinprovstagning kunna anges i tillämpningsföreskrifter. Om lagbestämmelsen utformas på detta sätt, behövs inte något särskilt stadgande om skyddsvisitation.

13.5 Kroppsbesiktning

13.5.1 Inledning

Med kroppsbesiktning avses enligt förarbetena till 28 kap. 12 RB (NJA II 1943 s. 373 f.) en undersökning av en persons kropp. Kroppsbesiktning kan beroende på åtgärdens räckvidd förekomma i två skilda former, nämligen dels ytlig kroppsbesiktning, som är något mindre ingripande till sin karaktär, dels annan kroppsbesiktning.

En ytlig kroppsbesiktning innebär en yttre granskning av någons nakna kropp. Det är alltså fråga om en ren okulärbesiktning, som sker i den formen att den undersökte får stå upp under det att tjänstemannen granskar de delar av kroppen som är synliga samt fotsulorna. Det får inte förekomma att den undersökte skall inta särskilda kroppsställningar för att de för ögat dolda delarna av kroppen skall kunna iakttas. Tjänstemannen får inte undersöka munhålan eller andra kroppshåligheter. Tjänstemannen får över huvud taget inte beröra den undersöktes kropp, dock får dennes huvudhår och armhålor undersökas. Även förekommande proteser får granskas. Däremot får den undersökte inte uppmanas att ta av en protes för att denna skall kunna underkastas en närmare undersökning. Peruker anses dock, utan hinder av det sagda, kunna undersökas. Denna beskrivning är i princip uttömmande, varför varje annan form av kroppsbesiktning faller utanför vad som kan betecknas som en ytlig kroppsbesiktning.

Vid annan kroppsbesiktning än ytlig finns inga begränsningar i rätten att granska eller undersöka vederbörandes kropp. Sådan undersökning innefattar ofta kontroll av om några otillåtna föremål eller ämnen förvaras i kroppens håligheter. Vidare kan blod- och urinprov tas på den undersökte. Även andra undersökningar, t.ex. röntgenundersökningar och undersökningar av kroppsöppningar, kan då företas.

Urinprovstagning är således en form av kroppsbesiktning. I KvaL finns en särskild bestämmelse om blod-, urin- och utandningsprov samt en bestämmelse angående övriga former av kroppsbesiktning. Förutsättningarna för att tillgripa dessa kontrollåtgärder är något olika.

13.5.2 Urinprov m.m.

Nuvarande ordning

Bestämmelser angående möjligheten att förelägga en intagen att lämna urinprov för att t.ex. utröna eventuell påverkan av narkotika infördes i KvaL år 1979 (prop. 1978/79:62). Som ett led i narkotikabekämp-

ningen vid anstalterna hade redan dessförinnan förekommit urinkontroller i anstalterna. Dessa kontroller var dock frivilliga.

Frågan om kontroll av narkotikamissbruk genom urinprov aktualiserades av den då synnerligen svåra narkotikasituationen vid vissa anstalter (a. prop. s. 33). Tanken var att kriminalvården genom urinprovskontroller skulle kunna göra en verklig differentiering av de intagna efter narkotikaberoende. Urinanalys ansågs vara det enda medel som stod till buds för att slå fast om en intagen var påverkad av narkotika.

I syfte att hindra att intagna blev narkotikaberoende under anstaltsvistelsen infördes därför en möjlighet att förelägga urinprov även utan konkret misstanke i varje särskilt fall. Kriminalvårdsstyrelsen hade valt ut och betecknat vissa anstalter som narkotikafria. Vid dessa anstalter skulle man placera intagna som hade ringa eller ingen erfarenhet av narkotika. Vidare infördes en möjlighet att förelägga en intagen att lämna urinprov om han kunde misstänkas vara narkotikapåverkad i det enskilda fallet. Den aktuella bestämmelsen gav således inte möjlighet till generella eller stickprovsvisa kontroller med hjälp av urinprovsanalyser vid andra kriminalvårdsanstalter än sådana som kunde betecknas som narkotikafria.

En vägran att lämna urinprov kunde inte föranleda någon sanktion från kriminalvården mot den intagne. En vägran fick tillmätas betydelse endast när det gällde behov av förflyttning av den intagne till annan anstalt (a. prop. s. 34).

Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 januari 1981 utvidgades möjligheterna att företa urinprovskontroller på intagna på så sätt att en generell möjlighet till sådan kontroll infördes.

Reglerna om urinprovstagning fick sin nuvarande utformning år 1982 (prop. 1981/82:141). Enligt 52 d § KvaL är en intagen skyldig att på anmaning lämna urinprov för kontroll av om han är påverkad av narkotika samt utandningsprov för kontroll av om han är påverkad av alkohol. Undantag från dessa skyldigheter gäller om det föreligger medicinska eller liknande skäl. Reglerna gäller alla typer av kriminalvårdsanstalter utan någon begränsning. Om den intagne utan godtagbar anledning vägrar att lämna urinprov eller om provet är positivt kan det påverka hans möjligheter att få regelbunden permission. När frågan om korttidspermission är under övervägande skall det nämligen beaktas om den intagne nyttjat eller förfarit olagligt med narkotika eller om han utan giltigt skäl vägrat att lämna urinprov (32 § KvaL). Den intagne kan också straffas disciplinärt (47 § KvaL). Därtill kan provtagningen få betydelse för hans möjligheter till obevakade besök och vistelse utanför anstalt.

Kriminalvårdsstyrelsen har genom allmänna råd preciserat när urinprov skall tas och hur provtagningen skall gå till (ARK 1991:3). Provtagning bör ske vid ankomsten till en kriminalvårdsanstalt liksom

när det föreligger misstanke om narkotikamissbruk. Vidare bör samma typ av kontroll ske när den intagne har haft ett obevakat besök eller när han vistats utanför anstalten. Kontroll av samtliga intagna vid en avdelning eller en anstalt bör ske när narkotika har anträffats där eller när det föreligger misstanke om att narkotika förekommer. För den som har lämnat ett negativt ankomstprov bör därutöver bara stickprovskontroller förekomma om han inte är eller har varit känd som missbrukare. För avdelningar eller anstalter som är avsedda för behandling av narkotikamissbrukare gäller särskilda råd om täta kontroller.

Beträffande själva provtagningen innebär råden att noggranna rutiner måste tillämpas. Det ställs krav på personalen och på lokalernas ändamålsenlighet. Den som lämnar provet bör först tvätta händerna och ta av sig alla kläder. I mån av möjlighet skall han hållas under ständig uppsikt vid provtagningen.

När provet ger ett positivt utslag skall den intagne höras, och om han nekar till bruk av droger skall det ske en samlad bedömning av utredningen. Därvid skall vägas in den intagnes uppträdande och andra omständigheter. Om analysen är utförd vid en anstalt skall provet sändas till Statens rättskemiska laboratorium för verifikationsanalys innan det får läggas till grund för bestraffning eller ingripande mot den intagne.

Påföljdsutredningen

Påföljdsutredningen överlämnade år 1991 betänkandet (SOU 1991:45) Påföljdsfrågor. I betänkandet behandlas vissa frågor om verkställighet av fängelsestraff, bl.a. urinprovskontroll i kriminalvårdsanstalt.

Utredningen berör i betänkandet frågan om urinanalysernas värde. Enligt utredningen beror tillförlitligheten av tre faktorer.

För det första måste provtagningen ske under betryggande former så att manipulationer och förväxlingar inte kan förekomma.

För det andra är tillförlitligheten beroende av analysmetoden. Flera olika metoder förekommer och säkerheten är varierande. De enklaste metoderna kan endast ge besked om provet är positivt eller negativt för en viss grupp av närbesläktade substanser men kan inte skilja ett tillåtet medel från ett otillåtet. En positiv reaktion kan härröra från exempelvis ett läkemedel. Det är därför nödvändigt att ett positivt prov analyseras med en mer exakt metod som gör det möjligt att precisera vilken substans som urinen innehåller. Även med hjälp av mera förfinade metoder kan det vara svårt att besvara frågan med säkerhet. Den apparatur som används vid en del kriminalvårdsanstalter anses inte vara fullt tillförlitlig.

Den tredje faktorn av betydelse är tolkningen av analysresultatet. Provresultatet kan påverkas av olika faktorer och resultatet måste ses i belysning av provgivarens individuella förhållanden. Således kan den aktiva substansen i cannabis, THC, utsöndras i urinen under lång tid. Tiden förlängs vid ett vanemässigt bruk och hos en person med ett lättare missbruk kan THC påvisas i urinen upp till en månad efter konsumtion. Vid medelhög koncentration av THC måste man alltså känna till provgivarens eventuella tidigare missbruk. Dessutom kan en viktminskning eller hård fysisk ansträngning öka THC-halten i urinen. Beträffande amfetamin föreligger den svårigheten att vissa analysmetoder ger utslag för andra substanser inom samma kemiska grupp, t.ex. efedrin och norefedrin som ingår i vissa mediciner. Även om en säker metod kommer till användning kan läkemedel påverka resultatet. När det gäller morfin kan såväl läkemedel som vallmofrön utgöra felkällor, medan intag av heroin eller kokain ofta är svåra att påvisa, eftersom dessa ämnen snabbt försvinner ur kroppen.

Mot bakgrund av det anförda ansåg Påföljdsutredningen att det finns anledning att ställa sig tvivlande till analysresultatens tillförlitlighet och att man därför bör vara restriktiv med att lägga urinanalyser till grund för en sanktion. Utredningen föreslog vidare att varje intagen bör ha en kontaktman. Enligt utredningen borde detta kunna vidga möjligheterna att upptäcka narkotikamissbruk hos de intagna. Utredningen ansåg att provtagningen innebär ett långtgående intrång i den intagnes personliga integritet.

Påföljdsutredningens slutsats var att det alltjämt bör finnas möjligheter att genomföra urinprover och att någon lagändring således inte bör ske. Enligt utredningens mening gällde detta särskilt med hänsyn till att positiva urinprov endast i begränsad utsträckning ligger till grund för disciplinpåföljder. Utredningen hänvisade också till det gynnsamma resultat som kan antas följa av förslaget om kontaktmän. Avslutningsvis anförde utredningen att respekten för de intagnas integritet måste väga mycket tungt när det gäller att styra utvecklingen.

Blodprov m.m.

Genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 1993 har den intagnes generella skyldigheter enligt 52 d § KvaL att lämna olika prover för drogkontroll utvidgas till att omfatta även blodprov (prop. 1992/93:142).

I lagförarbetena framhöll departementschefen att det i och för sig är ovedersägligt att urinprovstagningarna utgör intrång i den personliga sfären. Intresset av drogfrihet i anstalterna ansågs dock väga så tungt att det motiverar detta intrång i den intagnes integritet.

Departementschefen påpekade vidare att de olägenheter som är förknippade med provtagningen i någon mån kan motverkas. Detta kan bl.a. ske genom en omsorgsfull rekrytering av den personal som skall övervaka provtagningarna. Det framhölls vara betydelsefullt att personalen har vana vid liknande situationer och kan uppträda på ett sätt som gör att åtgärden blir så lite kränkande som möjligt. Lokalerna bör vara så inrättade att provet kan lämnas utan insyn av någon obehörig. Av vikt är också att den intagne blir väl insatt i syftet med provtagningen. Han bör få klart för sig att provtagningen inte bara har till ändamål att kontrollera om han följer gällande regler utan att den också utgör ett led i behandlingen av hans drogberoende. Om den intagne själv inser syftet med kontrollen, kan han uppfatta provtagningen som mindre ingripande.

I lagförarbetena betonade departementschefen att kriminalvården redan i dag tillämpar noggranna rutiner, som har utarbetats av Kriminalvårdsstyrelsen. De svårigheter som är förenade med urinprovstagningarna finns det således möjligheter att överbrygga. När provtagningen sker under ordnade former utgör analyserna ett värdefullt inslag i narkotikabekämpningen. Departementschefen uttalade som sin uppfattning att även om ett system med kontaktpersoner införs i anstalterna, kan detta inte ersätta den kontroll som genom urinproverna sker på kemisk väg.

Departementschefen framhöll att det även i fortsättningen bör ankomma på kriminalvården att ta ställning till hur befogenheten att kräva olika prover närmare skall utnyttjas. Vidare underströk departementschefen att urinproverna inte i första hand bör användas som grund för bestraffningsåtgärder. Proverna skall utgöra led i en behandling och bör tjäna som motivation för den intagne att sluta med sitt missbruk.

Skyldigheten att lämna utandningsprov för kontroll av alkoholpåverkan behölls.

Slutligen infördes vid lagändringen en möjlighet till kontroll genom blodanalys. Departementschefen anförde i denna fråga följande (a. prop. s. 21).

> Drogpåverkan kan även kontrolleras genom blodanalys. Det är en brist att inte 52 d § KvaL medger den typen av kontroll. Blodanalys är vanligt förekommande vid utredning av trafiknykterhetsbrott och kontrollmetoderna är tillförlitliga. Blodprovet skall dock inte ses som något mera heltäckande alternativ till urinprovet för att kontrollera narkotikapåverkan. Dels är blodanalysen kostsam och dels saknas tillgängliga resurser för provtagning i större skala.
>
> Det sist sagda utesluter dock inte att blodprov någon gång kan utgöra ett värdefullt komplement till de andra kontrollmetoderna. Jag anser därför att det finns skäl att utvidga den intagnes generella skyldighet enligt 52 d § KvaL till att omfatta även blodprover.

Överväganden och förslag (30 § lagförslaget)

Vid de flesta av landets anstalter förekommer narkotika periodvis. Kraftfulla insatser av skilda slag görs för att komma till rätta med de intagnas narkotikamissbruk. Den enskilda faktor som härvid har störst betydelse är att de intagna differentieras mellan olika anstalter. Vid de anstalter där det förekommer narkotikamissbrukare, oavsett om dessa är motiverade att komma ifrån sitt missbruk eller inte, är det av största vikt att minska förekomsten och missbruket av narkotika. Vidare är det givetvis av yttersta vikt att det inte kommer in narkotika i de narkotikafria anstalterna.

Personalen vid kriminalvårdsanstalterna för en mycket målmedveten kamp mot narkotikan. Genom uppbyggnaden av ett system med kontaktmän kan ofta snabbare upptäckas om de intagna har använt narkotika. Dessvärre innebär inte den omständigheten att en intagens kontaktman är helt övertygad om att den intagne använt narkotika att denne vidgår missbruket. Tvärtom är det ovanligt att en intagen utan vidare erkänner att han använt narkotika. Ett urinprov kan ofta leda till att personalen slipper föra långa resonemang med en intagen om han använt narkotika. Ett positivt analysresultat kan därför innebära att kontaktmannen kan lämna frågan om narkotika använts och i stället försöka förmå den intagne att inte upprepa missbruket. Urinprov kan härigenom många gånger leda till att konstruktiva åtgärder kan vidtas på ett mycket tidigare stadium än som annars hade varit fallet. I sammanhanget måste slutligen noteras att för närvarande inte finns något annat sätt att relativt enkelt kunna konstatera om en intagen använt narkotika.

Urinprovstagningen utgör otvivelaktigt ett intrång i den personliga integriteten. I de anstalter där urinprovstagning förekommer regelmässigt har rutinerna emellertid i allmänhet utformats så att integritetskränkningen inte blir så påtaglig. Vidare äger intresset att hålla anstalterna narkotikafria så tungt att intrånget i de intagnas integritet måste accepteras. Sammantaget är det enligt vår mening uppenbart att skyldigheten att lämna urinprov måste finnas kvar.

Vi har erfarit att det någon gång har hänt att intagna har lyckats manipulera vid urinprovstagningen, så att den efterföljande analysen leder till negativt resultat. Ett sådant sätt att förfara är att en narkotikamissbrukare köper urin av en medintagen som inte missbrukar. Missbrukaren för sedan upp den narkotikafria urinen i sin egen urinblåsa med hjälp av tunna plaströr och kan senare lämna negativt urinprov. I sådant och liknande fall kan det vara värdefullt att genom blodprovsanalys konstatera om missbruk trots allt förekommit. Den nyligen införda skyldigheten för intagna att även lämna blodprov kan därför vara av värde. Det är givet att blodprovstagning aldrig kan

ersätta urinprovstagningen utan enbart kan bli ett komplement till denna.

Anledning att ändra bestämmelsen vad gäller utandningsprov synes inte föreligga.

Den nuvarande bestämmelsen i 52 d § KvaL synes med stöd av det anförda böra överföras till den nya lagen. Som närmare framgår av avsnitt 15.2 föreslår vi att bestämmelsen kompletteras med en regel om provtagning för kontroll av om en intagen använt dopningsmedel.

Ett betydande problem för kriminalvården är att de intagna ofta förvarar narkotika inuti kroppen. Detta kan i princip avslöjas endast genom att narkotikan får passera genom kroppen och komma ut "den naturliga vägen". Om man misstänker att en intagen t.ex. har svalt narkotika måste han stå under oavbruten tillsyn tills narkotikan har kommit ut. Detta kan ta lång tid. Numera finns emellertid tekniska förutsättningar att genom urinprovstagning konstatera om en person förvarar narkotika i kroppen. Vad vi härvid tänker på är en s.k. urintestapparat. Denna apparat fungerar så att urinprovet placeras i apparaten, som ger utslag efter 90 sekunder. Ett negativt utslag visar att personen inte har narkotika invärtes, medan ett positivt utslag påvisar att personen antingen har narkotika förvarad i kroppen eller nyligen använt narkotika. För att få besked om det positiva utslaget berott på missbruk eller inte måste man ta ett nytt prov inom några timmar. Visar det nya provet ett högre eller ett lika högt värde som det föregående utslaget, har personen narkotika förvarad i kroppen. För en missbrukare sjunker värdet efter några timmar. Redan den nu gällande lagstiftningen i KvaL möjliggör användning av denna typ av testapparater. Vårt förslag innebär ingen ändring härvidlag. Det finns enligt vårt förmenande goda skäl för kriminalvården att överväga användning av denna typ av apparater.

13.5.3 Övriga former av kroppsbesiktning

Nuvarande ordning

Liksom beträffande urinprovstagning infördes reglerna i KvaL om annan kroppsbesiktning år 1979 (prop. 1978/79:62). Genom en lagändring år 1982 utvidgades möjligheterna till kroppsbesiktning. Kroppsbesiktning är en åtgärd som innebär avsevärt större risk för integritetskränkning än kroppsvisitation. Man måste därför vara restriktiv när det gäller möjligheterna till kroppsbesiktning.

Reglerna om kroppsbesiktning som inte är urinprovstagning och liknande finns i 52 b §. I första stycket stadgas att kroppsbesiktning får ske när anledning förekommer att föremål som enligt vad som följer

av KvaL inte får innehas skall anträffas på den intagne. Det måste således föreligga en konkret misstanke om otillåtet innehav innan kroppsbesiktning får företas. Någon särskilt hög grad av misstanke behöver dock inte föreligga. Enligt andra stycket får kroppsbesiktning i den mån det är påkallat företas i fall som avses i 52 a § första stycket och andra stycket 2-4; i fråga om den som inte är intagen i sluten riksanstalt gäller detta dock bara ytlig kroppsbesiktning. Alla intagna får således underkastas ytlig kroppsbesiktning i den mån det anses påkallat under samma förutsättningar som enligt nyssnämnda bestämmelse i 52 a § föreskrivs för kroppsvisitation, dvs. i samband med ankomst till anstalt, vid stickprovskontroller eller i anslutning till större undersökningar, när den intagne skall mottaga eller har haft obevakat besök eller när den intagne återkommer till anstalten efter vistelse utanför denna. Såvitt gäller intagna vid slutna riksanstalter får emellertid i dessa fall även fullständig kroppsbesiktning utföras. Detta är en mycket vittgående befogenhet. Det kan dock i sammanhanget erinras om att enligt 52 c § KvaL kroppsbesiktning aldrig får göras mer ingående än som påkallas av ändamålet med åtgärden.

I 39 a § första stycket KvaF föreskrivs att kroppsbesiktning skall verkställas av läkare eller legitimerad sjuksköterska eller, om sådan inte finns tillgänglig och åtgärden inte kan uppskjutas utan olägenhet, av tjänsteman som om möjligt skall vara sjukvårdsutbildad. Enligt samma bestämmelse skall av läkare meddelad anvisning följas om kroppsbesiktning utförs av annan än läkare. Enligt andra stycket behöver dock första stycket inte tillämpas när fråga är om endast ytlig kroppsbesiktning.

Enligt 149 § första stycket kriminalvårdens anstaltsföreskrifter (KVVFS 1990:10) skall den intagne vid ytlig kroppsbesiktning uppmanas att helt eller delvis klä av sig och därefter stå upp. Undersökande tjänstemannen skall därefter granska de synliga delarna av kroppen. Det är enligt bestämmelsen inte tillåtet att undersöka andra icke synliga delar än handflator, armhålor och huvudhår. Den intagne skall i första hand uppmanas att själv öppna handen, lyfta armarna och visa fotsulorna. I andra stycket föreskrivs att den intagne inte får uppmanas att inta särskilda kroppsställningar för att annars inte synliga delar av kroppen skall kunna granskas. Av bestämmelsen sista stycke följer att den intagne vid behov skall få ombyteskläder.

Kroppsbesiktning och ytlig kroppsbesiktning får, enligt 150 § anstaltsföreskrifterna, aldrig göras i närvaro av någon annan intagen. Enligt samma paragraf skall annan tjänsteman närvara som vittne vid kroppsbesiktning och ytlig kroppsbesiktning. Av 151 § följer att en intagen som motsätter sig kroppsbesiktning kan hållas avskild från andra intagna enligt 20 § första stycket 1 och 3 KvaL. Avskildheten skall pågå tillräckligt länge för att konstatera om den intagne har något

eftersökt föremål i kroppen. Den intagne skall under den aktuella tiden hållas under oavbruten tillsyn.

Beslut om kroppsbesiktning meddelas normalt av anstaltschefen. Denne kan dock överlämna åt någon annan tjänsteman vid anstalten att fatta beslut om kroppsbesiktning, då chefen inte finns tillgänglig och åtgärden inte kan uppskjutas utan olägenhet (39 c § KvaF).

Överväganden och förslag (31 § lagförslaget)

Även i framtiden är det nödvändigt att kriminalvården har möjlighet att kroppsbesiktiga de intagna i kriminalvårdsanstalterna, eftersom det förekommer att intagna förvarar narkotika på eller i sin kropp.

Liksom beträffande kroppsvisitation synes de nuvarande reglerna om kroppsbesiktning ha en i allt väsentligt lämplig utformning. Kroppsbesiktning är ett så ingripande och integritetskänsligt tvångsmedel att tillämpningsområdet bör uttömmande regleras i lagen.

Den nuvarande bestämmelsen om kroppsbesiktning som företas utan att särskild misstanke föreligger gäller endast den som är intagen i sluten riksanstalt. Som vi i skilda sammanhang framhållit är narkotikaproblemen större vid vissa slutna lokalanstalter än vid de större slutna riksanstalterna. Mot denna bakgrund synes den aktuella regeln böra gälla alla slutna anstalter. Detta innebär en viss utvidgning av bestämmelsens tillämpningsområde. Bestämmelsen har införts i 31 § lagförslaget.

13.6 Omhändertagande av egendom

I 52 c § tredje stycket KvaL stadgas att föremål som anträffas vid kroppsvisitation eller kroppsbesiktning och som intagen enligt vad som följer av denna lag inte får inneha, skall omhändertas och förvaras för hans räkning, såvitt ej annat är särskilt föreskrivet. Enligt 39 b § KvaF skall egendom som tas om hand i samband med kroppsvisitation, kroppsbesiktning eller annan undersökning förtecknas. Förteckningen skall skrivas under av den som har verkställt omhändertagandet. Kriminalvårdsanstalten skall, om inte annat är föreskrivet se till att egendomen förvaras på ett betryggande sätt. Denna bestämmelse kompletteras med ett stadgande i 67 § anstaltsföreskrifterna (KVVFS 1990:10). I denna bestämmelse föreskrivs att om egendom, som intagna inte får inneha, påträffas hos en intagen eller inom anstalten, skall egendomen omhändertas. Om egendomen tillhör en viss intagen skall den förvaras för hans räkning. I annat fall skall den överlämnas till polismyndighet.

De aktuella bestämmelserna tar närmast sikte på föremål som det i och för sig inte är olagligt att inneha men som den intagne inte får ha i anstalt. Så är exempelvis rätten att inneha elektronisk utrustning i anstalt i allmänhet begränsad. Tanken är att när den intagne lämnar anstalten skall han återfå den omhändertagna egendomen. Bestämmelsen i 52 c § KvaL synes med oförändrat innehåll i sak kunna överföras till den nya lagen (33 § första stycket lagförslaget).

I 63 § KvaL finns en särbestämmelse om omhändertagande och förstöring av berusningsmedel m.m. I paragrafen stadgas följande.

> Alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel får omhändertas,
> 1. om de beträffas hos en intagen,
> 2. om en intagen får dem sig tillsända,
> 3. om de medförs av någon som skall tas in i kriminalvårdsanstalt, eller
> 4. om de annars påträffas inom anstalten och det inte finns någon känd ägare till dem.
>
> Kriminalvårdsanstalten skall låta förstöra eller försälja den omhändertagna egendomen enligt bestämmelserna om beslagtagen egendom i 2 § 1 första stycket lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m.
>
> Bestämmelserna i första och andra styckena tillämpas även i fråga om injektionsspruta eller kanyl som kan användas för insprutning i människokroppen eller i fråga om andra föremål som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika.
>
> Belopp, som erhållits vid försäljning av omhändertagen egendom, tillfaller staten.
>
> Pengar, som påträffas hos eller ankommer till en intagen i strid mot vad som är föreskrivet om intagnas rätt att inneha pengar, skall omhändertas, om det inte är uppenbart oskäligt. Omhändertagna pengar skall genom anstaltens försorg göras räntebärande men får ej disponeras av den intagne förrän vid anstaltsvårdens slut, om det inte föreligger särskilda skäl.

Alkoholdrycker, narkotika och andra berusningsmedel kan således omhändertas enligt första stycket. Hänvisningen i paragrafens andra stycke till 1959 års lag om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m. medför att den omhändertagna egendomen skall förstöras om dess värde är ringa eller förstörande annars måste anses försvarligt. I annat fall skall egendomen försäljas. Det belopp som inflyter vid en sådan försäljning tillfaller, som framgår av fjärde stycket, staten. Dessa bestämmelser bör överföras till den nya lagen (34 och 35 §§ lagförslaget).

I paragrafens sista stycke finns en bestämmelse angående omhändertagande av pengar, som en intagen innehar i strid mot vad som är föreskrivet i anstalten. Också denna bestämmelse kan i oförändrat skick tas in i den nya lagen (33 § andra stycket).

Det förkommer ofta att anstaltspersonal tar hand om annan egendom som en intagen inte lagligen får inneha. Ett exempel härpå är vapen. Omhändertagandet sker i sådant fall inte för den intagnes räkning utan i avvaktan på åklagarens beslut om beslag. Ett sådant omhändertagande synes ha karaktär av beslag i RF:s mening. En bestämmelse som uttryckligen ger anstaltspersonalen rätt att omhänderta även sådan egendom synes böra införas i den nya lagstiftningen (33 § första stycket).

13.7 Övrig tvångsmedelsanvändning

Inom kriminalvården finns ett antal visitationspatruller, som bl.a. har till uppgift att kontrollera om det finns narkotika i anstalterna. Dessa patruller använder narkotikahundar i sitt arbete. Hundarna får emellertid inte användas för att kontrollera om en intagen har narkotika undangömt i sina kläder eller uppstoppat i någon kroppshålighet. Vid våra besök i kriminalvårdsanstalter har från några håll väckts tanken att det borde finnas en möjlighet att använda narkotikahund även mot intagna.

Visitationspatrullernas verksamhet är för närvarande föremål för överväganden inom kriminalvården. Det är möjligt att dessa inte kommer att finnas kvar, i vart fall inte med nuvarande uppgifter och organisation. Sannolikt kommer dock narkotikahundar att användas också i fortsättningen.

Även tullen använder narkotikahundar. Inte heller där anses det lämpligt att använda hund mot människa, bl.a. för att många känner stor rädsla för hundar och då det inte är ovanligt att människor är allergiska mot pälsdjur.

Vi delar denna uppfattning och föreslår därför ingen bestämmelse om rätt att använda hund mot intagna för att kontrollera narkotikaförekomst.

13.8 Gemensamma bestämmelser

Kroppsvisitation och kroppsbesiktning är åtgärder som kan uppfattas som mycket integritetskränkande av dem som blir föremål för åtgärden. I 52 c § första stycket KvaL finns därför en regel som föreskriver att kroppsvisitation och kroppsbesiktning inte får göras mer ingående än vad ändamålet med åtgärden kräver. I samma stycke föreskrivs vidare att all den hänsyn som omständigheterna medger skall iakttagas. Slutligen stadgas att vittne om möjligt bör vara närvarande.

Dessa regler, som anger principerna för hur verkställigheten av ett beslut om användning av tvångsmedel skall ske, bör bibehållas (32 § lagförslaget).

All tvångsmedelsanvändning innefattar allvarliga ingrepp i den enskildes rättssfär. Inget samhälle kan å andra sidan avstå från användning av tvångsmedel. Mot samhällets behov av effektiva tvångsmedel på olika områden måste alltid ställas den enskildes intresse av skydd för den personliga integriteten och rättssäkerhetens krav. Också frihetsberövade personer anses berättigade till sådant skydd. Vikten av att dessa intressen tillgodoses i lagstiftning och tillämpning kommer till uttryck i grundlagsskyddet för de medborgerliga fri- och rättigheterna.

För att ytterligare stärka skyddet för dem som blir föremål för tvångsmedelsanvändning har nyligen gjorts vissa ändringar i RB (prop. 1988/89:124).

För all tvångsmedelsanvändning anses gälla vissa i praxis utbildade allmänna principer. Av intresse i detta sammanhang är behovs- och proportionalitetsprinciperna.

Behovsprincipen innebär att en myndighet får använda ett tvångsmedel bara när det föreligger ett påtagligt behov och en mindre ingripande åtgärd inte är tillräcklig.

Proportionalitetsprincipen innebär att en tvångsåtgärd i fråga om art, styrka, räckvidd och varaktighet skall stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med åtgärden. Genom nämnda ändring i RB infördes regler i 24 - 28 kap. om att proportionalitetsprincipen skall beaktas vid tillämpning av bestämmelserna om de straffprocessuella tvångsmedlen. De aktuella reglerna innebär sammanfattningsvis att ett tvångsmedel skall få tillgripas bara om skälen för att tvångsmedlet används uppväger det intrång eller men i övrigt som tvångsmedlet innebär för något motstående intresse.

Regler av nu ifrågavarande typ måste ha en förhållandevis allmän utformning för att ge utrymme för en lämplighetsbedömning i det enskilda fallet. Det kan dock framhållas att det i varje särskilt fall skall ske en prövning av om tvångsmedlet över huvud taget behöver tillgripas med hänsyn till omständigheterna och om syftet kan tillgodoses genom någon mindre ingripande åtgärd. Den prövningen kan leda till att man väljer ett annat, lindrigare tvångsmedel än det man först hade tänkt sig. Det kan också leda till att man helt avstår från att utnyttja tvångsmedlet om åtgärden skulle få skadeverkningar som inte är rimliga i förhållande till vad som skulle stå att vinna.

Regler av denna typ finns - förutom i RB - även i polislagen (1984:387) och bevissäkringslagen (1975:1027) för skatte- och avgiftsprocessen.

Den tvångsmedelsanvändning som sker mot intagna i kriminalvårdsanstalt är inte mindre integritetskänslig än tillämpningen av de

straffprocessuella tvångsmedlen enligt RB. Det finns därför goda skäl att även i en lag om verkställighet av fängelsestraff ha en regel om att proportionalitetsprincipen skall beaktas vid användning av tvångsmedel (36 § lagförslaget).

14 Disciplinära påföljder

14.1 Inledning

Om en intagen bryter mot anbefalld ordning eller meddelade anvisningar, när han befinner sig inom anstalten eller utom anstalten under tillsyn av personal från kriminalvården, får disciplinär bestraffning åläggas honom. Som disciplinär bestraffning kan den intagne meddelas varning eller kan förordnande meddelas att viss bestämd tid inte skall inräknas i straffverkställigheten. Ett förordnande att viss tid inte skall inräknas i verkställigheten medför att den intagnes frigivning i motsvarande mån senareläggs. Ett sådant förordnande kan därför i praktiken anses utgöra ett "tidstillägg". Med begreppet "tidstillägg" avses fortsättningsvis disciplinärt förordnande att viss tid inte skall inräknas i verkställighetstiden. Under utredningen av ett disciplinärende får en intagen hållas avskild från andra intagna i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras. Sådan åtgärd får inte bestå under längre tid än fyra dygn. Det förekommer att intagen som meddelats disciplinär bestraffning i form av tidstillägg även får vidkännas sådana behandlingsåtgärder som förflyttning till annan avdelning eller anstalt. Detta uppfattas ofta av den intagne som en dubbel bestraffning.

14.2 Disciplinära påföljder före 1974 års kriminalvårdsreform

Enligt äldre bestämmelser kunde disciplinära åtgärder företas mot intagen som bröt mot anbefalld ordning eller uppförde sig klandervärt, om han inte lät sig rätta av tillsägelse eller förseelsen var av allvarlig beskaffenhet. Den disciplinära bestraffningen kunde bestå i förlust av särskilt tillerkänd förmån, förlust av rätt att köpa varor som tillhandahölls vid anstalten eller förlust under högst fjorton dagar av rätt att anskaffa, motta eller inneha böcker, tidskrifter eller tidningar. Placering i enrum under högst trettio dagar var en annan disciplinär bestraffning. För intagen som undergick ungdomsfängelse eller inte hade fyllt tjugoett år var tiden för sådan placering begränsad till högst

sju dagar. Hade intagen av disciplinära skäl varit placerad i enrum oavbrutet under trettio dagar eller, om han undergick ungdomsfängelse eller inte hade fyllt tjugoett år, under sju dagar, fick han inte på nytt placeras i enrum förrän efter ett uppehåll under minst sju dagar. Om förseelsen påkallade en strängare åtgärd, kunde verkställighetstiden vid tidsbestämt fängelsestraff förlängas med högst 14 dagar. De disciplinära åtgärderna kunde vidtas i förening med varandra.

Med tiden kom bruket av disciplinära åtgärder mot de intagna att minska. Kriminalvårdsstyrelsen blev mer restriktiv med att förlänga verkställighetstiderna. Enligt rekommendationer från styrelsen borde en enrumsplacering normalt inte överstiga sju dagar. Vidare skulle rymningar och permissionsmissbruk inte medföra disciplinär bestraffning. I stället utnyttjade kriminalvården andra medel, som formellt sett inte utgjorde bestraffning, såsom senareläggning av villkorlig frigivning, av vård utom anstalt eller av permissioner. Det förekom även indragning av frigång eller förflyttning till anstalt med mer restriktiv behandling.

14.2.1 Kritik mot systemet med disciplinära bestraffningar

I den allmänna debatten förekom tidigt kritik mot systemet med disciplinära bestraffningar på den grunden att dessa ansågs hindra en vårdpräglad anstaltsbehandling. Beträffande isoleringsstraffet påpekade kritikerna att den dåvarande behandlingslagens bestämmelser gjorde det möjligt att på annat sätt hålla en intagen avskild från andra intagna och att inskränka hans förmåner. Möjligheten att förlänga verkställighetstiden uppfattades som betydelselös för ordningen i anstalterna. Den ansågs betänklig även från rättssäkerhetssynpunkt, eftersom det kunde ifrågasättas om en administrativ myndighet borde få ändra beslut av domstol. Kriminalvårdens inriktning mot vård och behandling medförde att ordningen med disciplinstraff ansågs föråldrad. Enligt kritikerna borde kriminalvården i stället söka komma till rätta med de personliga problem, som i regel låg bakom den intagnes förseelser. Ofta kombinerades en disciplinär bestraffning med andra åtgärder beträffande den intagnes frihet eller förmåner, såsom förflyttning eller senareläggning av permissioner och frigivning. Dessa s.k. dubbelbestraffningar ansågs såväl skadliga från behandlingssynpunkt som stridande mot allmänna rättsregler.

Kritiken kom i stor utsträckning att beaktas i praxis. Isoleringens betydelse som disciplinmedel minskade. Verkställighetstiderna förlängdes allt mera sällan. Förlängning kom att ske endast vid upprepade disciplinförseelser. Efterhand kom kritiken i stället att inriktas mot all enrumsplacering, som man ansåg borde avskaffas med

hänsyn till dess skadeverkningar på den intagne. Det befarades att enrumsplaceringen i ökad omfattning skulle ske av behandlings- eller säkerhetsskäl.

Disciplinbestämmelserna ansågs av kritikerna för otydliga för att tillgodose kraven på rättssäkerhet. De intagna kunde enligt kritikerna inte förutse vilka handlingar som kunde medföra bestraffning. Vidare gjordes gällande att praxis växlade vid olika anstalter. Det ansågs olämpligt att anstaltsledningen både ledde utredningarna i disciplinärenden och beslutade om bestraffning, medan den intagne saknade möjlighet att få hjälp med att föra sin talan.

14.3 Frågans behandling före 1974 års reform

14.3.1 Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården

KAIK föreslog i betänkandet (SOU 1971:74) Kriminalvård i anstalt att disciplinstraffen skulle avskaffas. Till stöd härför anförde kommittén i huvudsak följande. Det var svårt att samordna de disciplinära, behandlings- och säkerhetsmässiga systemen så att den samlade effekten av reaktionssystemet blev rimlig. Även om det fanns olika disciplinära åtgärder, ålades den intagne i regel den strängaste påföljden, dvs. inneslutning i enrum. Det var enligt KAIK meningslöst att ålägga en intagen förlust av olika förmåner, om man samtidigt inte skiljde honom från de medintagna som kunde tillhandahålla honom sådant som han inte skulle ha tillgång till. - Isoleringsstraffet hade enligt KAIK från behandlingssynpunkt avsevärda negativa effekter. De intagna, som ofta var i dåligt skick, utsattes genom isoleringsstraffet för ytterligare påfrestningar. Detta ansåg kommittén vara inhumant och ägnat att göra de intagna negativt inställda till anstaltsbehandlingen. Ett isoleringsstraff kunde också medföra avbrott i en pågående behandling. - Det gick enligt KAIK inte att dra någon skarp gräns mellan straffbetonade åtgärder och sådana åtgärder som vidtogs av hänsyn till ordning och säkerhet. I ett system som syftade till rehabilitering kunde endast åtgärder som var betingade av säkerhets- eller behandlingsskäl komma i fråga. KAIK ansåg det inte lämpligt med ett system där den intagne tvingades att fullgöra sina skyldigheter under hot om disciplinära åtgärder. Däremot var det kommitténs uppfattning att uppträdandet i anstalten även framdeles borde inverka på frågor som anstaltsplacering, frigång, permission och frigivning m.m.

14.3.2 Kriminalvårdsberedningen

Kriminalvårdsberedningen föreslog i betänkandet (SOU 1972:64) Kriminalvård förändringar bl.a. beträffande de disciplinära bestraffningarna. Enligt det förslaget skulle den intagne vid lindrigare förseelser som i princip enda sanktion kunna åläggas ett kort isoleringsstraff om högst sju dagar. Allvarligare förseelser skulle däremot föranleda enbart behandlingsmässiga åtgärder såsom indragning av permission eller frigång samt eventuellt senareläggning av villkorlig frigivning eller övergång till vård utom anstalt.

Till stöd för förslaget anförde Kriminalvårdsberedningen i huvudsak följande. I alla sociala sammanhang fanns skrivna eller oskrivna regler för samvaron liksom sanktioner mot dem som bröt mot dessa regler. Sanktionerna var vanligtvis ganska milda men ändå effektiva, eftersom den felande ville ha ett gott förhållande till övriga gruppmedlemmar. De intagna inom kriminalvården befann sig enligt Kriminalvårdsberedningen däremot i en tvångssituation och hade svårt att känna solidaritet med omgivningen. Detta skapade kontrollproblem, som inte fanns i andra sociala gruppbildningar. I anstaltskollektivet ingick dessutom människor som hade svårt att anpassa sig till annan kollektiv verksamhet. Detta gjorde att det ibland förelåg behov av särskilda medel för att upprätthålla social kontroll inom anstalterna. En bristande social kontroll skulle enligt beredningen sannolikt leda till outhärdliga förhållandena för såväl personal som intagna. Utöver mera allmänna sanktioner såsom tillsägelse, löneavdrag m.m. var kriminalvården enligt beredningen därför tvingad att ta till åtgärder vilka kunde framstå som hårda, t.ex. enrumsbehandling, som hade kritiserats för att vara ett inhumant och förlegat sätt att lösa konflikter. Beredningen anförde att sådan behandling, som ansågs kunna ge allvarliga medicinska men, ofta kombinerades med andra åtgärder så att det uppkom en dubbelbestraffning.

Vidare var beredningen motståndare till ingripanden som under längre tid avskar den intagne från kontakt med andra människor. Dubbelbestraffning borde enligt beredningen undvikas och disciplinära ingripanden borde inte få försvåra behandlingen. Ett alternativt disciplinmedel till isolering var åtgärder som förflyttning till mer restriktiv anstalt, indragning av permissioner och frigång samt senareläggning av villkorlig frigivning. Beredningen ansåg dock att sådana åtgärder medförde avsevärda nackdelar. Täta förflyttningar ledde lätt till avbrott i uppgjorda behandlingsprogram och försvårade systematiska utskrivningsförberedelser. De kunde också förstärka en vanlig benägenhet hos de intagna att undfly svårigheter och problem genom att lämna bostadsort eller arbetsplats. Dessutom medförde täta förflyttningar ökade transportkostnader. Användes dessa åtgärder som disciplinmedel riskerade man enligt beredningen att bryta mot

principen att sanktioner inte onödigtvis skall innebära dubbelbestraffningar.

Behandlingsmässiga åtgärder vid lindriga förseelser kunde enligt beredningen ofta ge för vittgående konsekvenser för den intagne. För flitig användning av t.ex. förflyttningar eller indragen frigång försvårade planeringen av straffverkställigheten. En förflyttning av den felande till en riksanstalt skulle dels vara ett för kraftigt ingrepp, dels allvarligt skada hans rehabiliteringsmöjligheter. Beredningen ansåg att behandlingsmässiga åtgärder därför inte borde användas vid lindrigare förseelser. Det torde å andra sidan förekomma mindre allvarliga förseelser mot anstaltsordningen som ändå borde påtalas. För dessa fall återstod enligt beredningen inte någon annan sanktion än ett kortvarigt isoleringsstraff. I flertalet fall hade den intagne placerats i enrum redan under utredningen. Ett sådant omhändertagande uppfattades ofta av den intagne som ett straff. Enligt beredningen var det för honom förmodligen mer acceptabelt att som en disciplinär åtgärd under en kort tid stanna kvar i enrum i stället för att senare, efter utredningen, bestraffas på annat sätt t.ex. genom senareläggning av frigivning.

Beredningen ansåg övervägande skäl tala för att man vid lindrigare förseelser borde kunna ålägga den intagne ett kortare isoleringsstraff om högst sju dagar. Dåvarande regler om förlust av särskilda förmåner, av rätten att inköpa vissa varor och om förbud att inneha tidningar m.m. borde enligt beredningen slopas. Om ett isoleringsstraff hade utmätts, skulle ytterligare sanktioner inte komma i fråga med anledning av den aktuella förseelsen. Disciplinstraffet skulle inte få kombineras med sanktioner av behandlingsmässig natur. Vid prövning av villkorlig frigivning borde hänsyn tas enbart till sådan misskötsamhet under anstaltstiden som inte föranlett disciplinär bestraffning. Det anförda gällde inte för allvarliga förseelser, såsom våld mot personal, rymning samt svårare fall av arbetsvägran, avvikande från permission eller frigång. Sådana förseelser måste enligt beredningen påverka den intagnes förhållanden i anstalten. I konsekvens med det skulle isoleringsstraff inte förekomma utan sanktionen skulle i stället bestå i indragning av sådana förmåner som permission och frigång. Allvarligare förseelser skulle också kunna medföra senareläggning av frigivningen.

Kriminalvårdsberedningen ansåg att valet av sanktion mot bakgrund av det anförda skulle klargöra förseelsens svårighetsgrad för den intagne. Ett isoleringsstraff innebar således att förseelsen bedömts som mindre allvarlig och inte skulle föranleda ytterligare påföljder. Hade däremot ett sådant straff inte ålagts var det klargjort att förseelsen var så allvarlig att den felande hade att vänta mera långtgående konsekvenser.

Beredningen var kritisk till även annan långvarig isolering än den disciplinära. Enrumsplacering förekom bl.a. när en intagen utövade

menligt inflytande på medintagna eller med hänsyn till ordning och säkerhet. Beredningen ansåg att sådan isolering borde utnyttjas endast i speciella undantagsfall. I övriga fall borde den intagne i stället placeras i en liten grupp med särskilda övervakningsmöjligheter.

14.4 Nuvarande ordning

14.4.1 Angående gemensamhet eller placering i enrum (s.k. isolering)

Enligt 17 § KvaL gäller som huvudregel att intagen i kriminalvårdsanstalt i största möjliga utsträckning skall vistas i gemensamhet med andra intagna. Under tid då han är skyldig att ha sysselsättning skall han vistas tillsammans med andra intagna, om inte annat följer av bestämmelser i nämnda lag eller av sysselsättningens särskilda beskaffenhet. På fritiden får den intagne i den utsträckning han önskar vistas tillsammans med intagna, om inte annat följer av bestämmelserna i KvaL. I sluten anstalt får dock gemensamheten mellan intagna på fritiden inskränkas, om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till förhållandena i anstalten. I anslutning till dygnsvilan får de intagna hållas avskilda från varandra.

På egen begäran får intagen, med stöd av 18 § KvaL, ha anvisad sysselsättning i enrum, om lämplig plats kan beredas och inte särskilda skäl talar emot det.

Tvångsmässig avskildhet kan, enligt 20 § KvaL första stycket, förekomma om det är nödvändigt

1. med hänsyn till rikets säkerhet eller föreliggande fara för den intagnes eller annans säkerhet till liv eller hälsa eller för allvarlig skadegörelse på anstaltens egendom,
2. för att hindra att den intagne påverkar någon annan intagen att allvarligt störa ordningen inom anstalten,
3. för att hindra att den intagne medverkar till att en annan intagen får tillgång till berusningsmedel,
4. för att hindra att den intagne allvarligt ofredar en annan intagen.

Intagen som har dömts till fängelse i minst två år och är placerad i sluten anstalt får enligt 20 § andra stycket KvaL hållas avskild från andra intagna, om det kan befaras att han planlägger rymning eller att annan planlägger fritagningsförsök och avskildheten är nödvändig för att hindra att sådan plan sätts i verket samt det med hänsyn till den intagnes brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att fortsätta brottslig verksamhet av allvarlig karaktär. Hålls intagen avskild från andra intagna enligt 20 § KvaL, skall han få den lättnad i avskildheten som är möjlig.

Intagen som uppträder våldsamt eller som är så påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel att han kan befaras störa ordningen i anstalten får enligt 23 § KvaL tillfälligt hållas avskild från andra intagna. Visar sig andra medel otillräckliga för att betvinga våldsamt uppträdande av en intagen, får han hållas belagd med fängsel, om det är oundgängligen nödvändigt med hänsyn till hans egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa. Kan en intagen i fall som avses i 23 § inte hållas avskild i anstalten, får han placeras i allmänt häkte i högst två dygn, om det är lämpligare än att han förs över till en annan anstalt.

I 50 § KvaL föreskrivs att intagen, under utredningen av ett disciplinärende, tillfälligt får hållas avskild från andra intagna i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras. Åtgärden får inte bestå under längre tid än fyra dygn. Kan han inte hållas avskild i anstalten, får han placeras i allmänt häkte, om det är lämpligare än att han förs över till en annan anstalt. Den intagne skall få den lättnad i avskildheten som är möjlig.

14.4.2 Disciplinär bestraffning

Bestämmelserna om disciplinär bestraffning i 47 - 51 §§ KvaL tillkom genom 1974 års kriminalvårdsreform. De ändrades år 1976 på bl.a. så sätt att inneslutning i enrum avskaffades som disciplinär bestraffning. Samtidigt begränsades tillämpningsområdet för disciplinär bestraffning till fall då den intagne vid tillfället för förseelsen befann sig inom anstalten eller då han stod under tillsyn av anstaltspersonal.

Bryter intagen mot anbefalld ordning eller meddelade anvisningar, när han befinner sig inom anstalten eller utanför anstalt under tillsyn av personal inom kriminalvården, får disciplinär bestraffning åläggas honom. Åläggande av disciplinär bestraffning förutsätter att anledning saknas att den intagne skall rätta sig efter anvisning eller tillsägelse, såvida inte gärningen är av sådan beskaffenhet att bestraffning är påkallad av hänsyn till ordningen eller säkerheten inom anstalten.

Disciplinär bestraffning består i att den intagne tilldelas varning eller att det förordnas att viss bestämd tid, högst tio dagar, inte skall inräknas i verkställighetstiden för den påföljd den intagne undergår, s.k. tidstillägg. Föreligger flera förseelser skall enligt 49 § disciplinär bestraffning bestämmas gemensamt för samtliga förseelser. För det fall en intagen meddelas upprepade disciplinära bestraffningar under straffverkställigheten finns det begränsningar beträffande den sammanlagda tiden för tidstillägg. Vid ett fängelsestraff om högst en månad får de disciplinära tidstilläggen inte omfatta mer än sammanlagt tio dagar. Om fängelsestraffet överstiger en månad men inte fyra månader uppgår

motsvarande antal dagar till femton. Vid längre fängelsestraff är möjligheten till disciplinär bestraffning begränsad till fyrtiofem dagar.

Vid prövning av fråga om disciplinär bestraffning skall enligt 48 § beaktas om förseelsen kan bedömas få andra följder för den intagne, t.ex. i fråga om frigång, korttidspermission eller frigivningspermission. Under utredningen av ett disciplinärende får intagen med stöd av 50 § tillfälligt hållas avskild från andra intagna, om det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras. Denna åtgärd får inte bestå under längre tid än fyra dygn. Disciplinärenden skall avgöras skyndsamt. Innan beslut meddelas skall förhör hållas med den intagne. Protokoll skall upprättas över vad som förekommit vid förhör och undersökning.

14.4.3 Kriminalvårdsreformen år 1974

Efter remissbehandling av kriminalvårdsberedningens förslag lämnades i 1973 års departementspromemoria förslag till ett system för disciplinär bestraffning som i vissa hänseenden skiljde sig från beredningens förslag. Promemorieförslaget innebar i huvudsak följande. Intagen skulle som disciplinär bestraffning kunna tilldelas varning. Isoleringsstraffet skulle behållas, men maximitiden härför begränsas till sju dagar. I vissa fall när en intagen ålagts isoleringsstraff skulle det kunna förordnas att tiden för placering i avskildhet inte skulle inräknas i straffverkställigheten. Vid prövning av fråga om villkorlig frigivning skulle särskild hänsyn inte tas till sådan misskötsamhet som föranlett disciplinär bestraffning.

I departementspromemorian anfördes i huvudsak följande skäl för förslaget. Det uppkom i anstaltslivet relativt lätt ordnings- eller disciplinproblem av delvis annat slag än som förekom i andra sociala sammanhang. För att anstaltstillvaron skulle kunna fungera på ett tillfredsställande sätt var det enligt departementspromemorian nödvändigt med viss kontroll över de intagna. För att denna skulle kunna tjäna sitt syfte måste disciplinmedel kunna användas mot den som bröt mot anstaltens regler. Det kunde uppstå många situationer där den intagnes beteende och uppförande påkallade anvisningar eller tillsägelser. I flertalet fall var det dock inte något egentligt indisciplinärt beteende, som föranledde ytterligare ingripanden. Om den intagne direkt brutit mot anstaltsordningen eller regler som gällde för honom förelåg en disciplinär förseelse. Även i sådana fall var det ofta tillräckligt med en tillsägelse. I departementspromemorian anfördes det att ofta låg den intagnes rent personliga problem bakom en förseelse, varför en adekvat åtgärd var att söka lösa dennes problem.

Enligt promemorian förekom det emellertid att intagen bröt mot anbefalld ordning eller uppträdde så klandervärt att det, med hänsyn till ordningen eller säkerheten inom anstalten, var nödvändigt att tillgripa disciplinmedel, t.ex. när den felande inte skulle rätta sig efter anvisningar eller tillsägelser eller där gärningen var av sådan beskaffenhet att den måste beivras. I sådana fall borde enligt departementspromemorian disciplinär bestraffning förekomma.

Beträffande formerna för disciplinär bestraffning noterades i promemorian att varning förekom i reaktionssystem på andra lagstiftningsområden. Starka skäl talade för att varning, som alternativ till en mer ingripande åtgärd, kunde vara en lämplig reaktion även för intagna inom kriminalvården. I de fall när varning inte ansågs vara en tillräcklig åtgärd kunde ett kortvarigt isoleringsstraff inte undvaras. Ett införande av varning som alternativ till isoleringsstraffet borde enligt promemorian medföra en minskad användning av isolering.

I departementspromemorian anfördes vidare att det var mindre lämpligt om isoleringsstraff skulle få användas endast vid lindrigare förseelser, medan de allvarliga enbart skulle föranleda behandlingsmässiga konsekvenser. Isolering borde därför kunna användas också vid allvarligare förseelser. Den intagne borde kunna placeras i enrum även vid utredning i disciplinärende och i avvaktan på disciplinbeslut.

Allvarligare förseelser, såsom rymning eller permissionsmissbruk, medförde utöver placering i enrum vanligen senareläggning av villkorlig frigivning. Detta hade kritiserats dels för att det utgjorde en dubbelbestraffning, dels för att beslut om senareläggning av frigivning inte togs i samband med disciplinärendet utan kunde meddelas långt senare. Från disciplinär synpunkt förelåg enligt promemorian ibland behov av en mer kännbar påföljd än ett isoleringsstraff på högst sju dagar. För att tillgodose detta föreslogs i promemorian att man vid åläggande av isoleringsstraff borde kunna förordna att tiden för isoleringen inte skulle inräknas i verkställighetstiden. Enligt promemorian borde man som en konsekvens härav vid prövning av villkorlig frigivning inte längre få beakta sådan misskötsamhet som medfört disciplinär bestraffning.

Enligt promemorieförslaget skulle indisciplinära beteenden inte påverka tidpunkten för den intagnes villkorliga frigivning eller övergång till vård utom anstalt. Då gällande ordning medgav emellertid att indisciplinärt beteende även föranledde behandlingsmässiga åtgärder såsom indragning eller senareläggning av frigång eller permission eller förflyttning till annan mer sluten anstalt. Sådana följdverkningar, som av den intagne ofta uppfattades som repressiva, kunde heller inte undvaras i framtiden. Enligt promemorian var det angeläget att en så ingripande åtgärd som förflyttning tillgreps i så liten utsträckning som möjligt. I den mån åtgärder av detta slag

förekom var det väsentligt att de i skälig omfattning beaktades i disciplinärendet.

I praxis medförde allvarlig misskötsamhet såsom rymning vanligen senareläggning av den villkorliga frigivningen. Promemorieförslaget innebar emellertid att det redan vid ett beslut om isoleringsstraff skulle kunna förordnas att isoleringstiden inte skulle inräknas i verkställighetstiden. Det innebar att tiden för villkorlig frigivning senarelades i motsvarande mån. Vid prövning av villkorlig frigivning borde man enligt departementspromemorian därför inte på samma grund kunna besluta om ytterligare senareläggning. Uppförandet under anstaltstiden borde enligt departementspromemorian inte längre beaktas.

Departementschefen tillade (prop. 1974:20 s. 100) bl.a. följande i förarbetena till KvaL. För att tillgodose behovet av ytterligare en reaktionsform hade i departementspromemorian föreslagits att isoleringsstraff skulle kunna förenas med förordnande om att tiden för isoleringen inte skulle inräknas i verkställighetstiden. Det kunde ifrågasättas om ett sådant förordnande nödvändigtvis behövde kopplas samman med isoleringsstraffet. Kriminalvårdsstyrelsen hade vid remissbehandlingen förordat att möjligheten att förordna att del av anstaltstiden inte skulle inräknas i verkställighetstiden borde kunna användas som ett självständigt disciplinmedel. Som skäl för det hade åberopats att det vid kollektiva aktioner från de intagnas sida, t.ex. strejker, kunde vara praktiskt ogenomförbart att hålla alla deltagare i enrum. Till detta kom enligt departementschefens mening det förhållandet att man även hade anledning räkna med fall då det av psykiska eller andra skäl fanns hinder eller starka betänkligheter mot ett isoleringsstraff men där endast tillsägelse eller varning var en alltför lindrig reaktion. Övervägande skäl talade enligt departementschefen för att det, såsom en självständig disciplinär påföljd, borde införas en möjlighet att förordna att viss tid inte skulle inräknas i verkställighetstiden. Sådant förordnande skulle kunna förenas med ett isoleringsstraff. Detta gav enligt departementschefen större flexibilitet i valet av påföljd. Departementschefen anförde att i enlighet med promemorieförslaget borde förordnande att viss tid inte skall inräknas i verkställigheten få meddelas endast när det av särskilda skäl var erforderligt med hänsyn till förseelsens beskaffenhet eller p.g.a. upprepad misskötsamhet.

Justitieutskottet (JuU 1974:2 s. 52) anförde vid riksdagsbehandlingen att den föreslagna lagändringen inte hindrade att man, vid prövningen av frågan om villkorlig frigivning, i det enskilda fallet tog hänsyn till den intagnes uppförande under anstaltsvistelsen. Det var enligt utskottets uppfattning emellertid endast i särskilda undantagsfall, i fall av mer än vanligt omfattande misskötsamhet, som bristande skötsamhet under anstaltstiden skulle kunna föranleda senareläggning av den villkorliga frigivningen.

14.4.4 Bakgrunden till avskaffandet av isoleringsstraffet

Möjligheten att använda isolering som disciplinär bestraffning avskaffades, som tidigare nämnts, år 1976. I motiven till den ändringen anförde departementschefen (prop. 1975/76:165) bl.a. följande. Utvecklingen inom kriminalvården kännetecknades av en strävan till ökade möjligheter för de intagna att vistas tillsammans med varandra under arbetstid och fritid. Vid tillkomsten av KvaL hade det, med hänvisning till de skadeverkningar som en avskildhet kunde medföra för den intagne, understrukits att beslut om avskildhet måste föregås av noggranna överväganden huruvida inte mindre ingripande åtgärder var tillräckliga. Samtidigt hade konstaterats att det i vissa situationer tyvärr inte gick att avstå från att avskilja en intagen från andra intagna.

Departementschefen anförde att de olika former av avskildhet som Kval medgav spände över en vid skala. I extrema fall kunde en intagen avskiljas från andra intagna och beläggas med fängsel, om andra medel visade sig vara otillräckliga för att betvinga våldsamt uppträdande av honom och säkerheten oundgängligen krävde det. En mer normal avskildhet innebar att den intagne på vanligt sätt hade tillgång till böcker, tidningar och annat som kunde bereda honom sysselsättning under fritiden. Anstaltspersonalen skulle, som en kompensation för det minskade umgänget med de medintagna, ha utökad kontakt med honom.

Det fanns enligt departementschefen starka skäl för att låta de intagna vistas i gemenskap med varandra i så stor utsträckning som möjligt. Frihetsberövandet innebar i sig att de intagna i betydande mån isolerades från en naturlig gemenskap med andra människor. De ogynnsamma effekter detta kunde medföra förstärktes, om de även hölls avskilda från varandra. Det kunde enligt departementschefen antas att en sådan åtgärd, i vart fall om den pågick under längre tid, direkt kunde försvåra anpassningen till samhället. Inte heller gick det att bedriva arbetsträning, utbildning eller fritidsverksamhet, om de intagna inte vistades i gemenskap. Även från humanitär synpunkt ansåg departementschefen det stötande att under längre tid avskilja den intagne från gemenskap med andra. Frågan om isolering kunde medföra medicinska risker hade varit föremål för diskussion under senare år. I den allmänna debatten hade bl.a. en läkare hävdat att isolering inte längre borde få förekomma. Enligt vissa läkare stred det mot deras etiska regler att medverka i fall då isoleringsåtgärder beslutades. Risken för att de intagna skulle få fysiska eller psykiska men av att hållas i avskildhet vägde enligt departementschefen tungt vid överväganden om sådana åtgärder var berättigade. Omfattningen av dessa risker och deras karaktär var inte helt kända.

Departementschefen ansåg att det måste antas att risk för negativa verkningar uppträdde främst när avskildheten innebar en sträng

isolering och att risken var mindre vid avskildhet i lättare former. Å andra sidan upplevdes gemenskapen med andra intagna inte alltid som något positivt. En påtvingad gemenskap kunde innebära att en intagen riskerade att utsättas för påtryckningar eller allvarliga övergrepp från de medintagna. Det hade förekommit att intagna under hot tvingats delta i införsel av narkotika till anstalten. Detta var bakgrund till att inte så få intagna begärde s.k. självvald isolering enligt 18 § KvaL. En begäran om enrumsarbete bottnade ofta i rent personliga problem eller konflikter med medintagna.

Vidare anförde departementschefen att en förbättring av miljön i vid bemärkelse i anstalterna var ägnad att minska behovet av isoleringsåtgärder. Det mest adekvata sättet att komma tillrätta med den intagnes svårigheter och konflikter var ofta att genom terapeutiska eller andra åtgärder söka lösa hans personliga problem. Det var också väsentligt att de intagna fick att ägna sig åt intresseväckande arbete och fritidssysselsättningar så att den enskildes tankeliv inte koncentrerades på anstaltens förhållanden och mer eller mindre inbillade oförrätter. Att låta intagna, som otillbörligt dominerade medintagna, arbeta och tillbringa fritiden tillsammans i små särskilt sammansatta grupper kunde enligt departementschefen ibland förebygga konflikter.

Även om isoleringsåtgärder kunde ha negativa effekter kunde det enligt departementschefen inte undvikas att det ibland var nödvändigt att hålla en intagen avskild. De undantag från gemenskap som måste finnas borde emellertid vara så snäva som möjligt och utformas så att tillbörlig hänsyn togs till alla de skäl som talade emot en sådan åtgärd. Vid enrumsplacering borde all möjlig lättnad i avskildheten eftersträvas. Departementschefen anförde vidare att det redan vid bedömningen av behovet av disciplinär påföljd skulle beaktas om det indisciplinära beteendet medförde någon behandlingsmässig åtgärd. Inte sällan var en sådan åtgärd så kännbar att bestraffning var onödig. Om disciplinära åtgärder var ofrånkomliga, borde de behandlingsmässiga åtgärderna likväl påverka bestämningen av påföljdens art och svårighetsgrad.

Departementschefen ansåg att disciplinära svårigheter i första hand borde lösas genom allmänt förebyggande åtgärder utan tvångsinslag. Inte sällan kunde man låta det inträffade bero vid en anvisning eller tillsägelse under hand. Kunde den felande inte antas låta sig rätta av en sådan åtgärd eller var förseelsen av sådan beskaffenhet att bestraffning var påkallad av hänsyn till ordningen eller säkerheten inom anstalten, borde det vara tillräckligt att som disciplinmedel ha tillgång till de då båda övriga sanktionerna, nämligen dels varning, dels förordnande att viss tid inte skulle inräknas i verkställighetstiden. Att dessa disciplinpåföljder var tillräckliga vann enligt departementschefen stöd av statistiska uppgifter. Departementschefen ansåg därför att inneslutning i enrum skulle avskaffas som disciplinär bestraffning.

14.4.5 Isolering i samband med utredning i disciplinärenden

Enligt 50 § KvaL kan intagen, under utredningen av ett disciplinärende, tillfälligt hållas avskild. År 1976 infördes som krav för sådan enrumsplacering att den var oundgängligen nödvändig för att syftet med utredningen inte skulle äventyras. Samtidigt begränsades tiden för enrumsplacering till högst fyra dagar. Under år 1975 hade enrumsplacering enligt 50 § KvaL varit den dominerande isoleringsåtgärden. Detta tydde enligt departementschefen på att enrumsplacering hade tillgripits mer eller mindre schablonmässigt.

Departementschefen anförde (prop. 1975/76:165 s. 20) i motiven bl.a. att avfattningen av 50 § KvaL borde ändras så att det framgick att bestämmelsen inte skulle tillämpas annat än när det av utredningstekniska skäl var nödvändigt att hålla den intagne avskild. Så kunde vara fallet t.ex. om sprängmedel eller narkotika hade påträffats i anstalten och det med hänsyn till utredningen var nödvändigt att hindra de intagna som var misstänkta från att kommunicera med varandra. Vidare anförde departementschefen att inneslutning i enrum inte skulle innebära strängare isolering än som var påkallat av omständigheterna.

Bestämmelsen i 50 § KvaL ändrades även år 1981. För de fall att intagen inte kunde hållas avskild i anstalten gavs möjlighet att placera honom i allmänt häkte, om det var lämpligare än överföring till annan anstalt. I motiven till den lagändringen anförde departementschefen (prop. 1980/81:1 s. 22) bl.a. att förutsättningarna för placering i avskildhet under utredningen av ett disciplinärende var tillräckligt restriktivt utformade. Det förekom enligt departementschefen att man fick företa långa och dyra förflyttningar vid tillfälliga avskiljanden, som hade beslutats vid anstalter som inte själva kunde verkställa åtgärden. Den som hade avskilts med stöd av 50 § KvaL skulle vanligen återvända till anstalten, när disciplinärendet var utrett. Starka skäl talade enligt departementschefen för att placering i häkte vid sådana tillfälliga avskiljanden borde få användas som ett alternativ till förflyttning till annan anstalt. Något samröre torde enligt departementschefen inte förekomma mellan de häktade och intagna med tillfällig placering i häkte på grund av utredning i disciplinärende. Ändringen borde därför inte strida mot FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter.

14.4.6 Permissionsmissbruk m.m.

Enligt den ursprungliga lydelsen av 46 § KvaL kunde disciplinär bestraffning åläggas den som bröt mot anbefalld ordning eller meddelade anvisningar, vilket innebar att även förseelser utom anstalten, t.ex.

permissionsmissbruk, kunde föranleda disciplinär bestraffning. Med permissionsmissbruk menas bl.a. att intagen avviker under permissionen eller återkommer till anstalten efter föreskriven tid och då kanske i berusat tillstånd. År 1976 begränsades tillämpningsområdet för disciplinär bestraffning till förseelser den intagne begått inom anstalten eller när han befunnit sig under tillsyn av anstaltspersonal.

Som skäl härför anförde departementschefen (prop. 1975/76:165) att permissionerna var ett led i ansträngningarna att underlätta den intagnes anpassning i samhället, varvid man tog en kalkylerad risk för permissionsmissbruk. Departementschefen ansåg det därför inte förvånande om intagna med alkoholproblem ibland berusade sig under permissionen och till följd därav försummade att inställa sig i anstalten inom föreskriven tid. Ett sådant misslyckande borde enligt departementschefen emellertid inte föranleda disciplinära åtgärder utöver den påföljd som låg i att straffet inte ansågs vara verkställt under den tid som den misskötta permissionen pågått. En avhållande faktor för den som övervägde permissionsmissbruk var att missbruk kunde medföra hinder för eller senareläggning av ny permission.

Departementschefen ansåg att tillämpningsområdet för disciplinär bestraffning borde begränsas till fall då det med hänsyn till ordningen eller säkerheten i anstalten var nödvändigt att vidta särskilda disciplinmedel. Så var fallet när den intagne befann sig i anstalten. Därmed avsågs förutom det inhägnade anstaltsområdet även de fritidsområden i anslutning till anstalten som regelmässigt utnyttjades av de intagna. Disciplinära åtgärder kunde vara påkallade även när den intagne befann sig utanför anstalten men stod under tillsyn av anstaltspersonal såsom vid beledsagad eller bevakad permission.

14.5 Internationella regler om behandlingen av intagna

Det i FN:s universella förklaring om de mänskliga rättigheterna intagna kravet på domstolsprövning av beslut om frihetsberövande behandlas nedan i avsnitt 14.8. I detta avsnitt berörs FN:s och Europarådets rekommendationer om disciplinär bestraffning av intagna i kriminalvårdsanstalt.

FN:s standard minimiregler för behandling av interner är avsedda att framhålla vad som generellt accepteras som god princip och god praxis vid behandlingen av intagna och ledning av anstalter. Beträffande disciplin och straff anger dessa bl.a. följande. Det skall i lag eller i regler utfärdade av behörig administrativ myndighet anges vad som utgör disciplinbrott, vilka slag av straff som kan tilldelas samt längden därav. Vidare skall i lag eller i regler utfärdade av behörig

myndighet anges vilken myndighet som är behörig att meddela sådant straff. Intagen får inte straffas annat än i enlighet med bestämmelser i lag eller i regler utfärdade av behörig myndighet. Bestraffning får inte ske två gånger för samma förseelse. Den intagne skall, innan han straffas, ha underrättats om vilken förseelse han anklagas för och ha haft lämpligt tillfälle att framlägga sitt försvar. Kroppslig bestraffning eller bestraffning genom placering i mörk cell samt grym, omänsklig eller degraderande bestraffning får inte tillåtas som straff för disciplinbrott. Straff genom s.k. sträng inspärrning får inte åläggas utan att läkare undersökt den intagne och skriftligen intygat att denne kan uthärda ett sådant straff. Detsamma gäller för varje straff, som kan inverka menligt på den intagnes hälsa.

Europarådets Ministerkommitté rekommenderar medlemsstaterna att i lagstiftning och praxis låta sig vägledas av principerna i de "Europeiska fängelseregler", som ministerkommittén antagit. De har delvis samma innehåll som FN:s standard minimiregler. Beträffande disciplin och disciplinär bestraffning anger de bl.a. följande utöver FN:s standard minimiregler. Intagna får inte anlitas för att utföra disciplinära åtgärder åt anstalten. Rätten att överklaga och förfarandet vid överklagande skall föreskrivas genom bestämmelser inskrivna i lag eller utfärdade av behörig myndighet. Kollektiv bestraffning, kroppsstraff, bestraffning genom placering i mörk cell samt alla grymma, inhumana eller förnedrande bestraffningar får inte användas som bestraffning för disciplinära förseelser. Bestraffning genom isolering samt all annan bestraffning som kan inverka menligt på intagens hälsa får åläggas endast om läkare efter undersökning skriftligen intygar att den intagne är i stånd att tåla bestraffningen.

14.6 Påföljdsutredningens förslag till ändring av nuvarande bestämmelser om disciplinär bestraffning

14.6.1 Påföljdsutredningens betänkande

I betänkandet (SOU 1991:45) Påföljdsfrågor - Frigivning från anstalt m.m. föreslog Påföljdsutredningen att intagen som disciplinär bestraffning skulle kunna tilldelas varning eller hållas avskild från andra intagna under viss bestämd tid, dock längst under en sammanhängande tid om sju dagar. Vidare föreslog Påföljdsutredningen att nuvarande möjlighet att som disciplinär bestraffning förordna att viss tid inte skulle inräknas i verkställighetstiden, det s.k. tidstillägget, skulle slopas.

Till stöd för sitt förslag anförde Påföljdsutredningen i huvudsak följande. Det fanns behov av disciplinära åtgärder, men det kunde ifrågasättas vilka disciplinära bestraffningar som skulle få förekomma. Kritik hade riktats mot möjligheten att som disciplinär bestraffning förordna att viss tid inte skulle inräknas i verkställighetstiden. Ett sådant förordnande innebar att den intagne, trots att han varit frihetsberövad under den tid som avsågs, skulle avtjäna motsvarande längre tid i anstalt. Förordnandet skiljde sig enligt Påföljdsutredningen endast semantiskt från ett rent tidstillägg. Det innebar i praktiken att anstalten, dvs. en administrativ myndighet, beslutade om frihetsberövande i form av fängelsestraff. Med hänsyn till de långa tider det kunde bli fråga om ansåg utredningen att detta stred mot de allmänna principerna för beslut om frihetsberövande. Europakommissionen hade vid prövning av ett beslut att viss tid inte skulle inräknas i verkställighetstiden funnit att det inte stred mot Europakoventionens bestämmelser om domstolsprövning vid frihetsberövande. I det aktuella fallet hade tidstillägget inte gått utöver den av domstolen utmätta strafftiden. Detta skulle dock ofta kunna bli fallet för t.ex. korttidsdömda. Det var enligt Påföljdsutredningen osäkert vad en prövning enligt Europakonventionen skulle leda till i ett sådant fall. Om den villkorliga frigivningen blev obligatorisk, vilket var under övervägande i annat sammanhang, skulle det redan vid domstillfället stå klart hur lång tid den dömde skulle avtjäna i anstalt. I en sådan situation kunde man enligt Påföljdsutredningens mening inte anlägga samma synsätt som i det av Europakommissionen prövade fallet. Om det blev obligatoriskt med villkorlig frigivning skulle, enligt utredningen, de beslut om tidstillägg som fattades av anstalterna strida mot konventionen.

Påföljdsutredningen anförde att anstalternas beslut om tidstillägg visserligen kunde överprövas av kriminalvårdsstyrelsen och därefter överklagas vidare till Kammarrätten i Jönköping. Om så skedde kunde man enligt Påföljdsutredningen inte påstå att det slutliga beslutet om tidstillägg inte prövats av domstol. Det var emellertid relativt ovanligt att beslut om tidstillägg överprövades. Kammarrätten hade under år 1990 behandlat cirka 150 mål om disciplinär bestraffning, medan det totala antalet disciplinära bestraffningar samma år uppgick till 1 900. Flertalet fall som kom under kammarrättens bedömning rörde tidstillägg. Under budgetåret 1989/1990 hade förordnats att cirka 6 000 dagar inte skulle tillgodoräknas de intagna.

Påföljdsutredningen konstaterade att anstalterna i realiteten hade ett bestämmande inflytande över tidstilläggen. Ett beslut om tidstillägg gällde enligt 58 § andra stycket KvaL omedelbart, om inte annat förordnades. Vid korta straff kunde det därför vara svårt att få en prövning i kammarrätten innan straffet var avtjänat.

En annan invändning mot nuvarande ordning avsåg beslutsfattandet. Den anstalt som i det enskilda fallet beslutade om tidstillägg sörjde

även för beslutsunderlaget, vilket utredningen ansåg vara en olämplig ordning. I praktiken fick den intagne föra sin talan själv utan tillgång till något biträde.

Kritik kunde enligt Påföljdsutredningen även riktas mot tidstilläggen i sig, vilka av erfaren anstaltspersonal uppfattades som föga verkningsfulla. Det fanns en allmän önskan att den intagne skulle kunna "tas ur trafik" direkt efter det indisciplinära beteendet och att man i samband med det skulle kunna bearbeta orsakerna till det inträffade. Enligt detta synsätt kom tidstilläggen i tiden alltför långt efter det inträffade. Anstalten fick inte möjlighet att vidta åtgärder mot den verkliga orsaken till det inträffade, vilken ofta kunde hänföras till den intagnes person.

Mot bakgrund av det anförda ansåg Påföljdsutredningen att disciplinär bestraffning i form av tidstillägg inte uppfyllde de krav som borde ställas med hänsyn till att det var fråga om frihetsberövande. Tidstilläggen borde enligt Påföljdsutredningen slopas även om det utöver varning alltjämt krävdes någon form av disciplinär bestraffning. Det ansågs ligga närmast till hands att åter införa en möjlighet att under viss tid som bestraffning hålla en intagen avskild från andra intagna. Andra tänkbara former av bestraffning ansågs knappast tillräckligt ingripande för att tjäna som remedium för svåra former av ordningsstörande beteende.

Utredningen anförde att det från allmänpreventiv synpunkt framstod som rimligt att avskilja den felande från övriga intagna. En sådan åtgärd kunde vidtas i nära anslutning till det inträffade. Avskiljandet borde utformas så att det gavs utrymme för att bearbeta problemen bakom förseelsen. Den intagnes kontaktman och övrig anstaltspersonal borde under avskildheten ha intensiv kontakt med den intagne och bearbeta hans problem. Anstalter med ofta förekommande disciplinära förseelser borde ha särskilda program med åtgärder mot den intagne under avskildheten.

Avskildheten borde enligt utredningen avgränsas i tiden. En rimlig avgränsning mellan intresset av att å ena sidan ha ett någorlunda avskräckande bestraffningsmedel och å den andra att begränsa de psykiska påfrestningarna för den intagne var att bestämma maximitiden till sju dygn. Liksom för det nuvarande tidstillägget borde särskilda tidsgränser gälla vid upprepade beslut om avskildhet.

Misskötsamhet i anstalt föranledde ibland även andra åtgärder än disciplinära bestraffningar enligt KvaL. Det förekom t.ex. omedelbar förflyttning till anstalt med mer restriktiv verkställighet, s.k. knalltransport. Någon anledning att ändra lagstiftningen beträffande dessa transporter ansågs inte föreligga. Därvid framhölls följande. I 6 och 7 §§ KvaL angavs hur de intagna skulle fördelas mellan olika anstalter, varvid bl.a. rymningsrisken skulle beaktas. Det var emellertid uppenbart att en intagen som "knalltransporterades" ofta placerades i

en anstalt med högre säkerhetsnivå. Något sådant behov förelåg sällan i dessa fall. Oftast rörde det sig nämligen om annan misskötsamhet än försök till rymning. Det fanns enligt utredningen därför anledning att vara återhållsam med sådana förflyttningar. Ett annat skäl mot "knalltransporterna" var att de ödelade den planering som gjorts för den intagne. Mot sådana transporter talade också att åtgärden ofta beslutades innan utredningen kring det inträffade var färdig. Eftersom det var fråga om en repressiv åtgärd, ansåg Påföljdsutredningen att det av rättssäkerhetsskäl borde finnas ett tillförlitligt beslutsunderlag. Samma beviskrav borde gälla i dessa fall som i fråga om disciplinära åtgärder.

14.6.2 Remissbehandlingen av Påföljdsutredningens förslag

Påföljdsutredningens förslag har varit föremål för remissförfarande, varvid nio remissinstanser var uttalat mot förslaget om isolering som disciplinär bestraffning, medan sju kan anses ha tillstyrkt. Beträffande de disciplinära åtgärderna mot intagna i kriminalvårdsanstalt framkom bl.a. följande under remissbehandlingen.

Riksdagens ombudsmän ansåg att särskilt för dem som avtjänade långa straff kunde det te sig föga avskräckande om deras frigivning senarelades några dagar. Inte minst humanitära skäl talade dock mot ett återinförande av isoleringsstraffet.

Hovrätten för Västra Sverige anförde bl.a. följande. Tidstillägg utgjorde en form av ytterligare frihetsberövande. Det ingick emellertid som ett naturligt moment i det frihetsberövande som hade sin grund i det av domstolen bestämda fängelsestraffet. Om tidstillägget höll sig inom ramen för den av domstolen utmätta strafftiden kunde det därför inte anses strida mot Europakonventionen. Hovrätten kunde inte ansluta sig till vad utredningen på denna punkt anfört om att ett annat synsätt var motiverat för det fall att reglerna om villkorlig frigivning blev obligatoriska för alla. Häremot talade bl.a. att den villkorliga frigivningen var relaterad till strafftiden, och vid beräkningen av denna fanns det uttryckligt författningsstöd för att beakta tidstillägg. Den dömde fick alltså inte heller med de av utredningen skisserade reglerna någon absolut rätt att, oavsett hur han skötte sig under anstaltstiden, bli villkorligt frigiven vid en tidpunkt som kunde räknas fram direkt med ledning av domstolens straffmätning. - Vidare fanns det enligt hovrätten rätt till domstolsprövning i förvaltningsrättslig ordning av ett beslut om tidstillägg. Att denna rätt utnyttjades i endast begränsad omfattning utgjorde inte något skäl för att ifrågasätta systemets förenlighet med Europakonventionen. - Hovrätten ansåg att utredningen inte hade gett någon övertygande argumentering för förslaget att generellt övergå från tidstillägg till isolering som disciplinär bestraffning. Hovrätten avstyrkte därför att tidstillägg avskaffades som

disciplinstraff. För övrigt ansåg hovrätten att isoleringsstraff på grund av dess destruktiva karaktär inte annat än undantagsvis borde användas som en bestraffning utan att det normalt borde ses som en skyddsåtgärd.

Köpings tingsrätt, som instämde i övervägandena såvitt gällde tidstillägg, ställde sig bakom förslaget att avskaffa tidstillägget som bestraffningsform. Även om det behövdes någon mer ingripande disciplinär bestraffning än varning avstyrkte tingsrätten förslaget att återinföra isoleringsstraffet. De skäl som på sin tid hade anförts för att avskaffa det gällde enligt tingsrätten fortfarande.

Riksåklagaren anförde att om såväl den villkorliga frigivningen som ett system med frigivningspermission skulle utformas som obligatoriska former för avkortning fanns det skäl att behålla bestämmelsen om förlängning av anstaltstiden. Att inte i något hänseende ha möjlighet att låta en intagens misskötsamhet påverka anstaltstidens längd var sakligt och pedagogiskt felaktigt. Förslaget avstyrktes i den delen. Med hänsyn till vad utredningen hade uttalat ansåg riksåklagaren att det fanns anledning att närmare överväga beslutsformerna i dessa frågor.

Kriminalvårdsnämnden anförde att enligt förslaget skulle möjligheten att tillämpa tidstillägg som disciplinär bestraffning utgå och ersättas med isolering under viss tid. Av två onda ting var det förra att föredra. De skäl som hade anförts mot tidstillägget avsåg den situationen att det medförde ett straff utöver den tidsram som bestämts i domen. Detta kunde närmast komma att gälla korta straff. Vid dessa borde tidstillägg som disciplinär åtgärd inte förekomma. I övriga fall torde risken för ett strafftidsöverskridande vara mycket liten men kunde dock påkalla en spärregel. Nämnden avstyrkte utredningens förslag även i den delen.

Övervakningsnämnden i Borås ansåg att det fanns behov av ett mera verksamt disciplinärt ingripande än varning. Mot tidstillägg kunde enligt nämnden invändas att en administrativ myndighet inte enbart beslutade om frihetsberövande utan också sörjde för beslutsunderlaget. Inte heller en ordning med disciplinär bestraffning i form av isoleringsstraff var enligt nämnden invändningsfri. Detta förfarande hade övergivits år 1976 med hänvisning till allvarliga skadeverkningar. Det var enligt nämnden tveksamt om isolering borde användas som disciplinstraff. Starka betänkligheter hade legat bakom det tidigare avskaffandet av isolering som disciplinär bestraffning. Utredning borde ske huruvida dessa betänkligheter var undanröjda. Ett system där domstol eller övervakningsnämnd direkt överprövade beslut om tidstillägg torde undanröja betänkligheterna mot den nuvarande ordningen. Bifall till förslaget avstyrktes.

Sveriges domareförbund anförde att utifrån andelen beslut om tidstillägg som överklagades till kammarrätten i Jönköping kunde den slutsatsen dras att de intagna i huvudsak accepterade de tidstillägg som

anstalterna beslutade om. I vilken utsträckning kammarrätten ändrade de överklagade besluten hade inte undersökts. Mot denna bakgrund föreföll det betänkligt att avskaffa tidstillägg som disciplinär påföljd. Förbundet var å andra sidan medvetet om att nuvarande regler kunde strida mot Europakonventionens bestämmelser om domstolsprövning vid frihetsberövande.

Kammarrätten i Jönköping anförde att tidstillägget inte kunde avvaras som disciplinär åtgärd och att detta för de flesta intagna torde te sig som en mer ingripande åtgärd än några dagars isolering. Rättssäkerheten skulle enligt kammarrätten kunna tillgodoses genom att beslut om tidstillägg (över)prövades av övervakningsnämnden.

Kriminalvårdsstyrelsen anförde bl.a. följande. Det kunde riktas en mängd invändningar mot nuvarande ordning med tidstillägg. Emellertid kunde det anföras principiella betänkligheter också mot isoleringsstraffet. Det rådde enighet om att placering i häkte var olämpligt av såväl principiella som resursmässiga skäl. Indisciplinärt uppträdande av den art som föranledde bestraffning ledde normalt till förflyttning till en mer sluten institution eller avdelning. Ytterligare åtgärder blev en typ av dubbelbestraffning och borde inte förekomma. Styrelsen delade uppfattningen att det kunde finnas anledning att vid upprepade eller särskilt svåra former av ordningsstörande beteende hålla den felande avskild från de medintagna. Detta borde emellertid främst ske utifrån säkerhetsaspekter. Kriminalvården höll på att utveckla ett system med positiva förstärkningar respektive negativa konsekvenser som kunde fungera som sanktioner, vilket på sikt kunde motverka indisciplinärt beteende.

Brottsförebyggande rådet ansåg att tidstilläggen inte uppfyllde de krav som kunde ställas med hänsyn till att de faktiskt kunde jämställas med frihetsberövanden. I och för sig kunde det enligt rådet finnas behov av att i stället återinföra isoleringsstraffet i en modifierad form. Det kunde enligt rådet emellertid ifrågasättas om det fanns tillräckliga resurser för att bearbeta de bakomliggande problemen till det indisciplinära beteendet och om eventuella skadeverkningar av isoleringen därigenom kunde undvikas.

Föreningen styresmän och assistenter inom kriminalvården anförde bl.a. följande. Förslaget att delvis ersätta de disciplinära tidstilläggen med isoleringsstraff tillstyrktes för riksanstalterna. Tidstillägg var verkningslöst för de långtidsdömda. Reaktionen på ett felaktigt beteende borde i stället ske i direkt anslutning till förseelsen. För de intagna i lokalanstalterna med sina ofta korta fängelsestraff hade tidstilläggen en omedelbar och kännbar effekt. Om isoleringsstraffet infördes, skulle det uppstå stora problem i främst de öppna anstalterna, eftersom de saknade resurser för att hantera en sådan ordning. Förslaget, som skulle leda till ökade transport- och personalkostnader, avstyrktes därför. Föreningen föreslog olika regler för lokalanstalter

och riksanstalter. Nuvarande ordning med tidstillägg borde behållas för lokalanstalterna och de öppna riksanstalterna, medan isoleringsstraff borde införas för de slutna riksanstalterna.

14.6.3 Senare behandling av Påföljdsutredningens förslag

Justitieministern anförde, i propositionen om utvidgad användning av samhällstjänst (prop. 1991/92:109 s. 13), att remissutfallet av Påföljdsutredningens förslag om disciplinära åtgärder var blandat men övervägande negativt. Frågan om lämpligheten och utformningen av ett disciplinärt bestraffningssystem var enligt justitieministern inte lätt att lösa. Med hänsyn till det övervägande negativa remissutfallet, var hon då inte beredd att föreslå någon ändring.

14.7 Synpunkter från några kriminalvårdsanstalter

Det har under våra studiebesök från flera kriminalvårdsanstalter framförts kritik mot nuvarande ordning såvitt gäller den disciplinära åtgärd som innebär att viss tid inte skall inräknas i straffverkställigheten. Disciplinära åtgärder av detta slag anses av flera inte vara effektiva mot den som ådömts mer än ett helt kort fängelsestraff. De faktiska verkningarna av en sådan åtgärd blir inte kännbara förrän vid den framtida tidpunkt vid vilken frigivning annars skulle ha skett. Med hänsyn till att det således inte finns någon för den intagne tydlig koppling mellan förseelsen och den disciplinära åtgärdens verkningar, fäster denne ofta inte något större avseende vid en disciplinär bestraffning.

14.8 Krav på domstolsprövning av beslut om frihetsberövande

Beslut enligt KvaL meddelas enligt 58 § nämnda lag av Kriminalvårdsstyrelsen, utom såvitt avser vistelse utom anstalt enligt 34 § och frigivningspermission. Med stöd av 19 § KvaF har Kriminalvårdsstyrelsen delegerat beslutanderätten beträffande disciplinära bestraffningar till cheferna för kriminalvårdsanstalterna. När annan kriminalvårdsmyndighet än Kriminalvårdsstyrelsen har meddelat disciplinärt beslut enligt 47 § andra stycket andra punkten KvaL skall, enligt 61 § andra stycket, beslutet omedelbart anmälas för Kriminalvårdsstyrelsen, som

därvid äger rätt att ändra detsamma. - Den som disciplinbeslutet angår får överklaga detta till Kriminalvårdsstyrelsen. Beslut av sistnämnda myndighet kan av den intagne överklagas till Kammarrätten i Jönköping. Besvär över kammarrättens beslut prövas av Regeringsrätten endast om Regeringsrätten har meddelat prövningstillstånd.

Bestämmelserna om delegering och anmälning av beslut meddelade per delegation erhöll nuvarande lydelse i januari 1991. I förarbetena till bestämmelserna (prop. 1989/90:154 s. 22-27) uttalades bl.a. följande. Nya grundläggande principer för decentralisering av beslutsbefogenheter inom kriminalvården hade lagts fast av riksdagen. Dessa innebar bl.a. att beslut i klientärenden i stor utsträckning borde fattas lokalt, medan ärenden av särskilt kvalificerat slag även framdeles borde handläggas av Kriminalvårdsstyrelsen. Det fanns anledning att vara uppmärksam på hur rättssäkerheten för den intagne påverkades av att besluten fattades på lokal nivå. Den intagne hade möjlighet att hos Kriminalvårdsstyrelsen överklaga ett beslut som fattats av en tjänsteman med stöd av KvaL eller KvaF. Ett sådant beslut kunde ändras av styrelsen, även om den intagne inte hade överklagat. Styrelsens beslut kunde överklagas till kammarrätten. Härigenom var det från rättssäkerhetssynpunkt en betryggande ordning att beslut skulle anmälas för styrelsen i stället för som tidigare underställas.

Den europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna anger vissa begränsningar för i vilka fall frihetsberövanden får ske. I artikel 5:I i konventionen anges följande.

> Envar har rätt till frihet och personlig säkerhet. Ingen må berövas sin frihet utom i följande fall och i den ordning som lagen föreskriver:
>
> a) då någon är berövad sin frihet efter fällande dom av behörig domstol;
>
> b) då någon lagligen är arresterad eller eljest berövad sin frihet antingen med anledning av att han underlåtit att uppfylla domstols lagligen givna föreläggande eller i ändamål att uppnå fullgörande av någon i lagen föreskriven skyldighet;
>
> c) då någon lagligen är arresterad eller eljest berövad sin frihet för att ställas inför behörig rättslig myndighet såsom skäligen misstänkt för att han förövat brott, eller när det skäligen anses nödvändigt för att förhindra honom att begå ett brott eller att undkomma efter att ha gjort detta;
>
> d) då en underårig genom lagligt beslut är berövad sin frihet för att undergå skyddsuppfostran eller då han lagligen är berövad sin frihet för att inställas inför behörig rättslig myndighet;

e) då någon lagligen är berövad sin frihet till förhindrande av spridning av smittosam sjukdom eller emedan han är sinnessjuk, alkoholist, hemfallen åt missbruk av droger eller lösdrivare;
f) då någon lagligen är arresterad eller eljest berövad sin frihet till förhindrande av att han obehörigen inkommer i landet eller som ett led i förfarande för hans utvisning eller utlämnande.

I svensk rätt finns former av frihetsberövanden, som anses svåra att passa in i den europeiska konventionens mönster. En sådan åtgärd, som inte på något naturligt sätt passar in i konventionens mönster, är det disciplinära tidstillägget inom kriminalvården, som innebär att viss tid inte skall inräknas i verkställighetstiden. Sådana beslut meddelas, såsom nämnts i det föregående, i första instans av chefen för den anstalt där den intagne är placerad. Detta kan anses innebära att en annan myndighet än domstol dömer till tilläggsstraff i form av ett frihetsberövande. Europakommissionen (Kommissionens beslut den 13 oktober 1988, mål 12613/86) har emellertid funnit sådan åtgärd vara försvarbar så länge det totala straffet som den dömde avtjänar inte överstiger det av domstol utdömda straffet.

14.9 Överväganden och förslag (53-57 §§ lagförslaget)

14.9.1 Förutsättningarna för disciplinär bestraffning

Bland de intagna i kriminalvårdsanstalterna förekommer ofta människor som har svårt för att anpassa sig till samvaron med sina medmänniskor. Den omständigheten att de befinner sig i en tvångssituation med begränsade möjligheter att fritt välja sällskap medför ibland ytterligare svårigheter i detta hänseende. Fråga är om människor som redan har brutit mot samhällets normer. Det förekommer därför ganska ofta förseelser av skilda svårighetsgrad mot ordningen i anstalterna. Även om man försöker underlätta tillvaron i anstalterna genom att bearbeta de intagnas personliga problem och belöna skötsamhet, är det ofrånkomligt att det ibland måste kunna tillgripas disciplinära åtgärder. Om en intagen bryter mot anbefalld ordning eller meddelade anvisningar bör, liksom enligt gällande rätt, grund för disciplinär bestraffning föreligga. Finns det anledning att anta att den felande kommer att ta rättelse av anvisning eller tillsägelse bör bestraffning underlåtas. Är emellertid förseelsen av sådan beskaffenhet att bestraffning är påkallad av hänsyn till ordningen eller säkerheten inom anstalten, utgör anvisning eller tillsägelse inte någon tillräcklig åtgärd. I sådant fall skall bestraffning ske. Det är också en fråga om rättssä-

kerhet att tillämpningen av ett disciplinärt system präglas av konsekvens och lika behandling. Av den anledningen går det inte att överse med disciplinära förseelser på alltför diskretionära grunder.

Liksom hittills bör bestraffning kunna ske för förseelser den intagne begått under tid han befunnit sig i en anstalt eller stått under tillsyn av personal inom kriminalvården. Vi anser emellertid att tillämpningsområdet för det disciplinära systemet bör utvidgas till vad som gällde fram till år 1976 och sålunda omfatta också förseelser som den intagne begått när han med tillstånd vistats på egen hand utanför anstalten. Bakgrunden till vårt förslag är följande.

Permissionsmissbruk och liknande medför enligt de tillämpningsföreskrifter för verkställigheten som gäller regelmässigt att kvalifikationstiden för ny permission påverkas. Ibland får missbruket också andra från den intagnes synpunkt negativa följder. De åtgärder som sålunda vidtas har för de intagna en klart disciplinär innebörd. Rent objektivt är det oftast också svårt att uppfatta dem på något annat sätt. Att hävda att en senarelagd ny permission eller någon annan för den intagne negativ åtgärd skulle vara påkallad av enbart behandlingsskäl framstår i många fall som krystat. Som närmare utvecklas i det följande föreslår vi att senareläggning av permissioner och vissa andra åtgärder som nu formellt bara får motiveras av behandlings- eller säkerhetsskäl skall ingå i ett mera differentierat disciplinärt sanktionssystem. Det är i viss mån en fråga om rättssäkerhet att saker och ting ges sin rätta benämning. Åtgärder som i realiteten vidtas av disciplinära skäl skall inte påstås vara något annat. Med detta synsätt framstår det som naturligt att de konsekvenser som följer på förseelser som begåtts i samband med permission eller annan medgiven utevistelse inryms i det disciplinära sanktionssystemet.

Till detta kommer ett ytterligare skäl. Frågan om utformningen av institutet villkorlig frigivning övervägs f.n. av Straffsystemkommittén. Enligt direktiven för denna kommitté skall särskilt övervägas kriterier för villkorlig frigivning enligt fakultativa regler. Den intagnes uppförande under anstaltstiden bör kunna vägas in vid bedömningen av vid vilken tidpunkt frigivning skall ske, dock på ett sådant sätt att det inte kan uppfattas som en dubbelbestraffning för förseelser som redan medfört sanktioner i annan ordning. Vi har haft samråd med Straffsystemkommittén. Därvid har frågan om hur ett förslag rörande den villkorliga frigivningen skall utformas inom kommittén lämnats öppen. Det har emellertid framkommit att om ett system, där tidpunkten för frigivningen görs beroende av den intagnes uppförande, skall kunna utformas så att risken för dubbelbestraffning undanröjs, måste det klart kunna utredas vilka åtgärder av disciplinär natur som vidtagits mot den intagne under verkställighetstiden. Det är också av denna anledning viktigt att reaktioner mot permissionsmissbruk och andra förseelser i

samband med utevistelser räknas in i det disciplinära sanktionssystemet.

Vårt förslag omfattar bara förseelser i samband med medgivna utevistelser. Vad som inträffar i samband med en rymning kan således inte bestraffas disciplinärt. Det disciplinära sanktionssystemet skall i princip tillämpas bara i fråga om disciplinära förseelser. Om den intagnes missförhållande innefattar brottslig gärning skall polisanmälan göras. Detta får underlåtas bara om det är helt uppenbart att brottet är av så ringa betydelse i förhållande till den påföljd som verkställs att åtal kommer att efterges. Olovlig befattning med narkotika skall enligt vår mening dock alltid föranleda polisanmälan.

Det är viktigt att beslut om disciplinär bestraffning meddelas i nära anslutning till förseelsen.

14.9.2 Ett differentierat sanktionssystem

Det disciplinära bestraffningssystemet, vars enda egentliga sanktion utgörs av tidstillägget, har kritiserats av anställda inom kriminalvården för att ha ringa effekt på de intagnas beteende. Enligt kritiken är särskilt de långtidsdömda okänsliga för ett förordnande om att viss tid inte skall tillgodoräknas dem såsom verkställd i anstalt. Effekten av ett sådant förordnade inträder för de långtidsdömda vanligen inte i anslutning till förseelsen utan vid den senare tidpunkt då frigivning skulle ha skett. Det disciplinära tidstillägget tappar därmed i pedagogiskt värde. Kritiken mot tidstillägget som sanktion gäller även dess tillämpning i fråga om korttidsdömda. Det har hävdats att sanktionen i vissa fall kan utgöra ett frihetsberövande i strid mot åtaganden enligt internationella konventioner. Mot denna bakgrund finns det anledning att överväga vilka former av disciplinär bestraffning som bör förekomma inom kriminalvården.

Varning

Möjligheten att såsom disciplinär bestraffning tilldela någon "varning" förekommer inom flertalet sanktionssystem. Skäl mot att varning skall kunna tilllämpas inom kriminalvården föreligger enligt vår mening inte.

Lindriga förseelser av förstagångskaraktär bör liksom nu åtgärdas med informella tillrättavisningar. En varning skall, såsom ingående i det formella sanktionssystemet, ha större tyngd. Det utrednings- och beslutsförfarande som rättssäkerheten kräver för disciplinär bestraffning måste äga tillämpning. Härigenom inpräntas sakens allvar

för den intagne samtidigt som det markeras att ett mera kännbart ingripande kan bli aktuellt om ett indisciplinärt beteende upprepas.

Varning utgör inte en tillräckligt ingripande reaktion mot svårare förseelser. Ny varning bör inte tilldelas en intagen som tidigare varnats efter en förseelse av likartat slag.

Tidstillägg eller förordnande att viss bestämd tid inte skall inräknas i straffverkställigheten

Nuvarande möjlighet att förordna att viss bestämd tid inte skall inräknas i straffverkställigheten innebär rent faktiskt att den intagne skall vistas motsvarande längre tid i anstalt. Sådant förordnande kommer därför i det följande att benämnas tidstillägg.

Det förekommer, såsom tidigare nämnts, kritik mot bestraffning i form av tidstillägg på den grunden att de långtidsdömda inte fäster avseende vid sådan bestraffning. Även om ett beslut om tidstillägg meddelas kort tid efter aktuell förseelse, medför det inte någon faktisk effekt förrän vid den senare tidpunkt när den intagne skulle ha frigetts.

För långtidsdömda med lång återstående strafftid medför ett beslut om tidstillägg inte någon kännbar effekt i anslutning till vare sig förseelsen eller disciplinbeslutet. Bestraffningsformen tappar därför i pedagogiskt värde för dessa. För korttidsdömda eller intagna med kort kvarstående strafftid förhåller det sig annorlunda. Med hänsyn till att tidpunkten för deras frigivning är mera nära förestående, inträder disciplinbeslutets effekt tidigare och ger således en tydligare koppling mellan förseelse och bestraffning. Det disciplinära tidstillägget torde därför enligt vår mening kunna vara verkningsfullt för vissa intagna. Med hänsyn härtill föreligger det inte tillräckligt starka skäl för att generellt slopa tidstillägget på grund av bristande effektivitet.

Bestraffning genom tidstillägg kan ifrågasättas även utifrån beslutsordningen. Enligt europakonventionen skall beslut om frihetsberövande fattas av domstol. Beslut om tidstillägg fattas emellertid av anstaltsledningen, dvs. en administrativ myndighet. Om ett beslut om tidstillägg inte överklagas, kommer någon domstolsprövning inte att ske. Medför ett icke överklagat beslut om tidstillägg att den intagne skall vistas längre tid i anstalt än som anges i den brottmålsdom som ligger till grund för straffverkställigheten, får en administrativ myndighet anses ha beslutat om frihetsberövande. Detta står enligt vår uppfattning i strid med europakoventionens krav på att beslut om frihetsberövande skall fattas av domstol. Möjligheten för administrativ myndighet att besluta om tidstillägg bör därför begränsas. Beslut om tidstillägg bör få meddelas endast den som kan bli föremål för villkorlig frigivning. Vidare skall enligt vår mening ett beslut om tidstillägg i det enskilda fallet inte få medföra att den intagne vistas

längre tid i anstalt än han skulle ha gjort om han avtjänat hela det ådömda fängelsestraffet i anstalt.

För närvarande pågår inom Straffsystemkommittén en översyn av reglerna för villkorlig frigivning. Som tidigare redovisats har kommittén därvid bl.a. till uppgift att överväga i vad mån den intagnes uppförande skall inverka på tidpunkten för en fakultativ villkorlig frigivning. Tidstillägget får såsom disciplinpåföljd sådan effekt på frigivningssituationen. Om en disciplinförseelse medför ett tidstillägg, skulle det därför innebära en dubbelbestraffning att låta samma förseelse läggas till grund för en ytterligare senareläggning av frigivningen. Detta betyder som vi ser det och som också uttalats vid vårt samråd med Straffsystemkommittén att man för lagstiftningens vidkommande måste välja att låta ett dåligt uppförande som tar sig uttryck i en disciplinförseelse bli beaktad i ett disciplinärende eller först i samband med prövningen av frågan om villkorlig frigivning. Vår uppfattning är att det är viktigt att reaktionen på förseelser får komma omedelbart och inte anstå till en framtida frigivningsprövning.

Ytterligare bestraffningsformer

Med hänsyn till att tidstillägget, som nämnts i det föregående, är mindre verkningsfullt beträffande långtidsdömda i början av verkställigheten och inte kan komma i fråga beträffande vissa korttidsdömda föreligger det behov av ytterligare former för disciplinär bestraffning.

Förbud för intagen att inneha vissa föremål i sitt bostadsrum

En form av disciplinär bestraffning är att under en begränsad tid förbjuda intagen att inneha visst slag av föremål eller viss utrustning i sitt bostadsrum en annan att under viss tid frånta honom rätten att i bostadsrummet inneha litteratur och tidningar. Dylika bestraffningar vill vi inte föreslå, dels därför att vi betvivlar effektiviteten därav, dels - och framför allt - emedan de framstår som otidsenliga.

Avdrag på ekonomisk ersättning till intagen

Intagen som deltar i ackordsarbete erhåller grundersättning jämte ackordsersättning. Deltar intagen i studier eller yrkesinriktat arbete utan ackord erhåller han grundersättning jämte tilläggsersättning. Vid t.ex. sjukdom, olycksfall eller arbetslöshet erhåller den intagne endast grundersättning. Även vid besök hos läkare, tandläkare, sjuksköterska

eller vid deltagande i kollegium, förtroenderåd och andra samverkansorgan erhåller han endast grundersättning.

Enligt Kriminalvårdsstyrelsens föreskrifter om arbets- och studieersättningar till intagna (KVVFS 1992:2) utgår inte ersättning till intagen som vägrar att medverka i anvisad verksamhet eller som inte får delta i verksamheten. I PM 1992-12-10 från Kriminalvårdsstyrelsen anförs beträffande arbets- och studieersättningar till de intagna bl.a. följande.

> Av föreskrifter följer att ingen ersättning utgår till intagen som vägrar delta i anvisad verksamhet (arbetsvägran).
>
> Ersättning utgår heller inte till intagen, som genom passivitet och/eller olämpligt uppträdande förhindrar verksamheten. Detta är ingen skillnad mot vad som gäller enligt de gamla ersättningsreglerna.
>
> Ersättning utgår ej heller vid förhör, placering enligt 23 eller 50 §§ KvaL eller vid liknande åtgärder.

Löneavdrag förekommer som disciplinåtgärd i andra sammanhang i samhället. Några invändningar föreligger enligt vår mening inte mot att en likartad bestraffningsform införs för de intagna. Föreligger grund för disciplinär bestraffning bör således kunna förordnas att ersättning till intagen skall reduceras för visst bestämt antal dagar, högst 30, under vilken han fullgör anvisad verksamhet. Därvid inräknas inte de dagar då den intagne enligt vad som ovan redovisats på grund av arbetsvägran m.m. inte är berättigad till ersättning.

Förbud mot vistelse utom anstalt.

Det är enligt nuvarande förhållanden vanligt att permissioner, som en följd av disciplinförseelse, senareläggs eller uppskjuts på obestämd tid. Detta uppfattas av den intagne ofta som en bestraffning även om senareläggningen av permissioner formellt motiveras av behandlings- eller säkerhetsskäl. Med hänsyn till att förfarandet i verkligheten är direkt föranlett av den intagnes förseelser bör senareläggning av riktpunkten för permissionerna uttryckligen betecknas som en disciplinär bestraffning. En sådan disciplinär bestraffning skall kunna omfatta även frigång, utevistelse för behandling eller fritidsaktiviteter. Det får utifrån omständigheterna i det enskilda fallet göras en individuell prövning av vilka former av utevistelse som lämpligen skall omfattas av en disciplinär senareläggning.

Den omständigheten att en intagen som disciplinär bestraffning påförts ny kvalifikationstid för vistelse utom anstalt medför inte att han efter kvalifikationstidens utgång har en ovillkorlig rätt till utevistelse. Hans framställning om permission eller annan utevistelse får därefter

prövas på sedvanligt sätt utifrån de olika behandlings- och säkerhetsaspekter som kan göra sig gällande i det enskilda fallet. Den disciplinära bestraffningen innebär att permission eller annan utevistelse före den nya kvalifikationstidens utgång kommer att vägras av rent disciplinära skäl.

Förflyttning till annan avdelning eller anstalt

Det är inte ovanligt att en intagen i samband med en disciplinär förseelse förflyttas till annan anstalt (s.k. knalltransport) eller annan avdelning. I sådana fall sker ofta förflyttningen från öppen till sluten anstalt. Även om en sådan förflyttning utgör en behandlings- eller säkerhetsåtgärd, uppfattas den av den intagne ofta som en bestraffning. Det är vår uppfattning att en förflyttning som har sin grund i en disciplinär förseelse också formellt bör betraktas som en bestraffningsåtgärd. Vårt förslag bör inte medföra att knalltransporter genomförs i större utsträckning än nu. Tvärtom finns det mycket som talar för stor restriktivitet när det gäller förflyttningar mellan anstalter. I det fall den intagne genomgår något behandlingsprogram torde dettas genomförande försvåras, om den intagne förflyttas till annan anstalt. Vidare kan en förflyttning förstärka en tidigare tendens hos den intagne att fly undan sina problem. En förflyttning till annan anstalt medför också extra kostnader för transport. Det som nu sagts gäller inte på samma sätt en disciplinär förflyttning till annan avdelning inom samma anstalt.

Ensamvistelse i den intagnes bostadsrum

Den som verkställer fängelsestraff får för närvarande hållas avskild från andra intagna i följande fall. Enligt 18 § KvaL kan han på egen begäran få arbeta i enrum. Av säkerhetsskäl får intagen, med stöd av 20 § KvaL, hållas avskild från andra intagna. Avskildhet kan även förekomma för att hindra intagen från att påverka annan att störa ordningen, från att medverka till att det i anstalten finns berusningsmedel och från att ofreda annan intagen. Under vissa förutsättningar kan intagen hållas avskild, om det föreligger risk för rymning eller fritagning samt om det kan befaras att han är särskilt benägen att fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär. Uppträder intagen våldsamt eller stör han till följd av berusning ordningen i anstalten får han, enligt 23 § KvaL, hållas avskild från andra intagna. Under utredningen av ett disciplinärende får, enligt 50 § KvaL, intagen hållas avskild i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras. Åtgärden får i sistnämnda fall inte bestå under längre tid än fyra dygn.

Även om förutsättningarna för placering i avskildhet inte är uppfyllda, kan det vid vissa fall av disciplinförseelse finnas behov av att kunna hålla den felande avskild från andra intagna. Som exempel kan en sådan åtgärd vara lämplig när en intagen underlåter att iaktta sysselsättningsplikt. Därigenom förhindras att intagna som arbetsvägrar under arbetstid vistas på bostadsavdelningen och ägnar sig åt kortspel eller liknande.

Placering i avskildhet eller s.k. isolering har kritiserats såsom en inhuman åtgärd, som kan medföra skadeverkningar. Därvid torde man ha utgått från att en placering i avskildhet tillgår på så sätt att den intagne överförs till en särskilt inrättad isoleringscell. En ordning där den intagne, i stället för att placeras i något härför särskilt inrättat rum, under en begränsad tid åläggs ensamvistelse i sitt låsta bostadsrum, inger inte lika allvarliga betänkligheter. Vid en vistelse i bostadsrummet har den intagne nämligen alltjämt tillgång till de tillhörigheter han vanligen disponerar över. Dessutom är det, i vart fall i sluten anstalt, brukligt att den intagne låses in i sitt bostadsrum under natten. En sådan inlåsning även dagtid under några dygn torde normalt inte medföra någon påtagligare risk för skador. Vi anser för övrigt att betänkligheterna mot ensamplacering framstår som betydligt överdrivna mot bakgrund av att flertalet av de intagna som kan komma i fråga för sådan disciplinåtgärd har erfarenhet av att i samband med häktning ha varit isolerade under avsevärt svårare betingelser.

Mot bakgrund av det anförda bör intagen som en disciplinär bestraffning kunna åläggas ensamvistelse i sitt bostadsrum. Disciplinär bestraffning i form av ensamvistelse i den intagnes bostadsrum bör inte få överstiga tio dygn, vilket sammanfaller med den tid inom vilken placering i avskildhet enligt 20 § KvaL för närvarande skall omprövas. Om det föreligger anledning anta att den intagne kan komma att ta skada av sådan ensamvistelse får disciplinär bestraffning inte ske i denna form. Kontaktmannen bör genom samtal med den intagne under hans ensamvistelse förmå honom att anpassa sig till ordningen i anstalten.

Vi är medvetna om att inte alla anstalter är inrättades så att ensamvistelse i bostadsrummet framstår som en praktiskt tillämplig sanktionsform. Detta bör inte hindra att sanktionsformen får komma till användning vid de anstalter där det är lämpligt.

14.9.3 Kombination av disciplinära påföljder

Det föreligger inte något hinder mot att kombinera olika disciplinära påföljder. Dock faller det sig naturligt att inte kombinera varning med någon annan disciplinär påföljd. Däremot kan det emellanåt föreligga

behov av att kunna kombinera en disciplinär senareläggning av utevistelse med någon annan disciplinär bestraffning än varning.

Enligt vår mening bör man undvika dubbelbestraffning som består i att den förseelse som föranleder disciplinär bestraffning även får andra negativa följder för den intagne. Disciplinförseelser som redan föranlett disciplinär bestraffning får i ett senare skede inte läggas till grund för t.ex. senareläggning av villkorlig frigivning.

14.9.4 Val av bestraffningsform

Det skall råda proportion mellan förseelsens svårhetsgrad och den disciplinära åtgärden. Vid en mindre allvarlig disciplinförseelse bör den disciplinära bestraffningen ofta kunna stanna vid varning, om den intagne inte tidigare under straffverkställigheten har gjort sig skyldig till någon förseelse.

När varning inte är tillfyllest innebär vårt förslag att anstaltsledningen har att välja mellan flera olika sanktionsformer, nämligen tidstillägg, avdrag på ekonomisk ersättning till intagen, senareläggning av utevistelse, förflyttning till säkrare anstalt eller enrumsvistelse. Av dessa sanktionsformer är egentligen bara enrumsvistelse och avdrag på ersättning till intagen nyheter i förhållande till gällande ordning. Tidstillägget är visserligen den enda formella disciplinpåföljden men senareläggning av utevistelse och knalltransport tillämpas redan nu av i realiteten disciplinära skäl. Vi menar att rättssäkerheten tjänar på att alla för den intagna negativa åtgärder som vidtas med anledning av disciplinförseelse får formellt beaktas i disciplinärendet.

Med flera olika sanktionsformer är det möjligt att i varje enskilt fall välja den påföljd eller den kombination av påföljder som med hänsyn till förseelsens beskaffenhet och den intagnes förhållande framstår som lämpligast. Det kan vara lämpligt att den intagnes kontaktman får yttra sig över valet.

Permissionsmissbruk föranleder nu mer eller mindre automatiskt en framflyttning av tidpunkten för nästa permission. Det är i allmänhet också den lämpligaste påföljden i sammanhanget. Omständigheterna kan emellertid i det enskilda fallet vara sådana att den intagne av behandlingsskäl trots den inträffade förseelsen bör beviljas permission i vanlig ordning. En annan sanktionsform kan i så fall väljas. Har förseelsen varit av allvarlig beskaffenhet kan å andra sidan en senareläggning av nästa permissionstillfälle kombineras med ytterligare disciplinära åtgärder.

En förflyttning från en öppen anstalt till en sluten får i allmänhet betraktas som en så ingripande åtgärd att någon ytterligare disciplinär sanktion inte är motiverad. Förflyttning innebär att den intagne blir

underkastad ett strängare regelsystem när det gäller kontrollåtgärder av olika slag samt större restriktivitet när det gäller friförmåner. Som ovan anförts bör knalltransporter i största möjliga mån undvikas. När avdrag på ersättning till intagen bedöms olämpligt kan i några fall förflyttning till sluten anstalt dock framstå som den enda lämpliga sanktionsformen. Detta gäller intagna med så korta straff att tidstillägg inte kan komma i fråga och som vistas i en anstalt där enrumsplacering inte är en praktiskt tillämplig sanktionsform.

Vid öppna anstalter torde tidstillägg liksom nu komma att vara en ofta användbar sanktionsform. Som tidigare anförts är tidstillägget ingen lämplig sanktion i början av längre fängelsestraff. Därför torde vid flertalet slutna anstalter valet av sanktionsform lämpligen stå mellan enrumsplacering, avdrag på intagens ersättning och senareläggning av permissioner eller andra utevistelser. När det gäller tillämpningen av den sist nämnda sanktionsformen är det ofrånkomligt att behandlingsaspekten måsta vägas in i bedömningen. Om uteblivna permissioner riskerar att medföra påtagligt negativa konsekvenser för den intagnes samhällsanpassning framstår enrumsplacering som en både humanare och mera lämplig sanktion. Enrumsplacering eller avdrag på intagens ersättning torde i allmänhet vara de enda tillämpliga sanktionsformerna för intagen som särbehandlas enligt 6 § första stycket lagförslaget (motsvarande 7 § tredje stycket KvaL).

14.9.5 Disciplinär bestraffning vid flera förseelser

Föreligger flera förseelser skall för närvarande, enligt 49 § första stycket KvaL, disciplinär bestraffning bestämmas gemensamt för samtliga förseelser. En sådan ordning framstår alltjämt som ändamålsenlig. I 49 § andra stycket KvaL finns begränsningar för den sammanlagda tid som upprepade beslut om tidstillägg får omfatta. För intagen som undergår fängelse i högst en månad är den begränsad till högst tio dagar, för den som undergår fängelse i mer än en månad men mindre än fyra månader till högst femton dagar och för den som undergår fängelse på längre tid än fyra månader till högst fyrtiofem dagar. Sådana begränsningar bör såvitt gäller tidstillägg finnas även framdeles. Intagen som ådömts högst två månaders fängelse kan emellertid inte erhålla villkorlig frigivning. Enligt vårt förslag skall sådan intagen, av de skäl som redovisats i avsnitt 14.9.2, inte kunna åläggas disciplinärt tidstillägg. Till följd härav föreligger det inte något behov att ange några sådana begränsningar för intagna vars strafftider inte överstiger två månader.

Verkningarna av upprepade beslut om ensamvistelse bör begränsas på så sätt att ny bestraffning i form av avskildhet inte får verkställas i omedelbar anslutning till en tidigare disciplinär ensamvistelse.

14.9.6 Avskildhet under utredningen av ett disciplinärende

En intagen måste kunna hållas avskild från andra intagna under utredningen av ett disciplinärende för att syftet med utredningen inte skall äventyras. Har en intagen hållits avskild under utredningen, skall detta tillgodoräknas honom, om disciplinär ensamvistelse senare åläggs honom i anledning av den förseelse som föranlett ifrågavarande utredningen. Beslut om avskildhet med hänsyn till pågående utredning skall givetvis meddelas endast när det är motiverat av utredningskäl. Enbart den omständigheten att det bedöms som sannolikt att den intagne kommer att åläggas disciplinär ensamvistelse får inte läggas till grund för en avskildhetsåtgärd under utredningen.

15 Övriga frågor

15.1 Inledning

I detta avsnitt behandlas tre framställningar som har överlämnats till oss. Den ena gäller frågan om urinprov skall få användas för kontroll av om intagen använder dopningsmedel. Den andra rör frågan om kriminalvårdsanstalt skall få omhänderta samt förstöra eller försälja intagna tillhöriga knivar och andra föremål som kan användas som brottsverktyg. Den tredje avser frågan om intagen av säkerhetsskäl skall få beläggas med fängsel under transport inom anstalt.

15.2 Dopningsmedel

15.2.1 Framställning från Föreningen Styresmän och Assistenter m.fl. vid Kriminalvårdsanstalterna

Föreningen Styresmän och Assistenter m.fl. vid Kriminalvårdsanstalterna har i skrivelse den 9 februari 1993 till Justitiedepartementet hemställt om lagändring, som syftar till att möjliggöra testning av intagna för att fastställa eventuell förekomst av anabola steroider. I skrivelsen anfördes bl.a följande.

> Vi vill uttrycka oro inför utvecklingen mot ett allt frekventare bruk av dessa preparat främst bland intagna som sysslar med kroppsbygge.
>
> På kort sikt förorsakar intag av anabola steroider aggressionsbrott redan efter troligtvis relativt kort brukningstid. Dessa utbrott är oftast svåra att hantera och drabbar både personal och medintagna. Det är också känt, om ej vetenskapligt bevisat, att grova våldsbrott förövats av personer som använt preparaten. Missbrukarna drabbas av personlighetsförändringar och kan reagera inadekvat i en problemsituation. Det är snarare regel att de överreagerar.
>
> Förutom attitydpåverkan genom information om preparaten och dess skadeverkningar behövs ytterligare insatser för att motverka missbruket.

Skrivelsen har överlämnats till oss.

15.2.2 Gällande bestämmelser

Den 1 juli 1992 trädde lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel i kraft. Enligt dess 1 § gäller lagen syntetiska anabola steroider, testeron och dess derivat, tillväxthormon, kemiska substanser som ökar produktion och frigörelse av testeron och dess derivat eller av tillväxthormon. I 2 § föreskrivs att de i 1 § angivna medlen inte får annat än för medicinskt eller vetenskapligt ändamål införas till landet, överlåtas, framställas, förvärvas i överlåtelsesyfte, bjudas ut till försäljning eller innehas. Den som uppsåtligen olovligen överlåter, framställer, förvärvar i överlåtelsesyfte, bjuder ut till försäljning eller innehar dopningsmedel gör sig enligt 3 § skyldig till dopningsbrott. Bruk av dopningsmedel har däremot varken förbjudits eller kriminaliserats. Medel som varit föremål för brott enligt nämnda lag eller värdet därav samt vinning av sådant brott skall enligt 5 § förklaras förverkat, om det inte är uppenbar oskäligt.

Intagen får enligt 24 § KvaL i den utsträckning det kan ske utan olägenhet inneha personliga tillhörigheter samt skaffa sig eller motta böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kan bereda honom sysselsättning under fritid. I övrigt får intagen inneha pengar och skaffa sig eller motta varor eller annat enligt särskilda bestämmelser. Om det är påkallat för att hindra att otillåtna varor införes i anstalt, får det, enligt nämnda bestämmelse, föreskrivas att de intagna inte utan särskilt medgivande får motta försändelser av annat slag än brev eller annan skriftlig handling.

Ytterligare bestämmelser rörande de intagnas tillhörigheter och pengar finns i 64-72 §§ anstaltsföreskrifterna (KVVFS 1990:10). I 66 § föreskrivs dels att intagen inte får inneha läkemedel eller andra medicinska preparat, dels att läkemedel eller andra medicinska preparat som intagen medför till anstalten skall omhändertas. Anstaltens läkare skall besluta om hur det omhändertagna skall förvaras. Enligt 67 § skall otillåten egendom som påträffas hos intagen eller inom anstaltsområdet omhändertas. Tillhör egendomen intagen, skall den förvaras av kriminalvården. I annat fall skall den överlämnas till polismyndighet.

Efter en ändring i 52 d § KvaL, som trädde i kraft den 1 juli 1993 (1993:210) föreskrivs att intagen är, om inte annat föranleds av medicinska eller liknande skäl, skyldig att på anmaning lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel.

15.2.3 Användning och effekter av dopningsmedel

Användningen av dopningsmedel i syfte att förbättra olika idrottsprestationer ansågs tidigare vara en angelägenhet som rörde i huvudsak enbart den organiserade idrotten. Dopning har emellertid blivit allt vanligare och har kommit att utnyttjas inte bara inom elitidrotten, varför frågan fått en vidare betydelse. Numera förekommer dopning även bland motionärer och s.k. kroppsbyggare.

I förarbetena till lagen om förbud mot dopningsmedel anförde departementschefen (prop. 1990/91:199 s. 16) bl.a. följande om effekterna av vissa dopningsmedel.

> Läkemedel som innehåller anabola steroider tillförs i dopningssyfte oftast i stora kvantiteter och under långa tidsperioder. Det är delvis oklart hur en sådan användning påverkar den mänskliga organismen på lång sikt. Läkemedlen är ju inte alls prövade under dessa förutsättningar. De anabola steroidernas verkningssätt - äggvitenybildande - tyder dock på att de på ett allvarligt sätt kan rubba kroppens normala funktion och ger anledning att befara skadeverkningar i form av störningar i hormonbalansen och fettomsättningen, vilket bl.a. innebär förhöjd risk för åderförkalkning och kranskärlssjukdomar. Ungdomar som ännu inte slutat växa kan stanna i växten om de ges anabola steroider. Liksom naturligt testeron kan anabola steroider leda till en bestående virilisering hos kvinnor samt sterilitet hos män. Även andra skador, bl.a. vissa sällsynta former av cancer, misstänks ha samband med användningen av anabola steroider. Psykisk påverkan har också rapporterats, bl.a. ökad aggressivitet.
>
> Det är alltså klara faror förenade med en okontrollerad användning av anabola steroider. Något bärkraftigt skäl för att acceptera ett alltmer utbrett bruk av dessa medel vid sidan av den medicinska användningen synes inte finnas. Vad jag nu sagt gäller även naturligt testeron, som har ett medicinskt användningsområde men som också kan utnyttjas som dopningsmedel och då ger samma typer av skadeverkningar som de syntetiskt framställda anabola steroiderna.
>
> Tillväxthormon har numera också uppförts på IOC:s lista. Sådant hormon, som tidigare varit mycket dyrt och svåråtkomligt, har genom ny teknik börjat kunna framställas i större kvantiteter. Det kan därför befaras att medlet nu får större betydelse som dopningsmedel. Läkemedel med tillväxthormon, som används mot dvärgväxt, kan om det konsumeras felaktigt ge allvarliga bestående skadeverkningar. Enligt min mening bör även tillväxthormon hänföras under de skärpta regler som måste övervägas.
>
> Det finns också vissa medel som är avsedda att på ett onaturligt sätt öka kroppens egna produktion av främst testeron. Detta medför samma faror som en okontrollerad användning av själva hormonet. Det finns därför skäl att i förevarande lagstiftningssammanhang likställa sådana medel med resp. hormonpreparat.

Beträffande bruket av dopningsmedel anförde departementschefen (prop. 1990/91:199 s. 22) bl.a. följande.

På narkotikaområdet är det egna bruket kriminaliserat. Det har från vissa håll gjorts gällande att även själva konsumtionen av dopningsmedel bör falla inom det kriminaliserade området. En sådan kriminalisering ger uttryck för att samhället tar avstånd från varje befattning med de olika medlen. Ett sådant avståndstagande skulle kunna vara påkallat inte minst för att motverka att ungdomar dras in i konsumtionen av dessa medel som kan få konsekvenser för den unges utveckling. Jag har förståelse för sådana synpunkter. De anabola steroiderna och andra här aktuella medel kan emellertid inte bedömas medföra lika allvarliga skadeverkningar som narkotika, eftersom dopningsmedlen inte anses beroendeframkallande. Avgränsningen av det straffbara området bör därför ske med utgångspunkt i den inom svensk straffrätt vägledande principen att inte straffbelägga handling som riktar sig mot den egna personen.

15.2.4 Frågans tidigare behandling

Kriminalvårdsstyrelsen tog ett remissyttrande över promemorian (Ds 1992:19) Åtgärder mot bruk av narkotika samt ringa narkotikabrott upp frågan om intagen skulle vara skyldig att lämna urinprov för kontroll av bruk och förekomst av dopningsmedel. Styrelsen erinrade då om det ökande problemet med bruk av anabola androgena steroider i anstalt. Det var enligt Kriminalvårdsstyrelsen känt att bruket av sådana preparat kunde ge fysiska skador och mentala störningar som äventyrade de intagnas hälsa samtidigt som säkerheten och behandlingsarbetet försvårades. Det var enligt styrelsens bedömning oklart om anabola androgena steroider kunde klassas som beroendeframkallande medel. I den psykiatriska litteraturen fanns rapporter som pekade på att beroendeutveckling var möjlig vid användning av anabola androgena steroider. Kriminalvårdsstyrelsen ansåg att frågan om dessa medel och andra preparat som inte var narkotikaklassade kunde inordnas under begreppet beroendeframkallande medel borde prövas och tydliggöras i lagens förarbeten. Enligt då kommande lagstiftning skulle innehav och överlåtelse men inte konsumtion av anabola androgena steroider kriminaliseras. Kriminalvårdsstyrelsen föreslog att det skulle införas regler som föreskrev skyldighet för intagen att lämna urinprov för kontroll av bruk och förekomst av sådana preparat. Denna möjlighet borde enligt styrelsen införas oberoende av om dessa preparat kunde klassas som beroendeframkallande medel eller inte.

I förarbetena till nuvarande lydelse av 52 d § KvaL anförde departementschefen (prop. 1992/93:142 s. 21 och 28) att blodprover kunde komma till användning vid olika sorters droger. Bestämmelsen hade därför i förslaget omformulerats så att provtagning kunde avse varje form av beroendeframkallande medel och någon specificering av medlet skulle inte längre ske i lagtexten. Frågan om urinprov för kontroll av bruk av anabola steroider behandlades inte i förarbetena.

15.2.5 Överväganden och förslag (30 § lagförslaget)

Dopningsmedel får, som tidigare nämnts, inte införas till landet, överlåtas, framställas, förvärvas i överlåtelsesyfte, bjudas ut till försäljning eller innehas. Överträdelse av förbudet är kriminaliserat. Däremot har konsumtion av dopningsmedel varken förbjudits eller kriminaliserats. Det finns uppgifter som tyder på att användning av dopningsmedel kan ge såväl fysiska skador som psykisk påverkan, bl.a. ökad aggressivitet. Mot bakgrund av det anförda föreligger enligt vår mening starka skäl för att motverka befattning med dopningsmedel i anstalterna.

Anstaltspersonal får enligt gällande ordning genomsöka anstalten, varvid bl.a. de intagnas bostadsrum får kontrolleras i syfte att finna eventuella dopningsmedel. Bestämmelsen om provtagning i 52 § d KvaL avser enbart beroendeframkallande medel. Mot bakgrund av vad som anförts i förarbetena till lagen om dopningsmedel kan formuleringen "beroendeframkallande medel" för närvarande inte anses omfatta sådana dopningsmedel som avses i denna lag. Intagen är således inte skyldig att lämna urinprov för kontroll av att han inte använder dopningsmedel. Enligt vad vi har inhämtat vid våra studiebesök i olika kriminalvårdsanstalter förekommer det behov av ytterligare åtgärder för att komma till rätta med förekomsten av dopningsmedel i anstalterna.

Genom urinprov är det möjligt att fastställa om en person använder dopningsmedel. Enligt vad vi inhämtat utförs urinprov av ifrågavarande slag i Sverige till en kostnad av cirka 700 kr/prov. Svarstiden uppgår för närvarande till mellan fem och tio dagar. Om de intagna åläggs skyldighet att på anmaning avge urinprov för kontroll av om de använder dopningsmedel, kommer anstaltspersonalen därigenom att få ett instrument, som kan ange när det föreligger skäl för att vidta mer intensiva åtgärder mot förekomsten av dopningsmedel.

Den omständigheten att bruket av dopningsmedel inte är kriminaliserat utgör inte något skäl mot en ordning med urinprov. Som jämförelse kan nämnas att eget bruk av narkotika tidigare var straffritt men kriminaliserades genom en lagändring som trädde i kraft den 1 juli 1988. Redan före år 1988 var emellertid intagen, oaktat att eget bruk av narkotika då inte var kriminaliserat, skyldig att på anmaning lämna urinprov för kontroll av om han var påverkad av narkotika.

Mot bakgrund av det anförda bör tilläggas i bestämmelsen om urinprov m.m. att prov får användas även för kontroll av att den intagne inte använder sådant dopningsmedel som anges i 1 § lagen om förbud mot vissa dopningsmedel. Möjligheten till den föreslagna utökade användningen av provtagning bör kombineras med förbud för intagen att i anstalt eller under medgiven utevistelse använda dopnings-

medel. Det bör emellertid ankomma på Kriminalvårdsstyrelsen att besluta om något förbud därom skall införas i detaljföreskrifterna.

15.3 Omhändertagande av knivar och inbrottsverktyg m.m.

Bestämmelser om omhändertagande av berusningsmedel och föremål som är särskilt ägnade att användas för befattning med narkotika finns i 63 § KvaL. Enligt paragrafens första stycke får alkoholhaltiga drycker och andra berusningsmedel omhändertas, om de påträffas hos en intagen, om en intagen får dem sig tillsända, om de medförs av någon som skall tas in i kriminalvårdsanstalt eller om de annars påträffas inom anstalt och det inte finns någon känd ägare till dem.

Kriminalvårdsanstalten skall enligt andra stycket nämnda paragraf låta förstöra eller försälja den omhändertagna egendomen. I tredje stycket föreskrivs att första och andra styckena skall tillämpas även i fråga om injektionsspruta eller kanyl som kan användas för insprutning i människokroppen eller i fråga om andra föremål som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika. Pengar från försäljning av omhändertagen egendom tillfaller staten. Påträffas hos en intagen pengar, som han inte får inneha, skall de omhändertas och göras räntebärande för hans räkning.

Enligt 158 § anstaltsföreskrifterna (KVVFS 1990:10) skall minst två tjänstemän närvara och protokoll föras när egendom som anges i 63 § KvaL skall förstöras.

15.3.1 Framställning från Polismyndigheten i Malmö och Kriminalvårdens regionmyndighet i Malmö

Polismyndigheten i Malmö och Kriminalvårdens regionmyndighet i Malmö har i en framställning den 26 juni 1991 till Justitiedepartementet föreslagit att 63 § KvaL skall ändras på så sätt att den omfattar även sådana föremål som avses i lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål och i 36 kap. 3 § BrB. I framställningen anfördes bl.a. följande.

> Det är vanligt att knivar, inbrottsverktyg och liknande föremål som tillhör intagna i kriminalvårdsanstalter lämnas ut till vederbörande i samband med frigivning. Sådana föremål kan i de flesta fall förklaras förverkade jämlikt lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål eller brottsbalkens 36 kap. 2-3 §§. Det förekommer emellertid ganska ofta att förverkandefrågan inte varit aktuell i brottmålet. När den dömde senare inställer sig för

straffverkställighet kan han medföra föremål som då förvaras för den intagnes räkning under verkställighetstiden. När han friges skall föremålen enligt gällande lag återlämnas till honom.

Det är inte tillfredsställande och dessutom stötande för den allmänna rättskänslan att personer som har dömts till frihetsstraff för våldsbrott eller inbrott i vissa fall förses med knivar respektive inbrottsverktyg när de lämnar anstalten.

Myndigheterna föreslår därför att 63 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt ändras på så sätt att den även omfattar föremål som avses i lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål eller i 36 kap. 3 § brottsbalken.

I framställningen föreslogs följande lydelse av 63 § tredje stycket KvaL.

> Bestämmelserna i första och andra styckena tillämpas även i fråga om injektionsspruta eller kanyl som kan användas för insprutning i människokroppen eller ifråga om andra föremål som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika samt sådana föremål som avses i lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål eller i 36 kap.3 § brottsbalken.

Framställningen har efter remissbehandling överlämnats till oss.

15.3.2 Remissbehandlingen

Förslaget fick under remissbehandlingen ett blandat mottagande. Kriminalvårdsstyrelsen, Kammarrätten i Jönköping och Sveriges Advokatsamfund tillstyrkte framställningen medan Riksåklagaren tillstyrkte förslaget delvis. Hovrätten över Skåne och Blekinge, JO, JK och Rikspolisstyrelsen avstyrkte eller ställde sig tveksamma till förslaget.

Kriminalvårdsstyrelsen tillstyrkte att 63 § KvaL ändrades på så sätt att kriminalvårdsanstalterna fick möjlighet att förverka knivar och andra farliga föremål samt brottsverktyg men föreslog en annan lydelse av bestämmelsen. Styrelsen anförde att frånsett vissa lokala variationer var det totalt sett mycket vanligt att intagna medförde såväl knivar och andra farliga föremål som olika typer av brottsverktyg till anstalterna. Nästan samtliga anstalter hade uttryckt stor olust över att behöva förvara och lämna ut ifrågavarande föremål. Enligt styrelsen hade flertalet regionmyndigheter funnit att det inom anstaltsorganisationen fanns starka önskemål om en rättslig reglering för att lösa dessa missförhållanden. Regionmyndigheterna hade eftertryckligt uttryckt behov av bestämmelser som gav anstalterna rätt att förverka sådana föremål.

Justitiekanslern, som ställde sig tveksam till den föreslagna lagtekniska lösningen, ansåg att problemet borde lösas inom ramen för gällande principer beträffande förverkande av egendom. Beträffande föremål, som kunde förverkas enligt bestämmelserna i 36 kap. 3 § BrB och lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål, innebar förslaget att beslutanderätten ifråga om förstörande och försäljning i den speciella situation förslaget avsåg överfördes från tingsrätt eller åklagare till styresmannen. I den mån förslaget avsåg föremål som inte kunde förverkas enligt angivna bestämmelser, innebar det, enligt justitiekanslern, dessutom att det infördes en ny och utvidgad rätt för staten att utan ersättning ta ifrån den enskilde dennes egendom.

Justitieombudsmannen, som ställde sig avvisande till förslaget, ansåg gällande bestämmelser ge tillräckliga möjligheter att förverka de föremål som var aktuella i förevarande sammanhang.

Kammarrätten i Jönköping tillstyrkte föreslagen ändring och anförde att rättssäkerheten tryggades genom att den intagne enligt 59 § KvaL hade möjlighet till domstolsprövning av beslut angående omhändertagande av kniv m.m.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, som avstyrkte förslaget, ansåg att det från rättssäkerhetssynpunkt var olämpligt att utvidga 63 § KvaL till att avse föremål som omfattades av stadgandena i 36 kap. 3 § BrB och lagen om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål.

Riksåklagaren tillstyrkte framställningen om ett tillägg till 63 § KvaL såvitt avsåg knivar och andra farliga föremål enligt den s.k. knivlagen. Beträffande framställningen i övrigt, som avsåg de många skilda typer av föremål som föll in under bestämmelsen i 36 kap. 3 § BrB, ansåg riksåklagaren förslaget inte utan vidare kunna läggas till grund för lagstiftning. Enligt riksåklagaren borde frågan om utformningen av de lagtekniska förutsättningarna för omhändertagande av föremål enligt 36 kap. 3 § BrB och olika gränsdragningsfrågor som hörde samman med en sådan reglering först belysas och närmare övervägas.

Rikspolisstyrelsen ställde sig tveksam till förslaget, eftersom det redan i gällande lagstiftning fanns ett flertal möjligheter att beslagta och förverka den typ av egendom som avsågs i framställningen. Styrelsen ansåg att om den föreslagna ordningen genomfördes, borde den kompletteras med en bestämmelse om att BrB:s och knivlagens regler om förverkande av brottsverktyg och farliga föremål inte skulle tillämpas i här avsedda fall.

Sveriges Advokatsamfund tillstyrkte framställningen i dess helhet.

15.3.3 Gällande bestämmelser

Bestämmelser om förverkande finns i 36 kap. BrB. I 1 § stadgas att utbyte av brott enligt BrB skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Med utbyte av brott avses t.ex. muta eller vederlag för brott. Enligt 2 § får egendom som använts såsom hjälpmedel vid brott enligt BrB, eller som frambragts genom sådant brott, förverkas, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger för sådan rättsverkan. Detsamma gäller egendom vars användande utgör brott enligt BrB eller med vilken annars tagits befattning som utgör sådant brott. I 3 § finns regler om förverkande i vissa fall av brottsverktyg m.m. Paragrafens tillämpning är till skillnad från föregående paragrafer inte begränsad till brott enligt BrB. I paragrafen stadgas att förverkande får beslutas även i annat fall än som avses i 2 § i fråga om föremål

1. som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning,
2. som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa och som har påträffats under omständigheter som gav anledning befara att de skulle komma till sådan användning,
3. som är ägnade att användas som hjälpmedel vid brott som innefattar skada på egendom och som har påträffats under omständigheter som gav anledning att befara att de skulle komma till sådan användning.

Förverkande kan även beslutas enligt lagen (1988:254) om förbud beträffande knivar och andra farliga föremål (knivlagen). I 1 § nämnda lag föreskrivs att knivar, andra stick- och skärvapen och andra föremål som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa inte får innehas på allmän plats eller inom vissa skolområden. Från förbudet undantas emellertid föremål som ingår i utrustningen för viss tjänst eller visst uppdrag eller om innehavet med hänsyn till föremålets art, innehavarens behov och övriga omständigheter är att anse om befogat. Vidare får stickvapen eller knivar som är konstruerade så att klingan eller bladet kan fällas eller skjutas ut ur sitt skaft (springstiletter eller springknivar) inte innehas av personer under 21 år. Enligt 2 § får knogjärn, kaststjärnor eller andra sådana föremål som är särskilt ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa samt springstiletter eller springknivar inte överlåtas till personer under 21 år eller saluhållas. Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot 1 eller 2 § skall, enligt 4 §, dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. Vid ringa fall döms inte till ansvar. I 5 § föreskrivs att knivar eller andra föremål som innehafts i strid mot 1 § eller som överlåtits eller saluhållits i strid mot 2 § skall förklaras förverkade, om det inte är uppenbart oskäligt.

Bestämmelser om förfarandet vid förverkande finns i lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. Denna

lag gäller, om inte annat följer av särskilda bestämmelser i lag eller annan författning. Den inledande paragrafen i lagen föreskriver att lagen är tillämplig vid prövning av fråga om förverkande av egendom till det allmänna eller om annan särskild rättsverkan av brott, när frågan inte rör någon som är tilltalad för brott. Lagen gäller således inte enbart om talan riktas mot någon okänd utan även i fall då det finns en känd ägare men åtal inte väcks mot denna. Av 2 § följer att fråga om förverkande enligt lagen prövas av tingsrätt efter särskild talan. För sådan talan gäller i tillämpliga delar RB:s regler om åtal för brott för vilket inte kan följa svårare straff än böter. I 4 § stadgas att åklagare får pröva frågan om förverkande, om värdet av beslagtagen egendom uppskattas till mindre än en tiondel av det basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som gällde då beslutet verkställdes. Ett beslut om förverkande skall meddelas skriftligen. Den från vilken beslaget har skett får hos åklagaren anmäla missnöje inom en månad från det han fick del av beslutet.

15.3.4 Överväganden och förslag

Enligt förslaget från polismyndigheten i Malmö och Kriminalvårdens Regionmyndighet i Malmö skall kriminalvårdsanstalt få omhänderta och därefter förstöra eller försälja föremål som omfattas av stadgandena i 36 kap. 3 § BrB och knivlagen. Detta måste anses vara jämställt med att förverka sådana föremål. En sådan konfiskatorisk åtgärd bör enligt vår mening få vidtas endast om den grundas på en prövning som svarar mot tillräckliga rättssäkerhetsskrav.

Beslut om förverkande enligt 36 kap. 3 § BrB fattas av allmän domstol eller åklagare, varvid prövning sker huruvida de i nämnda lagrum angivna förutsättningarna är uppfyllda. Det kan därvid uppkomma svåra bedömningar, varför det från rättssäkerhetssynpunkt måste anses olämpligt att överlåta prövningen till en kriminalvårdsanstalt. Enligt vår mening bör kriminalvårdsanstalt därför inte få besluta om omhändertagande av föremål som omfattas av 36 kap. 3 § BrB.

Knivar, andra stick- och skärvapen samt andra föremål som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa får enligt knivlagen inte innehas på allmän plats eller inom vissa skolområden. Detta gäller emellertid inte om föremålet enligt särskilda instruktioner ingår i utrustning för viss tjänst eller visst uppdrag eller om innehavet annars med hänsyn till föremålets art, innehavarens behov och övriga omständigheter är befogat. Knivar och andra föremål som innehafts i strid mot knivlagen får förverkas.

Enligt framställningen bör sådana föremål som avses i knivlagen få omhändertas och förstöras eller försäljas enligt 63 § KvaL. I fram-

ställningen anges inte om dessa åtgärder skall vidtas i samtliga fall när föremålen påträffats inom en anstalt eller om så skall ske endast då brott mot knivlagen har ägt rum. Om brott mot knivlagen skall vara en förutsättning för åtgärder enligt 63 § KvaL måste prövning ske bl.a. huruvida föremålet innehafts på allmän plats eller inom sådant skolområde som omfattas av knivlagen. Oavsett om brott mot knivlagen skall vara en förutsättning för omhändertagande enligt 63 § KvaL, måste det vid prövningen i det enskilda fallet fastställas om något av de i 1 § angivna undantagen från förbudet enligt knivlagen föreligger. Av rättssäkerhetsskäl bör en sådan prövning inte göras av kriminalvårdsanstalt utan bör ankomma på domstol eller åklagare.

Anstaltspersonalen kan enligt gällande ordning hos polis eller åklagare väcka frågan om beslag och förverkande av vapen och andra brottsverktyg som påträffas inom anstalten eller som medförts dit. På så sätt kan man uppnå att föremålen inte behöver överlämnas till den intagne vid frigivning. Kriminalvården bör vara skyldig att företa sådana åtgärder, om det finns anledning att anta att egendomen kan förverkas jämlikt bestämmelserna i knivlagen eller 36 kap. 3 § BrB. Bestämmelser om sådan skyldighet bör intas i de föreskrifter som meddelas av Kriminalvårdsstyrelsen. Mot bakgrund av det anförda bör tillämpningsområdet för 63 § KvaL inte utvidgas.

15.4 Användning av fängsel inom anstalt

Bestämmelser om användande av fängsel finns i 23 och 42 §§ KvaL. Uppträder intagen våldsamt eller är han så påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel att han kan befaras störa ordningen i anstalten, får han tillfälligt hållas avskild från andra intagna. Visar sig andra medel otillräckliga för att betvinga våldsamt uppträdande av en intagen, får han enligt 23 § andra stycket KvaL hållas belagd med fängsel, om det är oundgängligen nödvändigt med hänsyn till hans egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa. Enligt 42 § andra stycket KvaL får intagen, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, vid transport eller annars under vistelse utom anstalt beläggas med fängsel.

15.4.1 Framställning från Kriminalvårdsstyrelsen

Kriminalvårdsstyrelsen har i en framställning den 27 november 1992 till Justitiedepartementet hemställt att 42 § KvaL ändras på så sätt att det även vid transport av intagen inom anstalten blir tillåtet att av säkerhetsskäl använda fängsel. I framställningen anfördes följande.

Enligt 23 § andra stycket lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL) får en intagen som uppträder våldsamt eller som är påverkad av droger beläggas med fängsel under vissa förutsättningar. Vidare får en intagen enligt 42 § KvaL beläggas med fängsel, om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, vid transport eller annars under vistelse utom anstalten.

Erfarenheterna visar att det i undantagsfall kan finnas ett behov att av säkerhetsskäl belägga en intagen med fängsel vid en transport inom anstalten, t.ex. för transport från en säkerhetsavdelning till en läkarmottagning inom anstalten. Det synes som om detta inte är reglerat i KvaL.

Kriminalvårdsstyrelsen hemställer därför att 42 § KvaL ändras på så sätt att det även vid transport inom anstalten blir tillåtet att av säkerhetsskäl använda fängsel.

Framställningen har överlämnats till oss.

15.4.2 Gällande bestämmelser

Intagen kan beläggas med fängsel dels för att betvinga våldsamt uppträdande hos honom, vilket regleras i 23 § andra stycket KvaL, dels om det vid transport eller annars under vistelse utom anstalt är nödvändigt av säkerhetsskäl, vilket regleras i 42 § andra stycket KvaL.

Enligt den ursprungliga lydelsen av 43 § andra stycket fick intagen under transport beläggas med fängelse om det var nödvändigt av säkerhetsskäl. I ett ärende hos justitieombudsmannen uppstod fråga om den tid en intagen vistades i ett väntrum på ett sjukhus kunde anses omfattas av uttrycket "vid transport". För att sådana tolkningsproblem inte skulle uppstå infördes genom en lagändring år 1982 ett tillägg om att så fick ske även vid annan vistelse utom anstalt.

Ytterligare bestämmelser om användande av fängsel finns i 41-43 §§ "föreskrifter om transportverksamhet" (KVVFS 1986:8), som meddelats av Kriminalvårdsstyrelsen. Enligt dessa gäller följande. Styresmannen skall på förpassningsedel ange om transporterad skall förpassas fängslad eller ofängslad. Även om det har angivits att transporterad skall vara ofängslad, äger transportledaren besluta om fängsel, om anledning därtill uppstår. Intagen som ställs inför domstol får inte hållas fängslad i rättssalen, såvida inte rätten förordnar därom. Föreligger rymningsrisk i samband med förhandling inför domstol, övervakningsnämnd eller central nämnd skall styresmannen i god tid samråda med rättens ordförande och åklagare om erforderliga säkerhetsåtgärder.

15.4.3 Internationella regler

I artikel 39 europeiska fängelsereglerna föreskrivs bl.a. följande. Användning av kedjor och järn skall förbjudas. Handfängsel, tvångströjor och andra kroppsfängsel skall inte få användas som bestraffning. Kroppsfängsel skall få användas, om det är nödvändigt på grund av risk för rymning eller vid förflyttning. Fängslet måste dock tas bort när den intagne uppträder inför domstol eller administrativ myndighet, om denna inte beslutar annat. Vidare kan det få användas av medicinska skäl på ordination av tjänsteläkare och under dennes tillsyn. Kroppsfängsel kan på beslut av anstaltschefen också få användas, om andra åtgärder inte är tillräckliga för att skydda den intagne från att skada sig själv eller annan eller för att förebygga allvarlig skada på egendom.

Vidare föreskrivs i de europeiska fängelsereglerna att för fängsel som är tillåtna enligt artikel 39 skall typ och användningssätt bestämmas i lag eller annan författning. Sådana fängsel får inte användas under längre tid än som är absolut nödvändigt.

I artikel 33 FN:s resolution om standard minimiregler för behandling av interner finns regler av motsvarande innebörd.

15.4.4 Överväganden och förslag (60 § lagförslaget)

Användning av fängsel utgör en ingripande åtgärd, som därför får tillgripas endast när starka skäl talar för det. Anses den dömde rymningsbenägen skall detta beaktas vid anstaltsplaceringen. Det bör därför normalt sett inte finnas behov att av säkerhetsskäl belägga någon med fängsel, medan han befinner sig inom en anstalt. I sällsynta fall kan dock en intagen vara så starkt rymningsbenägen att särskilda åtgärder måste vidtas. Om t.ex. en intagen som är placerad i enskildhet enligt 20 § KvaL eller på specialavdelning enligt 20 a § KvaL skall förflyttas till en läkarmottagning eller annan avdelning inom anstalten, kan någon gång säkerhetsaspekterna göra sig så starkt gällande att fängsel bör tillåtas. Dock måste användningen av fängsel vara mer restriktiv när en intagen vistas inom en anstalt än när han vistas utanför, eftersom anstaltens utformning i sig är ägnad att tillgodose säkerhetsaspekterna.

Mot bakgrund av det ovan anförda föreslår vi en bestämmelse med innebörd att om det är oundgängligen nödvändigt av säkerhetsskäl får intagen beläggas med fängsel vid förflyttning inom anstalt. Enbart den omständigheten att en intagen är placerad i specialavdelning kan inte anses utgör ett tillräckligt skäl för att använda fängsel vid en förflyttning inom anstalten. Det måste i det enskilda fallet göras en

bedömning att förutsättningarna för användande av fängsel är uppfyllda.

16 Specialmotivering

16.1 Lagen (1994:000) om verkställighet av fängelsestraff (Fängelselagen)

Lagförslaget är liksom KvaL uppdelat i tre huvudavsnitt, nämligen inledande bestämmelser, verkställighetens innehåll och beslut m.m.

Ett flertal av bestämmelserna har utan ändring förts över från KvaL till lagförslaget. I några fall har dock skett viss språklig och redaktionell bearbetning, vilket inte särskilt påpekas i anslutning till varje paragraf i det följande. Då sakliga ändringar föreslås, anges detta.

INLEDANDE BESTÄMMELSER

1 §

Denna lag avser verkställighet av fängelsestraff.
Vad som föreskrivs i lagen om den som dömts till fängelse gäller även den som ålagts fängelse som förvandlingsstraff för böter.

Paragrafen motsvarar 1 § KvaL. Som närmare framgår av den allmänna motiveringen (avsnitt 4) är huvuduppgiften för kriminalvården att verkställa det utmätta straffet. Vård- och behandlingsinsatser under verkställigheten kommer därför i andra hand. Mot den bakgrunden benämns den föreslagna lagen *Lagen om verkställighet av fängelsestraff (Fängelselagen)*. Förevarande paragraf har utformats i enlighet härmed. Paragrafens innehåll i övrigt är oförändrat.

2 §

Kriminalvårdsstyrelsen leder och har inseende över verkställigheten av fängelsestraff.

Paragrafen motsvarar 2 § KvaL.

3 §

Kriminalvårdsanstalt eller avdelning av anstalt är öppen eller sluten. För placering av sådana intagna som avses i 14 § kan sluten avdelning inrättas som säkerhetsavdelning med särskild övervakning och begränsad gemensamhet mellan de intagna.

Regeringen eller myndighet, som regeringen bestämmer, förordnar vilka anstalter som är öppna eller slutna och vilka slutna avdelningar som är säkerhetsavdelningar.

Vad i denna lag sägs om öppen eller sluten anstalt gäller även öppen eller sluten avdelning av anstalt.

Enligt 3 § KvaL är kriminalvårdsanstalt riksanstalt eller lokalanstalt och dessa anstalter kan vara öppna och slutna. I lagförslaget har anstaltsindelningen förenklats på så sätt att det bara finns två typer av anstalter, nämligen öppna och slutna. Dessa typer av anstalter skiljer sig från varandra därigenom att de öppna anstalterna inte har några rymningshinder medan de slutna anstalterna har sådana hinder av varierande beskaffenhet. Slutna anstalter finns av olika typer. Vissa anstalter, t.ex. kva Kumla, uppfyller krav på hög säkerhet. Andra slutna anstalter har rymningshinder av förhållandevis enkel beskaffenhet. Som vi återkommer till nedan är tanken att en intagen skall inte placeras i en anstalt med högre säkerhet än som erfordras i det enskilda fallet; härigenom utnyttjas anstaltsbeståndet på ett så kostnadseffektivt sätt som möjligt. Det ankommer på Kriminalvårdsstyrelsen att närmare utforma anstalterna efter de behov som föreligger.

I övrigt motsvarar paragrafen 3 § KvaL.

4 §

Kriminalvården i anstalt skall med beaktande av straffets ändamål och längd samt arten av den dömdes brottslighet och de krav som säkerheten ställer utformas så att skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. Åtgärder som är ägnade att främja den intagnes anpassning i samhället och som förbereder honom för tillvaron utom anstalten skall från början vidtagas i den omfattning som är möjlig med hänsyn till straffets ändamål. Särskild uppmärksamhet skall ägnas åt förberedelse av frigivningen under den senare hälften av verkställigheten i anstalt.

Denna paragraf, som delvis motsvarar 4 § KvaL, upptar de grundläggande bestämmelserna för utformningen av straffverkställigheten.

Liksom tidigare har kriminalvården i anstalt två huvuduppgifter: att verkställa ett frihetsberövande samt att, så långt det är möjligt, anpassa den intagne till samhället och motverka skadliga följder av frihetsberövandet. Huvuduppgiften är att verkställa fängelsestraffet. Vård- och behandlingsinsatser liksom andra åtgärder under verkställigheten får inte utformas så att det reella innehållet i straffet urholkas. I be-

stämmelsen anges också uttryckligt att verkställigheten skall ske under beaktande av straffets ändamål och längd. Ett sådant stadgande finns inte i 4 § KvaL. I övrigt hänvisas till den allmänna motiveringen under avsnitt 4.4.1, där hithörande frågor behandlas utförligt.

5 §

Kriminalvården i anstalt skall planläggas och genomföras i nära samverkan mellan kriminalvårdens olika organ. I den mån ett förverkligande av kriminalvårdens syfte kräver insatser av andra samhälleliga organ, skall erforderlig samverkan ske med företrädare för sådant organ.

Vid planläggningen av den intagnes behandling skall samråd äga rum med denne. I den utsträckning det lämpligen kan ske bör samråd ske även med hans närstående. Den intagne skall beredas tillfälle att yttra sig om tillämnade åtgärder som rör honom särskilt, om inte synnerliga skäl talar däremot.

Paragrafen motsvarar 5 § KvaL.

6 §

Vid fördelningen av de dömda mellan slutna och öppna anstalter skall följande iakttagas.

Den som undergår fängelse i lägst fyra år skall placeras i sluten anstalt, om det med hänsyn till arten av hans brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att avvika eller fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär innan verkställigheten i anstalt har avslutats. Beslut om placering i sluten anstalt enligt detta stycke skall meddelas så snart verkställigheten påbörjats eller annars så snart det finns anledning till det. Beslutet skall omprövas när det finns anledning till det, dock alltid inom sex månader från föregående prövning.

Har beslut enligt andra stycket inte meddelats skall den dömde placeras i öppen anstalt om inte särskilda skäl talar mot det. Vid bedömningen av om särskilda skäl påkallar placering i sluten anstalt skall beaktas straffets längd, arten av den dömdes brottslighet samt omständigheter vid verkställighet av straff som den dömde tidigare avtjänat. Den som missbrukar narkotika skall företrädesvis placeras i sluten anstalt.

Utan att säkerhetsskäl som avses i tredje stycket föreligger får placering i sluten anstalt förekomma om det därigenom kan beredas den dömde arbete, undervisning, utbildning eller särskild behandling som inte lämpligen kan anordnas i öppen anstalt eller placeringen är nödvändig för ett ändamålsenligt utnyttjande av tillgängliga resurser.

I denna paragraf ges anvisningar för valet mellan öppen och sluten anstalt vid placering av dömda. Denna fråga behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 4.4.2.

Bestämmelserna i *andra stycket* motsvarar 7 § tredje och fjärde styckena KvaL. Intagen som avses i detta stycke skall alltid placeras i sluten anstalt.

Paragrafens *tredje stycke* innehåller allmänna regler för valet mellan öppen och sluten anstalt beträffande dömda som inte omfattas av stadgandet i andra stycket. Öppen anstalt skall väljas om inte särskilda skäl talar mot det. Vid bedömningen skall beaktas företrädesvis säkerhetsskäl. Utgångspunkten skall vara att om det inte finns skäl att anta att den dömde avviker eller fortsätter att begå brott skall han i princip placeras i öppen anstalt. För en sådan ordning talar såväl humanitära skäl som ekonomiska; anstaltsbeståndet måste utnyttjas så effektivt som möjligt. Av bestämmelsen framgår att vid denna bedömning skall beaktas straffets längd, arten av den dömdes brottslighet och hur eventuella tidigare straffverkställigheter har förlöpt.

Straffets längd skall således tillmätas betydelse vid valet av anstaltstyp. Tanken bakom detta är att risken för rymning och fritagning blir större ju längre strafftiden är. Någon bestämd gräns har inte angivits utan kriminalvården får från fall till fall avgöra om strafftiden utgör hinder mot placering i öppen anstalt. Om inget annat skäl talar för sluten anstalt än strafftiden, torde sådan anstalt böra väljas först om det är fråga om ett mångårigt straff. Även brottslighetens art kan tala för placering i sluten anstalt. Särskilt vid vålds- och sexualbrott, där det finns skäl att anta att den dömde kommer att återfalla i brott, skall ingen annan placering än i sluten anstalt komma i fråga. Brottsoffrets trygghet talar nämligen i dessa fall med betydande styrka mot placering i öppen anstalt. Slutligen skall även beaktas hur tidigare straffverkställigheter har förlöpt. Om en dömd har avvikit från öppen anstalt vid tidigare fängelsevistelser, bör i de flesta fall initialplaceringen ske i sluten anstalt. Har en dömd tidigare tagit befattning med narkotika i anstalt, bör placering i öppen anstalt normalt inte komma i fråga även om den dömde för närvarande inte använder narkotika.

I detta stycke föreskrivs slutligen att den som missbrukar narkotika skall företrädesvis placeras i sluten anstalt. För aktiva narkotikamissbrukare skall initialplacering i sluten anstalt således vara huvudregel. Om det straff som skall verkställas är kortvarigt, kan det dock undantagsvis finnas skäl att placera den dömde i öppen anstalt.

I *fjärde stycket* regleras de fall då placering kan ske i sluten anstalt utan att säkerhetsskäl som avses i föregående stycke föreligger. Vid många anstalter finns numera värdefulla behandlings- och motivationsprogram för intagna med särskilda behov. En dömd som är i behov av och vill delta i ett sådant program skall enligt denna bestämmelse kunna placeras i sluten anstalt utan hinder av att säkerhetsskäl enligt tredje stycket inte föreligger. Placering kan på motsvarande sätt ske i sluten anstalt, om en intagen beviljats frigång och en sluten anstalt ligger närmast den plats där den aktuella aktiviteten skall äga rum.

Slutligen finns inte något alternativ till sluten anstalt för den som valt att verkställa straffet utan gemenskap med andra intagna, varför placering i sådan anstalt kan ske enligt denna bestämmelse.

För att anstaltsbeståndet skall utnyttjas på ett effekt sätt måste kriminalvården ibland placera intagna i anstalter med onödigt hög säkerhet. I detta stycke förskrivs därför att intagen får, utan att säkerhetsskäl talar för det, placeras i sluten anstalt. En sådan placering bör givetvis vara helt kortvarig.

7 §

Vid fördelningen av de dömda mellan anstalter av samma slag skall följande iakttagas.

Den som inte fyllt 21 år skall, om inte särskilda skäl föranleder annat, placeras i en anstalt som företrädesvis är avsedd för yngre intagna. Om inte särskilda skäl föranleder annat skall en kvinna företrädesvis placeras i en anstalt som är avsedd för kvinnor. En kvinna får inte utan eget medgivande placeras i en anstalt där gemensamhet med manliga intagna förekommer.

Den som har behov av utbildning eller behandling som anordnas vid viss anstalt skall, om det är lämpligt, placeras i denna. I övrigt skall, om inte straffets längd eller andra omständigheter föranleder annat, eftersträvas den placering som är bäst ägnad att främja en ändamålsenlig planering av frigivningen.

I denna paragraf regleras fördelningen av intagna mellan anstalter av samma slag.

I *andra stycket* finns särregler för ungdomar och kvinnor. I den allmänna motiveringen behandlar vi frågor angående ungdomar under avsnitt 8 och kvinnor under avsnitt 7.

Enligt bestämmelsen skall dömda som inte fyllt 21 år placeras i en anstalt som företrädesvis är avsedda för yngre intagna. Den angivna åldersgränsen avser förhållandena vid intagning i anstalt. Yngre skall alltså inte placeras tillsammans med äldre intagna, som har en omfattande kriminell bakgrund. Regleringen förutsätter att det i princip inom varje kriminalvårdsregion finns en öppen och en sluten anstalt som har särskild kompetens att ta emot yngre intagna. Som närmare har utvecklats i den allmänna motiveringen bör vid dessa anstalter byggas upp ett särskilt kunnande att ta emot unga. Vidare bör vid dessa anstalter finnas lämpliga program för ungdomarna.

Särregleringen vad gäller kvinnor innebär att en kvinna skall, om inte särskilda skäl föranleder annat, företrädesvis placeras i en anstalt som är avsedd för enbart kvinnor. Vidare får en kvinna inte utan eget medgivande placeras i en anstalt där det finns både manliga och kvinnliga intagna. Regeln föreskriver alltså att kvinnor i princip aldrig skall placeras i gemenskap med män. Om kvinnliga intagna placeras i en blandad anstalt, får gemenskap mellan män och kvinnor bara

förekomma när det finns personal närvarande. Detta måste beaktas när verksamheten vid de blandade kriminalvårdsanstalterna byggs upp. Manliga och kvinnliga intagna måste ha likvärdiga villkor i anstalterna. Och vid anstalter med kvinnor måste finnas meningsfylld verksamhet för dessa. Som nyss nämnts får en kvinna aldrig placeras i en blandad anstalt utan eget medgivande. Om en kvinna vägrar lämna sådant medgivande, måste kriminalvården tillhandahålla en plats i en anstalt eller avdelning där all gemenskap med män är utesluten.

I *tredje stycket* finns två grundläggande regler för placering och differentiering av de intagna. Den först angivna regeln slår fast att en intagen som har behov av utbildning eller behandling som anordnas vid viss anstalt skall, om det är lämpligt, placeras i denna. Denna placeringsregel har sin grund i en strävan att de omfattande och ambitiösa motivations- och behandlingsprogram som nu finns vid många anstalter skall utnyttjas på bästa sätt. För att denna placeringsregel skall kunna tillämpas är det viktigt att frågan om en dömd har behov av viss utbildning eller behandling tas upp så tidigt som möjligt, helst innan straffverkställigheten påbörjats. Erfarenheten visar nämligen att många intagna som placerats i en viss anstalt ogärna byter anstalt under verkställigheten.

I bestämmelsen anges ytterligare en grundläggande placeringsprincip enligt vilken det i övrigt skall, om inte straffets längd eller andra omständigheter föranleder annat, eftersträvas den placering som är bäst ägnad att främja en ändamålsenlig planering av frigivningen. Medan de tidigare nämnda reglerna om placering till viss del är specialbestämmelser, gäller förevarande princip alla intagna. För att ändamålsenliga frigivningsförberedelser skall kunna genomföras bör de flesta dömda placeras förhållandevis nära hemorten. Närhetsprincipen, som har ansetts gälla sedan kriminalvårdsreformen, skall således i viss utsträckning tillämpas även i fortsättningen. Ibland kan det dock vara en fördel om en dömd inte placeras alltför nära hemorten. Kamrater och anhöriga kan ha ett ogynnsamt inflytande på den intagne och försvåra kriminalvårdens och andra organs ansträngningar att anpassa den intagne till samhället.

8 §

En intagen som placerats i sluten anstalt skall överföras till öppen anstalt när särskilda skäl för placering i sluten anstalt inte längre föreligger.

En intagen som placerats i öppen anstalt får överföras till sluten anstalt om han har avvikit eller omplaceringen annars är påkallad av hänsyn till säkerheten. Överföring från öppen till sluten anstalt får härjämte beslutas på skäl som anges i 6 § fjärde stycket.

I denna paragraf, som inte har någon motsvarighet i KvaL, regleras omplaceringar av intagna.

Enligt *första stycket* skall en intagen som placerats i sluten anstalt överföras till öppen anstalt om särskilda skäl för sluten placering inte längre föreligger. En sådan omplacering kan initieras av såväl den intagne som anstalten. Om en intagen placerats i sluten anstalt på grund av strafftidens längd, kan omplacering ske efter viss tid. En förutsättning för sådan omplacering är att verkställigheten i övrigt har förflutit utan nämnvärda problem. I de fall placering skett i sluten anstalt på grund av brottslighetens art torde ett överförande till öppen anstalt i allmänhet böra komma i fråga först i ett mycket sent skede av verkställigheten. Vad slutligen gäller intagna som placerats i sluten anstalt med beaktande av hur tidigare straffverkställigheter har avlöpt, kan en omplacering ske om det efter en tid skulle visa sig att den aktuella verkställigheten är problemfri.

I *andra stycket* regleras omplacering från öppen till sluten anstalt. Sådan omplacering bör ske om den intagne avvikit eller omplacering annars påkallad av hänsyn till säkerheten. Att den som avviker från öppen anstalt skall överföras till sluten torde vara tämligen självklart. Sådan omplacering kan vidare behöva ske om t.ex. en intagen uppträtt våldsamt eller på annat sätt stört ordningen i anstalten. Det kan här erinras om att omplacering också kan ske av disciplinära skäl enligt 53 § lagförslaget.

VERKSTÄLLIGHETENS INNEHÅLL

I detta avsnitt av lagförslaget finns de närmare reglerna om verkställighet. För att öka överskådligheten har paragraferna samlats under skilda underrubriker. Först behandlas förhållanden inom anstalten och därefter de intagnas kontakter med yttervärlden och olika former av vistelser utom anstalt. Avsnittet avslutas med disciplinära påföljder och vissa övriga frågor.

9 §

En intagen skall behandlas med aktning för hans människovärde. Han skall bemötas med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med vistelse i anstalt.

En intagen skall visa hänsyn mot anstaltspersonal och medintagna. Han skall rätta sig efter de ordningsregler som gäller för anstalten och de anvisningar som anstaltspersonalen lämnar honom.

Avsnittet inleds med en grundläggande bestämmelse om förhållandena under verkställigheten. Bestämmelsen, som riktar sig till både intagna och anstaltspersonal, motsvarar 9 § KvaL.

Gemenskap

10 §

En intagen skall under tid då han är skyldig att ha sysselsättning vistas tillsammans med andra intagna, om inte annat följer av bestämmelserna i denna lag eller av sysselsättningens särskilda beskaffenhet. Vägrar ett större antal av de intagna i en sluten anstalt samtidigt att ha den sysselsättning som har ålagts dem, får dock gemensamheten mellan dem inskränkas i den mån det är oundgängligen påkallat med hänsyn till förhållandena i anstalten.

På fritiden får den intagne i den utsträckning han önskar det vistas tillsammans med andra intagna, om inte annat följer av bestämmelserna i denna lag. I sluten anstalt får dock gemensamheten mellan intagna på fritiden inskränkas, om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till förhållandena i anstalten.

I anslutning till dygnsvilan får de intagna hållas avskilda från varandra.

Paragrafen motsvarar 17 § KvaL.

Avskildhet och placering på säkerhetsavdelning

11 §

En intagen får på egen begäran ha anvisad sysselsättning i enrum, om lämplig plats kan beredas honom och särskilda skäl inte talar mot det. Medgivande härtill skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden.

Läkare skall undersöka en intagen som har anvisad sysselsättning i enrum, om det behövs med hänsyn till dennes tillstånd. Har den intagne haft sysselsättning i enrum under en sammanhängande tid av en månad, skall en sådan undersökning alltid äga rum.

Paragrafen motsvarar 18 § KvaL.

12 §

En intagen får, förutom i fall som avses i 53 § andra stycket 3, 56 § och 61 §, hållas avskild från andra intagna, om det är nödvändigt

1. med hänsyn till rikets säkerhet eller föreliggande fara för den intagnes eller annans säkerhet till liv eller hälsa eller för allvarlig skadegörelse på anstaltens egendom,

2. för att hindra att den intagne påverkar någon annan intagen att allvarligt störa ordningen inom anstalten,
3. för att hindra att den intagne medverkar till att en annan intagen får tillgång till berusningsmedel,
4. för att hindra att den intagne allvarligt ofredar en annan intagen.

En intagen som har dömts till fängelse i lägst två år och är placerad i sluten anstalt får hållas avskild från andra intagna, om det kan befaras att han planlägger rymning eller att annan planlägger fritagningsförsök och avskildheten är nödvändig för att hindra att sådan plan sättes i verket samt det med hänsyn till den intagnes brottslighet eller annars kan befaras att han är särskilt benägen att fortsätta en brottslig verksamhet av allvarlig karaktär.

Ett beslut enligt första eller andra stycket skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst var tionde dag.

Paragrafen motsvarar i huvudsak 20 § KvaL. Hänvisningen till 53 § andra stycket avser vistelse i enrum såsom disciplinpåföljd.

13 §

En intagen som hålls avskild från andra intagna enligt 12 § skall få den lättnad i avskildheten som är möjlig.

Paragrafen motsvarar 21 § KvaL.

14 §

Finns det i ett fall som avses i 12 § andra stycket anledning anta att de förhållanden som där avses kommer att bestå en längre tid, får den intagne placeras på en säkerhetsavdelning.

En intagen får också placeras på en säkerhetsavdelning, om det finns särskild anledning anta att det är påkallat för att hindra honom från brottslig verksamhet av allvarligt slag under vistelsen i anstalt.

Ett beslut om placering på en säkerhetsavdelning skall omprövas så ofta det finns anledning till det, dock minst en gång i månaden.

Paragrafen motsvarar 20 a § KvaL med den ändringen att benämningen specialavdelning bytts mot säkerhetsavdelning.

15 §

Innan beslut meddelas om en åtgärd enligt 12 eller 14 § och vid omprövning av ett sådant beslut skall utredning ske rörande de omständigheter som inverkar på frågans avgörande.

Den som hålls avskild på grund av att han är farlig för sin egen säkerhet till liv eller hälsa skall undersökas av läkare så snart det kan ske. Annan intagen som hålls avskild enligt 12 § och sådan intagen som är placerad på en säkerhetsavdelning skall undersökas av läkare, om det behövs med hänsyn till den intagnes tillstånd. Har

en intagen hållits avskild under en sammanhängande tid av en månad skall en sådan undersökning alltid äga rum.

Över vad som förekommit vid utredning enligt första stycket skall protokoll föras.

Paragrafen motsvarar 22 § KvaL.

Sysselsättning

16 §

En intagen skall beredas lämpligt arbete som såvitt möjligt främjar utsikterna för honom att efter frigivningen inordna sig i arbetslivet.

Har en intagen behov av undervisning, utbildning, arbetsträning eller någon annan sysselsättning eller av medicinskpsykologisk eller någon annan särskild behandling, skall sådan beredas honom under arbetstiden, om det kan ske med hänsyn till anstaltstidens längd och den intagnes förutsättningar.

Paragrafen motsvarar 10 § KvaL.

17 §

En intagen är skyldig att utföra det arbete, delta i den undervisning, utbildning eller arbetsträning eller ha den sysselsättning i övrigt som anvisas honom. Den som erhåller ålderspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring får dock inte åläggas att ha någon sysselsättning, och den som erhåller förtidspension eller sjukbidrag enligt nämnda lag får åläggas att ha sysselsättning bara av den art och omfattning som kan anses lämplig för honom.

Paragrafen motsvarar 12 § KvaL.

18 §

En intagen skall erhålla ersättning, enligt normer som meddelas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer för arbete som han utfört, om detta inte skett för egen räkning eller åt arbetsgivare utom anstalten. Ersättning skall utgå även när en intagen, enligt vad som bestämts rörande honom, under arbetstid deltager i undervisning, utbildning eller annan särskilt anordnad verksamhet eller behandling eller bedriver enskilda studier. Kan arbete eller annan verksamhet som berättigar till ersättning inte beredas en intagen eller är denne helt eller delvis oförmögen till sådan verksamhet, skall ersättning ändå utgå i den mån den intagne inte erhåller ålders- eller förtidspension enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.

Ersättning för arbete skall bestämmas med hänsyn till den intagnes arbetsinsats, om inte särskilda skäl föranleder annat. För annan verksamhet skall ersättning i regel bestämmas enhetligt.

Regeringen eller myndighet, som regeringen bestämmer, meddelar föreskrifter beträffande användningen av ersättning enligt första stycket och av annan arbetsinkomst som en intagen uppbär.

Paragrafen motsvarar 44 § KvaL.

Fritid

19 §

En intagen skall beredas tillfälle till lämplig fritidssysselsättning, som kan bidra till hans utveckling. I den utsträckning det lämpligen kan ske bör han få möjligheter att genom tidningar, radio och television följa vad som händer i omvärlden. Hans behov av förströelse bör tillgodoses i skälig omfattning.

Denna bestämmelse har överförts från 14 § första stycket KvaL. I det stycket anges inledningsvis att intagen skall beredas tillfälle till lämplig fritidssysselsättning samt att han bör uppmanas att ägna sig åt egna intressen som kan bidra till hans utveckling. Detta har - utan att någon ändring i sak har åsyftats - ersatts av första meningen i denna paragraf.

20 §

En intagen skall beredas tillfälle till fysisk träning som är lämplig med hänsyn till hans ålder och hälsotillstånd.

Paragrafen motsvarar 13 § första stycket KvaL.

Personliga tillhörigheter

21 §

I den utsträckning det kan ske utan olägenhet får en intagen inneha andra personliga tillhörigheter än betalningsmedel samt skaffa sig eller mottaga böcker, tidskrifter, tidningar och annat som kan bereda honom sysselsättning under fritid. En intagen i sluten anstalt får inte inneha andra personliga tillhörigheter än sådana som är av enkel beskaffenhet och har ett mindre ekonomiskt värde.

Vid prövning av en intagens innehav av personliga tillhörigheter eller annan utrustning skall särskilt beaktas att innehavet inte får underlätta införsel av narkotika i anstalten.

Genom denna bestämmelse regleras den intagnes rätt att i sitt bostadsrum inneha andra personliga tillhörigheter än pengar eller andra betalningsmedel. Motsvarande bestämmelser finns i 24 § första stycket KvaL. Frågan om intagens innehav av andra personliga tillhörigheter än betalningsmedel behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 12.9.2.

I *första stycket* föreskrivs att intagen får, i den utsträckning det kan ske utan olägenhet, inneha andra personliga tillhörigheter än betalningsmedel. Beträffande de slutna anstalterna begränsas den intagnes rätt att inneha personliga tillhörigheter till att avse föremål som är av enkel beskaffenhet och har ett mindre ekonomiskt värde. Syftet med att föremålet skall vara av enkel beskaffenhet är att det inte skall kunna användas för att gömma narkotika eller andra otillåtna varor. Normalt kan exempelvis radio- och TV-apparater inte anses vara av enkel beskaffenhet. Har en sådan apparat i ett enskilt fall med tillfredsställande säkerhet plomberats på sådant sätt att det med lätthet går att avgöra om något otillåtet kan ha placerats i densamma, kan den anses vara av enkel beskaffenhet. Personliga tillhörigheter som med hänsyn till sin beskaffenhet försvårar visitation av den intagnes bostadsrum skall däremot normalt inte anses vara av enkel av beskaffenhet.

Avsikten med att begränsa intagens i sluten anstalt innehav av personliga tillhörigheter med avseende på det ekonomiska värdet är att försvåra deras användning som betalningsmedel vid handel med narkotika. Vad som skall anses utgöra ett mindre värde bör dock inte anges i lag. Det bör ankomma på Kriminalvårdsstyrelsen att utfärda föreskrifter om vilken värdenivå som kan godtagas i förevarande sammanhang. När det gäller värdering av de intagnas personliga tillhörigheter måste den av praktiska skäl bli summarisk. Riktlinjer bör utfärdas av Kriminalvårdsstyrelsen för värdering av mera frekvent förekommande föremål.

I *andra stycket* anges att vid prövning av vilka personliga tillhörigheter intagen skall tillåtas inneha skall särskilt beaktas att införsel av narkotika i anstalten inte underlättas genom innehavet. Härmed avses främst att de tillåtna tillhörigheterna inte skall vara ägnade att gömma narkotika i eller vara avsedda för hantering av sådana.

22 §

I sluten anstalt får en intagen inte inneha pengar eller annat betalningsmedel än det som kriminalvården utfärdat. Om särskilda skäl föreligger härför, får anstaltschefen undanta en intagen från vad som nu sagts. Under vistelse i öppen anstalt får en intagen inneha betalningsmedel enligt särskilda bestämmelser.

En intagen i sluten anstalt får varken för egen eller annans räkning inom anstalten överlåta egendom till eller förvärva egendom

från annan intagen. Inte heller får en sådan intagen inom anstalten göra lånetransaktioner med annan intagen. Föreligger synnerliga skäl för överlåtelse eller lån mellan intagna, får anstaltschefen medge en intagen att inom anstalten vidtaga sådan åtgärd.

Denna bestämmelse, som motsvarar 24 § andra stycket första meningen KvaL, reglerar bl.a. intagens rätt att inneha pengar eller andra betalningsmedel i anstalten. Frågan om sådant innehav behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 12.9.1

I *första stycket* föreskrivs att intagen i sluten anstalt inte får inneha pengar eller annat betalningsmedel. Avsikten med denna ordning är att försvåra handel med narkotika. Med betalningsmedel avses kontokort, betalkort, checkblanketter, uttagsblanketter, skuldsedlar och dylikt. Förbudet omfattar inte sådant betalningsmedel som utfärdas av kriminalvården. Anstaltschefen äger dock undanta intagen från förbudet mot innehav av betalningsmedel, om det föreligger särskilda skäl. Sådana skäl kan finnas t.ex. för en intagen som har frigång.

Bestämmelsen innebär inte någon ändring såvitt gäller förhållandena i öppen anstalt.

Andra stycket i paragrafen innehåller en ny bestämmelse om förbud för intagen att utföra olika transaktioner inom en sluten anstalt. Den föreslagna ordningen behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 12.9.2 och 12.9.4. Bestämmelsen utgör en ren ordningsregel och brott mot densamma medför inte att intagens rättshandling blir ogiltig. Däremot utgör ett brott mot denna ordningsregel sådan disciplinförseelse som utgör grund för disciplinär bestraffning enligt 53 §. Vid en otillåten transaktion mellan två intagna har normalt bägge kontrahenterna gjort sig skyldiga till disciplinförseelse. Vid överlåtelse av egendom kan således såväl överlåtaren som förvärvaren ådra sig disciplinär bestraffning i anledning av överlåtelsen.

Stadgandet i andra stycket tar sikte enbart på sådana transaktioner som intagna i sluten anstalt företar medan de vistas i anstalten. Däremot är bestämmelsen inte tillämplig på intagens beteende under permission eller annan vistelse utanför anstalt. Avsikten är främst att intagen som betalningsmedel inte skall kunna använda de tillhörigheter han har i anstalten.

Förbudet för intagna i sluten anstalt att ingå lånetransaktioner med varandra avser såväl lån av pengar som andra tillhörigheter. Däremot skall bestämmelsen inte tillämpas när det gäller sådana tillfälliga lån av rent bagatellartad karaktär, som ofta förekommer i vardagslivet.

23 §

Om en intagen begär att anstalten för hans räkning skall göra en kontotransaktion eller en penningöverföring, skall han visa vad transaktionen eller överföringen avser. Vid överföring av ett skäligt belopp till person mot vilken den intagne är underhållsskyldig, behöver han dock inte visa vad överföringen avser. Anstalten får inte medverka till transaktioner, som kan antas ha samband med befattning med beroendeframkallande medel eller brottslig verksamhet.

Denna paragraf saknar motsvarighet i KvaL. Den ålägger intagen, som vill ha hjälp av anstaltspersonalen för att utföra en kontoåtgärd eller en penningöverföring, att visa vad den tilltänkta åtgärden avser. Liksom hittills skall intagen under anstaltsvistelsen kunna få hjälp av anstaltspersonalen med att utföra kontotransaktioner eller penningöverföringar. Avsikten med den nya bestämmelsen är emellertid att anstaltspersonalen inte skall behöva vara behjälplig vid transaktioner, som kan antas utgöra ett led i handel med narkotika eller som på annat sätt kan antas ha samband med brottsligt förfarande. Denna fråga behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 12.9.3.

Med hänsyn till att intagen enligt 22 § lagförslaget inom sluten anstalt inte får ingå låne- eller överlåtelsetransaktioner med annan intagen, kan det uppstå ett ökat intresse bland de intagna att på annat sätt överföra pengar mellan sig. Mot bl.a. denna bakgrund skall det som huvudregel åligga intagen, som begär att anstaltspersonalen skall göra en kontotransaktion för hans räkning, att visa vad den begärda åtgärden avser. Samma skall gälla om han vill att anstaltspersonalen av hans medel skall göra en utbetalning till annan än honom själv. Det är därvid inte tillräckligt att den intagne anger enbart motpart för transaktionen eller utbetalningen utan han måste även visa vad aktuellt belopp avser att täcka. Är det fråga om sådana skulder eller utgifter som kan styrkas med skriftliga handlingar, skall dessa företes. Vid betalning av räkningar skall dessa således uppvisas för anstaltspersonalen. Om det av uppvisade dokument inte klart framgår vad ifrågavarande belopp avser, skall den intagne på annat sätt visa vad transaktionen avser. Vill eller kan han inte det, skall anstaltspersonalen vägra att utföra begärd åtgärd. Det sistnämnda gäller självfallet om det framgår eller med fog kan antas att den tilltänkta transaktionen har samband med brottsligt förfarande eller hantering av beroendeframkallande medel.

Av praktiska skäl skall emellertid den intagne, även om han inte visar vad betalningen avser, genom anstaltspersonalens försorg få göra utbetalningar till person mot vilken han är underhållsskyldig. En förutsättning härför är att det är utrett att underhållsskyldighet föreligger gentemot betalningsmottagaren. För att motverka att denna

lättnad i den intagnes bevisbörda skall medföra att underhållsberättigade personer används som bulvaner skall dess tillämplighet begränsas till utbetalning av ett skäligt belopp. Vid bedömning av vad som i det enskilda fallet kan anses utgöra ett skäligt belopp kan man utgå från det månadsbelopp som normalt kan beräknas åtgå för att täcka den underhållsberättigades levnadskostnader. Av praktiska skäl måste detta belopp i allmänhet beräknas efter schablon. Det bör ankomma på Kriminalvårdsstyrelsen att närmare ange sättet för hur ett sådant belopp skall beräknas. De belopp som inom socialtjänsten anses vara tillräckliga för att tillförsäkra enskilda en skälig levnadsnivå bör därvid kunna tjäna som viss ledning. Kan den intagne visa att det genom dom eller annat bindande beslut förordnats att han skall utge underhållsbidrag med visst belopp, skall han utan ytterligare utredning genom anstaltspersonalens försorg få göra utbetalning till den underhållsberättigade med sålunda angivet belopp.

24 §

Om det är påkallat för att hindra att otillåtna varor införs i anstalt, får det föreskrivas att de intagna inte utan särskilt medgivande får mottaga försändelser av annat slag än brev eller annan skriftlig handling.

Paragrafen motsvarar 24 § andra stycket andra meningen KvaL. Bestämmelsen rör intagens rätt till kontakt med yttervärlden, varför det kan ifrågasättas om den möjligen inte bör ingå i avsnittet som behandlar dessa frågor.

Hälso- och sjukvård

25 §

Om en intagen behöver hälso- och sjukvård, skall han vårdas enligt de anvisningar som ges av läkare. Kan erforderlig undersökning och behandling inte lämpligen ske inom anstalten bör den allmänna sjukvården anlitas. Om det behövs, får en intagen föras över till allmänt sjukhus. Får hälso- och sjukvårdspersonal inom kriminalvården kännedom om att en intagen lider av en sådan smittsam sjukdom som enligt smittskyddslagen (1988:1472) utgör en samhällsfarlig sjukdom, skall anstaltschefen underrättas om detta, om det behövs med hänsyn till fara för att smittan skall spridas. Föreskrifter om psykiatrisk tvångsvård för en intagen ges i lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård.

Förlossning av en intagen kvinna skall såvitt möjligt ske på sjukhus. Om det behövs, skall kvinnan i god tid före förlossningen

överföras dit eller till annan institution där hon kan erhålla lämplig vård.

Om anledning föreligger därtill, skall den som enligt första eller andra stycket vistas utom anstalt stå under bevakning eller vara underkastad särskilda föreskrifter.

Beträffande behandlingen av en intagen, som har förts över till en sådan sjukvårdsinrättning som avses i 6 § första stycket andra meningen lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård för frivillig psykiatrisk vård, tillämpas föreskrifterna i 18-24 §§ lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård samt bestämmelserna i 8 § andra och tredje styckena lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård om befogenhet för kriminalvårdsstyrelsen och regeringen att besluta om särskilda restriktioner beträffande en viss intagen.

Paragrafen motsvarar 37 § KvaL.

26 §

Är en intagen sjuk när han skall lämna anstalten, får på hans begäran fortsatt sjukvård i anstalten beredas honom, om det kan anses skäligt.

Paragrafen motsvarar 40 § KvaL.

Frigivningsförberedelser

27 §

Vid förberedelse av en intagens frigivning skall särskilt eftersträvas att bereda honom lämplig arbetsanställning eller annan försörjningsmöjlighet samt lämplig bostad. Kommer han att behöva undervisning, utbildning eller ekonomiskt, socialt eller medicinskt stöd, skall så långt möjligt åtgärder vidtagas för att tillgodose sådant behov.

Paragrafen motsvarar 16 § KvaL.

Kontrollåtgärder mot intagna m.m.

I detta avsnitt finns huvudsakligen regler om kontrollåtgärder som har karaktär av tvångsmedel i RF:s mening.

28 §

En intagens bostadsrum samt väskor och andra förvaringsanordningar som finns i rummet får undersökas för eftersökande av föremål som han inte får inneha.

Vid de flesta kriminalvårdsanstalter kontrolleras de intagnas bostadsrum dagligen. Kontrollen syftar främst till att undersöka om de intagna förvarar narkotika eller andra otillåtna föremål i bostadsrummen. I denna paragraf ges kriminalvården en generell rätt att kontrollera bostadsrummen och vad som förvaras däri. Bestämmelsen gäller intagna både i öppen och sluten anstalt. Paragrafen har ingen motsvarighet i KvaL. Denna fråga behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 13.3.

Kontroll av bostadsrummen kan ske rent rutinmässigt och utan att misstanke föreligger att den som utsätts för åtgärden förvarar något otillåtet i rummet. Kontroll kan också ske av väskor och andra förvaringsanordningar som förvaras i rummet. Det saknar härvid betydelse vem som äger den aktuella förvaringsanordningen; det är tillräckligt att den förvaras i bostadsrummet. Kontroll får också ske av låsta förvaringsanordningar. Den intagne bör uppmanas att öppna låset. Följer han inte uppmaningen kan låset brytas. Om vid kontrollen anträffats föremål som omhändertagits skall den intagne få besked därom. Däremot behöver inget meddelande lämnas om inget anträffas; det är tillräckligt att de intagna känner till att kontroller regelbundet förekommer.

29 §

En intagen får kroppsvisiteras för eftersökande av föremål som han inte får inneha.

Paragrafen innehåller lagförslagets stadgande om kroppsvisitation. Den frågan behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 13.4.

Med kroppsvisitation avses en undersökning av en persons kläder eller vad han annars bär på sig. Undersökningen kan inskränka sig till att den som gör undersökningen känner utanpå den undersöktes kläder men kan även avse en mer noggrann undersökning av kläderna. I sistnämnda fall kan den undersökte tvingas att ta av sig sina kläder.

I bestämmelsen, som gäller både öppna och slutna anstalter, stadgas att en intagen får kroppsvisiteras för eftersökande av föremål som han inte får inneha. Några begränsningar i rätten att underkasta en intagen kroppsvisitation finns således inte. I detta avseende skiljer den föreslagna regeln sig från motsvarande bestämmelse i KvaL. Avsikten är att Kriminalvårdsstyrelsen i tillämpningsföreskrifter skall meddela

nödvändiga begränsningar. Det är därvid lämpligt att de mest vittgående befogenheterna att företa kroppsvisitation bör gälla vid slutna anstalter med hög säkerhet och vid sådana anstalter, i vilka placerats narkotikamissbrukande intagna. Vid öppna anstalter bör kroppsvisitation kunna användas mer sällan.

30 §

En intagen är, om inte annat föranleds av medicinska eller liknande skäl, skyldig att på anmaning lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han är inte har använt beroendeframkallande medel eller sådant dopningsmedel som anges i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel.

Denna bestämmelse motsvarar 52 d § KvaL och behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 13.5.2 och 15.2 Tillämpningsområdet för provtagning utökas till att avse kontroll av att intagen inte använder dopningsmedel. Kontroll av förekomsten av dopningsmedel kan för närvarande ske genom urinprov.

31 §

En intagen får underkastas annan kroppsbesiktning än som avses i 30 § när anledning förekommer att föremål som han enligt vad som följer av denna lag inte får inneha skall anträffas på honom.

Utöver vad som följer av första stycket får i fråga om den som är intagen i sluten anstalt kroppsbesiktning företas i den mån det anses påkallat när

1. han ankommer till anstalten vid intagning eller efter vistelse utom anstalten,
2. det sker stickprovsvis eller också i anslutning till större undersökning som av säkerhetsskäl görs av utrymmen inom anstalten och den intagne har eller har haft särskild anknytning till utrymme som berörs av undersökningen, eller
3. han skall mottaga eller har haft okontrollerat besök.

Utöver vad som föreskrivs i första stycket får den som är intagen i öppen anstalt underkastas ytlig kroppsbesiktning i den mån det anses påkallat i fall som avses i andra stycket.

Denna paragraf innehåller regler om kroppsbesiktning. Med kroppsbesiktning avses en undersökning av en persons kropp. Kroppsbesiktning kan även omfatta blodprovstagning och liknande. Även andra undersökningar, t.ex. röntgenundersökningar och undersökningar av kroppsöppningar. I avsnitt 13.5.1. beskrivs närmare institutet kroppsbesiktning liksom gränsdragningen mellan normal och ytlig kroppsbesiktning.

I föregående paragraf behandlas urinprovstagning m.m., medan övriga former av kroppsbesiktning hänförs till denna paragraf. I avsnitt 13.5.3 behandlas hithörande frågor.

Enligt paragrafens *första stycke* får en intagen underkastas annan kroppsbesiktning än som avses i 30 §, när anledning förekommer att otillåtet föremål anträffas på honom. Denna regel gäller både öppna och slutna anstalter. Föreligger misstanke att en intagen förvarar otillåtet föremål på sådant sätt att föremålet skulle upptäckas genom kroppsbesiktning får således sådan åtgärd vidtas mot den intagne. Det är att märka att den angivna misstankegraden - anledning förekommer - är mycket låg. Tillämpning av bestämmelsen förutsätter dock alltid misstanke. Såväl ytlig som normal kroppsbesiktning får tillgripas.

I paragrafens *andra stycke* finns en specialregel för slutna anstalter. Motsvarande regel i KvaL, 52 b §, gäller, såvitt avser normal kroppsbesiktning, enbart vad som enligt KvaL utgör sluten riksanstalt. Den föreslagna bestämmelsen innebär en tämligen betydande utvidgning av tillämpningsområdet för denna reglering. Anledningen till detta är att narkotikasituationen är minst lika allvarlig vid de slutna lokalanstalterna som vid de slutna riksanstalterna. Behov att tillgripa kroppsbesiktning vid de nuvarande slutna lokalanstalterna föreligger därför även i andra fall än som faller under tillämpningsområdet för första stycket. Behovet av kroppsbesiktning torde vara störst vid de anstalter, i vilka narkotikamissbrukare placeras. Bestämmelsen bör därför främst tillämpas vid denna typ av anstalter. Kriminalvårdsstyrelsen bör meddela de begränsningar som kan erfordras angående bestämmelsens närmare tillämpningsområde.

Kroppsbesiktning kan enligt detta stycke ske i tre fall. Misstanke om innehav av otillåtet föremål krävs inte. Såväl ytlig som normal kroppsbesiktning får tillgripas. Enligt styckets första punkt får kroppsbesiktning ske när en intagen ankommer till anstalten vid intagning eller efter någon form av vistelse utom anstalt. Enligt andra punkten får kroppsbesiktning ske stickprovsvis och i anslutning till viss större undersökning som görs vid anstalten. Slutligen får kroppsbesiktning enligt tredje punkten ske när den intagne skall ta emot eller haft okontrollerat besök. Kroppsbesiktning enligt sistnämnda punkt torde inte behöva tillgripas så ofta, eftersom kontrollerat besök kommer att bli huvudregel vid de anstalter där det finns narkotikamissbrukare.

Enligt *tredje stycket* får intagen i öppen anstalt underkastas ytlig kroppsbesiktning i fall som avses i andra stycket. Förutsättningarna för att kontrollåtgärd skall få tillgripas är således desamma för intagna i öppna eller slutna anstalter. Den som är intagen i öppen anstalt får dock bli föremål för enbart ytlig kroppsbesiktning. I avsnitt 13.5.1 beskrivs närmare vilka åtgärder som ingår häri.

32 §

Kroppsvisitation eller kroppsbesiktning får inte göras mer ingående än vad ändamålet med åtgärden kräver. All den hänsyn som omständigheterna medger skall iakttagas. Om möjligt skall vittne närvara.

Annan kroppsvisitation än ytlig eller kroppsbesiktning får, när åtgärden gäller kvinna, inte verkställas eller bevittnas av annan än kvinna, läkare eller legitimerad sjuksköterska.

Paragrafen motsvarar 52 c § första och andra styckena KvaL.

I *första stycket* regleras hur kroppsvisitation och kroppsbesiktning skall genomföras.

Av *andra stycket* följer vem som får genomföra och närvara vid kroppsvisitation och kroppsbesiktning av kvinna. I avsnitt 13.4.1 beskrivs närmare vad som ingår i ytlig kroppsvisitation, vilken åtgärd även brukar benämnas skyddsvisitation.

33 §

Föremål, som anträffas vid kroppsvisitation, kroppsbesiktning eller vid undersökning enligt 28 § och som en intagen enligt vad som följer av denna lag inte får inneha i anstalt, skall omhändertagas och förvaras för hans räkning, såvitt inte annat är särskilt föreskrivet. Om det vid kontroll anträffas egendom, som den intagne inte lagligen får inneha, skall egendomen omhändertas i avvaktan på beslag.

Pengar, som påträffas hos eller ankommer till en intagen i strid med vad som är särskilt föreskrivet om intagnas rätt att inneha pengar, skall omhändertas, om det inte är uppenbart oskäligt. Omhändertagna pengar skall genom anstaltens försorg göras räntebärande men får inte disponeras av den intagne förrän vid anstaltsvistelsens slut, om det inte föreligger särskilda skäl.

En försändelse som har granskats enligt 37-40 §§ får hållas kvar, om det är påkallat av säkerhetsskäl. Den intagne skall i så fall genast underrättas därom. Är det fråga om en ankommande försändelse, skall den intagne i den utsträckning det lämpligen kan ske få kännedom om innehållet. En kvarhållen försändelse skall utlämnas till den intagne så snart det kan ske och senast när anstaltsvistelsen upphör, om inte särskilda skäl talar däremot.

I denna paragraf har samlats vissa bestämmelser som reglar när egendom som anträffas hos en intagen får omhändertas. Även i nästa paragraf finns regler härom.

Första stycket första meningen motsvarar 52 c § tredje stycket KvaL men har utsträckts att gälla även sådana otillåtna föremål som påträffats vid undersökning enligt 28 § för omhändertas. Denna regel gäller egendom som det i och för sig inte är olagligt att disponera men som i vissa fall inte får innehas i anstalt, t.ex. bandspelare och annan

elektronisk utrustning. Egendom som omhändertagits med stöd av detta stadgande skall återlämnas till den intagne när straffverkställigheten är avslutad. I styckets andra mening finns en bestämmelse som inte har någon motsvarighet i KvaL. Enligt denna får egendom som en intagen inte lagligen får inneha, t.ex. vapen, omhändertas i avvaktan på beslag. I fråga om narkotika m.m. gäller dock i stället 34 § lagförslaget.

Paragrafens *andra stycke* motsvarar 63 § femte stycket KvaL.

Bestämmelsen i *tredje stycket*, som motsvarar 27 § tredje stycket KvaL, gäller rätten att kvarhålla försändelse eller annat skriftligt meddelande som granskats enligt 37-40 §§ lagförslaget.

34 §

Alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel får omhändertas,
1. om de påträffas hos en intagen,
2. om en intagen får dem sig tillsända,
3. om de medförs av någon som skall tas in i kriminalvårdsanstalt, eller
4. om de annars påträffas inom anstalt och det inte finns någon känd ägare till dem.

Bestämmelserna i första stycket tillämpas även i fråga om injektionsspruta eller kanyl som kan användas för insprutning i människokroppen eller i fråga om andra föremål som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika.

Paragrafen motsvarar 63 § första och tredje styckena.

35 §

Egendom som omhändertagits enligt 34 § skall kriminalvårdsanstalten låta förstöra eller försälja enligt bestämmelserna om beslagtagen egendom i 2 § 1 första stycket lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m.

Belopp, som erhållits vid försäljning av omhändertagen egendom, tillfaller staten.

Paragrafen motsvarar 63 § andra och fjärde styckena.

36 §

Åtgärd enligt 28-34 §§ får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den intagne eller något motstående intresse.

I denna paragraf har den s.k. proportionalitetsprincipen lagfäst. Frågan behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 13.8.

Regeln innebär kortfattat att skälen för en åtgärd enligt 28-34 §§ skall ställas i relation till den olägenhet som åtgärden innebär för den intagne eller något annat motstående intresse. Om flera åtgärder kan väljas för att nå ett avsett syfte skall den minst ingripande åtgärden väljas.

Intagnas kontakt med yttervärlden.

Försändelse

Reglerna om granskning av försändelser till och från intagna behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 9.2.

37 §

> En försändelse till eller från den som är intagen i sluten anstalt får granskas för undersökning av om den innehåller otillåtna föremål. Sådan granskning får också ske för att undersöka om en försändelse innehåller något meddelande om planläggning av brottslig verksamhet, avvikande eller något liknande förfarande. Beträffande den som är intagen på säkerhetsavdelning skall granskning av försändelse ske.
>
> En försändelse till eller från den som är intagen i öppen anstalt får, för syfte som anges i första stycket, granskas om det finns anledning anta att försändelsen innehåller föremål eller meddelande som där avses eller stickprovsvis beträffande intagna i allmänhet.
>
> Om en intagen under utredningen av ett disciplinärende hålls avskild från andra intagna, får han också hindras från kontakter med andra personer genom försändelse i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras.

I paragrafen finns huvudstadgandet angående granskning av försändelser till eller från intagna. Med försändelse avses brev, postpaket och liknande. Liksom enligt motsvarande regler i KvaL får granskningen ske enbart av säkerhetsskäl, alltså inte som led i arbetet med att anpassa intagna till samhället. Kontrollen syftar främst till att finna narkotika eller andra droger som sänds till intagna. Genom granskning av försändelser kan också avslöjas om intagna deltar i planering av brott.

Reglerna om granskning av försändelse till eller från den som är intagen i sluten anstalt finns i *första stycket*. Sådan försändelse får granskas för att kontrollera om den innehåller föremål som inte får införas till eller innehas i kriminalvårdsanstalt. Kontrollen kan ske antingen genom att försändelsen öppnas och innehållet tas ut och

granskas eller, när det gäller brev, genom att försändelsen genomlyses. Bestämmelsen medger också kriminalvården att ta del av skriftliga meddelanden i breven. Syftet med den typen av kontroll är att utröna om den intagne deltar i någon form av brottsplanering.

Bestämmelsen ger således kriminalvården rätt att underkasta alla försändelser till eller från en intagen i sluten anstalt en fullständig granskning. Den angivna befogenheten är otvivelaktigt långtgående; tanken bakom regeln är att kriminalvården skall ha tillgång till alla de medel som behövs för att kunna föra en effektiv kamp mot narkotikan. Med tanke på bestämmelsernas karaktär är det angeläget att Kriminalvårdsstyrelsen i föreskrifter tämligen detaljerat anger när och vid vilken typ av anstalter granskning av försändelser skall förekomma mer allmänt. Granskning av försändelser bör främst komma i fråga vid anstalter, till vilka narkotikamissbrukande intagna har koncentrerats. Vid den typen av anstalter bör i princip alla försändelser kontrolleras. Även vid anstalter, där det finns få eller inga narkotikamissbrukare, kan det finnas behov av kontroll av försändelser.

I kriminalvårdens föreskrifter om granskning av försändelse bör också anges hur kontrollen närmare skall utformas. Granskningsuppgifterna bör läggas på några få tjänstemän vid anstalterna. Eftersom granskningen också omfattar skriftliga meddelanden, är det angeläget att dessa tjänstemän iakttar stor försiktighet med att vidarebefordra uppgifter man erhållit vid granskningen. Eftersom syftet med granskningen av meddelanden enbart är att upptäcka planering av brott, får uppgifter som inte gäller sådana frågor inte utnyttjas i behandlingsarbetet vid anstalten.

Försändelser till och från intagna på säkerhetsavdelningarna skall undantagslöst granskas. Någon möjlighet att underlåta sådan granskning finns inte.

Paragrafens *andra stycke* anger när försändelse till eller från en intagen i öppen anstalt får granskas. Möjligheten till sådan granskning är mer inskränkt än beträffande intagna i sluten anstalt. Granskning får ske i två fall, när misstanke föreligger eller stickprovsvis. Gemensamt för båda fallen är att granskningen, liksom enligt första stycket, kan ske för att undersöka om en försändelse innehåller otillåtet föremål eller meddelande om planläggning av brottslig verksamhet eller liknande. Det första fallet som regleras i bestämmelsen förutsätter för granskning att anledning finns att försändelsen innehåller föremål eller meddelande som nyss sagts. För att granskning skall få ske måste alltså föreligga misstanke beträffande en viss försändelse. Vidare kan kontroll ske enligt denna bestämmelse av alla försändelser som sänds till eller från en intagen, om t.ex. misstanke finns att otillåtna föremål sänds till en intagen med post, även om det inte är klart från vem. Den angivna misstankegraden är mycket låg. Kontrollen får dock inte ske rutinmässigt beträffande en viss intagen med stöd av detta stadgande,

utan det måste finns något skäl till antagande att sådant föremål eller meddelande. Kontroll kan vidare ske stickprovsvis beträffande intagna i allmänhet. Sådan undersökning måste verkligen ske stickprovsvis och inte riktas mot någon speciell intagen.

Innehållet i *tredje stycket* motsvarar innehållet i 26 § fjärde stycket KvaL.

38 §

> En försändelse mellan en intagen och en svensk myndighet, ett internationellt organ, som har av Sverige erkänd behörighet att ta emot klagomål från enskilda, eller en advokat skall vidarebefordras utan granskning. Anges ett brev vara avsänt från en svensk myndighet, ett sådant internationellt organ eller en advokat och finns det anledning anta att uppgiften inte är riktig, får dock försändelsen granskas, om förhållandet inte kan klarläggas på annat sätt.
>
> I fråga om en försändelse till postverket tillämpas 37 § i stället för första stycket.

Bestämmelsen i paragrafen, som motsvarar 25 § KvaL, föreslås ändrad i ett hänseende, nämligen beträffande den misstankegrad som erfordras för att sådan försändelse som avses i bestämmelsen skall få granskas. Enligt KvaL får sådan granskning ske om det skäligen kan misstänkas att uppgiften att den avsänts från svensk myndighet eller liknande inte är riktig. Enligt förslaget räcker det med att det finns anledning anta att uppgiften är oriktig, vilket alltså är en lägre misstankegrad än den som nu gäller. Om sådan misstanke uppkommer beträffande en försändelse skall - liksom hittills - i första hand kontrolleras hos den påstådde avsändaren hur det förhåller sig. Om försändelsen kommer från polis, åklagare eller annan myndighet inom rättsområdet är särskilt angeläget att försöka undvika granskning av försändelse. Om det inte går att få besked genom en sådan kontakt, bör försändelsen öppnas för kontroll. Innan så sker bör den intagne i princip alltid ha tillfrågats om han kan ge besked vad försändelsen innehåller.

39 §

> Granskning av en försändelse får inte vara mer ingående än som är nödvändigt med hänsyn till granskningens syfte.
>
> I 33 § tredje stycket finns bestämmelser angående omhändertagande av försändelse.

Paragrafens *första stycke* motsvarar 27 § KvaL första stycket. I sistnämnda paragraf föreskrivs bl.a. att den intagne bör vara närvarande vid öppning av försändelse om det lämpligen kan ske. Denna be-

stämmelse har utmönstrats. Redan idag sker flertalet försändelsekontroller i den intagnes utevaro. Enligt förslaget skall de intagna således inte ha rätt att närvara vid öppning av försändelse. Inget hindrar emellertid att den intagne är närvarande då en försändelse öppnas. Kontrollen av försändelser måste under alla förhållanden vara så utformad att de intagna kan känna förtroende för denna. Har en försändelse öppnats eller har ett meddelande i en försändelse lästs skall den intagne underrättas om detta.

I 27 § KvaL finns regler angående omhändertagande av försändelse. Ifrågavarande bestämmelse har intagits i 33 § tredje stycket i avsnittet om kontrollåtgärder mot intagna m.m. En erinran om detta lämnas i paragrafens *andra stycke*.

40 §

Vad i 37-39 §§ är föreskrivet om försändelse gäller även annat skriftligt meddelande. Bestämmelserna i dessa paragrafer rörande en intagen gäller även sammanslutning av intagna.

Paragrafen motsvarar 28 § KvaL.

Besök

Reglerna om besök behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 9.3.

41 §

En intagen får ta emot besök i den utsträckning det lämpligen kan ske. Han får inte ta emot besök som är ägnat att äventyra säkerheten i anstalten eller som kan motverka hans anpassning i samhället eller annars vara till skada för någon.

Om en intagen under utredningen av ett disciplinärende hålls avskild från andra intagna, får han också vägras besök i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras.

I den föreslagna paragrafens *första stycke* finns det inledande stadgandet om besök. Detta, som motsvarar 29 § första stycket första och andra meningarna KvaL, gäller både öppna och slutna anstalter. Enligt första meningen har en intagen vidsträckt rätt att ta emot besök; endast de praktiska förutsättningarna i fråga om lokaler och personal vid anstalterna skall avgöra hur många besök en intagen får ha. Risken för att frihetsberövandet skall förorsaka skador på de intagna är betydande.

Det är därför angeläget att de intaga har kontakter med yttervärlden, t.ex. i form av besök. I andra meningen finns den allmänna begränsningen att en intagen inte får ta emot besök som kan äventyra säkerheten i anstalten. Inte heller får besök förekomma som kan motverka den intagnes anpassning i samhället eller annars vara till skada för någon.

Bestämmelsen i *andra stycket* motsvarar 29 § första stycket sista meningen KvaL.

42 §

Om det behövs med hänsyn till säkerheten eller ordningen i anstalten skall en tjänsteman vid anstalten vara närvarande när den intagne har besök om inte besöket kan ske under sådana förhållanden att den intagne och den besökande inte kan överlämna föremål till varandra (kontrollerat besök).

Kriminalvårdsstyrelsen får, om det behövs med hänsyn till säkerheten eller ordningen vid viss sluten anstalt, besluta att de intagna i en sådan anstalt får ta emot endast kontrollerat besök. Om det föreligger särskilda skäl får besöket dock genomföras utan kontroll.

Besök av advokat som biträder den intagne i en rättslig angelägenhet skall vara kontrollerat bara om advokaten eller den intagne begär det.

I denna paragraf regleras kontrollerat besök. I *första stycket* finns huvudstadgandet härom. Kontrollerat besök kan enligt den föreslagna bestämmelsen ske i två former: antingen är en tjänsteman närvarande under hela besöket eller är besökslokalen utformad så att den intagne och besökaren inte kan överlämna föremål till varandra. Om en tjänsteman är närvarande under besöket kan denne såväl kontrollera att inga otillåtna föremål överlämnas som avlyssna samtalet mellan den intagne och besökaren för att på så sätt kontrollera att det inte sker planläggning av brottslig verksamhet, avvikande eller något liknade förfarande. Ett besök, som sker utan ständig närvaro av tjänsteman men under former som gör det omöjligt att överräcka föremål, skall äga rum i ett särskilt iordningställt besöksrum avsett för endast en intagen och dennes besökande. Det skall alltså inte förekomma besöksrum i vilka flera intagna samtidigt kan ta emot besök. Om besöket sker i ett besöksrum som är så anordnat att föremål inte kan överlämnas, kan den intagne och den besökande tala ostört med varandra. Samtalet får inte avlyssnas av anstaltspersonal eller tas upp på band för att avlyssnas i efterhand. Om det av något skäl finns behov av att avlyssna samtal mellan den intagne och dennes besökande måste tjänsteman vara närvarande.

Oavsett typ av anstalt skall enligt regeln i detta stycke ett besök vara kontrollerat om det behövs med hänsyn till säkerheten eller ordningen

i anstalten. Bestämmelsen motsvarar 29 § fjärde stycket första meningen KvaL.

I paragrafens *andra stycke* finns ett nytt stadgande. Bakgrunden till denna bestämmelse är den bekymmersamma narkotikasituationen i många anstalter. Narkotikan kommer in i anstalterna huvudsakligen genom återvändande permittenter och i samband med besök. Inom kriminalvården försöker man genom olika differentieringsåtgärder koncentrera icke vårdmotiverade narkotikamissbrukare till särskilda slutna anstalter. Vid dessa anstalter måste kontrollerna i skilda hänseenden vara mer effektiva än vid flertalet andra anstalter. Förevarande bestämmelse har införts i lagförslaget för att öka kontrollmöjligheterna vid besök.

Bestämmelsen innebär att Kriminalvårdsstyrelsen får förordna att alla intagna vid en viss anstalt bara får ta emot kontrollerade besök. Sådant förordnade bör i princip meddelas beträffande alla anstalter, i vilka placeras intagna som missbrukar narkotika. Avsikten är att ett sådant förordnande skall gälla för längre tid. I de anstalter där kontrollerade besök blir vanliga måste iordningställas besöksrum, som är så utformade att den intagne och besökaren inte kan ha kontakt med varandra. Som framhålls i den allmänna motiveringen blir värdet av ett kontrollerat besök inte detsamma som av ett okontrollerat. Detta kan leda till att antalet besök minskar något. Det bör erinras om att föreskriften i 3 § tredje stycket innebär att ett förordnande kan begränsas till att avse en viss avdelning av en anstalt eller en anstalt med undantag för en viss avdelning. Sålunda kan det vara lämpligt att det vid slutna anstalter för det tyngre narkomanklientelet inrättas en specialavdelning med förmånligare kontrollbestämmelser för behandlingsmotiverade missbrukare.

Kontrollerat besök kan som nyss nämnts förekomma i två former. Den minst integritetskänsliga formen är då besöket sker utan närvaro av tjänsteman men under sådana förhållanden som omöjliggör överlämnande av föremål. Den typen av kontrollerat besök bör därför i första hand användas. Endast om det finns speciella skäl att avlyssna samtalet mellan den intagne och hans besökare bör besöket ske under närvaro av tjänsteman. Så kan vara fallet exempelvis om det finns bestämda misstankar att under ett besök skulle ske planering av införsel av narkotika eller annat brott men värdet av besöket ändå anses vara så stort att det inte bör avstyras. Kontakten mellan en intagen och hans närmaste bör ju i största möjliga utsträckning kunna upprätthållas.

I andra styckets sista mening stadgas att om det finns särskilda skäl får besök vid en anstalt med kontrollerade besök genomföras utan kontroll. Om Kriminalvårdsstyrelsen förordnat att kontrollerat besök skall vara huvudregel vid en viss anstalt, skall bara undantagsvis förekomma okontrollerade besök vid den anstalten. Det går inte att bortse

ifrån att vid en sådan anstalt kan finnas skilda typer av intagna. En intagen som uppenbarligen inte missbrukar narkotika eller deltar i hanteringen av narkotika kan i avvaktan på lämplig plats i annan anstalt för längre eller kortare tid ha placerats i denna typ av anstalt. Vidare kan en narkotikamissbrukande intagen som placerats i en anstalt med missbrukande intagna genom påverkansarbete vid anstalten komma till insikt om att han bör upphöra med sitt missbruk. Om anstaltspersonalen, främst den intagnes kontaktman, har övertygats om att den intagne verkligen vill komma ifrån sitt missbruk och det även framstår som troligt att han lyckats med detta, kan det finnas skäl att medge den intagne okontrollerat besök. Det måste dock saknas anledning anta att den intagne trots allt, t.ex. på grund av hot från medintagna, ändå smugglar in narkotika. I första hand bör dock en sådan intagen förflyttas till en anstalt eller avdelning som är bättre lämpad för hans förhållanden.

I paragrafens *tredje stycke* föreskrivs att besök av advokat som biträder den intagne i rättslig angelägenhet skall vara kontrollerat bara om advokaten eller den intagne begär det. Bestämmelsen motsvarar 29 § fjärde stycket andra meningen KvaL. Ett besök av advokat bör således i princip aldrig vara kontrollerat om inte någon närvarande begär det.

43 §

Till underlag för bedömningen av om den som är intagen i sluten anstalt skall i ett särskilt fall få ta emot besök skall i förväg undersökas om den besökande har dömts eller är misstänkt för allvarlig brottslig verksamhet. I den utsträckning det behövs och lämpligen kan ske skall upplysningar också inhämtas om hans personliga förhållanden i övrigt. Vad som nu föreskrivits gäller inte, i den mån det är uppenbart obehövligt på grund av att den besökande är känd eller av annat skäl. Till underlag för bedömningen av om en intagen i öppen anstalt skall i ett särskilt fall få ta emot besök får sådan kontroll som nyss sagts göras i den mån det är påkallat av säkerhetsskäl.

Som villkor för besök kan av säkerhetsskäl föreskrivas att den besökande underkastar sig kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning eller medger undersökning av väska eller annan förvaringsanordning som medförs.

Paragrafen motsvarar 29 § andra, tredje och femte styckena KvaL.

Telefonsamtal

44 §

Telefonsamtal mellan intagna och personer utom anstalten får ske i den utsträckning det lämpligen kan ske. En intagen kan förvägras telefonsamtal som är ägnat att äventyra säkerheten i anstalten eller som kan motverka hans anpassning i samhället eller annars vara till skada för honom eller någon annan. Om en intagen under utredning av ett disciplinärende hålls avskild från andra intagna, får han också hindras från kontakter med andra personer genom telefonsamtal i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras.

Beträffande den som den intagne önskar samtala med kan sådan kontroll som avses i 43 § första stycket göras i den mån det anses behövligt.

Om det är påkallat med hänsyn till säkerheten, skall tjänsteman på lämpligt sätt avlyssna telefonsamtal. Avlyssning får äga rum endast med den intagnes vetskap. Telefonsamtal med advokat som biträder den intagne i rättslig angelägenhet får inte avlyssnas utan den intagnes medgivande.

Paragrafen motsvarar 30 § KvaL.

Gemensamma bestämmelser

45 §

Regeringen får beträffande en viss intagen besluta om avvikelser från bestämmelserna i 37-44 §§ om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet eller till risken för att den intagne under verkställigheten i anstalt medverkar till brott som innefattar användande av våld, hot eller tvång för politiska syften.

Paragrafen motsvarar 31 § KvaL.

Vistelse utom anstalt

Permission

46 §

För att underlätta anpassningen i samhället eller för att motverka skadliga följder av frihetsberövandet kan en intagen beviljas tillstånd att lämna anstalten för viss kort tid (normalpermission). Föreligger en inte obetydlig fara för fortsatt brottslighet eller annat missbruk får normalpermission inte medges. Vid denna bedömning skall särskilt beaktas om den intagne har nyttjat eller på annat sätt tagit

befattning med narkotika inom anstalten eller utan giltigt skäl vägrat att lämna prov enligt 30 §.

Permission får också ges, om annan särskild anledning föreligger än som anges i första stycket (särskild permission). Kan den angelägenhet som ligger till grund för en ansökan om särskild permission ombesörjas under normalpermission, skall sådan permission i första hand användas.

Denna bestämmelse om permission motsvarar 32 § första och andra styckena KvaL. Permissioner behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 10.2.

Enligt *första stycket* kan intagen beviljas normalpermission för att underlätta anpassningen i samhället eller för att motverka s.k. anstaltsskador. Det tidigare begreppet "korttidspermission" slopas, eftersom begreppet "långtidspermission" inte längre används. Permission enligt 46 § skall dock, liksom tidigare korttidspermission, omfatta enbart viss kortare tid. Normalpermission enligt första stycket kan flertalet intagna normalt påräkna någon gång under straffverkställigheten. Den hittillsvarande s.k. regelbundna permissionen kan sägas utgöra en form av normalpermission.

I första stycket görs det tillägget att permission kan medges även för att motverka skadliga följder av frihetsberövandet. Detta innebär emellertid inte någon egentlig ändring i förhållande till nuvarande tillämpningsområde för regelbunden permission. Tillägget är föranlett av den precisering av riktlinjerna för kriminalvårdens utformning som görs i 4 § lagförslaget. Genom tillägget undviks att permissionsbestämmelsen mot bakgrund av stadgandet i 4 § motsattsvis skall kunna uppfattas så att permission inte får medges för att motverka anstaltsskador.

Normalpermission skall enligt första stycket vägras, om det föreligger en inte obetydlig fara för fortsatt brottslighet eller annat missbruk. Detta uttryckssätt för den riskbedömning som skall göras vid prövningen av en ansökan om normalpermission avser att utgöra en anpassning till gällande praxis för permission enligt 32 § första stycket KvaL. Någon allmän skärpning av praxis är således inte avsedd. Det får även framdeles accepteras en viss risktagning i samband med permission. Särskilt gäller detta när frigivningen är nära förestående.

Vid prövning av en ansökan om normalpermission skall liksom hittills beaktas om den intagne utan giltigt skäl vägrat att lämna urinprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel. Provtagning för sådant ändamål får sedan den 1 juli 1993 ske även i form av blod- eller utandningsprov. Även vägran att lämna dessa former av prov skall beaktas vid prövning av permissionsfrågan.

I *andra stycket* föreskrivs att särskild permission får beviljas om det föreligger annan särskild anledning än som anges i första stycket. Möjligheterna till särskild permission begränsas på så sätt att an-

gelägenhet, som kan ombesörjas vid normalpermission, utgör inte skäl för särskild permission. Härmed avses det fallet att den intagne skall ha normalpermission i nära anslutning till tidpunkten för en begärd särskild permission. Om det inte föreligger några större hinder häremot, skall den intagne använda sig av denna normalpermission för att ombesörja den aktuella angelägenheten. En kommande normalpermission kan också förskjutas några dagar för att den intagne på så sätt skall kunna uträtta sitt ärende. I övrigt medför bestämmelsen inte någon ändring av nu gällande förutsättningar för särskild permission.

47 §

Normalpermission får inte beviljas en intagen som avses i 6 § andra stycket. Föreligger synnerliga skäl därtill får särskild permission beviljas sådan intagen.

För permission skall ställas de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat. Skriftlig permissionsplan skall upprättas för varje permissionstillfälle. Om noggrann tillsyn är behövlig, kan det föreskrivas att den intagne vid permission skall stå under bevakning. Intagen som avses i 6 § andra stycket skall vid permission stå under bevakning.

Motsvarande bestämmelser i KvaL finns i 32 § tredje och fjärde styckena. I den föreslagna bestämmelsen har följdändringar gjorts med anledning att bestämmelserna i 7 § tredje stycket KvaL om särbehandling av vissa långtidsdömda ersätts av 6 § andra stycket lagförslaget.

Enligt *andra stycket* blir det obligatoriskt att vid permission ställa de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat.

För att motverka att permittenten gör sig skyldig till fortsatt brottslighet eller annat missbruk införs som ett krav för normalpermission att det skall föreligga en skriftlig permissionsplan. Vägrar den intagne att upprätta en sådan plan, skall normalpermission vägras honom. En annan sak är att den intagne kan behöva hjälp med utformning av planen av t.ex. sin kontaktman för att den skall kunna godtas. För att normalpermission skall kunna medges krävs att permissionsplanen innehåller sådana aktiviteter som är förenliga med det i bestämmelsen angivna syftet med normalpermission. Permissionsplanen skall även läggas till grund för beräknad tidsåtgång. Om normalpermission beviljas blir permissionsplanen bindande för permittenten. Följer denne inte planen föreligger grund för disciplinär bestraffning.

48 §

Till förberedelse av frigivning kan en intagen som avses 26 kap. 7 § brottsbalken beviljas permission under viss längre tid (frigivningspermission). Sådan permission får inte beviljas för tid före den dag då två tredjedelar av straffet har avtjänats.

För frigivningspermission skall ställas de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat.

Bestämmelsen om frigivningspermission har överförts från 33 § KvaL i den lydelse som trädde i kraft den 1 juli 1993. Frågan om frigivningspermission berörs i den allmänna motiveringen under avsnitt 10.2.10. För att uppnå enhetlighet med övriga bestämmelser om vistelse utom anstalt har den ändringen gjorts att det blir obligatoriskt att ställa de villkor, som kan anses erforderligt för ifrågavarande utevistelse.

Behandlingsplacering utom anstalt

49 §

Kan en intagen genom vistelse utom anstalt bli föremål för särskilda åtgärder som kan antas underlätta hans anpassning i samhället, kan han få medgivande att för sådant ändamål vistas utom anstalten under lämplig tid, om särskilda skäl föreligger (behandlingsplacering utom anstalt). Därvid skall särskilt beaktas om den intagne behöver vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.

Första stycket gäller inte en intagen som avses i 6 § andra stycket.

Paragrafen motsvarar nuvarande 34 § första och fjärde styckena KvaL. I den nya bestämmelsen ges institutet benämningen behandlingsplacering utom anstalt. Frågan behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 10.3.

50 §

För behandlingsplacering skall ställas de villkor som kan anses erforderliga. I samband med vård eller annan behandling får det föreskrivas att den intagne skall vara skyldig att lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av att han inte är påverkad av beroendeframkallande medel. Vid beslut om placering kan meddelas föreskrift enligt 26 kap. 15 § brottsbalken att gälla för tid efter villkorlig frigivning.

Behandlingsplacering får inte påbörjas så tidigt att den planerade vård- eller behandlingstiden blir kortare än den beräknade återstående verkställighetstiden.

Paragrafen motsvarar 34 § andra och tredje styckena KvaL. Dessa bestämmelser har i den föreslagna paragrafen kompletterats med den föreskriften att vid beslut om behandlingsplacering kan föreskrift enligt 26 kap. 15 § BrB meddelas.

I sistnämnda paragraf stadgas i första stycket att när det finns skäl att anta ett en frigiven för sin anpassning i samhället behöver stöd av en särskild föreskrift om vad han har att iaktta under prövotiden, får en sådan föreskrift meddelas för viss tid eller tills vidare. Särskild föreskrift får avse

1. vistelseort eller bostad under viss tid, högst ett år åt gången,
2. arbetsanställning, annan förvärvsverksamhet eller utbildning,
3. läkarvård, nykterhetsvård eller annan vård eller behandling i eller utom sjukhus eller annan dylik inrättning.

Av andra stycket i den aktuella paragrafen i BrB följer att om den frigivne har förpliktats ersätta genom brottet uppkommen skada, må meddelas föreskrifter rörande tid och sätt för skadeståndsskyldighetens fullgörande i den mån sådana föreskrifter inte med hänsyn till den frigivnes ekonomiska situation och övriga omständigheter kan antas motverka hans anpassning i samhället. Slutligen föreskrivs i sista stycket att om den frigivne står under övervakning, får särskild föreskrift meddelas om vad som skall gälla för denna; i sådan föreskrift får anges på vilket sätt och i vilken omfattning den frigivne skall hålla kontakt med övervakaren eller frivårdsmyndigheten. Av samma stycke följer också att föreskrift får innefatta skyldighet för den frigivne att lämna underrättelse till övervakaren eller frivårdsmyndigheten om utevaro från arbetsplats, skola eller annan i föreskriften angiven verksamhet eller inrättning.

Den föreslagna möjligheten att meddela föreskrift enligt 26 kap. 15 § BrB tar främst sikte på behovet att meddela föreskrift att en intagen som behandlingsplacerats på t.ex. ett behandlingshem eller liknande inrättning skall stanna kvar även efter villkorlig frigivning. Enligt vår mening skall sådan föreskrift alltid meddelas om det vid tiden för beslutet om behandlingsplacering står klart att den intagne bör vistas på den aktuella inrättningen efter villkorlig frigivning. Om det senare skulle visa sig att föreskriften är obehövlig eller har ett mindre lämplig innehåll, kan denna ändras såväl före som efter villkorlig frigivning.

Om en frigiven åsidosätter meddelad föreskrift får övervakningsnämnd med tillämpning av 26 kap. 18 § BrB besluta att varning skall meddelas den frigivne eller besluta om övervakning av den frigivne under viss tid efter det att ett år av prövotiden har förflutit, dock längst

till prövotidens utgång. Har en frigiven allvarligt åsidosatt sina åligganden och kan det antas att han inte kommer att låta rätta sig genom någon annan åtgärd som övervakningsnämnd kan vidta får nämnden enligt 26 kap. 19 § BrB förklara villkorligt medgiven frihet förverkad till en tid av högst en månad varje gång. Förverkandeförklaring behöver inte ha föregåtts av sådan åtgärd som avses i 18 §.

Som framhålls i den allmänna motiveringen får en frigiven, som i strid mot föreskrift avviker eller på annat sätt missköter sig under en behandlingsplacering, anses ha allvarligt åsidosatt sina åligganden. I normalfallet bör då övervakningsnämnden förklara viss tid av den villkorligt medgivna friheten förverkad. Det kan givetvis finnas enstaka situationer när sådant förverkande kan underlåtas, t.ex. om den intagne lämnat ett behandlingshem och i stället självmant underkastat sig annan lämplig vård eller behandling.

Även om således den nya möjligheten att meddela föreskrift för tiden efter villkorlig frigivning främst gäller skyldigheten för den intagne att kvarstanna på vårdinrättning eller liknande efter frigivning, är det möjlig att även meddela andra föreskrifter som bedöms erforderliga.

Frigång

51 §

För att underlätta anpassningen i samhället kan en intagen, som är i behov av särskilda stödåtgärder inför frigivningen, medges att under arbetstid utföra arbete eller deltaga i undervisning, utbildning eller annan särskilt anordnad verksamhet utom anstalten (frigång). Vid prövning av medgivande till frigång skall särskilt beaktas om den intagne är i behov av inskolning i arbetslivet eller frigång annars kan antas väsentligt underlätta hans försörjningsmöjligheter efter frigivningen. Det bör vid anstalt från vilken intagna normalt beviljas frigång vidtagas särskilda åtgärder för att främja sådan verksamhet.

Frigång får inte beviljas en intagen som avses 6 § andra stycket.

För frigång skall ställas de villkor som kan anses erforderliga beträffande vistelseort, anmälningsskyldighet eller annat. På platsen för frigångsverksamheten skall för den intagne utses en särskild kontaktman.

Dessa bestämmelser om frigång motsvarar 11 § KvaL och 11 § fjärde stycket KvaF. Institutet frigång behandlas utförligt i den allmänna motiveringen under avsnitt 10.4.

I *första stycket* föreskrivs att intagen, som är i behov av särskilda stödåtgärder inför frigivningen kan få frigång för att underlätta anpassningen i samhället. Begreppet "frigång" införs således i lagtexten. Vidare anges att det skall särskilt beaktas om det föreligger

behov av inskolning i arbetslivet eller om frigång annars kan antas väsentligt underlätta försörjningsmöjligheterna efter frigivningen. Förutsättningarna för att medge frigång stramas upp genom att det markeras att den intagne skall vara i behov av särskilt stöd för att kunna komma i fråga för frigång. Frigång skall i första hand tillämpas för att förbättra den intagnes sociala situation vid frigivningen, främst vad avser sysselsättning eller försörjning.

Enligt *andra stycket* får intagna som avses i 6 § andra stycket inte beviljas frigång. Detta är enbart en konsekvensändring, som föranleds av att bestämmelserna i 7 § tredje stycket KvaL om särbehandling av vissa långtidsdömda ersätts av 6 § andra stycket lagförslaget.

Erforderliga villkor skall enligt *tredje stycket* ställas för frigång liksom vid permission. För att markera betydelsen av att det upprätthålls kontakt mellan anstalt och frigångsplatsen föreskrivs i nämnda stycke att det på platsen för frigångsverksamheten skall utses en särskild kontaktman för den intagne. En motsvarande bestämmelse finns för närvarande i de av Kriminalvårdsstyrelsen meddelade anstaltsföreskrifterna. Genom att bestämmelsen överförs till lagen markeras att det är väsentligt att denna kontaktmöjlighet etableras i varje enskilt fall.

Fritidsaktiviteter utom anstalt

52 §

Om det lämpligen kan ske, bör en intagen beredas tillfälle att utom anstalten på fritid delta i sådan föreningsverksamhet eller annan liknande verksamhet som är ägnad att underlätta anpassningen i samhället (fritidsvistelse utom anstalt). För sådan vistelse utom anstalt skall ställas de villkor som kan anses erforderliga. Därvid kan föreskrivas att den intagne skall stå under tillsyn. Intagen som avses i 6 § andra stycket får inte medges fritidsvistelse utom anstalt.

Denna bestämmelse motsvarar 14 § andra och tredje styckena KvaL. Frågan om fritidsvistelse utom anstalt behandlas även i den allmänna motiveringen under avsnitt 10.5. I bestämmelsen benämns utevistelse för fritidsaktiviteter för "fritidsvistelse utom anstalt". Detta uttryck förekommer även i bestämmelsen om disciplinär bestraffning, varvid avses utevistelser enligt förevarande paragraf. Vidare har i bestämmelsen gjorts det tillägget att villkor, som kan anses erforderliga liksom vid permission skall ställas även vid fritidsvistelse utom anstalt.

Disciplinära påföljder

53 §

Bryter en intagen mot anbefalld ordning eller meddelade anvisningar när han befinner sig inom anstalten eller när han vistas utanför anstalten med stöd av bestämmelse som anges i 58 § eller med stöd av 63 § första stycket, får disciplinär bestraffning åläggas honom enligt andra stycket, om det inte föreligger anledning att han skall låta sig rätta av anvisning eller tillsägelse eller om gärningen är av sådan beskaffenhet att bestraffning är påkallad av hänsyn till ordningen eller säkerheten inom anstalten.

Som disciplinär bestraffning kan

1. den intagne meddelas varning,
2. förordnas att viss bestämd tid, högst tio dagar, inte skall inräknas i verkställighetstiden för den påföljd den intagne undergår,
3. förordnas att den intagne under viss bestämd tid, högst tio dagar, skall vistas i enrum,
4. förordnas att den intagnes ersättning enligt 18 § skall minskas med 20 % under viss bestämd tid, högst 30 dagar, då den intagne utövar anvisad verksamhet,
5. förordnas att normalpermission, frigivningspermission, frigång, fritidsvistelse utom anstalt och behandlingsplanering utom anstalt inte får medges under viss bestämd tid eller
6. den intagne förflyttas till annan avdelning eller anstalt.

Ett förordnande enligt andra stycket 2 får inte medföra att den intagne skall vistas längre tid i anstalt än som motsvarar det fängelsestraff han undergår. Förordnande enligt andra stycket 3 verkställs genom att den intagne vistas i sitt bostadsrum. Förordnande enligt andra stycket 5 får begränsas till att avse visst slag av vistelse utom anstalt. Beslut om disciplinär bestraffning gäller, om inte annat förordnats, omedelbart.

Förslaget beträffande disciplinär bestraffning behandlas utförligt i den allmänna motiveringen under avsnitt 14. Motsvarigheten till den föreslagna bestämmelsen om disciplinär bestraffning finns i 47 § KvaL.

I *första stycket* anges förutsättningarna för att meddela disciplinär bestraffning. Liksom tidigare utgör brott mot anbefalld ordning eller meddelade anvisningar grund för disciplinär bestraffning. Någon ändrad avgränsning av vilka slags förseelser som utgör grund för disciplinär bestraffning görs således inte. Däremot har tillämpningsområdet för disciplinär bestraffning utökats vad avser tidpunkten för misskötsamheten. Även de disciplinära förseelser som den intagne begått vid beviljad vistelse utom anstalt, under vilken han inte stått under tillsyn, utgör grund för disciplinär bestraffning. Har han rymt från en anstalt kan disciplinär bestraffning däremot inte åläggas med anledning av misskötsamhet under sådan utevistelse. Som framgår av 58 § lagförslaget inräknas i verkställighetstiden liksom tidigare endast sådan utevistelse som den intagne har fått tillstånd till. De utevistelser det främst är fråga om utgörs av permission, frigång, fritidsvistelse

utom anstalt och behandlingsplanering utom anstalt. Även utevistelse för sjukhusvård enligt 25 § eller för inställelse inför domstol eller nämnd enligt 63 § första stycket faller in under tillämpningsområdet för bestämmelsen om disciplinär bestraffning.

Intagen kan med stöd av 2 § lagen (1991:435) med vissa bestämmelser om internationellt samarbete på brottmålsområdet överföras till främmande stat för förhör eller konfrontation i samband med förundersökning eller vid rättegång. Sådan vistelse utom anstalt inräknas enligt 63 § andra stycket i verkställighetstiden. Misskötsamhet under sådan utevistelse skall av främst utredningstekniska skäl inte läggas till grund för disciplinär bestraffning.

I *andra stycket* anges de olika formerna av disciplinär bestraffning. Liksom enligt gällande rätt kan den intagne åläggas varning. Någon ändring av utrymmet för varning är inte avsedd.

Enligt *andra punkten andra stycket* kan det som disciplinär bestraffning förordnas att viss bestämd tid inte skall inräknas i verkställighetstiden för den påföljd den intagne undergår.

I *tredje punkten andra stycket* införs som en ny form för disciplinär bestraffning möjligheten att förordna att den intagne under viss bestämd tid skall vistas i enrum.

Enligt *fjärde punkten andra stycket* kan som disciplinär bestraffning förordnas om reducering av intagens ersättning. Med ersättning avses i detta sammanhang arbetsersättning, studieersättning eller annan ersättning enligt 18 § som den intagne erhåller av kriminalvården. Det disciplinära avdraget skall göras från den del av ersättningen som den intagne äger disponera under anstaltstiden. Avdrag kan ske enbart de dagar den intagne utfört någon syssla för vilken han är ersättningsberättigad. Om en intagen, som ålagts disciplinärt avdrag på arbets- eller studieersättning, ånyo vägrar att utföra anvisad sysselsättning, kan det för denna nya förseelse finnas skäl att tillgripa någon annan sanktion än avdrag på intagens ersättning.

Ett förordnande enligt *femte punkten andra stycket* att utevistelse inte får medges under viss bestämd tid innebär att en ansökan om sådan utevistelse under nämnda tid kommer att avslås av rent disciplinära skäl. Däremot medför bestämmelsen inte att den intagne är berättigad till utevistelse så snart det disciplinära förordnandet löpt ut. En ansökan om utevistelse efter nämnda tid skall prövas på sedvanligt sätt. Disciplinpåföljden utgör inte hinder mot att särskild permission beviljas enligt 46 § andra stycket.

Ett förordnande enligt *sjätte punkten andra stycket* avser förflyttning från en öppen anstalt (avdelning) till en sluten eller från en sluten anstalt (avdelning) till en annan sådan anstalt (avdelning) med högre säkerhet.

I *tredje stycket* finns vissa begränsningar beträffande användningen av det disciplinära tidstillägget på så sätt att ett eller flera tidstillägg

sammantaget inte får medföra att den intagne skall vistas längre tid i anstalt än som motsvarar det fängelsestraff han undergår. Sådant tillägg innebär i praktiken att tiden för den intagnes frihetsberövande förlängs. Beslut om disciplinär bestraffning fattas av administrativ myndighet. För att det disciplinära tidstillägget inte skall komma i konflikt med internationella regler om att frihetsberövande skall beslutas av domstol föreskrivs i paragrafens tredje stycke att sådan bestraffning inte får medföra att den intagne skall vistas längre tid i anstalt än som motsvarar det fängelsestraff han undergår.

Om en intagen inte kan komma i fråga för villkorlig frigivning med hänsyn till strafftidens längd eller på annan grund, kan enligt det ovan anförda tidstillägg inte påföras honom. Vidare ligger det i sakens natur att intagen som verkställer fängelse på livstid inte kan bli föremål för disciplinärt tidstillägg.

Intagen, som är sjuk när han skall lämna anstalten, får enligt 26 § på egen begäran beredas fortsatt sjukvård i anstalten, om det kan anses skäligt. En sådan förlängning av tiden för vistelse i anstalt är frivillig och kan därför inte inverka på utrymmet för disciplinärt tidstillägg.

Vidare föreskrivs i tredje stycket att disciplinär placering i avskildhet skall ske i den intagnes bostadsrum. Han har därvid i normal utsträckning tillgång till de personliga tillhörigheter han äger inneha där. En disciplinär placering i avskildhet kan, om så bedöms lämpligt, användas på så sätt att den intagnes kontaktman eller annan kriminalvårdstjänsteman genom samtal försöker påverka den intagne till att inrätta sig efter den ordning som gäller i anstalten.

I tredje stycket föreskrivs vidare att förordnade enligt andra stycket 5 får begränsas till visst slag av utevistelse. En sådan ordning kan vara motiverad om den intagnes utevistelser bör begränsas på grund av misskötsamhet samtidigt som viss pågående rehabiliteringsinsats inte bör avbrytas.

54 §

> Vid prövning av fråga om disciplinär bestraffning enligt 53 § skall beaktas om förseelsen får, har fått eller kan bedömas få andra följder för den intagne. Har intagen med stöd av 56 § hållits avskild under utredningen av ett disciplinärende skall tiden härför tillgodoräknas honom, om disciplinärt förordnande enligt 53 § andra stycket 3 åläggs honom i anledning av nämnda utredning.

Motsvarigheten till denna bestämmelse finns i 48 § KvaL. Det är givet att bestämmelsen får en mera begränsad betydelse med den av oss föreslagna ordningen, vilken ju innebär att vissa sådana följder som tidigare skolat beaktas enligt denna bestämmelse formellt betraktas som disciplinära sanktionsmedel. Genom paragrafens andra mening har det

tillägget gjorts att tid intagen hållits avskild under utredningen av ett disciplinärende skall tillgodoräknas honom, om disciplinär ensamvistelse i hans bostadsrum åläggs honom med anledning av den aktuella utredningen. Åläggs en intagen, som hållits avskild under utredningen av disciplinärendet, någon annan disciplinär bestraffning skall därvid skälig hänsyn tas till att han hållits avskild.

55 §

Föreligger flera förseelser skall disciplinär bestraffning bestämmas gemensamt för samtliga förseelser.

Upprepade förordnanden enligt 53 § andra stycket 2 får sammanlagt inte avse längre tid än femton dagar för en intagen som undergår fängelse i högst fyra månader och fyrtiofem dagar för en intagen som undergår fängelse på längre tid än fyra månader.

Den sammanlagda tiden för upprepade förordnanden enligt 53 § andra stycket 3 får inte överstiga tio dagar för en intagen som undergår fängelse i högst en månad, femton dagar för en intagen som undergår fängelse i mer än en men högst fyra månader och fyrtiofem dagar per kalenderår för en intagen som undergår fängelse på längre tid än fyra månader.

De frågor som regleras genom denna bestämmelse berörs i den allmänna motiveringen under avsnitt 14.9. Första och andra styckena av förevarande paragraf motsvarar bestämmelserna i 49 § KvaL.

I *andra stycket* finns spärregler för upprepade disciplinära tidstillägg. Tidigare spärregel för den som undergår fängelse i högst en månad har slopats. Villkorlig frigivning kan inte komma i fråga vid strafftider på högst två månader. Disciplinärt tidstillägg kan enligt vårt förslag inte åläggas intagen som inte kan komma i fråga för villkorlig frigivning. Det finns därför inte något behov av spärregler för den som undergår fängelse i högst två månader.

Tredje stycket innehåller nya bestämmelser om begränsningar beträffande upprepade beslut om disciplinär ensamvistelse i den intagnes bostadsrum. Uppgår det fängelsestraff den intagne skall avtjäna till högst en månad, får den sammanlagda tiden för disciplinär ensamvistelse i den intagnes bostadsrum inte överstiga tio dagar. Om fängelsestraffet överstiger en men inte fyra månader, får den sammanlagda tiden för disciplinär ensamvistelse inte överstiga femton dagar. Omfattar fängelsestraffet mer än fyra månader får den sammanlagda tiden för sådan disciplinär bestraffning inte överstiga fyrtiofem dagar per kalenderår.

56 §

Under utredningen av ett disciplinärende får en intagen tillfälligt hållas avskild från andra intagna i den mån det är oundgängligen nödvändigt för att syftet med utredningen inte skall äventyras. Åtgärden får inte vara under längre tid än fyra dygn. Kan den intagne inte hållas avskild i anstalten, får han placeras i allmänt häkte, om detta är lämpligare än att han förs över till annan anstalt. Den intagne skall få den lättnad i avskildheten som är möjlig.

Paragrafen motsvarar 50 § KvaL.

57 §

Disciplinärende skall avgöras skyndsamt. Innan beslut meddelas skall förhör hållas med den intagne. Över vad som förekommit vid förhör och annan undersökning skall protokoll föras.

Paragrafen motsvarar 51 § KvaL.

Övrigt

58 §

Tid för vistelse utom anstalt enligt 25, 46, 48, 49, 51 eller 52 §§ inräknas i verkställighetstiden, om inte särskilda skäl talar mot det.

Paragrafen motsvarar 39 § KvaL.

59 §

Om en intagen avtjänar straff för ett brott som har riktat sig mot någons liv, hälsa, frihet eller frid, skall målsäganden tillfrågas om han eller hon vill bli underrättad om i vilken kriminalvårdsanstalt den intagne befinner sig, den intagnes förflyttning till öppen anstalt, permissioner och andra vistelser utom anstalten, tidpunkt för frigivning samt om rymning och uteblivande efter permission.

Underrättelse skall ske så tidigt som möjligt.

I den inom Justitiedepartementet upprättade promemorian (Ds 1993:29) *Brottsoffren i blickpunkten - åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning* har föreslagits att en bestämmelse om underrättelse till målsägande angående en intagens vistelse utom anstalt tas in i 35 § KvaL. Bestämmelsen motsvarar till sitt innehåll Kriminalvårdsstyrelsens utfärdade råd i ämnet. Det i promemorian lämnade förslaget har i denna paragraf infogats i förevarande lagförslag.

60 §

Vid transport av en intagen skall om möjligt tillses att han inte utsätts för obehörigas uppmärksamhet.

Om det är nödvändigt av säkerhetsskäl, får en intagen vid transport eller annars under vistelse utom anstalt beläggas med fängsel. Vid förflyttning inom anstalt får intagen beläggas med fängsel, om det är oundgängligen nödvändigt av säkerhetsskäl.

Kan det befaras att transport medför skada för den intagnes hälsa, skall läkares medgivande till transporten inhämtas.

Bestämmelsen motsvaras av 42 § KvaL.

I *andra stycket* har dock det tillägget gjorts att intagen får beläggas med fängsel även vid förflyttning inom anstalt, om det är oundgängligen nödvändigt av säkerhetsskäl. Denna fråga behandlas i den allmänna motiveringen under avsnitt 15.4.4.

Fängsel får med stöd av denna bestämmelse användas endast om det är motiverat av säkerhetsskäl. Frågan om användande av fängsel för att betvinga våldsamt uppträdande regleras däremot i 61 §.

Möjligheten att använda fängsel inom en anstalt skall tillämpas restriktivt. Intagen som är rymningsbenägen skall vara placerad i en sluten anstalt, som har en sådan bevakning och byggnadsteknisk utformning som tillgodoser de säkerhetskrav som normalt kan ställas. En rymningsbenägen intagen skall med hänsyn till det s.k. skalskyddet kunna vistas i anstalten utan att vara belagd med fängsel. Endast i rena undantagsfall kan det komma i fråga att under en förflyttning inom anstalten av säkerhetsskäl belägga en intagen med fängsel. Det måste i det enskilda fallet framstå som oundgängligen nödvändigt att av säkerhetsskäl belägga den intagne med fängsel vid förflyttning inom anstalten. Enbart den omständigheten att han är placerad i säkerhetsavdelning är inte något tillräckligt skäl för att använda fängsel vid förflyttning inom anstalten.

61 §

En intagen som uppträder våldsamt eller som är så påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel att han kan befaras störa ordningen i anstalten får tillfälligt hållas avskild från andra intagna så länge det är nödvändigt för att betvinga det våldsamma uppträdandet eller tills påverkan har upphört.

Visar sig andra medel otillräckliga för att betvinga våldsamt uppträdande av en intagen, får han hållas belagd med fängsel, om det är oundgängligen nödvändigt med hänsyn till hans egen eller annans säkerhet till liv eller hälsa.

Kan en intagen i fall som anges i första eller andra stycket inte hållas avskild i anstalten får han placeras i allmänt häkte i högst två dygn, om detta är lämpligare än att han föras över till en annan anstalt.

Läkare skall så snart det kan ske undersöka den som är föremål för åtgärd enligt denna paragraf. I fråga om den som hålls avskild därför att han är påverkad av berusningsmedel skall en sådan undersökning dock äga rum endast om det behövs med hänsyn till hans tillstånd. Över vad som förekommit skall protokoll föras.

Paragrafen motsvarar 23 § KvaL.

62 §

Medför kvinna spädbarn vid intagningen eller föder hon därefter barn, kan tillstånd ges henne att ha barnet hos sig.

Paragrafen motsvarar 41 § KvaL.

63 §

En intagen skall inställas vid domstol eller vid nämnd som avses i 37 kap. brottsbalken, om domstolen eller nämnden begär det. Begär annan myndighet att en intagen skall inställas inför denna, prövar kriminalvårdsstyrelsen om det skall ske. I anslutning till inställelse varom nu är fråga får en intagen tillfälligt placeras i allmänt häkte, om det behövs av säkerhetsskäl.

Tiden för inställelse som avses i första stycket inräknas i verkställighetstiden. Detsamma gäller tid som en intagen vistas utom anstalt med stöd av 2 § lagen (1991:435) med vissa bestämmelser om internationellt samarbete på brottmålsområdet.

Åtalas en intagen, skall han på begäran erhålla den lättnad i verkställigheten som erfordras för utförande av hans talan i målet.

Paragrafen motsvarar 43 § KvaL.

64 §

Har en intagen uppsåtligen förstört egendom som tillhör anstalten, får ersättning härför tagas ut av medel som tillkommer honom enligt 18 § första stycket.

Arbetsersättning som för en intagens räkning innestår hos kriminalvårdsmyndighet får inte utmätas.

Paragrafen motsvarar 45 § KvaL.

65 §

En intagen skall ha möjlighet att dagligen vistas utomhus minst en timme om inte synnerligt hinder möter däremot.

Paragrafen motsvarar 13 § andra stycket KvaL.

66 §

En intagen som inom anstalten vill utöva sin religion skall beredas tillfälle härtill i den utsträckning det kan ske.

Paragrafen motsvarar 15 KvaL.

67 §

Med de begränsningar som följer av gällande bestämmelser och avtal för verksamheten inom kriminalvården har de intagna rätt att i lämplig ordning överlägga med anstaltsledningen i frågor som är av gemensamt intresse för de intagna. De har också rätt att i lämplig ordning sammanträda med varandra för överläggning i sådana frågor. En intagen som hålles avskild från andra intagna får dock deltaga i överläggning eller sammanträde endast om det kan ske utan olägenhet.

Paragrafen motsvarar 36 § KvaL.

68 §

Om det är nödvändigt för att upprätthålla ordning och säkerhet inom anstalten, kan förmåner som enligt lagen tillkommer intagen tillfälligt inskränkas.

Om tillämpning av bestämmelse i denna lag uppenbarligen kan befaras medföra men för en intagens kroppsliga eller psykiska hälsa, får den jämkning göras som är påkallad för att förebygga sådant men.

Paragrafen motsvarar 52 och 53 §§ KvaL.

BESLUT M.M.

I detta avsnitt finns regler om beslut och besvär. Avsnittet avslutas med en straffbestämmelse angående införsel av vapen m.m. till anstalt.

69 §

Frågor som avses i 48 § prövas av kriminalvårdsnämnden. Detsamma gäller frågor som avses i 49 §, om den intagne har dömts till fängelse i lägst två år. Övriga frågor enligt 49 § prövas av den övervakningsnämnd till vars verksamhetsområde anstalten hör.

Paragrafen motsvarar 54 § KvaL.

70 §

Regeringen kan förordna att tillämpningen av 48 och 49 §§ får överflyttas från kriminalvårdsnämnden till den övervakningsnämnd, till vars verksamhetsområde anstalten hör.

Paragrafen motsvarar 55 § KvaL.

71 §

En intagen får hos kriminalvårdsnämnden påkalla prövning av övervakningsnämndens beslut i frågor som avses i 48 och 49 §§.

Paragrafen motsvarar 56 § KvaL.

72 §

Övervakningsnämnds beslut enligt denna lag länder till efterrättelse omedelbart, om inte annorlunda förordnas.

Mot kriminalvårdsnämndens beslut enligt denna lag får talan inte föras.

Paragrafen motsvarar 57 § KvaL.

73 §

Beslut enligt denna lag i andra frågor än som avses i 69-71 §§ meddelas av kriminalvårdsstyrelsen.

Beslut i frågor på vilka första stycket är tillämpligt gäller omedelbart, om inte något annat förordnas.

Paragrafen motsvarar 58 § KvaL.

74 §

Regeringen får beträffande en viss intagen besluta att ett ärende om vistelse utom anstalt skall överlämnas till regeringens prövning, om det är påkallat med hänsyn till rikets säkerhet eller till risken för att den intagne under verkställigheten i anstalt medverkar till brott som innefattar användande av våld, hot eller tvång för politiska syften.

Paragrafen motsvarar 58 a § KvaL.

75 §

Kriminalvårdsstyrelsens beslut i särskilt fall enligt denna lag får överklagas till kammarrätt. Beslut i fråga om vistelse utom anstalt för en intagen beträffande vilken regeringen har meddelat förordnande enligt 45 § överklagas dock hos regeringen. Detsamma gäller andra beslut av styrelsen enligt denna lag än som nu har angetts.

Paragrafen motsvarar 59 § KvaL.

76 §

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan föreskriva om överflyttning till någon annan kriminalvårdsmyndighet än kriminalvårdsstyrelsen eller till tjänstemän inom kriminalvården av övervakningsnämnds befogenhet enligt 69 och 70 §§ samt av kriminalvårdsstyrelsens befogenhet enligt denna lag i andra fall än som avses i 12 § andra stycket samt 14 §.

Paragrafen motsvarar 60 § KvaL.

77 §

Kriminalvårdsstyrelsen kan ändra beslut i andra frågor än som avses i 69-71 §§ som efter bemyndigande enligt 76 § har meddelats av en annan kriminalvårdsmyndighet. Den som beslutet angår får påkalla styrelsens prövning av ett sådant beslut, om det har gått honom emot.

Paragrafen motsvarar 61 § första stycket KvaL. Av andra stycket i sistnämnda bestämmelse följer att om någon annan kriminalvårdsmyndighet än Kriminalvårdsstyrelsen har meddelat beslut enligt 47 § andra stycket 2 om disciplinär åtgärd, skall beslutet omedelbart anmälas för Kriminalvårdsstyrelsen. Denna bestämmelse har inte tagits upp i lagförslaget. Skulle en sådan anmälningsskyldighet anses erforderlig torde Kriminalvårdsstyrelsen kunna meddela föreskrift därom.

78 §

Den som olovligen till en intagen överlämnar eller försöker överlämna vapen eller annat som denne kan skada sig själv eller annan med, dömes till böter eller fängelse i högst ett år, om inte gärningen är belagd med strängare straff i brottsbalken.

Lämnar någon åt en intagen alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel eller sådan injektionsspruta eller kanyl som kan användas för insprutning i människokroppen eller hjälper någon annars en intagen att komma åt sådana berusningsmedel eller föremål, dömes till böter eller fängelse i högst sex månader, om inte gärningen eljest är i lag belagd med strängare straff.

Paragrafen motsvarar 62 § KvaL.

Övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1994, då lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt skall upphöra att gälla.

2. Beslut som meddelats med stöd av bestämmelse i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt skall fortfarande gälla. Sådana beslut enligt lagen om kriminalvård i anstalt som skall omprövas gäller dock inte längre än till dess omprövning har skett.

3. Intagen som har hänförts till den kategori intagna som avses i 7 § tredje stycket lagen om kriminalvård i anstalt, skall anses hänförliga till 6 § andra stycket denna lag till dess omprövning skett.

4. Vid tillgodoräknande av tid för vistelse utom anstalt som har skett före denna lags ikraftträdande skall bestämmelserna i 39 § lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt tillämpas.

5. Vid disciplinär bestraffning för förseelse som begåtts innan denna lag trätt i kraft skall bestämmelserna i lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt tillämpas, om inte en bedömning enligt denna lag leder till en lindrigare bedömning.

Punkt 1

Enligt denna bestämmelse skall i samband med ikraftträdandet den föreslagna fängelselagen KvaL upphöra att gälla. Oavsett om en intagen påbörjat straffverkställighet medan KvaL gällde, skall framdeles fängelselagens bestämmelser tillämpas på hans fall.

Punkt 2

Beslut som meddelats enligt KvaL innan fängelselagen skall fortfarande gälla. Främst avses att redan beslutade vistelser utom anstalt inte skall behöva omprövas i anledning av den nya lagstiftningen. Har t.ex. korttidspermission beviljats enligt 33 § första stycket KvaL för en tidpunkt som infaller först efter det att fängelselagen trätt i kraft äger den intagne alltjämt utnyttja den sålunda beviljade permissionen utan att något nytt beslut om permission meddelas med stöd av fängelselagen. Däremot föreligger det inte något hinder mot att upphäva ett beslut som meddelats med stöd av KvaL, om förutsättningar för att upphäva ett sådant beslut föreligger enligt bestämmelse i fängelselagen. Beviljad permission kan således återkallas, om den intagne missköter sig.

När det gäller beslut som skall omprövas, t.ex. placering i säkerhetsavdelning (specialavdelning enligt KvaL), skall sådan prövning ske enligt bestämmelserna i den nya lagen,

Punkt 3

Intagna som genom beslut bedömts hänförliga till den kategori intagna som avses 7 § tredje stycket KvaL, skall i stället anses hänförliga till den kategori intagna som avses i 6 § andra stycket fängelselagen. Vid omprövningen av ett sådant beslut om kategoritillhörighet skall fängelselagens bestämmelser tillämpas. Detta innebär att intagen som verkställer ett straff på kortare tid än fyra år efter omprövning inte länge kan hänföras till 6 § andra stycket fängelselagen.

Punkt 4

Vid prövning av om intagen vistelse utom anstalt skall tillgodoräknas honom såsom verkställda i anstalt, skall 39 § KvaL tillämpas när fråga är om utevistelse som ägt rum före ikraftträdandet av fängelselagen. Anledningen härtill är att motsvarande bestämmelse i fängelselagen, 58 §, inte medger att utevistelse enligt KvaL tillgodoräknas.

Punkt 5

Uppkommer fråga om att disciplinärt bestraffa intagen för förseelse han begått innan fängelselagen trädde i kraft skall bestämmelserna i KvaL tillämpas. Genom fängelselagen utvidgas möjligheterna att bestraffa intagen för förseelse under vistelse utom anstalt. Denna

utvidgning avser dock inte förseelser som begåtts före den nya lagens ikraftträdande.

Om en tillämpning av fängelselagens bestämmelser skulle medföra en lindrigare bedömning av en disciplinförseelse som begåtts före den nya lagen ikraftträdande skall de nya bestämmelserna tillämpas. Detta är fallet om en förseelsen med tillämpning av bestämmelserna i KvaL skulle ha föranlett tidstillägg, medan en annan disciplinpåföljd skulle ha beslutats om fängelselagen hade tillämpats.

16.2 Lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m.

23 §

Har avbrott ägt rum i verkställigheten av fängelse, skall det antal dagar avbrottet varat läggas till slutdagen.

Som avbrott anses icke att den som undergår fängelse häktas med anledning av misstanke om brott.

Genom beslut enligt lagen (1994:000) om verkställighet av fängelsestraff kan bestämmas att viss tid inte skall inräknas i verkställighetstiden. Därvid äger första stycket motsvarande tillämpning. Vid bestämmande av slutdagen skall dock bortses från disciplinärt förordnande enligt 53 § andra stycket 2 lagen om verkställighet av fängelsestraff.

Tredje stycket ändras på så sätt att hänvisning görs till den föreslagna fängelselagen. Vidare görs det tillägget att vid bestämmande av slutdag skall bortses från disciplinärt tidstillägg enligt 53 § andra stycket 2 den föreslagna fängelselagen. Disciplinärt tidstillägg skall begränsas så att den intagne inte kommer att vistas längre tid i anstalt än som framgår av den brottmålsdom som ligger till grund för straffverkställigheten. Härav följer att beslut om sådant tidstillägg skall medföra senareläggning enbart av tidpunkten för villkorlig frigivning. Däremot skall den disciplinära bestraffningen inte påverka datumet för slutdagen.

16.3 Övriga författningsförslag

Den föreslagna lagen (1994:000) om verkställighet av fängelsestraff föranleder följdändringar i lagen (1976:371) om behandlingen av häktade och anhållna m.fl. och lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård. Följdändringarna är av endast teknisk karaktär föranledda av att den nya lagen har annan paragrafindelning än lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt. Ändringarna fordrar ingen särskild motivering.

Reservationer och särskilt yttrande

Reservation av ledamoten Christel Anderberg

Behandlingsplacering utom anstalt

Såvitt avser behandlingsplacering utom anstalt av dem som missbrukar beroendeframkallande medel är jag ense med majoriteten. Visserligen innebär sådant medgivande till vistelse utom anstalt - eller kan i vart fall av allmänheten uppfattas innebära - en urholkning av straffverkställigheten. Detta måste emellertid godtas eftersom det sker inte bara av hänsyn till den intagnes intressen utan också i hög grad tjänar allmänintresset; många brott är ju nämligen direkt alkohol- eller narkotikarelaterade. Varje minskning av sådant missbruk leder därför på sikt till att kriminaliteten i samhället minskar. De många avbrotten i behandlingsplaceringarna är i och för sig ägnade att inge oro men den utveckling som skett inom kriminalvården och ett genomförande av våra förslag på detta område bör leda till att avbrotten blir färre.

Däremot kan jag inte finna några bärande skäl för att denna typ av vistelse utom anstalt skall få ske för andra ändamål, såsom studier eller värnpliktstjänstgöring. Jag hänvisar här till vad jag anfört om maskerade nådebeslut i reservationen angående frigång.

Möjlighet till vistelse utom anstalt är för annat än missbruksvård oförenligt med fängelsestraffets ändamål. Redan den av oss föreslagna benämningen "behandlingsplacering utom anstalt" gör det rent språkligt svårt att motivera att det skulle kunna innefatta studier och annat.

På anförda skäl bör enligt min mening behandlingsplacering utom anstalt enligt 49 § i lagförslaget inskränkas till att endast avse placering för vård eller annan behandling mot missbruk av beroendeframkallande medel.

Frigång

I direktiven framhålls att frigångsreglerna ibland har tillämpats på ett sätt som kommit att innebära en oacceptabel urholkning av straffverkställigheten. Fängelseutredningen skulle därför, enligt direktiven, överväga om villkoren för frigång kan utformas på ett tydligare sätt.

Utredningens majoritet föreslår ingen ändring av villkoren för frigång och anser heller inte att hittillsvarande praxis behöver ändras trots att bl.a. JO, som framgår av avsnitt 10.4.6, vid flera tillfällen riktat allvarlig kritik mot tillämpningen av frigångsreglerna. I JO:s ämbetsberättelse 1988/89, s. 102, säger JO "Jag kan inte underlåta att peka på att händelser som den ifrågavarande är ägnade att rubba allmänhetens tilltro till kriminalväsendet och inverka menligt på arbetslusten hos många befattningshavare inom andra grupper av det svenska rättsväsendet." Uttalandet rör visserligen missbruk av utevistelse enligt 14 § KvaL men äger sin giltighet också på missbruk under frigång, vilket några nyligen inträffade, mycket uppmärksammade fall tydligt ger vid handen.

I vårt land är tröskeln hög innan någon döms till fängelse. Domstolen skall alltid beakta de omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Påföljderna villkorlig dom samt skyddstillsyn, i förekommande fall i kombination med kontraktsvård eller samhällstjänst, utgör alternativ till fängelsestraff och äger företräde framför fängelse. Fängelse får ådömas först när brottets straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet utesluter annan, lindrigare påföljd. Mot bakgrund härav måste man utgå ifrån att de negativa konsekvenser som ett frihetsstraff för med sig redan har beaktats av domstolen vid påföljdsbestämningen. Domstolen har också tagit hänsyn till de sociala och andra skäl som i det enskilda fallet skulle medföra att en icke frihetsberövande påföljd vore att föredra från den tilltalades synpunkt men har, när den ända dömer till fängelse, funnit att dessa skäl inte är tillräckliga.

Mot denna bakgrund och efter genomgång av praxis kan jag inte finna annat än att varje beviljad frigång utgör en urholkning av verkställigheten. De fall som redovisas i vårt betänkande under avsnitten 10.4.4 och 10.4.6 och liksom de fall som tas upp i departementspromemorian (Ds Ju 1985:1) Lyxfångar - finns dom? visar enligt min mening att frigång både i teorin och i praktiken utgör en blandning av tidigarelagd villkorlig frigivning och nåd. Särskilt när ett beslut om frigång kombineras med frigångspermission ligger frigången nådeinstitutet nära.

Enligt mitt förmenande är det oacceptabelt att verkställighetsmyndigheten genom ett administrativt beslut kan omvandla ett av domstol utmätt fängelsestraff till en icke frihetsberövande påföljd. En sådant ordning står också i strid mot den huvuduppgift för kriminalvården som utredningen är enig om, nämligen att verkställa det att domstolen utmätta straffet som är avsett att tillfoga brottslingen ett obehag som står i proportion till den brottslighet för vilken han dömts.

Någon gång kan naturligtvis särskilt ömmande omständigheter föreligga. Den dömde bör då vara hänvisad till att ansöka om nåd hos regeringen i stället för att, som majoriteten föreslår, verkställig-

hetsmyndigheten skall kunna beslut om frigång såsom ett lätt maskerat nådeinstitut.

Sammanfattningsvis anser jag således att frigångsinstitutet bör slopas och att 51 § i förslaget till fängelselag skall utgå.

Reservation av ledamoten Birthe Sörestedt

Kontroll av intagens brevväxling

Många av de intagna i slutna anstalter har långa strafftider att avtjäna. Möjligheten att skicka och få brev är för dem en viktig del i deras kontakt med yttervärlden. Tidvis kan denna brevväxling vara deras enda kontakt med världen utanför anstalten. I många fall innehåller breven till eller från den intagne avsändarens innersta tankar och djupt personliga meddelanden.

Den intagnes brevväxling kan emellertid också utnyttjas för meddelanden om och planläggning av brottslig verksamhet. Försändelser till intagna utnyttjas också för att föra in narkotika i anstalt. Med hänsyn till det anförda är det nödvändigt att ha möjlighet att kontrollera de intagnas brevväxling.

Utredningens majoritet föreslår att rätten att kontrollera brevväxlingen skall utvidgas, särskilt vad avser de slutna anstalterna. Enligt majoritetens förslag skall anstaltens personal ges generell möjligt att ta del av meddelanden i försändelser till eller från den intagne.

Jag är ense med majoriteten om att utvidga brevkontrollen till en sådan generell kontroll av försändelser till och från den intagne. Detta innebär ett större ingrepp i den intagnes personliga integritet än vad nu gällande regler medger. I likhet med vad departementschefen framhöll i förarbetena till nuvarande lagstiftning (prop. 1974:20, s. 139) anser jag det från principiell synpunkt vara lämpligt att den intagne bereds tillfälle att vara närvarande när försändelse till eller från honom öppnas och granskas. Dock bör enligt min mening den intagnes rätt att vara närvarande göras ovillkorlig. Med en sådan ordning kan man sannolikt i betydande utsträckning undvika att det från den intagnes sida skall uppkomma onödiga missförstånd eller misstankar om att ovidkommande faktorer skall ha inverkat på brevgranskningen.

Mot denna bakgrund anser jag att det i 39 § lagförslaget skall föreskrivas att en intagen, om han så begär, skall få vara närvarande vid öppning och granskning av försändelse till eller från honom.

Tillämpningen av kontrollerade besök

De besök den intagne får mottaga i anstalten utgör ett viktigt led i hans möjligheter att upprätthålla kontakt med yttervärlden samt underlättar såväl anstaltsvistelsen som den kommande frigivningen. Särskilt för de långtidsdömda vilka inte har samma möjligheter till permission som övriga intagna är det angeläget att få ta emot besök. Mot bakgrund av det anförda finns det därför goda skäl att inte mer än nödvändigt

inskränka de intagnas möjligheter att få mottaga besök av familj och vänner.

Emellertid måste man också väga in de problem som besök hos en intagen kan medföra. Bland annat kan besök användas för att föra in narkotika i fängelserna. Det förekommer t.ex. att besökare, som har haft narkotika gömd i någon av kroppens håligheter, överlämnar det otillåtna preparatet till den intagne. Denne kan därefter gömma narkotikan på liknande sätt eller svälja den. Föreligger det misstanke om att en intagen har svalt narkotika för att föra in den i anstalten, skall han ställas under intensivbevakning. En sådan bevakning är emellertid såväl tidskrävande som kostnadskrävande. Såsom redovisas i avsnitt 13.5.2 är det numera tekniskt möjligt att genom analys av ett urinprov konstatera om en person förvarar narkotika i kroppen. Kriminalvården har dock ännu inte tillgång till härför erforderlig kontrollutrustning. Då det av olika skäl inte är lämpligt att utöka kontrollen av besökare, bör andra sätt för att förhindra att narkotika införs i anstalterna övervägas.

Förekomsten av narkotika är stor i de slutna anstalterna. Ett led i strävandena att förhindra att narkotika kommer in i anstalterna kan vara att utöka användningen av bevakade besök. Enligt personal vid anstalterna förekommer det att missbrukare genom hot eller våld tvingar intagna, som inte är missbrukare, att ta in narkotika i samband med besök eller permissioner. Mot bl.a. denna bakgrund kan en annan åtgärd för att begränsa förekomsten av narkotika i anstalterna vara att placera narkotikamissbrukare och ickemissbrukare i skilda anstalter. Om en sådan differentieringsgrund hade kunnat tillämpas fullt ut, skulle en restriktivare besökspolicy i form av bevakade besök inte behöva tillämpas annat än vid anstalter för vilka det föreligger risk för införsel av narkotika.

Vad gäller principerna för differentiering av de intagna ansluter jag mig till majoritetens förslag. I praktiken är det emellertid svårt att genomföra en strikt differentiering med avseende på förekomsten av narkotikamissbruk bland de dömda. Det finns t.ex. för närvarande inte tillräckligt säkra metoder för att avgöra om ett missbruk av narkotika skett under en kortare eller längre tid. Vidare förutsätter en sådan differentiering att det vid varje intagningstillfälle finns så många lediga anstaltsplatser att en korrekt placering kan ske redan vid straffverkställighetens inledning.

För de fall där samtliga intagna i en anstalt eller på en avdelning är missbrukare med relativt korta strafftider ansluter jag mig till majoritetens uppfattning att Kriminalvårdsstyrelsen skall kunna besluta att de intagna i en sluten anstalt eller på en sluten avdelning skall få mottaga enbart bevakade besök. Däremot ter det sig inte rimligt att låta samma restriktioner gäller även andra intagna, t.ex. sådana som har långa strafftider eller som inte på något sätt har misskött sig under anstaltstiden. Vid bedömningen av om intagen skall få ta emot enbart

bevakade besök bör också beaktas att det är möjligt att med hjälp av urinprov fastställa om en person har gömt narkotika i någon av kroppens håligheter. Om användningen av bevakade besök skall utökas måste det enligt min mening samtidigt ges rimliga garantier för att de intagna som kan sköta obevakade besök också framdeles kommer att kunna beviljas sådana. Detta gäller särskilt intagna med långa strafftider.

Mot ovanstående bakgrund anser jag att användningen av bevakade besök under vilka en tjänsteman vid anstalten är närvarande bör kunna utökas. Bestämmelserna i 42 § lagförslaget skall enligt min mening emellertid utformas på ett sådant sätt att de utökade möjligheterna att medge intagna enbart bevakade besök begränsas till narkotikamissbrukande intagna.

För övrigt anser jag det inte föreligga något behov av att, såsom majoriteten föreslår, införa sådana kontrollerade besök som skall ske i besöksrum där den intagne och besökaren inte kan ha någon fysisk kontakt med varandra. Om det bedöms angeläget att förhindra fysisk kontakt mellan en intagen och hans besökare, är det tillräckligt att en tjänsteman från kriminalvården är närvarande under besöket.

Särskilt yttrande av experten Lars Nilsson

Av skäl som redovisas nedan kan jag inte biträda Fängelseutredningens förslag att befria kommunerna från kostnadsansvaret för behandlingsplacering utom anstalt (tidigare s.k. § 34-placering).

Det är väsentligt att den som dömts till fängelse och bedöms vara i behov särskilda behandlingsinsatser för missbruk ges möjlighet att under verkställigheten genomgå lämplig behandling genom behandlingsplacering utom anstalt. Vidare är det viktigt att slå fast att det är socialtjänsten som har det primära ansvaret för att en missbrukare erhåller den lämpligaste vården.

Det är otillfredsställande att placeringar enligt 34 § KvaL minskat under de senaste åren. Det finns dock inget säkert underlag som visar att detta beror på att kommunerna av ekonomiska skäl avstår från att garantera sin del av vårdkostnaderna. Minskningen av antalet placeringar kan bero på t.ex. bristande planering innan en placering görs. Detta kan medföra att klienterna är dåligt motiverade för vård eller att det vårdalternativ som väljs inte passar den enskilde klienten. Det kan också förklara att endast cirka 30 % av de som är placerade enligt 34 § KvaL fullföljer den planerade behandlingen. Andra uppmärksammade problem är att det i vissa fall kan vara svårt att för kriminalvården att få klientens hemkommun att stå för vårdansvaret och kostnaderna för en klient som inte bott i kommunen i fråga de senaste åren. Dessa problem bör gå att komma till rätta med inom ramen för de nuvarande systemet.

Socialtjänstkommittén har i sitt nyligen framlagda betänkande Rätten till bistånd (SOU 1993:30) föreslagit tydligare regler när det gäller ansvaret i den här typen av ärenden. Kommittén föreslår att det skall vara hemkommunen som är ansvarig för person som avtjänar fängelsestraff vilket skulle förtydliga kostnadsansvaret efter verkställighetstiden. Även Fängelseutredningens förslag att medge rätt att meddela föreskrift för tiden efter villkorlig frigivning vid beslut om behandlingsplacering utom anstalt, tillsammans med en bättre planering, kan enligt min bedömning innebära att antalet som fullföljer den planerade behandlingen ökar. Den nyligen beslutade formen om två tredjedels frigivning innebär dessutom att kriminalvårdens ekonomiska åtaganden för behandlingsplacering utom anstalt utökas. Det är således rimligt att anta att behandlingsplaceringar utom anstalt kan bli effektiva utan att man förändrar det formella kostnadsansvaret mellan kriminalvården och den kommunala socialtjänsten.

Regeringen gav i juli 1993 Socialstyrelsen i ett uppdrag om Offensiv narkomanvård. Uppdraget innebär bl.a. en fortsatt utveckling av samverkan mellan socialtjänst och kriminalvård. Ett huvudmoment är att ytterligare utveckla § 34-institutet och kontraktsvården för att nå de

missbrukare som är föremål för kriminalvårdspåföljd. På detta sätt bör vården av missbrukare som dömts till fängelsestraff förbättras.

Anstaltsföreskrifterna (KVVFS 1999:10)

Intagning i anstalt

1 § Vid intagning i anstalt skall identitets- och verkställighetshandlingar kontrolleras. Grunden för intagningen skall antecknas. Andra omständigheter av betydelse för intagningen skall också antecknas.

2 § Om en intagen i samband med permission eller efter avvikelse inställer sig i eller förpassas till annan anstalt än den, där han är placerad, skall han oavsett platstillgången tas emot i avvaktan på beslut om fortsatt placering. Detsamma gäller den som inställer sig för att avtjäna verkställbar dom, även om han ännu inte blivit hänvisad till denna eller annan anstalt.

Inställelsen skall snarast anmälas till den myndighet som beslutar om anstaltsplacering och till den anstalt, där den intagne senast var intagen eller dit han hänvisats.

3 § Välliknande fotografi skall finnas på den som är intagen i sluten riksanstalt och avtjänar fängelsestraff i två år eller mer.

4 § Den som tas in i anstalt skall tillfrågas om sitt hälsotillstånd av mottagande tjänsteman. Om en intagen uppger att han behöver medicin eller att han är fysiskt eller psykiskt sjuk, skall detta snarast anmälas till anstaltens läkare, sjuksköterska eller sjukvårdare. Dessutom skall anstaltsledningen underrättas.

Om en nyintagen visar tecken på akut sjukdom, skall hans behov av vård omedelbart bedömas av sjukvårdspersonal.

5 § Den som är nyintagen skall snarast efter ankomsten till anstalten få tillfälle att duscha.

6 § Den som är nyintagen skall förses med kläder och sängutrustning enligt anstaltens utrustningslista. Den intagne skall kvittera det han mottagit.

7 § En intagen får inte använda egna kläder utan anstaltens medgivande.

8 § Den som är nyintagen och som saknar kontanter, skall på begäran få förskott på sin ersättning från anstalten. Förskott beviljas med högst 0.5 procent av gällande basbelopp utjämnat till närmast högre tiotal kronor.

9 § Den som är nyintagen skall snarast informeras om gällande ordningsregler, brandskyddsinstruktioner, lokaler och signalanordningar.

10 § Den som är nyintagen och som medför alkoholhaltiga drycker, skall få möjlighet att på egen bekostnad få dessa bortförda från anstalten. I annat fall skall förfaras på sätt som anges i 158 §.

Behandlingskollegium

11 § Behandlingskollegium skall bestå av chefen för anstalten, eller den tjänsteman han utser, som ordförande samt representanter för arbetsdriften, tillsynsbefälen och vårdarna samt om möjligt sjuksköterska och studieledare om sådan finns. Vid lokalanstalt skall också handläggare inom frivården ingå i kollegiet.

Den intagne och hans övervakare har rätt att närvara vid sammanträde med kollegiet, och där yttra sig, när ärende som rör honom behandlas.

Kollegiet skall sammanträda minst en gång var fjortonde dag.

Protokoll skall föras vid sammanträde med kollegiet.

Behandlingsundersökning och behandlingsplanering

12 § Behandlingsundersökning skall vid behov utföras eller kompletteras.

Fullständig behandlingsundersökning skall utföras beträffande intagen som dömts till fängelse i mer än två månader eller till skyddstillsyn, om personundersökning eller annan fullständig personutredning inte är tillgänglig. Beträffande intagen som dömts till enbart fängelse i högst två månader får behandlingsundersökningen förkortas.

Chefen för anstalten, eller den tjänsteman som han utser, skall ansvara för undersökningen. Om lämplig befattningshavare saknas, skall handläggare från frivården, enligt överenskommelse mellan anstalten och frivårdsmyndigheten, ansvara för behandlingsundersökning av en intagen som kan komma att stå under övervakning efter anstaltsvistelsen.

13 § Behandlingsplan skall upprättas inom tre veckor från intagningen. I planen skall frågor om arbetsplacering, undervisning, utbildning, fritidssysselsättning, ekonomi, medicinsk och psykologisk behandling, särskilda insatser mot missbruk av beroendeframkallande medel, vistelse utanför anstalt, förflyttning, säkerhet samt frigivningsförberedelser uppmärksammas.

Permissionsplan skall ingå i behandlingsplanen.

14 § Förslag till behandlingsplan skall upprättas. Den som utarbetar förslaget till behandlingsplan skall som en utgångspunkt för planen gå igenom domen med den intagne.

15 § Den intagne skall stimuleras att själv medverka aktivt i planeringen. Varje nyintagen skall därför informeras om kriminalvårdens egna resurser samt möjligheter till förmedling av stöd och hjälp från andra samhällsorgan. I varje anstalt skall finnas en introduktionsansvarig.

16 § Förslaget till behandlingsplan skall föredras i behandlingskollegiet, vars ordförande fastställer planen.

17 § Behandlingsplan skall vid behov omprövas av behandlingskollegiet.

Anstaltslokaler

18 § Anstaltslokalerna skall vara tillräckligt uppvärmda, vädrade och upplysta. Anstaltens egendom skall vårdas väl. Skadad egendom skall snarast repareras eller ersättas med ny. Städutrustning skall finnas på avdelningarna.

19 § Den intagnes bostadsrum skall vara utrustat med stol, bord, skåp, säng, spegel, väggtavla och askkopp, om inte annat föranleds av säkerheten inom anstalten.

De intagna skall hålla god ordning i bostadsrum och gemensamma utrymmen.

20 § I bostadsrum får inte förvaras sådant som kan äventyra säkerheten i anstalten eller vålla sanitär olägenhet. Den intagne får inte heller inneha egendom av sådan art eller i sådan mängd att visitation av bostadsrummet försvåras.

Verktyg, arbetsmateriel, avfall från verkstad eller annan arbetsdrift, lacker eller liknande preparat får inte förvaras i bostadsrum utan tillstånd.

Tvätt

21 § Sänglinne skall bytas åtminstone var fjortonde dag och handdukar var sjunde dag. Om tvättmöjlighet finns, skall den intagne själv tvätta sina kläder. I annat fall skall det finnas möjlighet att av tilldelade underkläder och strumpor byta åtminstone tre par var sjunde dag.

Personlig hygien

22 § Den intagne skall ha möjlighet att duscha dagligen.

23 § Den intagne skall ha möjlighet att på egen bekostnad regelbundet få hårvård.

24 § Tvål, kam, tandborste, rakhyvel och sanitetsskydd skall tillhandahållas av anstalten. Hygienartiklar som kan användas i berusningssyfte får inte säljas i anstalten eller på annat sätt hållas tillgängliga för de intagna.

Förplägnad

25 § Mat skall serveras regelbundet. Den intagne skall ha tillgång till dricksvatten och möjlighet att få hett vatten till kaffe eller te.

26 § En intagen som ordinerats särskild kost, är vegetarian eller på grund av sin religion förbjuden att äta viss mat skall erbjudas annan kost.

Inlåsning

27 § I sluten anstalt, där kriminalvårdsstyrelsen inte beslutat annorlunda, skall dörrarna till bostadsrummen vara låsta klockan 20.00.

Lör-, sönd- och helgdagar skall dörrarna till bostadsrummen i sluten anstalt, där kriminalvårdsstyrelsen inte beslutat annorlunda, låsas upp senast klockan 08.00.

Midsommarafton, julafton och nyårsafton jämställs med helgdag.

Spel om pengar

28 § Kortspel, tärningsspel eller andra spel med insats av pengar är förbjudet i anstalt.

Ordningsregler m.m.

29 § Varje anstalt skall upprätta särskilda ordningsregler.

30 § Den intagne skall ha tillgång till aktuella lagar och författningar samt till ordningsregler, andra centrala, regionala och lokala föreskrifter samt allmänna råd som gäller verkställigheten.

Samtal

31 § Den intagne har rätt till samtal med företrädare för anstaltsledningen. Upplysning om samtalstiderna skall lämnas genom anslag eller på annat lämpligt sätt. Om den intagnes samtal gäller brådskande ärende, skall han snarast få tillfälle till samtal.

Företrädare för regionledningen skall vid besök på anstalten ge den intagne tillfälle till samtal.

Självdeklaration

32 § En intagen med deklarationsskyldighet skall uppmanas att avlämna självdeklaration. Han skall ha tillgång till deklarationsblanketter.

Rösträtt

33 § En intagen skall beredas möjlighet att rösta vid allmänna val.

Familjebidrag

34 § Innan bidrag beviljas till den intagnes familj, skall i förekommande fall samråd ske med frivårdsmyndigheten i det distrikt, där familjen är bosatt.

Familjebidrag beviljas av anstalten.

Dödsfall

35 § Om en intagen avlider i anstalt, skall läkare omedelbart tillkallas. Polismyndigheten skall underrättas.

Den närmast anhörige till den intagne skall också snarast underrättas om dödsfallet.

Sysselsättning

36 § Ordinarie sysselsättningstid för den intagne skall vara 40 timmar i veckan. I denna tid ingår två 15-minutersraster varje arbetsdag. Arbetstiden skall förläggas mellan klockan 07.30 och klockan 17.00 helgfri måndag-fredag. Midsommarafton, julafton och nyårsafton jämställs med helgdag.

Annan förläggning av arbetstiden kan förekomma, om detta krävs med hänsyn till sysselsättningens art och berörda personalorganisationer är överens.

37 § En intagen, som inte fyllt 18 år, får inte arbeta övertid.

38 § En intagen, som fått tillstånd att i anstalten arbeta för egen räkning eller åt arbetsgivare utom anstalten, skall själv bekosta material och hålla sig med nödvändiga verktyg, om sådana inte finns på anstalten.

En intagen, som fått tillstånd att studera på egen hand, skall följa en på förhand fastställd plan.

39 § En intagen, som är sjuk, får inte åläggas arbete eller annan sysselsättning utan läkares godkännande.

Frigång

40 § Särskild frigångsansvarig skall utses bland personalen vid anstalt där frigång förekommer.

Frigångsansvarig skall planera frigången tillsammans med den intagne och i förekommande fall dennes handläggare inom frivården.

41 § Särskild kontaktman skall utses på platsen för frigångsverksamheten. Frigångsansvarig skall kontrollera frigångarens närvaro på frigångsplatsen med kontaktmannen.

42 § Frigångsansvarig skall se till att frigångaren har nödvändig utrustning och beklädnad samt att resorna till och från anstalten är ordnade.

Frigångsansvarig skall också se till att frigångare, som inte kan utnyttja ordinarie samtalstider, får möjlighet till kontakt med anstaltsledning och annan personal.

43 § Den intagne skall noggrant informeras om de villkor som gäller för frigången. Frigångssedel skall utfärdas.

Den intagnes övervakare och frivårdsmyndigheten i hans hemdistrikt skall också informeras om frigången.

44 § Anstalten skall betala frigångsresor, om inte synnerliga skäl talar emot det.

45 § Anstalten skall betala samma timersättning som vid studier inom anstalten till frigångare, som inte är berättigad till avtalsenlig lön, full ersättning från annan myndighet eller beviljats särskilt vuxenstudiestöd. Frigångaren skall få kostbidrag, om han inte kan äta på anstalten.

Frigångare som har avtalsenlig lön, full ersättning från annan myndighet eller beviljats särskilt vuxenstudiestöd skall betala dagersättning till anstalten för varje frigångsdag, om inte särskilda skäl talar emot det.

46 § Anstalten skall betala frigångarens studiematerial, kursavgifter och studieresor, om denne inte har full ersättning från annan myndighet eller beviljats särskilt vuxenstudiestöd.

47 § Frigångaren skall få samma sjuk- och olycksfallsersättning som övriga intagna, om sådana ersättningar inte betalas av försäkringskassan eller annan myndighet.

48 § Frigångaren skall vid sjukdom själv kontakta försäkringskassan.

Fritidsverksamhet

49 § Tider för promenad skall framgå av anstaltens ordningsregler.

50 § Fritidsverksamhet skall bedrivas i sådan omfattning att varje intagen får tillfälle att ägna sig åt någon fritidssysselsättning.

51 § Den intagne skall ha möjlighet att lyssna på radio och se på TV samt utan kostnad ha tillgång till dagstidning.

52 § Den intagne skall fortlöpande informeras om verksamheten vid kursbyn Gruvberget.

53 § Den intagne skall ha möjlighet att låna böcker genom samverkan mellan anstalt och kommunalt bibliotek.

54 § Vid fritidsverksamhet utanför anstalt enligt 14 § andra stycket lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt (KvaL) skall den intagne noggrant informeras om de villkor som gäller. Tillståndskort skall utfärdas.

55 § Fritidsverksamhet utanför anstalt fortlöpande i flera dagar eller nattetid skall regleras enligt bestämmelserna för särskild permission eller 34 § KvaL.

56 § En intagen som avtjänar fängelse i lägst två år och som är placerad i sluten anstalt får beviljas fritidsverksamhet utanför anstalt enligt 14 § andra stycket KvaL. Sådan fritidsverksamhet får inte beviljas tidigare än tre månader före regelbunden permission. Fritidsverksamheten utanför anstalten skall i de fall den beviljas innan den intagne haft sin första regelbundna permission äga rum under tillsyn.

Andlig vård

57 § Den intagne skall genom anslag eller på annat lämpligt sätt informeras om nämnden för andlig vård (NAV) och dess arbete.

Avskildhet m.m.

58 § Protokoll skall föras över utredning före beslut om avskildhet.

59 § En intagen som avskilts från andra intagna skall beredas de lättnader i avskildheten som är möjliga i form av sysselsättning, gemensamhet och information från omvärlden.

60 § Den intagne får inte beläggas med fängsel eller läggas i spännbälte utan att tjänsteman i befälsställning är närvarande. Personalen skall fortlöpande hålla uppsikt över den intagne så länge åtgärden består.

61 § Samråd med häkte skall ske, före beslut om häktesplacering enligt 23 § och 50 § KvaL. Angående återförande till anstalt av den som är placerad enligt 23 § KvaL, se 8 § häktesföreskrifterna.

Den anstalt, där den intagne är inskriven, skall se till att han återförs till denna, eller annan anstalt, så snart anledning till häktesplacering enligt 50 § KvaL upphört.

62 § Om en intagen under utredning av disciplinärende placeras i häkte, skall den anstalt, där han är inskriven. utreda och avgöra ärendet.

Anmälan

63 § Anmälan till kriminalvårdsstyrelsen skall ske
1. om anstalten bedömer att en intagen bör placeras i specialavdelning eller
2. om anstalten meddelar beslut om inskränkning i de intagnas gemensamhet enligt 17 § första stycket andra meningen KvaL.

Personliga tillhörigheter och pengar

64 § Personliga tillhörigheter, som den intagne har med sig till anstalten eller som tas emot för hans räkning, skall noggrant förtecknas och beskrivas på mottagningskort. Förteckningen skall skriftligen godkännas av den intagne. Om han vägrar detta, skall den tjänsteman som upprättar förteckningen intyga att denna är riktig. Förtecknad egendom skall förvaras och vårdas väl.

Den intagnes tillhörigheter får inte lämnas till annan utan hans skriftliga medgivande eller myndighets beslut.

Den intagne ansvarar själv för tillhörigheter som han får inneha i anstalten. Sådana tillhörigheter är anstalten skyldig att förvara, om han begär det.

65 § Fortskaffningsmedel, möbler och andra skrymmande föremål samt levande djur får inte utan medgivande förvaras i anstalten.

66 § En intagen får inte inneha läkemedel eller andra medicinska preparat.

Om den intagne till anstalten medför läkemedel eller andra medicinska preparat, skall dessa omhändertas och anstaltens läkare skall besluta om hur dessa skall förvaras.

67 § Om egendom som inte får innehas påträffas hos en intagen eller inom anstaltsområdet, skall den omhändertas.

Om egendomen tillhör en viss intagen, skall den förvaras enligt dessa föreskrifter. I annat fall skall den överlämnas till polismyndighet.

68 § En intagen i lokalanstalt eller öppen riksanstalt får fritt inneha pengar, om hänsyn till förhållandena vid anstalten inte föranleder att kontantinnehavet begränsas. Kontantinnehavet får i så fall bestämmas till lägst 2,5 % av gällande basbelopp.

En intagen i sluten riksanstalt får inte utan medgivande inneha så mycket pengar att beloppet överstiger 1,8 % av gällande basbelopp. Beloppen skall utjämnas till närmast högre tiotal kronor.

69 § Den som är nyintagen och som har med sig pengar, som han inte får inneha, skall lämna dessa till förvaring eller skicka dem från anstalten på egen bekostnad.

Pengar eller andra värdeföremål som är omhändertagna skall förvaras i anstaltens kassaskåp eller annat säkert utrymme.

70 § Pengar, utöver tillåtet belopp, som påträffas hos en intagen i anstalten, skall omhändertas och sättas in på konto med bankbok för den intagnes räkning.

71 § Innan den intagne friges, skall han skriftligen godkänna avräkningen. Om han vägrar, skall den som upprättat avräkningen intyga att denna är riktig. Den intagne skall också kvittera pengarna och sina tillhörigheter. Om han vägrar, skall, med

annan tjänsteman som vittne, antecknas vad som utlämnats samt vittnets namn. Anteckningen skall signeras av tjänstemannen och vittnet.

72 § Förvarad egendom, som skadas eller försvinner, och förvarade eller omhändertagna pengar, som förkommer, skall ersättas av allmänna medel. Ersättningsyrkande som överstiger 3 000 kronor skall prövas av kriminalvårdsstyrelsen.

Kioskverksamhet

73 § Den intagne skall ha möjlighet att köpa kioskvaror genom kioskförsäljning, varubeställningar eller varuautomat. Varorna skall säljas på bestämd tid minst en gång i veckan. De skall säljas enligt gällande priser på orten. Prislista skall anslås vid kiosklokalen eller medfölja kioskvagn.

Sortimentet fastställs av anstalten. Preparat som kan användas i berusningssyfte får inte ingå i sortimentet.

Skriftligt avtal med en ömsesidig uppsägningstid på tre månader skall finnas. I avtalet skall finnas bestämmelser om de regler kioskvaruförsäljaren måste följa.

74 § Varuförsäljning genom beställningslistor skall ske genom särskild rekvisition. Den intagne skall underteckna beställningen och kvittera varorna. Betalning för varorna skall erläggas såsom anstalten beslutat. Den intagne skall ha tillgång till uppgift om sortiment och priser.

Brevgranskning

75 § En intagens brev får endast granskas av därtill utsedd tjänsteman.

Om den intagne inte är närvarande vid brevöppning, skall minst två tjänstemän närvara. Den tjänsteman som granskat brevet skall underrätta den intagne om granskningen.

Efter granskningen skall brevet förseglas.

76 § Granskning av brev får ske genom öppnande och genomläsning av innehållet, öppnande utan genomläsning eller genomlysning av oöppnat brev. Om brevet öppnats enbart för att söka efter otillåtna föremål, får det inte läsas.

77 § Om brev från en intagen kan skickas efter ändring, skall den intagne få tillbaka brevet med besked om detta. Anteckning, överstrykning eller ändring i brev får inte göras av tjänsteman vid anstalten.

Om innehållet i brev bedöms vara straffbart eller lämnar upplysningar om britt, skall polismyndighet snarast underrättas.

78 § Om brev till eller från en intagen eller en sammanslutning av intagna kvarhålls, skall det förseglas och läggas i den intagnes akt eller förvaras så att det inte kan läsas av obehöriga. Anteckning om kvarhållningsbeslutet och dagen för beslutet skall fästas vid brevet.

79 § Beslut att brev skall kvarhållas skall framgå av särskild handling. Av handlingen skall framgå vem som meddelat beslutet, beslutets dag och innehåll samt uppgift om delgivning.

80 § Brev, som intagen vill skicka, skall läggas i låst brevlåda.

Besök

81 § Anstalten fattar beslut om besök.

82 § Den intagne skall genom anslag eller på annat lämpligt sätt upplysas om anstaltens tider och regler för besök.

83 § Besök får inte beviljas utan den intagnes medgivande.

84 § Barn i åldern 2 - 14 år får endast efter noggrann prövning besöka en intagen, om denne är barnets förälder/vårdnadshavare eller under längre tid sammanbott med sådan. I andra fall skall det finnas särskilda skäl till besöket.

Person i åldern 15 - 17 år får inte besöka en intagen utan sin vårdnadshavares medgivande.

85 § Den besökande skall legitimera sig, om han inte är känd av personalen vid anstalten.

86 § Besök skall äga rum i särskilt besöksrum eller i annat lämpligt utrymme.

87 § Den besökande skall före sammanträffandet med den intagne informeras om vad han får medföra vid besöket. Om det bedöms nödvändigt att den besökande kroppsvisiteras, skall undersökning av de tillhörigheter han önskar medföra vid besöket ske i hans närvaro. Andra tillhörigheter får inte undersökas. Dessa skall förvaras på ett betryggande sätt.

88 § Den besökande skall upplysas om att, om han inte vill underkasta sig kroppsvisitation, han har möjlighet att avlägsna sig utan att träffa den intagne.

89 § Tillåten egendom som den besökande önskar lämna till den intagne skall tas om hand av vakthavande tjänsteman. Denne skall undersöka egendomen och överlämna den till den intagne.

90 § Om narkotika, vapen eller annat, som den intagne kan skada sig själv eller annan med, påträffas vid visitation av besökande, skall anstaltsledningen genast underrättas. Därefter skall polisanmälan göras. Den besökande får inte sammanträffa med den intagne.

91 § Vid misstanke om att besökande har sådant föremål som anges i 90 § på eller i kroppen och har för avsikt att överlämna detta till den intagne, skall anstaltsledningen genast underrättas. Därefter skall polisanmälan göras. Den besökande får inte sammanträffa med den intagne.

92 § Vid besök av utomstående skall hänsyn tas till de intagnas anonymitetsskydd. Om besökare passerar lokaler där intagna vistas, skall dessa underrättas. Besökare får inte lämnas tillträde till en intagens bostadsrum utan hans medgivande och tillstånd av personalen.

93 § Besökare får inte fotografera inom anstaltsområdet utan tillstånd.

94 § Vid bevakade besök skall samtal föras på språk, som förstås av närvarande tjänsteman. Vid behov skall tolk anlitas.

Telefon

95 § Telefonautomat skall finnas i lokalanstalt och öppen riksanstalt.

96 § Om den intagnes telefonsamtal rör hans frigivningssituation, skall anstalten svara för kostnaderna.

Korttidspermission

Om regelbunden permission

97 § Återkommande korttidspermission (regelbunden permission) får beviljas en intagen som avtjänar fängelse i lägst två månader och som inte särbehandlas enligt 7 § tredje stycket KvaL.

98 § Regelbunden permission skall föregås av en individuellt bestämd kvalifikationstid. I normalfallet får regelbunden permission beviljas först sedan en fjärdedel av den sammanlagda strafftiden avtjänats (normaltid).

Föreligger förhöjd risk för återfall i brott eller annat missbruk skall kvalifikationstiden förlängas utöver normaltiden till den längre tid som bedöms nödvändig. Vid bestämmande av kvalifikationstiden skall den polis- och åklagarmyndighet som handlagt ärendet rörande den intagne kontaktas för information om det inte är obehövligt.

I kvalifikationstiden skall häktningstid inräknas.

En intagen i öppen anstalt, som avtjänar fängelse understigande två år, får utan hinder av bestämmelserna om normaltid beviljas regelbunden permission efter en kvalifikationstid av

1. en månad om strafftiden är högst ett år och
2. två månader om strafftiden överstiger ett år.

Permission får dock inte beviljas förrän minst en månad av straffet avtjänats i anstalt.

En intagen som avtjänar fängelse i mer än åtta år får beviljas regelbunden permission efter en normaltid av två år.

99 § En intagen som avtjänar fängelse i lägst två år eller är placerad i sluten anstalt får inte beviljas regelbunden permission förrän minst två månader av straffet avtjänats i anstalt.

100 § En intagen som avtjänar fängelse i lägst två år eller är placerad i sluten anstalt får, om särskilda skäl föreligger i det enskilda fallet, beviljas regelbunden permission före den för honom gällande normaltiden. Sådan tidigareläggning får omfatta högst tre månader. Tidigareläggning får aldrig medges så att den minimitid som anges i 99 § underskrids.

En intagen som avtjänar fängelse i lägst två år får som regel inte beviljas regelbunden permission förrän sex månader av verkställigheten avtjänats.

101 § En intagen som avtjänar fängelse på livstid får beviljas regelbunden permission tidigast efter två år och sex månader av verkställigheten.

102 § En intagen i lokalanstalt eller öppen riksanstalt får som regel beviljas ny regelbunden permission först efter en månad från den föregående permissionens början. Detsamma gäller för en intagen som är placerad i sluten riksanstalt på grund av sjukdom, för att utföra visst arbete, delta i viss utbildning eller av annan jämförlig anledning och som annars skulle ha varit placerad i lokalanstalt eller öppen riksanstalt.

En intagen i sluten riksanstalt får som regel beviljas ny regelbunden permission först efter två månader från den föregående permissions början.

Regelbunden permission får inte beviljas under de sista två veckorna före villkorlig frigivning.

103 § Regelbunden permission som infaller under tiden den 1 december - 31 januari får, om den intagne begär det och det bedöms lämpligt med hänsyn till hans förhållanden utanför anstalten, förläggas till jul-, nyårs- eller trettondedagshelgen. Regelbunden permission som tidigarelagts med stöd av 100 § får dock inte ytterligare tidigareläggas. Inte heller får ny regelbunden permission efter sådan misskötsamhet som avses i 118 och 119 §§ förläggas på sådant sätt att de kvalifikationstider som där säg underskrids.

104 § När regelbunden permission beviljas första gången eller när den beviljas efter kvalifikationstid som anges i 118 och 119 §§ får permissionstiden omfatta högst 48 timmar. När permission därefter beviljas får permissionstiden omfatta högst 72 timmar. I permissionstid ingår inte nödvändig restid.

Om frigångspermission

105 § En intagen med en sammanlagd strafftid på två månader eller däröver och som medgetts frigång enligt 11 § KvaL, får beviljas återkommande korttidspermission efter en månad av verkställigheten om inte särskilda skäl talar emot det (frigångspermission). Om frigångsperioden beräknas omfatta högst tre månader får permission beviljas varje vecka. Om frigången skall pågå under längre tid får

permission beviljas varannan vecka till dess tre månader av frigångsperioden beräknas återstå. Därefter får permission beviljas varje vecka.

Frigångspermission får omfatta högst 36 timmar. Vid längre sammanhängande helg får dock permissionen förlängas till att omfatta högst 72 timmar. Om det inte är uppenbart obehövligt, skall frigångspermission påbörjas och avslutas i anstalten. I permissionstid ingår inte nödvändig restid.

Om särskild permission

106 § Särskild permission får beviljas för att en intagen utanför anstalten skall kunna ombesörja angelägenhet som är av väsentlig betydelse för honom och som inte kan ombesörjas under regelbunden permission eller på annat sätt. Särskild permission får bl a beviljas för att intagen skall få tillfälle att

1. besöka närstående som är svårt sjuk eller närvara vid närståendes begravning eller
2. enligt kallelse inställa sig vid domstol eller annan myndighet, om inte domstolen eller myndigheten begär att den intagne skall inställas genom anstaltens försorg, eller på annat sätt bevaka sina intressen i en rättslig angelägenhet eller
3. vidta förberedelser för frigivning.

Särskild permission får också beviljas av medicinska skäl.

För särskild permission skall ställas villkor om ändamål och vistelseort.

Särskild permission får inte omfatta längre tid än vad som är nödvändigt för att tillgodose syftet med permissionen.

107 § En intagen som gjort sig skyldig till sådan misskötsamhet som avses i 118 och 119 § får, innan han haft regelbunden permission, medges särskild permission endast om det föreligger mycket starka skäl härför. I dessa fall skall alltid övervägas om inte en särskild permission skall äga rum under bevakning. Om särskild permission som förberedelse till regelbunden permission (träningspermission) finns en bestämmelse i 111 §.

Om lokalanstaltspermission

108 § Utöver särskild permission enligt 106 § kan en intagen i lokalanstalt, i den mån det är påkallat med hänsyn till hans personliga förhållanden, beviljas permission för att besöka frivårdsmyndighet, sociala myndigheter, sjukvårdsinrättningar, övervakare, tilltänkt arbetsgivare eller annan som kan medverka vid förberedelser inför frigivningen (lokalanstaltspermission). För lokalanstaltspermission skall gälla motsvarande bestämmelser angående villkor och tidsåtgång som anges i 106 § tredje och fjärde styckena. Innan lokalanstaltspermission beviljas skall undersökas om inte ändamålet med permissionen lämpligen kan tillgodoses i samband med regelbunden permission.

Om besökspermission

109 § En intagen i lokalanstalt eller öppen riksanstalt vilken är inne i permissionsgång, får en gång varje månad beviljas permission under högst sex timmar i samband med att han tar emot besök av anhörig eller annan närstående (besökspermission).

Om transportpermission

110 § Om påtaglig fara för missbruk inte föreligger får en intagen beviljas permission för att företa enskild resa till anstalt till vilken han skall förflyttas (transportpermission).

Om träningspermission

111 § Om det är nödvändigt med hänsyn till risk för missbruk av eller eljest för att förbereda regelbunden permission, skall sådan permission föregås av en eller flera kortare permissioner (träningspermission).

Träningspermission får inte beviljas före normaltiden för regelbunden permission.

Om lufthålspermission

112 § Lufthålspermission är en kortare bevakad permission, vars syfte är att minska skadeverkningarna av långa frihetsberövanden. Sådan permission får, efter en bedömning av behovet och kraven på säkerhet i varje enskilt fall, beviljas intagen som

1. särbehandlas enligt 7 § tredje stycket KvaL eller
2. avtjänar livstidsstraff eller eljest har en kvalifikationstid på lägst två år och sex månader eller
3. som avses i 19 § första stycket 2 förordningen (1974:248) om kriminalvård i anstalt (KvalF) eller
4. till följd av utvisning eller av annan anledning inte medges regelbunden permission.

Om planering av permission m m

113 § En permission skall alltid förberedas och planeras i syfte att minska risken för missbruk. Särskild uppmärksamhet skall därvid ägnas åt de förhållanden under vilka permissionen skall tillbringas och vilka villkor som behöver ställas.

Vid planeringen av en permission skall den polis- och åklagarmyndighet som handlagt ärendet rörande den intagne kontaktas för information om det inte är obehövligt.

Resa och uppehälle under korttidspermission skall betalas av den intagne, om inte permissionens ändamål eller andra särskilda omständigheter gör att kostnader bör utgå av allmänna medel. Den del av kostnaden för resa, som överstiger 0,5 % av gällande basbelopp utjämnat till närmast högre tiotal kronor, skall dock alltid utgå av allmänna medel om det inte finns särskilda skäl däremot. Beslut om ekonomiskt bidrag fattas av anstalten.

114 § På begäran av en polismyndighet, eller om det annars bedöms erforderligt, skall polismyndigheten på den ort eller de orter där en intagen skall vistas under permissionen underrättas Polismyndigheten skall alltid underrättas om en bevakad permission och om permission för en intagen som dömts till fängelse i lägst två år.

Beträffande en intagen som dömts för brott mot person skall målsäganden underrättas om en förestående permission om det bedöms erforderligt. Sådan underrättelse skall alltid lämnas om en målsägande begär det. Den intagne skall som regel upplysas om lämnad underrättelse.

Om villkor för permission

115 § För korttidspermission skall ställas de villkor som bedöms nödvändiga för att motverka misskötsamhet.

Villkor som avses i första stycket skall anges i permissionsbeslut och på permissionssedel eller tillståndskort. Den intagne skall erhålla permissionssedel eller tillståndskort och därjämte noggrant informeras om de villkor som ställts för permissionen.

Om tillsyn under permission

116 § Om det föreligger en uttalad risk för att en intagen kan komma att avvika under permission, men trots det bör beviljas särskild permission, skall permissionen vara bevakad. Bevakad permission innebär att han under hela vistelsen utanför

anstalten skall stå under tillsyn av minst två kriminalvårdstjänstemän, varav minst en skall tillhöra vård- och tillsynspersonalen vid anstalten.

Permission under tillsyn, som är ordnad på annat sätt än som anges i första stycket, är obevakad permission.

117 § Vid bevakad permission skall bevakningspersonalen noggrant instrueras om hur uppdraget skall fullgöras. Av instruktionen skall framgå vilken tjänsteman so har huvudansvaret för bevakningen, för vilket ändamål permissionen har beviljats, de övriga villkor som gäller och vilka åtgärder bevakningspersonalen skall vidta om det under permissionens gång visar sig att denna inte kan genomföras som planerat.

Om en intagen, som beviljats obevakad permission ändå skall åtföljas av kriminalvårdstjänsteman, övervakare eller annan lämplig person, skall denne informeras om ändamålet med permissionen, eventuella villkor samt erhålla erforderliga instruktioner för uppdraget.

Om misskötsamhet m.m.

118 § En intagen som under verkställigheten begått nytt brott, rymt eller försökt rymma från anstalten eller uteblivit efter permission, får beviljas regelbunden permission tidigast efter fyra månader om han är intagen i lokalanstalt eller öppen riksanstalt och tidigast efter sex månader om han är intagen i sluten riksanstalt.

I första stycket angivna tider räknas från den dag brottet begicks, senaste försöket att rymma ägde rum eller verkställigheten återupptogs.

119 § En intagen som under verkställigheten

1. gjort sig skyldig till permissionsmissbruk som inte är ringa eller
2. innehaft eller i berusningssyfte varit påverkad av läkemedel eller annat berusningsmedel än narkotika eller varit påverkad av narkotika utan att detta utgör brott eller
3. innehaft föremål som är avsedda för bruk av narkotika eller
4. utan giltigt skäl vägrat lämna urinprov för droganalys

får beviljas permission tidigast efter två månader om han är intagen i lokalanstalt eller öppen riksanstalt och tidigast efter fyra månader om han är intagen i sluten riksanstalt.

I första stycket angivna tider räknas från den dag förseelsen begicks eller verkställigheten återupptogs.

Om efterlysning

120 § Har en intagen avvikit eller uteblivit efter vistelse utom anstalt, skall närmaste lokala polismyndighet omedelbart underrättas per telefon. Därefter skall efterlysning begäras skriftligen.

Om en intagen som överförts till sjukhus eller annan institution avviker därifrån och institutionen inte avser att låta efterlysa honom, skall anstalten begära efterlysning.

Om den intagne vid avvikandet eller uteblivandet hade minst sex månader kvar att avtjäna i anstalt, skall anstalten snarast anmäla det inträffade till kriminalvårdsstyrelsen för prövning av frågan om internationell efterlysning.

I anmälan skall anges om det finns omständigheter som tyder på att den som avvikit eller uteblivit kan ha begett sig till ett utomnordiskt land. Till anmälan skall fogas två kopior av gällande dom och strafftidsbeslut.

Vistelse utanför anstalt enligt 34 § KvaL

121 § I samband med vistelse utanför anstalt enligt 34 § KvaL skall kontaktmän utses vid anstalten och där den intagne är placerad.

122 § Vid sådan vistelse skall den intagne och kontaktmannen, där den intagne skall vara placerad, informeras om de villkor som gäller för placeringen. Tillståndssedlar skall utfärdas.

Övervakare samt frivårdsmyndigheten i hemdistriktet och i det distrikt, där den intagne placerats, skall också informeras om vistelsen.

Vid behov skall polismyndigheten på den ort eller de orter, där den intagne skall vistas, underrättas. Polismyndigheten skall alltid underrättas, om det gäller en intagen i sluten riksanstalt som dömts till fängelse i lägst två år eller som dömts för grovt narkotikabrott. Den intagen skall upplysas om underrättelsen.

123 § Fördelningen av ansvaret mellan den intagne och kriminalvårdsverket för kostnaderna vid sådan vistelse skall bestämmas med hänsyn till den intagnes ekonomiska förutsättningar.

124 § När en intagen placerats i skola med internatförläggning skall planeras verksamhet för honom vid lov och andra uppehåll mellan kurserna.

För en intagen som gör militärtjänst skall permissioner och andra ledigheter planeras på samma sätt som anges i första stycket.

125 § Anstalten skall se till att den intagne erhåller nödvändig utrustning och beklädnad för vistelsen.

Samrådsorgan

126 § De intagna och personalen skall ha överläggningar om förhållandena i anstalten. De intagna företräds av valda ombud. Vid sammanträdena skall delta representanter för olika personalkategorier och motsvarande antal intagna.

127 § De intagna har rätt att organisera sig i förtroenderåd, vars styrelse får sammanträda under arbetstid. Styrelsen väljs genom sluten omröstning. Anstalten skall tillhandahålla nödvändigt skrivmaterial.

De intagna har också rätt att samlas i stormöten under arbetstid om det lämpligen kan ske.

Hälso- och sjukvård

128 § Den som är nyintagen skall snarast efter ankomsten till anstalten undersökas av läkare. Han skall få den särskilda vård eller behandling, som han har behov av.

129 § Vid fysiskt handikapp, som försvårar den intagnes anpassning i samhället, skall i samråd med läkare göras en bedömning av förutsättningarna för behandling eller annan åtgärd. Mer kostnadskrävande behandling skall beslutas av kriminalvårdsstyrelsen.

130 § Om den intagne visar tecken på fysisk eller psykisk sjukdom, skall den tjänsteman som uppmärksammar detta omedelbart göra anmälan till sjukvårdspersonal och anstaltsledning. Detsamma gäller om den intagne drabbas av olycksfall. Vid akut fara skall han omedelbart komma under läkarvård.

Om sjukdom eller olycksfall är av allvarligt slag, skall den närmast anhörige till den intagne underrättas.

Anstalt eller läkare beslutar om vistelse utanför anstalten för läkarvård.

Anstalten beslutar om bevakning eller särskilda föreskrifter efter samråd med den inrättning, dit den intagne förts.

131 § Vid förflyttning från en anstalt skall den intagnes läkarhandlingar medfölja i förseglat läkarkuvert.

När anstaltsvistelsen upphör skall den intagnes läkarhandlingar förvaras i hans personakt i förseglat läkarkuvert.

132 § Ordinerade läkemedel för den intagnes omedelbara behov skall medfölja vid förflyttning. Om behandlingsjournal och läkarkuvert inte medföljer transporten, skall den mottagande anstalten få nödvändig information, innan den intagne anländer. Handlingar som inte medföljer transporten skall snarast skickas till den mottagande anstalten.

133 § Om anstalten saknar sjuksköterska skall viss tjänsteman utses att svara för läkemedelsförrådet. Förutom läkare och sjuksköterska får endast denne ha hand om nyckel till förrådet.

134 § Utdelning av läkemedel får förutom av läkare endast ombesörjas av sjuksköterska eller annan därtill utsedd tjänsteman. Utdelning får endast ske enligt läkares ordination eller generella skriftliga direktiv.

Tandvård

135 § Akuttandvård skall ges varje intagen som har behov av sådan.

136 § Om dålig tandstatus försvårar den intagnes anpassning i samhället, skall förutsättningarna för tandvård bedömas.

Barn i anstalt

137 § Tillstånd för en intagen att ha barn hos sig i anstalt lämnas av anstalten. Samråd skall snarast ske med socialnämnden i den kommun, där barnet vistas.

138 § Den intagne skall få sådana bostads- och arbetsförhållanden som behövs för tillfredsställande vård av barnet.

139 § Den intagne och barnet skall förses med nödvändig utrustning.

Inställelse inför annan myndighet

140 § Om annan myndighet än domstol, övervakningsnämnd eller kriminalvårdsnämnden begär att en intagen skall inställas vid myndigheten, skall frågan prövas särskilt.

Sådant medgivande får inte avse längre tid än som krävs för det uppgivna ändamålet. Innan medgivande lämnas, skall anstalten försäkra sig om, att den intagne kommer att förvaras och behandlas på ett ur säkerhets- och behandlingssynpunkt godtagbart sätt.

Ersättning för sysselsättning m.m.

141 § I lokalanstalt och öppen riksanstalt skall ersättning till en intagen utbetalas kontant varje vecka om inte kontantinnehavet begränsats genom beslut enligt 68 §.

142 § I sluten riksanstalt skall, till den intagne, av ersättning och pengar, som skickas till anstalten, varje vecka utbetalas kontant ett belopp som sammanlagt motsvarar 0.8 % av gällande basbelopp. Återstående medel skall överföras till ett särskilt konto för permissions- och frigivningsmedel intill dess att ett belopp motsvarande 3 % av gällande basbelopp finns innestående på kontot. Därefter utbetalas hela den intjänade ersättningen till den intagne, dock skall föreskriften i 68 § andra stycket följas.

För en intagen som har ålderspension och som inte deltager i ersättningsberättigad sysselsättning samt för en intagen som har förtidspension eller sjukbidrag och som inte kan erbjudas ersättningsberättigad sysselsättning, som bedöms lämplig för honom, gäller föreskrifterna i första stycket för pengar som skickas till anstalten.

För en intagen som har förtidspension eller sjukbidrag och som endast delvis kan deltaga i ersättningsberättigad sysselsättning gäller att utfyllnad upp till ersättning motsvarande heltidssysselsättning får ske från de pengar som skickas till anstalten med beaktande av föreskrifterna i första stycket.

143 § Vid kriminalvårdsanstalter med marknadsanpassad ersättning till intagna gäller särskilda regler.

144 § En intagen som har pension eller sjukbidrag och som deltager i ersättningsberättigad sysselsättning, skall för sådan tid erhålla ersättning enligt gällande föreskrifter om arbets- och studieersättningar.

En intagen som har pension eller sjukbidrag erhåller inte ersättning vid sjukdom/olycksfall, läkar- eller tandläkarbesök, arbetslöshet m.m.

145 § Den intagne skall informeras om den ersättning han intjänat under veckan.

En intagen i sluten riksanstalt har rätt att på begäran få besked om kontoställningen.

Ersättning för skada

146 § Ersättning för skada, då en intagen uppsåtligen förstört egendom som tillhör anstalten, skall motsvara kostnaden för reparation av den skadade egendomen eller högst 70 % av nyanskaffningsvärdet.

Kroppsvisitation

147 § Vid ytlig kroppsvisitation (skyddsvisitation) skall undersökande tjänsteman endast känna utanpå den intagnes kläder och kontrollera innehållet i det denne bär på sig eller har med sig, om inte metalldetektor används.

Kvinna skall i första hand visiteras av kvinnlig personal.

148 § Vid kroppsvisitation skall den intagne uppmanas att ta av sig ytterkläder och överlämna dessa samt andra tillhörigheter för undersökning. Om övriga kläder behöver undersökas, skall den intagne uppmanas att ta av sig även dessa och överlämna dem för undersökning.

Den intagne skall vid behov få ombytesкläder.

Kroppsbesiktning

149 § Vid ytlig kroppsbesiktning skall den intagne uppmanas att helt eller delvis klä av sig och därefter stå upp. Undersökande tjänsteman skall därefter granska de synliga delarna av kroppen. Det är inte tillåtet att undersöka andra delar än handflator armhålor, fotsulor och huvudhår. Den intagne skall i första hand uppmanas att själv öppna handen, lyfta armarna och visa fotsulorna.

Den intagne får inte uppmanas att inta särskilda kroppsställningar för att annars osynliga delar av kroppen skall kunna granskas.

Den intagne skall vid behov få ombytesкläder.

150 § Kroppsbesiktning eller ytlig kroppsbesiktning får aldrig göras i närvaro av någon annan intagen.

Vid kroppsbesiktning eller ytlig kroppsbesiktning skall annan tjänsteman närvara som vittne.

151 § Om en intagen motsätter sig kroppsbesiktning kan han hållas avskild från andra intagna enligt 20 § första stycket 1 och 3 KvaL. Sådan avskildhet skall vara tillräckligt länge för att konstatera om han har eftersökt föremål i kroppen. Den intagne skall under denna tid hållas under oavbruten tillsyn.

Urinprovskontroll

152 § Anstalten skall utfärda regler för urinprovskontroll.

153 § Innan en intagen lämnar urinprov, skall han kroppsvisiteras. Urinprov skall lämnas under överinseende av tjänsteman.

När en kvinnlig intagen skall lämna urinprov, får endast kvinna, läkare eller sjuksköterska närvara.

154 § Om urinprovsanalys ger negativt utslag, skall den intagne snarast meddelas detta.

Utandningsprov

155 § Innan utandningsprov tas, skall den intagne få möjlighet att skölja munnen.
Vid positivt prov skall nytt prov tas, om den intagne förnekar att han druckit alkohol.

Berusningsmedel

156 § En intagen får inte använda narkotika eller inneha injektionsspruta, kanyl eller andra föremål, som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika.

157 § En intagen får inte förtära alkoholhaltiga drycker eller använda andra berusningsmedel i anstalten eller utanför anstalten, då han står under tillsyn av kriminalvårdspersonal.

Omhändertagande av otillåten egendom

158 § När egendom som anges i 63 § KvaL förstörs, skall minst två tjänstemän närvara och protokoll föras. Av protokollet skall framgå vem som meddelat beslutet, dagen för beslutet och närvarande tjänstemän.

Förhör med intagen m.m.

159 § Förhör skall hållas med den intagne
1. vid misstanke om brott mot anstaltens ordningsregler eller dessa föreskrifter eller
2. vid misstanke om misskötsamhet under vistelse utanför anstalt där prövning skall ske enligt 39 § KvaL.

160 § Vid förhör med en intagen skall förutom förhörsledare om möjligt vittne närvara.

161 § Vid anmälan av beslut enligt 61 § andra stycket KvaL skall förhörsprotokollet tillsammans med gällande strafftidsbeslut och kopia av daganteckningarna skickas till kriminalvårdsstyrelsen.

Frigivning

162 § Anstalten bestämmer när på dagen den intagne skall friges.

163 § Den intagne skall friges med för årstiden lämpliga kläder och skor. Saknar han medel, skall anstalten bekosta utrustningen. Om anstaltsvistelsen inte överstiger två månader, skall dock anstalten bekosta den intagnes utrustning endast då särskilda skäl föreligger.

164 § Om den intagne saknar medel, skall anstalten betala hans resa till hemorten vid frigivningen.

165 § En intagen som saknar medel inför frigivningen skall i god tid dessförinnan ges möjlighet att kontakta socialtjänsten.
Om omständigheter vid frigivningen hindrar den intagne att få kontakt med socialtjänsten, skall anstalten ordna det omedelbara hjälpbehovet genom frigivningsbidrag.

166 § Om en intagen är pensionär eller viljad sjukbidrag, skall försäkringskassan i god tid före frigivningen få skriftligt besked om denna.

167 § Vid behov skall polismyndigheten på frigivningsorten underrättas när den intagne friges. Polismyndigheten skall alltid underrättas, om det gäller en intagen i sluten riksanstalt som dömts till fängelse i lägst två år eller som dömts för grovt narkotikabrott. Den intagne skall upplysas om underrättelsen.

Beslut m.m.

168 § Finner anstalt att en intagen skall förflyttas till en annan anstalt och tas han inte emot där, skall regionmyndigheten, eller om anstalterna är belägna i olika regioner, regionmyndigheten i den mottagande regionen, på begäran av regionmyndigheten i den avsändande regionen, besluta om placering.

169 § Med undantag av vad som anges i andra stycket meddelas beslut angående behandlingen av intagna i kriminalvårdsanstalt av chefen för anstalten.

Kriminalvårdsstyrelsen meddelar beslut angående

1. lufthålspermission enligt 112 §
2. annan vistelse utom anstalt än lufthålspermission för intagen som
- avtjänar livstids fängelse
- dömts till fängelse i lägst två år och som är utvisad
- är eller har varit intagen i specialavdelning
- avses i 19 § första stycket 1-2 KvalF
3. utevistelse enligt 140 § för intagen som
- avtjänar livstids fängelse
- dömts till fängelse i lägst två år och som är utvisad
- avses i 19 § första stycket 1-2 KvalF
4. intagen som avses i 20 § andra stycket samt 20 a § KvaL
5. placering av intagen som avses i 19 § första stycket 1-2 KvalF
6. placering i öppen anstalt av intagen som
- avtjänar livstids fängelse
- är eller har varit intagen i specialavdelning
- inte är i regelbunden permissionsgång

Kriminalvårdsstyrelsen kan i särskilt fall förbehålla sig rätten att besluta i fråga om korttidspermission för intagen som dömts till fängelse i lägst två år.

170 § Chefen för en kriminalvårdsanstalt, får med undantag av vad som stadgas i 39 c § andra stycket KvalF förordna att beslut på myndighetens vägnar i visst ärende eller grupp av ärenden enligt dessa föreskrifter får överlämnas till tjänsteman vid myndigheten som vunnit tillräcklig kunskap om och erfarenhet av ifrågavarande ärendetyper.

Meddelande och återkallande av delegation skall dokumenteras i skriftliga beslut.

171 § Kriminalvårdsstyrelsen kan beslut om undantag från dessa föreskrifter.

Internationella åtaganden

1 Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners

Preliminary Observations

1. The following rules are not intended to describe in detail a model system of penal institutions. They seek only, on the basis of the general consensus of contemporary thought and the essential elements of the most adequate systems of today, to set out what is generally accepted as being good principle and practice in the treatment of prisoners and the management of institutions.

2. In view of the great variety of legal, social, economic and geographical conditions of the world, it is evident that not all of the rules are capable of application in all places and at all times. They should, however, serve to stimulate a constant endeavour to overcome practial difficulties in the way of their application, in the knowledge that they represent, as a whole, the minimum conditions which are accepted as suitable by the United Nations.

3. On the other hand, the rules cover a field in which thought is constantly developing. They are not intended to preclude experiment and practices, provided these are in harmony with the principles and seek to further the purposes which derive from the text of the rules as a whole. It will always be justifiable for the central prison administration to authorize departures from the rules in this spirit.

4. (1) Part I of the rules covers the general management of institutions, and is applicable to all categories of prisoners, criminal or civil, untried or convicted, including prisoners subject to "security measures" or corrective measures ordered by the judge.

(2) Part II contains rules applicable only to the special categories dealt with in each section. Nevertheless, the rules under section A, applicable to prisoners under sentence, shall be equally applicable to categories of prisoners dealt with in sections B, C and D, provided they do not conflict with the rules governing those categories and are for their benefit.

5. (1) The rules do not seek to regulate the management of institutions set aside for young persons such as Borstal institutions or correctional schools, but in general part I would be equally applicable in such institutions.

(2) The category of young prisoners should include at least all young persons who come within the jurisdiction of juvenile courts. As a rule, such young persons should not be sentenced to imprisonment.

PART I.

Rules of General Application

Basic principle

6. (1) The following rules shall be applied impartially. There shall be no discrimination on grounds of race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.

(2) On the other hand, it is necessary to respect the religious beliefs and moral precepts of the group to which a prisoner belongs.

Register

7. (1) In every place where persons are imprisoned there shall be kept a bound registration book with numbered pages in which shall be entered in respect of each prisoner received:

(a) Information concerning his identity;

(b) The reasons for his commitment and the authority therefor;

(c) The day and hour of his admission and release.

(2) No person shall be received in an institution without a valid commitment order of which the details shall have been previously entered in the register.

Separation of categories

8. The different categories of prisoners shall be kept in separate institutions or parts of institutions taking account of their sex, age, criminal record, the legal reason for their detention and the necessities of their treatment. Thus,

(a) Men and women shall so far as possible be detained in separate institutions; in an institution which receives both men and women the whole of the premises allocated to women shall be entirely separate;

(b) Untried prisoners shall be kept separate from convicted prisoners;

(c) Persons imprisoned for debt and other civil prisoners shall be kept separate from persons imprisoned by reason of a criminal offence;

(d) Young prisoners shall be kept separate from adults.

Accommodation

9. (1) Where sleeping accommodation is in individual cells or rooms, each prisoner shall occupy by night a cell or room by himself. If for special reasons, such as temporary overcrowding, it becomes necessary for the central prison administration to make an exception to this rule, it is not desirable to have two prisoners in a cell or room.

(2) Where dormitories are used, they shall be occupied by prisoners carefully selected as being suitable to associate with one another in those conditions. There shall be regular supervision by night, in keeping with the nature of the institution.

10. All accommodation provided for the use of prisoners and in particular all sleeping accommodation shall meet all requirements of health, due regard being paid to climatic conditions and particularly to cubic content of air, minimum floor space, lighting, heating and ventilation.

11. In all places where prisoners are required to live or work,

(a) The windows shall be large enough to enable the prisoners to read or work by natural light, and shall be so constructed that they can allow the entrance of fresh air whether or not there is artificial ventilation;

(b) Artificial light shall be provided sufficient for the prisoners to read or work without injury to eyesight.

12. The sanitary installations shall be adequate to enable every prisoner to comply with the needs of nature when necessary and in a clean and decent manner.

13. Adequate bathing and shower installations shall be provided so that every prisoner may be enabled and required to have a bath or shower, at a temperature suitable to the climate, as frequently as necessary for general hygiene according to season and geographical region, but at least once a week in a temperate climate.

14. All parts of an institution regularly used by prisoners shall be properly maintained and kept scrupulously clean at all times.

Personal hygiene

15. Prisoners shall be required to keep their persons clean, and to this end they shall be provided with water and with such toilet articles as are necessary for health and cleanliness.

16. In order that prisoners may maintain a good appearance compatible with their self-respect, facilities shall be provided for the proper care of the hair and beard, and men shall be enabled to shave regularly.

Clothing and bedding

17. (1) Every prisoner who is not allowed to wear his own clothing shall be provided with an outfit of clothing suitable for the climate and adequate to keep him in good health. Such clothing shall in no manner be degrading or humiliating.

(2) All clothing shall be clean and kept in proper condition. Underclothing shall be changed and washed as often as necessary for the maintenance of hygiene.

(3) In exceptional circumstances, whenever a prisoner is removed outside the institution for an authorized purpose, he shall be allowed to wear his own clothing or other inconspicuous clothing.

18. If prisoners are allowed to wear their own clothing, arrangements shall be made on their admission to the institution to ensure that it shall be clean and fit for use.

19. Every prisoner shall, in accordance with local or national standards, be provided with a separate bed, and with separate and sufficient bedding which shall be clean when issued, kept in good order and changed often enough to ensure its cleanliness.

Food

20. (1) Every prisoner shall be provided by the administration at the usual hours with food of nutritional value adequate for health and strength, of wholesome quality and well prepared and served.

(2) Drinking water shall be available to every prisoner whenever he needs it.

Exercise and sport

21. (1) Every prisoner who is not employed in out-door work shall have at least one hour of suitable exercise in the open air daily if the weather permits.

(2) Young prisoners, and others of suitable age and physique, shall receive physical and recreational training during the period of exercise. To this end, space, installations and equipment should be provided.

Medical services

22. (1) At every institution there shall be available the services of at least one qualified officer who should have some knowledge of psychiatry. The medical services should be organized in close relationship to the general health administration of the community or nation. They shall include a psychiatric service for the diagnosis and, in proper cases, the treatment of states of mental abnormality.

(2) Sick prisoners who require specialist treatment shall be transferred to specialized institutions or to civil hospitals. Where hospital facilities are provided in an institution, their equipment, furnishings and pharmaceutical supplies shall be proper for the medical care and treatment of sick prisoners, and there shall be a staff of suitably trained officers.

(3) The services of a qualified dental officer shall be available to every prisoner.

23. (1) In women´s institutions there shall be special accommodation for all necessary pre-natal and post-natal care and treatment. Arrangements shall be made wherever practicable for children to be born in a hospital outside the institution. If a child is born in prison, this fact shall not be mentioned in the birth certificate.

(2) Where nursing infants are allowed to remain in the institution with their mothers, provision shall be made for a nursery staffed by qualified persons, where the infants shall be placed when they are not in the care of their mothers.

24. The medical officer shall see and examine every prisoner as soon as possible after his admission and thereafter as necessary, with a view particularly to the discovery of physical or mental illness and the taking of all necessary measures; the segregation of prisoners suspected of infectious or contagious conditions; the noting of physical or mental defects which might hamper rehabilitation, and the determination of the physical capacity of every prisoner for work.

25. (1) The medical officer shall have the care of the physical and mental health of the prisoners and should daily see all sick prisoners, all who complain of illness, and any prisoner to whom his attention is specially directed.

(2) The medical officer shall report to the director whenever he considers that a prisoner´s physical or mental health has been or will be injuriously affected by continued imprisonment or by any condition of imprisonment.

26. (1) The medical officer shall regularly inspect and advise the director upon:

(a) The quantity, quality, preparation and service of food;

(b) The hygiene and cleanliness of the institution and the prisoners;

(c) The sanitation, heating, lighting and ventilation of the institution;

(d) The suitability and cleanliness of the prisoners´ clothing and bedding;

(e) The observance of the rules concerning physical education and sports, in cases where there is no technical personnel in charge of these activities.

(2) The director shall take into consideration the reports and advice that the medical officer submits according to rules 25 (2) and 26 and, in case he concurs with the recommendations made, shall take immediate steps to give effect to those recommendations; if they are not within his competence or if he does not concur with them, he shall immediately submit his own report and the advice of the medical officer to higher authority.

Discipline and punishment

27. Discipline and order shall be maintained with firmness, but with no more restriction than is necessary for safe custody and wellordered community life.

28. (1) No prisoner shall be employed, in the service of the institution, in any disciplinary capacity.

(2) This rule shall not, however, impede the proper functioning of systems based on self-government, under which specified social, educational or sports activities or responsibilities are entrusted, under supervision, to prisoners who are formed into groups for the purposes of treatment.

29. The following shall always be determined by the law or by the regulation of the competent administrative authority:

(a) Conduct constituting a disciplinary offence;

(b) The types and duration of punishment which may be inflicted;

(c) The authority competent to impose such punishment.

30. (1) No prisoner shall be punished except in accordance with the terms of such law or regulation, and never twice for the same offence.

(2) No prisoner shall be punished unless he has been informed of the offence alleged against him and given a proper opportunity of presenting his defence. The competent authority shall conduct a thorough examination of the case.

(3) Where necessary and practicable the prisoner shall be allowed to make his defence through an interpreter.

31. Corporal punishment, punishment by placing in a dark cell, and all cruel, inhuman or degrading punishments shall be completely prohibited as punishments for disciplinary offences.

32. (1) Punishment by close confinement or reduction of diet shall never be inflicted unless the medical officer has examined the prisoner and certified in writing that he is fit to sustain it.

(2) The same shall apply to any other punishment that may be prejudicial to the physical or mental health of a prisoner. In no case may such punishment be contrary to or depart from the principle stated in rule 31.

(3) The medical officer shall visit daily prisoners undergoing such punishments and shall advise the director if he considers the termination or alteration of the punishment necessary on grounds of physical or mental health.

Instruments of restraint

33. Instruments of restraint, such as handcuffs, chains, irons and strait-jackets, shall never be applied as a punishment. Furthermore, chains or irons shall not be used as restraints. Other instruments of restraint shall not be used except in the following circumstances:

(a) As a precaution against escape during a transfer, provided that they shall be removed when the prisoner appears before a judicial or administrative authority;

(b) On medical grounds by direction of the medical officer;

(c) By order of the director, if other methods of control fail, in order to prevent a prisoner from injuring himself or others or from damaging property; in such instances the director shall at once consult the medical officer and report to the higher administrative authority.

34. The patterns and manner of use of instruments of restraint shall be decided by the central prison administration. Such instruments must not be applied for any longer time than is strictly necessary.

Information to and complaints by prisoners

35. (1) Every prisoner on admission shall be provided with written information about the regulations governing the treatment of prisoners of his category, the disciplinary requirements of the institution, the authorized methods of seeking information and making complaints, and all such other matters as are necessary to enable him to understand both his rights and his obligations and to adapt himself to the life of the institution.

(2) If a prisoner is illiterate, the aforesaid information shall be conveyed to him orally.

36. (1) Every prisoner shall have the opportunity each week day of making requests or complaints to the director of the institution or the officer authorized to represent him.

(2) It shall be possible to make requests or complaints to the inspector of prisons during his inspection. The prisoner shall have the opportunity to talk to the inspector or to any other inspecting officer without the director or other members of the staff being present.

(3) Every prisoner shall be allowed to make a request or complaint, without censorship as to substance but in proper form, to the central prison administration, the judicial authority or other proper authorities through approved channels.

(4) Unless it is evidently frivolous or groundless, every request or complaint shall be promptly dealt with and replied to without undue delay.

Contact with the outside world

37. Prisoners shall be allowed under necessary supervision to communicate with their family and reputable friends at regular intervals, both by correspondence and by receiving visits.

38. (1) Prisoners who are foreign nationals shall be allowed reasonable facilities to communicate with the diplomatic and consular representatives of the State to which they belong.

(2) Prisoners who are nationals of States without diplomatic or consular representation in the country and refugees or stateless persons shall be allowed similar facilities to communicate with the diplomatic representative of the State which takes charge of their interests or any national or international authority whose task it is to protect such persons.

39. Prisoners shall be kept informed regularly of the more important items of news by the reading of newspapers, periodicals or special institutional publications, by hearing wireless transmissions, by lectures or by any similar means as authorized or controlled by the administration.

Books

40. Every institution shall have a library for the use of all categories of prisoners, adequately stocked with both recreational and instructional books, and prisoners shall be encouraged to make full use of it.

Religion

41. (1) If the institution contains a sufficient number of prisoners of the same religion, a qualified representative of that religion shall be appointed or approved. If the number of prisoners justifies it and conditions permit, the arrangement should be on a full-time basis.

(2) A qualified representative appointed or approved under paragraph (1) shall be allowed to hold regular services and to pay pastoral visits in private to prisoners of his religion at proper times.

(3) Access to a qualified representative of any religion shall not be refused to any prisoner. On the other hand, if any prisoner should object to a visit of any religious representative, his attitude shall be fully respected.

42. So far as practicable, every prisoner shall be allowed to satisfy the needs of his religious life by attending the services provided in the institution and having in his possession the books of religious observance and instruction of his denomination.

Retention of prisoners´ property

43. (1) All money, valuables, clothing and other effects belonging to a prisoner which under the regulations of the institution he is not allowed to retain shall on his admission to the institution be placed in safe custody. An inventory thereof shall be signed by the prisoner. Steps shall be taken to keep them in good condition.

(2) On the release of the prisoner all such articles and money shall be returned to him except in so far as he has been authorized to spend money or send any such property out of the institution, or it has been found necessary on hygienic grounds to destroy any article of clothing. The prisoner shall sign a receipt for the articles and money returned to him.

(3) Any money or effects received for a prisoner from outside shall be treated in the same way.

(4) If a prisoner brings in any drugs or medicine, the medical officer shall decide what use shall be made of them.

Notification of death, illnes, transfer etc.

44. (1) Upon the death or serious illness of, or serious injury to a prisoner, or his removal to an institution for the treatment of mental affections, the director shall at once inform the spouse, if the prisoner is married, or the nearest relative and shall in any event inform any other person previously designated by the prisoner.

(2) A prisoner shall be informed at once of the death or serious illness of any near relative. In case of the critical illness of a near relative, the prisoner should be authorized, whenever circumstances allow, to go to his bedside either under escort or alone.

(3) Every prisoner shall have the right to inform at once his family of his imprisonment or his transfer to another institution.

Removal of prisoners

45. (1) When prisoners are being removed to or from an institution, they shall be exposed to public view as little as possible, and proper safeguards shall be adopted to protect them from insult, curiosity and publicity in any form.

(2) The transport of prisoners in conveyances with inadequate ventilation or light, or in any way which would subject them to unnecessary physical hardship, shall be prohibited.

(3) The transport of prisoners shall be carried out at the expense of the administration and equal conditions shall obtain for all of them.

Institutional personnel

46. (1) The prison administration shall provide for the careful selection of every grade of the personnel, since it is on their integrity, humanity, professional capacity and personal suitability for the work that the proper administration of the institutions depends.

(2) The prison administration shall constantly seek to awaken and maintain in the minds both of the personnel and of the public the conviction that this work is a social service of great importance, and to this end all appropriate means of informing the public should be used.

(3) To secure the foregoing ends, personnel shall be appointed on a full-time basis as professional prison officers and have civil service status with security of tenure subject only to good conduct, efficiency and physical fitness. Salaries shall be adequate to attract and retain suitable men and women; employment benefits and conditions of service shall be favourable in view of the exacting nature of the work.

47. (1) The personnel shall possess an adequate standard of education and intelligence.

(2) Before entering on duty, the personnel shall be given a course of training in their general and specific duties and be required to pass theoretical and practical tests.

(3) After entering on duty and during their career, the personnel shall maintain and improve their knowledge and professional capacity by attending courses of in-service training to be organized at suitable intervals.

48. All members of the personnel shall at all times so conduct themselves and perform their duties as to influence the prisoners for good by their examples and to command their respect.

49. (1) So far as possible, the personnel shall include a sufficient number of specialists such as psychiatrists, psychologists, social workers, teachers and trade instructors.

(2) The services of social workers, teachers and trade instructors shall be secured on a permanent basis, without thereby excluding part-time or voluntary workers.

50. (1) The director of an institution should be adequately qualified for his task by character, administrative ability, suitable training and experience.

(2) He shall devote his entire time to his official duties and shall not be appointed on a part-time basis.

(3) He shall reside on the premises of the institution or in its immediate vicinity.

(4) When two or more institutions are under the authority of one director, he shall visit each of them at frequent intervals. A responsible resident official shall be in charge of each of these institutions.

51. (1) The director, his deputy, and the majority of the other personnel of the institution shall be able to speak the language of the greatest number of prisoners, or a language understood by the greatest number of them.

(2) Whenever necessary, the services of an interpreter shall be used.

52. (1) In institutions which are large enough to require the services of one or more full-time medical officers, at least one of them shall reside on the premises of the institution or in its immediate vicinity.

(2) In other institutions the medical officer shall visit daily and shall reside near enough to be able to attend without delay in cases of urgency.

53. (1) In an institution for both men and women, the part of the institution set aside for women shall be under the authority of a responsble woman officer who shall have the custody of the keys of all that part of the institution.

(2) No male member of the staff shall enter the part of the institution set aside for women unless accompanied by a woman officer.

(3) Women prisoners shall be attended and supervised only by women officers. This does not, however, preclude male members of the staff, particularly doctors and teachers, from carrying out their professional duties in institutions or parts of institutions set aside for women.

54. (1) Officers of the institutions shall not, in their relations with the prisoners, use force except in selfdefence or in cases of attempted escape, or active or passive physical resistance to an order based on law or regulations. Officers who have recourse to force must use no more than is strictly necessary and must report the incident immediately to the director of the institution.

(2) Prison officers shall be given special physical training to enable them to restrain aggressive prisoners.

(3) Except in special circumstances, staff performing duties which bring them into direct contact with prisoners should not be armed. Furthermore, staff should in no circumstances be provided with arms unless they have been trained in their use.

Inspection

55. There shall be a regular inspection of penal institutions and services by qualified and experienced inspectors appointed by a competent authority. Their task shall be in particular to ensure that these institutions are administered in accordance with existing laws and regulations and with a view to bringing about the objectives of penal and correctional services.

PART II.

Rules Applicable to Special Categories

A. Prisoners under Sentence

Guiding principles

56. The guiding principles hereafter are intended to show the spirit in which penal institutions should be administered and the purposes at which they should aim, in

accordance with the declaration made under Preliminary Observation 1 of the present text.

57. Imprisonment and other measures which result in cutting off an offender from the outside world are afflictive by the very fact of taking from the person the right of self-determination by depriving him of his liberty. Therefore the prison system shall not, except as incidental to justifiable segregation or the maintenance of discipline, aggravate the suffering inherent in such a situation.

58. The purpose and justification of a sentence of imprisonment or a similar measure deprivative of liberty is ultimately to protect society against crime. This end can only be achieved if the period of imprisonment is used to ensure, so far as possible, that upon his return to society the offender is not only willing but able to lead a law-abiding and selfsupporting life.

59. To this end, the institution should utilize all the remedial, educational, moral, spiritual and other forces and forms of assistance which are appropriate and available, and should seek to apply them according to the individual treatment needs of the prisoners.

60. (1) The régime of the institution should seek to minimize any differences between prison life and life at liberty which tend to lessen the responsibility of the prioners or the respect due to their dignity as human beings.

(2) Before the completion of the sentence, it is desirable that the necessary steps be taken to ensure for the prisoner a gradual return to life in society. This aim may be achieved, depending on the case, by a pre-release régime organized in the same institution or in another appropriate institution, or by release on trial under some kind of supervision which must not be entrusted to the police but should be combined with effective social aid.

61. The treatment of prisoners should emphasize not their exclusion from the community, but their continuing part in it. Community agencies should, therefore, be enlisted wherever possible to assist the staff of the institution in the task of social rehabilitation of the prisoners. There should be in connexion with every institution social workers charged with the duty of maintaining and improving all desirable relations of a prisoner with his family and with valuable social agencies. Steps should be taken to safeguard, to the maximum extent compatible with the law and the sentence, the rights relating to civil interests, social security rights and other social benefits of prisoners.

62. The medical services of the institution shall seek to detect and shall treat any physical or mental illnesses or defects which may hamper a prisoner´s rehabilitation. All necessary medical, surgical and psychiatric services shall be provided to that end.

63. (1) The fulfilment of these principles requires individualization of treatment and for this purpose a flexible system of classifying prisoners in groups; it is therefore desirable that such groups should be distributed in separate institutions suitable for the treatment of each group.

(2) These institutions need not provide the same degree of security for every group. It is desirable to provide varying degrees of security according to the needs of different groups. Open institutions, by the very fact that they provide no physical security against escape but rely on the self-discipline of the inmates, provide the conditions most favourable to rehabilitation for carefully selected prisoners.

(3) It is desirable that the number of prisoners in closed institutions should not be so large that the individualization of treatment is hindered. In some countries it is considered that the population of such institutions should not exceed five hundred. In open institutions the population should be as small as possible.

(4) On the other hand, it is undesirable to maintain prisons which are so small that proper facilities cannot be provided.

64. The duty of society does not end with a prisoner´s release. There should, therefore, be governmental or private agencies capable of lending the released

prisoner efficient after-care directed towards the lessening of prejudice against him and towards his social rehabilitation.

Treatment

65. The treatment of persons sentenced to imprisonment or a similar measure shall have as its purpose, so far as the length of the sentence permits, to establish in them the will to lead law-abiding and selfsupporting lives after their release and to fit them to do so. The treatment shall be such as will encourage their self-respect and develop their sense of responsibility.

66. (1) To these ends, all appropriate means shall be used, including religious care in the countries where this is possible, education, vocational guidance and training, social casework, employment counselling, physical development and strengthening of moral character, in accordance with the individual needs of each prisoner, taking account of his social and criminal history, his physical and mental capacities and aptitudes, his personal temperament, the length of his sentence and his prospects after release.

(2) For every prisoner with a sentence of suitable length, the director shall receive, as soon as possible after his admission, full reports on all the matters referred to in the foregoing paragraph. Such reports shall always include a report by a medical officer, wherever possible qualified in psychiatry, on the physical and mental condition of the prisoner.

(3) The reports and other relevant documents shall be placed in an individual file. This file shall be kept up to date and classified in such a way that it can be consulted by the responsible personnel whenever the need arises.

Classification and individualization

67. The purposes of classification shall be:

(a) To separate from others those prisoners who, by reason of their criminal records or bad characters, are likely to exercise a bad influence:

(b) To divide the prisoners into classes in order to facilitate their treatment with a view to their social rehabilitation.

68. So far as possible separate institutions or separate sections of an institution shall be used for the treatment of the different classes of prisoners.

69. As soon as possible after admission and after a study of the personality of each prisoner with a sentence of suitable length, a programme of treatment shall be prepared for him in the light of the knowledge obtained about his individual needs, his capacities and dispositions.

Privileges

70. Systems of privileges appropriate for the different classes of prisoners and the different methods of treatment shall be established at every institution, in order to encourage good conduct, develop a sense of responsibility and secure the interest and co-operation of the prisoners in their treatment.

Work

71. (1) Prison labour must not be of an afflictive nature.

(2) All prisoners under sentence shall be required to work, subject to their physical and mental fitness as determined by the medical officer.

(3) Sufficient work of a useful nature shall be provided to keep prisoners actively employed for a normal working day.

(4) So far as possible the work provided shall be such as will maintain or increase the prisoners´ ability to earn an honest living after release.

(5) Vocational training in useful trades shall be provided for prisoners able to profit thereby and especially for young prisoners.

(6) Within the limits compatible with proper vocational selection and with the requirements of institutional administration and discipline, the prisoners shall be able to choose the type of work they wish to perform.

72. (1) The organization and methods of work in the institutions shall resemble as closely as possible those of similar work outside institutions, so as to prepare prisoners for the conditions of normal occupational life.

(2) The interests of the prisoners and of their vocational training, however, must not be subordinated to the purpose of making a financial profit from an industry in the institution.

73. (1) Preferably institutional industries and farms should be operated directly by the administration and not by private contractors.

(2) Where prisoners are employed in work not controlled by the administration, they shall always be under the supervision of the institution's personnel. Unless the work is for other departments of the government the full normal wages for such work shall be paid to the administration by the persons to whom the labour is supplied, account being taken of the output of the prisoners.

74. (1) The precautions laid down to protect the safety and health of free workmen shall be equally observed in institutions.

(2) Provision shall be made to indemnify prisoners against industrial injury, including occupational disease, on terms not less favourable than those extended by law to free workmen.

75. (1) The maximum daily and weekly working hours of the prisoners shall be fixed by law or by administrative regulation, taking into account local rules or custom in regard to the employment of free workmen.

(2) The hours so fixed shall leave one rest day a week and sufficient time for education and other activities required as part of the treatment and rehabilitation of the prisoners.

76. (1) There shall be a system of equitable remuneration of the work of prisoners.

(2) Under the system prisoners shall be allowed to spend at least a part of their earnings on approved articles for their own use and to send a part of their earnings to their family.

(3) The system should also provide that a part of the earnings should be set aside by the administration so as to constitute a savings fund to be handed over to the prisoner on his release.

Education and recreation

77. (1) Provision shall be made for the further education of all prisoners capable of profiting thereby, including religious instruction in the countries where this is possible. The education of illiterates and young prisoners shall be compulsory and special attention shall be paid to it by the administration.

(2) So far as practicable, the education of prisoners shall be integrated with the educational system of the country so that after their release they may continue their education without difficulty.

78. Recreational and cultural activities shall be provided in all institutions for the benefit of the mental and physical health of prisoners.

Social relations and after-care

79. Special attention shall be paid to the maintenance and improvement of such relations between a prisoner and his family as are desirable in the best interests of both.

80. From the beginning of a prisoner´s sentence consideration shall be given to his future after release and he shall be encouraged and assisted to maintain or establish such relations with persons or agencies outside the institution as may promote the best interests of his family and his own social rehabilitation.

81. (1) Services and agencies, governmental or otherwise, which assist released prisoners to reestablish themselves in society shall ensure, so far as is possible and necessary, that released prisoners be provided with appropriate documents and indentification papers, have suitable homes and work to go to, are suitably and adequately clothed having regard to the climate and season, and have sufficient means to reach their destination and maintain themselves in the period immediately following their release.

(2) The approved representatives of such agencies shall have all necessary access to the institution and to prisoners and shall be taken into consultation as to the future of a prisoner from the beginning of his sentence.

(3) It is desirable that the activities of such agencies shall be centralized or co-ordinated as far as possible in order to secure the best use of their efforts.

B. Insane and Mentally Abnormal prisoners

82. (1) Persons who are found to be insane shall not be detained in prisons and arrangements shall be made to remove them to mental institutions as soon as possible.

(2) Prisoners who suffer from other mental diseases or abnormalities shall be observed and treated in specialized institutions under medical management.

(3) During their stay in a prison, such prisoners shall be placed under the special supervision of a medical officer.

(4) The medical or psychiatric service of the penal institutions shall provide for the psychiatric treatment of all other prisoners who are in need of such treatment.

83. It is desirable that steps should be taken, by arrangement with the appropriate agencies, to ensure if necessary the continuation of psychiatric treatment after release and the provision of socialpsychiatric after-care.

C. Prisoners under Arrest or Awaiting Trial

84. (1) Persons arrested or imprisoned by reason of a criminal charge against them, who are detained either in police custody or in prison custody (jail) but have not yet been tried and sentenced, will be referred to as "untried prisoners" hereinafter in these rules.

(2) Unconvicted prisoners are presumed to be innocent and shall be treated as such.

(3) Without prejudice to legal rules for the protection of individual liberty or prescribing the procedure to be observed in respect of untried prisoners, these prisoners shall benefit by a special régime which is described in the following rules in its essential requirements only.

85. (1) Untried prisoners shall be kept separate from convicted prisoners.

(2) Young untried prisoners shall be kept separate from adults and shall in principle be detained in separate institutions.

86. Untried prisoners shall sleep singly in separate rooms, with the reservation of different local custom in respect of the climate.

87. Within the limits compatible with the good order of the institution, untried prisoners may, if they so desire, have their food procured at their own expense from the outside, either through their family or friends. Otherwise, the administration shall provide their food.

88. (1) An untried prisoner shall be allowed to wear his own clothing if it is clean and suitable.

(2) If he wears prison dress, it shall be different from that supplied to convicted prisoners.

89. An untried prisoners shall always be offered opportunity to work, but shall not be required to work. If he chooses to work, he shall be paid for it.

90. An untried prisoner shall be allowed to procure at his own expense or at the expense of a third party such books, newspapers, writing materials and other means of occupation as are compatible with the interests of the administration of justice and the security and good order of the institution.

91. An untried prisoner shall be allowed to be visited and treated by his own doctor or dentist if there is reasonable ground for his application and he is able to pay any expenses incurred.

92. An untried prisoner shall be allowed to inform immediately his family of his detention and shall be given all reasonable facilities for communicating with his family and friends, and for receiving visits from them, subject only to such restrictions and supervision as are necessary in the interests of the administration of justice and of the security and good order of the institution.

93. For the purposes of his defence, an untried prisoner shall be allowed to apply for free legal aid where such aid is available, and to receive visits from his legal adviser with a view to his defence and to prepare and hand to him confidential instructions. For these purposes, he shall if he so desires be supplied with writing material. Interviews between the prisoner and his legal adviser may be within sight but not within the hearing of a police or institution official.

D. Civil Prisoners

94. In countries where the law permits imprisonment for debt or by order of a court under any other noncriminal process, persons so imprisoned shall not be subjected to any greater restriction or severity than is necessary to ensure safe custody and good order. Their treatment shall be not less favourable than that of untried prisoners, with the reservation, however, that they may possibly be required to work.

E. Persons Arrested or Imprisoned without Charge

95. Without prejudice to the provisions of article 9 of the International Covenant on Civil and Political Rights, persons arrested or imprisoned without charge shall be accorded the same protection as that accorded under part I and part II, section C. Relevant provisions of part II, section A, shall likewise be applicable where their application may be conducive to the benefit of this special group of persons in custody, provided that no measures shall be taken implying that reeducation or rehabilitation is in any way appropriate to persons not convicted of any criminal offence.

Annex

Procedures for the Effective Implementation of the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners

Procedure 1

All States whose standards for the protection of all persons subjected to any form of detention or imprisonment fall short of the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners shall adopt the Rules.

Commentary: The General Assembly, in its resolution 2858(XXVI) of 20 December 1971, invited the attention of Member States to the Standard Minimum

Rules and recommended that they should be effectively implemented in the administration of penal and correctional institutions and that favourable consideration should be given to their incorporation in national legislation. Some States may have standards that are more advanced than the Rules, and the adoption of the Rules is therefore not requested on the part of such States. Where States feel that the Rules need to be harmonized with their legal system and adapted to their culture, the emphasis is placed on the substance rather than the letter of the Rules.

Procedure 2

Subject, as necessary, to their adaptation to the existing laws and culture but without deviation from the spirit and purpose of the Rules, the Standard Minimum Rules shall be embodied in national legislation and other regulations.

Commentary: This procedure emphasizes that it is necessary to embody the Rules within national legislation and regulations, thus covering also some aspects of procedure 1.

Procedure 3

The Standard Minimum Rules shall be made available to all persons concerned, particularly to law enforcement officials and correctional personnel, for purposes of enabling their application and execution in the criminal justice system.

Commentary: This procedure stresses that the Rules, as well as national statutes and regulations implementing the Rules, should be made available to all persons concerned with their implementation, in particular law enforcement officials and correctional personnel. The effective implementation of the Rules might also involve the organization of training courses by the central administration in charge of correctional matters. The dissemination of procedures is discussed in procedures 7 to 9.

Procedure 4

The Standard Minimum Rules, as embodied in national legislation and other regulations, shall also be made available and understandable to all prisoners and all persons under detention, on their admission and during their confinement.

Commentary: To achieve the goal of the Standard Minimum Rules, it is necessary to make the Rules, as well as the implementing national statutes and regulations, available to prisoners and all persons under detention (rule 95), in order to further the awareness that the Rules represent the minimum conditions that are accepted as suitable by the United Nations. Thus, this procedure supplements the provisions contained in procedure 3.

A similar requirement, that the Rules be made available to the persons for whose protection they have been elaborated, has been already established in the four Geneva Conventions of 12 August 1949, of which articles 47 of the first Convention, 48 of the second, 127 of the third and 144 of the fourth state in common:

"The High Contracting Parties undertake, in time of peace as in time of war, to disseminate the text of the present Convention as widely as possible in their respective countries, and, in particular, to include the study thereof in their programmes of military and, if possible, civil instruction, so that the principles thereof may become known to the entire population, in particular to the armed fighting forces, the medical personnel and the chaplains."

Procedure 5

States shall inform the Secretary-General of the United Nations every five years of the extent of the implementation and the progress made with regard to the application of the Standard Minimum Rules, and of the factors and difficulties, if any, affecting their implementation, by responding to the Secretary-General´s

questionnaire. This guestionnaire should, following a specified schedule, be selective and limited to specific questions in order to secure an in-depth review and study of the problems selected. Taking into account the reports of Governments as well as other relevant information available within the United Nations system, the Secretary-General shall prepare an independent periodic report on progress made with respect to the implementation of the Standard Minimum Rules. In the preparation of those reports the Secretary-General may also enlist the cooperation of specialized agencies and of the relevant intergovernmental organizations and non-governmental organizations in consultative status with the Economic and Social Council. The Secretary-General shall submit the above-mentioned reports to the Committee on Crime Prevention and Control for consideration and further action, as appropriate.

Commentary: It will be recalled that the Economic and Social Council, in its resolution 663 C (XXIV) of 31 July 1957, recommended that the Secretary-General be informed every five years of the progress made with regard to the application of the Standard Minimum Rules and authorized the Secretary-General to make arrangements for the publication, as appropriate, of such information and to ask for supplementary information if necessary. Seeking the co-operation of specialized agencies and relevant intergovernmental and nongovernmental organizations is a wellestablished United Nations practice. In the preparation of his independent report on progress made with respect to the implementation of the Standrad Minimum Rules, the Secretary-General will take into account, inter alia, information available in the human rights organs of the United Nations, including the Commission on Human Rights, the Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, the Human Rights Committee functioning under the International Covenant on Civil and Political Rights, and the Committee on the Elimination of Racial Discrimination. The implementation work under the future convention against torture could also be taken into account, as well as any information which might be gathered under the body of principles for the protection of prisoners and detainees currently under preparation in the General Assembly.

Procedure 6

As part of the information mentioned in procedure 5 above, States should provide the Secretary-General with:

(a) Copies or abstracts of all laws, regulations and administrative measures concerning the application of the Standard Minimum Rules to persons under detention and to places and programmes of detention;

(b) Any data and descriptive material on treatment programmes, personnel and the number of persons under any form of detention, and statistics, if available;

(c) Any other relevant information on the implementation of the Rules, as well as information on the possible difficulties in their application.

Commentary: This requirement derives from both resolution 663 C (XXIV) of the Economic and Social Council and the recommendations of the United Nations congresses on the prevention of crime and the treatment of offenders. Although the items of information suggested here are not specifically provided for, it seems feasible to collect such information in order to assist Member States in overcoming difficulties through an exchange of experience. Furthermore, the request for such information is analogous to the existing periodic reporting system on human rights originally established by the Economic and Social Council in its resolution 624 B XXII) of 1 August 1956.

Procedure 7

The Secretary-General shall disseminate the Standard Minimum Rules and the present implementing procedures, in as many languages as possible, and make them available to all States and intergovernmental and non-governmental organizations concerned, in order to ensure the widest circulation of the Rules and the present implementing procedures.

Commentary: The need for the widest possible dissemination of the Standard Minimum Rules is self-evident. Close co-operation with all appropriate in-

tergovernmental and non-governmental organizations is important to secure more effective dissemination and implementation of the Rules. Therefore, the Secretariat should maintain close contacts with such organizations and should make relevant information and data available to them. It should also encourage those organizations to disseminate information about the Standard Minimum Rules and the implementing procedures.

Procedure 8

The Secretary-General shall disseminate his reports on the implementation of the Rules, including analytical summaries of the periodic surveys, reports of the Committee on Crime Prevention and Control, reports prepared for the United Nations congresses on the prevention of crime and the treatment of offenders as well as the reports of the congresses, scientific publications and other relevant documentation as from time to time may be deemed necessary to further the implementation of the Standard Minimum Rules.

Commentary: This procedure reflects the present practice of disseminating such reports as part of the documentation for the United Nations bodies concerned, as United Nations publications or as articles in the Yearbook on Human Rights and the International Review of Criminal Policy, the Crime Prevention and Criminal Justice Newsletter and any other relevant publications.

Procedure 9

The Secretary-General shall ensure the widest possible reference to and use of the text of the Standard Minimum Rules by the United Nations in all its relevant programmes, including technical co-operation activities.

Commentary: It should be ensured that all relevant United Nations bodies include or make reference to the Rules and the implementing procedures, thus contributing to wider dissemination and increasing the awareness of specialized agencies, governmental, intergovernmental and nongovernmental bodies and the general public of the Rules and of the commitment of the Economic and Social Council and the General Assembly to their implementation.

The extent to which the Rules have any practical effect on correctional administrations depends to a great extent on the measures through which they permeate local legislative and administrative practices. They should be known and understood by a wide range of professionals and non-professionals throughout the world. Therefore, there is a great need for more publicity in any form, which could also be attained by frequent references to the Rules, accompanied by public information campaigns.

Procedure 10

As part of its technical co-operation and development programmes the United Nations shall:

(a) Aid Governments, at their request, in setting up and strengthening comprehensive and humane correctional systems;

(b) Make available to Governments requesting them the services of experts and regional and interregional advisers on crime prevention and criminal justice;

(c) Promote national and regional seminars and other meetings at the professional and non-professional levels to further the dissemination of the Standard Minimum Rules and the present implementing procedures;

(d) Strengthen substantive support to regional research and training institutes in crime prevention and criminal justice that are associated with the United Nations.

The United Nations regional research and training institutes in crime prevention and criminal justice, in co-operation with national institutions, shall develop curricula and training materials, based on the Standard Minimum Rules and the present implementing procedures, suitable for use in criminal justice educational programmes at all levels, as well as in specialized courses on human rights and other related subjects.

Commentary: The purpose of this procedure is to ensure that the United Nations technical assistance programmes and the training activites of the United Nations regional institutes are used as indirect instruments for the application of the Standard Minimum Rules and the present implementing procedures. Apart from regular training courses for correctional personnel, training manuals and the like, particularly at the policy and decision-making level, provision should be made for expert advice on the questions submitted by Member States, including an expert referral system to interested States. This expert referral system seems particularly necessary in order to implement the Rules according to their spirit and with a view to the socio-economic structure of the countries requesting such assistance.

Procedure 11

The United Nations Committee on Crime Prevention and Control shall:

(a) Keep under review, from time to time, the Standard Minimum Rules, with a view to the elaboration of new rules, standards and procedures applicable to the treatment of persons deprived of liberty;

(b) Follow up the present implementing procedures, including periodic reporting under procedure 5 above.

Commentary: As most of the information collected in the course of periodic inquiries as well as during technical assistance missions would be brought to the attention of the Committee on Crime Prevention and Control, ensuring the effectiveness of the Rules in improving correctional practices rests with the Committee, whose recommendations would determine the future course in the application of the Rules, together with the implementing procedures. The Committee should therefore clearly define existing shortcomings in or the reasons for the lack of implementation of the Rules, inter alia, through contacts with the judiciary and ministries of justice of the countries concerned, with the view to suggesting appropriate remedies.

Procedure 12

The Committee on Crime Prevention and Control shall assist the General Assembly, the Economic and Social Council and any other United Nations human rights bodies, as appropriate, with recommendations relating to reports of ad hoc inquiry commissions, with respect to matters pertaining to the application and implementation of the Standard Minimum Rules.

Commentary: As the Committee on Crime Prevention and Control is the relevant body to review the implementation of the Standard Minimum Rules, it should also assist the above-mentioned bodies.

Procedure 13

Nothing in the present implementing procedures should be construed as precluding resort to any other means or remedies available under international law or set forth by other United Nations bodies and agencies for the redress of violations of human rights, including the procedure on consistent patterns of gross violations of human rights under Economic and Social Council resolution 1503(XLVIII) of 27 May 1970, the communication procedure under the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political rights and the communication procedure under the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.

Commentary: Since the Standard Minimum Rules are only partly concerned with specific human rights issues, the present procedures should not exclude any avenue for redress of any violation of such rights, in accordance with existing international or regional standards and norms.

2 FN:s principer till skydd av alla personer under någon form av frihetsberövande

Body of principles for the protection of all persons under any form of detention or imprisonment

Scope of the Body of Principles

These Principles apply for the protection of all persons under any form of detention or imprisonment.

Use of terms

For the purposes of the Body of Principles:
(a) "Arrest" means the act of apprehending a person for the alleged commission of an offence or by the action of an authority;
(b) "Detained person" means any person deprived of personal liberty except as a result of conviction for an offence;
(c) "Imprisoned person" means any person deprived of personal liberty as a result of conviction for an offence;
(d) "Detention" means the condition of detained persons as defined above;
(e) "Imprisonment" means the condition of imprisoned persons as defined above;
(f) The words "a judicial or other authority" mean a judicial or other authority under the law whose status and tenure should afford the strongest possible guarantees of competence, impartiality and independence.

Principle 1

All persons under any form of detention or imprisonment shall be treated in a humane manner and with respect for the inherent dignity of the human person.

Principle 2

Arrest, detention or imprisonment shall only be carried out strictly in accordance with the provisions of the law and by competent officials or persons authorized for that purpose.

Principle 3

There shall be no restriction upon or derogation from any of the human rights of persons under any form of detention or imprisonment recognized or existing in any State pursuant to law, conventions, regulations or custom on the pretext that this Body of Principles does not recognize such rights or that it recognizes them to a lesser extent.

Principle 4

Any form of detention or imprisonment and all measures affecting the human rights of a person under any form of detention or imprisonment shall be ordered by, or be subject to the effective control of, a judicial or other authority.

Principle 5

1. These Principles shall be applied to all persons within the territory of any given State, without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion

or religious belief, political or other opinion, national ethnic or social origin, property, birth or other status.

2. Measures applied under the law and designed solely to protect the rights and special status of women, especially pregnant women and nursing mothers, children and juveniles, aged, sick or handicapped persons shall not be deemed to be discriminatory. The need for, and the application of, such measures shall always be subject to review by a judicial or other authority.

Principle 6

No person under any form of detention or imprisonment shall be subjected to torture or to cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.* No circumstance whatever may be invoked as a justification for torture or other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment.

Principle 7

1. States should prohibit by law any act contrary to the rights and duties contained in these Principles, make any such act subject to appropriate sanctions and conduct impartial investigations upon complaints.

2. Officials who have reason to believe that a violation of this Body of Principles has occurred or is about to occur shall report the matter to their superior authorities and, where necessary, to other appropriate authorities or organs vested with reviewing or remedial powers.

3. Any other person who has ground to believe that a violation of the Body of Principles has occurred or is about to occur shall have the right to report the matter to the superiors of the officials involved as well as to other appropriate authorities or organs vested with reviewing or remedial powers.

Principle 8

Persons in detention shall be subject to treatment appropriate to their unconvicted status. Accordingly, they shall, whenever possible, be kept separate from imprisoned persons.

Principle 9

The authorities which arrest a person, keep him under detention or investigate the case shall exercise only the powers granted to them under the law and the exercise of these powers shall be subject to recourse to a judicial or other authority.

Principle 10

Anyone who is arrested shall be informed at the time of his arrest of the reason for his arrest and shall be promptly informed of any charges against him.

Principle 11

1. A person shall not be kept in detention without being given an effective opportunity to be heard promptly by a judicial or other authority. A detained person shall have the right to defend himself or to be assisted by counsel as prescribed by law.

2. A detained person and his counsel, if any, shall receive prompt and full communication of any order of detention, together with the reasons therefor.

3. A judicial or other authority shall be empowered to review as appropriate the continuance of detention.

Principle 12

1. There shall be duly recorded:
(a) The reasons for the arrest;
(b) The time of the arrest and the taking of the arrested person to a place of custody as well as that of his first appearance before a judicial or other authority;
(c) The identity of the law enforcement officials concerned;
(d) Precise information concerning the place of custody.
2. Such records shall be communicated to the detained person, or his counsel, if any, in the form prescribed by law.

Principle 13

Any person shall, at the moment of arrest and at the commencement of detention or imprisonment, or promptly thereafter, be provided by the authority responsible for his arrest, detention or imprisonment, respectively, with information on and an explanation of his rights and how to avail himself of such rights.

Principle 14

A person who does not adequately understand or speak the language used by the authorities responsible for his arrest, detention or imprisonment is entitled to receive promptly in a language which he understands the information referred to in principle 10, principle 11, paragraph 2, principle 12, paragraph 1, and principle 13 and to have the assistance, free of charge, if necessary, of an interpreter in connection with legal proceedings subsequent to his arrest.

Principle 15

Notwithstanding the exceptions contained in principle 16, paragraph 4, and principle 18, paragraph 3, communication of the detained or imprisoned person with the outside world, and in particular his family or counsel, shall not be denied for more than a matter of days.

Principle 16

1. Promptly after arrest and after each transfer from one place of detention or imprisonment to another, a detained or imprisoned person shall be entitled to notify or to require the competent authority to notify members of his family or other appropriate persons of his choice of his arrest, detention or imprisonment or of the transfer and of the place where he is kept in custody.
2. If a detained or imprisoned person is a foreigner, he shall also be promptly informed of his right to communicate by appropriate means with a consular post or the diplomatic mission of the State of which he is a national or which is otherwise entitled to receive such communication in accordance with international law or with the representative of the competent international organization, if he is a refugee or is otherwise under the protection of an intergovernmental organization.
3. If a detained or imprisoned person is a juvenile or is incapable of understanding his entitlement, the competent authority shall on its own initiative undertake the notification referred to in this principle. Special attention shall be given to notifying parents or guardians.
4. Any notification referred to in this principle shall be made or permitted to be made without delay. The competent authority may however delay a notification for a reasonable period where exceptional needs of the investigation so require.

Principle 17

1. A detained person shall be entitled to have the assistance of a legal counsel. He shall be informed of his right by the competent authority promptly after arrest and shall be provided with reasonable facilities for exercising it.

2. If a detained person does not have a legal counsel of his own choice, he shall be entitled to have a legal counsel assigned to him by a judicial or other authority in all cases where the interests of justice so require and without payment by him if he does not have sufficient means to pay.

Principle 18

1. A detained or imprisoned person shall be entitled to communicate and consult with his legal counsel.

2. A detained or imprisoned person shall be allowed adequate time and facilities for consultations with his legal counsel.

3. The right of a detained or imprisoned person to be visited by and to consult and communicate, without delay or censorship and in full confidentiality, with his legal counsel may not be suspended or restricted save in exceptional circumstances, to be specified by law or lawful regulations, when it is considered indispensable by a judicial or other authority in order to maintain security and good order.

4. Interviews between a detained or imprisoned person and his legal counsel may be within sight, but not within the hearing, of a law enforcement official.

5. Communications between a detained or imprisoned person and his legal counsel mentioned in this principle shall be inadmissible as evidence against the detained or imprisoned person unless they are connected with a continuing or contemplated crime.

Principle 19

A detained or imprisoned person shall have the right to be visited by and to correspond with, in particular, members of his family and shall be given adequate opportunity to communicate with the outside world, subject to reasonable conditions and restrictions as specified by law or lawful regulations.

Principle 20

If a detained or imprisoned person so requests, he shall if possible be kept in a place of detention or imprisonment reasonably near his usual place of residence.

Principle 21

1. It shall be prohibited to take undue advantage of the situation of a detained or imprisoned person for the purpose of compelling him to confess, to incriminate himself otherwise or to testify against any other person.

2. No detained person while being interrogated shall be subject to violence, threats or methods of interrogation which impair his capacity of decision or his judgement.

Principle 22

No detained or imprisoned person shall, even with his consent, be subjected to any medical or scientific experimentation which may be detrimental to his health.

Principle 23

1. The duration of any interrogation of a detained or imprisoned person and of the intervals between interrogations as well as the identity of the officials who conducted the interrogations and other persons present shall be recorded and certified in such form as may be prescribed by law.

2. A detained or imprisoned person, or his counsel when provided by law, shall have access to the information described above.

Principle 24

A proper medical examination shall be offered to a detained or imprisoned person as promptly as possible after his admission to the place of detention or imprisonment, and thereafter medical care and treatment shall be provided whenever necessary. This care and treatment shall be provided free of charge.

Principle 25

A detained or imprisoned person or his counsel shall, subject only to reasonable conditions to ensure security and good order in the place of detention or imprisonment, have the right to request or petition a judicial or other authority for a second medical examination or opinion.

Principle 26

The fact that a detained or imprisoned person underwent a medical examination, the name of the physician and the results of such an examination shall be duly recorded. Access to such records shall be ensured. Modalities therefor shall be in accordance with relevant rules of domestic law.

Principle 27

Non-compliance with these Principles in obtaining evidence shall be taken into account in determining the admissibility of such evidence against a detained or imprisoned person.

Principle 28

A detained or imprisoned person shall have the right to obtain within the limits of available resources, if from public sources, reasonable quantities of educational cultural and informational material, subject to reasonable conditions to ensure security and good order in the place of detention or imprisonment.

Principle 29

1. In order to supervise the strict observance of relevant laws and regulations, places of detention shall be visited regularly by qualified and experienced persons appointed by, and responsible to, a competent authority distinct from the authority directly in charge of the administration of the place of detention or imprisonment.

2. A detained or imprisoned person shall have the right to communicate freely and in full confidentiality with the persons who visit the places of detention or imprisonment in accordance with paragraph 1, subject to reasonable conditions to ensure security and good order in such places.

Principle 30

1. The types of conduct of the detained or imprisoned person that constitute disciplinary offences during detention or imprisonment, the description and duration of disciplinary punishment that may be inflicted and the authorities competent to impose such punishment shall be specified by law or lawful regulations and duly published.

2. A detained or imprisoned person shall have the right to be heard before disciplinary action is taken. He shall have the right to bring such action to higher authorities for review.

Principle 31

The appropriate authorities shall endeavour to ensure, according to domestic law, assistance when needed to dependent and, in particular minor members of the families of detained or imprisoned persons and shall devote a particular measure of care to the appropriate custody of children left without supervision.

Principle 32

1. A detained person or his counsel shall be entitled at any time to take proceedings according to domestic law before a judicial or other authority to challenge the lawfulness of his detention in order to obtain his release without delay, if it is unlawful.

2. The proceedings referred to in paragraph 1 shall be simple and expeditious and at no cost for detained persons without adequate means. The detaining authority shall produce without unreasonable delay the detained person before the reviewing authority.

Principle 33

1. A detained or imprisoned person or his counsel shall have the right to make a request or complaint regarding his treatment, in particular in case of torture or other cruel, inhuman or degrading treatment, to the authorities responsible for the administration of the place of detention and to higher authorities and, when necessary, to appropriate authorities vested with reviewing or remedial powers.

2. In those cases where neither the detained or imprisoned person nor his counsel has the possibility to exercise his rights under paragraph 1, a member of the family of the detained or imprisoned person or any other person who has knowledge of the case may exercise such rights.

3. Confidentiality concerning the request or complaint shall be maintained if so requested by the complainant.

4. Every request or complaint shall be promptly dealt with and replied to without undue delay. If the request or complaint is rejected or, in case of inordinate delay, the complainant shall be entitled to bring it before a judicial or other authority. Neither the detained or imprisoned person nor any complainant under paragraph 1 shall suffer prejudice for making a request or complaint.

Principle 34

Whenever the death or disappearance of a detained or imprisoned person occurs during his detention or imprisonment, an inquiry into the cause of death or disappearance shall be held by a judicial or other authority, either on its own motion or at the instance of a member of the family of such a person or any person who has knowledge of the case. When circumstances so warrant, such an inquiry shall be held on the same procedural basis whenever the death or disappearance occurs shortly after the termination of the detention or imprisonment. The findings of such inquiry or a report thereon shall be made available upon request, unless doing so would jeopardize an ongoing criminal investigation.

Principle 35

1. Damage incurred because of acts or omissions by a public official contrary to the rights contained in the Principles shall be compensated according to the applicable rules on liability provided by domestic law.

2. Information required to be recorded under these Principles shall be available in accordance with procedures provided by domestic law for use in claiming compensation under this principle.

Principle 36

1. A detained person suspected of or charged with a criminal offence shall be presumed innocent and shall be treated as such until proved guilty according to law in a public trial at which he has had all the guarantees necessary for his defence.

2. The arrest or detention of such a person pending investigation and trial shall be carried out only for the purposes of the administration of justice on grounds and under conditions and procedures specified by law. The imposition of restrictions upon such a person which are not strictly required for the purpose of the detention or to prevent hindrance to the process of investigation or the administration of justice, or for the maintenance of security and good order in the place of detention shall be forbidden.

Principle 37

A person detained on a criminal charge shall be brought before a judicial or other authority provided by law promptly after his arrest. Such authority shall decide without delay upon the lawfulness and necessity of detention. No person may be kept under detention pending investigation or trial except upon the written order of such an authority. A detained person shall, when brought before such an authority, have the right to make a statement on the treatment received by him while in custody.

Principle 38

A person detained on a criminal charge shall be entitled to trial within a reasonable time or to release pending trial.

Principle 39

Except in special cases provided for by law, a person detained on a criminal charge shall be entitled, unless a judicial or other authority decides otherwise in the interest of the administration of justice, to release pending trial subject to the conditions that may be imposed in accordance with the law. Such authority shall keep the necessity of detention under review.

General clause

Nothing in the present Body of Principles shall be construed as restricting or derogating from any right defined in the International Covenant on Civil and Political Rights.

* The term "cruel, inhuman or degrading treatment or punishment" should be interpreted so as to extend the widest possible protection against abuses", whether physical or mental, including the holding of a detained or imprisoned person in conditions which deprive him, temporarily or permanently, of the use of any of his natural senses, such as sight or hearing, or of his awareness of place and the passing of time.

3 Europeiska fängelsereglerna

Kriminalvårdsstyrelsen har låtit översätta de europeiska fängelsereglerna. Enligt denna översättning har fängelsereglerna följande lydelse.

INLEDNING

Syftet med dessa regler är:

a) att för sådan fängelseadministration som är av grundläggande betydelse för humana förhållanden och positiv behandling i ett modernt och progressivt fängelsesystem skapa en serie normer som inte för underskridas;

b) att stimulera dem som ansvarar för fängelseadministration att utveckla en politik, en ledningsstil och en praxis baserad på goda och aktuella principer beträffande målsättning och rättvisa;

c) att bland anstaltspersonalen främja en professionell inställning som återspeglar viktiga sociala och moraliska uppgifter förknippade med deras arbete samt att skapa förhållanden som möjliggör för personalen att på bästa sätt utföra arbetet till nytta för samhället i övrigt och de fångar som de har hand om samt att uppnå tillfredsställelse i arbetet;

d) att ge realistiska baskriterier som kan tjäna som måttstock för fångvårdsmyndigheten och dem som ansvarar för inspektion av anstaltsförhållandena och anstaltsledningen i deras bedömning av verksamheten och strävan att uppnå en högre standard.

Det bör understrykas att de europeiska fängelsereglerna inte utgör något modellsystem. Många europeiska fängelsesystem uppfyller redan i praktiken högre krav i många avseenden än dem som ställs i reglerna, medan andra system eftersträvar och utan tvivel kommer att eftersträva detta mål. Skulle svårigheter eller praktiska problem uppkomma vid tillämpningen av reglerna, har Europarådet organisatoriska möjligheter och expertis till förfogande för att hjälpa till med goda råd samt att sprida erfarenheter från de olika fångvårdsmyndigheter som ligger inom dess arbetsområde.

I de europeiska fängelsereglerna betonas ånyo respekten för mänsklig värdighet, fångvårdsmyndighetens förpliktelse till human och positiv behandling av de intagna, personalens viktiga roll samt vikten av effektiva och moderna ledningsmetoder. Reglerna är avsedda att ge vägledning och uppmuntran åt dem som arbetar på alla nivåer i ett fängelsesystem. Vidare har syftet varit att disponera reglerna så att det blir lätt att finna användbara referenser.

DEL I

Grundläggande principer

1. Frihetsberövandet skall verkställas under materiella och moraliska förhållanden som garanterar respekt för mänsklig värdighet och som är i enlighet med de europeiska fängelsereglerna.

2. Reglerna skall tillämpas opartiskt. Diskriminering på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan åsikt, nationellt eller socialt ursprung, födelse, ekonomisk eller annan status, skall ej förekomma. Den intagnes religiösa tro eller de moraliska regler som gäller för den grupp han tillhör skall respekteras.

3. Behandlingen av frihetsberövade skall vara sådan att deras hälsa och självkänsla bevaras. I den mån strafftidens längd tillåter det, skall behandlingen syfta till att utveckla deras ansvarskänsla och främja de attityder och färdigheter som kan hjälpa de frihetsberövade att återvända till samhället med de bästa möjligheter att leva laglydigt och försörja sig själva efter frigivningen.

4. Kvalificerade och erfarna inspektörer, som utses av behörig myndighet, skall utföra regelbundna inspektioner av anstalterna och verksamheten där. Deras uppdrag skall vara att bevaka huruvida och i vilken utsträckning verksamheten på

anstalterna bedrivs i enlighet med gällande lagar och bestämmelser, kriminalvårdens målsättning samt dessa regler.

5. Fångars rättigheter - särskilt med avseende på lagligheten av åtgärder vidtagna under frihetsberövande - skall garanteras genom en kontroll utförd i enlighet med nationella bestämmelser av ett rättsligt eller annat i vederbörlig ordning tillsatt organ som ej lyder under fångvårdsmyndigheten och som har behörighet att besöka fångarna.

6. (1) De europeiska fängelsereglerna skall vara lätt tillgängliga på nationella språk för personalen;
(2) Reglerna skall även vara tillgängliga på samma språk och på andra språk om detta är rimligt och möjligt.

DEL II

Fångvårdens administration

Intagning och registrering

7. (1) Ingen skall intas i anstalt utan giltigt rättsligt skriftligt beslut.
(2) Det väsentliga innehållet i detta beslut samt intagningen skall omedelbart registreras.

8. På varje ställe där någon är fängslad skall i säkert förvar finnas fullständig information beträffande varje intagen i fråga om:
a) fångens identitet;
b) grunden för frihetsberövandet och beslutande myndighet;
c) tidpunkten för intagning och frigivning.

9. Intagningen skall ske i enlighet med de grundläggande principerna i dessa regler och skall möjliggöra för fångarna att ta itu med brådskande personliga problem.

10. (1) För varje fånge med tillräckligt lång strafftid, skall så snart som möjligt efter intagningen en fullständig rapport och relevant information om fångens personliga situation samt ett behandlingsprogram som siktar på frigivningsförberedelser utarbetas och framläggas för styresmannens godkännande eller kännedom i enlighet med gällande bestämmelser.
(2) En sådan rapport skall alltid innehålla en läkarrapport och en rapport från personal med direkt ansvar för fången.
(3) Rapporter och upplysningar om fångar skall förvaras för varje fånge för sig. Tillbörlig hänsyn skall tagas till behovet av konfidentialitet. Dessa rapporter och upplysningar skall hållas à jour och skall endast vara tillgängliga för behöriga personer.

Placering och klassificering av fångar

11. (1) Vid placering av fångar på olika anstalter eller vid val av anstaltsregim skall tillbörlig hänsyn tas till fångarnas straffrättsliga och juridiska status (t.ex. häktade eller dömda, förstagångsdömda eller återfallsförbrytare, kort eller lång strafftid), särskilda behov av behandling, medicinska behov samt deras kön och ålder.
(2) Manliga och kvinnliga fångar skall i princip hållas skilda från varandra. De får dock delta tillsammans i organiserade aktiviteter vilka ingår som ett inslag i ett uppgjort behandlingsprogram.
(3) Dömda och icke-dömda skall i princip hållas skilda från varandra med mindre de samtycker till gemensam inkvartering eller gemensamt deltagande i organiserade aktiviteter till nytta för dem.
(4) Unga fångar skall i anstalt skyddas så långt möjligt från skadlig inverkan och hänsyn skall tas till behov som är förknippade med deras ålder.

12. Syftet med klassificering eller omklassificering av fångar skall vara:
(a) att avskilja dem som på grund av kriminell belastning eller personliga egenskaper sannolikt kommer att dra nytta av att skiljas från andra eller som kan komma att utöva ett dåligt inflytande på andra fångar;
(b) att underlätta placeringen av fångar för att främja deras behandling och sociala anpassning med hänsyn tagen till administrativa krav och säkerhetsaspekter.

13. Skilda anstalter eller skilda anstaltsavdelningar skall användas i möjligaste mån för att underlätta genomförandet av olika behandlingprogram eller placeringen av särskilda kategorier frihetsberövade.

Inkvartering

14. (1) I regel skall fångar nattetid vistas i skilda celler med undantag för de fall där det anses fördelaktigt att de delar cell med andra fångar.
(2) Fångar som bor tillsammans skall passa för sådan gemenskap. Övervakning skall ske nattetid efter vad som är normalt för anstalten i fråga.

15. Fångarnas inkvartering, särskilt sovutrymmena, skall tillfredställa krav på sundhet och hygien med beaktande av klimatförhållandena. Särskild vikt skall fästas vid utrymmenas kubikinnehåll, yta, belysning, uppvärmning och ventilation.

16. I alla lokaler där fångar måste bo eller arbeta skall följande gälla:
a) Fönstren skall vara så stora att fångarna under normala omständigheter kan bl.a. läsa eller arbeta i dagsljus. Fönstren skall vara konstruerade så att frisk luft kan komma in med undantag för lokaler med effektiv luftkonditionering. Dessutom skall fönstren, med beaktande av säkerhetskrav, ha ett så normalt utseende som möjligt i fråga om storlek, placering och konstruktion.
b) All belysning skall uppfylla godkända tekniska normer.

17. Sanitära anordningar samt tillgång därtill skall vara tillgängliga så att varje fånge kan tillfredsställa sina naturliga behov då detta är nödvändigt under hygieniska och hyggliga förhållanden.

18. Tillfredsställande installationer för bad och dusch skall vara tillgängliga så att varje fånge kan bada eller duscha i en vattentemperatur anpassad till klimatet så ofta det är nödvändigt för allmän hygien med hänsyn tagen till årstid och geografisk belägenhet men åtminstone en gång i veckan. I möjligaste mån bör fångar kunna bada och duscha fritt vid alla rimliga tidpunkter.

19. Alla delar av en anstalt skall underhållas ordentligt och alltid hållas rena.

Personlig hygien

20. Fysisk renlighet skall krävas av fångar. Av det skälet skall de ha tillgång till vatten och sådana toiletteartiklar som är nödvändiga för hälsa och renlighet.

21. Av hälsoskäl och för att fångar skall kunna ha ett vårdat utseende samt kunna behålla sin självrespekt, skall de erbjudas möjlighet till vård av hår och skägg. Manliga fångar skall ha möjlighet att raka sig regelbundet.

Kläder och sänglinne

22. (1) Fångar som inte tillåts att bära egna kläder skall utrustas med kläder som passar till klimatet och är lämpliga för att hålla dem vid god hälsa. Dessa kläder får på intet sätt vara degraderande eller förnedrande.
(2) Alla kläder skall hållas rena och i gott skick. Underkläder skall bytas och tvättas så ofta som är nödvändigt ur hygienisk synpunkt.
(3) När fångar får tillstånd att lämna anstalten, skall de tillåtas att bära egna kläder eller andra kläder som inte tilldrar sig uppmärksamhet.

23. När fångar tas in i anstalt, skall deras personliga kläder tas om hand så att de är i gott skick och färdiga att användas.

24. Varje fånge skall ha egen säng samt egna lämpliga sängkläder, som skall hållas i gott skick och bytas så ofta att kraven på renlighet tillgodoses.

Mat

25. (1) Fängelsemyndighet skall - i enlighet med hälsovårdsmyndigheternas föreskrifter - ombesörja att fångar vid sedvanliga tider får mat som är riktigt lagad och serverad och som såväl i fråga om kvalité som kvantité fyller normerna för modern hygien och dietik. Även fångarnas ålder, hälsotillstånd och typen av arbete, skall beaktas samt, så långt möjligt, religiösa eller kulturella krav.

(2) Dricksvatten skall vara tillgängligt för varje fånge.

Sjukvård

26. (1) Varje fängelse skall ha tillgång till minst en legitimerad allmänpraktiserande läkares tjänster. Sjukvården bör organiseras i nära samarbete med den allmänna sjukvården i det lokala samhället eller i landet. Den skall även omfatta psykiatrisk expertis för diagnos och, i lämpliga fall, för behandling av psykiska störningar.

(2) Sjuka fångar i behov av specialistbehandling skall överföras till specialiserade anstalter eller till allmänna sjukhus. I sjukhus som anordnas inom anstalt skall utrustning, inredning och farmaceutika vara lämpade för vård och behandling av sjuka fångar samt personalen ha vederbörlig utbildning.

(3) Varje fånge skall ha tillgång till en legitimerad tandläkares tjänster.

27. Fångar får inte utsättas för experiment som kan leda till fysiska eller moraliska skador.

28. (1) I möjligaste mån skall barns födelse ordnas i sjukhus utanför anstalt. I avsaknad av en sådan ordning, skall anstalter ha den personal och de lokaler som behövs för förlossning och efterföljande vård. Om barn föds i anstalt skall detta inte nämnas i födelsebevis.

(2) Om spädbarn tillåts stanna i anstalt med sina mödrar, skall en särskild barnkammare inrättas med kvalificerad personal där barnen kan placeras när de inte tas om hand av sina mödrar.

29. Tjänsteläkaren skall träffa och undersöka varje fånge så snart som möjligt efter intagningen och därefter vid behov. Undersökningen skall i synnerhet inriktas på att upptäcka fysisk eller psykisk sjukdom och vidta alla åtgärder som behövs för medicinsk behandling, att avskilja fångar som eventuellt har smittosamma sjukdomar, registrera fysiska eller psykiska problem som kan försvåra den sociala anpassningen efter frigivningen samt avgöra fångarnas arbetsförmåga.

30. (1) Tjänsteläkaren skall ansvara för fångarnas fysiska och psykiska hälsa och skall, under de förhållanden och med den frekvens som motsvarar allmänna sjukhusnormer, träffa alla sjuka fångar, alla fångar som uppger att de är sjuka eller har skadats samt varje fånge som särskilt har tilldragit sig hans uppmärksamhet.

(2) Tjänsteläkaren skall meddela styresmannen varje gång han anser att en fånges fysiska eller psykiska tillstånd har påverkats eller kommer att påverkas ogynnsamt av fortsatt frihetsberövande eller någon betingelse förknippad med fängelsevistelsen.

31. (1) Tjänsteläkaren eller kompetent myndighet skall regelbundet inspektera och rapportera till styresmannen om:

a) kvantité, kvalité, tillagning och servering av mat och vatten;

b) hygieniska förhållanden samt renligheten i fängelset och fångarnas renlighet;

c) sanitära anordningar, värme, belysning och ventilation i fängelset;

d) standard och renlighet beträffande fångarnas kläder och sängkläder.

(2) Styresmannen skall beakta de rapporter och råd som lämnas av tjänsteläkaren enligt Regel 30, andra stycket och Regel 31, första stycket. Instämmer han i

de rekommendationer som gjorts skall han genast vidta åtgärder för att verkställa dem. Om rekommendationerna ligger utanför styresmannens beslutskompetens eller om han inte instämmer i dem, skall han omedelbart överlämna en egen rapport samt tjänsteläkarens råd till överordnad myndighet.

32. Inom fängelsesjukvården skall man sträva efter att upptäcka och behandla fysiska eller psykiska sjukdomar eller besvär som kan försvåra fångars anpassning efter frigivningen. I det syftet skall fångar förses med all behövlig medicinsk, kirurgisk och psykiatrisk hjälp inklusive den hjälp som finns tillgänglig i samhället.

Disciplin och disciplinär bestraffning

33. Disciplin och ordning skall upprätthållas för att ge en säker förvaring och en välfungerande gemensamhet samt för att främja anstaltens behandlingsverksamhet.

34. (1) Fångar får inte anlita för att utföra disciplinära uppgifter åt anstalten.
(2) Regeln i föregående stycke skall emellertid inte hindra en ordning under vilken särskilda sociala, undervisnings- eller sportaktiviteter, eller ett visst ansvar i samband med dessa, under tillsyn anförtros fångar som ingår i grupper tillskapade för deltagande i sådana aktiviteter.

35. Följande skall föreskrivas genom bestämmelser inskrivna i lag eller utfärdande av behörig myndighet:
a) vilket uppträdande som utgör en disciplinär förseelse;
b) vilka disciplinära bestraffningar som kan användas samt deras varaktighet;
c) vem som är behörig att ålägga disciplinära bestraffningar;
d) rätten att överklaga och förfarandet vid överklagande.

36. (1) Fånge skall endast kunna bestraffas i enlighet med sådana bestämmelser och inte två gånger för samma gärning.
(2) Misskötsamhetsrapporter skall genast lämnas till behörig tjänsteman som skall avgöra ärendet utan dröjsmål.
(3) Ingen fånge skall bestraffas utan att han har underrättats om den påstådda förseelsen och har haft en ordentlig möjlighet att försvara sig.
(4) I den mån det är möjligt skall fångar vid behov få föra sin talan med hjälp av tolk.

37. Kollektiv bestraffning, kroppsstraff, bestraffning genom placering i mörk cell samt alla grymma, inhumana eller förnedrande bestraffningar skall vara helt förbjudna som bestraffning för disciplinära förseelser.

38. (1) Bestraffning genom isolering samt all annan bestraffning som kan inverka menligt på fånges fysiska eller psykiska hälsa skall åläggas endast om tjänsteläkare efter undersökning skriftligen intygar att fången är i stånd att tåla bestraffningen.
(2) Under inga omständigheter får en sådan bestraffning strida mot eller avvika från de principer som angetts i regel 37.
(3) Tjänsteläkare skall dagligen besöka fångar som undergår bestraffning som anges i (1) och skall råda styresmannen att häva eller ändra bestraffningen om detta är nödvändigt på grund av fara för fysisk eller psykisk hälsa.

Fängsel

39. Användning av kedjor och järn skall förbjudas. Handfängsel, tvångströjor och andra kroppsfängsel skall aldrig användas som bestraffning. De skall ej användas över huvudtaget med följande undantag:
a) om det är nödvändigt, som försiktighetsåtgärd mot rymning under förflyttning under förutsättning att fängslet tas bort när fången uppträder inför domstol eller administrativ myndighet om denna ej beslutar annat;
b) av medicinska skäl på ordination av tjänsteläkaren och under dennes tillsyn;
c) på styresmannens order, om annan kontroll misslyckats, för att skydda en fånge från att skada sig själv eller andra eller för att förebygga allvarlig skada

på egendom. I sådana fall skall styresmannen genast samråda med tjänsteläkaren och meddela överordnad myndighet.

40. För fängsel som är tillåtna enligt föregående regel skall typ och användningssätt bestämmas i lag eller annan författning. Sådana fängsel får inte användas under längre tid än som är absolut nödvändigt.

Information till fångar och fångars klagomål

41. (1) Vid intagningen skall varje fånge få skriftlig information om de bestämmelser som reglerar behandlingen av fångar av hans kategori, de disciplinära krav som ställs inom fängelset, godkända förfaranden för att skaffa information och inge klagomål samt alla andra frågor av vikt för att han skall förstå fångars rättigheter och förpliktelser och kunna anpassa sig till livet i fängelse.

(2) Om en fånge inte kan förstå den överlämnade skriftliga informationen, skall den förklaras muntligt.

42. (1) Varje fånge skall ha möjlighet att varje dag göra framställningar eller anföra klagomål till styresmannen eller till den tjänsteman som är bemyndigad att ersätta honom.

(2) Fånge skall ha möjlighet att tala med, göra framställningar eller anföra klagomål till den som inspekterar anstalten eller till annan person bemyndigad att besöka anstalten utan att styresmannen eller annan personal är närvarande. Överklaganden av formella beslut får dock vara hänvisade till särskilda förfaranden.

(3) Varje fånge skall tillåtas göra konfidentiella framställningar eller klagomål till den centrala fångvårdsmyndigheten, till rättslig instans eller till andra behöriga myndigheter.

(4) Varje framställning eller klagomål ställd eller hänvisad till fångvårdsmyndighet skall behandlas skyndsamt och besvaras utan onödigt dröjsmål av myndigheten.

Kontakter med yttervärlden

43. (1) Fångar skall tillåtas att kommunicera med sina familjer och, om det är möjligt med hänsyn till behandlingsbehov samt krav på säkerhet och ordning i anstalten, med andra personer eller representanter för organisationer utanför anstalten samt att ta emot besök från sådana personer så ofta som möjligt.

(2) För att främja kontakt med samhället utanför anstalten skall det finnas ett permissionssystem i överensstämmelse med behandlingsmålsättningen i Del IV av dessa regler.

44. (1) Fångar som är utländska medborgare bör utan dröjsmål upplysas om sin rätt att begära kontakt med och få rimliga möjligheter att kommunicera med den diplomatiska eller konsulära representanten för den stat de tillhör. Fångvårdsmyndigheten bör samarbeta till fullo med sådana representanter då fängslade utländska medborgare kan ha särskilda behov.

(2) Fångar som är medborgare i stater utan diplomatisk eller konsulär representation i landet samt flyktingar eller statslösa personer skall ha samma möjligheter att kommunicera med diplomatisk representant för den stat som tillvaratar deras intressen eller den nationella eller internationella myndighet som har i uppdrag att bevaka sådana personers intressen.

45. Fångar skall ha möjlighet till regelbunden nyhetsinformation genom tidningar, tidskrifter och andra publikationer, radio, television, föreläsningar eller på annat liknande sätt som är tillåtet eller kontrollerat av fängelsemyndigheten. Särskilda arrangemang bör finnas för att tillfredsställa informationsbehovet hos utländska fångar med språksvårigheter.

Religiös och moralisk hjälp

46. Varje fånge skall i möjligaste mån tillåtas att tillfredsställa sitt behov av religiöst, andligt och moraliskt liv genom deltagande i gudstjänster eller möten som ordnas inom anstalten och genom innehav av nödvändiga böcker eller publikationer.

47. (1) Om det finns tillräckligt antal fångar med samma religion i anstalten skall en lämplig företrädare för denna religion förordnas och godkännas. Om det är berättigat med hänsyn till antalet fångar och andra omständigheter bör detta ordnas på heltid.

(2) En företrädare som har förordnats och godkänts enligt första stycket skall tillåtas att ordna regelbundna gudstjänster och aktiviteter samt att göra själavårdande besök på lämpliga tider hos de fångar som tillhör hans religion.

(3) Kontakt med en förordnad företrädare för en religion skall inte kunna förbjudas någon fånge. Om en fånge vägrar ta emot besök av en företrädare för någon religion, skall hans vilja respekteras.

Förvaring av fångars tillhörigheter

48. (1) Pengar, värdesaker och andra tillhörigheter som anstaltsreglerna inte tillåter fångarna att behålla skall vid intagningen placeras i säkert förvar. En förteckning däröver skall undertecknas av fången. Åtgärder skall vidtas för att bevara dem i gott skick. Om det blir nödvändigt att förstöra något föremål, skall detta antecknas och fången informeras.

(2) Vid frigivningen skall omhändertagna pengar och andra tillhörigheter återlämnas i den mån inte godkända uttag av pengar skett eller fången tillåtits sända någon tillhörighet ut från anstalten eller egendom förstörts av hygieniska skäl. Fången skall kvittera pengar och tillhörigheter som återlämnas.

(3) Så långt som möjligt skall pengar eller föremål som skickas till fånge behandlas på samma sätt om de inte är avsedda för sådant bruk under anstaltsvistelsen som kan tillåtas.

(4) Om en fånge för in läkemedel skall tjänsteläkaren besluta om bruket därav.

Underrättelse om död, sjukdom, förflyttning, m.m.

49. (1) Om en fånge avlider, blir allvarligt sjuk eller förflyttas till en institution för behandling av psykisk sjukdom skall styresmannen underrätta maken, om fången är gift, eller närmaste anhörig och i vart fall varje annan person som fången i förväg har begärt skall bli underrättad.

(2) En fånge skall omedelbart informeras om en nära anhörig avlidit eller blivit allvarligt sjuk. I sådana fall skall fången så ofta förhållandena tillåter beviljas bevakad eller obevakad permission för att besöka den sjuke eller se den avlidne.

(3) Alla fångar skall ha rätt att omedelbart underrätta sina familjer om intagning i anstalt eller förflyttning till annan anstalt.

Fångtransport

50. (1) Vid förflyttning till eller från anstalt skall fånge så litet som möjligt utsättas för obehörigas uppmärksamhet. De skall skyddas från all sorts skymf, nyfikenhet eller publicitet.

(2) Fångtransport i fordon med otillräcklig ventilation eller belysning eller under förhållanden som skulle orsaka onödig fysisk påfrestning eller förnedring skall förbjudas.

(3) Fångtransport skall utföras på myndighetens bekostnad och enligt vederbörligen antagna bestämmelser.

DEL III

Personal

51. Personalens roll är av grundläggande betydelse för välfungerande anstalter och uppnående av såväl organisatoriska som behandlingspolitiska mål. Fångvårdsmyndigheterna skall därför ge hög prioritet åt genomförandet av de europeiska fängelseregler om rör personalen.

52. Anstaltspersonalen skall ständigt uppmuntras genom utbildning, rådgivning och en positiv arbetsledning att eftersträva humanitet, större effektivitet samt engagemang i arbetsuppgifterna.

53. Fångvårdsmyndigheten skall betrakta det som angeläget att kontinuerligt informera allmänheten om fångvårdens roll och personalens arbete så att allmänhetens förståelse för personalens insatser och dess betydelse för samhället främjas.

54. (1) Fångvårdsmyndigheten skall se till att det görs ett noggrant urval av all personal vid rekrytering och efterföljande tjänstetillsättningar. Integritet, humanitet, yrkesskicklighet och personlig lämplighet för arbetet skall särskilt betonas.

(2) Som regel skall personalen förordnas på fasta tjänster som yrkesfängelsepersonal med statstjänstemannastatus och trygghet i anställningen. Förbehåll skall kunna göras endast för gott uppträdande, effektivitet, tillfredställande fysisk och psykisk hälsa samt tillräcklig utbildning. Lönen skall vara sådan att den bidrar till att lämpliga män och kvinnor kan rekryteras och behållas. Arbetsförmåner och tjänstevillkor skall vara gynnsamma på grund av arbetets krävande beskaffenhet.

(3) Samma kriterier skall tillämpas - i den mån de är lämpliga - då personalen måste anställas på deltid.

55. (1) Vid rekryteringen eller efter en lämplig period med praktiskt arbete, skall personalen genomgå utbildning för såväl allmänna som speciella arbetsuppgifter samt avlägga teoretiska och praktiska prov, om inte deras professionella kvalifikationer gör detta onödigt.

(2) Under yrkeskarriären skall all personal bibehålla och förbättra kunskaper och yrkesskicklighet genom att delta i interna fortbildningskurser ordnade vid lämpliga tidpunkter av fångvårdsmyndigheten.

(3) Möjligheter till utvidgade erfarenheter och mera omfattande utbildning skall skapas för personal vars yrkesskicklighet därmed skulle förbättras.

(4) Personalens utbildning bör omfatta undervisning i de krav som ställs i de europeiska fängelsereglerna och den europeiska konventionen om mänskliga rättigheter samt i tillämpningen av dessa instrument.

56. All personal förväntas att alltid uppträda och utföra sina uppgifter på sådant sätt att de utövar ett gott inflytande på fångarna genom sitt exempel och vinner deras respekt.

57. (1) Så vitt möjligt skall i personalen ingå ett tillräckligt antal specialister såsom psykiatrer, psykologer, socialarbetare, lärare, arbets-, fritids- och gymnastikledare.

(2) Dessa och andra specialister skall som regel vara permanent anställda. Detta skall inte hindra att deltidspersonal eller frivilliga anlitas när det är lämpligt och fördelaktigt med hänsyn till det stöd eller den utbildning de kan erbjuda.

58. (1) Fångvårdsmyndigheten skall se till att varje anstalt alltid står under ledning av styresmannen, ställföreträdaren eller annan behörig tjänsteman.

(2) Styresman bör vara tillräckligt kvalificerad för tjänsten vad gäller karaktär, administrativ förmåga, lämplig yrkesutbildning och erfarenhet.

(3) Styresman skall vara heltidsanställd samt vara tillgänglig eller kunna nås enligt fångvårdsmyndighetens instruktioner för anstaltsledningen.

(4) När två eller flera anstalter lyder under en styresman, skall varje anstalt besökas med täta intervaller. Det skall finnas en ansvarig tjänsteman i ledningen för var och en av dessa anstalter.

59. Fångvårdsmyndigheten skall införa sådana former för organisation och ledning att kommunikation mellan de olika personalgrupperna på anstalten främjas i syfte att åstadkomma samarbete mellan dem, särskilt med avseende på fångarnas behandling och återanpassning.

60. (1) Styresmannen, hans ställföreträdare och majoriteten av övrig personal skall kunna tala det språk som är det största antalet fångars språk eller ett språk som förstås av dem.
(2) I den mån det är nödvändigt och möjligt skall en tolk anlitas.

61. (1) Det skall så ordnas att en legitimerad och godkänd läkare alltid kan komma utan fördröjning vid akuta sjukdomsfall.
(2) På anstalter som inte har en eller flera heltidstjänsteläkare skall en deltidstjänsteläkare eller annan behörig sjukvårdspersonal göra regelbundna besök.

62. Anställning av personal på anstalter eller avdelningar med fångar av det motsatta könet skall uppmuntras.

63. (1) Anstaltspersonal skall inte använda våld mot fångar annat än i självförsvar, vid rymningsförsök eller vid aktivt eller passivt fysiskt motstånd mot en order grundad på lag eller föreskrift. Tillgrips våld skall inte mera våld än absolut nödvändigt användas. Det inträffade skall omedelbart rapporteras till styresmannen.
(2) Personalen skall vid behov ges särskild utbildning så att de kan bemästra aggressiva fångar.
(3) Personal, vars arbetsuppgifter innebär direkt kontakt med fångar skall inte bära vapen utom under särskilda omständigheter. Personalen bör under inga omständigheter förses med vapen med mindre att de är fullt utbildade i bruket av sådana vapen.

DEL IV

Behandlingsmålsättning och anstaltsregimer

64. Frihetsberövande är ett straff i sig. Anstaltsförhållanden och olika regimer skall därför inte förvärra det lidande som är förbundet med straffet utöver vad som kan hänföras till rättmätig avskildhet eller upprätthållande av disciplin.

65. Alla ansträngningar skall göras för att säkerställa att anstaltsregimen utformas och tillämpas så att:
a) levnadsförhållandena blir förenliga med aktning för människovärdet och med normerna i samhället;
b) anstaltsvistelsens skadliga effekter reduceras till ett minimum liksom de skillnader mellan ett liv i anstalt och ett liv i det fria som kan leda till minskad självaktning eller ansvarskänsla bland fångarna;
c) förbindelser med anhöriga och samhället utanför anstalten upprätthålls och förstärks vilket är i både fångarnas och deras familjers intresse;
d) fångarna ges möjlighet till att förbättra sina kunskaper och färdigheter vilket ökar deras utsikter till anpassning i samhället efter frigivningen.

66. För att uppnå de syften som anges i regel 65 bör alla lämpliga rehabiliterings- och undervisningsmöjligheter samt moraliska, andliga och andra resurser göras tillgängliga. De bör utnyttjas för fångarnas individuella behandlingsbehov. Sålunda bör följande ingå i anstaltsregimen:
a) andligt stöd och ledning samt möjligheter till lämpligt arbete, yrkesrådgivning och utbildning, undervisning, fysisk träning, social träning, rådgivning, gruppaktiviteter och rekreation;
b) planer som säkerställer att sådana aktiviteter ordnas i möjligaste mån för att öka kontakten med samhället utanför anstalten och de möjligheter som erbjuds fången där så att hans anpassning efter frigivning underlättas;
c) förfaranden för att upprätta och revidera individuella behandlings- och träningsprogram för fångarna efter utförliga konsultationer med den inblandade

personalen samt med enskilda fångar vilka så vitt möjligt bör delta i konsultationerna;

d) kommunikationskanaler och en ledningsstil som främjar lämpliga och positiva relationer mellan personal och fångar i syfte att förbättra förutsättningarna för effektiva stödjande regimer och behandlingsprogram.

67. (1) För att de angivna målen skall uppnås krävs individualiserad behandling och flexibla placeringsmöjligheter. Fångarna bör placeras i skilda anstalter eller enheter där varje fånge kan få lämplig behandling och träning.

(2) Anstalternas eller enheternas typ, storlek, organisation och kapacitet bör i allt väsentligt bestämmas av den behandling som skall erbjudas.

(3) Vid placering av fångar måste krav på säkerhet och kontroll tillgodoses. Säkerhets- och kontrollåtgärderna bör emellertid med beaktande av samhällsskyddet vara så litet ingripande som möjligt och vid placeringen bör hänsyn tas till fångens speciella behov. Stora ansträngningar bör göras för att placera fångar i anstalter som är öppna eller som ger betydelsefulla möjligheter till kontakt med samhället. Kontakt med andra personer av samma nationalitet skall betraktas som synnerligen viktig för utländska fångar.

68. Så snart som möjligt efter intagningen och efter en personutredning av varje fånge med ett tillräckligt långt fängelsestraff skall en behandlingsplan upprättas utifrån vad har kommit fram angående individens behov, förmåga och attityder. Fångens behov att få vistas i närheten av närstående skall särskilt beaktas.

69. (1) Inom olika regimer skall fångar ges möjlighet att delta i aktiviteter avsedda att utveckla deras ansvarskänsla och självständighet samt att stimulera intresset för den egna behandlingen.

(2) Ansträngningar bör göras att utveckla metoder som främjar samarbete med fångarna och deras deltagande i den egna behandlingen. I detta syfte skall fångar inom den ram som ges i regel 34 uppmuntras att ta ansvar för vissa anstaltsaktiviteter.

70. (1) Förberedelser för fångars frigivning bör påbörjas så snart som möjligt efter intagningen i anstalt. På så sätt bör fångarnas behandling understryka att de fortfarande tillhör samhället snarare än att de är uteslutna från det. Samhällets olika organ och socialarbetare bör därför anlitas för att hjälpa anstaltspersonalen att främja fångarnas sociala anpassning i synnerhet vad gäller upprätthållande och förbättrande av relationen med deras familjer och andra människor samt med sociala myndigheter. Åtgärder bör vidtas för att garantera fångarna medborgerliga rättigheter samt deras rätt till socialförsäkring och andra sociala förmåner, såvitt det är förenligt med lag och det ådömda straffet.

(2) Behandlingsprogram bör omfatta permissionsmöjligheter. Permission bör också beviljas i största möjliga utsträckning av medicinska, utbildnings-, yrkes- och familjeskäl samt av andra sociala skäl.

(3) Utlänningar bör inte uteslutas från permissionsmöjligheter enbart på grund av sin nationalitet. Dessutom bör ansträngningar göras för att möjliggöra deras deltagande tillsammans i anstaltens aktiviteter så att deras känsla av isolering lindras.

Arbete

71. (1) Arbete i anstalt bör ses som ett positivt inslag i fångarnas behandling och träning samt i anstaltens administration.

(2) Arbete får krävas av dömda fångar förutsatt att läkare bedömer deras fysiska och psykiska tillstånd vara sådant att de kan arbeta.

(3) Nyttigt arbete, eller om det är lämpligt, andra ändamålsenliga aktiviteter skall ordnas i sådan utsträckning att fångarna är aktivt sysselsatta under en normal arbetsdag.

(4) Så långt möjligt skall sådant arbete ordnas som upprätthåller eller förbättrar fångens förmåga att försörja sig efter frigivningen.

(5) Yrkesutbildning för nyttiga yrken skall ordnas för de fångar som kan utnyttja sådana möjligheter och framförallt för unga fångar.

(6) Inom de gränser som sätts av kravet på ett riktigt urval för yrkesutbildning och av de krav som ställs ur administrativ synpunkt och av ordningsskäl skall fångar tillåtas att välja den typ av arbete de önskar utföra.

72. (1) Organisation och metoder för arbete i anstalt skall så mycket som möjligt likna förhållandena för liknande arbete i samhället för att förbereda fångarna för ett normalt arbetsliv. Anstaltsarbete bör således utföras enligt aktuell arbetsstandard och teknik. Det bör organiseras inom ramen för moderna lednings- och produktionsmetoder.

(2) strävan efter ekonomiska vinster från anstaltsindustrier kan vara av värde för att höja standarden och förbättra kvalitén på yrkesträningen, men hänsynstagande till fångarnas intressen och deras behandling får inte underordnas detta syfte.

73. Arbete åt fångarna skall ordnas av fångvårdsmyndigheterna:

a) antingen i dessas egna lokaler, verkstäder eller lantgårdar;

eller

b) inom eller utanför anstalten i samarbete med entreprenörer; i detta fall skall full marknadsmässig lön betalas av dem som tillhandahålls arbetskraft, dock med hänsyn tagen till fångarnas arbetsprestation.

74. (1) För fångarnas säkerhet och hälsa skall vidtas försiktighetsmått liknande dem som gäller för den fria arbetskraften.

(2) Det skall finnas bestämmelser som tillförsäkrar fångarna gottgörelse för arbetsskador, inklusive yrkessjukdomar, på villkor som inte är mindre gynnsamma än dem som i lag garanteras den fria arbetskraften.

75. (1) Det högsta antalet arbetstimmar per dag och per vecka skall fastställas i enlighet med de lokala bestämmelser eller den sedvänja som gäller för den fria arbetskraften.

(2) Fångar bör ha minst en vilodag i veckan och tillräcklig tid för den utbildning och de andra aktiviteter som nödvändiggörs av deras behandling och träning för social anpassning efter frigivningen.

76. (1) Det skall finnas ett system för betalning av skälig arbetsersättning åt fångarna.

(2) I enlighet med detta system skall fångar tillåtas att använda åtminstone en del av arbetsersättningen för inköp av tillåtna föremål för eget bruk och att lämna en del av ersättningen till sin familj eller använda den för andra tillåtna ändamål.

(3) Det får även föreskrivas att en del av arbetsersättningen skall läggas undan av myndigheten för besparingar som skall överlämnas till fången vid frigivningen.

Utbildning

77. Ett fullständigt utbildningsprogram skall ordnas på varje anstalt för att ge alla fångar möjlighet att tillfredställa åtminstone vissa individuella behov och önskningar. Sådana program bör ha till syfte att förbättra möjligheterna till en lyckad social anpassning samt fångarnas självkänsla, självaktning och attityder.

78. Undervisning bör anses vara en aktivitet som har samma status och ger samma grundersättning som arbete, förutsatt att undervisningen sker på normal arbetstid och utgör ett led i ett godkänt individuellt behandlingsprogram.

79. Fängelsemyndigheterna bör ägna särskild uppmärksamhet åt utbildningen av unga fångar samt dem som är av utländskt ursprung eller har särskilda kulturella eller etniska behov.

80. Speciella utbildningsprogram bör ordnas för fångar med särskilda svårigheter såsom läs- och skrivsvårigheter eller svårigheter att räkna.

81. Så vitt möjligt skall fångarnas utbildning:

a) integreras med det nationella utbildningssystemet så att fångarna utan svårighet kan fortsätta sin utbildning efter frigivningen;

b) äga rum vid externa utbildningsinstanser.

82. Varje anstalt skall ha ett bibliotek som kan användas av alla kategorier fångar. Biblioteket skall vara försett med ett brett urval av böcker för både rekreation och utbildning. Fångar skall uppmuntras att använda biblioteket. Så långt möjligt skall anstaltsbibliotek ordnas i samarbete med samhällets biblioteksverksamhet.

Fysisk träning, motion, sport och fritid

83. I verksamheten på anstalterna skall man betona den betydelse som välorganiserade aktiviteter för främjande av god kondition, lämplig motion och förströelse har för fysisk och psykisk hälsa.

84. Ett lämpligt program för fysisk träning, sport och andra fritidsaktiviteter bör sålunda ordnas inom ramen för behandlings- och utbildningsverksamheten. På anstalterna bör det för sådana ändamål finnas utrymme, anordningar och utrustning.

85. Fångvårdsmyndighet bör försäkra sig om att de fångar som deltar i sådana program har tillräckligt god kondition för att deltaga. Under läkares ledning bör särskild kurativ fysisk träning och terapi ordnas för de fångar som behöver detta.

86. Varje fånge som inte är sysselsatt med utomhusarbete eller placerad på en öppen anstalt, skall, om vädret så tillåter, ges möjlighet till åtminstone en timmes daglig promenad eller lämplig motion i friska luften, så vitt möjligt, i skydd för hårt väder.

Frigivningsförberedelser

87. Alla fångar bör ha tillgång till hjälpåtgärder avsedda att underlätta för dem att återvända till samhället och familjen samt att få arbete efter frigivningen. Särskilda kurser och förfaranden bör planeras för detta ändamål.

88. För fångar med långa strafftider bör åtgärder vidtas för att möjliggöra en gradvis återkomst till ett liv i samhället. Detta kan uppnås i synnerhet genom ett särskilt utslussningsförfarande. Utslussningen kan ske antingen från samma anstalt eller från en annan lämplig institution eller genom villkorlig frigivning med någon form av övervakning i kombination med effektivt socialt stöd.

89. (1) Fångvårdsmyndigheterna bör ha ett nära samarbete med de sociala myndigheter och organisationer som hjälper frigivna att återanpassa sig i samhället, särskilt beträffande familjelivet och arbete.

(2) Åtgärder skall vidtas så att fångar vid frigivningen vid behov förses med legitimationshandlingar och andra nödvändiga handlingar samt får hjälp att finna lämplig bostad och arbete. De bör även få medel för sin omedelbara försörjning, lämpliga kläder med hänsyn till klimat och årstid samt medel för att komma till bestämmelseorten.

(3) Godkända representanter för sociala myndigheter och organisationer bör få komma in i anstalten och tillåtas träffa fångarna i den utsträckning som är nödvändig för att de på bästa sätt skall kunna bidra till frigivningsförberedelser och eftervårdsprogram.

DEL V

Tilläggsregler för särskilda kategorier frihetsberövade

90. Fångvårdsmyndigheterna bör i fråga om de särskilda kategorier frihetsberövade för vilka tilläggsregler ges i det följande tillämpa de allmänna bestämmelserna i de europeiska fängelsereglerna i den mån reglerna är relevanta och kan tillämpas i praktiken.

Häktade

91. Med beaktande av lagstiftning till skydd för individens frihet och de bestämmelser som reglerar förfarandet beträffande häktade personer, skall häktade, som förutsätts vara oskyldiga tills de är dömda, beredas de förmåner som kan följa av regel 90 och behandlas utan andra inskränkningar än sådana som är nödvändiga för det straffrättsliga förfarandet och säkerheten på häktet.

92. (1) Häktade skall tillåtas att genast meddela sina familjer om häktningen och skall ges alla rimliga möjligheter att kommunicera med familj, vänner och andra personer som de har ett befogat intresse att kontakta.

(2) Häktade skall även tillåtas att ta emot besök av sådana personer under humana förhållanden med endast de inskränkningar och den övervakning som behövs med hänsyn till rättsskipning samt säkerhet och ordning på häktet.

(3) Om en häktad inte vill informera någon av ovannämnda personer, bör fångvårdsmyndigheten inte göra det på eget initiativ med mindre det finns synnerliga skäl för en sådan åtgärd, till exempel, den häktades ålder, psykiska tillstånd eller annan oförmåga.

93. Häktade skall ha rätt att så snart de har berövats friheten välja ett juridiskt ombud, eller tillåtas att begära kostnadsfri juridisk hjälp i den mån sådan hjälp är tillgänglig. De skall även tillåtas ta emot besök av det juridiska ombudet i syfte att förbereda sitt försvar. De skall också kunna förbereda och ge konfidentiella instruktioner till det juridiska ombudet samt ta emot sådana instruktioner. På begäran skall de ges alla nödvändiga möjligheter i nämnda syfte. De skall i synnerhet ges kostnadsfri tolkhjälp för alla väsentliga kontakter med myndigheten och för sitt försvar. Samtal mellan fångar och deras juridiska ombud får vara inom synhåll men utom hörhåll, direkt eller indirekt, för polisen eller personalen. Placering av häktade skall ske i enlighet med regel 11 (3).

94. Häktade skall ges möjlighet att bo i eget rum med undantag för fall då förhållandena är sådana att detta inte är önskvärt.

95. (1) Häktade skall ges möjlighet att bära egna kläder om de är rena och lämpliga.

(2) Häktade som inte vill använda sig av denna möjlighet skall förses med lämpliga kläder.

(3) Häktade som inte har egna lämpliga kläder skall förses med civila kläder i bra skick, när de skall uppträda inför domstol eller tillfälligt vistas utanför häktet.

96. Häktade skall i möjligaste mån erbjudas arbete men skall inte tvingas att arbeta. De som arbetar skall få arbetsersättning på samma sätt som andra fångar. Om undervisning eller yrkesutbildning finns, skall häktade uppmuntras att använda sig av dessa möjligheter.

97. Häktade skall tillåtas att på egen eller annan persons bekostnad skaffa sig sådana böcker, tidningar, skrivmaterial och andra medel för sysselsättning som är förenliga med rättsskipningen samt säkerhet och ordning på häktet.

98. Häktade skall ges möjlighet att få besök och behandling av egen läkare eller tandläkare om det finns rimliga skäl för en sådan begäran. Om begäran avslås, bör skäl anges. Fångvårdsmyndigheten skall inte svara för de kostnader som kan uppstå.

Frihetsberövade genom icke-straffrättsligt förfarande

99. I de länder vars lagstiftning tillåter frihetsberövande genom domstolsbeslut i ett icke-straffrättsligt förfarande skall personer som berövas friheten på sådant sätt inte underkastas större inskränkningar eller stränghet än som är nödvändigt med hänsyn till säkerhet och ordning. De skall inte behandlas mindre gynnsamt än häktade med undantag för att det kan fordras att de arbetar.

Sinnessjuka och psykiskt störda fångar

100. (1) Personer som upptäcks vara sinnessjuka bör inte kvarhållas i fängvårdsanstalt. Åtgärder skall vidtas så snart som möjligt för att flytta dem till lämpliga institutioner för psykiskt sjuka.

(2) Specialiserade fångvårdsanstalter eller avdelningar med medicinsk ledning bör vara tillgängliga så att fångar som lider svårt av andra former av psykiska störningar eller abnormitet kan observeras och behandlas.

(3) Den medicinska eller psykiatriska sektionen på anstalterna skall svara för den psykiatriska behandlingen av alla fångar som behöver en sådan behandling.

(4) Åtgärder bör vidtas av vederbörligt samhällsorgan för att säkerställa fortsatt nödvändig psykiatrisk behandling efter frigivningen samt psykosocial eftervård.

4 COUNCIL OF EUROPE

COMMITTEE OF MINISTERS

RECOMMENDATION No. R (89) 12

OF THE COMMITTEE OF MINISTERS TO MEMBER STATES

ON EDUCATION IN PRISON

(Adopted by the Committe of Ministers on 13 October 1989 at the 429th meeting of the Ministers´ Deputies)

The Committee of Ministers, under the terms of Article 15.b of the Statute of the Council of Europe,

Considering that the right to education is fundamental;

Considering the importance of education in the development of the individual and the community;

Realising in particular that a high proportion of prisoners have had very little successful educational experience, and therefore now have many educational needs;

Considering that education in prison helps to humanise prisons and to improve the conditions of detention;

Concidering that education in prison is an important way of facilitating the return of the prisoner to the community;

Recognising that in the practical application of certain rights or measures, in accordance with the following recommendations, distinctions may be justified between convicted prisoners and prisoners remanded in custody;

Having regard to Recommendation No. R (87) 3 on the European Prison Rules and Recommendation No. R (81) 17 on adult education policy,

Recommends the governments of member states to implement policies which recognise the following:

1. All prisoners shall have access to education, which is envisaged as consisting of classroom subjects, vocational education, creative and cultural activities, physical education and sports, social education and library facilities;

2. Education for prisoners should be like the education provided for similar age-groups in the outside world, and the range of learning opportunities for prisoners should be as wide as possible;

3. Education in prison shall aim to develop the whole person bearing in mind his or her social, economic and cultural context;

4. All those involved in the administration of the prison system and the management of prisons should facilitate and support education as much as possible;

5. Education should have no less a status than work within the prison regime and prisoners should not lose out financially or otherwise by taking part in education;

6. Every effort should be made to encourage the prisoner to participate actively in all aspects of education;

7. Development programmes should be provided to ensure that prison educators adopt appropriate adult education methods;

8. Special attention should be given to those prisoners with particular difficulties and especially those with reading or writing problems;

9. Vocational education should aim at the wider development of the individual, as well as being sensitive to trends in the labour-market;

10. Prisoners should have direct access to a well-stocked library at least once a week;

11. Physical education and sports for prisoners should be emphasised and encouraged;

12. Creative and cultural activities should be given a significant role because these activities have particular potential to enable prisoners to develop and express themselves;

13. Social education should include practical elements that enable the prisoner to manage daily life within the prison, with a view to facilitating his return to society;

14. Wherever possible, prisoners should be allowed to participate in education outside prison;

15. Where education has to take place within the prison, the outside community should be involved as fully as possible;

16. Measures should be taken to enable prisoners to continue their education after release;

17. The funds, equipment and teaching staff needed to enable prisoners to receive appropriate education should be made available.

Klientelundersökningen

en undersökning av frigivna från kriminalvårdsanstalt under oktober månad 1992

Kriminalvårdsstyrelsen
Enheten för Planering, Budget och Uppföljning

Lars Krantz, Lis Somander och Jan Gustavsson

Innehållsförteckning

1 *Sammanfattning* 533

2 *Inledning* 543

3 *Syfte* 545

4 *Metod* 547

5 *Resultat* 551
5.1 Samtliga frigivna 551
5.2 Kvinnor 567
5.3 Intagna under 21 år 580
5.4 Narkotikamissbrukare 592
5.5 Våld mot kvinnlig partner 607
5.6 Sexualbrottsdömda 619
5.7 Intagna med psykiska problem 627

6 *Tabeller* 641

1 Sammanfattning

1.1 Populationsbeskrivning

Under oktober månad 1992 frigavs 1199 personer från landets häkten och anstalter efter ett avtjänat fängelsestraff. Av dessa hade 562 (47%) varit dömda till högst två månaders fängelse (korttidsdömda), 569 (47%) till mer än två månader men kortare tid än två år (normaltidsdömda) och 68 (6%) till två år eller mer (långtidsdömda).

Av de 1199 frigivna är 53 kvinnor (4%). Medianåldern för samtliga var 31 år, vilket betyder att det fanns lika många under som över denna ålder. Merparten var svenska medborgare (80%). Åtta procent hade ett medborgarskap i något annat nordiskt land. De flesta hade fullföljt sin grundskoleutbildning (90%). Nästan en tredjedel hade fullföljd utbildning över grundskolenivån, i huvudsak en gymnasial yrkesutbildning.

Drygt en tredjedel var obelastade, dvs de hade varken avtjänat fängelse- eller frivårdsverkställighet tidigare. Cirka en femtedel (19%) hade varit föremål enbart för frivård och 17 procent enbart för fängelse. Tjugonio procent hade tidigare erfarenhet av såväl fängelse som frivård.

De vanligaste huvudbrotten (det allvarligaste brottet) i den aktuella verkställigheten var tillgreppsbrott (23%), trafiknykterhetsbrott (21%), våldsbrott (17%) och bedrägeribrott (10%).

Under de senaste fem åren före frihetsberövandet hade sex procent varit föremål för psykiatrisk slutenvård genom tvång eller frivillighet. Dessutom hade fem procent varit föremål för psykiatrisk öppenvård. Självmordsförsök uppgavs för 2 procent. En procent hade varit dömda till sluten psykiatrisk vård. I samband med aktuellt eller tidigare brott hade åtta procent varit föremål för enbart § 7-undersökning och tre procent för rättspsykiatrisk undersökning.

1.2 Social situation

Hälften av dem som togs in i anstalt var arbetslösa före frihetsberövandet. Tio procent var pensionerade eller stod under pensionsutredning. En knapp tredjedel hade sysselsättning i form av stadigvarande eller tillfälligt arbete. Vid frigivningen från anstalt hade situationen förbättrats för ca 40 procent av dem som var arbetslösa vid intagningen, så att de hade någon form av ordnad sysselsättning. En mindre del av de som var sysselsatta i någon form vid intagningen stod dock arbetslösa vid frigivningen, varför den totala andelen arbetslösa minskade från 49 procent till 35 procent. Förändringen beror till största delen på att fler frigivna påbörjar utbildning samt att några fler är i arbete, under vård eller annan sysselsättning.

Den huvudsakliga försörjningskällan hade inte förändrats för ca tre fjärdedelar av de intagna då man jämför situationen före och efter fängelsevistelsen. Cirka 40 procent hade inkomst genom arbete eller arbetslöshetskassa, knappt 30 procent genom socialbidrag och ca 10 procent genom pension. Antalet som hade försörjning genom studiemedel eller utbildningsbidrag var något större efter frigivningen.

Bostadssituationen var oförändrad för ca 85 procent. För ca tre fjärdedelar uppges att de hade tillgång till en stadigvarande bostad. Situationen för de som var bostadslösa vid intagningen (ca 10%) förbättrades något efter frigivningen, då fem procent uppges vara bostadslösa.

1.3 Principer för anstaltsplacering

För att knyta an till den ettårsgräns, som i Lag om kriminalvård i anstalt anges som utgångspunkt för placering i riks- eller lokalanstalt, har här gruppen "normaltidsdömda" delats i två undergrupper. Den första gruppen omfattar dem som har högst ett års fängelse (normtid1), den andra gruppen upptar dem som har över ett års fängelse (normtid2).

Av samtliga intagna initialplacerades 61 procent på öppen anstalt, 33 procent på sluten lokalanstalt och sex procent på sluten riksanstalt. Andelen öppenplacerade minskar då strafftidens längd ökar.

Initialplacering efter strafftid

	Korttid %	Normtid1 %	Normtid2 %	Långtid %
Öppen anstalt	81	52	20	12
Sluten lokal	18	44	71	32
Sluten riks	1	4	10	56

Strafftiden är dock inte den enda faktor som påverkar beslut om anstaltsplacering. De som inte tidigare är belastade med fängelse och inte har ett aktuellt narkotikamissbruk, placeras i hög utsträckning på öppen anstalt. Intagna, som tidigare har suttit i fängelse, misskött sig under tidigare fängelsevistelser och dessutom använder narkotika, placeras i mycket liten utsträckning i öppen anstalt, även om strafftiderna är korta.

Tidigare undersökningar (KVS PBU-serien 1/1993 Anstaltsutnyttjande och differentiering) visar att placeringsansvariga överväger ett flertal individfaktorer inför beslut om initialplacering. Mellan 10-15 olika faktorer anses ha betydelse för det slutliga beslutet, vari ingår bedömning av den intagnes behov av stöd, vård och behandling. I de olika delavsnitten i denna rapport redovisas olika problem och behov (t.ex. utbildning, narkotikamissbruk, psykisk störning, brottsrelaterade åtgärder m.m.). Undersökningen har dock inte haft sådant underlag att det varit möjligt att påvisa hur dessa faktorer vägts in i placeringsbesluten.

Av samtliga intagna var nästan två tredjedelar (64%) frifotingar och övriga hade varit frihetsberövade (häktade) efter domen. Av de korttidsdömda var 92 procent frifotingar. Motsvarande för normtid1 (2mån<t<=1år) var 47 procent, för normtid2 (1år<t<2år) 16 procent och för långtidsdömda 22 procent. Tre fjärdedelar av alla intagna placerades inom den kriminalvårdsregion där de var bosatta vid tidpunkten för domen, oavsett om de var häktade eller inte. De långtidsdömda avviker från detta medelvärde, genom att endast ca hälften placeras i sin hemregion.

1.4 Studier och programverksamhet

Arbete var för merparten den huvudsakliga sysselsättningen under anstaltsvistelsen. Nästan 80 procent hade arbetat eller kombinerat arbete med studier och behandling.

Även om det inte var huvudsaklig verksamhet, hade 16 procent av alla intagna deltagit i någon form av teoretiska studier och tre procent

i yrkesutbildning. I någon form av programverksamhet (drogfri avdelning, Rattfällan, social färdighetsträning etc.) hade 16 procent deltagit. Om man tar hänsyn till att en och samma intagen kan ha deltagit i flera ordnade aktiviteter blir resultatet att 30 procent av alla intagna deltagit i minst en verksamhet utöver arbete.

1.5 Vistelser utom anstalt

Sextioen procent av samtliga har inte haft permission av någon typ. Sjuttioen procent har inte haft någon regelbunden permission. Minst en regelbunden permission har beviljats 331 intagna (29%), varav 50 (15%) misskött sig genom uteblivande. Sjuttiofem procent har inte haft någon särskild permission. Minst en särskild permission har beviljats 262 intagna (25%). Av dessa har 19 (7%) misskött sig genom uteblivande.

Frigång har beviljats för totalt 82 intagna (7%). Den vanligaste frigångsanledningen var arbete. Frigången hade avbrutits på grund av misskötsamhet för 21 procent.

Vistelse utanför anstalt enligt § 34 KvaL beviljades totalt för 52 intagna (4%). Avbruten § 34-vistelse noterades för 24 (46%) av dem som beviljats. Avbrott kan ske utan misskötsamhet som anledning. För 22 intagna (42%) redovisas dock avvikelse från § 34-vistelse.

Drygt en tredjedel (35%) av samtliga har deltagit i organiserad fritidsaktivitet utanför anstalt (§ 14 KvaL) under verkställigheten. Av dem som deltagit i fritidsaktivitet utom anstalt har totalt 8 intagna (1%) avvikit.

1.6 Rymningar

Av de 1199 intagna har 52 (4%) rymt någon gång direkt från anstalt. Ingen har avvikit från arbete utanför anstalt, transport eller rättegång, medan totalt två intagna avvikit i samband med sjukhusvistelse.

1.7 Disciplinära åtgärder

Varning enligt § 47 KvaL har tilldelats 15 procent av de intagna. Sammanlagt 14 procent har fått disciplinärt tidstillägg. Det vanligaste skälet för tidstillägg är rymning eller rymningsförsök och det näst vanligaste narkotikapositivt urinprov. Drygt 12 procent av samtliga intagna har någon gång under anstaltstiden förflyttats av disciplinära skäl. Samma intagen kan bli föremål för fler än en av åtgärderna. Om

man ser sammantaget på de tre disciplinära åtgärderna varning, tidstillägg och förflyttning av disciplinära skäl, har 283 intagna (24%) varit föremål för något eller flera av dessa förfaranden. I korttidgruppen var det 39 (7%), i normaltidsgruppen 215 (38%) och i långtidsgruppen 29 (44%).

1.8 Drogmissbruk

Trettioen procent av samtliga bedömdes ha ett aktuellt narkotikamissbruk (inom senaste två månaderna före frihetsberövandet). Andelen ökar till 38 procent om man efterfrågar uppgifter för de senaste 12 månaderna före intagningen. Narkotikamissbruket är mest utbrett i normaltidsgruppen, där mer än varannan intagen missbrukat narkotika under det senaste året. Cirka 18 procent av samtliga bedömdes vara injektionsmissbrukare. I normaltidsgruppen var motsvarande andel 28 procent. Majoriteten (60%) av narkotikamissbrukarna hade använt narkotika mellan 6-10 år eller längre.

Cirka 44 procent av samtliga intagna bedöms vara missbrukare av alkohol. I de tre strafftidsgrupperna är respektive andelar för korttidsgruppen 37 procent, för normaltidsgruppen 52 procent och för långtidsgruppen 34 procent. Även här uppgick missbrukstiden för de flesta till mellan 6-10 år eller längre.

Fjorton procent av samtliga har befattat sig med narkotika för eget bruk under verkställighetstiden och 1 procent har ägnat sig åt försök/insmuggling av narkotika.

Urinprov för kontroll av narkotika har tagits på 723 av samtliga (61%). För 260 av dem (37 %) har urinprov utfallit med positivt resultat minst en gång. Det är i normaltidsgruppen som den högsta andelen narkotikarelaterade problem redovisas, såväl vad gäller befattning med narkotika som positiva urinprov. Här bör dock noteras att positivt resultat av urinprov kan bero på drogintag såväl före frihetsberövandet, under utevistelser som i anstalt, varför man inte kan se detta som ett mått på missbruk i anstalt.

1.9 Kvinnor

I Kriminalvårdsstyrelsens rapport 1993:1 (Kvinnliga fångar) redogörs för intagna kvinnors inställning till att avtjäna ett fängelsestraff i ett fängelse för enbart kvinnor eller i ett fängelse med både män och kvinnor. De flesta (55%) valde att, om de skulle komma i fängelse igen, avtjäna sitt straff i ett fängelse där könen var blandade. Motiveringarna de gav var att kvinnor och män fungerar bättre tillsammans,

och att detta är naturligare eftersom män och kvinnor lever tillsammans ute i samhället. De tyckte även att stämningen blev trevligare och mjukare med båda könen tillsammans medan deras erfarenhet av fängelsevistelser tillsammans med enbart kvinnor var präglade av intriger och elakheter. Endast ett fåtal (19%) framförde önskemål om att få komma till ett kvinnofängelse, varför det antal kvinnoplatser som finns inom kriminalvården bör kunna anses fullt tillräckligt sett ur de intagna kvinnornas perspektiv.

I nämnda undersökning framkommer även intagna kvinnors inställning till att ha barn med sig under fängelsevistelsen. Under ett budgetår vistas ca 25 barn i fängelse. Samråd sker alltid med socialnämnden som undersöker om andra och bättre möjligheter finns än att placera barnet tillsammans med modern i fängelse. Emellertid har fängelsepersonal gjort iakttagelsen att barn som själv kan gå ganska snart uppvisar institutionsskador. Exempelvis står de passiva framför stängda dörrar i väntan på att en vuxen skall låsa upp för dem. De riskerar även bli ett slags "nalle" som går från famn till famn bland övriga intagna. Hälften av de undersökta kvinnorna var negativa eller ambivalenta i sin inställning till att barn vistades i fängelse tillsammans med modern. Andra hälften var positiva eller i varje fall positiva om barnen var ganska små. Flera kunde se fördelar med att barnet hade nära kontakt med modern medan andra påpekade att upplevelserna för dem som inte hade med sina barn under anstaltsvistelsen kunde vara smärtsamma.

I nu aktuell undersökning placerades 42 procent på öppen anstalt vid intagningen, 40 procent på sluten lokalanstalt och 18 procent på sluten riksanstalt. Andelen öppenplacerade minskar i och med att strafftidens längd ökar. Strafftiden är dock inte den enda faktor i allmänhet som påverkar beslut om placering. De som har fängelseerfarenhet, ett aktuellt narkotikamissbruk eller som misskött sig under tidigare fängelsevistelser placeras i regel slutet även om strafftiderna är korta. Emellertid indikerar resultatet beträffande kvinnor att andra än omnämnda "belastningsfaktorer" är avgörande för placeringen, exempelvis strafftiden, anstaltsstrukturen beträffande kvinnoplatser och närhetsprincipen.

Av samtliga kvinnor var 62 procent frifotingar och övriga hade varit häktade efter dom. Frifotingar placerades i högre grad inom den kriminalvårdsregion där vederbörande var hemmahörande enligt länsadressen, medan häktade i högre grad placerades utanför .

Fjorton procent av kvinnorna studerade under anstaltstiden på grundskole- eller gymnasienivå eller deltog i annan utbildning. En fjärdedel (25%) hade varit placerade i påverkansprogram mot missbruk eller deltagit i pedagogiska påverkansprogram typ social färdighetsträning. Samma intagen kan delta i flera verksamheter, varför totalt 37 procent hade deltagit i studier eller någon form av påverkansprogram.

Tre fjärdedelar hade inte haft någon regelbunden permission. Av dem som beviljats regelbunden permission, 13 kvinnor, hade tre misskött sig genom uteblivande. Sextiotvå procent hade inte haft någon särskild permission. Av dem som beviljats särskild permission, 12 kvinnor, hade fyra misskött sig genom uteblivande. Sextiotvå procent hade inte haft permission av någon typ under verkställigheten.

Frigång hade beviljats för sex procent. Ingen hade avvikit från frigång. Vistelse utanför anstalt enligt § 34 KvaL hade beviljats för åtta procent. Ingen hade avvikit från § 34-vistelse.

Nästan hälften (45%) hade deltagit i organiserad fritidsaktivitet (§ 14 KvaL). En kvinna hade avvikit.

Undersökningen har inte uppgift huruvida en rymning skett från öppen eller sluten anstalt eller när under verkställigheten händelsen inträffat. Några slutsatser om rymningens allvarlighetsgrad kan ej dras.

Emellertid kan utläsas att tre kvinnor (6%) avvek direkt från anstalt under verkställigheten. Ingen hade avvikit i samband med arbete utanför anstalt, under transport/rättegång eller från sjukhusvistelse.

Femton procent av kvinnorna hade erhållit varning (47 § KvaL), och 15 procent hade fått disciplinärt tidstillägg. Nio kvinnor (17%) förflyttades av diciplinära skäl någon gång under verkställigheten. För två kvinnor hade § 23 KvaL tillämpats. Totalt hade någon disciplinär åtgärd enligt ovan tillämpats för 16 kvinnor (30%).

Fyrtiosju procent bedömdes av kriminalvårdens personal ha ett aktuellt narkotikamissbruk (senaste två månaderna i frihet före aktuell verkställighet). Andelen ökar till 55 procent om hänsyn tas till uppgifter för de senaste 12 månaderna. Nästan hälften av missbrukarna (48%) hade använt narkotika i mer än 10 år.

Knappt en tredjedel (32%) hade haft ett alkoholmissbruk under de senaste 12 månaderna före intagningen. Av dessa hade en tredjedel (33%) missbrukat alkohol i mer än 10 år.

Sju kvinnor (13%) hade befattat sig med narkotika för eget bruk under verkställigheten. I ett fall angavs att en kvinna smugglat in droger för annans räkning. Siffrorna beträffande befattningen med narkotika är endast baserade på av personalen kända företeelser.

Urinprov togs på 39 kvinnor (75%). Fyrtiosex procent i den provtagna gruppen uppvisade positivt urinprov. Det finns inget i materialet som kan bekräfta om användning av narkotiska preparat ägt rum i eller utanför anstalten. Flera narkotikum kan spåras i urinen relativ lång tid efter intaget.

1.10 Intagna under 21 år

I Kriminalvårdsstyrelsens rapport 1992:1 (Fängelsedömda ungdomar 1989) redovisas bl. a. hur ungdomar under 18 år varit placerade inom kriminalvårdens anstaltssystem under år 1989. Femtiofem procent placerades intitialt på en öppen anstalt.

Under oktober 1992 frigavs endast fem personer under 18 år, varför anstaltsplaceringen nedan omfattar de 75 personer under 21 år som frigavs under nämnda månad. Vid intagningen i anstalt placerades 62 procent på öppen anstalt, 36 procent på sluten lokalanstalt och en procent på sluten riksanstalt. Andelen öppenplacerade minskar i och med att strafftidens längd ökar.

Strafftiden är dock inte den enda faktor som påverkar beslut om placering. De som har fängelseerfarenhet, ett aktuellt narkotikamissbruk eller som misskött sig under tidigare fängelsevistelser placeras i regel slutet även om strafftiderna är korta. Emellertid indikerar resultatet beträffande personer under 21 år att även ålder och närhet till hemorten kan påverka placeringsbeslutet. Inga signifikanta skillnader förelåg beträffande slutenhetsgrad mellan dem som var dömda till fängelse för första gången och dem med fängelseerfarenhet. Ej heller förelåg skillnad mellan dem som misskötts sig vid tidigare vistelser och de som ej gjort det. Dock placerades narkotikamissbrukare i högre grad slutet jämfört med dem som inte missbrukade.

Något under hälften (48%) var frifotingar och övriga hade varit häktade efter dom. Både frifotingar och häktade placerades i hög grad inom den kriminalvårdsregion där vederbörande var hemmahörande enligt länsadressen.

1.11 Intagna med psykiska problem

I Kriminalvårdsstyrelsens rapport 1991:2 (Psykiskt störda fångar i lokalanstalt) pekar resultatet på att den totala andelen psykiskt störda skulle uppgå till minst 12 procent, varav tre procent psykiskt sjuka och 10 procent personlighetstörda. På grund av oklart utfall i testsituationen är siffran troligtvis en underskattning av problemet. Hypotetiskt indikerar undersökningen att andelen psykiskt störda ligger någonstans i intervallet 12 - 20 procent.

Av dem som frigavs under oktober 1992 hade 103 personer bedömts ha problem av psykisk art. Nitton procent av dessa ansågs vara i behov av psykiatrisk sjukhusvård och övriga av psykologkontakt eller annan insats. Drygt en tredjedel (36%) av de med psykiska problem blev föremål för någon form av psykiatrisk vårdinsats under verkställigheten. Cirka åtta procent blev psykiatriskt slutenvårdade och cirka 23

procent öppenvårdade utanför kriminalvården. Fjorton procent hade vistats vid psykiatrisk avdelning inom kriminalvården.

1.12 Intagna dömda för övergrepp mot kvinnor och barn

I undersökningen ingår 82 män, som var dömda för ett eller flera misshandelsbrott (BrB 3 kap. 5-6 §§) i den aktuella verkställigheten. Misshandeln var i dessa fall riktad mot en kvinnlig partner (äktenskapsliknande relation). Totalt hade 10 procent av dessa varit placerade på drogfri avdelning, deltagit i pedagogisk kurs avseende missbruk eller social färdighetsträning. En person hade deltagit i brottsförebyggande kurs. Tretton procent i denna grupp hade bedömts ha problem av psykiatrisk art. Knappt hälften av dessa erhöll någon form av vårdinsats (öppen eller sluten vård) utanför kriminalvården.

I undersökningen ingår också 17 män, som var dömda för ett eller flera sexualbrott (BrB kap. 6) i den aktuella verkställigheten. Brotten riktade sig mot eget barn under 15 år i tre fall, annat barn under 15 år i fem fall, annat barn 15-18 år i två fall, kvinnlig partner i tre fall, annan kvinna i två fall och annan man i två fall. Totalt hade en person deltagit i någon form av påverkansprogram (social färdighetsträning). Ingen hade genomgått något brottsförebyggande program. Tre av männen hade bedömts ha problem av psykisk art och under anstaltstiden erhållit vårdinsats i psykiatrisk öppenvård utanför kriminalvården.

2 Inledning

På uppdrag av Kommittén för anstaltsbehandling inom kriminalvården genomfördes år 1969 en statistisk utredning angående kriminalvårdens anstaltsklientel. Utredningen presenterades i betänkandet Kriminalvård i anstalt (SOU 1971:74). Underlaget skulle bland annat ligga till grund för utarbetandet av en ny behandlingslag för intagna i kriminalvårdsanstalt. Mer än 20 år har nu förflutit sedan denna mer genomgripande kartläggning utfördes.

I kommittédirektiven (Dir. 1992:36) om Översyn av kriminalvården i anstalt efter 1974 års kriminalvårdsreform (sidan 9) anges att "..... Övervägandena bör ha sin utgångspunkt i en undersökning av anstaltsklientelet." Den nu genomförda undersökningen begränsas således till att omfatta anstaltsklientelet. Inom ramen för den tid och de resurser som stått till förfogande för genomförande av en klientelundersökning har det inte varit möjligt att i detta sammanhang belysa även frivårdens klienter.

Klientelundersökningen har haft sin grund i de frågeställningar som återfinns i utredningsdirektiven. Den har dock utvidgats till att omfatta annan relevant basinformation om klienterna såsom sociala förhållanden, kriminalitetsbelastning mm. Vissa frågeställningar i utredningsdirektiven låter sig inte beskrivas inom ramen för den tid och den metod som valts för undersökningen. I dessa avseenden har fängelseutredningen i annan ordning inhämtat underlag för sina ställningstaganden.

Klientelundersökningen har genomförts inom enheten för planering, budget och uppföljning vid Kriminalvårdsstyrelsen. Rapportens huvudförfattare är Lars Krantz och Lis Somander, som deltagit i alla delar av undersökningsarbetet. Jan Gustavsson har medverkat fram till 30 april 1993 i de delar som avser konstruktion av undersökningsinstrument, datainsamling och utarbetande av arbetspromemorior till fängelseutredningen. Maria Danielsson har bidragit med uppläggning av det statistikprogram som använts för databearbetning samt gjort vissa statistikbearbetningar. C-G Nilsson har i slutskedet av arbetet varit behjälplig med statistikbearbetningar. Monika Nyholm har deltagit i dataregistrering och utarbetande av tabellbilaga. Christer Fall, CAP Programator, har anlitats som konsult för att utveckla möjligheterna till maskinella uttag ur centrala kriminalvårdsregistret.

Föreliggande undersökning inriktar sig på att beskriva klienterna i de avseenden som ansetts relevanta för fängelseutredningen. Författarna har därför i detta sammanhang avstått från att värdera eller diskutera resultaten i anslutning till utredningens frågeställningar, i förhållande till annan forskning eller egna kunskaper och erfarenheter av den svenska kriminalvården. Materialet är således i första hand att betrakta som en faktabank om dagens slutna kriminalvård.

3 Syfte

Någon samlad inventering av kriminalvårdens klienter har inte genomförts sedan år 1969. Klientelet har därefter på olika sätt beskrivits i olika utredningar och forskningsrapporter utförda inom Kriminalvården, dock oftast utifrån specifika frågeställningar. I betänkandet Kriminalvård (SOU 1972:64) görs en indelning av kriminalvårdens klienter i tre grupper. Den största gruppen utgörs av vad man kallar normalklientelet. För denna grupp anses problemen ofta likartade, oavsett om klienten är omhändertagen på anstalt eller föremål för kriminalvård i frihet. Samhällets skyddsbehov anses vara mindre framträdande, varför kriminalvårdens insatser främst kan inriktas på åtgärder som syftar till klientens anpassning i samhället. Den andra gruppen utgörs av sådana som på grund av sin kriminella belastning och personliga läggning är svårbehandlade. Dessa klienter anses ofta samtidigt farliga för sin omgivning och är rymningsbenägna. Den tredje gruppen har av i första hand allmänpreventiva skäl dömts till kortare frihetsstraff. I fråga om denna grupp föreligger inte något skyddsbehov. Den skall heller inte bli föremål för frivårdande åtgärder.

Sedan denna gruppindelning presenterades har samhället genomgått förändringar på väsentliga områden. Sådana områden som har påverkan på klientelsammansättning och tillströmning är till exempel lagstiftning, domspraxis, befolkningens socioekonomiska struktur, demografiska förändringar, missbruksutveckling, samhällekonomi etc.

Syftet med den nu genomförda klientelundersökningen är därför, med utgångspunkt i en aktuell anstaltspopulation, att dels utgöra ett underlag för de överväganden som fängelseutredningen har att göra utifrån sina direktiv, dels utgöra en bas för Kriminalvårdens överväganden om framtida inriktning, verksamhetsinnehåll, differentiering mm för den slutna kriminalvården.

4 Metod

Materialet till denna undersökning är hämtat från två olika datakällor. Uppgifter har inhämtats från centrala kriminalvårdsregistret (CKR), som innehåller uppgifter om domar och verkställigheter för personer dömda till kriminalvårdspåföljd (fängelse eller skyddstillsyn). För att komplettera data från CKR konstruerades en enkät med frågor om de intagnas sociala förhållanden före och efter verkställigheten, vårdinnehåll, misskötsamhet, disciplinärförfaranden samt andra uppgifter om verkställigheten, som inte registreras i CKR.

En studie av anstaltsklienter kan genomföras efter i huvudsak två inriktningar. En metod är att göra en tvärsnittsstudie (inventera anstaltsklientelet vid en viss tidpunkt). Med denna metod fås en bild av den vårdverksamhet och den "belastning" i form av olika problem som de intagna genererar vid tidpunkten ifråga. En annan metod är att ta in uppgifter om alla som friges under en viss tidsperiod. Då erhålls dels uppgifter om den aktuella avgångssituationen, dels uppgifter över alla händelser, problem, behov mm som förevarit under hela straffavtjänandet. Den senare metoden har valts för den aktuella undersökningen.

Urvalet för denna undersökning omfattar samtliga personer som frigavs under oktober månad 1992. Valet av månad kan betraktas som slumpmässigt. Undersökningsgruppen kom att omfatta 1199 frigivna personer, vilket motsvarar ca en tolftedel av samtliga frigivna under året. Kontroll avseende representantivitet mot årspopulationen frigivna under år 1992 (13 499 personer) har gjorts avseende ålder, kön, medborgarskap, strafftid och huvudbrott. Jämförande uppgifter presenteras nedan.

Ålder	Andel i urvalet	Andel i årspopulationen
< 20 år	2.7	2.8
20-29 år	40.1	40.0
30-39 år	30.6	31.8
40-49 år	18.4	18.2
50-59 år	6.7	5.6
60 år -	1.5	1.6

Kön	Andel i urvalet	Andel i årspopulationen
Kvinna	4.4	4.7
Man	95.6	95.3

Medborgarskap	Andel i urvalet	Andel i årspopulationen
Sverige	80.2	79.9
Övr Norden	7.7	9.0
Övr Europa	6.6	5.6
Utom Europa	4.7	5.2
Statslös	0.8	0.4

Total strafftid i aktuell verkställighet	Andel i urvalet	Andel i årspopulationen
korttid (t.o.m. 2mån)	46.9	43.8
normaltid	47.5	49.9
långtid (2 år el mer)	5.7	6.3

Huvudbrott i aktuell verkställighet	Andel i urvalet	Andel i årspopulationen
Våldsbrott	16.7	17.0
Sexualbrott	1.2	1.7
Tillgreppsbrott	23.0	23.6
Rån, inkl grovt	2.5	2.6
Bedrägeribrott	10.2	8.5
Brott mot allmänhet och stat	7.1	7.1
Brott mot narkotika-strafflagen	5.8	8.0
Rattfylleri, inkl grovt	20.7	18.8
Övriga trafikbrott	4.1	3.4
Brott mot värnpliktslagen	3.1	3.5
Övriga brott	5.7	5.8

Med hänsyn till utfallet av jämförelsen kan urvalet i dessa avseenden anses vara representativt för hela årspopulationen, och man bör också kunna anta att urvalet även i andra avseenden är representativt. Om man betraktar urvalet som ett obundet slumpmässigt urval (OSU) ur hela årspopulationen frigivna kan man beräkna ett konfidensintervall enligt formeln nedan. Med konfidensintervall avses en "osäker-

hetsmarginal" kring angivna värden för urvalet, dvs den avvikelse som kan förekomma från det sanna värdet för hela populationen. I beräkningarna har valts ett 95 % konfidensintervall, dvs vi får i det långa loppet ett korrekt intervall 19 gånger av 20.

$$Max.intervall = \pm 1.96 * \sqrt{\frac{P(1-P)}{n} * (1 - \frac{n}{N})}$$

Detta ger för urvalet i denna undersökning:

$$Max.intervall = \pm 1.96 * \sqrt{\frac{0.5(1-0.5)}{1199} * (1 - \frac{1199}{13499})}$$

$$Max.intervall = \pm 0.027$$

Med ovan angivna förutsättningar betyder det att man kan använda de värden som anges i denna urvalsundersökning som en skattning för hela årspopulationen med en säkerhet i avvikelse med högst 2.7 procentenheter från det sanna värdet för populationen. För att illustrera innebörden av detta ges ett exempel: I undersökningen uppges att 49 procent av samtliga var arbetslösa före intagningen i anstalt. Det sanna värdet för hela årspopulationen ligger då mellan 49 +- 2.7, dvs mellan 46.3 och 51.7 procent. Dessa förutsättningar avser uttalanden om hela urvalet. I avsnitt där mindre delgrupper redovisas är precisionen relativt hela populationen något mindre.

Signifikansprövningar avseende skillnader mellan olika grupper av intagna har genomförts med Chi-2 metoden. I förekommande fall anges statistiskt säkerställd skillnad (95 % nivå) med * i texten.

Enkätundersökningen genomfördes avseende alla intagna som frigavs under oktober månad. Klientansvarig personal på anstalter och häkten svarade för att ett enkätformulär fylldes i efter varje frigivningstillfälle. Kontroller genomfördes löpande mot inkomna avgångsrapporter till centrala kriminalvårdsregistret. Något bortfall av enkäter i förhållande till rapporterade avgångar till registret förekommer inte, varför uppgifter finns att tillgå från båda datakällorna för samtliga frigivna. Samtliga uppgifter från de båda datakällorna har registrerats på persondator. Datainspektionens tillstånd att föra ett temporärt personregister för forskningsändamål erhölls 1992-08-28 (Dnr 7202-92). Berörda intagna har informerats i enlighet med Datainspektionens beslut.

I texten förekommer ett antal uttryck och begrepp som här ges en kortfattad förklaring:

Paragrafhänvisningar till Lag om kriminalvård i anstalt (1974:203)

§ 11 Reglerar intagens möjlighet att delta i arbete, undervisning, utbildning eller annan särskilt anordnad verksamhet utom anstalt under arbetstid

§ 14 Reglerar intagens möjlighet att deltaga i fritidsaktiviteter utom anstalt

§ 18 Reglerar intagens möjlighet att på egen begäran ha anvisad sysselsättning i enrum

§ 20 Reglerar möjligheterna, att i särskilt uppräknade fall, hålla en intagen avskild från andra intagna för att förhindra ordningsstörningar, rymningar mm

§ 23 Reglerar möjligheterna att hålla en intagen tillfälligt avskild från andra intagna på grund av berusning, våldsamt uppträdande etc.

§ 34 Reglerar intagens möjligheter till vistelse utom anstalt för att underlätta hans anpassning i samhället, t. ex. vistelse på behandlingshem eller motsvarande

§ 47:1 Reglerar den disciplinära påföljden varning

§ 47:2 Reglerar den disciplinära påföljden att meddela förordnande att viss tid ej skall inräknas i verkställighetstid

§ 50 Reglerar möjligheterna att hålla en intagen avskild från andra intagna under utredning av disciplinärende

Lag om särskild personutredning i brottmål mm

§ 7 ..... Rätten får när det finns skäl till det förordna läkare att avge läkarintyg .....

Övrigt

Huvudbrott Det allvarligaste brottet som ligger till grund för aktuell verkställighet enligt rangtabell från Statistiska Centralbyrån

Frifoting Person som påbörjar fängelsestraff utan att ha varit häktad vid verkställighetens början

5 Resultat

5.1 Samtliga frigivna

5.1.1 Bakgrund

Antal, kön, ålder och medborgarskap

Under oktober månad 1992 frigavs 1199 intagna från landets häkten och anstalter efter avtjänat fängelsestraff. Av dessa var 562 (47%) dömda till högst två månaders fängelse (korttidsdömda). Från ett fängelsestraff som var mer än två månader men kortare än två år (normaltidsdömda) frigavs 569 intagna (47%). Ytterligare 68 intagna (6%) var dömda till fängelse två år eller däröver (långtidsdömda).

Av de 1199 intagna är 53 kvinnor (4%). Kvinnornas andel var jämnt fördelad i de tre strafftidsgrupperna.

Medianåldern i hela materialet var 31 år. Långtidsdömda avviker från övriga grupper genom att ha en högre medianålder, 36 år, jämfört med 32 år (korttid) och 31 år (normaltid).*

Åldersfördelning

	Samtliga %	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
under 20 år	3	2	4	-
20-29 år	40	41	41	25
30-39 år	31	28	32	41
40-49 år	18	19	18	21
50-59 år	7	9	4	12
60 år el äldre	2	2	1	1

Av samtliga intagna var 80 procent svenska medborgare och 8 procent var medborgare i något annat nordiskt land. Övriga var utomnordiska medborgare.

Medborgarskap

	Samtliga %	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Sverige	80	82	79	78
Övr Norden	8	7	9	6
Övr Europa	7	6	7	9
Utom Europa	5	4	5	7

För 41 (18%) av de 237 utländska medborgarna förelåg beslut om utvisning efter avtjänat fängelsestraff. Av dem med medborgarskap i övriga norden utvisades 9 procent. Av dem med medborgarskap i övriga europa utvisades 27 procent och av dem med utomeuropeiskt medborgarskap 21 procent.

Aktuellt huvudbrott

De vanligaste huvudbrotten i aktuell dom för samtliga var i nämnd ordning tillgreppsbrott (23%), trafiknykterhetsbrott (21%), våldsbrott (17%) och bedrägeribrott (10%). Huvudbrottsbilden skiljer sig åt mellan de olika strafftidsgrupperna. För korttidsdömda var de vanligaste huvudbrotten i nämnd ordning trafiknykterhetsbrott (39%), våldsbrott (17%), tillgreppsbrott (12%) och brott mot allmänhet och stat (7%), för normaltidsdömda tillgreppsbrott (36%), våldsbrott (17%), bedrägeribrott (16%) och brott mot allmänhet och stat (8%) samt för långtidsdömda narkotikabrott (22%), rån inklusive grovt rån (18%), våldsbrott (15%) och bedrägeribrott (13%). De korttidsdömda var i högre grad dömda för trafiknykterhetsbrott än övriga grupper*, de normaltidsdömda var i högre grad dömda för tillgreppsbrott än övriga grupper* och de långtidsdömda var i högre grad dömda för narkotikabrott, sexualbrott och rån jämfört med övriga grupper*.

Genom att använda huvudbrott framgår endast det allvarligaste brottet i verkställigheten. För trafiknykterhetsbrott och narkotikabrott redovisas här den totala förekomsten.

Trafiknykterhetsbrott var huvudbrott hos 21 procent av samtliga, medan det förekom som brottsrubricering hos 32 procent, dvs hos nästan var tredje intagen. För narkotikabrott är motsvarande andelar 6 procent och 13 procent. I tabellerna visas huvudbrott respektive förekomst i de tre strafftidsgrupperna.

Trafiknykterhetsbrott - huvudbrott och förekomst

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Huvudbrott	39	5	-
Förekomst	48	20	10

Narkotikabrott - huvudbrott och förekomst

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Huvudbrott	2	8	22
Förekomst	5	19	31

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

Drygt en tredjedel (35%) av samtliga hade inte avtjänat varken fängelse eller frivårdsverkställighet tidigare (fem år före aktuell anstaltsverkställighets början). Cirka en femtedel (19%) hade varit föremål enbart för frivård. Enbart fängelsebelastning utan frivårdsverkställighet gällde för 17 procent av samtliga medan övriga 29 procent hade erfarenhet av både fängelse och skyddstillsyn. Det betyder att nästan varannan intagen (46%) tidigare hade varit intagen i anstalt. Belastningen av tidigare kriminalvårdspåföljder skiljer sig åt mellan de olika strafftidsgrupperna. De korttids- och långtidsdömda var i större utsträckning obelastade jämfört med de normaltidsdömda*. De normaltidsdömda hade också högst tidigare belastning av både anstalt och frivård*.

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Ingen påföljd	48	22	38
Enbart frivård	22	16	12
Enbart fängelse	13	21	24
Både fängelse och frivård	16	41	26

Skolutbildning

Avbruten folk- eller grundskola redovisades för 10 procent av samtliga. Fullföljd utbildning över grundskolenivå redovisades för 31 procent, där merparten avsåg gymnasial yrkesutbildning. Motsvarande andelar är för korttidsgruppen 8 respektive 36 procent, för normaltidsgruppen 13 respektive 24 procent och för långtidsgruppen 3 respektive 46 procent. Det är således i långtidsgruppen man återfinner högst andel med avslutad utbildning över grundskolenivå. De normaltidsdömda hade i större utsträckning en avbruten utbildning (både grundskola och över denna nivå) jämfört med korttidsgruppen*.

Social situation

En fjärdedel (25%) av samtliga hade stadigvarande arbete före den aktuella anstaltsvistelsen och ytterligare 6 procent tillfälligt arbete. Som arbetslösa redovisades 49 procent. Ytterligare 10 procent hade pension eller stod under pensionsutredning. De normaltidsdömda hade i större utsträckning varit arbetslösa jämfört med övriga grupper*.

Sysselsättning senaste månaden före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Stadigvarande arbete	35	15	25
Tillfälligt arbete	6	6	12
Pension	9	11	9
Arbetslös	40	59	44

Som huvudsaklig försörjningskälla uppgavs socialhjälp för 28 procent av samtliga. Sex procent saknade helt försörjning. För korttidsgruppen var motsvarande siffror 18 respektive 4 procent, för normaltidsgruppen 39 respektive 8 procent och för långtidsgruppen 26 respektive 7 procent.

Tio procent av samtliga var bostadslösa vid anstaltstidens början och ytterligare 16 procent hade tillfälliga bostadslösningar. För 73 procent fanns en stadigvarande bostad. En procent var intagna för vård. Jämfört med de korttidsdömda hade övriga grupper i högre grad tillfälliga bostadslösningar eller var bostadslösa*.

Bostadssituation senaste månaden före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Bostadslös	5	14	15
Tillfällig bostad	11	21	19
Stadigvarande bostad	83	65	63
Intagen för vård	1	1	3

Drygt hälften (55%) av samtliga var ensamstående, medan en tredjedel (33%) var sambo eller gifta med eller utan barn. Övriga levde i annan form av relation. Relationsmönstret skiljer sig något åt mellan strafftidsgrupperna. Högsta andelen ensamstående återfinns i långtidsgruppen (60%) och i korttidsgruppen finns högsta andelen som lever i parrelation med eller utan barn (37%).

Drogmissbruk

Med missbruk avses dels den narkotikaklassificering avseende aktuellt narkotikamissbruk (senaste två månaderna i frihet) som görs i anslutning till intagningen i anstalt, dels användning av narkotika och alkohol det senaste året före intagning. Även uppgifter om tid i missbruk redovisas.

Trettioen procent av samtliga bedömdes ha ett aktuellt narkotikamissbruk; 20 procent som grava narkotikamissbrukare och 10 procent som narkotikamissbrukare. Andelen ökar till 38 procent om man efterfrågar uppgifter för de senaste 12 månaderna. Cirka 18 procent bedömdes vara injektionsmissbrukare. Fyrtio procent av narkotikamissbrukarna har använt narkotika i högst 5 år, 21 procent mellan 6-10 år och 39 procent i mer än 10 år.

Narkotikamissbruk före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Inom senaste två mån	17	44	31
Inom senaste året	21	54	42
Injektionsmissbrukare	8	28	15

Normaltids- och långtidsdömda var i större utsträckning narkotikaklassificerade jämfört med de korttidsdömda och de normaltidsdömda var i större utsträckning injektionsmissbrukare än övriga*. En högre

andel i normal- och långtidsgruppen (43%) har använt narkotika i mer än tio år, jämfört med de korttidsdömda (28%).

Cirka 44 procent av samtliga intagna bedöms vara missbrukare av alkohol. I de tre strafftidsgrupperna är motsvarande andelar för korttidsgruppen 37 procent, för normaltidsgruppen 52 procent och för långtidsgruppen 34 procent.

Av samtliga alkoholmissbrukare har 41 procent missbrukat alkohol i högst 5 år, 21 procent mellan 6-10 år och 37 procent i mer än 10 år.

Av samtliga intagna har 26 procent erhållit behandling för missbruk på institution eller polikliniskt utanför kriminalvården, under de senaste fem åren före aktuellt frihetsberövande. Motsvarande andel för korttidsdömda är 17 procent, för normaltidsdömda 34 procent och för långtidsdömda 30 procent.

Psykiskt hälsotillstånd

Med psykiskt hälsotillstånd avses om den intagne under de senaste fem åren varit aktuell för psykiatrisk tvångsvård, psykiatrisk frivilligvård, psykiatrisk öppenvård, självmordsförsök, § 7-undersökning i aktuell dom eller tidigare, rättspsykiatrisk undersökning i aktuell dom eller tidigare eller varit dömd till sluten psykiatrisk vård. Av samtliga var ca 17 procent noterade för minst en av de nio uppräknade företeelserna, vilket kan indikera en psykiatrisk problematik.

Av samtliga hade 6 procent varit föremål för psykiatrisk slutenvård genom tvång eller frivillighet. Dessutom har ytterligare 5 procent varit föremål för psykiatrisk öppenvård.

Rättspsykiatrisk undersökning (vilken vanligtvis föregås av § 7-undersökning) har någon gång under de senaste fem åren omfattat 3 procent av samtliga. Enbart § 7-undersökning har under samma tidsperiod dessutom omfattat 8 procent, dvs totalt ca 11 procent av de intagna har undersökts. I anslutning till den aktuella domen hade 10 intagna (1%) rättspsykiatriskt undersökts. Åtta av de intagna (1%) hade någon gång tidigare dömts till sluten psykiatrisk vård. För 24 (2%) av de frigivna fanns uppgift om tidigare självmordsförsök

Psykiatriska indikationer före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Psykiatrisk slutenvård	3	8	13
Enbart psykiatrisk öppenvård	2	7	2
Rättspsykiatrisk undersökning (nu eller tidigare)	1	3	13
Enbart § 7-undersökning (nu eller tidigare)	2	11	25

5.1.2 Differentieringen

Inledning

I avsnittet redovisas hur de intagna initialplacerades i förhållande till strafftiden. Dessutom beskrivs placeringsmönstret, när man lägger till andra faktorer som avser de intagna, såsom tidigare fängelseerfarenhet, misskötsamhet under tidigare fängelsevistelser samt aktuellt narkotikamissbruk. Med tidigare fängelseerfarenhet och misskötsamhet avses förhållandena fem år före den aktuella anstaltsvistelsens början. Misskötsamhet definieras som att den intagne någon gång under femårsperioden avvikit från anstalt och/eller blivit disciplinärt bestraffad enligt § 47:2 KvaL (s.k. tidstillägg). Med narkotikamissbruk avses den intagnes narkotikaklassificering enligt behandlingsjournalen.

Avsnittet innehåller också en beskrivning av hur närhetsprincipen tilllämpats vid initialplaceringen. I beskrivningen jämförs de intagnas hemvist i förhållande till placering inom eller utom den kriminalvårdsregion där de är bosatta (enligt adressen i domen).

För att knyta an till den ettårsgräns, som i Lag om kriminalvård i anstalt anges som utgångspunkt för placering i riks- eller lokalanstalt, har här gruppen "normaltidsdömda" delats i två delgrupper. Den första delgruppen omfattar de som har högst ett års fängelse (normtid1), den andra delgruppen de som har över ett års fängelse (normtid2).

Initialplacering

Med initialplacering avses här den anstaltstyp där den intagne först placerades, antingen efter att ha varit häktad eller själv inställt sig på anstalt. Av samtliga intogs 61 procent på öppen anstalt, 33 procent på sluten lokalanstalt och sex procent på sluten riksanstalt.

Initialplacering efter strafftid

	Korttid %	Normtid1 %	Normtid2 %	Långtid %
Öppen anstalt	81	52	20	12
Sluten lokal	18	44	71	32
Sluten riks	1	4	10	56

Tabellen visar att andelen öppenplacerade minskar i och med att strafftidens längd ökar. Strafftiden är dock inte den enda faktor som påverkar beslut om anstaltsplacering. Nedan visas en fördelning i öppen och sluten placering, efter att ett antal bakgrundsfaktorer lagts till strafftiden.

Intagnas bakgrund i förhållande till initialplacering

För att förenkla framställningen har skapats ett antal delgrupper av de intagna med olika "belastning". Därefter redovisas andelen av gruppen som erhåller öppen anstaltsplacering. Om uppgift saknas i någon bakgrundsvariabel för en intagen, betraktas denne som bortfall i denna analys (totalt bortfall=43 intagna).

Initialplacering efter strafftid och belastning

	Korttid	Normtid1	Normtid2	Långtid
	Antal och andel öppenplacerade			
Ej tidigare fängelse ej narkotikamissbruk	302/343 (88%)	108/142 (76%)	6/13 (46%)	7/28 (25%)
Ej tidigare fängelse narkotikamissbruk	33/38 (87%)	15/45 (33%)	2/9 (22%)	0/6 -
Tidigare fängelse skötsam ej narkotikamissbruk	74/90 (82%)	63/93 (68%)	4/15 (27%)	0/12 -
Tidigare fängelse skötsam narkotikamissbrukare	17/30 (57%)	28/67 (42%)	2/10 (20%)	0/8 -
Tidigare fängelse ej skötsam ej narkotikamissbruk	12/16 (75%)	6/26 (23%)	1/9 (11%)	0/4 -
Tidigare fängelse ej skötsam narkotikamissbrukare	3/20 (15%)	19/81 (23%)	2/34 (6%)	1/6 (17%)

Sammanställningen tyder på att tidigare belastning påverkar slutenhetsgraden vid initialplaceringen. De som inte tidigare är belastade med fängelse eller narkotikamissbruk, placeras i högst utsträckning på öppen anstalt i alla strafftidsgrupperna. Negativt utfall i alla bakgrundsvariablerna leder till en mycket liten andel öppenplacerade. Observera dock att antalet personer i vissa grupper är få, varför tolkningen måste göras med viss försiktighet.

Närhetsprincipen

Av samtliga intagna var nästan två tredjedelar (64%) frifotingar och övriga hade varit frihetsberövade (häktade) efter domen. Av samtliga frifotingar placerades 74 procent inom den kriminalvårdsregion där de var bosatta. Av de häktade placerades en lika hög andel inom den egna regionen.

Av de korttidsdömda var 92 procent frifotingar. Motsvarande för normtid1 (2mån < t < = 1år) var 47 procent, för normtid2 (1år < t < 2år) 16 procent och för långtidsdömda 22 procent.

Andel placerade inom kriminalvårdsregion där de var bosatta

	Korttid %	Normtid1 %	Normtid2 %	Långtid %
Fri fot	74	75	64	45
Häktad	74	79	72	53

5.1.3 Verkställigheten

Huvudsaklig sysselsättning under anstaltstiden

Arbete är den dominerande sysselsättningen under anstaltstiden. Av samtliga har drygt två tredjedelar (68%) haft arbete som huvudsaklig sysselsättning. Dessutom har elva procent kombinerat arbete med studier eller behandling. Sju procent har inte varit arbetspliktiga, oftast på grund av att de uppburit pension eller sjukbidrag. Studier var huvudsaklig sysselsättning för fyra procent. "Behandling" (särskilt anordnad programverksamhet) som huvudsakligt verkställighetsinnehåll har avsett två procent av samtliga. Denna huvudsakliga indelning utesluter givetvis inte att intagna kan ha deltagit i särskilt anordnade aktiviteter under kortare eller längre tid av anstaltsvistelsen.

Huvudsaklig sysselsättning under anstaltstiden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Arbete	70	67	61
Arbete+studier/behandling	8	13	17
Ej arbetspliktig	7	7	6
Studier	3	4	8
"Behandling"	3	1	3

Studier, program, frigång och § 34

Fem procent har deltagit i grundskolestudier motsvarande årskurs 1-6, sju procent har deltagit i grundskolestudier årskurs 7-9 och 2 procent har deltagit i gymnasiala studier. Därutöver har fyra procent deltagit i andra teoretiska studieformer.

Om man tar hänsyn till att vissa intagna deltagit i flera av studienivåerna, betyder det att ca 16 procent har deltagit i någon form av studier under anstaltstiden och övriga 84 procent inte. Om man jämför

mellan de tre strafftidsgrupperna är studiedeltagandet störst bland de långtidsdömda (23%), näst störst bland de normaltidsdömda (20%) och minst bland de korttidsdömda (12%)*.

Tre procent av samtliga har deltagit i yrkesutbildning, exempelvis AMU-kurser. Även här är deltagandet i gruppen långtidsdömda störst (9%).

Av samtliga 1199 intagna har 67 (6%) avtjänat delar av strafftiden vid drogfri avdelning på anstalt. Knappt 8 procent har deltagit i pedagogiskt inriktad kurs (t.ex. Rattfällan), fyra procent har deltagit i annan pedagogisk påverkanskurs t. ex. social färdighetsträning och två procent har deltagit i brottsförebyggande verksamhet, t.ex. "Brottfällan". Om man på samma sätt som ovan tar hänsyn till att vissa intagna deltagit i flera av programverksamheterna, får man fram att ca 16 procent har deltagit i något strukturerat påverkansprogram under anstaltstiden medan övriga 84 procent inte gjort det. Ingen andelsmässig skillnad kan konstateras beträffande det totala deltagandet mellan de olika strafftidsgrupperna. Typen av påverkansprogram är dock inte lika i grupperna, vilket framgår av tabellen.

Deltagande i påverkansprogram under anstaltstiden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Drogfri avdelning	1	9	13
Pedagogisk kurs	11	5	1
Social färdighetsträning	1	5	6
Brottsförebyggande kurs	2	2	2

Vid en samlad analys på samtliga ovannämnda aktiviteter (teoretiska studier, yrkesinriktade studier, drogfri avdelning, pedagogisk kurs, social färdighetsträning, brottsförebyggande kurs) framgår att 336 intagna (30%) av samtliga har deltagit i minst en av aktiviteterna. Fördelningen av deltagande i de olika strafftidsgrupperna är för korttidsdömda 26 procent, för normaltidsdömda 32 procent och för långtidsdömda 40 procent.

Frigång har beviljats för totalt 82 intagna (7%) under anstaltstiden. Den vanligaste frigångsanledningen är arbete (59 % av alla beviljade frigångar) följt av studier (32%). Frigången hade avbrutits på grund av misskötsamhet för 21 procent av dem som påbörjat. Frigången pågick fortfarande vid frigivningstidpunkten för 78 procent av dem som påbörjat frigång.

Högsta andelen beviljade frigångar finns i långtidsgruppen (30% av alla i gruppen), därefter följer normaltidsgruppen (10%) och sist korttidsgruppen (1%). Avbrottsfrekvensen på grund av misskötsamhet

är högst i normaltidsgruppen (28%). I långtidsgruppen var andelen avbrutna frigångar 5 procent och i korttidsgruppen avbröt ingen.

Vistelse utanför anstalt enligt § 34 KvaL beviljades totalt för 52 intagna (4%), varav 4 intagna beviljades 2 § 34-vistelser. Avbruten § 34-vistelse noterades för 24 (46%). Avbrott kan ske utan misskötsamhet som anledning. För 22 intagna (42%) redovisas dock avvikelse från § 34-vistelse.

En sammanslagning av frigång och § 34-vistelser visar att 11 procent av samtliga har varit föremål för någon av dessa åtgärder, som båda äger rum utanför anstalt. Det är dock skillnader mellan strafftidsgrupperna. Andelen av korttidsdömda är 2 procent, av normaltidsdömda 16 procent och av långtidsdömda 52 procent.

Besök och fritidsaktiviteter under anstaltstiden

Under anstaltstiden har ca hälften (52%) haft besök (av någon närstående/vän/anhörig). Av dem som haft besök har 26 procent fått ett besök och övriga 74 procent två eller flera besök. De långtidsdömda hade i högre utsträckning är övriga haft besök under anstaltstiden*.

Besök under anstaltstiden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Ej besök	52	47	26
Ett el. flera besök	48	53	74

Drygt en tredjedel (35%) av samtliga har deltagit i organiserad fritidsaktivitet utanför anstalt (§ 14 KvaL) under verkställigheten. Av dem som deltagit i fritidsaktivitet utom anstalt har totalt 8 intagna (1%) avvikit.

Permissioner

Sextioen procent av samtliga har inte haft permission av någon typ. Motsvarande andelar i de tre strafftidsgrupperna är för korttidsdömda 80 procent, för normaltidsdömda 47 procent och för långtidsdömda 9 procent.

816 intagna (71%) har inte haft någon regelbunden permission. Minst en regelbunden permission har beviljats 331 av samtliga (29%) under anstaltstiden. Av dessa har 50 intagna misskött sig genom uteblivande (15%). Uteblivandefrekvensen är störst för dem som haft bara en regelbunden permission. Underlaget i denna undersökning innehåller inte uppgifter om när under verkställigheten permissionen

beviljades, varför man inte kan dra några slutsatser om bara en permission beviljades på grund av uteblivandet eller om återstående strafftid inte gav utrymme för ytterligare permission. Det sammanlagda antalet regelbundna permissioner var totalt 756, varav uteblivande ägde rum vid 64 tillfällen (8% av permissionstillfällena).

Regelbundna permissioner och uteblivanden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Andel som haft regelbunden perm	12	40	84
Andel av dessa som någon gång uteblivit	9	15	22

773 intagna (75%) har inte haft någon särskild permission.Minst en särskild permission har beviljats 262 av samtliga intagna (25%) under anstaltstiden. Av dessa har 19 misskött sig genom uteblivande (7%). Det sammanlagda antalet särskilda permissioner var 975, varav 32 (3%) missköttes genom uteblivande.

Särskilda permissioner och uteblivanden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Andel som haft särskild perm	11	34	85
Andel av dessa som någon gång uteblivit	4	9	6

Förflyttningar

Av samtliga förflyttades 77 procent aldrig från initialanstalten. För korttidsdömda var andelen 90 procent, för normaltidsdömda 64 procent och för långtidsdömda 21 procent. Det vanligaste skälet till förflyttning för dem som förflyttades var för de korttidsdömda administrativa skäl (bl.a. anstalternas semesterstängningar) och för de normaltidsdömda disciplinärt skäl. För de långtidsdömda var det vanligaste skälet det fortsatta verkställighetsinnehållet (behandling eller "annat skäl").

Sammanlagt 101 förflyttningar ägde rum för de 562 korttidsdömda. Det betyder att en korttidsintagen i genomsnitt förflyttats 0.18 gånger (d.v.s var femte). De normaltidsdömda har på motsvarande sätt förflyttats i genomsnitt 0.55 gånger (drygt varannan) medan de långtids-

dömda i genomsnitt förflyttats 2.22 gånger. Observera att eventuell initial förflyttning för en häktad till första anstalt inte medräknats i uppgifterna ovan.

88 procent av samtliga intagna har frigivits från lokalanstalt eller öppen riksanstalt utan att någon gång ha varit förflyttade till en högre nivå (mer sluten anstalt) än initialanstalten. Sju procent har frigivits från ovannämnda anstaltstyper, men någon gång blivit förflyttade till en mer sluten anstaltstyp än initialanstalten. Fyra procent har frigivits från sluten riksanstalt , antingen på grund av att de blivit förflyttade dit eller suttit där hela tiden. Knappt 2 procent har frigivits från häkte, antingen direkt eller efter att ha blivit förflyttade.

Drygt 12 procent av samtliga intagna har någon gång under anstaltstiden förflyttats av disciplinära skäl. Lägsta andelen sådana förflyttningar finns bland de korttidsdömda (3%). Andelen bland normaltidsdömda är 20 procent och bland de långtidsdömda 23 procent.

Misskötsamhet

Med misskötsamhet avses här varning och disciplinära tidstillägg enligt § 47 KvaL samt rymning och andra avvikelser.

Varning enligt § 47 KvaL har tilldelats 15 procent av de intagna. I korttidsgruppen har fyra procent tilldelats varning, i normaltidsgruppen 24 procent och i långtidsgruppen 31 procent.

Sammanlagt 14 procent har fått disciplinärt tidstillägg, lägsta andelen i korttidsgruppen (3%). I normaltidsgruppen har 23 procent bestraffats på detta sätt och i långtidsgruppen 26 procent. Det vanligaste skälet för tidstillägg är rymning eller rymningsförsök och det näst vanligaste narkotikapositivt urinprov.

Om man ser sammantaget på de tre disciplinära åtgärderna varning, tidstillägg och förflyttning av disciplinära skäl, har 283 intagna (24%) varit föremål för något eller flera av dessa förfaranden. I korttidgruppen var det 39 (7%), i normaltidsgruppen 215 (38%) och i långtidsgruppen 29 (44%).

Av de 1199 intagna hade 52 (4%) rymt någon gång direkt från anstalt. I korttidsgruppen hade 11 rymt (2%), i normaltidsgruppen 39 (7%) och i långtidsgruppen två (3%). Totalt hade en intagen avvikit från arbete utanför anstalt, ingen från transport eller rättegång, två under sjukhusvistelse och åtta från vistelse utom anstalt för fritidsändamål (§ 14:2 KvaL).

Enrumsplacering

Av samtliga har 64 (5%) någon gång varit placerade i enrum, antingen på egen begäran eller p g a indisciplinärt uppförande. För 20 intagna

har § 20:1 KvaL tillämpats, för 3 intagna § 20:2, för 12 intagna § 23. § 18 KvaL har tillämpats i 12 fall. Placering i säkerhetsavdelning har omfattat tre av de 68 långtidsdömda.

Narkotika i anstalt

Av samtliga har 14 procent befattat sig med narkotika för eget bruk under verkställighetstiden och en procent har ägnat sig åt försök/insmuggling av narkotika.

Urinprov för kontroll av narkotika har tagits på 723 av samtliga (61%). För 260 av dem (37 %) har urinprov utfallit med positivt resultat minst en gång.

Befattning med narkotika och narkotikakontroll

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Befattning med narkotika för eget bruk	2	25	18
Lämnat urinprov	39	79	89

Av de intagna som lämnat urinprov i korttidsgruppen har 31 procent varit positiva minst en gång, i normaltidsgruppen 42 procent och i långtidsgruppen 23 procent.

Psykisk och somatisk vård

Personalen har bedömt att ca nio procent av de intagna har haft problem av psykologisk/psykiatrisk natur under anstaltsvistelsen. I korttidsgruppen var denna andel 4 procent, i normaltidsgruppen 12 procent och i långtidsgruppen 26 procent. Drygt en tredjedel av samtliga där problem uppgivits, har under anstaltsvistelsen varit föremål för vårdinsatser (psykiatrisk sjukhusvård, öppenvård eller placerad på psykiatrisk vårdavdelning inom kriminalvården). Totalt fem självmordsförsök har rapporterats, varav tre i långtidsgruppen.

Tre procent av samtliga har varit inlagda på somatiskt sjukhus utanför anstalten under verkställighetstiden.

Våld i anstalt

Sexton intagna (1%) av samtliga har blivit utsatta för fysiskt våld av medintagna under anstaltstiden. Beträffande 10 intagna (1%) uppges att de har utsatt andra medintagna för våld. I ett fall anges att en intagen utsatt personal för våld.

5.1.4 Frigivning

Social situation

Vid intagningen i fängelse var 576 personer (49%) arbetslösa. Inför frigivningen var 416 personer (35%) utan arbete. Av dessa hade 355 personer (nästan en tredjedel av samtliga intagna) även varit utan arbete vid intagningen. Vid frigivningen hade således 160 fler intagna någon form av sysselsättning. Sextioen personer, som hade varit sysselsatta vid intagningen (de flesta i arbete eller studier), var dock arbetslösa vid frigivningen.

Situationen för de 576 som var arbetslösa vid intagningen såg ut på följande sätt vid frigivningen.

Fortfarande arbetslösa	355	62%
Stadigvarande arbete	32	6%
Tillfälligt arbete	38	7%
Skyddat arbete	15	3%
Utbildning	56	10%
Under vård	23	4%
Pension	20	3%
Övrigt	37	6%
Summa	576	100%

Situationen hade således förändrats för 221 intagna (38% av de arbetslösa) till någon form av ordnad sysselsättning.

Vid frigivningen hade 183 (45%) av dem som var arbetslösa inte någon etablerad arbetsförmedlingskontakt.

Det huvudsakliga sättet att försörja sig hade inte förändrats för 75 procent av de intagna vid jämförelse mellan tiden före intagningen och efter frigivningen.

Huvudsaklig försörjningskälla före och efter verkställigheten

	Arbete/ A-kassa %	Socialbidrag %	Pension/ Sjukbidr. %	Studiemedel/ AMS-bidr. %
Före	40	28	10	3
Efter	39	29	11	8

Vid tiden för intagningen i fängelse hade angivits att 70 personer (6%) inte hade någon försörjningskälla. Inför frigivningen sjönk siffran till 38 personer (3%). Försörjning genom arbete eller arbetslöshetskassa var i stort sett oförändrad, medan det för några fler angavs försörjning genom studiebidragsmedel.

Vid frigivningen var 386 personer (34%) försörningspliktiga mot barn. Av dessa hade en tredjedel (34%) ett stadigvarande arbete.

Bostadssituationen var oförändrad för 85 procent av de intagna om man jämför före och efter intagningen. För ca tre fjärdedelar av de intagna har uppgivits att de disponerar en stadigvarande bostad.

Vid intagningen saknade 113 personer (10%) bostad. Inför frigivningen var 64 personer (5%) bostadslösa. Av dessa hade 43 personer även varit utan bostad vid intagningen, vilket betyder att situationen för de bostadslösa förbättrats något, dock huvudsakligen genom tillfälliga bostäder.

I stort hade inte situationen beträffande samlevnadsformer förändrats för de flesta (89%). Drygt hälften var ensamstående såväl vid intagningen som vid frigivningen medan en tredjedel var sammanboende eller gifta.

Övervakning efter frigivningen

De intagna kan stå under övervakning efter frigivningen, antingen på grund av villkorlig frigivning eller genom en skyddstillsynsdom som löper parallellt. Av de korttidsdömda stod 14 procent under övervakning, av de normaltidsdömda 76 procent och av de långtidsdömda 91 procent.

5.2 Kvinnor

5.2.1 Bakgrund

Antal, strafftid, ålder och medborgarskap

Under oktober månad 1992 frigavs 53 kvinnor. De utgjorde 4,4 procent av alla som frigavs under nämnda månad. De hade varit dömda till följande strafftider.

Korttid	25	47%
Normaltid	25	47%
Långtid	3	6%
Summa	53	100%

Medianåldern var 32 år, vilket betyder att det fanns lika många under som över denna ålder. Fler kvinnor var under 30 år av de normaltidsdömda jämfört med de korttidsdömda.*

Åldersfördelning

	Samtliga %	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
20-29 år	38	20	56	33
30-39 år	49	60	40	33
40-49 år	9	16	-	33
50-59 år	4	4	4	-

Sjuttiosju procent var svenska medborgare, och åtta procent medborgare i något annat nordiskt land. Övriga var utomnordiska medborgare.

Medborgarskap

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Sverige	68	84	100
Övr Norden	12	4	-
Övr Europa	20	12	-

För 4 (33%) av de utländska medborgarna förelåg beslut om utvisning efter avtjänat fängelsestraff. Alla hade ett utomeuropeiskt medborgarskap.

Aktuellt huvudbrott

De tre mest frekventa brottstyperna (huvudbrott) var tillgreppsbrott, trafiknykterhetsbrott och bedrägeribrott.

Tillgreppsbrott	15	28%
Trafiknykterhetsbrott	9	17%
Bedrägeribrott	8	15%
Övriga trafikbrott	5	9%
Narkotikabrott	5	9%
Brott mot allmänhet och stat	5	9%
Våldsbrott	1	2%
Övriga	5	9%
Summa	53	100%

Den totala förekomsten av trafiknykterhets- och narkotikabrott i aktuell verkställighet jämfört med huvudbrott framgår nedan.

Trafiknykterhets- och narkoktikabrott - huvudbrott och förekomst

	Trafiknykterhetsbrott %	Narkotikabrott %
Huvudbrott	17	9
Förekomst	26	23

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

En fjärdedel (25%) hade varken avtjänat en fängelse- eller en frivårdsverkställighet tidigare (fem år före aktuell anstaltsverkställighets början). Ytterligare en fjärdedel (26%) hade varit föremål för enbart frivård, elva procent hade fängelseerfarenhet och 38 procent hade både fängelse- och frivårdserfarenhet.

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Ingen påföljd	24	16	100
Frivård enbart	36	20	-
Fängelse enbart	12	12	-
Fängelse + frivård	28	52	-

Skolutbildning

Åtta kvinnor (16%) hade avbrutit sin folk-/grundskoleutbildning. En fjärdedel (24%) hade en fullföljd utbildning över grundskolenivån; merparten avsåg en gymnasial nivå.

Social situation före aktuell verkställighet

Majoriteten (72%) hade varit arbetslösa före den aktuella anstaltsvistelsen. Fjorton procent hade haft ett stadigvarande arbete, och sex procent var pensionerade eller föremål för pensionsutredning.

Sysselsättning senaste månaden före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Stadigvarande arbete	18	8	33
Pension	9	4	-
Arbetslös	59	84	67

De försörjde sig i huvudsak genom socialbidrag (43%), sjukpenning och pension/sjukbidrag (20%) samt arbete/arbetslöshetskassa (16%). Sex procent saknade försörjning.

Fjorton procent hade haft tillfälliga bostadslösningar vid anstaltstidens början, och sex procent var bostadslösa. Fler av de normaltidsdömda hade ett tillfälligt boende eller var bostadslösa jämfört med de korttidsdömda*.

Bostadssituation senaste månaden före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Stadigvarande	95	68	67
Tillfällig	5	20	33
Bostadslös	-	12	-

Över hälften (53%) var gifta eller sammanboende med eller utan barn. Övriga levde ensamma eller tillsammans med barn (41%) eller i annan relation (6%).

Drogmissbruk

Med missbruk avses dels den narkotikaklassificering avseende aktuellt narkotikamissbruk (senaste två månaderna i frihet) som görs i anslutning till intagningen i anstalt, dels användning av narkotika och alkohol det senaste året före intagning. Även uppgifter om tid i missbruk redovisas.

Fyrtiosju procent bedömdes ha ett aktuellt narkotikamissbruk; 41 procent hade injicerat en eller flera gånger eller på annat sätt använt narkotika dagligen eller så gott som dagligen. Andelen ökar till 55 procent om hänsyn tas till uppgifter för de senaste 12 månaderna. Cirka 40 procent bedömdes vara injektionsmissbrukare. Trettiosju procent hade använt narkotika i högst 5 år, 15 procent mellan 6-10 år och 48 procent i mer än 10 år.

Narkotikamissbruk före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Inom senaste två månaderna	35	68	-
Inom senaste året	39	74	33
Injektionsmissbrukare	32	55	-

Nästan en tredjedel (32%) hade haft ett alkoholmissbruk under de senaste 12 månaderna före intagningen. Tjugo procent hade missbrukat alkohol i högst 5 år, 47 procent mellan 6-10 år och 33 procent i mer än 10 år.

Fyrtiofyra procent hade varit föremål för antingen institutions- eller poliklinisk vård för drogmissbruk utanför kriminalvården under de senaste fem åren före aktuellt frihetsberövande.

Psykiskt hälsotillstånd

Med psykiskt hälsotillstånd avses om den intagne under de senaste fem åren varit aktuell för psykiatrisk tvångs- eller frivilligvård, psykiatrisk öppenvård, självmordsförsök, § 7-undersökning och/eller rättspsykiatrisk undersökning tidigare eller i aktuell dom eller eller varit dömd till sluten psykiatrisk vård.

Fem kvinnor (10%) hade psykiatriskt slutenvårdats genom tvång eller frivillighet, alla normaltidsdömda. Dessutom hade sju kvinnor (15%) haft kontakt med psykiatrisk öppenvård. Självmordsförsök angavs inte för någon. Ingen hade varit dömd till sluten psykiatrisk vård. Sex procent hade varit föremål för enbart § 7-undersökning i samband med aktuell eller tidigare dom och fyra procent för rättspsykiatrisk undersökning.

5.2.2 Differentiering

Med differentiering avses dels initialplacering med hänsyn till strafftid och anstaltens slutenhetsgrad, och dels initialplacering med hänsyn till tidigare fängelseerfarenhet, misskötsamhet under tidigare fängelsevistelser och aktuellt narkotikamissbruk. Dessutom beskrivs hur närhetsprincipen tillämpats vid initialplaceringen för frifotingar och häktade. Hemvisten för dessa jämförs i förhållande till placering inom eller utom hemvistens kriminalvårdsregion. Med hemvist avses den intagnes adress i domen.

Med tidigare fängelseerfarenhet och misskötsamhet avses förhållandena fem år före den aktuella anstaltsvistelsens början. Misskötsamhet definieras som att den intagne någon gång under femårsperioden avvikit från anstalt och/eller blivit disciplinärt bestraffad enligt § 47:2 KvaL (s.k. tidstillägg). Med narkotikamissbruk avses den intagnes narkotikaklassificering enligt kriminalvårdens behandlingsjournal. För att knyta an till den ettårsgräns, som i Lag om kriminalvård i anstalt anges som utgångspunkt för placering i riks- eller lokalanstalt, har här gruppen "normaltidsdömda" delats i två grupper.

Placering i anstaltssystemet

Kvinnorna var dömda till ett fängelsestraff enligt följande.

Korttid	25	47%
Normaltid1	20	38%
Normaltid2	5	9%
Långtid	3	6%
Summa	53	100%

Initialplacering i kriminalvårdsanstalt efter stafftid och slutenhetsgrad framgår nedan. Fyrtiotvå procent placerades i öppen anstalt, 40 procent i sluten lokalanstalt och 18 procent i sluten riksanstalt.

Initialplacering efter strafftid

	Korttid %	Normaltid1 %	Normaltid2 %	Långtid %
Öppen anstalt	14	7	-	-
Sluten lokal	7	7	3	3
Sluten riks	1	6	2	0
Summa	22	20	5	3

De korttidsdömda placerades i högre grad öppet jämfört med övriga strafftidsgrupper som i högre grad placerades slutet*.

Intagnas bakgrund i förhållande till initialplacering

Tjugosju kvinnor (51%) var förstagångsdömda till fängelse, medan 26 hade erfarenhet av tidigare fängelsevistelse. För sju (27%) av de sistnämnda fanns uppgift om misskötsamhet från tidigare fängelsevistelser. Kriminalvårdens personal bedömde att 24 kvinnor (47%)

hade missbrukat narkotika under de två senaste månaderna före aktuell verkställighet. Av dessa hade 88 procent injicerat en eller flera gånger eller på annat sätt använt narkotika dagligen eller så gott som dagligen.

Nedan följer en redovisning av dem som placerats i öppen anstalt med hänsyn till om de var intagna i fängelse för första gången och med hänsyn till olika "belastningfaktorer" som narkotikamissbruk och misskötsamhet (disciplinära tidstillägg eller avvikit) vid tidigare fängelsevistelser.

	Öppenplacerade	
	antal	andel
Förstagångare ej narkotikamissbruk	7/16	44%
Förstagångare narkotikamissbruk	5/9	56%
Fängelseerfaren ej narkotikamissbruk	6/9	67%
Fängelseerfaren narkotikamissbruk	2/10	20%
Fängelseerfaren ej narkotikmissbruk misskötsam	1/1	100%
Fängelseerfaren narkotikamissbruk misskötsam	0/6	0%

Inga signifikanta skillnader förelåg beträffande slutenhetsgrad mellan dem som bedömdes ha ett narkotikamissbruk jämfört med dem som inte bedömdes ha ett sådant, mellan förstagångare och de med fängelseerfarenhet eller mellan dem som misskött sig vid tidigare vistelser och de som ej gjort det. Beträffande initialplacering för kvinnor indikerar resultatet att andra än dessa "belastningsfaktorer" är avgörande för placeringen, möjligen strafftid, tillgängliga platser i anstaltssystemet eller närhetsprincip.

Närhetsprincipen

Sextiotre procent var frifotingar och övriga var häktade efter domen. Frifotingar placerades i högre grad inom den kriminalvårdsregion där vederbörande var hemmahörande, medan häktade i högre grad placerades utanför*.

Andel placerade inom kriminalvårdsregion där de var bosatta

	Inom region %	Utom region %
Fri fot	72	28
Häktad	37	63

5.2.3 Verkställigheten

Huvudsaklig sysselsättning

För nästan tre fjärdedelar (73%) var arbete den huvudsakliga sysselsättningen under verkställigheten. Dessutom hade 12 procent kombinerat arbete med studier eller behandling. Studier var huvudsaklig sysselsättning för sex procent. Dessutom kombinerade två procent studier med behandling. "Behandling" (särskild anordnad programverksamhet) som huvudsakligt innehåll i verkställigheten uppgavs för sex procent.

Huvudsaklig sysselsättning

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Arbete	83	68	33
Arbete/studier,behandling	4	20	-
Studier	4	4	33
"Behandling"	9	4	-

Studier, program, frigång och § 34

Sju kvinnor (14%) studerade på grundskole-/gymnasienivå eller deltog i annan utbildning. Ingen av kvinnorna deltog i AMU-utbildning. Tretton kvinnor (25%) hade varit placerade i påverkansprogram mot missbruk eller deltagit i pedagogiska påverkansprogram, typ Rattfällan eller social färdighetsträning. Ingen hade genomgått brottsförebyggande

kurs. Totalt hade 18 kvinnor (37%) deltagit i studier eller någon form av påverkansprogram.

Tre kvinnor (6%) hade haft frigång. Två kvinnor hade fortfarande frigång vid frigivningen. Fyra kvinnor (8%) hade påbörjat § 34-vistelse. Inga avbrott rapporterades, och ingen hade avvikit från något av alternativen.

Psykisk och somatisk vård

Personalen bedömde att nio kvinnor (18%) hade haft problem av psykologisk/psykiatrisk art under anstaltsvistelsen. Två av dem blev föremål för någon form av behandlingsinsats. Den ena hade bedömts vara i behov av psykiatrisk sjukhusvård, vilket resulterade i besök i psykiatrisk öppenvård och placering vid psykiatrisk avdelning inom kriminalvården, den andra hade varit aktuell i öppen psykiatrisk vård. Ingen hade försökt begå självmord. Ingen hade varit intagen i somatisk slutenvård.

Besök och fritidsaktivteter

Sjutton kvinnor (39%) hade inte haft något besök (av närstående/-vän/anhörig) under verkställigheten. De normaltidsdömda hade i mindre grad haft besök än de korttidsdömda *.

Besök under anstaltstiden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Ej besök	20	59	-
Ett/flera besök	80	41	100

Nästan hälften (45%) hade deltagit i fritidsaktivitet (§ 14 KvaL) utanför anstalt. En kvinna hade avvikit.

Permissioner

Sextiotvå procent hade inte haft permision av någon typ. Tre fjärdedelar (74%) hade inte haft någon regelbunden permission. Nedan framgår antalet som inte haft någon permission, antalet som haft en regelbunden eller särskild permission och antalet som misskött permission genom uteblivande i de fyra strafftidsgrupperna.

Ett stort svarsbortfall (19%) föreligger för särskild permission. Siffrorna för särskild permission bör därför tolkas med försiktighet.

Regelbundna och särskilda permissioner

	Korttid %	Normaltid1 %	normaltid2 %	Långtid %
Ingen regelbunden permission	23	11	3	-
Regelbunden permission	-	9	2	2
Uteblivande	-	3	-	-
Ingen särskild permission	19	10	2	-
Särskild permission	5	5	-	2
Uteblivande	2	2	-	-

Förflyttningar

Mer än två tredjedelar (68%) förflyttades aldrig från initialanstalten. Skälen till förflyttningar från initialanstalten var i huvudsak administrativa, behandlings- eller andra skäl, medan 29 procent (5/17) förflyttades av disciplinära skäl.

De flesta (77%) förflyttades inte någon gång under verkställigheten. Tolv kvinnor svarade för 16 förflyttningar, varav en kvinna hade förflyttats två gånger och en kvinna fyra gånger. I medeltal förflyttades kvinnorna 0,30 gånger (knappt var tredje) totalt, och i förhållande till sin strafftid enligt följande.

Förflyttningar i medeltal

Korttidsdömda	0,16	(var sjätte)
Normaltidsdömda	0,28	(knappt var fjärde)
Långtidsdömda	1,67	(drygt 1.5 gånger)

De intagnas flöden i anstaltssystemet framgår enligt nedan.

	Antal	Procent
Frigivna från lokalanstalt - aldrig förflyttade till högre nivå	38	72
Frigivna från lokalanstalt - någon gång förflyttade till högre nivå	3	6
Frigivna från sluten riksanstalt - suttit hela tiden eller förflyttats dit	9	17
Frigivna från häkte - suttit hela tiden eller förflyttats dit	3	6
Summa	53	100

De 72 procent som frigavs från lokalanstalt förflyttades aldrig till en högre nivå, vilket kan sägas utgöra normalfallet. För 6 procent har någon typ av störning uppstått vilket resulterat i en förflyttning till högre nivå. Att friges från sluten riksanstalt är ej acceptabelt i de flesta fall, här kan det troligen förklaras av att flera utländska kvinnor utvisats efter frigivningen.

Under verkställigheten förflyttades 9 kvinnor (17%) av disciplinära skäl. Alla utom en var normaltidsdömda.

Misskötsamhet

Sexton kvinnor (31%) hade fått varning, disciplinära tidstillägg eller förflyttats av disciplinära skäl under verkställigheten.

För totalt tio kvinnor (19%) hade noterats olovlig frånvaro någon gång under verkställigheten. Tre kvinnor (6%) hade avvikit direkt från anstalt. Ingen hade avvikit i samband med arbete utanför anstalten, under transport/rättegång eller från sjukhus.

Enrumsplacering

Tre kvinnor (6%) hade varit enrumsplacerade någon gång under verkställigheten. Alla var normaltidsdömda. Två hade varit placerade enligt § 23 KvaL.

Narkotika i anstalt

Sju kvinnor (13%) hade befattat sig med narkotika för eget bruk under verkställigheten. I ett fall angavs att en kvinna hade smugglat in droger

för annans räkning. De som befattat sig med narkotika över huvud taget var alla normaltidsdömda. Av de 39 kvinnor (74%) som lämnade urinprov lämnade 18 kvinnor (46%) positivt prov en eller flera gånger. Dock framgår ej om provet varit positivt vid intagningen i anstalt, efter permission etc.

Fysiskt våld i anstalt

En kvinna hade utsatts för fysiskt våld av medintagen under verkställigheten. I ett fall angavs att en kvinna hade utsatt annan medintagen för fysiskt våld. I ett fall hade en kvinna brukat våld mot personal.

5.2.4 Frigivningen

Social situation vid frigivningen

Vid intagningen i fängelse hade 36 kvinnor (72%) varit arbetslösa. Inför frigivningen var 18 (36%) utan arbete vilket de även varit vid intagningen.
Situationen hade förändrats under fängelsetiden enligt nedan för 18 (50%) av dem som varit arbetslösa vid intagningen.

Fortfarande arbetslösa	18	50%
Stadigvarande arbete	2	6%
Tillfälligt arbete	3	8%
Skyddat arbete	1	3%
Utbildning	3	8%
Under vård	2	6%
Pension	1	3%
Övrigt	6	17%
Summa	36	100%

Vid frigivningen hade 71% av dem som var arbetslösa inte haft någon arbetsförmedlingskontakt.

För 69 procent hade försörjningskällan inte förändrats jämfört med intagningen. Den huvudsakliga försörjningskällan såväl vid intagning som vid frigivning var följande.

Huvudsaklig försörjningskälla före och efter verkställigheten

	Intagning %	Frigivning %
Socialbidrag	43	45
Arbete/A-kassa	16	20
Pension/Sjukbidrag	10	10
Sjukpenning	10	8

Vid tiden för intagningen i fängelse hade angivits att tre kvinnor (6%) inte hade någon försörjningskälla. Inför frigivningen hade två kvinnor ingen försörjning.

Vid frigivningen var 14 kvinnor (29%) försörningspliktiga mot barn, de flesta var korttidsdömda. Totalt hade 14 procent av dem med försörjningsplikt ett stadigvarande arbete.

Vid intagningen saknade tre kvinnor (6%) bostad. Inför frigivningen var två av dem fortfarande bostadslösa.

För 73 procent hade inte situationen förändrats beträffande samlevnadsformer inför frigivningen. De levde huvudsakligen i följande konstellation både vid intagningen och frigivningen:

Relationer före och efter frigivningen

	Intagning %	Frigivning %
Sambo/gift	37	29
Sambo/gift m barn	16	18
Ensam	31	37
Ensam m barn	10	10

Övervakning vid frigivningen

Mer än hälften (55%) var föremål för övervakning vid frigivningen, antingen på grund av villkorlig frigivning eller dom till skyddstillsyn. Fördelningen i de tre strafftidsgrupperna framgår nedan.

Korttidsdömda	17%
Normaltidsdömda	84%
Långtidsdömda	100%

5.3 Intagna under 21 år

5.3.1 Bakgrund

Antal, strafftid, ålder och medborgarskap

Under oktober månad 1992 frigavs 75 personer under 21 år. Alla var män. De utgjorde sex procent av alla som frigavs under nämnda månad. De hade varit dömda till följande strafftider.

Korttid	34	45%
Normaltid	40	53%
Långtid	1	1%
Summa	75	100%

Medianåldern var 20 år (fem personer var under 18 år). Fler av de normaltidsdömda var under 20 år jämfört med de korttidsdömda*.

Åldersfördelning

	Samtliga %	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Under 20 år	43	26	58	-
20 år	57	74	43	100

Åttioen procent var svenska medborgare, och sju procent var medborgare i något annat nordiskt land. En person var statslös. Övriga var utomnordiska medborgare.

Medborgarskap

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Sverige	91	73	100
Övr Norden	3	10	-
Övr Europa	6	5	-
Övr	-	10	-

Aktuellt huvudbrott

De tre mest frekventa brottstyperna (huvudbrott) var tillgreppsbrott, våldsbrott och rån, inklusive grovt. Fler bland de korttidsdömda var dömda för våldsbrott jämfört med de normaltidsdömda, som i högre grad var dömda för rån*.

Tillgreppsbrott	27	36%
Våldsbrott	18	24%
Rån, inkl grovt	11	15%
Brott mot allmänhet och stat	6	8%
Trafiknykterhetsbrott	4	5%
Narkotikabrott	3	4%
Övriga trafikbrott	2	3%
Bedrägeri	1	1%
Sexualbrott	1	1%
Brott mot värnpliktslagen	1	1%
Övriga	1	1%
Summa	75	100%

Den totala förekomsten av trafiknykterhets- och narkotikabrott i aktuell verkställighet jämfört med huvudbrott framgår nedan. Korttidsdömda hade i högre grad förekomst av trafiknykterhetsbrott jämfört med de normaltidsdömda *.

Trafiknykterhets- och narkotikabrott-huvudbrott och förekomst

	Trafiknykterhetsbrott %	Narkotikabrott %
Huvudbrott	5	4
Förekomst	20	9

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

Över en fjärdedel (28%) hade varken avtjänat fängelse- eller frivårdsverkställighet tidigare (fem år före aktuell anstaltsverkställighets början). Fyrtiofyra procent hade varit föremål för enbart frivård, fem procent hade fängelseerfarenhet och 23 procent hade både fängelse- och frivårdserfarenhet. De normaltidsdömda var i högre grad belastade (både fängelse- och frivårdserfarenhet) jämfört med de korttidsdömda*.

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Ingen påföljd	32	25	-
Frivård enbart	56	33	100
Fängelse enbart	3	8	-
Fängelse + frivård	9	35	-

Skolutbildning

Nio (13%) hade avbrutit sin folk-/grundskoleutbildning. Drygt en femtedel (21%) hade en fullföljd utbildning över grundskolenivån, alla på gymnasial nivå.

Social situation före aktuell verkställighet

Nästan hälften (49%) hade varit arbetslösa före den aktuella anstaltsvistelsen. Sexton procent hade haft ett stadigvarande arbete, och ytterligare 16 procent studerade.

Sysselsättning senaste månaden före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Stadigvarande arbete	24	8	100
Studier	3	28	-
Arbetslös	48	50	-

De försörjde sig i huvudsak genom arbete/arbetslöshetskassa (32%), socialbidrag (25%), eller hjälp från anhöriga (9%). Fem procent saknade försörjningskälla.

Tretton procent hade haft en tillfällig bostad vid anstaltstidens början och nio procent var bostadslösa.

Bostadssituation senaste månaden före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Stadigvarande	82	65	100
Tillfällig	9	18	-
Bostadslös	6	13	-

Elva procent var gifta eller sammanboende. Övriga levde ensamma (52%) eller i annan relation (37%).

Drogmissbruk

Med missbruk avses dels den narkotikaklassificering avseende aktuellt narkotikamissbruk (senaste två månadernai frihet) som görs i anslutning till intagningen i anstalt, dels användning av narkotika och alkohol det senaste året före intagning. Även uppgifter om tid i missbruk redovisas.

Över en tredjedel (36%) bedömdes ha ett aktuellt narkotikamissbruk; 21 procent hade injicerat en eller flera gånger eller på annat sätt använt narkotika dagligen eller så gott som dagligen. Andelen ökar till 44 procent om hänsyn tas till uppgifter för de senaste 12 månaderna. Cirka 12 procent bedömdes vara injektionsmissbrukare. Tjugoen procent hade använt narkotika i högst 1 år, 70 procent i högst 5 år och 9 procent i mer än 5 år.

Narkotikamissbruk före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Inom senaste två månaderna	24	45	100
Inom senaste året	32	53	-
Injektionsmissbrukare	-	10	-

En tredjedel (34%) hade haft ett alkoholmissbruk under de senaste 12 månaderna före intagningen. Tjugo procent hade missbrukat alkohol i högst 1 år, 68 procent i högst 5 år och 12 procent i mer än 10 år.

Tolv procent hade varit föremål för antingen institutions- eller poliklinisk vård för drogmissbruk utanför kriminalvården under de senaste fem åren före aktuellt frihetsberövande.

Psykiskt hälsotillstånd

Med psykiskt hälsotillstånd avses om den intagne under de senaste fem åren varit aktuell för psykiatrisk tvångs- eller frivilligvård, psykiatrisk öppenvård, självmordsförsök, § 7-undersökning och/eller rättspsykiatrisk undersökning tidigare eller i aktuell dom eller varit dömd till sluten psykiatrisk vård.

Tre personer (4%) hade psykiatriskt slutenvårdats genom tvång eller frivillighet. Dessutom hade två (3%) haft kontakt med psykiatrisk öppenvård. Självmordsförsök uppgavs för två personer. Ingen hade varit dömd till sluten psykiatrisk vård. Fyra procent hade varit föremål för enbart § 7-undersökning i samband med aktuellt eller tidigare brott och en procent för rättspsykiatrisk undersökning.

5.3.2 Differentieringen

Med differentiering avses dels initialplacering med hänsyn till strafftid och anstaltens slutenhetsgrad, och dels initialplacering med hänsyn till tidigare fängelseerfarenhet, misskötsamhet under tidigare fängelsevistelser och aktuellt narkotikamissbruk. Dessutom beskrivs hur närhetsprincipen tillämpats vid initialplaceringen för frifotingar och häktade. Hemvisten för dessa jämförs i förhållande till placering inom eller utom hemvistens kriminalvårdsregion. Med hemvist avses den intagnes adress i domen.

Med tidigare fängelseerfarenhet och misskötsamhet avses förhållandena fem år före den aktuella anstaltsvistelsens början. Misskötsamhet definieras som att den intagne någon gång under femårsperioden avvikit från anstalt och/eller blivit disciplinärt bestraffad enligt § 47:2 KvaL (s.k. tidstillägg). Med narkotikamissbruk avses den intagnes narkotikaklassificering enligt kriminalvårdens behandlingsjournal. För att knyta an till den ettårsgräns, som i Lag om kriminalvård i anstalt anges som utgångspunkt för placering i riks- eller lokalanstalt, har här gruppen "normaltidsdömda" delats i två grupper.

Placering i anstaltssystemet

Domen/domarna till fängelse omfattande följande strafftider:

Korttid	34	45%
Normaltid1	32	43%
Normaltid2	8	11%
Långtid	1	1%
Summa	75	100%

Initialplacering i kriminalvården efter stafftid och slutenhetsgrad framgår nedan. Sextiotvå procent placerades i öppen anstalt, 36 procent i sluten lokal och en procent i sluten riks.

Initialplacering efter strafftid

	Korttid	Normaltid1	Normaltid2	Långtid
	absoluta tal			
Öppen anstalt	28	14	4	-
Sluten lokal	6	17	3	1
Sluten riks	-	-	1	-
Summa	34	31	8	1

De korttidsdömda placerades i högre grad öppet jämfört med de normaltidsdömda som i högre grad placerades slutet*.

Intagnas bakgrund i förhållande till initialplacering

Femtiofyra personer (72%) var dömda till fängelse för första gången, medan 21 (28%) hade erfarenhet av tidigare fängelsevistelse. För 10 (48%) av de sistnämnda fanns uppgift om misskötsamhet från tidigare fängelsevistelser. Kriminalvårdens personal bedömde att 27 personer (36%) hade missbrukat narkotika under de två senaste månaderna före aktuell verkställighet. Av dessa hade 59 procent injicerat en eller flera gånger eller på annat sätt använt narkotika dagligen eller så gott som dagligen.

Nedan följer en redovisning av dem som placerats i öppen anstalt dels med hänsyn till om de var intagna i fängelse för första gången och dels med hänsyn till olika "belastningfaktorer" som narkotikamissbruk och misskötsamhet (disciplinära tidstillägg eller avvikit) vid tidigare fängelsevistelser.

Initialplacering efter strafftid och belastning

	Öppenplacerade	
	Antal	%
Förstagångare ej narkotikamissbruk	30/39	77
Förstagångare narkotikamissbruk	6/15	40
Fängelseerfaren ej narkotikamissbruk	3/5	60
Fängelseerfaren narkotikamissbruk	4/6	67
Fängelseerfaren ej narkotikamissbruk ej skötsam	2/4	50
Fängelseerfaren narkotikamissbruk ej skötsam	1/5	20

(För en person med fängelseerfarenhet, narkotikamissbruk och ej skötsam saknades uppgift om anstaltstyp)

Narkotikamissbrukare placerades i högre grad slutet jämfört med icke narkotikamissbrukare som placerades öppet i högre grad*. Inga signifikanta skillnader förelåg beträffande slutenhetsgrad mellan förstagångare och de med fängelseerfarenhet eller mellan dem som misskött sig vid tidigare vistelser och de som ej gjort det.

Närhetsprincipen

Fyrtioåtta procent var frifotingar och övriga häktade. Både frifotingar och häktade placerades i hög grad inom den kriminalvårdsregion där vederbörande var hemmahörande enligt länsadressen.

Andel placerade inom kriminalvårdsregion där de var bosatta

	Inom region %	Utom region %
Fri fot	85	15
Häktad	84	16

5.3.3 Verkställigheten

Huvudsaklig sysselsättning

För en tredjedel (67%) var arbete den huvudsakliga sysselsättningen under verkställigheten. Dessutom hade 16 procent kombinerat arbete med studier eller behandling. Studier var huvudsaklig sysselsättning för en procent. "Behandling" (särskild anordnad programverksamhet) som huvudsakligt innehåll i verkställigheten uppgavs för en procent. Tre procent var ej arbetspliktiga.

Huvudsaklig sysselsättning

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Arbete	76	60	-
Arbete+studier el. behandling	9	23	-
Studier	-	3	-
"Behandling"	-	3	-

Studier, program, frigång och § 34

Tjugoen personer (30%) studerade på grundskole-/gymnasienivå eller deltog i annan utbildning. Tre personer (4%) deltog i AMU-utbildning. Tolv personer (16%) hade varit placerade i påverkansprogram mot missbruk, deltagit i pedagogiska påverkansprogram typ Rattfällan eller social färdighetsträning eller genomgått brottsförebyggande kurs. Totalt hade 28 personer (41%) deltagit i studier eller någon form av påverkansprogram. Inga signifikanta skillnader mellan strafftidsgrupperna förelåg beträffande deltagande i studier eller påverkansprogram.

Elva personer (15%) hade haft frigång. Åtta personer hade fortfarande frigång vid frigivningen. Tre personer hade avbrutit, men ingen hade avvikit. En person hade påbörjat § 34 vistelse. Inget avbrott eller avvikelse rapporterades.

Psykisk och somatisk vård

Personalen bedömde att sex personer (8%) hade haft problem av psykiatrisk art. Tre personer erhöll någon form av behandlande insats; en psykiatrisk slutenvårdad genom frivillighet, en hade besökt psykiatrisk öppenvård och en hade varit placerad vid psykiatrisk avdelning inom kriminalvården. Ingen hade försökt begå självmord. En person hade varit intagen i somatisk slutenvård.

Besök och fritidsaktiviteter

Tjugoåtta personer (40%) hade inte haft något besök (av närstående/-vän/anhörig) under verkställigheten.

Besök under anstaltstiden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Ej besök	38	43	-
Ett/flera besök	62	57	100

Trettioåtta procent hade deltagit i organiserad fritidsaktivitet (§ 14 KvaL) utanför anstalt. En person hade avvikit.

Permissioner

Totalt hade 58 procent inte haft permission av någon typ under verkställigheten.

Sjuttioen procent hade inte haft någon regelbunden permission. Nedan framgår antalet som haft en regelbunden eller särskild permission och antalet som misskött permission genom uteblivande i de olika strafftidsgrupperna.

Ett stort svarsbortfall (24%) föreligger för särskild permission. Siffrorna för särskild permission bör därför tolkas med försiktighet.

Regelbundna och särskilda permissioner

	Kortid %	Normaltid1 %	Normaltid2 %	Långtid %
Ingen regelbunden permission	28	21	1	1
Regelbunden permission	5	9	7	-
Uteblivande	-	-	1	-
Ingen särskild permission	27	15	2	1
Särskild permission	1	11	-	-
Uteblivande	-	1	-	-

Förflyttningar

Sjuttio procent förflyttades aldrig från initialanstalten. Skälen till förflyttningar från initialanstalten var i huvudsak administrativa, behandlings- eller andra skäl, medan 11 procent (8/22) förflyttades av disciplinära skäl.

De flesta (69%) förflyttades inte någon gång under verkställigheten. Tjugotre personer svarade för 33 förflyttningar, varav sex personer hade förflyttats två gånger och två personer tre gånger. I medeltal förflyttades de 0,44 gånger totalt (knappt varannan), och i förhållande till strafftid enligt följande:

Förflyttningar i medeltal

Korttidsdömda	0,29	(nästan var fjärde)
Normaltidsdömda	0,55	(drygt varannan)
Långtidsdömda	1,00	

De intagnas flöden i anstaltssystemet framgår enligt nedan.

	antal	procent
Frigivna från lokal- eller öppen anstalt - aldrig förflyttade till högre nivå	67	89
Frigivna från lokal- eller öppen anstalt någon gång förflyttade till högre nivå	6	8
Frigivna från häkte - suttit hela tiden eller förflyttats dit	2	3
Summa	75	100

De 89 procent som frigavs från lokal- eller öppen anstalt förflyttades aldrig till en högre nivå, vilket kan sägas utgöra normalfallet. För 8 procent har någon typ av störning uppstått vilket resulterat i en förflyttning till högre nivå.

Under verkställigheten förflyttades 11 personer (15%) av disciplinära skäl. De flesta var normaltidsdömda (8).

Misskötsamhet

Totalt hade 27 personer (36%) fått varning, disciplinärt tidstillägg eller förflyttats disciplinärt under verkställigheten.

För totalt 7 personer (9%) hade noterats olovlig frånvaro någon gång under verkställigheten. Sex personer (8%) hade avvikit direkt från anstalt. Ingen hade avvikit i samband med arbete utanför anstalten, under transport/rättegång eller från sjukhus.

Enrumsplacering

Nio personer (12%) hade varit enrumsplacerade någon gång under verkställigheten. Alla utom en var normaltidsdömda. I tre fall har § 20 KvaL tillämpats och i tre fall § 23.

Narkotika i anstalt

Tretton personer (17%) hade befattat sig med narkotika för eget bruk under verkställigheten. I ett fall angavs att en person hade smugglat in droger för annans räkning. Tolv av de som över huvud taget befattat sig med narkotika var normaltidsdömda. Av de 53 personer (71%) som hade lämnat urinprov lämnade 22 (42%) positivt prov en eller flera gånger. Dock framgår ej om provet varit positivt vid intagningen i anstalt, efter permission etc.

Våld i anstalt

En person hade blivit utsatt för fysiskt våld av medintagen under verkställigheten. Ingen hade brukat fysiskt våld mot personal.

5.3.4 Frigivningen

Social situation vid frigivningen

Vid intagningen i fängelse hade 36 personer (49%) varit arbetslösa. Inför frigivningen var 22 personer (30%) utan arbete. Av dessa hade 17 personer även varit utan arbete vid intagningen. Sex personer (8%) som hade varit sysselsatta vid intagningen (av tillfälligt arbete eller studier) var arbetslösa vid frigivningen.

Situationen hade förändrats under fängelsetiden enligt nedan för 19 (53%) av dem som varit arbetslösa vid intagningen. I synnerhet hade situationen för de normaltidsdömda förbättrats (11 personer av de 19 tillhörde normaltidsgruppen).

Fortfarande arbetslösa	17	47%
Stadigvarande arbete	-	-
Tillfälligt arbete	5	14%
Skyddat arbete	1	3%
Utbildning	5	14%
Under vård	1	3%
Pension	1	3%
Övrigt	6	17%
Summa	36	100%

Vid frigivningen hade sex (26%) av dem som var arbetslösa inte någon etablerad arbetsförmedlingskontakt.

För 64 procent hade försörjningskällan inte förändrats jämfört med före intagningen. Den huvudsakliga försörjningen såväl vid intagning som vid frigivning var följande:

Huvudsaklig försörjningskälla före och efter frigivningen

	Intagning %	Frigivning %
Socialbidrag	25	36
Arbete/akassa	32	29
Anhöriga	10	7
Studiemedel	7	11

Vid tiden för intagningen i fängelse hade angivits att fyra personer (5%) inte hade någon försörjningskälla. Inför frigivningen hade en person ingen uppgiven försörjning.

Vid frigivningen var tre personer (4%) försörjningspliktiga mot barn. Ingen av dem hade ett stadigvarande arbete.

Vid intagningen saknade sju personer (9%) bostad. Inför frigivningen var fyra personer (5%) bostadslösa. Av dessa hade tre personer även varit utan bostad vid intagningen, vilket betyder att boendesituationen förbättrats något för fyra procent, dock huvudsakligen genom tillfälliga bostäder.

För 99 procent hade inte situationen förändrats beträffande sociala relationer inför frigivningen. De levde huvudsakligen i följande konstellation både vid intagningen och frigivningen:

Relationer före och efter frigivningen

	Intagning %	Frigivning %
Sambo/gift	7	8
Sambo/gift m barn	4	4
Ensam	53	53

Övervakning vid frigivningen

Sjuttio procent var föremål för övervakning vid frigivningen, antingen på grund av villkorlig frigivning eller på grund av skyddstillsyn. Fördelningen i de tre strafftidsgrupperna framgår enligt nedan:

Korttidsdömda	44%
Normaltidsdömda	90%
Långtidsdömda	100%

5.4 Narkotikamissbrukare

5.4.1 Bakgrund

Antal, strafftid, kön, ålder och medborgarskap

Med narkotikamissbrukare avses att den frigivne, enligt för personalen kända uppgifter, missbrukat narkotika under det senaste året före aktuellt frihetsberövande.

Under oktober månad 1992 frigavs med denna definition 428 intagna narkotikamissbrukare. Narkotikamissbrukarna utgör därmed 38 procent av samtliga frigivna.

Av de 428 var 111 (26%) dömda till högst två månaders fängelse (korttidsdömda). Av narkotikamissbrukarna frigavs 290 (68%) från ett fängelsestraff som var mer än två månader men kortare än två år (normaltidsdömda). Ytterligare 27 (6%) var dömda till fängelse två år eller däröver (långtidsdömda). Av de 428 narkotikamissbrukarna är 25 kvinnor (6%).

Åldersfördelning

	Samtliga %	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
under 20 år	3	3	4	-
20-29 år	43	43	44	26
30-39 år	40	39	39	52
40-49 år	11	11	11	15
50-59 år	3	4	2	7
60 år el äldre	0.5	1	0.3	-

Medianåldern för narkotikamissbrukarna är 31 år. De långtidsdömda var äldre än övriga grupper*.

Av samtliga var 84 procent svenska medborgare och 8 procent var medborgare i något annat nordiskt land. Övriga var utomnordiska medborgare.

Medborgarskap

	Samtliga %	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Sverige	84	85	83	81
Övr Norden	8	7	8	11
Övr Europa	4	2	4	4
Utom Europa	4	5	4	4

Aktuellt huvudbrott

De vanligaste huvudbrotten i aktuell dom för narkomanerna var i nämnd ordning tillgreppsbrott (38%), narkotikabrott (13%), bedrägeribrott (12%) och våldsbrott (10%). Huvudbrottsbilden skiljer sig åt mellan de olika strafftidsgrupperna. För de korttidsdömda narkotikamissbrukarna var de vanligaste huvudbrotten tillgreppsbrott (27%),

trafiknykterhetsbrott (18%), övriga trafikbrott (18%) och våldsbrott (14%). För de normaltidsdömda var tillgreppsbrott (45%) det vanligaste huvudbrottet följt av bedrägeribrott (15%), narkotikabrott (14%) och brott mot allmänhet och stat (9%) samt för de långtidsdömda narkotikabrott (30%), rån inklusive grovt rån (26%), tillgreppsbrott (15%) och övriga brott (15%).

Genom att använda huvudbrott framgår endast det allvarligaste brottet i verkställigheten. För trafiknykterhetsbrott och narkotikabrott redovisas här den totala förekomsten.

Trafiknykterhetsbrott var huvudbrott hos 5 procent av samtliga, medan det förekom som brottsrubricering hos 18 procent, dvs hos nästan var femte narkotikamissbrukare. För narkotikabrott är motsvarande andelar 13 och 32 procent, dvs narkotikabrott/förseelse förekom hos nästan var tredje. I tabellerna visas huvudbrott respektive förekomst i de tre strafftidsgrupperna.

Trafiknykterhetsbrott - huvudbrott och förekomst

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Huvudbrott	18	1	-
Förekomst	30	14	11

Narkotikabrott - huvudbrott och förekomst

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Huvudbrott	6	14	30
Förekomst	23	33	48

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

Nio procent av samtliga hade inte avtjänat varken fängelse eller frivårdsverkställighet tidigare (fem år före aktuell anstaltsverkställighets början). Cirka en femtedel (18%) hade varit föremål enbart för frivård. Enbart fängelsebelastning utan frivårdsverkställighet gällde för 23 procent av samtliga medan övriga 50 procent hade erfarenhet av både fängelse och skyddstillsyn. Det betyder att nästan 75 procent tidigare hade varit intagna i anstalt. Belastningen av tidigare kriminalvårdspåföljder visas nedan för tre strafftidsgrupperna.

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Ingen påföljd	10	8	19
Enbart frivård	29	14	11
Enbart fängelse	17	24	33
Både fängelse och frivård	44	54	37

Skolutbildning

Avbruten folk- eller grundskola redovisades för 15 procent av samtliga. Fullföljd utbildning över grundskolenivå redovisades för 20 procent, där merparten avsåg gymnasial yrkesutbildning. Motsvarande andelar är för korttidsgruppen 5 respektive 22 procent, för normaltidsgruppen 15 respektive 16 procent och för långtidsgruppen 7 respektive 44 procent. Det är således i långtidsgruppen man återfinner högst andel med avslutad utbildning över grundskolenivå.

Social situation

Sex procent av narkomanerna hade stadigvarande arbete före den aktuella anstaltsvistelsen och ytterligare 6 procent tillfälligt arbete. Som arbetslösa redovisades 66 procent. Ytterligare 13 procent hade pension eller stod under pensionsutredning.

Sysselsättning senaste månaden före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Stadigvarande arbete	7	4	22
Tillfälligt arbete	4	6	15
Pension	14	13	7
Arbetslös	61	69	52

Som huvudsaklig försörjningskälla uppgavs socialhjälp för 47 procent av samtliga. Tio procent saknade helt försörjning. För korttidsgruppen var motsvarande siffror 43 respektive 7 procent, för normaltidsgruppen 49 respektive 11 procent och för långtidsgruppen 33 respektive 7 procent.

Tjugo procent av samtliga var bostadslösa vid anstaltstidens början och ytterligare 21 procent hade tillfälliga bostadslösningar. För 57

procent fanns en stadigvarande bostad. Två procent var intagna för vård.

Bostadssituation senaste månaden före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Bostadslös	13	22	26
Tillfällig bostad	20	22	19
Stadigvarande bostad	64	55	52
Intagen för vård	4	1	4

Sextioen procent av samtliga narkomaner var ensamstående, medan 28 procent var sambo eller gifta med eller utan barn. Övriga levde i annan form av relation. Relationsmönstret skiljer sig något åt mellan strafftidsgrupperna. Högsta andelen ensamstående återfanns i långtidsgruppen (78%). I korttidsgruppen fanns högsta andelen som levde i parrelation med eller utan barn (34%).

Drogmissbruk

Med missbruk avses dels den narkotikaklassificering avseende aktuellt narkotikamissbruk (senaste två månaderna i frihet) som görs i anslutning till intagningen i anstalt, dels användning av narkotika och alkohol det senaste året före intagning. Även uppgifter om tid i missbruk redovisas.

Åttioåtta procent av samtliga bedömdes ha ett aktuellt narkotikamissbruk; 59 procent som grava narkotikamissbrukare och 29 procent som narkotikamissbrukare. Samtliga har per definition missbrukat under de senaste 12 månaderna. Hälften bedömdes vara injektionsmissbrukare. Trettionio procent av narkotikamissbrukarna har använt narkotika i högst 5 år, 21 procent mellan 6-10 år och 40 procent i mer än 10 år.

Narkotikamissbruk före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Inom senaste två månaderna	88	89	81
Inom senaste året	100	100	100
Injektionsmissbrukare	39	55	40

En högre andel i normal- och långtidsgruppen (43%) hade använt narkotika i mer än tio år, jämfört med de korttidsdömda (27%).

Ca 58 procent av samtliga narkomaner bedömdes vara missbrukare av alkohol. I de tre strafftidsgrupperna var motsvarande andelar för korttidsgruppen 57 procent, för normaltidsgruppen 60 procent och för långtidsgruppen 52 procent.

Av samtliga alkoholmissbrukare har 30 procent missbrukat alkohol i högst 5 år, 23 procent mellan 6-10 år och 47 procent i mer än 10 år.

Av samtliga narkotikamissbrukare har 49 procent erhållit behandling för missbruk på institution eller polikliniskt utanför kriminalvården, under de senaste fem åren före aktuellt frihetsberövande. Motsvarande andel för korttidsdömda var 48 procent, för normaltidsdömda 48 procent och för långtidsdömda 54 procent.

Psykiskt hälsotillstånd

Med psykiskt hälsotillstånd avses om den intagne under de senaste fem åren varit aktuell för psykiatrisk tvångsvård, psykiatrisk frivilligvård, psykiatrisk öppenvård, självmordsförsök, § 7-undersökning i aktuell dom eller tidigare, rättspsykiatrisk undersökning tidigare eller i aktuell dom eller varit dömd till sluten psykiatrisk vård.

Av samtliga hade nio procent varit föremål för psykiatrisk slutenvård genom tvång eller frivillighet. Dessutom har ytterligare sex procent varit föremål för psykiatrisk öppenvård.

Rättspsykiatrisk undersökning (vilken vanligtvis föregås av § 7-undersökning) har någon gång under de senaste fem åren omfattat tre procent av narkomanerna. Enbart § 7-undersökning har under samma tidsperiod dessutom omfattat tio procent, dvs totalt ca 13 procent av gruppen har undersökts. I anslutning till den aktuella domen var tre intagna (1%) rättspsykiatriskt undersökta. Tre i gruppen (1%) hade någon gång tidigare dömts till sluten psykiatrisk vård.

5.4.2 Differentieringen

Inledning

I avsnittet redovisas hur de intagna initialplacerades i förhållande till strafftiden. Dessutom beskrivs placeringsmönstret, när man lägger till andra faktorer som avser de intagna, såsom tidigare fängelseerfarenhet, misskötsamhet under tidigare fängelsevistelser samt aktuellt narkotikamissbruk. Med tidigare fängelseerfarenhet och misskötsamhet avses förhållandena fem år före den aktuella anstaltsvistelsens början. Misskötsamhet definieras som att den intagne någon gång under femårsperioden avvikit från anstalt och/eller blivit disciplinärt be-

straffad enligt § 47:2 KvaL (sk tidstillägg). Med narkotikamissbruk avses den intagnes narkotikaklassificering enligt behandlingsjournalen.

Avsnittet innehåller också en beskrivning av hur närhetsprincipen tilllämpats vid initialplaceringen. I beskrivningen jämförs de intagnas hemvist i förhållande till placering inom eller utom den kriminalvårdsregion där de är bosatta (enligt adressen i domen).

För att knyta an till den ettårsgräns, som i Lag om kriminalvård i anstalt anges som utgångspunkt för placering i riks- eller lokalanstalt, har här gruppen "normaltidsdömda" delats i två undergrupper. Den första gruppen omfattar dem som har högst ett års fängelse (normtid1), den andra gruppen dem som har över ett års fängelse (normtid2).

Initialplacering

Med initialplacering avses här den anstaltstyp där den intagne först placerades, antingen efter att ha varit häktad eller själv inställt sig på anstalt. Av samtliga narkotikamissbrukare intogs 35 procent på öppen anstalt, 54 procent på sluten lokalanstalt och elva procent på sluten riksanstalt.

Initialplacering efter strafftid

	Korttid %	Normtid1 %	Normtid2 %	Långtid %
Öppen anstalt	59	34	12	4
Sluten lokal	36	59	79	26
Sluten riks	6	7	9	70

Tabellen visar att andelen öppenplacerade minskar i och med att strafftidens längd ökar. Strafftiden är dock inte den enda faktor som påverkar beslut om anstaltsplacering. Nedan visas en fördelning i öppen och sluten placering, efter att ett antal bakgrundsfaktorer lagts till strafftiden.

Intagnas bakgrund i förhållande till initialplacering

För att förenkla framställningen har skapats ett antal delgrupper av de intagna med olika "belastning". Därefter redovisas andelen av gruppen som erhåller öppen anstaltsplacering. Om uppgift saknas i någon bakgrundsvariabel för en intagen, betraktas denne som bortfall i denna analys (totalt bortfall=43 intagna). Observera att med narkotikamissbruk i tabellen avses missbruk senaste två månaderna före frihetsberövandet.

Initialplacering efter strafftid och belastning

	Korttid	Normtid1	Normtid2	Långtid
	Antal och andel öppenplacerade			
Ej tidigare fängelse ej narkotikamissbruk	0/2	6/7	-	0/2
Ej tidigare fängelse narkotikamissbruk	33/39 (85%)	15/47 (32%)	2/9	0/6
Tidigare fängelse skötsam ej narkotikamissbruk	4/6	4/10	-	0/2
Tidigare fängelse skötsam narkotikamissbrukare	17/32 (53%)	28/67 (42%)	2/10	0/8
Tidigare fängelse ej skötsam ej narkotikamissbruk	2/4	4/11	0/3	0/1
Tidigare fängelse ej skötsam narkotikamissbrukare	3/20	19/83 (23%)	2/34	1/7

Antalet personer i flera delgrupper är få, varför tolkningen här måste göras med viss försiktighet. Sammanställningen pekar dock på att tidigare belastning påverkar slutenhetsgraden vid initialplacering. Om man studerar varje strafftidsgrupp för sig har de tyngst belastade minst andel öppenplaceringar medan få belastningar i normalfallet leder till öppenplacering. De med långa strafftider erhåller oftast slutenplacering enbart på grund av den långa strafftiden, varför slutsatserna inte låter sig appliceras på denna grupp.

Närhetsprincipen

Av samtliga narkotikamissbrukare var 42 procent frifotingar (beslut om anstaltsplacering tas av regionledning) och övriga hade varit frihetsberövade (häktade) efter domen (beslut om initialplacering tas av häkteschef). Av samtliga frifotingar placerades 72 procent inom den kriminalvårdsregion där de var bosatta. Av de häktade placerades 77 procent inom den egna regionen.

Av de korttidsdömda var 81 procent frifotingar. Motsvarande för normtid1 (2mån < t < = 1år) var 34 procent, för normtid2 (1år < t < 2år) 11 procent och för långtidsdömda 11 procent.

Andel placerade inom kriminalvårdsregion där de var bosatta

	Korttid %	Normtid1 %	Normtid2 %	Långtid %
Fri fot	69	77	67	33
Häktad	84	76	81	54

5.4.3 Verkställigheten

Huvudsaklig sysselsättning under anstaltstiden

Arbete är den dominerande sysselsättningen under anstaltstiden. Av samtliga har 58 procent haft arbete som huvudsaklig sysselsättning. Dessutom har 14 procent kombinerat arbete med studier eller behandling. Nio procent har inte varit arbetspliktiga. Studier var huvudsaklig sysselsättning för fyra procent. "Behandling" (särskilt anordnad programverksamhet) som huvudsakligt verkställighetsinnehåll har avsett två procent av samtliga.

Huvudsaklig sysselsättning under anstaltstiden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Arbete	58	60	50
Arbete+studier/behandling	6	16	27
Ej arbetspliktig	13	8	8
Studier	3	5	-
"Behandling"	4	1	8

Studier, program, frigång och § 34

Fem procent har deltagit i grundskolestudier motsvarande årskurs 1-6, 11 procent har deltagit i grundskolestudier årskurs 7-9 och två procent har deltagit i gymnasiala studier. Därutöver har fem procent deltagit i andra teoretiska studieformer.

Om man tar hänsyn till att vissa intagna deltagit i flera av studienivåerna, betyder det att ca 20 procent har deltagit i någon form av studier under anstaltstiden och övriga 80 procent inte. Om man jämför

mellan de tre strafftidsgrupperna är studiedeltagandet störst bland de normaltidsdömda (24%), näst störst bland de långtidsdömda (15%) och minst bland de korttidsdömda (11%).

Tre procent av samtliga har deltagit i yrkesutbildning, exempelvis AMU-kurser. Här är deltagandet i gruppen långtidsdömda störst (8%).

Av samtliga narkomaner har 54 (13%) avtjänat delar av strafftiden vid drogfri avdelning på anstalt. Knappt fem procent har deltagit i pedagogiskt inriktad kurs (t.ex Rattfällan), sex procent har deltagit i annan pedagogisk påverkanskurs t. ex. social färdighetsträning och två procent har deltagit i brottsförebyggande verksamhet, t.ex. "Brottfällan". Om man på samma sätt som ovan tar hänsyn till att vissa intagna deltagit i flera av programverksamheterna, får man fram att 19 procent har deltagit i något strukturerat påverkansprogram under anstaltstiden medan övriga 81 procent inte gjort det. Mer än en tredjedel (36%) av de långtidsdömda har deltagit i någon verksamhet, 21 procent av de normaltidsdömda och 11 procent av de korttidsdömda.

Deltagande i påverkansprogram under anstaltstiden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Drogfri avdelning	3	15	31
Pedagogisk kurs	8	3	4
Social färdighetsträning	2	8	12
Brottsförebyggande kurs	1	2	4

Om man gör en samlad analys på samtliga ovannämnda aktiviteter (teoretiska studier, yrkesinriktade studier, drogfri avdelning, pedagogisk kurs, social färdighetsträning, brottsförebyggande kurs) ger den vid handen att 139 av narkotikamissbrukarna (34%) av samtliga har deltagit i minst en av aktiviteterna. Fördelningen av deltagande i de olika strafftidsgrupperna är för korttidsdömda 25 procent, för normaltidsdömda 36 procent och för långtidsdömda 52 procent.

Frigång har beviljats för totalt 24 intagna (6%) under anstaltstiden. Frigången hade avbrutits på grund av misskötsamhet för 42 procent av dem som påbörjat. Frigången pågick fortfarande vid frigivningstidpunkten för drygt 60 procent av dem som påbörjat frigång.

Vistelse utanför anstalt enligt § 34 KvaL beviljades totalt för 39 (9%) varav fyra intagna beviljades två § 34-vistelser. Avbruten § 34-vistelse noterades för 18 (46%) av de intagna som beviljats. Avbrott kan ske utan misskötsamhet som anledning. För tre narkotikamissbrukare återupptogs den avbrutna vistelsen.

Besök och fritidsaktiviteter under anstaltstiden

Under anstaltstiden har nästan hälften (46%) haft besök (av någon närstående/vän/anhörig). Av dem som haft besök har 35 procent fått ett besök och övriga två eller flera besök.

Besök under anstaltstiden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Ej besök	60	54	23
Ett el. flera besök	40	46	77

Nästan en tredjedel (32%) av samtliga har deltagit i organiserad fritidsaktivitet utanför anstalt (§ 14 KvaL) under verkställigheten. Av dem som deltagit i fritidsaktivitet utom anstalt har totalt två intagna (2%) avvikit.

Permissioner

Sextiofyra procent av narkotikamissbrukarna har inte haft permission av någon typ. Motsvarande andelar i de tre strafftidsgrupperna är för korttidsdömda 89 procent, för normaltidsdömda 60 procent och för långtidsdömda 7 procent.

315 intagna (77%) har inte haft någon regelbunden permission. Minst en regelbunden permission har beviljats 94 av samtliga intagna (23%) under anstaltstiden. Av dessa har 31 misskött sig genom uteblivande (33%).

Regelbundna permissioner och uteblivanden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Andel som haft regelbunden permission	7	24	77
Andel av dessa som någon gång uteblivit	29	31	40

Sjuttiotre procent har inte haft någon särskild permission. Av dem som beviljats minst en särskild permission har 15 procent misskött sig någon gång genom uteblivande.

Särskilda permissioner och uteblivanden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Andel som haft särskild permission	7	29	90
Andel av dessa som någon gång uteblivit	14	16	11

Förflyttningar

Sextiosex procent av samtliga förflyttades aldrig från initialanstalten. För korttidsdömda var andelen 78 procent, för normaltidsdömda 58 procent och för långtidsdömda 22 procent. Det vanligaste skälet till förflyttning var för de korttidsdömda administrativa skäl (bl a anstalternas semesterstängningar) och disciplinära skäl (38% vardera). För de normaltidsdömda var disciplinära skäl vanligast (48%). För de långtidsdömda var det vanligaste skälet det fortsatta verkställighetsinnehållet (behandling eller "annat skäl").

Sammanlagt 35 förflyttningar ägde rum för de 111 korttidsdömda narkotikamissbrukarna. Det betyder att en korttidsintagen i genomsnitt förflyttats 0.32 gånger (var tredje). De normaltidsdömda har på motsvarande sätt förflyttats i genomsnitt 0.57 gånger (drygt hälften) medan de långtidsdömda i genomsnitt förflyttats 2.1 gånger. Observera att eventuell initial förflyttning för en häktad till första anstalt inte medräknats i uppgifterna ovan.

Sjuttiosju procent av samtliga narkotikamissbrukare har frigivits från lokalanstalt eller öppen riksanstalt utan att någon gång ha varit förflyttade till en högre nivå (mer sluten anstalt) än initialanstalten. Tolv procent har frigivits från ovannämnda anstaltstyper, men någon gång blivit förflyttade till en mer sluten anstaltstyp än initialanstalten. Åtta procent har frigivits från sluten riksanstalt, antingen på grund av att de blivit förflyttade dit eller suttit där hela tiden. Drygt två procent har frigivits från häkte, antingen direkt eller efter att ha blivit förflyttade.

Drygt 25 procent av samtliga narkotikamissbrukare har någon gång under anstaltstiden förflyttats av disciplinära skäl. Lägsta andelen sådana förflyttningar finns bland de korttidsdömda (12%). Andelen bland normaltidsdömda är 30 procent och bland de långtidsdömda 33 procent.

Misskötsamhet

Med misskötsamhet avses här varning och disciplinära tidstillägg enligt § 47 KvaL samt rymning och andra avvikelser.

Varning enligt § 47 KvaL har tilldelats 30 procent av de intagna. I korttidsgruppen har elva procent tilldelats varning, i normaltidsgruppen 35 procent och i långtidsgruppen 44 procent.

Sammanlagt 30 procent har fått disciplinärt tidstillägg, lägsta andelen i korttidsgruppen (11%). I normaltidsgruppen har 36 procent bestraffats på detta sätt och i långtidsgruppen 42 procent.

Om man ser sammantaget på de tre disciplinära åtgärderna varning, tidstillägg och förflyttning av disciplinära skäl, har 196 intagna (47%) varit föremål för något eller flera av dessa förfaranden. I korttidsgruppen var det 23 (21%), i normaltidsgruppen 156 (55%) och i långtidsgruppen 17 (65%).

Av de 428 narkomanerna hade 38 (9%) rymt någon gång direkt från anstalt. I korttidsgruppen hade sex rymt (5%), i normaltidsgruppen 30 (10%) och i långtidsgruppen två (7%). Totalt hade en intagen avvikit från arbete utanför anstalt, ingen från transport eller rättegång, en under sjukhusvistelse och sex från vistelse utom anstalt för fritidsändamål (§ 14:2 KvaL).

Enrumsplacering

Fyrtiosju av samtliga (11%) har någon någon varit placerade i enrum, antingen på egen begäran eller på grund av indisciplinärt uppförande. För 13 intagna har § 20:1 KvaL tillämpats, för två intagna § 20:2, för nio intagna § 23. §18 har tillämpats i 10 fall.

Narkotika i anstalt

34 procent av samtliga har befattat sig med narkotika för eget bruk under verkställighetstiden. Sju intagna har ertappats med att ägna sig åt försök/insmuggling av narkotika.

Urinprov för kontroll av narkotika har tagits på 392 av samtliga (92%). För 231 av dem (60 %) har urinprov utfallit med positivt resultat minst en gång.

Befattning med narkotika och narkotikakontroll

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Befattning med narkotika för eget bruk	11	48	40
Lämnat urinprov	85	94	96

Av de intagna som lämnat urinprov i korttidsgruppen har 70 procent varit positiva minst en gång, i normaltidsgruppen 58 procent och i långtidsgruppen 46 procent.

Psykisk och somatisk vård

Personalen har bedömt att ca 13 procent av de intagna har haft problem av psykologisk/psykiatrisk natur under anstaltsvistelsen. I korttidsgruppen var denna andel sju procent, i normaltidsgruppen 14 procent och i långtidsgruppen 27 procent. Drygt en tredjedel av samtliga där problem uppgivits, har under anstaltsvistelsen varit föremål för vårdinsatser (psykiatrisk sjukhusvård, öppenvård eller placerad på psykiatrisk vårdavdelning inom kriminalvården).

Tre procent av samtliga har varit inlagda på somatiskt sjukhus utanför anstalten under verkställighetstiden.

Våld i anstalt

Elva intagna (3%) av samtliga har blivit utsatta för fysiskt våld av medintagna under anstaltstiden. Beträffande fyra intagna (1%) uppgavs att de har utsatt andra medintagna för våld. I ett fall angavs att en intagen utsatt personal för våld.

5.4.4 Frigivning

Social situation

Vid intagningen i fängelse var 278 personer (66%) arbetslösa. Inför frigivningen var 165 personer (39%) utan arbete. Av dessa hade 146 personer (drygt en tredjedel av samtliga narkotikamissbrukare) även varit utan arbete vid intagningen. Vid frigivningen hade således 113 fler intagna någon form av sysselsättning. Nitton personer, som hade varit sysselsatta vid intagningen (de flesta i arbete eller studier), var dock arbetslösa vid frigivningen.

Situationen för de 278 som var arbetslösa vid intagningen såg ut på följande sätt vid frigivningen.

Fortfarande arbetslösa	146	53%
Stadigvarande arbete	19	7%
Tillfälligt arbete	22	8%
Skyddat arbete	8	3%
Utbildning	28	10%
Under vård	20	7%
Pension	15	5%
Övrigt	20	7%
Summa	278	100%

Situationen hade således förändrats för 132 intagna (47% av de arbetslösa) till någon form av ordnad sysselsättning.

Vid frigivningen hade 56 procent av dem som var arbetslösa inte någon etablerad arbetsförmedlingskontakt.

Det huvudsakliga sättet att försörja sig hade inte förändrats för 68 procent av narkotikamissbrukarna vid jämförelse mellan före intagning och efter frigivning.

Huvudsaklig försörjningskälla före och efter verkställigheten

	Arbete/ A-kassa %	Socialbidrag %	Pension/ Sjukbidr. %	Studiemedel/ AMS-bidr. %
Före	16	47	14	2
Efter	16	49	14	6

Vid tiden för intagningen i fängelse hade angivits att 41 personer (10%) inte hade någon försörjningskälla. Inför frigivningen sjönk siffran till 12 personer (3%). Försörjning genom arbete eller arbetslöshetskassa var i stort sett oförändrad, medan det för några fler angavs försörjning genom studiebidragsmedel. Nästan hälften, såväl vid intagning som vid frigivning, levde på sociala bidrag.

Vid frigivningen var 131 personer (32%) försörjningspliktiga mot barn. Av dessa hade en tredjedel (14%) ett stadigvarande arbete.

Bostadssituationen var oförändrad för 72 procent av de intagna om man jämför före och efter intagningen. För knappt 60 procent av narkotikamissbrukarna har uppgivits att de disponerar en stadigvarande bostad.

Vid intagningen saknade 84 personer (20%) bostad. Inför frigivningen var 40 personer (10%) bostadslösa. Av dessa hade 30 personer

även varit utan bostad vid intagningen, vilket betyder att situationen för de bostadslösa förbättrats något.

I stort hade inte situationen beträffande samlevnadsformer förändrats för de flesta (85%). Cirka två tredjedelar var ensamstående såväl vid intagningen som vid frigivningen medan drygt 25 procent var sammanboende eller gifta.

Övervakning efter frigivningen

De intagna kan stå under övervakning efter frigivningen, antingen på grund av villkorlig frigivning eller genom en skyddstillsynsdom som löper parallellt. Av de korttidsdömda narkotikamissbrukarna stod 40 procent under övervakning, av de normaltidsdömda 93 procent och av de långtidsdömda 96 procent.

5.5 Våld mot kvinnlig partner

5.5.1 Bakgrund

Antal, strafftid, ålder och medborgarskap

Under oktober månad 1992 frigavs 82 män som hade dömts för ett eller flera misshandelsbrott (BrB 3 kap. 5-6 §§) i den aktuella verkställigheten. Misshandeln var riktad mot en kvinnlig partner. De utgjorde sju procent av alla som frigavs under nämnda månad. De hade varit dömda till följande strafftider.

Korttid	24	29%
Normaltid	52	63%
Långtid	6	7%
Summa	82	100

Medianåldern var 37 år, vilket betyder att det fanns lika många under som över denna ålder.

Åldersfördelning

	Samtliga %	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
under 20 år	1	-	2	-
20-29 år	27	29	25	33
30-39 år	32	38	29	33
40-49 år	29	25	33	17
50-59 år	10	8	10	17
60 år el äldre	1	-	2	-

Sjuttiosex procent var svenska medborgare, och sju procent medborgare i något annat nordiskt land. Två var statslösa. Övriga var utomnordiska medborgare.

Medborgarskap

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Sverige	79	77	50
Övr Norden	-	10	17
Övr Europa	-	6	33
Övr	13	8	-
Statslös	8	-	-

Aktuellt huvudbrott

Den mest frekventa brottstypen (huvudbrott) var våldsbrott.

Våldsbrott	67	82%
Tillgreppsbrott	5	6%
Allmänhet och stat	3	4%
Bedrägeribrott	2	2%
Sexualbrott	1	1%
Narkotikabrott	1	1%
Övriga	3	4%
Summa	82	100%

Den totala förekomsten av trafiknykterhets- och narkotikabrott i aktuell verkställighet jämfört med huvudbrott framgår nedan.

Trafiknykterhets- och narkotikabrott-huvudbrott och förekomst

	Trafiknykterhetsbrott %	Narkotikabrott %
Huvudbrott	-	1
Förekomst	20	1

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

Fyrtiotre procent hade varken avtjänat fängelse- eller frivårdsverkställighet tidigare (fem år före aktuell anstaltsverkställighets början). Arton procent hade enbart varit föremål för frivård, 17 procent hade enbart fängelseerfarenhet och 22 procent hade både fängelse- och frivårdserfarenhet.

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Ingen påföljd	67	35	17
Frivård enbart	21	17	17
Fängelse enbart	4	21	33
Fängelse + frivård	8	27	33

Skolutbildning

Tretton personer (16%) hade avbrutit sin folk-/grundskoleutbildning. Tjugofyra personer (30%) hade en avslutad utbildning över folk- eller grundskolenivån, merparten avsåg gymnasial nivå.

Social situation före aktuell verkställighet

Fyrtioen procent hade varit arbetslösa före den aktuella anstaltsvistelsen. En fjärdedel (25%) hade haft ett stadigvarande arbete, nio procent var pensionerade eller föremål för pensionsutredning och nio procent var under utbildning.

Sysselsättning senaste månaden före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Stadigvarande arbete	35	23	-
Pension	-	13	-
Utbildning	13	8	-
Arbetslös	39	38	67

De försörjde sig i huvudsak genom arbete/arbetslöshetskassa (42%), socialbidrag (27%), studiemedel (9%) och pension eller sjukbidrag (7%). Tre personer (4%) hade ingen försörjningskälla.

Elva procent hade haft en tillfällig bostad vid anstaltstidens början och nio procent var bostadslösa.

Bostadssituation senaste månaden före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Stadigvarande	92	75	83
Tillfällig	4	15	-
Bostadslös	4	10	17

Nästan hälften (48%) var gifta eller sammanboende. Övriga levde ensamma (42%) eller i en annan relation (10%).

Drogmissbruk

Med missbruk avses dels den narkotikaklassificering avseende aktuellt narkotikamissbruk (senaste två månaderna i frihet) som görs i anslutning till intagningen i anstalt, dels användning av narkotika och alkohol det senaste året före intagning. Även uppgifter om tid i missbruk redovisas.

Femton procent bedömdes ha ett aktuellt narkotikamissbruk; 10 procent hade injicerat en eller flera gånger eller på annat sätt använt narkotika dagligen eller så gott som dagligen. Andelen ökar till 23 procent om hänsyn tas till uppgifter för de senaste 12 månaderna. Cirka sju procent bedömdes vara injektionsmissbrukare. Tjugosex procent hade använt narkotika i högst 5 år, ytterligare 26 procent mellan 6-10 år och 47 procent i mer än 10 år.

Narkotikamissbruk före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Inom senaste två månaderna	-	17	50
Inom senaste året	4	29	50
Injektionsmissbrukare	-	10	17

Nästan hälften (47%) hade haft ett alkoholmissbruk under de senaste 12 månaderna före intagningen. Fyrtiotvå procent hade missbrukat alkohol i högst 5 år, 16 procent mellan 6-10 år och 42 procent i mer än 10 år.

Tjugosex procent hade varit föremål för antingen institutions- eller poliklinisk vård för drogmissbruk utanför kriminalvården under de senaste fem åren före aktuellt frihetsberövande.

Psykiskt hälsotillstånd

Med psykiskt hälsotillstånd avses om den intagne under de senaste fem åren varit aktuell för psykiatrisk tvångs- eller frivilligvård, psykiatrisk öppenvård, självmordsförsök, § 7-undersökning och/eller rättspsykiatrisk undersökning i aktuell dom eller tidigare eller varit dömd till sluten psykiatrisk vård.

Sju personer (9%) hade psykiatriskt slutenvårdats genom tvång eller frivillighet. Dessutom hade fyra personer (5%) haft kontakt med psykiatrisk öppenvård. Självmordsförsök angavs för två. Två personer hade varit dömda till sluten psykiatrisk vård. Tjugofem procent hade varit föremål för § 7-undersökning i anslutning till aktuell verkställighet eller tidigare och två personer för rättspsykiatrisk undersökning.

5.5.2 Differentieringen

Med differentiering avses dels initialplacering med hänsyn till strafftid och anstaltens slutenhetsgrad, dels initialplacering med hänsyn till tidigare fängelseerfarenhet, misskötsamhet under tidigare fängelsevistelser och aktuellt narkotikamissbruk. Dessutom beskrivs hur närhetsprincipen tillämpats vid initialplaceringen för frifotingar och häktade. Hemvisten för dessa jämförs i förhållande till placering inom eller utom hemvistens kriminalvårdsregion. Med hemvist avses den intagnes adress i domen.

Med tidigare fängelseerfarenhet och misskötsamhet avses förhållandena fem år före den aktuella anstaltsvistelsens. Misskötsamhet

definieras som att den intagne någon gång under femårsperioden avvikit från anstalt och/eller blivit disciplinärt bestraffad enligt § 47:2 KvaL (s.k. tidstillägg). Med narkotikamissbruk avses den intagnes narkotikaklassificering enligt kriminalvårdens behandlingsjournal.

För att knyta an till den ettårsgräns, som i Lag om kriminalvård i anstalt anges som utgångsppunkt för placering i riks- eller lokalanstalt, har här gruppen "normaltidsdömda" delats i två grupper.

Placering i anstaltssystemet

Domen/domarna till fängelse innebar följande strafftider.

Korttid	24	29%
Normaltid1	47	57%
Normaltid2	5	6%
Långtid	6	7%
Summa	82	100%

Initialplacering i kriminalvården efter strafftid och slutenhetsgrad framgår nedan. Sextioåtta procent placerades i öppen anstalt, 28 procent i sluten lokalanstalt och fyra procent i sluten riksanstalt. De hade varit placerade vid 38 olika anstalter.

Initialplacering efter strafftid

	Kortid %	Normaltid1 %	Normaltid2 %	Långtid %
Öppen anstalt	21	34	1	-
Sluten lokal	3	13	4	3
Sluten riks	-	-	-	3
Summa	24	47	5	6

Intagnas bakgrund i förhållande till initialplacering

Femtio personer (61%) var förstagångsdömda till fängelse, medan 32 hade erfarenhet av tidigare fängelsevistelse. För sex (19%) av de sistnämnda fanns uppgift om misskötsamhet från tidigare fängelsevistelser. Kriminalvårdens personal bedömde att tolv personer (15%) hade missbrukat narkotika under de två senaste månaderna före aktuell verkställighet. Av dessa hade 67 procent injicerat en eller flera gånger eller på annat sätt använt narkotika dagligen eller så gott som dagligen.

Nedan följer en redovisning av dem som placerats i öppen anstalt med hänsyn till om de var intagna i fängelse för första gången och till olika "belastningfaktorer" som narkotikamissbruk och misskötsamhet (disciplinära tidstillägg eller avvikit) vid tidigare fängelsevistelser.

Initalplacering efter belastning

	Öppenplacerade	
	Antal	Andel
Förstagångsdömd ej narkotikamissbruk	37/45	82
Förstagångsdömd narkotikamissbruk	2/4	50
Fängelseerfaren ej narkotikamissbruk	15/21	71
Fängelseerfaren narkotikamissbruk	2/5	40
Fängelseerfaren ej narkotikamissbruk misskötsamhet	0/3	-
Fängelseerfaren narkotikamissbruk misskötsamhet	0/3	-

Närhetsprincipen

Fyrtio procent var frifotingar och övriga hade varit häktade efter domen. Häktade placerades i ungefär lika hög grad inom den kriminalvårdsregion de var hemmahörande som frifotingar.

	Inom region	Utom region
Fri fot	80%	20%
Häktad	87%	13%

5.5.3 Verkställigheten

Huvudsaklig sysselsättning

För 71 procent var arbete den huvudsakliga sysselsättningen under verkställigheten. Dessutom hade elva procent kombinerat arbete med studier. Studier var huvudsaklig sysselsättning för fem procent. "Behandling" (särskild anordnad programverksamhet) som huvudsakligt innehåll uppgavs för en procent. Sju procent var inte arbetspliktiga.

Huvudsaklig sysselsättning

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Arbete	75	69	67
Arbete/studier	17	10	-
Studier	4	4	17
"Behandling"	-	2	-

Studier, program, frigång och § 34

Totalt fanns uppgift om att 14 personer (18%) studerade på grundskolenivå eller deltog i annan utbildning. Tre personer (4%) deltog i AMU-utbildning. Åtta personer (10%) hade deltagit i påverkansprogram typ Rattfällan, social färdighetsträning, vistats på drogfri avdelning eller deltagit i brottsförebyggande program. Totalt hade 21 personer (27%) deltagit i studier eller någon form av påverkansprogram. En person deltog i speciellt program riktat mot dömda för misshandelsbrott.

Sju personer (9%) hade haft frigång. Fem personer hade det fortfarande vid frigivningen. En person hade avbrutit. Ingen hade avvikit. Två personer (2%) hade påbörjat en § 34- vistelse. Båda avbröt vistelsen och båda avvek.

Psykisk och somatisk vård

Personalen bedömde att tio personer (13%) hade haft problem av psykologisk/psykiatrisk art. Fyra av dem blev föremål för någon form av behandlingsinsats. En person hade psykiatrisk slutenvårdats genom tvång och tre personer hade varit aktuella i öppenvård. En person hade dessutom varit intagen i psykavdelning inom kriminalvården. Ingen

hade försökt begå självmord. Fyra personer hade varit intagna i somatisk slutenvård.

Besök och fritidsaktivteter

Under verkställigheten hade 32 personer (41 %) inte haft något besök (av närstående/vän/anhörig).

Besök under anstaltstiden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Ej besök	33	47	17
Ett/flera besök	67	53	83

Något över en tredjedel (37 %) hade deltagit i organiserad fritidsaktivitet (§ 14 KvaL) utanför anstalt. Ingen avvek.

Permissioner

Något över hälften (54 %) hade inte haft någon typ av permission under verkställigheten. Sextionio procent hade inte haft någon regelbunden permission, och 64 procent hade inte haft någon särskild permission. Nedan framgår antalet som inte haft någon permission, antalet som haft en regelbunden eller särskild permission och antalet som misskött permission genom uteblivande i de fyra strafftidsgrupperna.

Regelbundna och särskilda permissioner

	Kortid %	Normaltid1 %	Normaltid2 %	Långtid %
Ingen regelbunden permission	18	31	2	2
Regelbunden permission	5	12	3	4
Uteblivande	-	4	-	-
Ingen särskild permission	18	26	3	2
Särskild permission	4	17	2	4
Uteblivande	-	-	2	-

Förflyttningar

Sjuttio procent förflyttades aldrig från initialanstalten. Skälen till förflyttningar från initialanstalt var i huvudsak administrativa, behandlings- eller andra skäl, medan 32 procent (8/25) förflyttades av disciplinära skäl.

Sjuttio procent förflyttades inte någon gång under verkställigheten. Tjugofem personer svarade för 41 förflyttningar. I medeltal förflyttades de våldsbrottsdömda 0.50 gånger (var annan) totalt, och i förhållande till sin strafftid enligt följande.

	Förflyttningar i medeltal
Korttid	0.13 (var åttonde)
Normaltid	0.52 (var annan)
Långtid	1.83

De intagnas flöden i anstaltssystemet framgår enligt nedan.

	Antal	%
Frigivna från lokalanstalt- aldrig förflyttade till högre nivå	73	89
Frigivna från lokalanstalt- någon gång förflyttade till högre nivå	7	9
Frigivna från sluten riksanstalt- suttit hela tiden eller förflyttats dit	1	1
Frigivna från häkte- suttit hela tiden eller förflyttats dit	1	1

De 89 procent, som frigavs från lokalanstalt, förfyttades aldrig till en högre nivå, vilket kan sägas utgöra normalfallet. Nio procent har förflyttats till en högre nivå. Under verkställigheten förflyttades elva personer (14%) av disciplinära skäl.

Misskötsamhet

Totalt hade 18 personer (22%) fått varning, disciplinära tidstillägg eller förflyttats disciplinärt under verkställigheten.

För totalt 12 personer (15%) hade noterats olovlig frånvaro någon gång under verkställigheten. Tre personer (4%) hade rymt direkt från

anstalt. Ingen hade avvikit i samband med arbete utanför anstalten, under transport/rättegång eller från sjukhus.

Enrumsplacering

Fyra personer (5%) hade varit enrumsplacerade någon gång under verkställigheten. För tre intagna har § 20 KvaL tillämpats och för en § 18.

Narkotika i anstalt

Nio personer (11%) hade befattat sig med narkotika för eget bruk under verkställigheten. Ingen person hade smugglat in droger för annans räkning. Av de 54 personer (66%) som lämnat urinprov lämnade 13 (24%) positivt prov en eller flera gånger. Dock framgår ej om provet varit positivt vid intagningen i anstalt, efter permission etc.

Våld i anstalt

En person hade utsatts för fysiskt våld av medintagen under verkställigheten. I två fall angavs att intagna hade utsatt andra medintagna för fysiskt våld. Ingen hade brukat våld mot personal. Två personer hade varit utsatta för hot om fysiskt våld på grund av misshandelsbrottet. En person förflyttades på grund av medintagnas reaktion på brottet.

5.5.4 Frigivningen

Social situation

Vid intagningen i fängelse hade 33 personer (41%) varit arbetslösa. Inför frigivningen var 30 personer (37%) utan arbete. Av dessa hade 25 personer varit utan arbete även vid intagningen. Fem personer (6%) som varit sysselsatta vid intagningen var arbetslösa vid frigivningen.

Situationen hade förändrats under fängelsetiden för 8 (24%) av dem som varit arbetslösa vid intagningen till någon form av ordnad sysselsättning.

Fortfarande arbetslösa	25	75%
Stadigvarande arbete	1	3%
Tillfälligt arbete	1	3%
Skyddat arbete	-	-
Utbildning	2	6%
Under vård	2	6%
Pension	-	-
Övrigt	2	6%
Summa	33	100%

Vid frigivningen hade 48% av dem som var arbetslösa inte någon etablerad arbetsförmedlingskontakt.

För 75 procent hade försörjningskällan inte förändrats jämfört med intagningen. Den huvudsakliga försörjningskällan såväl vid intagning som vid frigivning var följande.

Huvudsaklig försörjningskälla före och efter verkställigheten

	Intagning	Frigivning
Socialbidrag	27%	31%
Arbete/A-kassa	42%	37%
Pension/Sjukbidrag	7%	11%
Studiemedel	9%	10%

Vid tiden för intagningen i fängelse hade angivits att tre personer (4%) inte hade någon försörjningskälla. Inför frigivningen hade två personer ingen uppgiven försörjning.

Vid frigivningen var 39 personer (50%) försörjningspliktiga mot barn. Totalt hade 28 procent av dem med ett stadigvarande arbete.

Vid intagningen var sju personer (9%) bostadslösa. Inför frigivningen var 5 personer (6%) utan bostad. Av dessa hade 3 personer varit utan bostad även vid intagningen, vilket betyder att boendesituationen för 2 procent förbättrats något.

För 72 procent hade inte situationen förändrats beträffande samlevnadsformer inför frigivningen. Andelen ensamstående hade ökat vid frigivningen och andelen sambo/gifta minskat.

Relationer före och efter frigivningen

	Intagning	Frigivning
Sambo/gift	37%	24%
Sambo/gift m barn	13%	10%
Ensam	42%	54%
Ensam m barn	4%	4%

Övervakning efter frigivningen

Sextio procent var föremål för övervakning vid frigivningen, antingen på grund av villkorlig frigivning eller genom en skyddstillsynsdom som löpte parallellt. Fördelningen i de tre strafftidsgrupperna framgår enligt nedan.

Korttidsdömda	9%
Normaltidsdömda	81%
Långtidsdömda	83%

För sju personer (9%) hade någon form av brottsrelaterad behandling planerats efter frigivningen.

5.6 Sexualbrottsdömda

5.6.1 Bakgrund

Antal, strafftid, ålder och medborgarskap

Under oktober månad 1992 frigavs 17 män som hade verkställt ett straff med sexualbrott i domen. De utgjorde 1,4 procent av alla som frigavs under nämnda månad. De hade varit dömda till följande strafftider.

Korttid	1	6%
Normaltid	9	53%
Långtid	7	41%
Summa	17	100%

Medianåldern var 45 år, vilket betyder att det fanns lika många under som över denna ålder.

Två personer hade ett utomnordiskt medborgarskap, övriga var svenska medborgare.

Huvudbrott i verkställigheten

Huvudbrottet för de flesta var ett sexualbrott.

Sexualbrott	13	76%
Våldsbrott	3	18%
Tillgreppsbrott	1	6%
Summa	17	100%

Två personer (12%) hade förekomst av trafikonykterhetsbrott i aktuell verkställighet. Ingen hade förekomst av narkotikabrott.

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

Åttiotvå procent hade varken avtjänat en fängelse- eller en frivårdsverkställighet tidigare (fem år före aktuell anstaltsverkställighets början). Arton procent hade både fängelse- och frivårdserfarenhet.

Skolutbildning

Ingen hade avbrutit sin folk-/grundskoleutbildning. Fyra personer (24%) hade en avslutad utbildning över grundskolenivån.

Social situation före aktuell verkställighet

Arton procent hade varit arbetslösa före den aktuella anstaltsvistelsen. Femtionio procent hade haft ett stadigvarande arbete, och sex procent var pensionerade eller föremål för pensionsutredning. Ytterligare sex procent hade varit intagna för vård.

De försörjde sig i huvudsak genom arbete/arbetslöshetskassa (65%), och socialbidrag (12%). Ingen saknade försörjningskälla.

En person hade haft tillfällig bostad vid anstaltstidens början, och en person var bostadslös. Övriga hade haft stadigvarande bostad (88%).

En tredjedel (35%) var gifta eller sammanboende. Övriga levde i princip ensamma.

Drogmissbruk

Med missbruk avses dels den narkotikaklassificering avseende aktuellt narkotikamissbruk (senaste två månaderna i frihet) som görs i anslut-

ning till intagningen i anstalt, dels användning av narkotika och alkohol det senaste året före intagningen. Även uppgifter om tid i missbruk redovisas.

En person bedömdes ha ett aktuellt narkotikamissbruk; hade injicerat en eller flera gånger eller på annat sätt använt narkotika dagligen eller så gott som dagligen. Missbruket hade pågått under 6-10 år.

Under de senaste 12 månaderna före anstaltsvistelsen hade fyra personer (25%) ett alkoholmissbruk. För två personer hade missbruket pågått under 6-10 år eller mer.

Två personer hade varit föremål för antingen institutions- eller poliklinisk vård för drogmissbruk utanför kriminalvården under de senaste fem åren före aktuellt frihetsberövande.

Psykiskt hälsotillstånd

Med psykiskt hälsotillstånd avses om den intagne under de senaste fem åren varit aktuell för psykiatrisk tvångs- eller frivilligvård, psykiatrisk öppenvård, självmordsförsök, § 7-undersökning och/eller rättspsykiatrisk undersökning i aktuell dom eller tidigare eller varit dömd till sluten psykiatrisk vård.

En person hade psykiatriskt slutenvårdats genom frivillighet. Ytterligare en person hade haft kontakt med psykiatrisk öppenvård. För två personer angavs självmordsförsök. Ingen hade varit dömd till sluten psykiatrisk vård. Sex (35%) personer hade varit föremål för enbart § 7-undersökning i samband med aktuellt eller tidigare brott. Ingen hade genomgått rättspsykiatrisk undersökning.

5.6.1 Differentiering

Med differentiering avses dels initialplacering med hänsyn till strafftid och anstaltens slutenhetsgrad, dels initialplacering med hänsyn till tidigare fängelseerfarenhet, misskötsamhet under tidigare fängelsevistelser och aktuellt narkotikamissbruk. Dessutom beskrivs hur närhetsprincipen tillämpats vid initialplaceringen för frifotingar och häktade. Hemvisten för dessa jämförs i förhållande till placering inom eller utom hemvistens kriminalvårdsregion. Med hemvist avses den intagnes adress i domen.

Med tidigare fängelseerfarenhet och misskötsamhet avses förhållandena fem år före den aktuella anstaltsvistelsens början. Misskötsamhet definieras som att den intagne någon gång under femårsperioden avvikit från anstalt och/eller blivit disciplinärt bestraffad enligt § 47:2 KvaL (s.k. tidstillägg). Med narkotikamissbruk avses den intagnes narkotikaklassificering enligt kriminalvårdens behandlingsjournal.

För att knyta an till den ettårsgräns, som i Lag om kriminalvård i anstalt anges som utgångspunkt för placering i riks- eller lokalanstalt, har här gruppen "normaltidsdömda" delats i två grupper.

Placering i anstaltssystemet

Domen/domarna till fängelse innebar följande strafftider.

Korttid	1	6%
Normaltid1	7	41%
Normaltid2	2	12%
Långtid	7	41%
Summa	17	100%

Initialplacering i kriminalvården efter strafftid och slutenhetsgrad framgår nedan. De 17 personerna placerades i 10 olika anstalter. Fyrtiosju procent placerades i öppen anstalt, 35 procent i sluten lokalanstalt och 18 procent i sluten riksanstalt.

Initialplacering efter strafftid

	Kortid antal	Normaltid1 antal	Normaltid2 antal	Långtid antal
Öppen anstalt	1	5	1	1
Sluten lokal	-	2	1	3
Sluten riks	-	-	-	3
Summa	1	7	2	7

Intagnas bakgrund i förhållande till initialplacering

Fjorton personer (82%) var förstagångsdömda till fängelse, medan tre hade erfarenhet av tidigare fängelsevistelse. Ingen uppgift om missskötsamhet fanns om de sistnämnda från tidigare fängelsevistelser. Kriminalvårdens personal bedömde att en person hade missbrukat narkotika genom injicering.

Nedan följer en redovisning av dem som placerats i öppen anstalt vid intagningen i anstalt med hänsyn till olika "belastningsfaktorer" som narkotikamissbruk och tidigare fängelsevistelser.

Initialplacering efter belastning

	Öppenplacerade	
	Antal	Andel
Förstagångsdömd ej narkotikamissbruk	6/13	46%
Förstagångsdömd narkotikamissbruk	0/1	-
Fängelseerfaren ej narkotikamissbruk	2/3	67%

Närhetsprincipen

Häktade placerades i lika stor omfattning inom regionen jämfört med frifotingar.

	Inom region	Utom region
Fri fot	60%	40%
Häktad	60%	40%

5.6.3 Verkställigheten

Huvudsaklig sysselsättning

För merparten (88%) var arbete den huvudsakliga sysselsättningen under verkställigheten. En person hade kombinerat arbete med studier, och en person hade "behandling" (särskild anordnad programverksamhet) som huvudsakligt innehåll i verkställigheten.

Studier, program, frigång och § 34

En person studerade på grundskolenivå och två deltog i annan utbildning. En person deltog i AMU-utbildning. Ingen hade varit placerad i påverkansprogram mot missbruk eller deltagit i pedagogiska påverkansprogram, typ Rattfällan. En person hade deltagit i social färdighetsträning. Ingen hade genomgått brottsförebyggande kurs. Totalt hade tre personer (18%) deltagit i studier eller någon form av

påverkansprogram. Dessutom hade två personer deltagit i speciellt program riktat mot gruppen sexualbrottsdömda.

Sex personer (35%) hade haft frigång, varav fyra av de långtidsdömda. Fem personer hade fortfarande frigång vid frigivningen. Ingen hade avbrutit frigången och ingen hade avvikit. Ingen hade påbörjat en § 34 vistelse.

Psykisk och somatisk vård

Personalen bedömde att tre personer (18%) hade haft problem av psykologisk/psykiatrisk art. Alla blev föremål för någon form av behandlingsinsats; en slutenvårdad och två besök i psykiatrisk öppenvård. En person hade försökt begå självmord. En person hade varit intagen i somatisk slutenvård.

Besök och fritidsaktivteter

Tio personer (59%) hade inte haft något besök (av närstående/vän/anhörig) under verkställigheten.

Mer än en tredjedel (38%) hade deltagit i organiserad fritidsaktivitet (§ 14 KvaL) utanför anstalt. Ingen hade avvikit.

Permissioner

Arton procent hade inte haft någon permission. Två tredjedelar (65%) hade haft regelbunden permission, och 60 procent hade haft särskild permission. Ingen avvek från regelbunden medan en person avvek från särskild permission.

Förflyttningar

Trettiofem procent förflyttades aldrig från initialanstalten. Skälen till förflyttningar från initialanstalten var i huvudsak administrativa, behandlings- eller andra skäl. Ingen förflyttades av disciplinära skäl.

De flesta (65%) förflyttades någon gång under verkställigheten. Elva personer svarade för 22 förflyttningar, varav tre personer hade förflyttats två gånger och en person tre gånger. I medeltal förflyttades de sexualbrottsdömda 2,00 gånger totalt, och i förhållande till sin strafftid enligt följande:

	Förflyttningar i medeltal
Korttid	-
Normal	0.78
Långtid	2.14

De intagnas flöden i anstaltssystemet framgår enligt nedan:

	Antal	%
Frigivna från lokalanstalt - aldrig förflyttade till högre nivå	14	82
Frigivna från lokalanstalt - någon gång förflyttade till högre nivå	2	12
Frigivna från sluten riksanstalt - suttit hela tiden eller förflyttats dit	1	6

Under verkställigheten förflyttades en normaltidsdömd (6%) av disciplinära skäl.

Misskötsamhet

En person hade fått varning under verkställigheten. En person hade fått disciplinärt tidstillägg.

För totalt en person hade noterats olovlig frånvaro någon gång under verkställigheten. Ingen hade avvikit direkt från anstalt. Ingen hade avvikit i samband med arbete utanför anstalten, under transport/rättegång eller från sjukhus.

Enrumsplacering

Ingen hade varit enrumsplacerad under verkställigheten.

Narkotika i anstalt

Ingen hade befattat sig med narkotika för eget bruk under verkställigheten, och ingen hade smugglat in droger för annans räkning. Av de 11 personer (65%) som lämnade urinprov lämnade en person positivt prov en eller flera gånger, dock framgår ej om provet varit positivt vid intagningen i anstalt, efter permission etc.

Våld i anstalt

Ingen hade utsatts för fysiskt våld av medintagen under verkställigheten. Ingen hade brukat våld mot annan intagen eller mot personal. Totalt hade två intagna varit utsatta för trakasserier. Ingen hade förflyttats eller enrumsplacerats på grund av sexualbrottet.

5.6.4 Frigivningen

Social situation vid frigivningen

Vid intagningen i fängelse hade tre personer (18%) varit arbetslösa. Inför frigivningen var två personer utan arbete, vilket en av dem även varit vid intagningen. Två personer hade fått sysselsättning, stadigvarande respektive skyddat arbete.

Vid frigivningen hade en av dem som var arbetslösa inte någon etablerad arbetsförmedlingskontakt.

För 65 procent hade försörjningskällan inte förändrats jämfört med tiden före intagningen.

Den huvudsakliga försörjningskällan såväl vid intagning som vid frigivning var följande.

	Intagning	Frigivning
Arbete/A-kassa	65%	59%
Socialbidrag	12%	24%
Pension/Sjukbidrag	6%	6%

Vid frigivningen var åtta personer (47%) försörjningspliktiga mot barn. Totalt hade 75 procent av dem med försöjrningsplikt ett stadigvarande arbete.

Vid intagningen saknade en person (6%) bostad. Inför frigivningen var denne fortfarande bostadslös.

För 88 procent hade inte situationen förändrats inför frigivningen beträffande samlevnadsformer. De levde huvudsakligen i följande konstellation både vid intagningen och frigivningen:

	Intagning	Frigivning
Sambo/gift m barn	24%	24%
Ensam	59%	65%

Övervakning efter frigivningen

Femtionio procent var föremål för övervakning vid frigivningen, antingen på grund av villkorlig frigivning eller genom en skyddstillsynsdom, som löper parallellt. Fördelningen i de tre strafftidsgrupperna framgår enligt nedan.

Korttidsdömda	-
Normaltidsdömda	55%
Långtidsdömda	71%

Ingen hade en planerad brottsrelaterad behandling efter frigivningen.

5.7 Intagna med psykiska problem

5.7.1 Bakgrund

Antal, strafftid, ålder och medborgarskap

Under oktober månad 1992 frigavs 103 personer, 94 män och nio kvinnor, som under verkställigheten av kriminalvårdens personal hade bedömts ha probelm av psykisk art. De utgjorde nio procent av alla som frigavs under nämnda månad.

De hade varit dömda till följande strafftider.

Korttid	21	20%
Normaltid	65	63%
Långtid	17	17%
Summa	103	100%

Medianåldern var 33 år, vilket betyder att det fanns lika många under som över denna ålder.

Åldersfördelning

	Samtliga %	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Under 20 år	3	5	3	-
20-29 år	32	29	37	18
30-39 år	42	33	43	47
40-49 år	17	19	14	24
50-59 år	7	14	3	12
60 år och äldre	-	-	-	-

Åttiofyra procent var svenska medborgare och fem procent var medborgare i något annat nordiskt land. Övriga var utomnordiska medborgare.

Medborgarskap

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Sverige	71	86	94
Övr Norden	14	3	-
Övr Europa	-	5	6
Övr	14	6	-

Aktuellt huvudbrott

De mest frekventa brottstyperna (huvudbrott) var tillgreppsbrott, våldsbrott, bedrägeribrott och brott mot allmänhet och stat.

Tillgreppsbrott	23	22%
Våldsbrott	22	21%
Bedrägeri	13	13%
Allmänhet och stat	13	13%
Trafiknykterhetsbrott	7	7%
Övriga trafikbrott	6	6%
Narkotikabrott	5	5%
Rån, inkl. grovt rån	4	4%
Sexualbrott	3	3%
Övriga	7	7%
Summa	103	100%

Den totala förekomsten av trafiknykterhets- och narkotikabrott i aktuell verkställighet jämfört med huvudbrott framgår nedan.

Trafiknykterhets-och narkotikabrott-huvudbrott och förekomst

	Trafiknykterhetsbrott %	Narkotikabrott %
Huvudbrott	7	5
Förekomst	15	12

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

Nästan en fjärdedel (23%) hade varken avtjänat en fängelse- eller en frivårdsverkställighet tidigare (fem år före aktuell anstaltsverkställighets början). Arton procent hade varit föremål för enbart frivård, 22 procent hade fängelseerfarenhet och 36 procent hade både fängelse- och frivårdserfarenhet.

Tidigare kriminalvårdserfarenhet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Ingen påföljd	29	15	47
Frivård enbart	43	12	12
Fängelse enbart	14	26	18
Fängelse + frivård	14	46	24

Skolutbildning

Fjorton personer (14%) hade avbrutit sin folk/grundskoleutbildning. Tjugotvå procent hade en avslutad utbildning över folk-/grundskolenivån; merparten avsåg gymnasial nivå.

Social situation före aktuell verkställighet

Cirka hälften (49%) hade varit arbetslösa före den aktuella anstaltsvistelsen. Sjutton procent hade haft ett stadigvarande arbete, och 18 procent var pensionerade eller föremål för pensionsutredning.

Sysselsättning senaste månaden före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Stadigvarande arbete	24	11	29
Pension	19	22	6
Arbetslös	38	54	41

De försörjde sig i huvudsak genom socialbidrag (33%), pension eller sjukbidrag (22%), arbete eller arbetslöshetskassa (20%) och genom sjukpenning (7%). Fem personer (5%) saknade försörjningskälla.

Nitton procent hade haft en tillfällig bostad vid anstaltstidens början, och tjugo procent var bostadslösa.

Bostadssituation senaste månaden före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Stadigvarande	76	51	71
Tillfällig	5	26	18
Bostadslös	19	23	12

Något under en fjärdedel (23%) var gifta eller sammanboende. Övriga levde ensamma (68%) eller i en annan relation (9%).

Drogmissbruk

Med missbruk avses dels den narkotikaklassificering avseende aktuellt narkotikamissbruk (senaste två månaderna i frihet) som görs i anslutning till intagningen i anstalt, dels användning av narkotika och alkohol det senaste året före intagningen. Även uppgifter om tid i missbruk redovisas.

Fyrtiosju procent bedömdes ha ett aktuellt narkotikamissbruk; 35 procent hade injicerat en eller flera gånger eller på annat sätt använt narkotika dagligen eller så gott som dagligen. Andelen ökar till 54 procent om hänsyn tas till uppgifter för de senaste tolv månaderna. Cirka 49 procent bedömdes vara injektionsmissbrukare. Trettiosex procent hade använt narkotika i högst fem år, 16 procent mellan 6-10 år och 47 procent i mer än 10 år.

Narkotikamissbruk före frihetsberövandet

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Inom senaste två månaderna	33	54	35
Inom senaste året	33	64	44
Injektionsmissbrukare	25	31	18

Över hälften (54%) hade haft ett alkoholmissbruk under de senaste 12 månaderna före intagningen. En fjärdedel (24%) hade missbrukat alkohol i högst fem år, ytterligare en fjärdedel (25%) mellan 6-10 år och 51 procent i mer än 10 år.

Femtiotvå procent hade varit föremål för antingen institutions- eller poliklinisk vård för drogmissbruk utanför kriminalvården under de senaste fem åren före aktuellt frihetsberövande.

Psykiskt hälsotillstånd

Med psykiskt hälsotillstånd avses om den intagne under de senaste fem åren varit aktuell för psykiatrisk tvångs- eller frivilligvård, psykiatrisk öppenvård, självmordsförsök, § 7-undersökning och/eller rättspsykiatrisk undersökning i aktuell dom eller tidigare eller varit dömd till sluten psykiatrisk vård.

Tjugoåtta personer (29%) hade psykiatriskt slutenvårdats genom tvång eller frivillighet, merparten normaltidsdömda. Dessutom hade 15 personer (15%) haft kontakt med psykiatrisk öppenvård, alla utom två normaltidsdömda. Självmordsförsök angavs för sju personer (7%). Tre procent hade varit dömda till sluten psykiatrisk vård.

Trettioen procent hade varit föremål för enbart §7-undersökning i samband med aktuell eller tidigare dom och 14 procent genomgått rättspsykiatrisk undersökning nu eller tidigare.

5.7.2 Differentieringen

Med differentiering avses dels initialplacering med hänsyn till strafftid och anstaltens slutenhetsgrad, dels initialplacering med hänsyn till tidigare fängelseerfarenhet, misskötsamhet under tidigare fängelsevistelser och aktuellt narkotikamissbruk. Dessutom beskrivs hur närhetsprincipen tillämpats vid initialplaceringen för frifotingar och häktade. Hemvisten för dessa jämförs i förhållande till placering inom eller utom hemvistens kriminalvårdsregion. Med hemvist avses den intagnes adress i domen.

Med tidigare fängelseerfarenhet och misskötsamhet avses förhållandena fem år före den aktuella anstaltsvistelsen. Misskötsamhet definieras som att den intagne någon gång under femårsperioden avvikit från anstalt och/eller blivit disciplinärt bestraffad enligt § 47:2 KvaL (s.k. tidstillägg). Med narkotikamissbruk avses den intagnes narkotikaklassificering enligt kriminalvårdens behandlingsjournal. För att knyta an till den ettårsgräns, som i Lag kriminalvård i anstalt anges som utgångsppunkt för placering i riks- eller lokalanstalt, har här gruppen "normaltidsdömda" delats i två grupper.

Placering i anstaltssystemet

Domen/domarna till fängelse innebar följande strafftider.

Korttid	21	20%
Normaltid1	55	53%
Normaltid2	10	10%
Långtid	17	17%
Summa	103	100%

Initialplacering i kriminalvården efter slutengrad framgår nedan. Trettionio procent placerades på öppen anstalt, 46 procent på sluten lokalanstalt och 16 procent på sluten riksanstalt.

Initialplacering efter strafftid

	Kortid %	Normaltid1 %	Normaltid2 %	Långtid %
Öppen anstalt	14	21	2	2
Sluten lokal	6	26	8	6
Sluten riks	-	7	-	9
Summa	20	54	10	17

Intagnas bakgrund i förhållande till initialplacering

Fyrtiotre personer (42%) var förstagångsdömda till fängelse, medan 60 hade erfarenhet av tidigare fängelsevistelse. För 31 (52%) av de sistnämnda fanns uppgift om misskötsamhet från tidigare fängelsevistelser. Kriminalvårdens personal bedömde att 48 (47%) hade missbrukat narkotika under de två senaste månaderna före aktuell verkställighet. Av dessa hade 75 procent injicerat en eller flera gånger eller på annat sätt använt narkotika dagligen elller så gott som dagligen.

Nedan följer en redovisning av dem som placerats i öppen anstalt med hänsyn till om de var intagna i fängelse för första gången och till olika "belastningfaktorer" som narkotikamissbruk och misskötsamhet (disciplinära tidstillägg eller avvikit) vid tidigare fängelsevistelser.

Initialplacering efter belastning

	Öppenplacerade Antal	%
Förstagångare ej narkotikamissbruk	18/30	60%
Förstagångare narkotikamissbruk	5/11	45%
Fängelseerfaren ej narkotikamissbruk	7/16	44%
Fängelseerfaren narkotikamissbruk	5/13	38%
Fängelseerfaren ej narkotikamissbruk misskötsam	0/6	-
Fängelseerfaren narkotikamissbruk misskötsam	2/24	8%

Förstagångare placerades under öppnare former än de med tidigare fängelseerfarenhet, de som ej missbrukade narkotika placerades öppnare än de med ett narkotikamissbruk, och de som varit skötsamma placerades öppnare än de misskötsamma *.

Närhetsprincipen

Trettionio procent var frifotingar och övriga hade varit häktade (frihetsberövade) efter domen. Inga skillnader förelåg mellan frifotingar och häktade beträffande placering med hänsyn till den kriminalvårdsregion där vederbörande var hemmahörande.

	Inom region	Utom region
Fri fot	62%	38%
Häktad	71%	29%

5.7.3 Verkställigheten

Huvudsaklig sysselsättning

För något över hälften (52%) var arbete den huvudsakliga sysselsättningen under verkställigheten. Dessutom hade 17 procent kombinerat arbete med studier eller behandling. Studier var huvudsaklig sysselsättning för fyra procent. Dessutom kombinerade en procent studier med behandling. "Behandling" (särskild anordnad programverksamhet) som huvudsakligt innehåll i verkställigheten uppgavs för tre procent. Sjutton procent var inte arbetspliktiga.

Huvudsaklig sysselsättning

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Arbete	48	54	53
Arbete/studier,behandling	14	15	24
Studier	5	3	6
"Behandling"	-	3	6
Ej arbetspliktiga	24	17	6

Studier, program, frigång och § 34

Totalt fanns uppgifter om att 17 personer (17%) studerade på grundskole- eller gymnasienivå eller deltog i annan utbildning. Två personer deltog i AMU-utbidning. Sjutton personer hade deltagit i påverkansprogram, typ Rattfällan, social färdighetsträning, vistats på drogfri avdelning eller deltagit i brottsförebyggande program. Totalt hade 31 procent deltagit i studier eller påverkansprogram.

Nio personer (9%) hade haft frigång, varav åtta fortfarande hade frigång vid frigivningen. En person hade avbrutit men ingen hade avvikit från frigång. Tio personer (10%) hade påbörjat en § 34-vistelse. Fyra personer hade avbrutit och tre hade avvikit.

Psykisk och somatisk vård

Drygt en tredjedel (36%) hade varit föremål för någon form av behandlling. Cirka åtta procent blev slutenvårdade och ca 23 procent öppenvårdade utanför kriminalvården. Fjorton procent hade vistats på psykavdelning inom kriminalvården. Fyra personer hade försökt begå självmord under anstaltstiden, varav en person tre gånger eller mer. Åtta personer hade varit intagna i somatisk slutenvård.

Besök och fritidsaktiviteter

Femtioåtta personer (59%) hade inte haft något besök (av närstående/-vän/anhörig) under verkställigheten.

Besök under anstaltstiden

	Korttid %	Normaltid %	Långtid %
Ej besök	50	70	29
Ett/flera besök	50	30	71

Fyrtiotvå procent hade deltagit i organiserad fritidsaktivitet (§ 14) utanför anstalt. Tre personer hade avvikit.

Permissioner

Totalt hade 53 procent inte haft någon form av permission under verkställigheten.

	Ingen permission	Permission
Korttidsdömda	71%	29%
Normaltidsdömda	61%	39%
Långtidsdömda	-	100%

Två tredjedelar (66%) hade inte haft någon regelbunden permission, och 61 procent hade inte haft någon särskild permission. Nedan framgår antalet som inte haft någon permission, antalet som haft en regelbunden eller särskild permission och antalet som misskött permission genom uteblivande i de olika strafftidsgrupperna.

Regelbundna och särskilda permissioner

	Korttid %	Normaltid1 %	Normaltid2 %	Långtid %
Ingen regelbunden permission	18	45	1	1
Regelbunden permission	1	9	7	16
Uteblivande	-	2	3	1
Ingen särskild permission	14	40	4	-
Särskild permission	6	12	4	15
Uteblivande	1	1	1	2

Förflyttningar

Femtiofyra procent förflyttades aldrig från initialanstalten. Skälen till förflyttningar från initialanstalt var i huvudsak av administrativa, behandlings- eller andra skäl, medan 35 procent förflyttades av disciplinära skäl.

Femtiotre procent förflyttades inte någon gång under verkställigheten. Fyrtioåtta personer svarade för 97 förflyttningar. I medeltal förflyttades de intagna med psykiska problem 0.94 gånger totalt, och i förhållande till strafftid enligt följande.

	Förflyttningar i medeltal
Korttid	0.52
Normaltid	0.51
Långtid	3.11

De intagnas flöden i anstaltssystemet framgår enligt nedan.

	Antal	Andel
Frigivna från lokalanstalt- aldrig förflyttade till högre nivå	77	75
Frigivna från lokalanstalt- någon gång förflyttade till högre nivå	14	14
Frigivna från sluten riksanstalt- suttit hela tiden eller förflyttats dit	9	9
Frigivna från häkte- suttit hela tiden eller förflyttats dit	3	3

De 77 procent, som frigavs från lokalanstalt, förfyttades aldrig till en högre nivå, vilket kan sägas utgöra normalfallet. Fjorton procent har förflyttats till en högre nivå. Under verkställigheten förflyttades 22 personer (21%) av disciplinära skäl.

Misskötsamhet

Trettionio personer (39%) hade fått en eller flera varningar, disciplinära tidstillägg eller förflyttats disciplinärt under verkställigheten.

För totalt 20 personer (19%) hade noterats olovlig frånvaro någon gång under verkställigheten. Åtta personer (8%) hade avvikit direkt från anstalt. En person hade avvikit i samband med arbete utanför anstalten, men ingen under transport/rättegång eller från sjukhus.

Enrumsplacering

Sjutton personer (17%) hade varit enrumsplacerade någon gång under verkställigheten, merparten var normaltidsdömda. Fem hade varit placerade enligt § 20 KvaL , två enligt § 23 och sex enligt § 18.

Narkotika i anstalt

Tjugoen personer (21%) hade befattat sig med narkotika för eget bruk under verkställigheten. I tre fall angavs insmuggling av droger för annans räkning. Av de 86 personer som hade lämnat urinprov lämnade 31 (36%) positivt prov en eller flera gånger, dock framgår ej om provet varit positivt vid intagningen i anstalt, efter permission etc.

Våld i anstalt

Tre personer hade utsatts för fysiskt våld av medintagen under verkställigheten. I ett fall angavs att en person hade utsatt annan medintagen för fysiskt våld. Ingen hade brukat våld mot personal.

5.7.4 Frigivningen

Social situation vid frigivningen

Vid intagningen i fängelse hade 50 personer (49%) varit arbetslösa. Inför frigivningen var 30 personer (29%) utan arbete. Av dessa hade 23 personer även varit utan arbete vid intagningen. Sju personer (7%) som hade varit sysselsatta vid intagningen var arbetslösa vid frigivningen.

Situationen hade förändrats under fängelsetiden enligt nedan för 27 (54%) av dem som varit arbetslösa vid intagningen.

Fortfarande arbetslösa	23	46%
Stadigvarande arbete	4	8%
Tillfälligt arbete	3	6%
Skyddat arbete	-	-
Utbildning	6	12%
Under vård	6	12%
Pension	5	10%
Övrigt	3	6%
Summa	50	100%

Vid frigivningen hade 16 (53%) av dem som var arbetslösa inte haft någon arbetsförmedlingskontakt. Alla utom en person tillhörde normaltidsgruppen.

För 72 procent hade försörjningskällan inte förändrats jämfört med intagningen.

Den huvudsakliga försörjningskällan, såväl vid intagning som vid frigivning, var följande.

Huvudsaklig försörjningskälla före och efter verkställigheten

	Intagning	Frigivning
Socialbidrag	32%	40%
Arbete/A-kassa	19%	18%
Pension/Sjukbidrag	22%	24%
Sjukpenning	7%	4%

Vid tiden för intagningen i fängelse hade angivits att 5 personer (5%) inte hade någon försörjningskälla. Inför frigivningen hade 2 personer ingen uppgiven försörjning.

Vid frigivningen var 30 personer (29%) försörjningspliktiga mot barn, de flesta (19) var normaltidsdömda. Totalt hade 30 procent av dem med försörjningsplikt ett stadigvarande arbete.

Vid intagningen saknade 21 personer (20%) bostad. Inför frigivningen var sju personer (7%) bostadslösa. Av dessa hade fem personer även varit utan bostad vid intagningen, vilket betyder att boendesituationen förbättrats något för 14 procent, dock huvudsakligen genom tillfälliga bostäder.

För 81 procent hade inte situationen förändrats beträffande samlevnadsformer inför frigivningen. De levde huvudsakligen i följande konstellation både vid intagningen och frigivningen:

Relationer före och efter frigivningen

	Intagning	Frigivning
Sambo/gift	17%	15%
Sambo/gift m barn	7%	7%
Ensam	67%	72%
Ensam med barn	2%	1%

Övervakning efter frigivningen

Sextionio procent var föremål för övervakning vid frigivningen, antingen på grund av villkorlig frigivning eller genom dom till skyddstillsyn. Fördelningen i de tre strafftidsgrupperna framgår nedan:

Korttidsdömda	1%
Normaltidsdömda	53%
Långtidsdömda	15%

6 Tabeller

6.1 Förklaringar

Redovisade tabeller är råtabeller, dvs inga bearbetningar eller analyser redovisas i detta avsnitt, utan data presenteras direkt utifrån svaren i enkät och innehåll i centrala kriminalvårdsregistret. För samtliga frågeställningar visas antalet i de tre strafftidsgrupperna, samt antalet och andelen av de totala svaren. I förekommande fall redovisas bortfall i enkätfrågorna i antal och andel av samtliga 1199 personer som ingår i undersökningsgruppen. Observera att en och samma person i vissa fall kan redovisas som förekommande i flera svarsalternativ. I tabeller där flera svarsalternativ redovisas i samma uppställning markeras detta särskilt med * samt att totalsumma och procentuell fördelning ej anges.

6.2 Tabellförteckning

6.2.1 Bakgrund

Tab 1 Åldersfördelning
Tab 2 Kön
Tab 3 Medborgarskap
Tab 4 Tidigare anstaltsverkställigheter (fem år före aktuell verkställighet)
Tab 5 Tidigare frivårdsverkställigheter (fem år före aktuell verkställighet)
Tab 6 Sysselsättning före anstaltsvistelsen
Tab 7 Försörjning före anstaltsvistelsen
Tab 8 Boendeförhållande före anstaltsvistelsen
Tab 9 Typ av relation före anstaltsvistelsen
Tab 10 Narkotikamissbruk (senaste två månaderna före aktuell verkställighet)
Tab 11 Narkotikamissbruk (senaste tolv månaderna före aktuell verkställighet)

Tab 12 Missbruk av sömn- och lugnande medel (senaste tolv månaderna före aktuell verkställighet)
Tab 13 Alkoholmissbruk (senaste tolv månaderna före aktuell verkställighet)
Tab 14 Annat missbruk (senaste tolv månaderna före aktuell verkställighet)
Tab 15 Injektionsmissbruk (senaste tolv månaderna före aktuell verkställighet)
Tab 16 Uppskattad tid i narkotikamissbruk
Tab 17 Uppskattad tid i alkoholmissbruk
Tab 18 Tidigare institutionsvård för missbruk (senaste fem åren före aktuell verkställighet)
Tab 19 Tidigare poliklinisk vård för missbruk (senaste fem åren före aktuell verkställighet)
Tab 20 Psykiatrisk sjukhusvård - tvångsintagning (senaste fem åren före aktuell verkställighet
Tab 21 Psykiatrisk sjukhusvård - frivillig intagning (senaste fem åren före aktuell verkställighet)
Tab 22 Psykiatrisk öppenvård (senaste fem åren före aktuell verkställighet)
Tab 23 Självmordsförsök (senaste fem åren före aktuell verkställighet)
Tab 24 § 7-undersökning (i anslutning till aktuell verkställighet)
Tab 25 Tidigare § 7-undersökning (senaste fem åren före aktuell verkställighet)
Tab 26 Rättspsykiatrisk undersökning (i anslutning till aktuell verkställighet)
Tab 27 Tidigare rättspsykiatrisk undersökning (senaste fem åren före aktuell verkställighet)
Tab 28 Tidigare dom till sluten psykiatrisk vård (senaste fem åren före aktuell verkställighet)

6.2.2 Aktuell verkställighet

Tab 29 Strafftid i aktuell verkställighet
Tab 30 Huvudbrott i aktuell verkställighet
Tab 31 Tafiknykterhetsbrott i dom/domar som ligger till grund för aktuell verkställighet
Tab 32 Narkotikabrott/narkotikaförseelse i dom/domar som ligger till grund för aktuell verkställighet
Tab33 Sysselsättning (huvudsaklig) under aktuell verkställighet
Tab34 Deltagande i teoretisk utbildning under aktuell verkställighet (grundskole- eller gymnasienivå)
Tab 35 Deltagande i yrkesutbildning under aktuell verkställighet

Tab 36 Placering i drogfri-/motivations-/behandlingsavdelning under aktuell verkställighet
Tab 37 Deltagande i pedagogisk kurs (t.ex. Rattfällan) under aktuell verkställighet
Tab 38 Deltagande i social färdighetsträning (t.ex. ADL-kurs, ekonomisanering) under aktuell verkställighet
Tab 39 Deltagande i brottsförebyggande program (t.ex. Slagugglan, Brottsfällan) under aktuell verkställighet
Tab 40 Besök av anhöriga/vänner/närstående under aktuell verkställighet
Tab 41 Frigång under aktuell verkställighet
Tab 42 Avvikelser under frigång (aktuell verkställighet)
Tab 43 Deltagande i fritidsaktiviteter utanför anstalt enligt 14 § KvaL under aktuell verkställighet
Tab 44 Avvikelser under visitelse enligt 14 § KvaL (aktuell verkställighet)
Tab 45 Påbörjad vistelse enligt 34 § KvaL under aktuell verkställighet
Tab 46 Avvikelser under vistelse enligt 34 § KvaL (under aktuell verkställighet)
Tab 47 Regelbunden permission under aktuell verkställighet
Tab 48 Avvikelser under regelbunden permission (aktuell verkställighet)
Tab 49 Frigångspermission under aktuell verkställighet
Tab 50 Särskild permission under aktuell verkställighet
Tab 51 Avvikelser under särskild permission (aktuell verkställighet)
Tab 52 Avvikelser direkt från anstalt under aktuell verkställighet
Tab 53 Befattning med narkotika för eget bruk under aktuell verkställighet
Tab 54 Befattning med narkotika genom insmuggling/försäljning under aktuell verkställighet
Tab 55 Urinprovskontroll med avseende på narkotika under aktuell verkställighet
Tab 56 Intagna som lämnat positivt urinprov under aktuell verkställighet
Tab 57 Anledning till förflyttning från initialanstalt under aktuell verkställighet
Tab 58 Varning enligt 47 § andra stycker 1 p KvaL under aktuell verkställighet
Tab 59 Disciplinär bestraffning enligt 47 § andra stycket 2 p KvaL under aktuell verkställighet
Tab 60 Intagna som fått disciplinärt tidstillägg enligt 47 § andra stycket 2 p KvaL fördelat efter anledning (under aktuell verkställighet)
Tab 61 Förflyttning p.g.a. misskötsamhet under aktuell verkställighet

Tab 62 Intagna som förflyttats p.g.a. misskötsamhet fördelat efter anledning (under aktuell verkställighet)
Tab 63 Enrumsplacering enligt 20 § första stycket 1-4 p, 20 § andra stycket, 23 §, 50 § eller 18 § KvaL under aktuell verkställighet
Tab 64 Våld i anstalt under aktuell verkställighet
Tab 65 Psykologiska/psykiatriska problem under aktuell verkställighet
Tab 66 Sjukvård m.m. under aktuell verkställighet

6.2.3 Frigivning

Tab 67 Frigivningsanstalt
Tab 68 Sysselsättning efter anstaltsvistelsen
Tab 69 Försörjning efter anstaltsvistelsen
Tab 70 Boendeförhållande efter anstaltsvistelsen
Tab 71 Typ av relation efter anstaltsvistelsen
Tab 72 Övervakning efter frigivningen
Tab 73 Beslut om utvisning efter straffavtjänande

6.3 Tabellredovisning

6.2.1 Bakgrund

Tabell 1 Åldersfördelning

Ålder	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
<20 år	9	23	-	32	3
20-29 år	231	233	17	481	40
30-39 år	155	184	28	367	31
40-49 år	106	101	14	221	18
50-59 år	48	24	8	80	7
60 år -	13	4	1	18	2
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 2 Kön

Kön	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Kvinna	25	25	3	53	4
Man	537	544	65	1 146	96
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 3 Medborgarskap

Medborgarskap	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Sverige	461	448	53	962	80
Övriga Norden	37	51	4	92	8
Övriga Europa	36	37	6	79	7
Utom Europa	23	28	5	56	5
Statslös	5	5	-	10	1
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 4 Tidigare anstaltsverkställigheter (fem år före aktuell verkställighet)

Antal	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Ingen	397	218	34	649	54
1	102	101	11	214	18
2	30	73	6	109	9
3	17	63	8	88	7
4	8	40	6	54	5
5	3	31	1	35	3
6-10	5	40	2	47	4
11-	-	3	-	3	-
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 5 Tidigare frivårdsverkställigheter (fem år före aktuell verkställighet)

Antal	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Ingen	344	242	42	628	52
1	168	220	22	410	34
2	45	95	4	144	12
3	5	11	-	16	1
4	-	1	-	1	-
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 6 Sysselsättning före anstaltsvistelsen

Sysselsättning	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Stadigvarande arbete	194	85	17	296	25
Tillfälligt arbete	35	32	8	75	6
Skyddat arbete	5	9	-	14	1
Skol- eller yrkesutbildning	26	26	1	53	4
Intagning för vård	4	8	1	13	1
Pension/pensionsutredning	50	61	6	117	10
Arbetslös	220	332	30	582	49
Övrigt	16	13	5	34	3
Summa	550	566	68	1 184	100

Bortfall 15 (1 %)

Tabell 7 Försörjning före anstaltsvistelsen

Försörjning	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Arbete/A-kassa	291	155	20	466	39
Studiemedel/AMS-bidrag	23	16	2	41	3
Anhörig	13	15	6	34	3
Sjukpenning	27	19	7	53	4
Pension/sjukbidrag	42	64	6	112	9
Socialhjälp	98	219	18	335	28
Ej ordnad försörjning	21	45	5	71	6
Övrigt	33	31	4	68	6
Summa	548	564	68	1 180	100

Bortfall 19 (2 %)

Tabell 8 Boendeförhållande före anstaltsvistelsen

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Stadigvarande bostad	459	368	43	870	73
Tillfälliga lösningar	62	117	13	192	16
Intagen för vård	5	4	2	11	1
Bostadslös	27	77	10	114	10
Summa	553	566	68	1 187	100

Bortfall 12 (1 %)

Tabell 9 Typ av relation före anstaltsvistelsen

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Ensamstående	287	327	41	655	55
Ensamstående med barn	13	6	3	22	2
Sambo/gift	127	105	11	243	20
Sambo/gift med barn	78	61	9	148	12
Annan relation	47	68	4	119	10
Summa	552	567	68	1 187	100

Bortfall 12 (1 %)

Tabell 10 Narkotikamissbruk (senaste två månaderna före aktuell verkställighet)

Narkotikaklassificering	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Ej narkotikamissbrukare	451	299	44	794	67
Narkotikamissbrukare	38	78	4	120	10
Grav narkotikamissbrukare	53	172	17	242	20
Ej klassificerad	9	14	3	26	2
Summa	551	563	68	1 182	100

Bortfall 17 (1 %)

Tabell 11 Narkotikamissbruk (senaste tolv månaderna före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	424	245	38	707	62
Ja	111	290	27	428	38
Summa	535	535	65	1 135	100

Bortfall 64 (5 %)

Tabell 12 Missbruk av sömn- och lugnande medel (senaste tolv månaderna före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	462	352	44	858	92
Ja	19	50	8	77	8
Summa	481	402	52	935	100

Bortfall 264 (22 %)

Tabell 13 Alkoholmissbruk (senaste tolv månaderna före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	321	208	36	565	56
Ja	180	250	20	450	44
Summa	501	458	56	1 015	100

Bortfall 184 (15 %)

Tabell 14 Annat missbruk (senaste tolv månaderna före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	431	340	44	815	99
Ja	3	5	2	10	1
Summa	434	345	46	825	100

Bortfall 374 (31 %)

Tabell 15 Injektionsmissbruk (senaste tolv månaderna före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	498	393	56	947	82
Ja	41	151	10	202	18
Summa	539	544	66	1 149	100

Bortfall 50 (4 %)

Tabell 16 Uppskattad tid i narkotikamissbruk

Antal år	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Inget narkotikamissbruk	439	255	38	732	63
Mindre än ett år	18	20	4	42	4
Ett till fem år	41	87	6	134	11
Sex till tio år	22	64	6	92	8
Mer än tio år	31	128	12	171	15
Summa	551	554	66	1 171	100

Bortfall 28 (2 %)

Tabell 17 Uppskattad tid i alkoholmissbruk

Antal år	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Inget alkoholmissbruk	338	260	45	643	56
Mindre än ett år	24	18	1	43	4
Ett till fem år	86	79	2	167	14
Fem till tio år	37	67	5	109	9
Mer än tio år	54	122	15	191	17
Summa	539	546	68	1 153	100

Bortfall 46 (4 %)

Tabell 18 Tidigare institutionsvård för missbruk (senaste fem åren före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	476	386	48	910	80
Ja	57	157	19	233	20
Summa	533	543	67	1 143	100

Bortfall 56 (5 %)

Tabell 19 Tidigare poliklinisk vård för missbruk (senaste fem åren före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	460	386	51	897	85
Ja	58	95	5	158	15
Summa	518	481	56	1 055	100

Bortfall 144 (12 %)

Tabell 20 Psykiatrisk sjukhusvård - tvångsintagning (senaste fem åren före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	527	522	58	1 107	98
Ja	5	17	3	25	2
Summa	532	539	61	1 132	100

Bortfall 67 (6 %)

Tabell 21 Psykiatrisk sjukhusvård - frivillig intagning (senaste fem åren före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	517	506	57	1 080	96
Ja	12	31	6	49	4
Summa	529	537	63	1 129	100

Bortfall 70 (6 %)

Tabell 22 Psykiatrisk öppenvård (senaste fem åren före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	513	486	58	1 057	93
Ja	17	56	3	76	7
Summa	530	542	61	1 133	100

Bortfall 66 (6 %)

Tabell 23 Självmordsförsök (senaste fem åren före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	524	519	58	1 101	98
Ja	7	12	5	24	2
Summa	531	531	63	1 125	100

Bortfall 74 (6 %)

Tabell 24 § 7-undersökning (i anslutning till aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	524	514	52	1 090	96
Ja	5	27	14	46	4
Summa	529	541	66	1 136	100

Bortfall 63 (5 %)

Tabell 25 Tidigare § 7-undersökning (senaste fem åren före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	520	496	58	1 074	95
Ja	9	45	5	59	5
Summa	529	541	63	1 133	100

Bortfall 66 (6 %)

Tabell 26 Rättspsykiatrisk undersökning (i anslutning till aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	528	534	55	1 117	99
Ja	-	2	8	10	1
Summa	528	536	63	1 127	100

Bortfall 72 (6 %)

Tabell 27 Tidigare rättspsykiatrisk undersökning (senaste fem åren före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	525	522	61	1 108	98
Ja	4	16	2	22	2
Summa	529	538	63	1 130	100

Bortfall 69 (6 %)

Tabell 28 Tidigare dom till sluten psykiatrisk vård (senaste fem åren före aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	525	532	63	1 120	99
Ja	3	4	1	8	1
Summa	528	536	64	1 128	100

Bortfall 71 (6 %)

6.2.2 Aktuell verkställighet

Tabell 29 Strafftid i aktuell verkställighet

Strafftid	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
En mån eller mindre	403	-	-	403	34
Mer än en t.o.m. två mån	159	-	-	159	13
Mer än två t.o.m. tre mån	-	101	-	101	8
Mer än tre t.o.m. fyra mån	-	112	-	112	9
Mer än fyra t.o.m. fem mån	-	28	-	28	2
Mer än fem t.o.m. sex mån	-	74	-	74	6
Mer än sex t.o.m. sju mån	-	16	-	16	1
Mer än sju t.o.m. åtta mån	-	53	-	53	4
Mer än åtta t.o.m. nio mån	-	11	-	11	1
Mer än nio t.o.m. tio mån	-	38	-	38	3
Mer än tio t.o.m. elva mån	-	7	-	7	1
Mer än elva t.o.m. tolv mån	-	37	-	37	3
Mer än ett år, mindre än två år	-	92	-	92	8
Två år, mindre än tre år	-	-	44	44	4
Tre år, mindre än fyra år	-	-	8	8	1
Fyra år, mindre än fem år	-	-	7	7	1
Fem år eller mer	-	-	9	9	1
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 30 Huvudbrott i aktuell verkställighet

Huvudbrott	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Våldsbrott	95	95	10	200	17
Sexualbrott	1	6	7	14	1
Tillgreppsbrott	68	202	6	276	23
Rån, inkl. grovt	1	17	12	30	3
Bedrägeribrott	24	89	9	122	10
Brott mot allmänhet och stat	38	45	2	85	7
Brott mot narkotika-strafflagen	11	44	15	70	6
Rattfylleri, inkl. grovt	219	29	-	248	21
Övriga trafikbrott	37	12	-	49	4
Brott mot värnpliktslagen	31	6	-	37	3
Övriga brott	37	24	7	68	6
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 31 Trafiknykterhetsbrott i dom/domar som ligger till grund för aktuell verkställighet

Förekomst	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	294	455	61	810	68
Ja	268	114	7	389	32
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 32 Narkotikabrott/narkotikaförseelse i dom/domar som ligger till grund för aktuell verkställighet

Förekomst	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	532	463	47	1 042	87
Ja	30	106	21	157	13
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 33 Sysselsättning (huvudsaklig) under aktuell verkställighet

Sysselsättning	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Arbete	392	378	40	810	68
Studier	19	24	5	48	4
Behandling	15	7	2	24	2
Arbete och studier	34	60	8	102	9
Arbete och behandling	10	15	3	28	2
Studier och behandling	1	2	1	4	-
Ej arbetspliktig	41	38	4	83	7
Övrigt	45	42	3	90	8
Summa	557	566	66	1 189	100

Bortfall 10 (1 %)

Tabell 34 Deltagande i teoretisk utbildning under aktuell verkställighet (grundskole- eller gymnasienivå)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	468	439	48	955	84
Ja	62	107	14	183	16
Summa	530	546	62	1 138	100

Bortfall 61 (5 %)

Tabell 35 Deltagande i yrkesutbildning under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	545	548	60	1 153	97
Ja	9	19	6	34	3
Summa	554	567	66	1 187	100

Bortfall 12 (1 %)

Tabell 36 Placering i drogfri-/motivations-/behandlingsavdelning under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	546	514	58	1 118	94
Ja	7	51	9	67	6
Summa	553	565	67	1 185	100

Bortfall 14 (1 %)

Tabell 37 Deltagande i pedagogisk kurs (t.ex. Rattfällan) under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	487	535	66	1 088	92
Ja	62	29	1	92	8
Summa	549	564	67	1 180	100

Bortfall 19 (2 %)

Tabell 38 Deltagande i social färdighetsträning (t.ex. ADL-kurs, ekonomisanering) under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	547	537	63	1 147	96
Ja	8	30	4	42	4
Summa	555	567	67	1 189	100

Bortfall 10 (1 %)

Tabell 39 Deltagande i brottsförebyggande program (t.ex. Slagugglan, Brottfällan) under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	539	554	65	1 158	98
Ja	12	9	1	22	2
Summa	551	563	66	1 180	100

Bortfall 19 (2 %)

Tabell 40 Besök av anhöriga/vänner/närstående under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	276	251	17	544	48
Ja	251	283	48	582	52
Summa	527	534	65	1 126	100

Bortfall 73 (6 %)

Tabell 41 Frigång under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	551	509	47	1 107	93
Ja	4	58	20	82	7
Summa	555	567	67	1 189	100

Bortfall 10 (1 %)

Tabell 42 Avvikelser under frigång (aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	562	566	68	1 196	100
Ja	-	3	-	3	-
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 43 Deltagande i fritidsaktiviteter utanför anstalt enligt 14 § KvaL under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	404	322	23	749	65
Ja	130	226	44	400	35
Summa	534	548	67	1 149	100

Bortfall 50 (4 %)

Tabell 44 Avvikelser under vistelse enligt 14 § KvaL (aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	562	564	65	1 191	99
Ja	-	5	3	8	1
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 45 Påbörjad vistelse enligt 34 § KvaL under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	557	537	53	1 147	96
Ja	5	32	15	52	4
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 46 Avvikelser under vistelse enligt 34 § KvaL (aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	561	553	63	1 177	98
Ja	1	16	5	22	2
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 47 Regelbunden permission under aktuell verkställighet

Antal	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Ingen	481	325	10	816	71
En	52	128	7	187	16
Två till fem	-	57	24	81	7
Sex eller fler	-	3	19	22	2
Ej angivet antal	12	25	4	41	4
Summa	545	538	64	1 147	100

Bortfall 52 (4 %)

Tabell 48 Avvikelser under regelbunden permission (aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	554	530	54	1138	95
Ja	8	39	14	61	5
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 49 Frigångspermission under aktuell verkställighet

Antal	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Ingen	502	385	28	915	93
En	-	4	2	6	1
Två till fem	1	22	5	28	3
Sex eller fler	-	17	10	27	3
Ej angivet antal	-	4	1	5	1
Summa	503	432	46	981	100

Bortfall 218 (18 %)

Tabell 50 Särskild permission under aktuell verkställighet

Antal	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Ingen	463	302	8	773	75
En	38	70	11	119	12
Två till fem	12	65	18	95	9
Sex eller fler	1	8	18	27	3
Ej angivet antal	6	15	-	21	2
Summa	520	460	55	1 035	100

Bortfall 164 (14 %)

Tabell 51 Avvikelser under särskild permission (aktuell verkställighet)

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	559	545	63	1167	97
Ja	3	24	5	32	3
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 52 Avvikelser direkt från anstalt under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	551	530	66	1 147	96
Ja	11	39	2	52	4
Summa	562	569	68	1 199	100

Tabell 53 Befattning med narkotika för eget bruk under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	541	417	54	1 012	86
Ja	12	136	12	160	14
Summa	553	553	66	1 172	100

Bortfall 27 (2 %)

Tabell 54 Befattning med narkotika genom insmuggling/försäljning under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	494	458	54	1 006	99
Ja	2	6	2	10	1
Summa	496	464	56	1 016	100

Bortfall 183 (15 %)

Tabell 55 Urinprovskontroll med avseende på narkotika under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	339	119	7	465	39
Ja	219	445	60	724	61
Summa	558	564	67	1 189	100

Bortfall 10 (1 %)

*Tabell 56 Intagna som lämnat positivt urinprov under aktuell verkställighet**

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	145	254	44	443	63
Ja	65	182	14	261	37
Summa	210	436	57	704	100

Bortfall 30 (3 %)
* 465 intagna har ej lämnat urinprov

Tabell 57 Anledning till förflyttning från initialanstalt under aktuell verkställighet

Anledning	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Ej förflyttad	500	360	14	874	74
Disciplinär	14	79	9	102	9
Administrativ	33	28	3	64	5
Behandlingsinnehåll eller utslussning	3	74	37	114	10
Ej angivet skäl	6	20	3	29	2
Summa	556	561	66	1 183	100

Bortfall 16 (1 %)

Tabell 58 Varning enligt 47 § andra stycket 1 p KvaL under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	528	424	45	997	85
Ja	24	131	20	175	15
Summa	552	555	65	1 172	100

Bortfall 27 (2 %)

Tabell 59 Disciplinär bestraffning enligt 47 § andra stycket 2 p KvaL under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	537	432	49	1 018	86
Ja	17	129	17	163	14
Summa	554	561	66	1 181	100

Bortfall 18 (2 %)

*Tabell 60 Intagna som fått disciplinärt tidstillägg enligt 47 § andra stycket 2 p KvaL fördelat efter anledning (under aktuell verkställighet)**

Anledning	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt
Rymning eller försök	8	48	5	61
Vistelse utom anstalt under tillsyn av personal	-	2	1	3
Arbetsvägran	-	8	6	14
Berusad av narkotika	4	12	1	17
Berusad av alkohol	1	10	-	11
Våld eller hot mot tjänsteman	-	1	-	1
Våld eller hot mot medintagen	-	-	-	-
Innehav av otillåtet föremål	-	2	-	2
Befattning med narkotika	1	8	1	10
Vägran att lämna urinprov	3	25	5	33
Positivt urinprov	2	40	2	44
Annan anledning	-	6	1	7

* Summan anges ej då samma person kan förekomma i flera alternativ

Tabell 61 Förflyttning p.g.a. misskötsamhet under aktuell verkställighet

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	537	450	52	1 039	88
Ja	18	112	15	145	12
Summa	555	562	67	1 184	100

Bortfall 15 (1 %)

*Tabell 62 Intagna som förflyttats p.g.a. misskötsamhet fördelat efter anledning (under aktuell verkställighet)**

Anledning	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt
Rymning eller försök	11	47	2	60
Permissionsmissbruk	1	15	2	18
Arbetsvägran	-	4	3	7
Berusad av narkotika	3	5	-	8
Berusad av alkohol	1	4	-	5
Våld eller hot mot tjänsteman	-	10	-	10
Våld eller hot mot medintagen	1	1	3	5
Innehav av otillåtet föremål	-	1	2	3
Befattning med narkotika	-	14	4	18
Vägran att lämna urinprov	-	10	-	10
Positivt urinprov	2	15	3	20
Annan anledning	-	7	2	9

* Summan anges ej då samma person kan förekomma i flera alternativ

*Tabell 63 Enrumsplacering enligt 20 § första stycket 1-4 p, 20 § andra stycket, 23 §, 50 § eller 18 § KvaL under aktuell verkställighet**

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	547	522	46	1 115	95
Ja	3	42	19	64	5
Summa	550	564	65	1 179	100

Bortfall 20 (2 %)

* Tre intagna har varit placerade på specialavdelning, tre intagna har varit särbehandlade enligt 7 § tredje stycket KvaL

*Tabell 64 Våld i anstalt under aktuell verkställighet**

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt
Utsatts för fysiskt våld av medintagna	1	11	4	16
Utsatt medintagna för fysiskt våld	-	6	4	10
Utsatt personal för fysiskt våld	-	1	-	1

* Summan anges ej då samma person kan förekomma i flera alternativ. Med fysiskt våld avses slag med knytnävar, tillhygge, sparkar etc.

*Tabell 65 Psykologiska/psykiatriska problem under aktuell verkställighet**

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt
Problem av psykiatrisk art	15	43	8	66
Behov av psykiatrisk sjukhusvård	3	11	4	18
Behov av psykologkontakt	14	39	13	66

* Summan anges ej då samma person kan förekomma i flera alternativ

*Tabell 66 Sjukvård m.m. under aktuell verkställighet**

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt
Somatisk sjukhusvård (intagen)	10	19	6	35
Psykiatrisk sjukhusvård (tvångsintagen)	-	5	1	6
Psykiatrisk sjukhusvård (frivilligt intagen)	2	2	2	6
Psykiatrisk öppenvård (psykiatriker/psykolog)	5	13	9	27
Placerad på psyk.avd. på anstalt	1	13	3	17
Självmordsförsök	1	1	3	5

* Summan anges ej då samma person kan förekomma i flera alternativ

6.2.3 Frigivning

Tabell 67 Frigivningsanstalt

Typ av anstalt	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Sluten riksanstalt	5	35	17	57	5
Öppen riksanstalt	117	49	9	175	15
Sluten lokalanstalt	106	296	21	423	35
Öppen lokalanstalt	323	181	19	523	44
Häkte	11	8	2	21	2
Summa	562	569	68	1 199	100

*Tabell 68 Sysselsättning efter anstaltsvistelsen**

Sysselsättning	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Stadigvarande arbete	189	99	17	305	26
Tillfälligt arbete	35	37	5	77	7
Skyddat arbete	9	17	2	28	2
Skol- eller yrkesutbildning	43	63	11	117	10
Intagning för vård	7	19	5	31	3
Pension/pensionsutredning	54	73	9	136	11
Arbetslös	187	217	15	419	35
Övrigt	32	35	3	70	6
Summa	556	560	67	1 183	100

Bortfall 16 (1 %)

* Av de som rapporterats som arbetslösa hade 183 (45 %) inte en etablerad kontakt med arbetsförmedlingen vid frigivningen

*Tabell 69 Försörjning efter anstaltsvistelsen**

Försörjning	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Arbete/A-kassa	286	150	19	455	39
Studiemedel/AMS-bidrag	27	51	10	88	7
Anhörig	7	10	3	20	2
Sjukpenning	22	12	-	34	3
Pension/sjukbidrag	45	70	10	125	11
Socialhjälp	110	216	15	341	29
Ej ordnad försörjning	18	17	4	39	3
Övrigt	36	32	5	73	6
Summa	551	558	66	1 175	100

Bortfall 24 (2 %)

* 389 intagna var försörjningspliktiga mot barn vid frigivningen (uppgift saknas för 45 (4 %)

Tabell 70 Boendeförhållande efter anstaltsvistelsen

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Stadigvarande bostad	447	371	47	865	74
Tillfälliga lösningar	70	129	12	211	18
Intagen för vård	9	16	4	29	2
Bostadslös	18	42	4	64	5
Summa	544	558	67	1 169	100

Bortfall 30 (3 %)

Tabell 71 Typ av relation efter anstaltsvistelsen

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Ensamstående	268	347	38	653	56
Ensamstående med barn	15	5	2	22	2
Sambo/gift	135	86	9	230	20
Sambo/gift med barn	82	56	11	149	13
Annan relation	44	65	7	116	10
Summa	544	559	67	1 170	100

Bortfall 29 (2 %)

*Tabell 72 Övervakning efter frigivningen**

	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt	Procent
Nej	465	136	6	607	52
Ja	78	425	60	563	48
Summa	543	561	66	1 170	100

Bortfall 29 (2%)

* Övervakningen kan vara förorsakad antingen p.g.a. den villkorliga frigivningen eller genom en skyddstillsynsdom, som löper parallellt

Tabell 73 Beslut om utvisning efter straffavtjänande

Medborgarskap*	Korttid	Normaltid	Långtid	Totalt
Norden (utom Sverige)	1	7	-	8
Övriga Europa	5	13	3	21
Utom Europa	3	6	3	12
Summa	9	26	6	41

* Totalt frigavs 92 medborgare i Norden (utom Sverige), 79 från övriga Europa och 56 från länder utom Europa

Kriminalvårdsstyrelsen
Forskningsgruppen

Kartläggning av intagna i häkte och anstalt som friges efter avslutad verkställighet under oktober 1992

Enkätsvaren skall så långt möjligt baseras på uppgifter i handlingar som förvaras i klientens personakt. Formuläret skall besvaras av behandlingsassistent/klientansvarig eller annan tjänsteman som är väl insatt i klientens förhållanden.

Myndighet: _____

Besvarat av: _____

Klientens personnr: _____

Datum för frigivning: **1992-10-** _____

BAKGRUNDSUPPGIFTER

1. Skolutbildning (ange högsta nivå):

	Avslutad	Avbruten
Folkskola högst 7 år	☐ 10	☐ 11
Grundskola 9 år	☐ 20	☐ 21
Gymnasial yrkesutbildning eller motsvarande	☐ 30	☐ 31
Gymnasial teoretisk utbildning	☐ 40	☐ 41
Eftergymnasial utbildning	☐ 50	☐ 51
Annan utbildning	☐ 60	☐ 61

Om annan utbildning, ange vad: _____

_____

_____

2. Vilken typ av sysselsättning hade klienten senaste månaden före det aktuella frihetsberövandet?

Stadigvarande arbete	☐ 1
Tillfälligt arbete	☐ 2
Skyddat arbete	☐ 3
Skol- eller yrkesutbildning (inkl AMS)	☐ 4
Intagen för vård	☐ 5
Pensionerad/pensionsutredning	☐ 6
Arbete saknades	☐ 7
Övrigt	☐ 8

Om övrigt, ange vad: _____

_____

3. Hur försörjde klienten sig senaste månaden före det aktuella frihetsberövandet?

Inkomst genom arbete/arbetslöshetskassa	☐ 1
Studiemedel/AMS-bidrag	☐ 2
Hjälp från anhöriga	☐ 3
Sjukpenning	☐ 4
Pension/sjukbidrag	☐ 5
Socialhjälp	☐ 6
Ej ordnad försörjning	☐ 7
Annat	☐ 8

Om annat, ange vad: _____

_____

4. Hur stora skulder hade klienten enligt behandlingsundersökningen vid den aktuella verkställighetens början?

Inga skulder ☐ 0

Skulder ☐ Ca kr: _____

5. Hur bodde klienten senaste månaden före det aktuella frihetsberövandet?

Stadigvarande bostad	☐ 1
Tillfälliga lösningar	☐ 2
Intagen för vård (sjukhus, kriminalvård etc)	☐ 3
Bostadslös	☐ 4

6. I vilken relation levde klienten senaste månaden före det aktuella frihetsberövandet?

Ensam	☐ 1
Ensam med barn	☐ 2
Sambo/gift	☐ 3
Sambo/gift med barn	☐ 4
Annan relation	☐ 5

7. Vilken narkotikaklassificering hade klienten vid den aktuella verkställighetens början?

0	☐ 0
1	☐ 1
2	☐ 2
Ej klassificerad	☐ 3

8. Har klienten missbrukat droger under de senaste 12 månaderna före det aktuella frihetsberövandet?

	NEJ	JA
Narkotika (typ heroin, kokain, amfetamin, cannabis etc)	☐ 0	☐ 1
Sömn- och lugnande medel (typ valium, mogadon, sobril etc)	☐ 0	☐ 1
Alkohol (även T-sprit)	☐ 0	☐ 1
Annat	☐ 0	☐ 10

Om annat, ange vad: _____

_____

9. Har klienten injicerat narkotika under de senaste 12 månaderna före det aktuella frihetsberövandet?

Nej	☐ 0
Ja	☐ 1

10. Totalt uppskattad tid i missbruk av NARKOTIKA före det aktuella frihetsberövandet:

Inget missbruk	☐ 0
Mindre än 1 år	☐ 1
1-5 år	☐ 2
6-10 år	☐ 3
Mer än 10 år	☐ 4

11. Totalt uppskattad tid i missbruk av ALKOHOL före det aktuella frihetsberövandet:

Inget missbruk	☐ 0
Mindre än 1 år	☐ 1
1-5 år	☐ 2
6-10 år	☐ 3
Mer än 10 år	☐ 4

12. Har klienten erhållit behandling för missbruk de senaste 5 åren före det aktuella frihetsberövandet i form av?

	NEJ	JA
Institutionsvård (behandlingshem, sjukhus etc)	☐ 0	☐ 1
Poliklinisk vård (narkomanvårdsteam, alk.poliklinik etc)	☐ 0	☐ 1

13. Har klienten någon gång under de senaste 5 åren före det aktuella frihetsberövandet varit föremål för?

	NEJ	JA
Psykiatrisk sjukhusvård (tvångsintagen)	☐ 0	☐ 1
Psykiatrisk sjukhusvård (frivilligt intagen)	☐ 0	☐ 1
Psykiatrisk öppenvård (psykiatriker/psykolog)	☐ 0	☐ 1
Självmordsförsök	☐ 0	☐ 1
§ 7-undersökning i anslutning till aktuell verkställighet	☐ 0	☐ 1
§ 7-undersökning tidigare (max 5 år före)	☐ 0	☐ 1
Rättspsykiatrisk undersökning i anslutning till aktuell verkställighet	☐ 0	☐ 1
Rättspsykiatrisk undersökning tidigare (max 5 år före)	☐ 0	☐ 1
Dom till sluten psykiatrisk vård	☐ 0	☐ 10

Om dom till sluten psykiatrisk vård, ange antal: _____

AKTUELL VERKSTÄLLIGHET

14. Klientens huvudsakliga sysselsättning/verkställighetsinnehåll har bestått av:

- Arbete ☐ 1
- Studier ☐ 2
- Behandling (särskilt anordnad programverksamhet i anstalt) ☐ 3
- Arbete och studier (ungefär lika delar) ☐ 4
- Arbete och behandling (ungefär lika delar) ☐ 5
- Studier och behandling (ungefär lika delar) ☐ 6
- Ej arbetspliktig ☐ 7
- Annat ☐ 8

Om annat, ange vad: _____

_____

15. Har klienten deltagit i teoretisk utbildning?

	NEJ	JA	Antal intyg/ betyg
Grundskola årskurs 1-6	☐ 0	☐ 10	____
Grundskola årskurs 7-9	☐ 0	☐ 10	____
Gymnasienivå	☐ 0	☐ 10	____
Annat	☐ 0	☐ 10	____

Om annat, ange vad: _____

_____

16. Har klienten deltagit i utbildning som syftar till arbete, exempelvis arbetsmarknadsutbildning?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 10 Antal intyg/betyg: _____

17. Har klienten deltagit i verksamhet mot missbruk genom:

Placering i drogfri-/motivations-/behandlingsavd

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

Deltagande i pedagogisk inriktad kurs, t ex "Rattfällan"

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

18. Har klienten deltagit i pedagogiska påverkanskurser syftande till:

Social färdighetsträning (typ ADL, ekonomisanering etc)

Nej ☐ 0
Ja ☐ 10 Ange vad: _____

_____

Brottsförebyggande påverkan (typ Slagugglan, Brottfällan etc)

Nej ☐ 0
Ja ☐ 10 Ange vad: _____

_____

19. Har klienten haft frigång (11 § KvaL) under aktuell verkställighet?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 10 Antal gånger: _____

Om frigång förekommit, till vad?

(Mer än ett alternativ kan anges)

Arbete ☐ 1
Studier ☐ 1
Behandling ☐ 1
Annat ☐ 1 Ange vad: _____

_____

Frigång har pågått under sammanlagt _____ dagar.

Pågick frigång fram till frigivningen?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

Har frigång avbrutits på grund av misskötsamhet?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 10 Antal gånger: _____

20. Har klienten haft besök av närstående/vän/anhörig?

Inga besök ☐ 0
Minst ett besök ☐ 1
Mer än ett besök ☐ 2

21. Har klienten deltagit i fritidsaktiviteter utanför anstalt (14 §)?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

22. Har klienten haft:

	NEJ	JA	Antal ggr
Regelbunden permission	☐ 0	☐ 100	____
Frigångspermisson	☐ 0	☐ 100	____
Särskild permission	☐ 0	☐ 100	____

23. Har klienten befattat sig med narkotika under den aktuella verkställigheten genom:

	NEJ	JA	Antal ggr
Eget bruk	☐ 0	☐ 10	____
Insmuggling/försäljning	☐ 0	☐ 10	____

24. Har urinprov tagits under aktuell verkställighet?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

Om ja, har positivt utfall erhållits?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

25. Hur många dagar har klienten vistats på initialanstalten?

Antal dagar:_____

26. Har klienten förflyttats från initialanstalten?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 10 Ange orsak:_____

_____

_____

Till vilken anstaltsnivå?

Sluten riksanstalt ☐ 1
Öppen riksanstalt ☐ 2
Sluten lokalanstalt ☐ 3
Öppen lokalanstalt ☐ 4

27. Har klienten fått varningar (47 § andra stycket 1 p) under aktuell verkställighet?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 10 Antal:_____

28. Har klienten fått disciplinär bestraffning enligt 47 § andra stycket 2 p ("tidstillägg")?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

Om ja, ange huvudskäl per tillfälle och antal gånger:

	Antal gånger
Rymning eller försök	_____
Vistelse utom anstalt under tillsyn av personal	_____
Arbetsvägran	_____
Berusad av narkotika	_____
Berusad av alkohol	_____
Våld eller hot mot tjänsteman	_____
Våld eller hot mot medintagen	_____
Innehav av otillåtet föremål	_____
Befattning med narkotika	_____
Vägran att lämna urinprov	_____
Positivt urinprov	_____
Annan anledning	_____

Om annan anledning, ange vad:_____

_____

_____

Om klienten bestraffats enligt 47 § andra stycket 2 p ange totalt "tidstillägg" i dagar för hela verkställigheten:

Antal dagar:_____

29. Har klienten förflyttats på grund av misskötsamhet?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

Om ja, ange huvudskäl per förflyttning och antal förflyttningar:

	Antal gånger
Rymning eller försök	_____
Permissionsmissbruk	_____
Arbetsvägran	_____
Berusad av narkotika	_____
Berusad av alkohol	_____
Våld eller hot mot tjänsteman	_____
Våld eller hot mot medintagen	_____
Innehav av otillåtet föremål	_____
Befattning med narkotika	_____

Forts. 29.

	Antal gånger
Vägran att lämna urinprov	
Positivt urinprov	
Annan anledning	

Om annan anledning, ange vad: _____

_____

_____

30. Har klienten under aktuell verkställighet varit placerad i enrum enligt nedanstående paragrafer i KvaL?

Ej enrumsplacerad ☐ 1

	Antal gånger	Antal dagar totalt
20 § första stycket 1-4 p		
20 § andra stycket		
23 §		
50 §		
18 §		

31. Har klienten varit placerad i specialavdelning ("bunker") under aktuell verkställighet?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 100 Antal månader: _____

32. Har klienten varit föremål för sårbehandling enligt 7 § tredje stycket KvaL under verkställigheten?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 100 Antal månader: _____

33. Har klienten under aktuell verkställighet varit:

	NEJ	JA
Utsatt för fysiskt våld av medintagna	☐ 0	☐ 1
Utsatt medintagna för fysiskt våld	☐ 0	☐ 1
Utsatt personal för fysiskt våld	☐ 0	☐ 1

(Fysiskt våld = slag med knytnävar, tillhygge, sparkar etc)

34. Har personal under aktuell verkställighet bedömt att klienten haft:

	NEJ	JA
Problem av psykiatrisk art	☐ 0	☐ 1
Behov av psykiatrisk sjukhusvård	☐ 0	☐ 1
Behov av psykologkontakt	☐ 0	☐ 1

35. Har klienten under aktuell verkställighet varit föremål för:

	NEJ	JA	Antal ggr
Somatisk sjukhusvård (intagen)	☐ 0	☐ 10	
Psykiatrisk sjukhusvård (tvångsintagen)	☐ 0	☐ 10	
Psykiatrisk sjukhusvård (frivilligt intagen)	☐ 0	☐ 10	
Psykiatrisk öppenvård (psykiatriker/psykolog)	☐ 0	☐ 10	
Varit placerad på psyk.avd. på anstalt	☐ 0	☐ 10	
Självmordsförsök	☐ 0	☐ 10	

Fråga 36 ifylles för kvinnor som haft barn med i anstalt.

36. Hur gammalt var barnet?

Då barnet började vistas i anstalten: _____ månader
Då barnet slutade vistas i anstalten: _____ månader

Fråga 37-38 ifylles för kvinnor som vistats på anstalt för både män och kvinnor.

37. Har anstaltsplaceringen medfört olägenhet för den kvinnliga klienten på grund av att män vistats på samma anstalt?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 10

Om ja, ange typ av olägenhet: _____

_____

_____

(Mobbing, trakasserier, fysiskt våld, sexuellt våld eller hot om detta, utnyttjats för prostitution, knarklangning m m)

38. Har klienten förflyttats på grund av olägenhet som orsakats av att män vistats på samma anstalt?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 10 Ange orsak: _____

_____

_____

Fråga 39-44 ifylles om sexualbrott (BrB 6 kap) ingår som brottsrubricering i dom/domar som ligger till grund för verkställigheten.

39. Har klienten begått sexualbrott mot:

	NEJ	JA
Eget barn under 15 år	☐ 0	☐ 1
Eget barn 15-18 år	☐ 0	☐ 1
Eget barn över 18 år	☐ 0	☐ 1
Annat barn under 15 år	☐ 0	☐ 1
Annat barn 15-18 år	☐ 0	☐ 1
Kvinna, partner (maka/sambo, fästmö/sällskap eller före detta partner)	☐ 0	☐ 1
Manlig partner (parförhållande)	☐ 0	☐ 1
Annan kvinna	☐ 0	☐ 1
Annan man	☐ 0	☐ 1

40. Har klienten på grund av sexualbrott blivit utsatt för (av annan medintagen):

	NEJ	JA
Trakasserier, mobbing	☐ 0	☐ 1
Hot om fysiskt våld	☐ 0	☐ 1
Fysiskt våld	☐ 0	☐ 1

41. Har klienten på grund av uppgivna trakasserier, hot etc på grund av sexualbrott varit placerad enligt 18 §?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

42. Har klienten förflyttats genom att medintagna reagerat på klientens typ av brott?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

43. Har klienten under aktuell verkställighet deltagit i speciell verksamhet/program/behandling riktad mot sexualbrottsdömda?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 10 Ange vad: _____

_____

_____

44. Var någon form av brottsrelaterad behandling planerad efter frigivningen?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 10 Ange vad: _____

_____

_____

Fråga 45-50 ifylles om misshandelsbrott (BrB 3 kap 5-6 §§) ingår som brottsrubricering i dom/domar som ligger till grund för verkställigheten.

45. Har klienten begått brott mot:

	NEJ	JA
Eget barn under 15 år	☐ 0	☐ 1
Eget barn 15-18 år	☐ 0	☐ 1
Eget barn över 18 år	☐ 0	☐ 1
Annat barn under 15 år	☐ 0	☐ 1
Annat barn 15-18 år	☐ 0	☐ 1
Kvinna, partner (maka/sambo, fästmö/sällskap eller före detta partner)	☐ 0	☐ 1
Manlig partner (parförhållande)	☐ 0	☐ 1
Annan kvinna	☐ 0	☐ 1
Annan man	☐ 0	☐ 1

46. Har klienten på grund av misshandelsbrott blivit utsatt för (av annan medintagen):

	NEJ	JA
Trakasserier, mobbing	☐ 0	☐ 1
Hot om fysiskt våld	☐ 0	☐ 1
Fysiskt våld	☐ 0	☐ 1

47. Har klienten på grund av uppgivna trakasserier, hot etc på grund av misshandelsbrott varit placerad enligt 18 §?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

48. Har klienten förflyttats genom att medintagna reagerat på klientens typ av brott?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

49. Har klienten under aktuell verkställighet deltagit i speciell verksamhet/program/behandling riktad mot klienter dömda för misshandelsbrott?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1 Ange vad: _____

_____

_____

50. Var någon form av brottsrelaterad behandling planerad efter frigivningen?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1 Ange vad: _____

_____

_____

FRIGIVNINGSSITUATIONEN

51. Hade klienten en etablerad kontakt med arbetsförmedling/arbetsmarknadsinstitut/arbetsmarknadsutbildning vid frigivningen?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

52. Vilken typ av sysselsättning hade klienten planerad vid frigivningen?

Stadigvarande arbete ☐ 1
Tillfälligt arbete ☐ 2
Skyddat arbete ☐ 3
Skol- eller yrkesutbildning (inkl AMS) ☐ 4
Intagen för vård ☐ 5
Pensionerad/pensionsutredning ☐ 6
Arbete saknades ☐ 7
Övrigt ☐ 8

Om övrigt, ange vad: _____

_____

53. Hur kommer klienten huvudsakligen att försörja sig efter frigivningen enligt personalens bedömning?

Inkomst genom arbete/arbetslöshetskassa ☐ 1
Studiemedel/AMS-bidrag ☐ 2
Hjälp från anhöriga ☐ 3
Sjukpenning ☐ 4
Pension/sjukbidrag ☐ 5
Socialhjälp ☐ 6
Ej ordnad försörjning ☐ 7
Annat ☐ 8

Om annat, ange vad: _____

_____

54. Hur stor summa (kontanta medel) hade klienten att förfoga över vid frigivningen?

Summa kr: _____

55. Var klienten försörjningspliktig/underhållsskyldig mot barn vid frigivningen?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

56. Hur kommer klienten att bo efter frigivningen?

Stadigvarande bostad ☐ 1
Tillfälliga lösningar ☐ 2
Intagen för vård (sjukhus, kriminalvård etc) ☐ 3
Bostadslös ☐ 4

57. I vilken relation skall klienten leva efter frigivningen?

Ensam ☐ 1
Ensam med barn ☐ 2
Sambo/gift ☐ 3
Sambo/gift med barn ☐ 4
Annan relation ☐ 5

58. Hade klienten övervakning vid frigivningen?

Nej ☐ 0
Ja ☐ 1

Har Du några frågor med anledning av undersökningen eller ifyllandet av detta formulär? Nedanstående personer, som är ansvariga för klientundersökningens genomförande, kan nås på följande telefonnummer:

Lars Krantz 011-19 39 18
Lis Somander 011-19 38 93
Jan Gustavsson 011-19 38 92

Vi är tacksamma för att Du **omgående** återsänder **frågeformuläret** jämte **avgångsrapport** i ett särskilt kuvert adresserat till:

Kriminalvårdsstyrelsen
Registersektionen
601 80 Norrköping

KUNGL. BIBL.
1993-09-06
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1993

Kronologisk förteckning

1. Styrnings- och samarbetsformer i biståndet. UD
2. Kursplaner för grundskolan. U.
3. Ersättning för kvalitet och effektivitet.
   - Utformning av ett nytt resurstilldelningssystem för grundläggande högskoleutbildning. U.
4. Statligt stöd till rehabilitering av tortyrskadade flyktingar m. fl. S.
5. Bensodiazepiner - beroendeframkallande psykofarmaka. S.
6. Livsmedelshygien och småskalig livsmedelsproduktion. Jo.
7. Löneskillnader och lönediskriminering. Om kvinnor och män på arbetsmarknaden. Ku.
8. Löneskillnader och lönediskriminering. Om kvinnor och män på arbetsmarknaden. Bilagedel. Ku.
9. Postlag. K.
10. En ny datalag. Ju.
11. Socialförsäkringsregister. S.
12. Vårdhögskolor
    - kvalitet - utveckling - huvudmannaskap. U.
13. Ökad konkurrens på järnvägen. K.
14. EG och våra grundlagar. Ju.
15. Svenska regler för internationell omfördelning av olja vid en oljekris. N.
16. Nya villkor för ekonomi och politik - ekonomikommissionens förslag. Fi.
16. Nya villkor för ekonomi och politik - ekonomikommissionens förslag. Bilagor. Fi.
17. Ägandet av radio och television i allmänhetens tjänst. Ku.
18. Acceptans Tolerans Delaktighet. M.
19. Kommunerna och miljöarbetet. M.
20. Riksbanken och prisstabiliteten. Fi.
21. Ökat personval. Ju.
22. Vad är ett statsråds arbete värt? Fi.
23. Kunskapens krona. U.
24. Utlänningslagen - en partiell översyn. Ku.
25. Sociala åtgärder för jordbrukare. Jo.
26. Handläggningen av vissa säkerhetsfrågor. Ju.
27. Miljöbalk. Del 1 och 2. M.
28. Bankstödsnämnden. Fi.
29. Fortsatt reformering av företagsbeskattningen. Del 2. Fi.
30. Rätten till bistånd inom socialtjänsten. S.
31. Kommunernas roll på alkoholområdet och inom missbrukarvården. S.
32. Ny anställningsskyddslag. A.
33. Åtgärder för att förbereda Sveriges jordbruk och livsmedelsindustri för EG. Jo.
34. Förarprövare. K.
35. Reaktion mot ungdomsbrott. Del A och B. Ju.
36. Lag om totalförsvarsplikt. Fö.
37. Justitiekanslern. En översyn av JK:s arbetsuppgifter m.m. Ju.
38. Hälso- och sjukvården i framtiden - tre modeller. S.
39. En gräns för filmcensuren. Ku.
40. Fri- och rättighetsfrågor. Del A och B. Ju.
41. Folk- och bostadsräkning år 1990 och i framtiden. Fi.
42. Försvarets högskolor. Fö.
43. Politik mot arbetslöshet. A.
44. Översyn av tjänsteinkomstbeskattningen. Fi.
45. Trosa bryter sig loss. Bytänkande eller demokratins räddning. C.
46. Vissa kyrkofrågor. C.
47. Konsekvenser av valmöjligheter inom skola, barnomsorg, äldreomsorg och primärvård. C.
48. Kommunala verksamheter i egen förvaltning och i kommunala aktiebilag. En jämförande studie. C.
49. Ett år med betalningsansvar. S.
50. Serveringsbestämmelser. S.
51. Naturupplevelser utan buller - en kvalitet att värna. M.
52. Ersättning vid arbetslöshet. A.
53. Kostnadsutjämning mellan kommuner. Fi.
54. Utvisning på grund av brott. Ku.
55. Det allmännas skadeståndsansvar. Ju.
56. Kontrollen över export av strategiskt känsliga varor. UD.
57. Beskattning av fastigheter, del I
    - Schablonintäkt eller fastighetsskatt? Fi.
58. Effektivare ledning i statliga myndigheter. Fi.
59. Ny marknadsföringslag. C.
60. Polisens rättsliga befogenheter. Ju.
61. Överföring av HIV-smitta genom läkemedlet Preconativ. S.
62. Rättssäkerheten vid beskattningen. Fi.
63. Person och parti - Studier i anslutning till Personvalskommitténs betänkande Ökat personval (SOU 1993:21). Ju.
64. Frågor för folkbildningen. U.
65. Handlingsplan mot buller. Handlingsplan mot buller. Bilagedel. M.
66. Lag om införande av miljöbalken. M.
67. Slutförvaring av använt kärnbränsle - KASAMs yttrande över SKBs FUD-program 92. M.
68. Elkonkurrens med nätmonopol. N.
69. Revisorerna och EG. N.
70. Strategi för småföretagsutveckling. N.
71. Organisationernas bidrag. C.
72. Att inhämta synpunkter från medborgarna - Det kommunala omröstningsinstitutet i tillämpning. C.

Statens offentliga utredningar 1993

Kronologisk förteckning

73. Radikala organisationsförändringar i kommuner och landsting. C.
74. Kvalitetsmätning i kommunal verksamhet. C.
75. Vissa mervärdeskattefrågor II, - offentlig verksamhet m.m. Fi.
76. Verkställighet av fängelsestraff. Ju.

Statens offentliga utredningar 1993

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

En ny datalag. [10]
EG och våra grundlagar. [14]
Ökat personval. [21]
Handläggningen av vissa säkerhetsfrågor. [26]
Reaktion mot ungdomsbrott. Del A och B. [35]
Justitiekanslern. En översyn av JK:s arbetsuppgifter m.m. [37]
Fri- och rättighetsfrågor. Del A och B. [40]
Det allmännas skadeståndsansvar. [55]
Polisens rättsliga befogenheter. [60]
Person och parti – Studier i anslutning till Personvalskommitténs betänkande Ökat personval (SOU 1993:21). [63]
Verkställighet av fängelsestraff. [76]

Utrikesdepartementet

Styrnings- och samarbetsformer i biståndet. [1]
Kontrollen över export av strategiskt känsliga varor. [56]

Försvarsdepartementet

Lag om totalförsvarsplikt. [36]
Försvarets högskolor. [42]

Socialdepartementet

Statligt stöd till rehabilitering av tortyrskadade flyktingar m. fl. [4]
Bensodiazepiner – beroendeframkallande psykofarmaka. [5]
Socialförsäkringsregister. [11]
Rätten till bistånd inom socialtjänsten. [30]
Kommunernas roll på alkoholområdet och inom missbrukarvården. [31]
Hälso- och sjukvården i framtiden – tre modeller. [38]
Ett år med betalningsansvar. [49]
Serveringsbestämmelser. [50]
Överföring av HIV-smitta genom läkemedlet Preconativ. [61]

Kommunikationsdepartementet

Postlag. [9]
Ökad konkurrens på järnvägen. [13]
Förarprövare. [34]

Finansdepartementet

Nya villkor för ekonomi och politik – ekonomikommisionens förslag. [16]
Nya villkor för ekonomi och politik – ekonomikommisionens förslag. Bilagor. [16]
Riksbanken och prisstabiliteten. [20]
Vad är ett statsråds arbete värt? [22]
Bankstödsnämnden. [28]
Fortsatt reformering av företagsbeskattningen. Del 2. [29]
Folk- och bostadsräkning år 1990 och i framtiden. [41]
Översyn av tjänsteinkomstbeskattningen. [44]
Kostnadsutjämning mellan kommuner. [53]
Beskattning av fastigheter, del I
– Schablonintäkt eller fastighetsskatt? [57]
Effektivare ledning i statliga myndigheter. [58]
Rättssäkerheten vid beskattningen. [62]
Vissa mervärdeskattefrågor II, – offentlig verksamhet m.m. [75]

Utbildningsdepartementet

Kursplaner för grundskolan. [2]
Ersättning för kvalitet och effektivitet.
– Utformning av ett nytt resurstilldelningssystem för grundläggande högskoleutbildning. [3]
Vårdhögskolor
– kvalitet – utveckling – huvudmannaskap. [12]
Kunskapens krona. [23]
Frågor för folkbildningen. [64]

Jordbruksdepartementet

Livsmedelshygien och småskalig livsmedelsproduktion. [6]
Sociala åtgärder för jordbrukare. [25]
Åtgärder för att förbereda Sveriges jordbruk och livsmedelsindustri för EG. [33]

Arbetsmarknadsdepartementet

Ny anställningsskyddslag. [32]
Politik mot arbetslöshet. [43]
Ersättning vid arbetslöshet. [53]

Kulturdepartementet

Löneskillnader och lönediskriminering.
Om kvinnor och män på arbetsmarknaden. [7]
Löneskillnader och lönediskriminering. Om kvinnor och män på arbetsmarknaden. Bilagedel. [8]
Ägandet av radio och television i allmänhetens tjänst. [17]
Utlänningslagen – en partiell översyn. [24]
En gräns för filmcensuren. [39]
Utvisning på grund av brott. [54]

Statens offentliga utredningar 1993

Systematisk förteckning

Näringsdepartementet

Svenska regler för internationell omfördelning av olja vid en oljekris. [15]
Elkonkurrens med nätmonopol. [68]
Revisorerna och EG. [69]
Strategi för småföretagsutveckling. [70]

Civildepartementet

Trosa bryter sig loss. Bytänkande eller demokratins räddning. [45]
Vissa kyrkofrågor. [46]
Konsekvenser av valmöjligheter inom skola, barnomsorg, äldreomsorg och primärvård. [47]
Kommunala verksamheter i egen förvaltning och i kommunala aktiebilag. En jämförande studie. [48]
Ny marknadsföringslag. [59]
Organisationernas bidrag. [71]
Att inhämta synpunkter från medborgarna - Det kommunala omröstningsinstitutet i tillämpning. [72]
Radikala organisationsförändringar i kommuner och landsting. [73]
Kvalitetsmätning i kommunal verksamhet. [74]

Miljö- och naturresursdepartementet

Acceptans Tolerans Delaktighet. [18]
Kommunerna och miljöarbetet. [19]
Miljöbalk. Del 1 och 2. [27]
Naturupplevelser utan buller - en kvalitet att värna. [51]
Handlingsplan mot buller.
Handlingsplan mot buller. Bilagedel. [65]
Lag om införande av miljöbalken. [66]
Slutförvaring av använt kärnbränsle - KASAMs yttrande över SKBs FUD-program 92. [67]

KUNGL. BIBL.
1993-09-06
STOCKHOLM